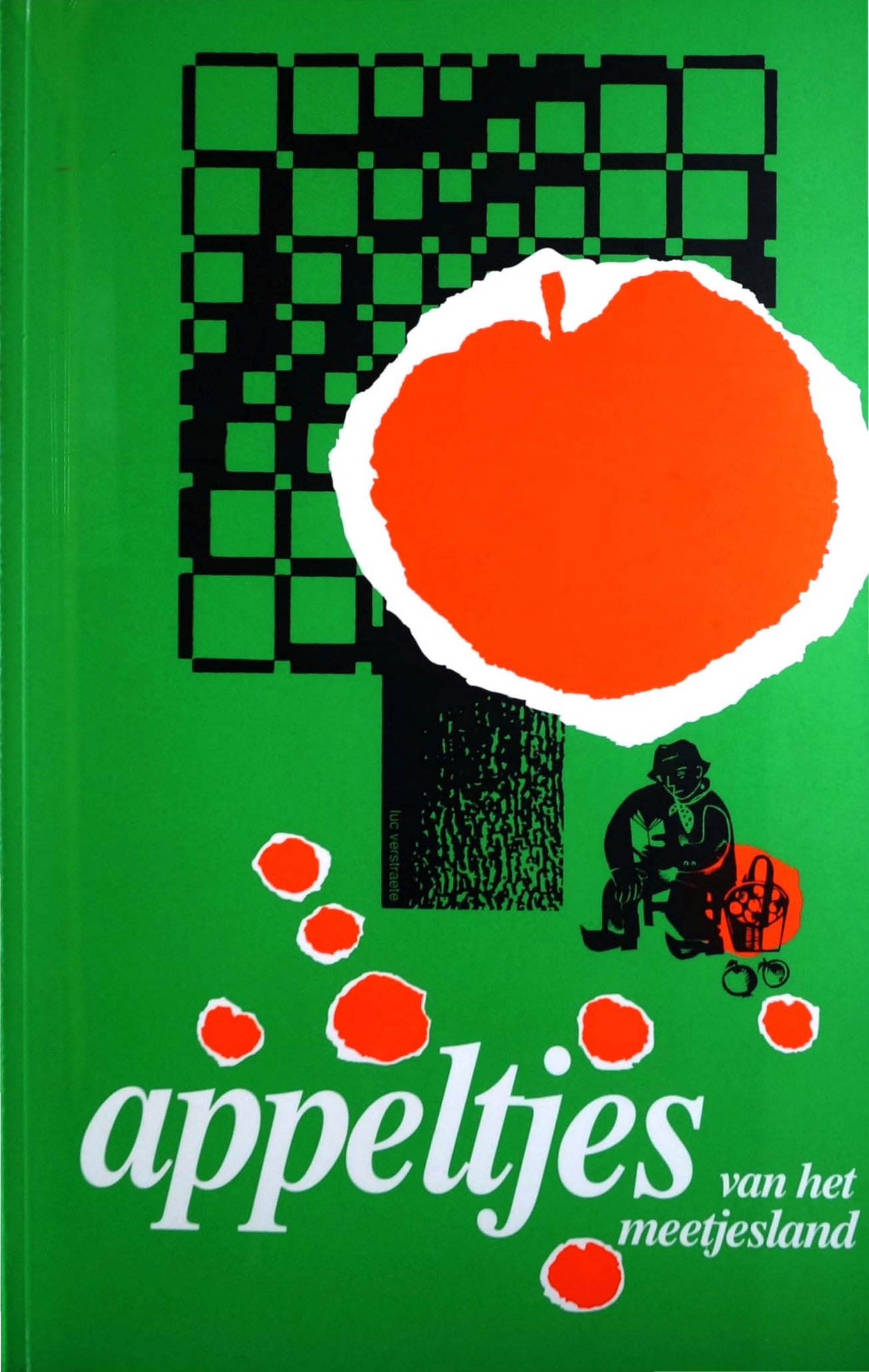

appeltjes van het meetjesland

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

Uitgegeven met de steun van

Provincie Oost-Vlaanderen
MALDEGEM
comeet
erfgoed

Omslagtekening van Luc Verstraete

Appeltjes van het Meetjesland

JAARBOEK
van het
HISTORISCH GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 62 - 2011

Maldegem
2011

Paul Van de Woestijne, 65 jaar

Hugo NOTTEBOOM

Op 31 december 2011 is ons bestuurslid Paul Van de Woestijne 65 jaar geworden. Paul is inderdaad geboren op de laatste dag van 1946, in de naweeën van de oorlogstijd, want Eeklo was al in september 1944 bevrijd. Vader Gaston is een bekend Eeklonaar, die als zelfstandige eerst een schoenmakerij met dito winkel openhoudt in de Statiestraat om later te verhuizen naar de Tieltsesteenweg. Het gezin telt acht kinderen, waarvan Paul de zesde is in het rijtje. Zoals wel meer het geval is in die tijd, komen al die kinderen nogal vlug na elkaar. *De Bond van de Kroostrijke Gezinnen* bloeit door die naoorlogse babyboom als nooit tevoren.

NAAR SCHOOL

De eerste leerjaren van de lagere school volgt Paul bij de *Broeders van Liefde*. De Broederschool in Eeklo is een begrip. Er is een oude en een nieuwe broederschool, waarvan de gebouwen er even oud uitzien. Het onderscheid is dat de jongere leerlingen naar de oude en de wat grotere knapen naar de nieuwe broederschool gaan. Nog terwijl Paul school loopt bij de Broeders, wordt er midden de jaren vijftig van de vorige eeuw in het Sint-Vincentiuscollege ook een lagere school opgericht, de Sint-Gerolfschool. Dat veroorzaakt wel geen *schoolstrijd*, maar er ontstaat toch enige wrevel en naijver tussen die van 't college en die van de Broeders. Vader Gaston, een goede kennis en zelfs vriend van E.H. Henri Verwilst, eerste directeur van de nieuwe inrichting, besluit om ook Paul naar het college te sturen.

Na de lagere school volgt hij een zevende voorbereidend jaar en blijft hij in het college, waar hij kiest voor de richting Latijn-Grieks. Een van de leraren die hem het best is bijgebleven, is Lucien Lampaert die Latijn doceert en tijdens de lessen onvervalst Eekloos spreekt. Zo vertaalt hij Vergilius en Horatius rechtstreeks in het Eekloos, een wat vreemde combinatie. Ook E.H. Georges De Neve uit Boekhoute, proost van de KSA, is voor Paul een bezielende leraar die bij de jonge student de liefde voor taal doet ontkiemen. En dan is er nog Willy Van Hoecke, later professor in Leuven, met wie Paul geregeld te voet naar het college stapt: vriend tot aan de collegepoort, eens er voorbij: leraar.

KSA EN DIE EICKELSTEDE

Paul wordt natuurlijk lid van de KSA, waarvan Willy Van Hoecke de bondsleider was. Hij wordt er trompetter en de uitstappen met de KSA-fanfare, met de schetterende kopers en de donderende landsknechten, doen soms wel eens aan andere tijden denken. Het is bondsproost Georges De Neve, een scoutsman, die de KSA van een louter religieuze studentenbeweging omvormt tot een echte jeugdbeweging vol spel, avontuur, maar ook bezinning.

Uit die KSA groeit in het begin van de jaren vijftig een hoogstudentenvereniging, *Die Eikelstede*. Paul leert er Arnold Sevenoo, Luc Stockman, Willy Van Hoecke, Hubert Steenbeke en andere studenten beter kennen. Die Eickelstede is meer een discussie- en praatgroep waar voor die tijd ook heikele onderwerpen aan bod komen: abortus, euthanasie, het huwelijk, enz. Paul woont er in 1967 of '68 een voordacht bij van Luc Stockman en Romano Tondat over Meetjeslandse geschiedenis, over *Ons Meetjesland* en *Appeltjes van het Meetjesland*, wat bij hem de nieuwsgierigheid wekt voor de lokale geschiedenis. Later bezoekt Die Eickelstede Luc Stockman in Aalter en vanzelfsprekend dat men het ook daar uitgebreid heeft over geschiedenis.

Door de leden van Die Eickelstede worden ook bezinningsdagen georganiseerd in het kasteel Ryckevelde in Male. Meestal worden die geleid door een of andere ordepater, maar ook bijvoorbeeld door Baziel Maes, directeur van Broederlijk Delen, die in 1977 in Aalter overlijdt. Tijdens die dagen komen de vragen des levens naar boven: wie zijn we, waar komen we vandaan, wat is de zin van ons bestaan, enz. Die bezinningsdagen zorgen voor geestelijke verruiming, wat niet belet dat er na de ernst ook wel plaats is voor enig vertier.

Die Eickelstede, een loutere mannelijke studentenaangelegenheid, aanvaardt in 1968 ook meisjesstudenten, wat tot gevolg heeft dat er veel andere activiteiten worden georganiseerd. Jammer dat die studentenvereniging op het einde van de jaren '70 is teloorgegaan.

MUZIEK EN LUCHTVAART

Het is een beetje verrassend, maar geschiedenis is niet Pauls eerste liefde. Techniek interesseert hem meer. De boeken *Jongens en Wetenschap* kennen in die tijd een enorm succes. In de jongerenafdeling van de oud-leerlingenbond van de Broederschool is er een club van modelluchtvaart waarvan Paul 15 jaar lang de secretaris is geweest. Zelf knutselt of liever monteert hij, aan de hand van ingewikkelde plannen, verschillende vliegtuigjes mét motor én radiobesturing. Het fascineert hem, maar de hobby is zeer tijdrovend. De vliegtuigjes durven al eens over de kop gaan, maken al eens capriolen bij een onzachte landing of boren zich gewoon recht de grond in. Aan de reparaties worden ontelbare

uren besteed en door vele andere interesses moet Paul deze hobby met spijt in het hart laten varen. Toch heeft Paul nog steeds een boontje voor techniek: een oude klok die het niet meer doet, kan hij met veel geduld en kennis opnieuw laten tikken.

Muziek is het tweede leven van Paul. In zijn bureau vind je menig instrument. Die liefde en kennis erft hij van grootvader en vader. Vader Gaston leeft zowat voor de muziek en het toneel. Veertig jaar lang speelt hij cornet solo bij de harmonie *Amicitia*. Paul leert hij al spelend *spelen*. Toch volgt Paul enige tijd lessen aan de muziekschool, waardoor hij al vlug stukjes muziek voor Die Eickelstede-fanfare op papier zet. Die studentenfanfare, meer een vriendenclubje, bestaat uit een tiental leden die onder andere jaarlijks *Sterre* gaan zingen, verkleed als de Drie Koningen met hun gevolg.

Paul is al van 1975 spelend lid van Amicitia en wordt er in 2001 voorzitter van. Hij is ook spelend lid van de *Herbakkersfanfare*, sinds 1978 van het *Meetjeslandse Koperensemble* en in 2006 wordt hij zelf lid van het *Eekloos Seniorenorkest* dat hij, samen met het *Seniorenkoor*, in 1988 oprichtte.

RIJKSUNIVERSITEIT GENT EN OPNIEUW NAAR SCHOOL

Na zijn studies aan het Eeklose college trekt Paul naar de universiteit, waar hij Germaanse filologie volgt. Hij wordt in 1970 gediplomeerd, in 1971 verwerft hij een aggregaat HSO en volgt ook nog een licentie pers- en communicatiewetenschappen (1970-1971). Aan de universiteit krijgt hij les van Hans Van Werveke, een begrip voor de Gentse historische school, van Adriaan Verhulst en van Jan Dhondt, twee internationaal bekende en zeer gewaardeerde professoren. Hij leert er de latere professor Johan Taeldeman kennen, die toen nog assistent was van professor Willem Pée. Magda Devos, nu professor-emeritus en voorzitster van de *Werkgroep Achiel De Vos* die de toponymie van het Meetjesland uitgeeft, studeert samen met Paul en ook dr. Luc Van Durme, auteur van het binnenkort te verschijnen *Oost-Vlaams toponymisch woordenboek*, zit naast hem op de studiebanken. Allemaal herinneren ze zich Paul nog als een legendarisch te-laat-komer, een eigenschap die hij nog steeds niet heeft afgeleerd!

Na de studies gaat Paul terug... naar school. Hij is van 1971 tot 1994 leraar Nederlands-Engels-Duits aan het Koninklijk Atheneum III aan de Voskenlaan in Gent, waarna hij in verschillende athenea directeur wordt: Koninklijk Atheneum Deinze (1994-1995), Deurne (1996-1997) en eindigt zijn loopbaan in het Koninklijk Technisch Atheneum van Koekelare (1998-2007). Van 2001 tot 2007 is Paul ook nog coördinerend directeur van de Scholengemeenschap Oostende van het Gemeenschapsonderwijs.

Paul altijd aan het werk aan zijn bureau, omgeven door boeken en documenten...

In het Provinciehuis in Gent hield Paul in 2006 een indrukwekkende rede over K.L. Ledeganck

TONEEL EN CULTUUR

In 1945 wordt door vader Gaston, samen met Charel Corné en Prosper Delcourt, de toneelvereniging *Excelsior* opgericht. Paul groeit als het ware op tussen muziek en toneel, hoe dikwijls hoort hij zijn vader niet spelen op zijn cornet en hoe dikwijls hoort hij het instuderen van toneelteksten! In 1954 speelt hij in de beroemde *Paradijsvogels* van Gaston Martens een knaapje, maar echt spelen zit hem niet in het bloed.

In 1980 wordt hij zelf voorzitter van Excelsior die dan nog speelt in de ondertussen verdwenen *De Gouden Leeuw*. Veertig jaar lang speelt Excelsior in die De Gouden Leeuw tot die in 1985 wordt verkocht en afgebroken. De vereniging raakt na het verdwijnen van de bekendste Eeklose brasserie annex filmzaal, een beetje op de dool, speelt enkele keren in het *CC De Herbakker*, waar echter geen repetitieruimte is. Er wordt een magazijn gevonden aan de Tieltsesteenweg, waar schoenen en cosmetische producten liggen opgeslagen, en dat na veel fysieke inspanningen wordt ingericht als repetitieruimte en uiteindelijk wordt omgevormd tot toneelzaal voor ongeveer 90 toeschouwers: de geboorte van de cultuurfactorij *De Koperen Leeuw* - een knipoog naar De Gouden Leeuw - waarvan Paul sedert 1997 voorzitter is, is een feit.

Paul houdt zich niet uitsluitend bezig met muziek, toneel en geschiedenis. Hij is ook nog:

- voorzitter van de Culturele Raad-Eeklo;
- voorzitter van het Elfjulicomité;
- voorzitter van het Open Monumentendagcomité;
- bestuurslid van het Historisch Genootschap van het Meetjesland (sinds 2002);
- lid van de Vereniging Voor Vreemdelingenverkeer – Eeklo;
- verantwoordelijke voor het Archief voor het Meetjeslands Cultuurleven (AMC) in Eeklo;
- lid van de Werkgroep Monumentenzorg Eeklo;
- lid van de Raad van Beheer van het Regionaal Landschap Meetjesland;
- lid van de stuurgroep van Comeet, sinds 2007;
- initiatiefnemer en voorzitter van het Joost Maréchalcomité (tentoonstelling en boek, 2010-2011);
- organisator van diverse manifestaties, concerten (Ik zag Cecilia komen), toneelopvoeringen, openluchtvieringen (Eiken wijken niet), verenigingenmarkten, tentoonstellingen (Ledeganck en zijn tijd), lokale Open Monumentendagen enz.

GESCHIEDENIS EN HEEMKUNDE

Zoals gezegd, zijn het de contacten met Luc Stockman en anderen in de tijd van Die Eickelstede, en natuurlijk ook de lessen Latijn van Lucien Lampaert in het college en de cursussen geschiedenis aan de universiteit, die Paul de liefde hebben bijgebracht voor de algemene en loka-

le geschiedenis. Ook raakt hij gepassioneerd door de bijdragen over de *Geschiedenis van Eeklo* die Lucien Lampaert publiceert in *De Eecloonaar*, het ondertussen verdwenen oudste Belgische weekblad. Maar Paul relativeert en zegt daarover: "*Die interesse voor geschiedenis heeft geen echte reden. Het interesseert me, ik zoek graag iets op en weet graag hoe iets in mekaar zit. Of ik niet liever geschiedenis had gestudeerd? Neen, ik ben germanist omdat de taal me altijd meer heeft geboeid*".

Merkwaardig genoeg is het de *Koninklijke Harmonie Amicitia* die voor een geschiedkundige doorbraak zorgt bij Paul. In 1981 bestaat die vereniging precies een eeuw en daar past een boek bij. Samen met Luc Jocqué zet Paul zich aan het werk. Veel archief is er niet te vinden, maar Paul krijgt via de familie Baelde zowat het hele archief van de familie Roegiers in handen, met onder andere een verslagboek van Amicitia uit 1881. Victor Roegiers, later burgemeester van Eeklo, is immers medestichter van Amicitia. Door deze vondst moesten de beginhoofdstukken van het boek nagenoeg geheel herschreven worden ...

Tussen die archiefdocumenten ontdekt Paul een pakje klein beschreven zijden blaadjes papier uit 1915 met de namen van opgeëiste metselaars, timmerlui en andere ambachtslieden. Daar wil Paul meer over weten en hij trekt naar het Stadsarchief, dan nog ondergebracht op de zolder onder de pannen van het stadhuis. Hij leert er Achiel De Vos kennen, Erik De Smet en andere Meetjeslandse *vorsers*. Hij krijgt de smaak van het onderzoek te pakken en die is hij sindsdien nooit meer kwijtgeraakt.

Via zijn abonnement van *Ons Meetjesland* leert hij ook Romano Tondat kennen, die hem na enige tijd vraagt of hij de teksten voor het tijdschrift wil nazien en verbeteren. Paul aanvaardt en moet vele artikels soms helemaal herschrijven, een vervelend karwei. Wat er ook van zij, in Ons Meetjesland publiceert hij in jaargang 15 zijn eerste artikel onder de titel: *Martin De Smet, poëet uit de vroegrenaissance*, een aanvulling op een artikel van ondergetekende in hetzelfde tijdschrift: *Lyrische ontboezemingen van een 16de-eeuwse pastoor.*

Als de publicatie van het tijdschrift Ons Meetjesland plots, van de ene op de andere dag, wordt stopzet, besluit Paul, samen met andere redactieleden, het roer in eigen handen te nemen en het tijdschrift toch voort uit te geven. Om alle moeilijkheden te vermijden, wordt geopteerd voor een andere titel: *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, dat voor het eerst in 1987 verschijnt, dus dit jaar zijn 25ste verjaardag viert, en waarvan Paul ook al 25 jaar de voorzitter is.

De microbe van de lokale geschiedenis heeft Paul nu wel volledig in de greep. Zijn bibliografie telt niet minder dan 207 nummers, ze bestrijken het hele gamma van de geschiedenis, van volkse stukjes tot strikt wetenschappelijke artikels die werden en worden gepubliceerd in

Appeltjes van het Meetjesland, *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, *De Eeklose Dobbelgebakkene* en (vroeger) *De Eecloonaar*. Enkele bijdragen springen daarbij in het oog: *De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw* (AM 2005), *De Eeklose volksdichter Jef Casteleyn (1826-1912)* (AM 2007), *De Oostwinkelse humanist Martijn De Smet (ca. 1520-1567), vader van de epigrafie* (AM 2009).

Ook publiceerde of werkte hij mee aan vele boeken:
- *Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia Eeklo 1881-1981. Een kroniek van honderd jaar vriendschap*, Eeklo, 1984 (samen met Luc Jocqué);
- *Koninklijke Harmonie Amicitia Eeklo 1881-2006.Een kroniek van 125 jaar vriendschap*, Eeklo, 2006;
- *Gedenkboek 1945-1985. 40 jaar toneelvereniging Excelsior*, Eeklo, 1986;
- *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990:
- *De Eeklose pers*, pp. 453-457;
- *Eeklo in de Eerste Wereldoorlog*, pp. 462-495;
- *Het Interbellum*, pp. 496-553;
- *Eeklo in de Tweede Wereldoorlog*, pp. 554-599;
- *Meetjeslands Koningsboek* (red.), Maldegem, 1991;
- *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600*, deel IV, band 1, *EEKLO*, Gent, 1994;
- *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600*, deel IV, band 2, *LEMBEKE*, Gent, 2010 (met Magda Devos);
- *Een dichter bij ons, Karel Lodewijk Ledeganck (1805-1847)*, Eeklo, 1997 (samen met Hugo Notteboom);
- *150 jaar van De Eecloonaer tot de Eecloonaar*, Eeklo, 1999;
- *Muziek als eerste woord. Van muziekschool tot academie voor muziek en woord*, Eeklo, 1999;
- *'t Snuifmeuleken, het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk*, Eeklo, 2006;
- *De Lieve, tscoenste juweel dat de stede heeft*, Wondelgem, 2008:
- *Damme en de Lieve*, pp.102-116
- *Eeklo en de Lieve*, pp. 117-145.

Paul werkt mee aan het aan het *Eekloos Dialectwoordenboek* (1984), het *Liber Amicorum Achiel De Vos* (1989), het *Vriendenboek Luc Stockman* (1998), *Voor Magda* (vriendenboek Magda Devos, 2010). Tevens is hij correspondent van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen en van het P.J. Meertensinstituut in Amsterdam (voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde).

Hij is ook een graag gehoord verteller. Zijn lezingen over *Eeklo in de Eerste Wereldoorlog*, *het Interbellum en de Tweede Wereldoorlog*, *De Eeklose jaren van Jan Frans Willems*, *Het ontstaan van Eeklo in het licht van zijn vroegste toponiemen*, *Karel Lodewijk Ledeganck*, *De pers in Eeklo*, *De pers in het Meetjesland* en *Het Meetjesland, wat betekent die naam?*

Paul en Marie-Jeanne

Een partijtje schaak tegen prins Maurits op de Markt in IJzendijke

worden steeds door een talrijk en aandachtig luisterend publiek bijgewoond.

Het zal voor iedereen wel duidelijk zijn dat Paul tussen 1982 en 2011 niet alleen een indrukwekkend, maar bovendien ook nog een interessant oeuvre bij elkaar heeft geschreven.

Voor zijn verdiensten op cultureel, sociaal en historisch vlak in vooral de stad Eeklo mocht Paul verschillende prijzen in de wacht slepen en werd hij diverse keren gehuldigd:
- ridder in de Orde van de Eeklose Herbakker (1982);
- bekroond met de Prijs Patrick De Beir voor cultuurverdienste (1998);
- prijs voor cultuurverdienste Stad Eeklo (2002);
- huldepenning van de stad Eeklo (2006).

Wie Paul zegt, zegt Marie-Jeanne. Het waren allang goede vrienden en zelfs meer dan dat, want in 1972 treden ze in het huwelijk. Het echtpaar krijgt vier kinderen: Frans, Julie, Thomas en Marie. Marie-Jeanne is al heel haar leven de steun en toeverlaat van Paul, die een echte *kapitein Zeldenthuis* is. Samen vormt het echtpaar dé steunpilaar van de toneelvereniging Excelsior, waarvan Marie-Jeanne al meer dan 30 jaar de punctuele secretaresse en penningmeester is en waarvoor ze terecht de huldepenning van de stad Eeklo ontving. Als je Paul vraagt hoe hij al die culturele, historische en andere werkzaamheden kan combineren, luidt het diplomatisch: "*Dat moet je aan Marie-Jeanne vragen!*" waarop die prompt antwoordt: "*Gemakkelijk, hij is nooit thuis! Een van de redenen waarom we, sedert we getrouwd zijn, op zaterdagavond nooit volk hebben kunnen vragen, is dat het altijd repetitie was. Maar ja, Paul kan dan ook goed spelen, hè!*" Dankzij Marie-Jeanne konden we in De Koperen Leeuw de zeer gesmaakte lezing van Johan Anthierens over Jacques Brel meemaken, in aanwezigheid van het echte Marieke, en luisterden we geboeid naar schrijver Herman Brusselmans die we van een heel andere kant leerden kennen.

Het mag voor iedereen duidelijk zijn dat het echtpaar Van de Woestyne - Bruggeman bijzonder verknocht is aan Eeklo en dat het zich al heel zijn leven belangloos inzet voor het Eeklose culturele leven. Hun gezellige woning barst niet alleen van de boeken, ook de *Eeklose* souvenirs zijn er niet te tellen. Ook in het Historisch Genootschap is Paul een zeer actief en gewaardeerd bestuurslid. We huldigen hem dan ook van harte met zijn 65ste verjaardag en hopen dat hij nog vele interessante en boeiende bijdragen zal publiceren in ons aller *Appeltjes van het Meetjesland.*
Ad multos annos!

Bibliografie van Paul Van de Woestijne

Hugo NOTTEBOOM

1982

1 Martin De Smet, poëet uit de vroegrenaissance, in: OM 15, 93-94
2 Heemmuseum en archief van het Meetjeslands cultuurleven, OM 15, 190
3 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia (1881-1981) (met Luc Jocqué), in: OM 15, 144-163
4 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia (1881-1981) (met Luc Jocqué), in: OM 15, 206-220

1983

5 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia 1881-1981, in: OM 16, 18-27
6 Werkgroep Geschiedenis van Eeklo, in: OM 16, 44-45
7 Desiré De Poortere, hoofdredacteur van De Eecloonaar (1918-1927), in: DE 136, 5 juli
8 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia 1881-1981, in: OM 16, 127-139
9 De peperlooketers van Eeklo, OM 16, 162
10 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia 1881-1981, in: OM 16, 187-195

1984

11 De uitspraak van het Eekloos dialect, in: Eekloos Dialectwoordenboek, Eeklo, 1984, 9-16
12 Uit het dagboek van Victor Roegiers, waarnemend burgemeester van Eeklo (1914-1918), in: OM 17, 12-32
13 De blikken muziek, OM 17, 35-38
14 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia 1881-1981, in: OM 17, 125-136
15 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia Eeklo 1881-1981. Een kroniek van honderd jaar vriendschap (met Luc Jocqué), Eeklo, 1984, 175 p.

1985

16 De socialistische harmonie Vooruitzicht Eeklo (1924-1938), in: OM 18, 84-105, 157
17 De brouwerij Baele te Eeklo, in: OM 18, 180-181
18 L'Écho patriotique - De Vaderlandsche Galm 1848, in: OM 18, 182-187
19 Koninklijke Katholieke Harmonie Amicitia 1881-1981, in: OM 18, 44-51

1986

20 Gedenkboek 1945-1985. 40 jaar toneelvereniging Excelsior, Eeklo, 1986, 107 p.
21 De Eeklose huidevetters Vermast, in E. Lampaert, e.a., Liber Amicorum Marie-Louise Vermast, Eeklo, 1986, 73-75

1987

22 Ten geleide (bij het 1e nummer), in: HBM 1, 1
23 Heemkundige nieuwsjes uit het Meetjesland, in: HBM 1, 48
24 Nieuwsjes uit en publicaties over het Meetjesland, in: HBM 1, 96
25 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 1, 144
26 Heemkundige nieuwsjes uit het Meetjesland, in: HBM 1, 191

1988

27 Heemkundige nieuwsjes uit het Meetjesland, in: HBM 2, 48, 96, 152 en 199
28 Eeklo gedurende de Tweede Wereldoorlog: De sluikpers, in: HBM 2, 157-162
29 Heethoofden, Misbaksels en Halve garen. De bakker van Eeklo en de burgermoraal (boekbespreking), in: HBM 2, 198-199

1989

30 Het memorieboek van de Eeklonaar Pieter Dierkens (1547-1628), in: H. Balthazar e.a., *Liber Amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, 229-236
31 Eeklo gedurende de Tweede Wereldoorlog: Winterhulp, in: HBM 3, 9-19
32 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 3, 48, 91 en 216
33 Villa Dageraad - Hotel Shamon (met G. Dauwe), in: HBM 3, 82-90
34 Koninklijke Harmonie Amicitia in 1884!, in: HBM 3, 202-203

1990

35 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 4, 48, 95, 160 en 208
36 De Eeklose pers, in: R. Buyck e.a., *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, 453-457
37 Eeklo in de Eerste Wereldoorlog, in: R. Buyck e.a., *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, 462-495
38 Het Interbellum, in: R. Buyck e.a., *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, 496-553
39 Eeklo in de Tweede Wereldoorlog, in: R. Buyck e.a., *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, 554-599

1991

40 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 5, 47 en 198-199
41 110 jaar Koninklijke Harmonie Amicitia 1881-1891 (1), in: DE 143 (1991), 21 (23 mei)
42 Meetjeslands Koningsboek (red.), in: HBM 5, 49-152 (in boekvorm, 104 pp.).
43 110 jaar Koninklijke Harmonie Amicitia 1881-1891 (2), in: DE 143 (1991), 24 (13 juni)

1992

44 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 6, 96 en 191
45 Gehoord in het Meetjesland. Gezelles Loquela (1), in: HBM 6, 66-71
46 Gehoord in het Meetjesland. Gezelles Loquela (2), in: HBM 6, 103-109

1993

47 Gehoord in het Meetjesland. Gezelles Loquela (3), in: HBM 7, 11-17
48 Revolutie in Eeklo. De septemberdagen van 1830, in: HBM 7, 30-35
49 Meetjeslandse en andere spotnamen uit 1560 (met Edgard Vandegenachte), in: HBM 7, 40-42
50 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 7, 46, 95, 144 en 192
51 De eerste zestig jaar van harmonie St.-Cecilia te Eeklo (1808-1867) (1), in: HBM 7, 77-91
52 De Eeklose familie Minne in 1891 (met Robert Claeys), in: HBM 7, 114-116
53 De Eeklose jaren van Jan Frans Willems (1831-1835), in: HBM 7, 125-137
54 De eerste zestig jaar van harmonie St.-Cecilia te Eeklo (1808-1867) (2), in: HBM 7, 157-169
55 Jan Frans Willems herdacht, in: HBM 7, 190-191

1994

56 Eeklo, in de reeks: *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600*, deel IV, band 1, Gent, 1994, 244 p.
57 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 8, 96, 143 en 192
58 De eerste zestig jaar van harmonie St.-Cecilia te Eeklo (1808-1867) (3), in: HBM 8, 97-121

1995

59 Het eerste klooster van Oosteeklo lag in Aalschoot!, in: HBM 9, 1-14
60 Pieter Arents, een Eeklose kroniekschrijver uit de 18e eeuw, in: HBM 9, 22-25
61 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 9, 47, 96, 144 en 192
62 Gevelbeelden van Sint-Jozef in Eeklo (met Robert Claeys), in: HBM 9, 52-55
63 Het Journal van Jacques Van Damme, in: HBM 9, 64
64 De Eeklose volksdichter Jan Frodure, in: HBM 9, 84-89
65 Van De Haren Tas tot De Hoge Vorst. Eeklose brouwers en herbergiers in 1698 (1), in: HBM 9, 97-103
66 Meetjeslandse vrijwilligers in Mexico (met Robert Claeys), in: HBM 9, 119-121
67 Van De Haren Tas tot De Hoge Vorst. Eeklose brouwers en herbergiers in 1698 (2), in: HBM 9, 145-154

1996

68 Het Meetjesland, in: HBM 10, 13-26
69 Het Meetjesland in schilderijen. Malecote, in: HBM 10, 46-47
70 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 10, 48, 96, 144 en 192
71 De laatste molen van Eeklo, in: HBM 10, 70-77
72 Het Meetjesland in schilderijen. De Eeklose Calvarieberg, in: HBM 10, 89-94

1997

73 Leven en werk van Karel Lodewijk Ledeganck, in: *Karel Lodewijk Ledeganck*, Eeklo, 1997, 48 p., 1-13
74 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn (1900-1985)(met Aimé De Smet), in: HBM 11, 27-45
75 Heemkundige Nieuwsjes, 48, 143 en 192
76 Leven en werk van Karel Lodewijk Ledeganck, in: HBM 11, 49-61
77 Het geboortehuis van Karel Lodewijk Ledeganck, in: HBM 11, 97-102
78 De dwarsfluit van Karel Lodewijk Ledeganck, in: HBM 11, 103-108
79 Eeklo tijdens het Interbellum (met Robert Claeys), in: HBM 11, 109-113
80 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn (1900-1985) (2) (met Aimé De Smet), in: HBM 11, 145-154
81 Een dichter bij ons, Karel Lodewijk Ledeganck (1805-1847) (met Hugo Notteboom), Eeklo, 1997, 288 p.
82 K.L. Ledeganck en zijn tijd, Catalogus van de overzichtstentoonstelling naar aanleiding van de 150ste verjaring van zijn overlijden, 28 p.

1998

83 De naam Meetjesland: ouder dan vermoed!, in: P. De Crem, e.a., *Vriendenboek Luc Stockman*, Aalter, 1998, 311-316
84 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985 (3) (met Aimé De Smet), in: HBM 12, 1-17
85 Nicolaas De Haudion, bisschop van Brugge, aan tafel bij Antoon Boucherie, pastoor van Eeklo, in het jaar 1646, in: HBM 12, 27-31
86 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 12, 48, 96, 144 en 191
87 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985 (4) (met Aimé De Smet), in: HBM 12, 49-65
88 Met de 'a vapeur' op reis in 1838, in: HBM 12, 97-109
89 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985 (5) (met Aimé De Smet), in: HBM 12, 145-155

1999

90 150 jaar van De Eecloonaer tot de Eecloonaar, Eeklo, 1999, 192 p.
91 De Landbouwcomice Eeklo 1848-1998, in: HBM 13, 1-15
92 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 13, 48, 96, 144 en 192
93 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985 (6) (met Aimé De Smet (†), in: HBM 13, 51-61
94 De Landbouwcomice Eeklo 1848-1998 (2), in: HBM 13, 65-79
95 KFC Eeklo naar Bevordering in 1952, in: HBM 13, 87-90
96 Aimé Mouqué en James Ensor, in: HBM 13, 124-130
97 De Eeklose Coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985 (7) (met Aimé De Smet (†), in: HBM 13, 145-154
98 De Landbouwcomice Eeklo 1848-1998 (3), in: HBM 13, 163-175
99 Eeklose windmolens in de 19e eeuw, in: HBM 13, 176-179
100 Op bedevaart, in: HBM 13, 186-191
101 Muziek als eerste woord. Van muziekschool tot academie voor muziek en woord, (met Paul Van Bouchaute). Eeklo, 1999, 199 pp.

2000

102 't Snuifmeuleken, het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (1), in: HBM 14, 8-23
103 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 14, 48, 96, 148 en 196
104 Eerste kampioenstitel voor FC Eeklo in 1930, in: HBM 14, 71-79
105 Dokter Mertens en August Van Acker, in DED 9, 76-83
106 De geboorte van Keizer Karel in Eeklo. De overlevering van een legende, in: HBM 14, 100-105
107 't Snuifmeuleken, het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (2), in: HBM 14, 143-147
108 De Landbouwcomice Eeklo 1848-1998 (4), in: HBM 14, 149-164

2001

109 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (3), in: HBM 15, 43-54
110 Emiel Beel in Eeklo gefusilleerd in 1917, in: HBM 15, 57-72
111 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (4), in: HBM 15, 105-113
112 19e-eeuws notitieboekje van de familie Minne, in: HBM 15, 135-146
113 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 15, 152 en 200

2002

114 Pius Ryffranck, journalist en filosoof, in: AM 52 (2001), 157-209
115 Verklarende eindnoten, overzicht van de bijdragen en register bij Pius Ryffrancks *Korte Bijdragen tot de geschiedenis van Eeklo onder het Duitsche beheer*, in: AM 52 (2001), 315-332
116 Lotgevallen van Eeklose opgeëisten en krijgsgevangenen tijdens de Eerste Wereldoorlog, in: HBM 16, 1-11
117 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 16, 56, 159 en 208
118 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (5), in: HBM 16, 87-97
119 Vijf Eeklose volksfiguren, in: HBM 16, 105-121
120 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (6), in: HBM 16, 30-137
121 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (7), in: HBM 16, 180-191
122 Maria Nys, een Bellemse aan de zijde van Aldous Huxley, in: HBM 16, 200-207

2003

123 De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (1), in: AM 53 (2002), 285-335
124 Meetjeslandse schilders in de memoires van J.B. Lybaert, in: HBM 17, 21-32
125 Op plezierreis naar Oostende in 1839, in: HBM 17, 50-53
126 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 17, 54, 104, 152 en 200
127 Met Meetjeslanders op reis in de 19e eeuw (1), in: HBM 17, 98-103
128 Met Meetjeslanders op reis in de 19e eeuw (2), in: HBM 17, 105-115
129 Met Pieter Ecrevisse naar de wereldtentoonstelling van Wenen in 1873, in: HBM 17, 120-123
130 Oorlogsmonumenten in Eeklo, in: HBM 17, 145-151
131 Leon Minne en Walther Lampaert, in: HBM 17, 161-168

2004

132 Oorlogsmonumenten, Eeklo, in: AM 54 (2003), 270-272
133 De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (2), in: AM 54 (2003), 297-356
134 Het toneelgezelschap van Karel Verplancke, in: HBM 18, 28-33
135 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 18, 52, 108,156 en 208
136 't Snuifmeuleken, het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (8), in: HBM 18, 53-69
137 Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem (1), in: HBM 18, 97-108
138 August Van Acker en Johan Hendrik Van Dale, in: HBM 18, 136-142
139 Een Napoleonist op veldtocht in 1813, in: HBM 18, 153-154
140 Nogmaals de Eeklose stadsschool, in: HBM 18, 155
141 Pieter Ecrevisse, volksverheffer en wereldverbeteraar (I), in: HBM 18, 177-197
142 Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem (2), in: HBM 18, 201-204

2005

143 Pieter Ecrevisse, volksverheffer en wereldverbeteraar (2), in: HBM 19, 1-12
144 Terug uit de concentratiekampen, in: HBM 19, 36-51
145 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 19, 52, 160 en 208
146 Meetjesland? What's in a name?, Eeklo, 2005, 10 p.
147 Pieter Ecrevisse, volksverheffer en wereldverbeteraar (3), in: HBM 19, 53-65
148 Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem (3), in: HBM 19, 97-101
149 Karel Smitz en de Eeklose meubelnijverheid, in: HBM 19, 117-148
150 De toneelgroep van Karel Verplancke (2), in: HBM 19, 159
151 't Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk (9), in: HBM 19, 167-169
152 Karel Smitz en de Eeklose meubelnijverheid, in de reeks *Galerij van Eeklose groten*, Eeklo, 2005, 36 p.
153 Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem (4), in: HBM 19, 199-207

2006

154 De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (3), in: AM 56 (2005), 375-447
155 't Snuifmeuleken, het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk, Eeklo, 2006, 136 p.
156 Veroordeling van Het Meetjesland in 1866, in: HBM 20, 47
157 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 20, 48, 100, 152 en 200
158 Richard Minne (1891-1965), een Meetjeslands schrijver?, in: HBM 20, 49-69
159 Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem (5), in: HBM 20, 148-150
160 De laatste Eeklose thuisslachter Karel Naudts, in: HBM 20, 182-191
161 Koninklijke Harmonie Amicitia Eeklo 1881-2006.Een kroniek van 125 jaar vriendschap, Eeklo, 2006, 68 p.

2007

162 Verklarende noten en register bij *Familieaantekeningen, Oorlogsdagboek August Van den Neste*, in: AM 57 (2006), 95-114
163 Appeltjes van het Meetjesland, in: AM 57 (2006), 245-249
164 Wat betekent de naam Meetjesland nu eigenlijk?, in: HBM 21, 1-9
165 Twee onbekende brieven van Karel Lodewijk Ledeganck (met Hugo Notteboom), in: HBM 21, 45

166 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 21, 52, 104, 156 en 204
167 Bezoek van vijf Duitse Sturmgeschütz aan Eeklo (1), in: HBM 21, 99-103
168 Bezoek van vijf Duitse Sturmgeschütz aan Eeklo (2), in: HBM 21, 149-152
169 De eerste Eeklose fotografen Polydoor Lippens, Bernard D'hondt en Karel Smitz, in: HBM 21, 157-168
170 De familie Patteet in het Meetjesland, in: HBM 21, 178-180
171 Kasteel Damzicht alias Verviers kasteel, in: HBM 21, 192-194
172 Francies Vernaet, de Eeklose eeuweling die nooit honderd jaar werd!, in: HBM 21, 197-198

2008

173 Hugo Notteboom, een levensschets, in: AM 58 (2007), 5-8
174 De Eeklose volksdichter Jef Casteleyn (1826-1912), in: AM 58 (2007), 295-340
175 In memoriam Erik De Smet, in: HBM 22, 1
176 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 22, 52, 104 en 156
177 Bibliografie van Erik De Smet, in: HBM 22, 53-58
178 Damme en de Lieve, in: *De Lieve, tscoenste juweel dat de stede heeft*, Wondelgem, 2008, 102-116
179 Eeklo en de Lieve, in: *De Lieve, tscoenste juweel dat de stede heeft*, Wondelgem, 2008, 117-145
180 De Eeklose beroepsbevolking in 1808 (1), in: HBM 22, 85-92
181 De Eeklose beroepsbevolking in 1808 (2), in: HBM 22, 120-144
182 Madeleine Van Volsem en haar Geschiedenis van Balgerhoeke, in: HBM 22, 194-196
183 De autobusdienst Maldegem-Eecloo-Gent, in: HBM 22, 204-106
184 Damme en de Lieve, in: Ulieden Spiegel, jaarboek van Uilenspiegels Kring (Damme) 17 (2008), 102-116

2009

185 In Memoriam Albert Andries, in: HBM 23, 1-2
186 Het Meetjesland vroeger en nu, in: HBM 23, 11-23
187 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 23, 52, 104, 156 en 208
188 Een ontbrekend hoofdstuk in August Van Ackers reeks Eecloo, in: HBM 23, 96-98
189 Eekloos herbakken in Damme, in: HBM 23, 99-100
190 Lionel Bauwens, alias Tamboer, straatzanger en marktkramer, in: HBM 23, 105-113
191 25 jaar geleden verscheen het Eekloos dialectwoordenboek (1), in: HBM 23, 157-178
192 Een onbekend gedicht van Victor De Lille, in: HBM 23, 199-201

2010

193 De Oostwinkelse humanist Martijn De Smet (ca. 1520-1567), vader van de epigrafie, in: AM 60 (2009), 215-295
194. Lembeke (met Magda Devos), in de reeks Meetjeslandse Toponiemen tot 1600, deel IV, band 2, Gent, 2010, 106 p.
195 25 jaar geleden verscheen het Eekloos dialectwoordenboek (2), in: HBM 24, 16-23
196 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 24, 52, 156 en 208
197 25 jaar geleden verscheen het Eekloos dialectwoordenboek (3), in: HBM 24, 53-60

198 Polydore De Keyser, in 1887-1888 burgemeester van Londen, was de zoon van een Eeklose onderwijzer, in: HBM 24, 92-103
199 Speculoos uit Eeklo, Eeklo, 2004, 68 p.
200 Brand in de pastorie van Oostwinkel in 1557, in: HBM 24, 128
201 Moeren, zoutwinning en turfontginning in het Meetjesland, in: J. De Caluwe & J. Van Keymeulen (red), *Voor Magda* (vriendenboek Magda Devos), Gent, 2010, 685-704
202 De Werkmanskring en de Oude Broederschool nu de Zuidkaai in Eeklo, in: HBM 24, 184

2011

203 Feodaal Lembeke, in: AM 61 (2010), 219-288
204 Desiré Goethals, politicus en geschiedschrijver, in: HBM 25, 34-36
205 Het Schipdonkkanaal, in: D. Buys, e. a., *Herwaardering van de Lieve*, Wondelgem, 2011, 32-41
206 Heemkundige Nieuwsjes, in: HBM 25, 52, 104 en 156
207 Klinkaard en zijn wijveken, een Meetjeslands volkslied?, in: HBM 25, 96-101
208 René Fabry bij de brigade Piron, in: HBM 25, 153-155
209 Mathias Zens, een beeldhouwer uit de Eifel, in Gent, in: HBM 25, 157-161

gebruikte afkortingen

AM: Appeltjes van het Meetjesland
DED: De Eeklose Dobbelgebakkene
DE: De Eecloonaar
HBM: Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
OM: Ons Meetjesland

Hemel en aarde bewegen

Aspecten van volksgeloof en volksdevoties in het Meetjesland

Marc MARTENS

Hemel en aarde bewegen is een begrip, een geijkte uitdrukking: alles ondernemen wat in het menselijk vermogen ligt om iets te bereiken of te bekomen. Hemel en aarde verzetten, zegt de volksmond, met daarbij de klemtoon op aarde.

Quando cæli movendi sunt et terra - als hemelen en aarde zullen bewogen worden - is een frase uit de eeuwenoude rooms-katholieke uitvaartliturgie. Ze is ontleend aan Jesaia's profetie over de ondergang van Babel - 13, 13 ! - en verwijst naar het einde der tijden, naar de verschrikkingen van het oordeel na de dood, naar het mysterie van de eindbestemming. Na Vaticanum II afgevoerd als te hard en te luguber. Toch vangt het gezang aan met *Libera me, Domine* - Verlos mij Heer. *Libera nos Domine* weerklonk het ook in de litanie van alle heiligen: van alle kwaad, van alle zonde, van de hinderlagen van de duivel, van de eeuwige dood, bevrijd ons Heer. Spaar ons, verlos ons, bevrijd ons, wees ons genadig, het was de smeekbede van vele generaties stervelingen die zich in nood en rampspoed op weinig anders beroepen konden dan op de hemelse machten.

De termen volksgeloof en volksdevotie lijken te suggereren dat er binnen eenzelfde godsdienst behalve of naast die van het volk, de massa dus van de bevolking, nog een ander geloof en andere devoties vigeerden, met name in meer elitaire kringen. De grondslag is nochtans vrij simpel: volgens de catechismus hoorde men te geloven wat God heeft geopenbaard en wat de Kerk voorhoudt te geloven. Dat zijn dan de officiële geloofswaarheden. Bij een niet intellectueel gevormde volksmassa, niet gewend abstracties te maken, hebben echter nog andere opvattingen of afwijkende interpretaties en regels opgeld gemaakt.

Evenzo zijn er devotiepraktijken, zoals voorgeschreven of aanvaard door de hogere geestelijke overheid en overwegend gepratikeerd door een ontwikkelde klasse. Volksdevotie is dan, hoe de massa het religieuze aan-

bod en de richtlijnen van hogerhand begrepen, ervaren, aangepast en tot uiting heeft gebracht. Niet zelden was die praktijk doordrongen van magie, en haast los van de geestelijke overheid had het volk daarin vaak zélf een regulerende functie. Het greep naar eigen methodes en middelen om het sacrale te benaderen, te beleven en bijwijlen zelfs naar zijn hand te zetten. Dat relikwieën mochten vereerd maar niet aanbeden worden, daar had de gewone mens geen boodschap aan.

Van geloof als innerlijke overtuiging kan men strikt genomen niets meten en niets tonen. Wél te peilen en aan te wijzen is wat dat geloof begeleidt, ondersteunt, aanwakkert en voortbrengt. Volksgeloof is haast per definitie gebonden aan materiële, aan zichtbare en bij voorkeur ook aanraakbare zaken zoals beelden en relikwieën. Daarnaast zijn er praktijken zoals het *belezen* en het *dienen* met al de rituelen die daarbij horen of hoorden. Al even divers en haast overal aan te wijzen, zijn verbale tradities en overleveringen zoals weerspreuken die verbonden zijn aan feest- of heiligendagen, mirakelverhalen, tover- en spookverhalen, bezweringen... Volksgeloof en bijgeloof, een strikte grens tussen beide is nauwelijks te trekken.

Over volksdevotie spreken kan niet zonder dikwijls te refereren naar vroeger. Niettemin doet zich in onze tijd een merkwaardige controverse voor: de gevestigde godsdienst boet in aan belang en invloed en wordt verbannen uit het openbare leven, terwijl tezelfdertijd spiritualiteit in allerlei vormen onmiskenbaar in de belangstelling staat, bij zoverre dat oktober 2011 in Vlaanderen Maand van de Spiritualiteit werd. Er lijkt een beweging op gang die ingaat tegen het oppervlakkige en efemere karakter van wat in de samenleving ons omringt en op ons afkomt. Er is weer nood aan zingeving, zo heet het.
De gevestigde godsdienst spint daar echter maar weinig garen bij.

Volksdevotie, of ze nu individueel dan wel collectief, occasioneel of op een verankerd tijdstip werd gepratikeerd, richtte en richt zich in belangrijke mate tot heiligen. Merkwaardig alweer hoe die in een tijd van tanende kerkelijkheid in de belangstelling staan. Heiligen op naam, heiligen van dag tot dag, heiligen volgens hun attributen, heiligen naar specialisme..., samen met nog andere leden van de hemelse schare waren ze in de voorbije decennia in Vlaanderen alleen al het onderwerp van een paar dozijn boeken en tal van artikels in periodieke publicaties. Ook op het wereldwijde web zijn ze ruimschoots present, met trouwens een eigen patroon daar, de encyclopedist Isidorus van Sevilla.

Recent rolden *God in Vlaanderen* en *Tradities* van de drukpers. Het eerste boek[1] heeft veel weg van een rariteitenkabinet. De auteur schat wat in Vlaanderen rest van volksdevotie als volgt in: "... *Tienduizenden Vlamingen zijn dan misschien wel het altaar ontvlucht, ze hebben hun geloof allesbehalve afgezworen ... In kapellen, bedevaartsoorden, volkse processies, vaak bizarre heiligdommetjes en grotten, Mariaparken en mar-*

telarenspelen, daar ... vindt de Vlaming wat hij in de kerk niet meer vindt. Troost. Saamhorigheid. Kracht. Zingeving. Vooral plezier ook".
In *Tradities*, in eerste instantie een fotoboek[2], blijkt dat, mocht daar overigens al enige twijfel over bestaan, de meeste van onze tradities een religieuze achtergrond hebben. In een van de korte tekstbijdragen overweegt Rik Torfs hoe in het conservatieve Vlaanderen tradities vaak herleid zijn tot evenementen die niet langer zijn ingebed in het leven en vaak niet meer zijn dan een uitgeholde herinnering aan tradities. Tradities vervallen als ze hun basisinspiratie verliezen en in loutere vormelijkheid overgaan.

Een ruim deel van de vroegere devotiepraktijken is geruisloos uitgedoofd, een deel is tot het domein van de folklore gaan behoren en wordt in stand gehouden ter wille van toerisme en consumptie, een deel van de oorden en attributen van volksdevotie werd tot erfgoed verheven of is object geworden van verzamelingen en studies. Zo organiseerde het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur met zetel in Heverlee, op 17 december 2010 onder de noemer *Heiligen in veelvoud* in Gent een studiedag over de op industriële schaal vervaardigde gipsen devotiebeelden die als attributen bij uitstek van volksdevotie, vanaf het midden van de 19de eeuw de huiskamer van elk katholiek gezin mee bevolkten, om er vanaf de zestiger jaren van vorige eeuw allengs weer uit verbannen te worden. Een niet te schatten aantal plaasteren heiligen eindigde in brokken stoepkrijt, sommige leiden een nieuw leven als decoratiestuk, andere vonden een onderkomen in privé- of openbare collecties, wat hen overigens opnieuw een zekere marktwaarde bezorgt. Naast dat alles is er ook een deel volksdevotie dat behoorlijk weet stand te houden, niet uit nostalgie maar uit vertrouwen en piëteit, veelal in een uitgezuiverde vorm en overwegend gericht op de Moeder Gods. De intentieboeken die in sommige kerken en kapellen ter beschikking liggen, liegen er niet om.

Ook aan tentoonstellingen ontbreekt het niet in deze tijden: *Tot heil van mens en dier*, Gent 1989; *De heilige en het beest*, Leuven 2003; *Doorleefd Mysterie*, Hansbeke 2005. Van eind september 2006 tot begin februari 2007 liep in Brugge de tentoonstelling *Geloof en Geluk*, van 24 februari tot 1 april 2007 was er in Deinze de tentoonstelling *Devotieprenten*. De stad Geel kreeg in mei 2007 onder de titel *Komt ende besiegt* een tentoonstelling over bedevaartvaantjes te gast, van 22 juni tot 11 november 2008 liep in Sincfala, het Museum van de Zwinstreek in Knokke-Heist, de tentoonstelling *In Hemels Naam*, over volksdevotie in de regio, in het najaar van 2009 liep in de crypte van de Sint-Baafskathedraal te Gent *Mijn klein Jeruzalem. Heiligendevotie in het bisdom Gent*. Een tentoonstelling onder de titel *Heiligen en hun leven* gaf in Lissewege aanleiding tot een permanent toegankelijke verzameling van heiligenbeelden, zoals de stad Diest die heeft in zijn Allerheiligenkapel. In Kortrijk liep in de tweede jaarhelft van 2010 de tentoonstelling *Ongelooflijk. Van hemel, hel en halleluja ...*

Aan de grondslag van de hier volgende bladzijden ligt eveneens een tentoonstelling, die onder dezelfde titel, *Hemel en Aarde bewegen*, een licht trachtte te werpen op volksdevoties in het Meetjesland. Ze liep van 9 maart tot 31 juli 2007 in het Plattelandscentrum in Sint-Laureins[3]. Daar hoorde een bescheiden catalogus bij met beschrijving en situering van een honderdtal voorwerpen, overwegend afkomstig uit Meetjeslandse kerken, aangevuld met devotionalia uit het Bardelaeremuseum in Lembeke, uit het Huis van Alijn in Gent en uit enkele particuliere collecties. Hun situering en de bespreking van hun functie in een ruimer devotioneel en/of liturgisch kader bleef in de catalogus noodzakelijkerwijs beperkt. Nochtans is over volksgeloof in het Meetjesland en de daarbij horende devotiepraktijken behoorlijk wat gepubliceerd, maar erg verspreid. Het doornemen van tal van boeken en artikels ter voorbereiding van *Hemel en Aarde bewegen*, leverde een pak notities op, waarvan dit artikel een weerslag is. In voorliggende bijdrage inventariseren we vroegere zowel als nog bestaande aspecten van volksdevotie in deze noordwesthoek van Oost-Vlaanderen.

In *Hemel en Aarde bewegen* gingen we vooral op zoek naar heiligen en devoties die voor de mensen van het platteland belangrijk waren en naar voorwerpen daarmee verbonden. Mensen van het platteland, in het Meetjesland ooit zowat iedereen. Het zijn generaties boeren die, letterlijk, de aarde omgewoeld, bewogen, verzet hebben. Bij tegenslag trachtten ze in hun machteloosheid ook de hemel te bewegen. Via de heiligen, zélf ooit mensen, trachtte men God, het Mysterie te benaderen. Daarin klonk talloze keren door: "*Door voorspraak van de heilige ..., voor die of die ziekte, bewaar ons Heer, van deze of gene plaag, verlos ons Heer*".

Volksdevoties in het Meetjesland verschilden of verschillen nauwelijks van die elders in het Vlaamse land. Een gelijkaardige studie over de Westhoek, het Waasland of het Pajottenland zou dus vergelijkbare resultaten opleveren. Bijzonder of zelfs uniek zijn een aantal cultusvoorwerpen, in casu beelden en relikwieën in Meetjeslandse parochiekerken, is de geschiedenis van een paar bedevaartsoorden, zijn enkele personen die aan de grondslag liggen van een of andere volksdevotie, zijn een aantal verbale tradities en is 's Meetjeslands eigen heilige, Gerolf van Merendree.

Deze bijdrage vertoont hoe dan ook leemtes: ze behandelt aspecten, niet het geheel, en heeft vooral oog voor het leven op het platteland. Andere categorieën zijn daardoor allicht verwaarloosd. Maar ook ingevolge praktische beperkingen is er onvolledigheid: niet alle literatuur is gelezen, er is slechts beperkt archiefonderzoek voor verricht, niet alle plaatsen zijn bezocht. Kapellen van kloosters, scholen, rusthuizen en andere instellingen bijvoorbeeld bezochten we niet, hoewel sommige ongetwijfeld interessante iconografische elementen bevatten, geen enkele autowijding woonden we bij om daar te trachten de toedracht van devotie in te schatten ...

In een eerste deel situeren we volksgeloof in zijn ruimere context en gaan we nader in op deelaspecten als het ontstaan van parochies, heiligen- en relikwieënverering, mirakels, toverij..., met daarbij een of enkele markante voorbeelden uit het Meetjesland. In het tweede deel worden de heiligen en oorden die in het Meetjesland van betekenis waren voor de plattelandsbevolking, nader bekeken, met aandacht voor iconografie en voor gebruiken rond de verering. Representatieve illustraties vullen de beide delen aan. We hopen er waardering en bewondering mee te wekken voor een ongemeen rijk maar tegelijk erg kwetsbaar patrimonium.

De beelden van Sint-Eloot en Antonius-abt, meegedragen in een processie. Detail uit een schilderij van Pieter II Bruegel (Brussel, Koninlijk Museum voor Schone Kunsten, inv. nr. 671)

Isidorus van Madrid in de Sint-Martinuskerk van Zomergem.

I. ERFDEEL VAN VIJFTIEN EEUWEN

I.1. RELIGIE EN TIJDSGEEST

Het woord religie, in ons taalgebruik zoveel als een synoniem voor godsdienst, betekent allereerst verbondenheid.
Eeuwenlang hebben mensen geleefd in een intense verbondenheid met de natuur, met hun familie en hun dorpsgemeenschap en met wat ze kenden en ervoeren als een boven-natuur. De eigen rechte levenslijn van de wieg tot het graf werd daarbij onophoudelijk geraakt en oversneden door twee andere tijdslijnen, twee kringlopen: die van de seizoenen en die van het kerkelijk jaar. Die verbondenheid werd veelal ook ervaren als een afhankelijkheid.

Een mensenleven omvat onvermijdelijk ook de confrontatie met goed en kwaad, met uitzinnige vreugde en doffe ellende. Vooral bij miserie zoekt een mens naar oorzaak en verklaring. In vroeger tijden leefde sterker dan de gedachte van voorbestemming, noodlot of toeval, de overtuiging dat hogere machten, goden en geesten en sinds de kerstening van onze gewesten een enige god, ten goede of ten kwade, slaand of zalvend ingrepen in het individuele leven van een mens en in de collectieve geschiedenis van een gemeenschap: de mens wikt, God beschikt. Het was dus belangrijk goden en geesten gunstig te stemmen, God welgevallig te zijn.

De overtuiging afhankelijk te zijn van een alles regulerende, straffende en belonende God werd na de middeleeuwen aangetast door nieuwe stromingen en inzichten in de filosofie en nieuwe ontdekkingen en verworvenheden van de wetenschap. Die drongen uiteraard eerst door in stedelijke en intellectuele kringen. De tendens kwam in een stroomversnelling toen vanaf ongeveer 1860 vooral de geneeskunde God en zijn heiligen van terreinen verdrong waarop ze tot dan toe werkzaam werden geacht. Ondertussen was met een diepgaande impact op de maatschappelijke verhoudingen, de industrialisatie in volle opmars, en ook in de landbouw kondigden zich omwentelingen aan door de eerste, veelbelovende experimenten met mechanisatie en de introductie van chemische meststoffen.

De katholieke Kerk heeft de hele evolutie niet lijdzaam ondergaan. In dezelfde tweede helft van de 19de eeuw beleefde ze een reveil dat zich uitte in hoge aantallen religieuze roepingen, missionering, de stichting van nieuwe parochies, het organiseren van onderwijs, het inrichten van processies en bedevaarten; met de neogotiek bediende ze zich bovendien van een geëigende bouw- en ornamentstijl en dito beeldtaal. Met in de nek de adem van vrijzinnige en socialistische groeperingen, leidde kerkelijke sociale actie ook tot het ontstaan van katholieke belangengroepen. Zo heet de Gentse *Antisocialistische Katoenbewerkersbond*, gesticht eind 1886, de eerste Vlaamse christelijke vakbond te zijn; in 1890 ontstond in Leuven de Belgische Boerenbond.

Het spreekt vanzelf dat binnen die evolutie volksgeloof en volksdevotie eveneens grondig veranderden. In zondagsscholen werd catechismusles gegeven, devoties werden gekanaliseerd via verenigingen, inzonderheid confrérieën en congregaties, volksgeloof werd uitgezuiverd door nieuwe of beter, sociaal geëngageerde heiligen tot kerk- en verenigingspatronen te promoten. Geld dat voordien verdween in de offerblok bij een of ander beeld, werd lidgeld voor parochiaal georganiseerde veeverzekeringen die niet zelden de naam meekregen van de heilige die voordien tegen het te verzekeren euvel werd aangeroepen.
Het rijke Roomse leven waarnaar zo vaak verwezen wordt, kende zijn hoogtij.

Tot zowat de jaren zestig van de 20ste eeuw dirigeerde en controleerde de Kerk in belangrijke mate de moraal. De kentering die volgde stelde vrijheid, zelfontplooiing en zelfbeschikking, emancipatie en inspraak als nieuwe idealen. Mede onder invloed van de nieuwe media seculariseerde de samenleving aan een snel tempo. Geleidelijk verdween godsdienst uit het openbare leven om een privéaangelegenheid te worden. Velen verbraken sindsdien de band met de Kerk of houden het enkel nog bij de grote overgangsrituelen.
Het is geen alleenstaand gegeven. Binnen amper een halve eeuw evolueerde een overwegend agrarische en natuurverbonden gemeenschap naar verstedelijkt en technologisch; parallel daarmee evolueerde het individu van producent en gebruiker naar consument en vervuiler. Collectiviteit werd ingeruild voor individualisme, beslotenheid en eenvormigheid voor mondialisme en multiculturalisme.
Het ziet er naar uit dat we ondertussen in het stadium van de deculturatie zijn aanbeland.

I.2 Kerstening van onze streken

Al naar het eind van de 3de eeuw toe is er in onze streken een aanvang van kerstening. De heilige Piatus of Piat, afkomstig uit Benevento in Italië, gaat door voor de eerste evangelisator in dat deel van Gallië. Hij werd in 286 in Doornik vermoord.

Met Sint-Maternus als eerste bisschop van Keulen en wellicht ook van Trier en Tongeren, kunnen we voor het eerst spreken van een gestructureerd en georganiseerd christendom in het Rijnland en in het randgebied van de Lage Landen. Hij overleed omstreeks 325. Iets meer bekendheid kreeg een van zijn opvolgers, Sint-Servatius of Servaas, die om veiligheidsredenen de bisschopszetel van Tongeren naar Maastricht overbracht. Hij stierf in 384.

Naar het einde van de 5de eeuw toe werden ook Doornik en in de vroege 6de eeuw Atrecht-Kamerijk (Arras-Cambrai) bisschopssteden. De eerste bisschoppen waren er respectievelijk Sint-Eleutherius en Sint-Vedastus.

De grote bekeringsgolf in onze streken voltrok zich in de 7de en 8ste eeuw. Daarin speelden vooral drie figuren een grote rol.

De belangrijkste zendeling was Amandus, geboren eind 6de - begin 7de eeuw in Nantes. Na een leven als monnik en kluizenaar, ontving hij rond 629 de bisschopswijding. Missiereizen brachten hem onder meer in de streek van Gent waar hij tussen 629 en 639 een kloostergemeenschap en een kerk stichtte, toegewijd aan Sint-Pieter. Mettertijd groeiden ze uit tot de Sint-Pietersabdij op de Blandijnberg en de Sint-Baafsabdij nabij de samenkomst van Schelde en Leie. Beide abdijen waren centra van waaruit aan kerstening en landontginning werd gedaan. Mogelijk is ook het klooster van Torhout een verwezenlijking van Amandus. Hij overleed op 6 februari 675 of 684 in het door hem gestichte klooster van Elnon, het huidige Saint-Amand-les-Eaux.

Omstreeks dezelfde tijd als Amandus was ook Sint-Eligius of Elooi als geloofsverkondiger in Vlaanderen actief. Hij was sinds 641 bisschop van het toen al met Noyon samengevoegde bisdom Doornik. In deze laatste stad bestond al in de 4de eeuw een christengemeenschap. De Lievevrouwekerk van Aardenburg zou in 643 door Eligius gesticht zijn. Hij stierf in zijn bisschopsstad op 1 december 659. Een beschrijving van zijn leven werd samengesteld door zijn tijdgenoot Sint-Ouen van Rouen (610-648); mettertijd werd ze aangedikt met tal van legenden.

In het noorden van het vroegere graafschap Vlaanderen, meer bepaald de streek die vanaf de 13de eeuw de Vier Ambachten zou heten en de plaatsen Assenede, Boekhoute, Hulst en Axel omvatte, was mogelijk in de 8ste eeuw Willibrordus, bisschop van Utrecht (695-739) actief, wat zou verklaren waarom de parochies Boekhoute, Assenede, Ertvelde en Kluizen (evenals Wachtebeke en Sint-Kruis-Winkel) vóór 1559 tot het bisdom Utrecht behoorden, en pas vanaf dan tot het bisdom Gent[4]. Wilibrordus werd geboren in Northumbrië in 658 en kwam in 690 naar het vasteland, waar hij vooral in Friesland actief was. Hij predikte echter ook in Zeeland, Holland en Vlaanderen. Hij overleed in Echternach op 7 november 739.

Tegen het jaar 1000 was de bevolking van nagenoeg heel Europa, meestal in navolging van haar wereldlijke heersers, tot het christendom bekeerd en als dusdanig lid van de Roomse Kerk. De Reformatie, de opkomst van het protestantisme in zijn verschillende vormen tijdens de eerste helft van de 16de eeuw en de godsdienstoorlogen die daarop volgden, brachten daarin grondige verschuivingen.
Tot omstreeks 1800 was de bevolking van Vlaanderen zo goed als homogeen katholiek, en het waren uitzonderingen die zich aan de godsdienstpraktijk onttrokken. De Kerk had met haar liturgie, rituelen en predicatie een ongemeen grote invloed op zowel het openbare als op het privéleven. Zelfs burgerlijke verordeningen en kennisgevingen werden omzeggens van op de kerkdorpel geproclameerd.

I. 3 ALTARE, PERSONA, ECCLESIA...

De christelijke bedehuizen die in de vroege middeleeuwen op het platteland verrezen, waren, indien geen stichtingen van de eerste bisschoppen-missionarissen, veelal het initiatief van kloosters of abdijen óf van de lokale heren. Aangenomen wordt, dat dit dikwijls gebeurde op oudere cultusplaatsen. Tegenover de vroegste kerkstichtingen gebeurde de afbakening van de eigenlijke parochies pas een paar eeuwen later.

In oorkonden treft men voor de oudere stichtingen veelal de term *altare*. Die heeft in eerste instantie betrekking op pastorale activiteit of zielzorg, door een bisschop toevertrouwd aan een lokale priester, die daarvoor het genot had van het altaar met de inkomsten van offeranden en een derde van de tiendenbelasting. Zielzorg houdt uiteraard in dat er een belijdende gemeenschap is, die over een daartoe geëigende ruimte beschikt. Vanaf 1020 à 1030 komt het voor dat een bisschop het *altare*, dus parochiale verantwoordelijkheid en inkomsten, overdraagt aan een *persona*, veelal een kerkelijke dignitaris. Ook die liet doorgaans de praktijk van de zielzorg over aan een plaatselijke priester[5].
Voor het kerkgebouw of bedehuis wordt mettertijd, i.e. vanaf omstreeks het jaar 1000, ook de term *ecclesia* gangbaar. De *ecclesia* had een eigenaar, geestelijke of leek, die het *ius praesentationis* had, wat inhield dat hij een kandidaat-bedienaar mocht voordragen aan de bisschop. De eigenaar had recht op twee derden van de parochiale tienden, waarvan een derde in principe bestemd was voor het in stand houden van het kerkgebouw, het andere voor armenzorg[6].

Voor het onderhoud van de lokale priester, de *prochiepape*, de instandhouding van het kerkgebouw en voor de steun aan behoeftigen was door Karel de Grote over heel zijn rijk het systeem van de tiendenheffing ingesteld: boeren moesten een tiende deel van hun opbrengsten van graangewassen (grote of volle tienden) en andere veldvruchten, lammeren en biggen, pluimgedierte en wol ... (kleine of smalle tienden) aan de kerk afstaan. Priester, kerkgebouw en armen genoten daarvan elk een derde deel. Maar algauw werden die tiendeninkomsten door de wereldlijke heren ingepalmd, en pas vanaf 1179 à 1215 keerden ze naar hun oorspronkelijke bestemming terug. Dat waren intussen in veel gevallen bisdommen of abdijen. In de praktijk werd de tiende in pacht gesteld: de pachter betaalde een overeengekomen bedrag aan de gerechtigde, en ging zelf bij de boeren de tienden ophalen.

Tot medio de 11de eeuw waren veel kerkgebouwen privébezit, eigendom van lokale heren of grondbezitters. Dat was evenwel slechts één aspect van de toen verregaande vermenging van kerk en staat, zowel op lokaal vlak als bij de hoogste gezagsdragers. In de tweede helft van de eeuw trachtte Rome drastische hervormingen door te voeren. Paus Gregorius VII (1073-1085) stelde onder meer inzake het celibaat en de handel in kerkelijke ambten orde op zaken; voordien was er al een ver-

bod gekomen op de verkoop van kerkgebouwen door particuliere eigenaren. Dit bracht mee dat nogal wat kerken aan een abdij of kapittel werden afgestaan. In de oorkonden bij die gelegenheden opgesteld, zijn heel wat namen van kerken en parochies voor het eerst aan te treffen, wat meteen betekent dat ze in werkelijkheid beduidend ouder kunnen zijn.

I. 4 PAROCHIES

Het Meetjesland, dat zijn in het noordwesten van Oost-Vlaanderen onder meer twaalf kerngemeenten - of dertien zo men er Zelzate bij wil - en eenenvijftig parochies - of drieënvijftig. De jongste daarvan is veertig jaar, de oudste door archiefbronnen gedocumenteerde stichtingen kunnen bogen op een geschiedenis van meer dan duizend jaar.

Onderstaand overzicht geeft het jaartal van stichting of vroegste vermelding van de parochies en/of kerken in het Meetjesland. Gemakshalve is daarbij meestal de naam van de gemeente, deelgemeente of het gehucht aangewend in plaats van die van de kerkpatroon.

In de *Oratio Festiva* voor de feestdag van Sint-Gerolf van Merendree, opgesteld in de abdij van Sint-Bertijn te Saint-Omer in de 10de eeuw, wordt verhaald dat Gerolf halfweg de 8ste eeuw door zijn vormselpeter werd vermoord en vervolgens begraven *in S. Radegundis basilica* te Merendree[7]. Dit houdt in dat Merendree al midden de 8ste over een bedehuis beschikte, toegewijd aan de heilige Radegondis, de echtgenote van de Frankenkoning Chlotarius I, gestorven in 587. Mogelijk was dat een eigen-kerk van de plaatselijke heer, in dit geval Gerolfs vader. In 1171 verkrijgt het kapittel van Doornik het altaar van Merendree[8].

Voor Maldegem wordt een *altare* vermeld in 840. De geestelijke rechten en tiendeninkomsten eraan verbonden, werden toen door Lodewijk de Vrome, zoon van Karel de Grote, overgedragen aan Wendelmar, bisschop van Noyon-Doornik.
Een parochiale structuur moet er al geweest zijn omstreeks het jaar 1000. Het *altare* werd tussen 1021 en 1027-1030 door bisschop Harduinus de Croy aan graaf Boudewijn IV van Vlaanderen geschonken voor een duur van drie generaties; in 1063 begiftigde diens opvolger Boudewijn V het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke met het *altare de Maldeghem cum ecclesia*[9].

Oorkonden die tot halverwege de 13de eeuw Adegemse tienden in de parochie Maldegem situeren, maken het ruim aannemelijk dat Adegem kerkelijk oorspronkelijk bij Maldegem hoorde. Toch is er omstreeks 1029-1030 sprake van een *ecclesiam Addinghem*, wat mag wijzen op een eigen kerkgebouw. Een afsplitsing gebeurde dan zeker vóór 1226, jaar waarin sprake is van *magistri Walteri presbyteri de Adeghem*. Ook in Adegem zal het kapittel van Harelbeke mettertijd de belangrijkste tiendenheffer zijn[10].

Ook Zomergem moet al in de 9de eeuw een bedehuis hebben gehad. De bisschop stelde kerk en parochie in 1171 onder het patronaat van de deken en het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwkerk van Doornik, dat daar sindsdien drie vierden van de tiendeopbrengst genoot; het resterende vierde kwam de pastoor toe. Zomergem werd de moederparochie voor de Sint-Janskerk van Oostwinkel en de Sint-Ghislenuskerk van Waarschoot, die er kort na 1244 werden van afgesplitst[11].

De kerk van Boekhoute dateert volgens de interpretatie van bepaalde bronnen van vóór 964; vast staat dat ze samen met die van Assenede en Axel en de kapel van Hulst in 1108 door de bisschop van Utrecht aan het Sint-Salvatorskapittel aldaar opgedragen wordt[12].

Voor Evergem wordt een *ecclesia* voor het eerst vermeld in 966; ze staat onder het patronaat van de Gentse Sint-Baafsabdij[13]. In de eerste helft van de 13de eeuw wordt de Sint-Jorisparochie van Sleidinge uit Evergem afgesplitst[14].

Sommige bouwonderdelen van de kerk van Assenede gaan terug tot de 12de eeuw.

Ook Vinderhoute wordt voor het eerst vermeld in 966, alweer met verwijzing naar de Sint-Baafsabdij. Het patronaat werd in 1121 door de bisschop van Noyon-Doornik bevestigd.

Hoewel de stichting wel aan Amandus is toegeschreven, dateert de vroegste vermelding van een kerk in Nevele van 1007. Daarbij bevestigt de graaf van Vlaanderen dat het patronaat ervan het kapittel van Doornik toekomt, wat ook inhoudt dat de kerk behoorlijk ouder kan zijn dat het document[15]. In 1146 werd het patronaat overgedragen aan de Norbertijnen van Drongen. Aan de Sint-Mauritiuskerk was op initiatief van de lokale heer, een kapittel van vermoedelijk zes kanunniken en een proost verbonden[16].

Het is eveneens bij de schenking aan de abdij van Drongen dat in 1087 *Voslariensis ecclesia*, de kerk van Vosselare en die van Landegem voor het eerst worden vernoemd. In 1121 is de kerk van Landegem herwijd, wat mag wijzen op uitbreiding of heropbouw[17].

Een wegkruis schijnt er in de Veldkruisstraat in Ursel, nabij de grens met Adegem en Oostwinkel, al te staan sedert het midden van de 13de eeuw, toen bisschop de Marvis de parochiegrenzen kwam afpalen.

Een aan de heilige Gangulfus toegewijde kerk in Ronsele wordt vermeld in 1105, als ze door bisschop Baldericus van Noyon-Doornik aan de Gentse Sint-Baafsabdij wordt overgedragen.
Op 24 december 1121 schonk zijn opvolger Lambrecht het patronaat van de kerk van Poesele aan de abt van zelfde abdij[18].

In 1122 kreeg met toestemming van de bisschop van Utrecht Kluizen, dat toen nog Langebeke heette, een kerk; het benoemingsrecht van de bedienaar kwam toe aan de abt van Ename krachtens de schenking van gronden aan die abdij door graaf Boudewijn VII. De parochiegrenzen werden in 1232 door de deken van Assenede afgepaald[19].

Een *altare de Altra*, Aalter, wordt vermeld in 1131; de eerste titelheilige was Sint-Denijs[20].

De kerk van Lovendegem wordt al in 1140 vernoemd en staat zoals die van Zomergem onder het patroonschap van Sint-Martinus, wat mogelijk wijst op een beduidend vroeger ontstaan[21]. Aan geen andere heilige, de Moeder Gods niet te na gesproken, zijn in Vlaanderen zoveel kerken en parochies toegewijd.

In 1145 stond de bisschop van Noyon-Doornik het altaar van Hansbeke af aan Goswin, abt van de premonstratenzerabdij van Drongen. Uit die orde zijn dan ook de eerst gekende pastoors van Hansbeke voortgekomen.

Bij oorkonde gedateerd 1171 staat Gualterus, bisschop van Doornik, vijf *altaria* van zijn bisdom, in feite parochies, af aan het refectorium van de kanunniken aldaar. Het betreft Zomergem, Merendree, Knesselare, Ursel en Gottem[22].

Ertvelde had zeker al in 1199 een kerk, de grenzen van de parochie werden net als die van Kluizen, in 1232 vastgelegd[23].

In 1206 ressorteerden ook de *altaria* van Poeke en Lotenhulle onder het kathedraal kapittel van Doornik[24].

Een kerk in het oude Watervliet, dat in 1283 geheel werd overspoeld en verdween, wordt vermeld in 1226 naar aanleiding van de schenking van het patronaat door heer Boudewijn van Praet aan de Sint-Pietersabdij te Gent. Op de ingedijkte Sint-Christoffelpolder stichtte Hiëronymus Lauweryn rond 1500 het nieuwe Watervliet met een kerk die hij rijkelijk begiftigde.

In Vaarne, waaruit later Waterland-Oudeman is ontstaan, liet de Gentse Sint-Pietersabdij in 1229 een kerk bouwen, toegewijd aan Sint-Nikolaas; veertien jaar later werden de grenzen van de parochie Sint-Nikolaas-in-Vaarne of ter-Varent afgebakend. Het kerkje werd door de

Sint-Elisabethvloed van 1375-76 verzwolgen, en het zou tot 1553 duren eer er een nieuwe kerk kwam. Geteisterd door de storm van 1570 en door de strategische inundaties tijdens de godsdienstoorlogen, verviel ook deze kerk, zodat er een derde gebouwd moest worden. Ze werd op 5 september 1671 ingewijd. Twee jaar later kregen de protestanten, die al jarenlang gebruik maakten van de kerk van de Oudeman, hun eigen bedehuis in Waterlandkerkje[25].

Eeklo moet al vóór 1240 een kerk hebben gehad. In een instructie van 1241 betreffende novaaltienden, dit zijn tienden op nieuw ontgonnen gronden, onder meer binnen het domein Aalschoot, heeft de Doornikse bisschop Walter de Marvis het over de parochies *de Eclo Sti. Vincentii et de Eclo Sancti Egidii.* Met deze laatste wordt Lembeke bedoeld[26].

Ook de parochie Kaprijke moet kort vóór 1246 zijn ontstaan; net als Lembeke, Oosteeklo, Bellem en het verdwenen Roeselare, was het een parochie die de bisschop van Doornik toebehoorde[27], wat onder meer inhoudt dat hij er het aanstellingsrecht van de pastoors had, maar ook verplichtingen wat betreft hun inkomen en het onderhoud van het kerkgebouw. Oosteeklo werd in 1264 samen met Bassevelde van het bisdom Utrecht afgesplitst en toegevoegd aan Doornik[28]. Het 13de-eeuwse martyrologium van het refectorium der kanunniken van de Lievevrouwekerk in Doornik maakt melding van *S.te Cruus dat men zeght Oosteecloo*[29].

Drie dorpen in het noorden van het Meetjesland dragen de naam van een heilige: Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo en Sint-Margriete. Hun ontstaan hangt nauw samen met een economische activiteit tijdens de middeleeuwen, het turfsteken in de streek ten oosten van Aardenburg.
Een eerste kerk en parochie met Sint-Margareta als patrones ontstond in dit moergebied vermoedelijk in 1244; de huidige neogotische kerk van Sint-Margriete is eigenlijk de vijfde. Tegen de tijd dat de turfontginning al bijna was afgelopen, nam de bisschop van Doornik het initiatief om voor de kolonisten kerken te bouwen. Een *parochia Sancti Joannes in Eremo* wordt in 1307 vernoemd, in 1314 vermeldt een oorkonde de *Sente Laureinsparochie.* Bentille, een wijk van Sint-Jan, zou al in 1274, volgens andere bronnen in 1376, een kapel gehad hebben op de plaats waar later een kerk werd opgetrokken die mettertijd de kerk van Sint-Jan-in-Eremo ging overschaduwen[30].

In het jaar van haar voltooiing, 1458, werden op verzoek van haar stichter Pieter Bladelin aan de kerk van Middelburg-in-Vlaanderen door bisschop Jean Chevrot van Doornik de parochiale rechten verleend die tot dan de kerk van Heille in het dekenaat Aardenburg hadden toebehoord. De kerkwijding vond er pas twee jaar later plaats. Aan zijn kerk verbond Bladelin in 1470 een kapittel van zes kanunniken, zodat ze zich tot 1796 met de titel *collegiale* kon sieren[31].

Bouw van de kerk in Bassevelde-Landsdijk, 1910.

De Sint-Laurentiusparochie van Zelzate werd pas in 1570 van de moederkerk van Assenede afgescheiden, een aan de kerkpatroon toegewijde kapel was er echter al in 1377[32]. In 1933 kreeg Zelzate een tweede parochie en kerk met Antonius van Padua als patroonheilige.

Dat brengt ons bij de *jonge* parochies, afsplitsingen van moederparochies. Sint-Maria-Aalter is gesticht in 1851; Evergem-Doornzele, waar in de middeleeuwen een priorij van cisterciënzerzusters ontstond en er later ook een kapel was die vanuit Evergem werd bediend, werd parochie in 1853; Wippelgem kreeg een kerk in 1857 maar werd pas in 1907 een zelfstandige parochie. Maldegem-Kleit werd parochie in 1857, Maldegem-Donk in 1872. In Balgerhoeke werd de Sint-Antoniusparochie opgericht in 1902 en de kerk ingewijd in 1906, 's Gravenjansdijk of Landsdijk bij Bassevelde is als parochie gesticht in 1904 en kreeg een kerk in 1910; de kerk van Evergem-Belzele dateert van 1902-1903, de parochie van 1907. Beke op de grens van Waarschoot en Zomergem werd parochie in 1930, de Sint-Mauruskerk dateert van 1933, Ertvelde-Rieme werd parochie in 1928 en kreeg zijn eerste kerkgebouw in 1935; in Evergem-Langerbrugge, parochie sinds 1931, werd de gewezen kloosterkerk parochiekerk. Aalter-Brug dat sinds 1938 een hulpkerk had,

verkreeg feitelijke parochiale autonomie in 1950. De jongste Meetjeslandse parochies zijn Eeklo Onze-Lieve-Vrouw-ten-hemel-opgenomen, opgericht in 1956, en Eeklo Sint-Jozef, ontstaan in 1971.

Sommige parochies waren zo uitgestrekt dat ze moesten bediend worden door twee pastoors, die elk een *portio* voor hun rekening namen. In het Meetjesland was dat het geval voor Maldegem, Zomergem, Kaprijke, Assenede en Boekhoute. In het geval van Assenede leidde die situatie ertoe dat in 1531 één van de pastoors verplicht werd in Zelzate te gaan residieren, wat dan weer resulteerde in de oprichting van een zelfstandige parochie.

Wonderlijke stichtingen

Het past hier aan te halen dat de volksmond soms zijn eigen verhaal of uitleg had voor het ontstaan van een parochie. Mooi is bijvoorbeeld wat betreffende Poesele verteld werd: "*In 't eerste van de wereld reed de prochiemaker, na Nevele gesticht te hebben, verder om Lotenhulle te vormen. Omtrent halfweg gekomen, viel er van zijne kar een groote kluit prochiestoffe. Het volk, dat er achter kwam, schupte den kluit open, en daaruit ontstond Poesele*"[33]. Met de bisschop van Doornik, Walter de Marvis, in de historische rol van parochiemaker en *pulvere* of *poussière* voor parochiestof, zou men een aantrekkelijke etymologie voor de naam Poesele kunnen verzinnen - indien niet beter voorhanden was[34].

Een andere keer is aan het ontstaan van een parochie een wonderverhaal verbonden, zoals het geval is voor Knesselare, waar tegelijk een stichtings- en een strafmirakel gebeurden.
Omdat de streek van Knesselare, Oedelem en Sint-Joris-ten-Distel nog ruw van zeden was, besloot bisschop Amandus, de apostel van Vlaanderen, ook daarheen te gaan. Toen hij op een plek kwam waar met veel jolijt een afgod werd gevierd, velde hij het beeld en riep de feestvierders op zich tot het christendom te bekeren en te laten dopen. Velen waren geneigd op Amandus' verzoek in te gaan, maar een snoodaard wou met Amandus afrekenen, haalde zijn boog en zette die op de grond om hem op te spannen. Terstond drong de boog een halve voet in de aarde en het hout schoot op tot een boom. De duivel voer in de man en kwelde hem met de hevigste pijnen.
Tot in de 14de eeuw stond, als een getuigenis van die gebeurtenis, de wonderboom vóór de kerk van Knesselare[35].

Ook bij de bouw van een kerk kunnen zich wonderlijke gebeurtenissen voordoen. Toen in het begin van de 11de eeuw de houten kapel van Poeke compleet dreigde te vervallen, besloot men ze af te breken en op dezelfde plaats een kerk in steen op te trekken. Alle materiaal was ter plaatse, maar op een ochtend bleken stenen en alaam verdwenen. Ze werden in een veld nabij het kasteel teruggevonden, gestapeld en geordend zoals eerst.

Men zag daar de hand Gods in en dus werd daar de kerk opgebouwd. De grond waar de houten kapel had gestaan, werd Kerkveld genoemd[36].

Kapelanijen

Iets aparts waren de kapelanijen. Zowel in de grote stadskerken als in de parochiekerken op het platteland, maar ook in landelijke en privékapellen met een altaar, werden op particulier initiatief dikwijls kapelanijen gesticht. Bedoeling was dat een priester een vastgelegd aantal missen zou celebreren aan een bepaald altaar tot heil van de stichter, die een dotatie in goed of geld ter beschikking stelde om met de opbrengst daarvan de kapelaan te vergoeden. Die kapelaan stond in principe buiten de parochiale zielzorg. Dat veranderde na de godsdienstoorlogen, toen veel kapelaans vice-pastor, assistent van de pastoor werden. Hun inkomen werd dan veelal betrokken uit de inkomsten van de kapelanijen.
De oudst gekende kapelanij voor het Meetjesland dateert van 1199. Het betreft een stichting ter ere van Sint-Maria-de Meerdere en een ter ere van Sint-Gillis (Egidius) in de burcht van Ertvelde; beide werden in later tijd naar de parochiekerk overgebracht[37].

I. 5 HEILIG

Toen de mens zich door actieve landbouw en veeteelt aan een sedentair leven begaf, bouwde hij een nieuwe vorm van bestaanszekerheid op. Daar bleef echter toch steeds de dreiging boven hangen van ongunstig weer, van misoogst of vernieling van de veldvruchten, van ziekte en sterfte onder de dieren. Tussen de vlagen van menselijke epidemieën door, herinnerden *mismaakten*, verminkten en zwakzinnigen langs de wegen, op pleinen en in kerkportalen haast dagelijks aan de broosheid van het bestaan. Daarmee geconfronteerd, aanriep men in zijn machteloosheid geesten of goden, voerde men rituelen uit en werd er geofferd. Men smeekte om de hulp van bovennatuurlijke krachten, in de christelijke traditie van God en meer nog van de heiligen als voorsprekers bij God. In de praktijk werden aan heiligen tal van specialiteiten en bevoegdheden toebedacht en toegekend, vooral op het terrein van weersgesteldheid, van gezondheid bij mens en dier, van het gedijen van gewassen, als beschermers van ambachten en beroepen. In het aanvoelen van het volk waren zij het die konden slaan of zalven.

In de rooms-katholieke traditie is aan heiligen een voorname rol toebedeeld. Door hun godgevallige levenswijze, door de manier waarop ze Christus navolgden, waren ze, zijn ze deelachtig aan de hemelse glorie, genieten ze op aarde de eer der altaren en staan ze de mens in dit ondermaanse tot voorbeeld.

De eersten die de status van heiligheid toegekend kregen, waren behalve Christus zelf, zijn Moeder en zijn directe volgelingen, als vanzelfsprekend de martelaren van de jonge Romeinse Kerk onder de vervolging.

De graven van deze bloedgetuigen werden in ere gehouden en toen het christendom in 313 vrijheid van belijdenis kreeg, werden daarboven kerken opgericht waar hun stoffelijke resten werden vereerd. Vele van die martelaren werden heiligen voor de universele Kerk.
In de volgende eeuwen gingen bisschoppen, kerkleraren, maagden, monniken, kluizenaars ... het corps vervoegen, samen met tal van personen, vrouwen zowel als mannen, van adellijken huize. Heilig was, wie om zijn faam door het volk als dusdanig geroemd en vereerd werd en na zijn dood in de liturgie herdacht. Daartoe volstond de verheffing van de stoffelijke resten, de relieken van de kandidaat-heilige door een bisschop of abt. Die gang van zaken bezorgde de Kerk een nauwelijks te overziene schare van sinten wier verering streekgebonden gebleven is. Daarin werden ook fictieve heiligen geïntroduceerd, zoals Sint-Lieven, een creatuur van de Gentse Sint-Baafsabdij, gesteund op een levensbeschrijving van de heilige Lebuinus van Deventer[38].

Pas in de 12de eeuw werd, om orde op zaken te stellen, de heiligverklaring een pauselijk prerogatief. Het concilie van Trente, met maandenlange onderbrekingen en onder het gezag van drie opeenvolgende pausen gehouden van1545 tot1563, bepaalde dat aan een heiligverklaring eerst de zaligverklaring vooraf moest gaan. De hele procedure kreeg de vorm van een proces, waarin gegronde redenen voor de heiligverklaring voorop moesten staan, waaronder uitmuntendheid in de beoefening van de christelijke deugden, verzameld via geschriften en getuigenissen, en wonderen die God door voorspraak van de kandidaat had verricht, bij voorkeur genezingswonderen. De procedure werd door paus Benedictus XIV (1740-1758) aan strenge regels gekoppeld, en nog in 1983 werd de canon opnieuw aangepast en de procedure verfijnd.

In 1969 werd de heiligenkalender herzien, waarbij een aantal feestdagen verplaatst of geschrapt werden. Er zijn heiligen afgeschaft, zo werd gezegd. Het overkwam Sint-Christoffel, Sint-Barbara en honderd zesentachtig anderen, vooral figuren wier levensverhaal een en al legende is en over wie nauwelijks echte, historisch verifieerbare gegevens bestaan. In feite kan een heilige zijn statuut niet verliezen of gedegradeerd worden, wel naar de achtergrond verschoven, maar de verering blijft toegestaan.

Hoewel de bijbel zegt dat alleen God heilig is en alleen hem aanbidding toekomt, gaven en geven de heiligen aan de cultus een zweem van polytheïsme. Omdat ze ooit mens zijn geweest en niets menselijks aan hun corps in zijn geheel vreemd is, waren heiligen makkelijker te benaderen, toegankelijker. Hadden sommigen van hen immers ook niet een tijdlang in ondeugd en zonde geleefd?

De feestdag van een heilige is doorgaans zijn sterfdag, de dag waarop hij of zij werd wedergeboren in het rijk der hemelen. Enkel van Jezus Christus, zijn moeder Maria en van zijn voorloper Johannes de Doper

wordt ook de werkelijke of fysieke geboortedag herdacht. Naamdagen van heiligen waren dikwijls referentiepunten in de jaarcyclus, waarnaar verwezen werd in oorkonden en contracten. In landbouwmiddens is *te bamesse*, op Sint-Bavomis, 1 oktober, nog steeds een algemeen bekend begrip, in het bijzonder met betrekking tot landpachten. Heiligendagen waren ook uitgelezen referenties voor weerspreuken.

Gerolf van Merendree

Het Meetjesland heeft zijn eigen heilige: Sint-Gerulfus of Gerolf van Merendree, martelaar. Hij is tevens de eerste door en door Vlaamse heilige.
Zijn leven was kort, zijn levensverhaal klinkt wat naïef voor de status van martelaar. Geboren op het kasteel van Merendree uit vrome en godvrezende ouders, was het als kind al Gerolfs droom zijn leven voor Christus te kunnen geven. Toen op 25 september 750 de bisschop van Doornik in Gent het vormsel zou komen toedienen maar Gerolfs ouders hem daarheen niet konden begeleiden, werd een oom gevraagd de jongen te vergezellen en het peterschap waar te nemen. Bij de terugkeer bezocht de vormeling nog de kerk van Drongen om er zijn devoties te doen, maar het oponthoud wekte zozeer de wrevel van zijn gezel dat die Gerolf, toen hij zijn paard besteeg, met het zwaard neersloeg. Het bebloede paard holde weg naar het kasteel van Merendree. Het ergste vrezend, trokken Gerolfs ouders op zoek naar hun zoon. Ze vonden hem zieltogend bij de kerk van Drongen, maar hij kon nog zijn verhaal doen en vroeg ook om in Drongen begraven te worden. De vader liet hem echter in de kapel van Merendree begraven. Er kwam zoveel volk naar het graf, dat de bisschop van Doornik besloot Gerolfs stoffelijke resten naar de Mariakerk te Drongen te laten overbrengen. Dat gebeurde omstreeks 930. Zo ging Gerolfs laatste wens toch nog in vervulling. Bij zijn graf gebeurden allerlei wonderen[39].

Vóór de Godsdienstoorlogen trok telkenjare op Drievuldigheidszondag een processie van Drongen naar Merendree, waarin de rijve van Sint-Gerolf werd meegedragen. Daarbij sloten zich gelovigen uit de naburige dorpen aan[40].

In het verslag van zijn visitatie aan *Meerentre* op 24 april 1624 noteerde de Gentse bisschop Antoon Triest dat daar, in Merendree, een grote verering voor Sint-Gerulfus bestond. Boven zijn graf was oorspronkelijk een altaar opgericht, maar toen stond daar de preekstoel boven[41].

Grote verspreiding heeft zijn cultus niet gekregen: van één kerk in Vlaanderen, de parochiekerk van Drongen bij Gent, is hij de titelheilige. Op huidig Nederlands grondgebied is er eveneens een aan hem gewijd, met name in Stoppeldijk - Ser Pauluspolder in het land van Hulst, waar van bij de stichting van de parochie in 1263 de Norbertijnen van Drongen voor de zielzorg instonden[42] en waar voor het jaar1646 een Sint-Gerolfsommegang genoteerd is[43].

Beeld van Sint-Gerolf uit de kerk van Merendree.

In Drongen begon men in 1629 een nieuw *Gulden Boeck van het Broederschap vande Alderheijligste Maghet Maria ende den Heijlighen Gerulfus*, de voortzetting van een gelijkaardig boek dat al in 1475 was aangelegd[44].
Thans bewaart men in de parochiekerk van Drongen nog de schedel van Gerulfus, gevat in een eikenhouten schrijn.

Gerolf wordt aangeroepen tegen hoofdpijn en koorts[45]. In Vlaamse katholieke jeugdgroeperingen werd hij als voorbeeld van kinderlijke vroomheid gesteld, en talrijke bonden werden naar hem genoemd. Aan de Kraenepoel in Aalter bijvoorbeeld richtte KSA Aalter in de villa van de Bellemse burgemeester baron Van Crombrugghe het Sint-Gerolfsheem in, waar destijds tal van bonden uit gouw Oost-Vlaanderen heen trokken[46].
Gerulfus stond ook in de gunst van de boeren, of toch minstens van die uit Drongen waar hij begraven werd: zelfs wanneer over de omliggende dorpen tempeesten raasden, bleven zij tenminste van onheil gevrijwaard[47].

Reliekschrijn met de schedel van Sint-Gerolf in de kerk van Drongen (© KIK-IRPA Brussel).

I. 6 RELIKWIEËN

Heiligen delen Gods hemelse glorie, maar zoals van alle stervelingen - op een vier- of vijftal na - bleven hun stoffelijke resten achter op aarde. De nabijheid of het bezit daarvan, maar ook van hetgeen de heilige tijdens zijn aardse leven heeft gedragen, aangeraakt of bewoond, ook van datgene wat hem of haar na de dood heeft omhuld, brengt zelfs in minieme partikels zijn of haar heilzame kracht, zijn of haar *virtus*, wat deugd maar ook deugdelijkheid betekent, over op de gelovige en zijn omgeving die daarin vertrouwen stellen. Relikwieën kunnen die kracht zelfs doorgeven aan andere voorwerpen, zoals aan lapjes stof of medailles die er mee worden aangestreken. Relikwieën stellen dus de heilige tegenwoordig, en wekken daardoor het ontzag en de verering van degene die op de heilige een beroep doet[48].

Eén van de vroegste vermeldingen voor onze streken betreft de schenking tussen 650 en 676 door Sint-Amandus van heiligenrelieken die hij zelf van paus Martinus I had gekregen, aan abt Johannes van de Gentse Sint-Pietersabdij[49]. Het gebeente van Sint-Gerolf buiten beschouwing gelaten, zijn de relieken van de Belgische Sint-Landrada die de kerk van Aalter in 1277 verwierf, de eerste voor het Meetjesland vermeld[50]. In 1458 bezorgde Pieter Bladelin zijn nieuw gebouwde kerk te Middelburg een kruisrelikwie[51], in 1466 en 1468 schonk de pastoor van Eeklo, Gijselbrecht Carels, diverse relikwieën en heiligdommen aan zijn parochiekerk, wellicht meegebracht van zijn pelgrimstochten, onder meer naar Rome. Mogelijk was dat een beetje ter compensatie van zijn lange afwezigheden, tijdens dewelke andere priesters hem moesten vervangen[52].

Ongetwijfeld zijn veel reliekhouders, al dan niet mét de relikwieën, verloren gegaan tijdens de godsdienstoorlogen. In Eeklo verdwenen in 1578 de *heiligdommen* van Sint-Vincentius, Sint-Anna en Sint-Katharina[53], de kruisrelikwie van Middelburg kon door kanunnik Dhooghe uit de handen van de geuzen gered worden, maar van de reliekhouder, een zilveren beeld van Sint-Helena met kristallen cilinder, is geen spoor gebleven. Uiteindelijk werd de kruisrelikwie toch nog weggeschonken, terwijl Middelburg zelf er maar een schilfertje van overhield.

Olie van Sint-Maurittus

Het is opvallend hoe vaak de Gentse bisschop Antoon Triest tussen 1623 en 1654 in de verslagen van zijn visitaties aan de parochiekerken, hospitalen, kloosters en begijnhoven in zijn diocees, bijna met een standaardformule moet noteren "*Nullae hic reliquiae, nullae indulgentiae*": daar zijn noch relikwieën, noch aflaten. Uitzondering - voor het Meetjesland - zijn Aalter, waarvoor hij op 6 september 1630 een relikwie van Sint-Landrada noteert die evenwel niet geattesteerd is, en Landegem, waarvoor hij bij zijn bezoeken van 15 september 1630 en 24 april 1633

relikwieën aanstipt van Sint-Blasius en Sint-Margareta, die bij zijn tweede visitatie gecertificeerd zijn door aartsbisschop Jacobus Boonen[54].

Over Nevele, dat hij bezocht op 14 september 1624, noteert de bisschop dat daar "*onder een grote toeloop van volk Sint-Mauritius wordt vereerd ter voorkoming of genezing van doofheid en andere oorkwalen, hoewel er geen enkel mirakel is vastgesteld. De gelovigen laten er een soort olie in hun oren aanbrengen uit een busje dat ooit door de plaatselijke heer werd geschonken; dat busje wordt geplaatst in of bij een reliekschrijn dat wordt meegedragen in de processie*"[55]. Gaat het hier niet om een echte relikwie, dan toch is er de associatie van een kwaal met een heilige en is er sprake van een genezende kracht die uitgaat van een olie die blijkbaar geheiligd is door het reliekschrijn ernaast of die zichzelf vermeerdert.

Buidel voor de Sint-Mauritiusolie in de parochiekerk van Nevele.
(© KIK-IRPA, Brussel)

Relikwieën uit de kerk van Oosteeklo.

Op stap

In vroeger tijden, meer bepaald tot voor de Godsdienstoorlogen, trokken ook boden of *kwesteerders* van befaamde bedevaartkerken met relieken rond in den vreemde. Op de parochies of gehuchten die ze passeerden werd *statie* gehouden, zodat gelovigen de relieken konden vereren en eventueel daaraan verbonden aflaatbrieven bekomen; de parochiekerk deelde in het profijt van de opbrengst der offergaven. Voor Evergem staan in de rekeningen van de Sint-Christoffelkerk tussen 1500 en 1564 dergelijke ontvangsten genoteerd, mét opgave van de herkomst der boden of de relikwieën waarmee ze op pad waren. Onder meer Sint-Hubertus uit de Ardennen, Sint-Antonius uit Belle (Bailleul), Sint Cornelius uit Ninove en uit Kornelimünster bij Aken, Sint-Gertrudis van Nijvel en Sint-Quirinus[56] uit Neuss, Duitsland, komen er in voor. Dergelijke boden, onder meer uit Saint-Hubert in de Ardennen, werden ook genoteerd in de kerkrekeningen van Kaprijke (1532) en Lovendegem (1533)[57]. Maar ook uit de landelijke parochiekerken trok men wel eens met zijn heiligen op pad. Zo was de relikwie van Sint-Cornelius uit Aalter in 1496 te gast in de Sint-Jacobskerk te Brugge[58].

Relikwieën horen door de kerkelijke overheid erkend te zijn. Soms was hun herkomst nogal duister, zoals bijvoorbeeld die van Ertvelde in 1624: de pastoor heeft verscheidene relieken bekomen door bemiddeling van een kapitein van het Spanjaardenkasteel, die ze, weliswaar met brieven van authenticiteit, op zijn beurt had verkregen van een abdis uit Keulen[59].

Heel wat kerken bezitten relikwieën van heiligen die voor de rest in onze streken nagenoeg onbekend gebleven zijn, zoals in Sleidinge Fructuosus, bisschop van Tarragona en in 259 martelaar, of in Merendree de catacombenheilige Jucundina[60]. Bizar wordt het wanneer relieken toegeschreven zijn aan een voor de rest volslagen onbekende, nooit herkende of erkende heilige, zoals in Hansbeke de relieken van Blandinus en Laeta, die uit de catacombe van Priscilla in Rome zouden afkomstig zijn.

Naar Sint-Elooi in Zeveneken

Ondanks alles kon de efficiëntie van een relikwie, haar *virtus*, blijkbaar toch nog verschillen van plaats tot plaats, of kon de omvang van het ceremonieel er invloed op hebben. Hoe anders te verklaren dat August Van den Neste, stadsbediende uit Eeklo, op zondag 17 september 1911 's morgens vroeg met vrouw (en dochtertje ?) per trein naar Zeveneken afreist "*om ginds te gaan dienen voor St Elooi tegen de nagelgaten (de kleine is bedekt met zweertjes die gelijk voortloopen)*"? De bedevaarders brengen er een heel ritueel: "*Na de mis van halfacht uur te hebben bijgewoond, gezegend eerst van St Cornelis, daarna in de Sacristy met de St Eloois relikwie in eenen hamer gevat. Moeder Virginie en ik kregen elk een handvol nagels die wij bij het outer van St Elooi neder moesten gaan leggen in*

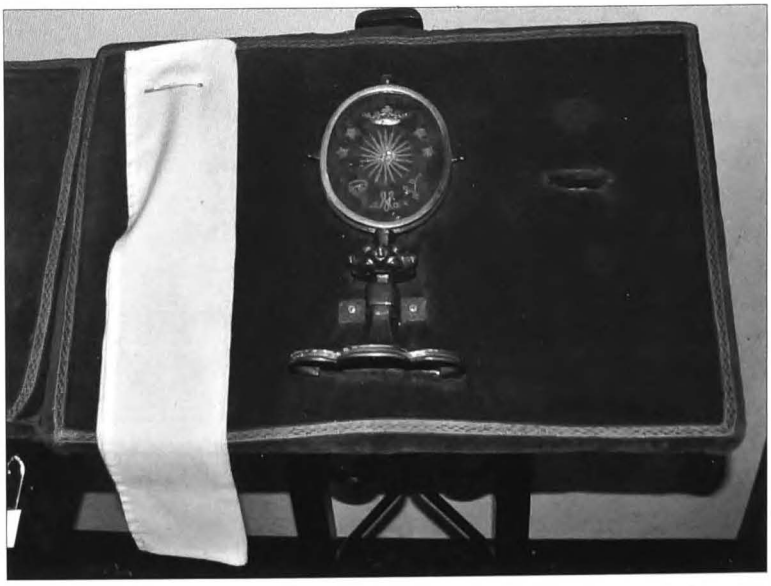

Relikwie van Onze-Lieve-Vrouw, permanent ter verering in de kapel van Stoepe.

eenen schotel"[61]. August Van den Neste moet zeker geweten hebben dat ook in zijn parochiekerk een reliekhamer van Sint-Elooi aanwezig was en dat men er Elooi diende voor huilende kinderen en voor steenzweren.

In sommige kerken en kapellen staat een of andere relikwie permanent ter verering uitgestald. Men kan ze aanraken of kussen. Het ritueel van de zegening met een heiligenreliek na afloop van een kerkdienst raakt in onbruik.

I. 7 KERKPATRONEN EN BIJALTAREN

In Rome ontstond het gebruik boven een martelarengraf een kerk te bouwen, waarbij het altaar zo mogelijk boven de tombe van de heilige stond. Als vanzelfsprekend werd zo'n kerk dan ook naar de bloedgetuige genoemd. Naderhand kregen ook andere heiligen die eer.

De territoriale uitbreiding van het christendom bracht mee dat er overal nieuwe bedehuizen kwamen. Het sacrale karakter daarvan kon men versterken door er zo niet een complete, dan toch een stukje van een heilige in onder te brengen. Daarmee konden kerk en parochie meteen ook een patroon- of titelheilige toegewezen krijgen. De relikwie of enkele relikwieën werden *begraven* in een altaarsteen, een stenen doos als het ware. Het ritueel hoort trouwens nog steeds bij de ingebruikname van een altaar. Het relikwieëngraf inspireerde tot een geschikte, symboolgeladen onderbouw voor de altaartafel, namelijk in de vorm van een graftombe. Als gewone sterveling daar dichtbij begraven te worden, uitdrukking van geloof in en hoop op de verrijzenis, kon niet anders dan de kans vergroten ooit deelachtig te zijn aan de hemelse glorie. Het was in eerste instantie het voorrecht van vorsten en prelaten, daarin nagevolgd door lokale gezagsdragers, zelf soms kerkstichters of -bouwers zoals in Middelburg Pieter Bladelin of in Watervliet Hiëronymus Lauwerein. Minder gefortuneerden liggen iets verder van de altaren vandaan, maar zelfs wie onder de blote hemel zijn laatste rustplaats kreeg, kon op het kerkhof nog genieten van Gods water, dat via de afloop van de lavabonis waar de gewijde vaten werden gespoeld, Gods akker bevloeide.

Het gebeurde dat een kerk in de loop der tijden van patroon veranderde. Dat was bijvoorbeeld het geval te Maldegem, waar in de 13de eeuw Sint-Barbara het overnam van Sint-Pieter, in Aalter, waar eerst Sint-Denijs de titelheilige was[62] , of in Adegem, waar de kerk oorspronkelijk aan Onze-Lieve-Vrouw was toegewijd maar onder het patronaat van Sint-Adrianus kwam nadat men er omstreeks 1670 een relikwie van de heilige had verworven[63].

In Ursel, waar men niemand anders dan Ursula als kerkpatrones zou verwachten, maakt Sint-Medardus de dienst uit. Wel staat in de kerk een beeld van Ursula, waarbij ze vier van de tienduizend maagden uit haar gevolg onder haar mantel beschutting geeft. Men bewaart er ook een

relikwie van de heilige. Tekenend is in elk geval dat men er ooit een schilderij bezat, "*een groot tafereel staende upden hooghen authaer, inhoudende de historie van St Urssele*". De zondag na haar feestdag, 21 oktober, houdt Ursel zijn *kleine* kermis[64].
In een aantal laatmiddeleeuwse documenten betreffende bedevaartroutes wordt Ursel vernoemd als etappeplaats tussen Brugge en Gent, van waaruit het dan verder zuidwaarts gaat of voor de minder verre tochten, dikwijls opgelegd als straf of penitentie, oostwaarts naar Trier, Keulen of Wilsnack. In Ursel waren om die reden een aantal herbergen als logementhuizen bekend. In Keulen ging men de relieken van de Drie Koningen en van Ursula vereren[65].

Graftombe onder het hoogaltaar in de parochiekerk van Watervliet. De kooromgang maakt de achterzijde van de altaarconstructie zichtbaar, wat zich leende tot deze voorstelling van het graf van Christus en daarboven de eucharistie.

Het bezit van meerdere belangrijke of omvangrijke relikwieën en/of bijzondere heiligenbeelden kon aanleiding zijn tot het oprichten van bijkomende altaren. Op die manier gingen grote stadskerken soms tot dertig en meer altaren omvatten waaraan gecelebreerd mocht worden, maar zelfs in kerken op het platteland kon het aantal behoorlijk oplopen. In Evergem bijvoorbeeld wijdde de gelastigde van de bisschop van Doornik op 15 juni 1511 niet minder dan tien altaren. Behalve aan Onze-Lieve-Vrouw en aan Sint-Christoffel, waren die onder meer toegewijd aan Sint-Antonius en Sint-Brigitta. Brigitta van Kildare, een Ierse heilige die doorgaans wordt voorgesteld met een rund, en Antonius-met-het-varken zijn typische beschermheiligen voor het vee. Een ander altaar werd gedeeld door drie heiligen, onder wie Cornelius, eveneens een dierenbeschermer.

De sinten Nikolaas, Sebastiaan en Eligius delen een altaar in de kerk van Waterland-Oudeman.

Naar het einde van de 17de eeuw toe was het aantal altaren herleid tot zes, waaronder een ter ere van Sint-Hubertus. In 1700 zou het Antonius- en Brigitta-altaar verwijderd worden[66].
In Aalter vond een altarenwijding plaats in 1513. Tot de acht behoorden altaren voor Sint-Cornelius en Sint-Ghislenus, Sint-Landrada, Sint-Denijs en Sint-Elooi[67], de kerk van Eeklo had in de jaren vóór 1578 behalve een hoofdaltaar nog elf andere[68].

Een zeldzame keer is de patroon van de parochie officieus niet dezelfde als de kerkpatroon. Dat is het geval in Bassevelde-Landsdijk, waar de kerk toegewijd is aan Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, terwijl op en bij het rechter zijaltaar de heilige Lodewijk van Frankrijk de titel krijgt van *patroon der parochie*.

Naar de kerkpatroon is doorgaans ook één van de kerkklokken genoemd; de namen van andere klokken zijn in principe willekeurig maar kunnen verwijzen naar een tweede of derde kerkpatroon. Een klok kan ook de voornaam dragen van een schenker of schenkster of bijzondere weldoener die bij de klokkendoop dan ook als peter of meter optreedt.

Veelzijdig

Ook katholieke scholen droegen eertijds steevast de naam van een heilige, al dan niet de kerkpatroon van het dorp. Hospitalen, klinieken en rusthuizen van de katholieke zuil kennen dezelfde traditie.

Sint-Lodewijkaltaar in de kerk van Landsdijk.

Omdat heiligen voor de mensen ten goede kunnen spreken bij God, mogen parochianen van een kerkpatroon verwachten dat hij of zij, buiten een eventueel eigen specialisme om, in alle noodsituaties voor hen inspringt. Zo verwachtte Poesele van Sint-Laurentius dat hij het *uijtbranden* van het vlas zou afweren, voor gunstig weer zou zorgen, op de akkervruchten passen, *sciatica* en *rhumatissima* zou lenigen, branderige koortsen verdrijven, zijn parochianen zou behoeden voor een *subiete* dood en hun koeien en paarden vrijwaren van de plaag[69].

De reikwijdte van een parochiepatronaat komt ook naar voor uit de benamingen van scholen, verzorgingsinstellingen, bedrijven en verenigingen. Nemen we voor dit laatste als voorbeeld Sleidinge, waar Sint-Joris de eerste kerkpatroon is. Men had of heeft er een Aangenomen Openbare Bibliotheek Sint-Joris en een ziekenbond Sint-Jorisgilde, Chirojongens Sint-Joris en als voorloper van het jeugdhuis de Sint-Joriskring, een Sint-Joris-karabijnschuttersvereniging, Sint-Jorisruiters, een voetbalclub Sint-Joris en een Sint-Joris Honden Africhtersclub, Sint-Jorisvogelvrienden, een Sint-Jorispostzegelclub en een tafeltennisclub Sint-Joris[70]. Voegen we daar nog aan toe dat melkerij Sint-Joris de voorloper was van Campina.

Sint-Joris, patroonheilige van Sleidinge.

I. 8 BEROEPS- EN VERENIGINGSPATRONEN

In de middeleeuwen waren ambachtslieden verenigd in gilden, beroepsgroeperingen waarvan sommige in steden als Gent en Brugge zwaar konden doorwegen op de politiek. Dikwijls waren specifieke beroepen gevestigd in welbepaalde straten of wijken, die er dan ook niet zelden hun naam aan ontleenden. De beroepen en gilden hadden een beschermheilige, die bij voorkeur via het eigen al dan niet legendarisch leven affiniteiten had met het beroep. In grotere steden onderhielden ze, net als de schuttersgilden, in kerk of kapel een altaar toegewijd aan hun patroonheilige, of ze hadden toch minstens een beeld van hem en een gildebank.

In het Meetjesland blijkt slechts één patroonheilige alom vereerd en gevierd te zijn: Eligius, patroon van smeden en wagenmakers en bij uitbreiding van boeren en al wie met paarden omgaat, en bovendien van metaalbewerkers. Hij komt verder uitvoerig aan bod.

Weversmisdag

Eeklo schijnt een iets uitgebreider beroepspatronaat te hebben gekend, hoewel de meerderheid van de vermeldingen dienaangaande dateert van het eind van de 19de eeuw en zich ook tot die periode beperkt.
De lakennijverheid die in de late middeleeuwen in Eeklo floreerde, omvatte vier neringen: de wevers, de volders, de ververs en de scheerders[71]. Met een economisch verleden dat zo sterk getekend is door de textielnijverheid, is *weversmesdag* in Eeklo nog steeds een begrip, dat overigens geassocieerd wordt met de winterkermis, laat in oktober. De patroon waarnaar misdag en kermis verwijzen, is de heilige bisschop Severinus van Keulen, gestorven omstreeks 403, herdacht op 23 oktober[72], maar eigenlijk is er een naamverwarring in het spel: de vereerde heilige zou niet Severinus, maar Severus moeten zijn, de wolwever die het tot bisschop van Ravenna bracht. Zijn attributen zijn een schietspoel en een duif. Volgens de legende viel de bisschopskeuze op hem, nadat een duif tot drie keer toe op zijn hoofd neerstreek. Severus' feestdag valt echter op 1 februari.

Vrij ongewoon maar zeker niet uniek is dat de Eeklose kleermakers de Zoete Naam Jezus eerden[73], waarvan de feestdag destijds op de tweede zondag na Driekoningen viel. Rond die tijd, meer bepaald op 17 januari, is er ook Antonius-Abt, door de Eeklose slagers in 1859 gevierd met "*echt vlaemsche vrolijkheid en luimigheid*". Ze waren die dag uitgedost in blauwe kiel en witte voorschoot en met een witte *slaepmuts*[74]. In 1911 zien we de Eeklose veekooplieden, slachters, beenhouwers, kleermakers en -maaksters op dezelfde dag ter kerke gaan en hun patroonsfeest houden[75]. Eveneens vrij vroeg in het jaar, op 6 februari, vierden de *Vereenigde Hoveniers* hun patrones Sint-Dorothea. In 1898 zat, na een

ochtendmis te harer ere, dit "*deftig gemeenschap*" aan voor een banket in hun lokaal bij Eduard Mortier[76].
Voor de schrijnwerkers en meubelmakers was er het feest van Sint-Jozef op 19 maart[77], de blauwververs eerden Medardus op 8 juni.
De kloefkappers hadden op 11 oktober het feest van Gomarus, de heilige die een gevelde boom weer aaneen deed groeien; de schoenmakers hebben als patronen Crispinus en Crispinianus, twee broers die in de 3de eeuw Rome ontvlucht waren en zich in Soissons inzetten voor de verspreiding van het christelijke geloof, en bovendien zelf schoenen maakten en herstelden om in hun levensonderhoud te voorzien. Hun gedachtenis valt op 25 oktober. Schoenmakersmisdag werd in 1819 en 1820 vermeld als *le jour de Saint Crépin*[78], in 1865 vierden de leden van het genootschap hun patroonsfeest met een banket in hun lokaal Den Groenen Boomgaerd[79].

De bouwvakkers hadden de Vier Gekroonden als beschermheren, vier martelaren waaromtrent ook alweer verwarring bestaat omdat er Vier Gekroonden uit Pannonië bekend zijn en een andere groep uit Rome. Wat er ook van zij, ze vertegenwoordigen de metsers, de steenkappers, de beeldhouwers en de leidekkers. Hun gedachtenis valt op 8 november. Pottenbakkers en tabakverwerkers vierden Sint-Katherina, 25 november[80]. Zij was ook patrones van de Eeklose *rhetoristen*, die in 1864 met dertig leden en enkele ereleden haar gedachtenis vierden met "*een Vlaemsch mael in de Zwaen*", bij Hendrik Ledeganck. "*Daerby waren zang en spel, geestige luim en ernstige voordragt eene gestadige afwisseling*"[81].
Een veertigtal leden van het Sint-Elooisgenootschap vierde in 1864 "*in de gulste vrolijkheid en de beste overeenkomst*"zijn patroon met een banket in het Huis van Koophandel[82]. Mulders en bakkers hadden Sint-Judocus als patroonheilige, herdacht op 13 december. Dat is ook de feestdag van Lucia en Aubertus. In Judocus' levensverhaal mag dan al sprake zijn van het delen van brood met armen, Aubertus, gestorven als bisschop van Kamerijk omtrent 669, is de patroon bij uitstek van de bakkers gezien van hem verhaald wordt dat hij zelf brood bakte voor de armen. In Sleidinge was hij patroon van de bakkersbond[83].

Tot 1858 vierden de Eeklose beroepsgroepen hun patroon op zijn of haar eigen naamdag. Weversmisdag was echter zo populair, dat veel ambachtslieden erbij aansloten en ook één of zelfs twee dagen feest hielden. Daarom werd besloten dat in het vervolg de huidevetters, schoenmakers, kloefkappers, metsers en timmermannen op dezelfde dagen als de wevers patroonsfeest zouden houden, namelijk op de maandag en de dinsdag van de week die de week voorafgaat waarin Allerheiligen valt[84].

Drankhutzen

Het is geweten: "*Ons Here 'n bouwt geen kerke of den duvel zet er een kapelle nevens*". Niettemin waren heel wat afspanningen en herber-

gen genoemd naar een heilige. Daarmee kon men beslist de indruk geven van een huis van vertrouwen[85].

Als herbergnaam met religieuze inspiratie was in het Meetjesland tijdens het Ancien Régime duidelijk het meest geliefd *Sint-Hubrecht* of *Hubertus*. Naar de patroon van jagers en gezellen waren cafés genoemd in Aalter, Adegem, Assenede, Bassevelde, Ertvelde, Evergem, Knesselare, Maldegem, Nevele, Oostwinkel, Oosteeklo, Sint-Laureins, Sleidinge en Watervliet.
Ook bijzonder populair waren *De Drie Koningen*, betuigd voor Assenede, Boekhoute, Eeklo, Ertvelde, Evergem, Kaprijke, Lotenhulle, Lovendegem, Oosteeklo, Oostwinkel, Watervliet en Ursel. Evergem had weleer een herberg *Sint-Adriaan*; *Aernout* of *Arnold*, patroon van de brouwers, leende zijn naam voor drankhuizen in Aalterbrug, in Eeklo en Evergem, een *Sint-Cecilia* was er in Sleidinge, Maldegem had zijn cinema en feestzaal *Cecilia*, liberaal van signatuur; een *Sint-Christoffel* had men in Eeklo en in Evergem, een taverne *St. Christophe* is er in Waarschoot, een *Sint-Cornelis* was er in Kluizen, een *Sint-Maarten* op Waterland-Oudeman, een herberg *Sint-Laureins* in Zelzate; een herberg en hofstede *Sint-Nikolaas* was er in Eeklo, evenals een herberg in *Sint-Pieter*, vermeld in 1791 en gesitueerd aan de Kaai[86]. *Sint-Sebastiaan* was geassocieerd met de boogschutters en hun lokaal in Eeklo, Ertvelde, Maldegem en Sint-Laureins; naar de andere grote schutterspatroon, *Sint-Joris*, zijn eveneens nogal wat herbergen in het Meetjesland genoemd, maar niettemin wellicht meer in associatie met ruiters of voerlui dan met de schutterij. Hij prijkte op uithangborden in Assenede, Bassevelde, Eeklo, Evergem, Maldegem, Sleidinge, in Ursel en Watervliet. In Sleidinge, waar Joris kerkpatroon is, hadden omstreeks 1872 de *Sint-Joriskarabijnschutters* hun lokaal in Het Gouden Hoofd[87].
De herberg *De Vier Gekroonden*, in 1825 in de Patersstraat in Eeklo begonnen[88], was mogelijk het trefpunt van patroons uit de bouwberoepen.

In 1916 was er in Balgerhoeke, verwijzend naar de intens vereerde kerkpatroon Antonius van Padua, het *Sint-Antonius Gasthof* en was er een herberg *Sint Eloy*; Eeklo heeft dan onder meer een café *St-Jean* in de Boelare, *St-Georges* (in feite hetzelfde als Sint-Joris) in de Lijnendraaiersstraat en *St-Joseph* in de Zuidmoerstraat.

Minstens zo geïnspireerd zijn de namen *In het Land van Belofte* en *In het Paradijs*[89]. In Ursel heette dat in 1618 *Het Hemelrycke*[90], in Sint-Laureins *De Eeuwigheid*[91], Merendree heeft zijn *Aards Paradijs*. In Boekhoute kon men verpozen in het bijbels klinkende *Vanden vuijttersten Noot*, in Sint-Laureins werden vier huizen, staande op een uithoek van het dorp, *De vier Uitersten* genoemd. Men had er ook een rij van acht werkmanshuisjes die als *de Root* of de *Acht Zaligheden* bekend stonden[92].

Ook frequent voorkomende herbergnamen als *In den Engel* of *De Ster* hebben een religieuze connotatie. Zeemzoet en flemerig klinkt ons nu een *De Name Jesus* zoals die in Nevele bestond[93] in de oren, schalks en olijk is de naam *Schip van Sinternuijt*, zoals die in Kaprijke voorkwam[94]. Een stichtender naam dan *De Vreese Gods*, zoals een drankhuis in Eeklo heet, valt nauwelijks te bedenken. Ze is immers, aldus de psalm, het begin der wijsheid.

I. 9 VOOR MENS EN DIER

Om uiteenlopende redenen werd een heilige geassocieerd met allerlei kwalen van mens of dier. Soms was dat omdat hij of zij er zelf aan leed, zoals Sint-Rochus aan de pest. Niet zelden vond men in de manier waarop een heilige aan zijn of haar levenseinde kwam een motief voor bijzondere aanroeping en devotie. Heiligen die zoals Johannes de Doper, Sint-Denijs of Livinus van Gent onthoofd werden, zijn voorsprekers tegen hoofdpijn; Sint-Katherina, gemarteld op een rad, helpt tegen *katrijnewielen*, een vorm van ringschurft die hevige jeuk veroorzaakt en besmettelijk is van dier op mens. Godelieve van Gistel, om het leven gekomen door wurging, wordt onder andere aangeroepen tegen keelpijn en oogkwalen, en gezien ze de vernederingen door haar man geduldig doorstond en de moord in zijn opdracht gebeurde, kan men bij haar ook met huwelijksperikelen terecht.

Godelieve wordt gewurgd. Ommegangkapel bij de kerk van Adegem.

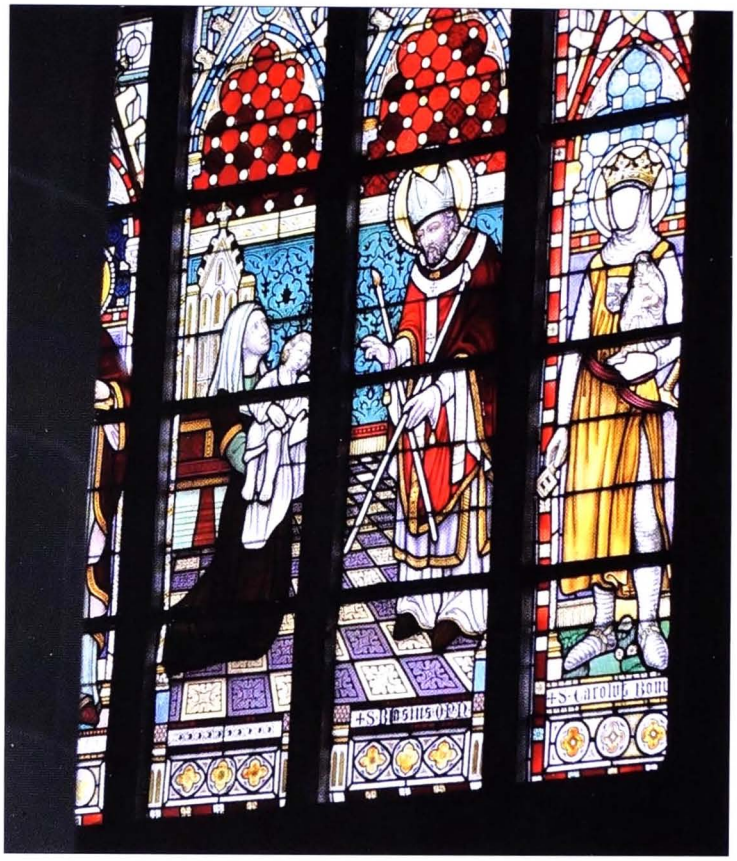

De kaarsenzegen, door de heilige Blasius zelve toegediend. Gebrandschilderd raam in de kooromgang van de kerk van Sint-Laureins.

Blazerus en lazerus

Dikwijls echter was een naamassociatie voldoende, het zogenaamde sympathiebeginsel: Sint-Blasius moét wel goed zijn tegen ziekten van blaas en nieren, zoals *graveel* en *stenen*. De volkse fantasie maakte daarvan ook: tegen *blazerus en lazerus*, tegen ziekten die blazen, blaren en uitslag op de huid veroorzaken. Zelfs inzake winderigheid is Blasius bevoegd. Toch zijn keelaandoeningen, bijvoorbeeld ontstoken amandelen, Blasius' officiële werkveld: op zijn naamdag, 3 februari, daags na Lichtmis, werd in de kerken die een relikwie van Sint-Blasius bezaten, de Sint-Blasius- of kaarsenzegen gegeven, waarbij twee kruiselings gehouden kaarsen tegen de keel werden gehouden. De heilige had immers, zo zegt de traditie, ooit een jongetje bij wie een visgraat in de keel was blijven steken, van de verstikkingsdood gered. De Blasiuszegen werd onder meer in Sint-Laureins gegeven. Blasius is er, zelf de kaarsenzegen toedienend, voorgesteld op een gebrandschilderd raam. Tot halverwege de 20ste eeuw trokken van wijd in de omtrek duizenden "*naar Blasius in Sente*". Lag het Leopoldkanaal bevroren, dan was de bedevaart daarheen, schaatsend over de vaart, voor velen uit Damme, Moerkerke en Middelburg nog attractiever.

Bidprentje: Donatus, beschermer tegen luchtaanvallen, Poesele 1944.

Sint-Apollonia aan de voorgevel van de kerk van Maldegem-Kleit.

Vóór Sint-Valentijn om puur commerciële redenen ook in onze contreien werd opgevoerd als expert inzake liefde en romantiek, was de vallende ziekte zijn vakgebied. Zoals Blasius tegen *blazerus*, zo helpt Lambertus tegen verlammingen, Rochus behalve tegen pest, ook tegen hinderlijke rochel en ziekten van rokers, en kan Clara voor klaar weer zorgen.

Een bepaalde devotie en eventueel daaraan gekoppelde bedevaart kan wegvallen en de betrokken heilige uitgeteld raken, als een bepaalde nood verdwijnt. Sint-Gillis, patroon tegen lepra, kan met dat specialisme in onze streken maar op weinig belangstelling meer rekenen. Ooit waren zijn reputatie en veelzijdigheid echter wel zó groot dat hij in de schare van de veertien noodhelpers werd opgenomen. Evenzeer kan vrij plots de aanzet gegeven worden tot een devotie als een parochie een relikwie verwerft en een plaatselijke geestelijke zich achter de verering van de betreffende heilige zet. Zo verkreeg Poesele in 1860 zijn Donatusrelikwie. De bedevaart daarheen kende een ongeziene toeloop, en dat succes werd nog groter toen vanaf 1941 de bevoegdheid van de heilige, beschermer tegen donder en bliksem, werd uitgebreid met bombardementen.

Zelden was een bepaalde kwaal de exclusiviteit van een of andere heilige. Eén van de uitzonderingen daarop is Apollonia, wegens haar martelaarschap dé toeverlaat bij tandpijn. Haar beeltenis is in tal van Meetjeslandse kerken terug te vinden, en op enkele plaatsen, zoals in Hansbeke, Maldegem-Kleit en Wippelgem was ze voor dringende gevallen ook buiten de kerk aanspreekbaar in een kapel of tegen de kerkgevel. In Vlaanderen had Blasius wat betreft keelaandoeningen zware concurrentie van Godelieve van Gistel, in 1070 door wurging om het leven gebracht en bijzonder vereerd in Sleidinge, Aalter-Brug en Adegem. Een heilige uit eigen midden lijkt in een aantal gevallen bovendien meer vertrouwen in te boezemen, maar ook het al dan niet aanwezig zijn van een relikwie of beeld speelt een doorslaggevende rol.

Hoever dat vertrouwen kon gaan, mag blijken uit toestanden zoals die zich in Sleidinge voordeden. Gedurende acht dagen vanaf 6 juli, feestdag van Sint-Godelieve, stond daar in de kerk, naast een offerblok, een grote kuip gewijd water, Godelievewater ter beschikking van de vele bedevaarders die er soelaas kwamen zoeken voor oogkwalen, keelaandoeningen en andere krankheden. In 1812, onder Frans bewind, verwittigt de politiecommissaris enkele dagen vóór aanvang van de octaaf de prefect van het departement over die gang van zaken: "*Personen met de meest diverse kwalen, zweren, wonden, oogziekten, allerlei ontstekingen enz., reinigen hun wonden met dit water, terwijl anderen met blind* [!] *vertrouwen van datzelfde water drinken. Iedereen is er rotsvast van overtuigd ofwel te genezen ofwel immuun te worden*". Desondanks "*zijn er nergens zoveel mensen aangetast met allerlei oogziekten en gezwollen kelen als in Sleidinge en omgeving*". Niet zonder ironie stelt de commissaris aan de prefect voor, "*indien hij het ermee eens is dat Godelieve nog steeds mirakelen bewerkstelligt, op zijn minst een bron van zuiver water te voorzien*". De prefect brengt het bisdom op de hoogte, waarbij hij opmerkt dat hygiene maar moeilijk verenigbaar is met piëteit, en betoogt dat het beter zou zijn het bekken te vervangen door een gesloten ton met kraantje, zodat ieder zich van zuiver water kan bedienen. De vicarissen zijn het daarmee eens en beloven het voorstel door te spelen aan pastoor De Wulf[95].

Van sommige ziekten bleven de benamingen, ontleend aan heiligen, tot ver in de 20ste eeuw in gebruik. Een kort na 1931 uitgegeven leerboek *Veeteelt* bijvoorbeeld, heeft het bij de varkensziekten nog steeds over *St. Antoniusvuur* of vlekziekte en *St. Vitusdans*[96], een ziekte gekenmerkt door stuiptrekkingen.

Cholera rond Eeklo

Als de nood werkelijk hoog is, is het blijkbaar ook wijs bij meer dan één heilige te rade te gaan. Toen in 1866 de cholera woedde in het land, bleef tot in september de ziekte Eeklo, "*onze stad verschoonen*". De Eeklonaren verzwakten niet in hun geloofsijver, lieten missen doen, "*meestal gepaerd, boven de opdracht van pestkeersen, met verschillige*

offeranden ...". Via een omhaling bekostigden de parochianen een zilveren kroon en twee zilveren kandelabers voor Sint-Vincentius, hun kerkpatroon, en "*Daerenboven hadden de parochianen een kunstig beeld van den H. Rochus, patroon tegen de pest, aen de kerk geschonken*". De inwoners van de Molenstraat offerden drie prachtige bloemenkorven, die van de Boelare twee kostelijke kandelaars, die van de Brugse en van de Tieltse Steenweg een zilveren vaas en twee kaders met de beeltenis van de heilige harten van Jezus en Maria, de bewoners van Teirlinckstraat en Prinsenhofstraat schonken een blauw, die van de Hondekotstraat een wit satijnen kleed voor het beeld van Onze-Lieve-Vrouw[97].

Anderhalve maand later is de vrijgevigheid nog niet getaand. De parochiepriesters blijven missen opdragen, de parochianen zamelen offeranden in. Die van den Busch schenken Sint Rochus een zilveren kroon, die van het Oud-Kerkhof een zilveren voetstuk en twee bloemstukken voor het beeld van Sint-Antonius. De inwoners van de Teirlinckstraat geven een zijden kleed voor het beeld van de heilige Anna, die van de Boelare samen met enkele andere straten, zes vergulde kandelaars, twee stolpen en vijf bloemenruikers[98].

Eigenlijk is er nauwelijks een kwaal of situatie te verzinnen waartegen geen hemelse bijstand kan ingeroepen worden: Antonius van Padua is er voor verloren voorwerpen, Sint-Rita voor hopeloze gevallen... en er is Onze-Lieve-Vrouw van altijddurende Bijstand. Op een bidprentje, in 1931 te Maldegem verspreid als gedachtenis aan de missie of zending gepreekt door de Redemptoristen, luidt het bijna bezwerend: "*O Maria! Gij kunt mij helpen: ja, Gij moet mij helpen. Niemand neemt vruchteloos zijn toevlucht tot U: zoudt Gij mij kunnen verstooten? Neen mijne hoop op U vestigend, bid ik U ootmoedig om bijstand, bijzonder in deze mijne noodwendigheden... (Hier vraagt men wat men begeert). Welaan dan O. L. Vrouw van Altijddurenden Bijstand! Gewaardig U mij te aanhooren! Ik beloof U dankbaarheid en liefde al de dagen mijns levens, tot dat ik U zal komen bedanken in den Hemel. Amen*".

Oudeman

Een zeldzame keer kan een verband gelegd worden tussen de naam van een lokaliteit en een kwaal: naar de kerk van *den Ouman*, Waterland-Oudeman, ging men *beewegen* voor kinderen die leden aan *oudeman*, d.i. rachitis, in de volksmond ook Engelse ziekte genoemd, waarbij een tekort aan vitamine D het uitgroeien van de botten belemmert met ernstige vervorming tot gevolg[99]. Men *diende* er voor Sint-Fiaker.

Sint-Fiacrius of Fiaker, geboren in Ierland rond 610 en overleden in Brie in Frankrijk omstreeks 670, verliet zijn geboortestreek en vestigde zich als kluizenaar nabij Meaux, ten oosten van Parijs. Zijn levenswijze en wonderen trokken zoveel volgelingen aan, dat voor hen in Brie een klooster werd gebouwd.

Wonderlijke genezing van een blind kind door water uit de poel waarin Godelieves lijk was geworpen. Brandglasraam in de kerk van Sleidinge

Eén van die wonderen bestond hierin: er was hem door bisschop Faron van Meaux een stuk land beloofd, zo groot als hij in één dag zou kunnen omheinen. Met zijn staf of spade trok Fiacre een tracé, waarlangs zich spontaan een omheining vormde. Het maakte hem tot patroon van tuinbouwers, hoveniers, siertelers en aanverwante beroepen. Hij wordt doorgaans afgebeeld in monnikspij en met spade of schoffel staand in een boomgaard of tuin of met een mand groenten en fruit.
Fiacrius wordt ook aangeroepen tegen huidziekten, aambeien ("*le mal Saint-Fiacre*"), fistels en zweren, tegen onvruchtbaarheid en voor een goede bevalling, dit laatste omdat Anna van Oostenrijk, echtgenote van de Franse koning Lodewijk XIII, bij zijn graf gebeden had voor een man-

nelijke nakomeling en in 1638 een spruit ter wereld bracht die later de Zonnekoning zou worden.
Terloops: tegen aambeien, in de volksmond *speen*, helpen ook speenkruid en... klokkenvet, het smeer van de tappen der kerkklokken.

Osculatorium met relikwie van Sint-Fiacrius, Waterland-Oudeman.

In Vlaanderen genoot Fiaker verering in Kortrijk en Gent-Ekkergem, waar men zijn hulp afsmeekte voor *oude man* en andere "*kwijnende ziekten der kinderen*"[100]; eerder werd hij vereerd in de Gentse abdij Groenenbriel, waar pelgrims uit onder meer Eeklo, Sint-Jan-in-Eremo, Sleidinge en Nevele soelaas zochten[101]. Een beeld van hem vindt men in de Sint-Maartenskerken van Kortrijk en Ekkergem, boven een van de pilaren in de crypte van de Sint-Baafskathedraal in Gent is hij geschilderd in het gezelschap van Sint-Stefanus en Sint-Leonardus. In Wallonië is Fiacre veel meer bekend, en als dusdanig in veel kerken terug te vinden.

Tussen een gemeente met de naam Oudeman en een gelijknamige ziekte kon een heilige met bevoegdheid op dat vlak, een sacrale band smeden. In de Sint-Nikolaaskerk is dan ook een relikwie van Sint-Fiaker aanwezig. De oude devotiepraktijk voor de heilige bestond erin de zondag na de vespers de zegening met de relikwie te ontvangen; ook werden er medailles en meegebracht water en brood met de relikwie gezegend[102].

Dieren in de kerk

Beelden, voorstellingen, zijn volgens paus Gregorius de Grote (in ambt 590-604) voor simpele en ongeletterde mensen als boeken: ze kunnen hen tot onderricht en geheugensteun dienen. De ensembles van brandglasramen in grotere kerkgebouwen zijn wel eens *een glazen bijbel* genoemd, sommige grote, dus rijke huizen hadden een eigen bijbel, geschilderd op faiencetegels aangebracht tegen de achter- en zijwanden van de haard.

De Zondvloed en De barmhartige Samaritaan, beschilderde tegels uit een Maldegemse boerenwoning, tweede helft 18de eeuw (Uit Elisabeth Dhanens: Wandtegeltjes. De geschiedenis van het Oud en het Nieuw Testament, voorgesteld op tegels..., Brugge 1947).

Het lijdt geen twijfel dat het volk de levensverhalen kende van heel wat heiligen waarvan de parochiekerk een beeld en/of relikwie bezat, van de heiligen waarmee *kwesteerders* naar het dorp kwamen of van die waarvoor men zelf elders ging dienen, op bedevaart ging. Naar dat levensverhaal, een dankbaar onderwerp voor sermoenen, verwijst doorgaans het attribuut waarmee de heilige wordt voorgesteld: Barbara met een toren, Joris met een draak, Katharina met een rad, Petrus met de hemelsleutels...

Veel heiligen met een dier als attribuut werden beschermers tegen dierenziekten, of omgekeerd, veel heiligen die aangeroepen worden voor dierenziekten, kregen een dier als attribuut.
Nogal wat heiligen worden geassocieerd met paarden om de eenvoudige reden dat ze zelf te paard reden of minstens verondersteld worden dat als ridder of bisschop gedaan te hebben: Sint-Martinus, Sint-Joris, Sint-Hubertus die immers jager was, Sint-Paulus die van zijn paard geblikseemd werd - en zo is voorgesteld op een glasraam in de kerk van Watervliet -..., maar allen moeten ze het als paardenpatroon in Vlaanderen afleggen tegen Sint-Elooi.

Voor Cornelius geldt het sympathiebeginsel: *cornu, cor* betekent hoorn, een hoorn is dan ook het attribuut waarmee de heilige paus steevast wordt voorgesteld. Het maakt hem tot de aangewezen helper bij kwalen van het rundvee, hoewel hij in Vlaanderen toch vooral werd aangeroepen tegen kinderziekten, in het bijzonder bij stuipen en kinkhoest.

„Een oude zondares is stervende. Ghislenus en de Duivel zijn naast haar om haar laatste zucht af te wachten en haar ziel mee te nemen. De Duivel wil om haar ziel dobbelen. Hij gooit drie zessen. Maar Ghislenus gooit drie zevenen. Zo wordt de ziel gered."

Te Brussel bestaat er een kroeg „A l'Ours" genaamd. Sommigen beweren dat het de eerste herberg van Brussel was. Deze benaming vindt ook haar oorsprong in een legende.

„Bertha, de jonge dochter van de herbergier, wordt in 645 ontvoerd door de bandiet Stock. Ghislenus die op reis is en daar wenst te overnachten, heeft zijn beer bij zich. De beer wurgt de bandiet en werpt zijn lijk in de Senne. Zo wordt de maagd gered. Als herinnering aan dit feit, gaf de herbergier zijn kroeg de naam « A l'Ours »."

Vroeger hadden de inwoners van Saint-Ghislain en omstreken, de mooie gewoonte, om a's tweede naam voor hun kind Ghislain of Ghislaine te kiezen, om de bescherming van Ghislenus over hun kind — vooral tegen stuipen — af te smeken.

Zelfs in gans België en soms in het buitenland vinden we dit gebruik.

Dit gebruik is ontstaan in de 17de eeuw in de familie Tramerie, verwand met de familie Roisin, waarover we eerder spraken.

Later in de 18de eeuw ook in andere adellijke families. In de 20ste eeuw bij de bredere lagen van de bevolking en dus ook bij ons in Waarschoot.

Door het voorval met de vrouw van de Heer van Roisin, die Ghislenus van barensweeën bevrijd had, werd later Ghislenus vooral aanbeden door jonge paartjes, tegen onvruchtbaarheid en door zwangere vrouwen, voor een goede bevalling.

Zo staat er in Saint-Ghislain, in het parkje achter de nieuwe kerk, een stenen berin waaraan zich de zwangere vrouwen vroeger gingen wrijven. Door al dat gewrijf zouden de ledematen van deze berin nu zo vormeloos geworden zijn.

St.-Ghislenus is ook de eerste Patroon van Waarschoot.

Ook bij ons werd hij in het verleden fel vereerd.

Het feest van St.-Ghislenus is op 9 oktober en de ommegang steeds op de eerste zondag na 9 oktober.

Vroeger gingen gedurende negen dagen — de noveen ter ere van St.-Ghislenus — veel goede gelovigen, elke dag de ommegang.

Getrouw vertaald uit het Frans, naar originele en betrouwbare geschiedkundige werken.

Dit wordt u gratis aangeboden door „Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot", ter gelegenheid van St.-Ghislenusommegang 1990.

Gedachtenis der Bedevaart tot St-Ghislenus

h.Ghislenus, bisschop, b.v.o.

Sint-Ghislenus en passages uit zijn levensverhaal. Kaart in 1990 uitgegeven door Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot.

Anderzijds brengt de associatie van een heilige met een dier lang niet altijd mee dat hij of zij een toevlucht is bij dierenziekten. Sint-Medardus van Noyon, kerkpatroon van Ursel, wordt wel voorgesteld als bisschop met aan zijn voeten een veulen of paard, omdat hij als knaap eens enkele paarden als aalmoes had weggegeven, zonder dat zijn vader ze ging missen. In de Sint-Vincentiuskerk van Eeklo treffen we hem op die manier aan. Toch werd zijn hulp in onze streken nauwelijks voor paardenziekten afgesmeekt, maar is hij vanwege zijn feestdag op 8 juni eerder een weerheilige, die onder meer beschermt tegen wateroverlast en

tussenkomt voor goed hooiweer. Een passage uit zijn leven, waar hij een honingdief door de bijen laat kwellen, bracht hem evenmin bijzondere devotie van imkers bij.

De iconografie van de hoofdkerk van Eeklo is ongemeen rijk, en helemaal apart is daar de reeks schilderingen van de *veertig getuigen* in het hoogkoor, heiligen uit de Nederlanden of die er een tijdlang geleefd hebben. We treffen er onder andere Eligius, Livinus, Gerolf, Amandus en Macharius. Niet minder dan negen heiligen uit de reeks hebben een dier als gezelschap: Vedastus is afgebeeld met een beer, Medardus met een paard en veulen aan zijn voeten, Bavo met een valk, Gertrudis van Nijvel met muizen op haar abdissenstaf, Servaas met aan zijn voeten de draak van heidendom en ketterij, Hubertus met hert, Amelberga met de steur die haar de Schelde overzette, Pharaïldis of Veerle van Gent met de broden die ze in stenen veranderde en de geslachte gans die ze weer tot leven wekte, Guido van Anderlecht met een rund[103].

Veerle wordt wel eens genoemd als patrones van kleine huisdieren, maar van een echte cultus is er nauwelijks sprake, temeer daar de kleine huisdieren ooit in eerste instantie nutsdieren waren en geen gezelschapsdieren.
Van een typische boeren- of veeheilige als Guido van Anderlecht (+ 1012), boer, koster en pelgrim, is de verering eerder lokaal gebleven. Een van de legenden die over hem werden verspreid, zegt dat terwijl hij helemaal in gebed was verdiept, engelen de leidsels van zijn ossen opnamen en de ploeg stuurden. Hij werd vooral in Brabant patroon van onder meer boeren, veehandelaars en voerlui, kosters en klokkenluiders, maar slechts zijn hulp tegen aambeien en rode loop, een vorm van dysenterie, raakte ruim verder dan Brabant bekend[104].

Bij de heiligen op brandglasramen treft men af en toe een rariteit, om de eenvoudige reden dat die ramen dikwijls geschonken zijn door invloedrijke en kapitaalkrachtige inwoners of door geestelijken van de parochie. Zo staat op een venster in het koor van de Sint-Willibrorduskerk van Knesselare de heilige Adolphus, aartsbisschop van Santiago de Compostela, voorgesteld met een stier aan zijn voeten. Valselijk beschuldigd, werd hij immers voor een dolle stier geworpen, maar het beest vleide zich voor hem neer. In onze streken heeft hij eigenlijk volstrekt geen betekenis. De enige vergelijkbare voorstelling ons in België bekend, is op een glasraam in de Sint-Nikolaaskerk te Mons. Zijn aanwezigheid in een kerk hier te lande valt wellicht alleen te verklaren via een opdrachtgever of schenker met die voornaam.

Overigens richten mensen niet gewillig hun devoties tot een figuur op een gebrandschilderd raam, dat meestal behoorlijk hoog zit, en in onze cultuur al evenmin tot een voorstelling in het vlak, een schilderij bijvoorbeeld. De icoon van de Moeder Gods van Altijddurende Bijstand en de prent met het Aanschijn Christi vormen daarop een uitzondering.

De heiligen Amelberga en Veerle uit de reeks van veertig Getuigen, voorgesteld in het koor van de Sint-Vincentiuskerk in Eeklo.

Constantijn, Adolphus en Margareta van Cortona in de kerk van Knesselare.

Bijna even ongewoon is, eveneens in de kerk van Knesselare, een beeld van de heilige Margareta van Cortona met aan haar zijde een grote hond, het dier dat haar bij de vermoorde edelman bracht met wie zij, ongehuwd, negen jaar lang in luxe en zonde had samengeleefd en bij wie ze een zoon had. De aanblik van het verminkte lijk gaf haar leven een andere wending; ze bekeerde zich en verzocht in een klooster van franciscanessen te mogen intreden. Na drie jaar van boete, onthechting en zelfkastijding werd ze er opgenomen. Later stichtte ze zelf een klooster van derde-ordelingen en een hospitaal. Haar leven maakte haar tot patrones van verlopen meisjes en bekeerde prostituees. Geen mens durft echter vermoeden dat er in Knesselare enige behoefte aan haar beeltenis bestond. In de hoofdkerk van Eeklo staat ze als boetelinge afgebeeld op de biechtstoel in de Barbarakapel.

Patronaat is overigens niet louter een kwestie van eeuwen geleden. De in 1947 heilig verklaarde Katharina Labouré, een visionaire non die zich in het klooster van Saint-Vincent-de-Paul te Parijs toelegde op de verpleging van bejaarden maar daar ook de duiven verzorgde, werd patrones van de duivenmelkers. In zogeheten duivenmissen wordt ze geëerd, zij het niet in het Meetjesland. Om voor de hand liggende redenen kan men zich ook tot de Ierse Sint-Columba wenden voor voorspoed op het duivenhok.

Ondertussen heeft met Clara van Assisi, die in een visioen de kerstmis kon volgen, de televisie, en als eerder aangehaald met Isidorus van Sevilla zelfs het wereldwijde web zijn patroon.

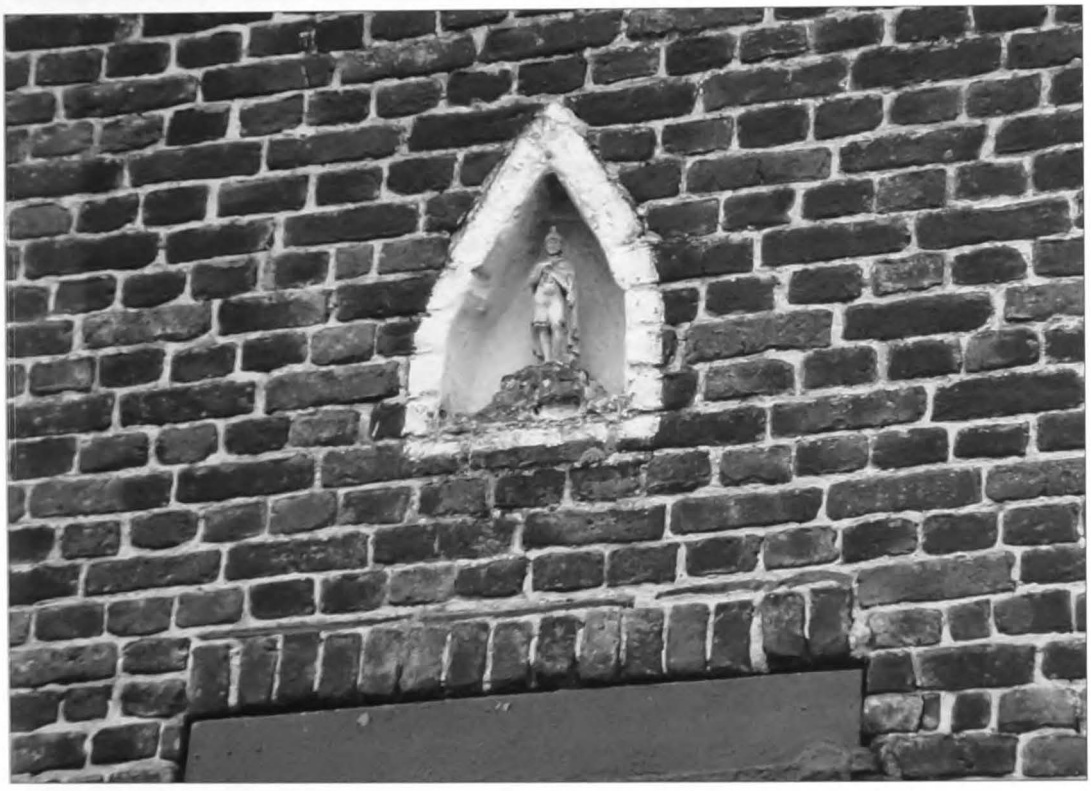

Donderheilige Donatus in de gevelnis van een schuur aan Spildoorn in Bellem.

Het weer

Eerder vernoemden we Medardus als regenheilige, maar ook Margriet is daarvoor bekend. Margareta is één van de veertien noodheiligen en haar feestdag, 20 juli, is een referentie voor het in oogsttijd te verwachten weer: "*Sint Margriet houdt heur water niet*", of nog: "*Regen op Sint-Margriet, zes weken boerenverdriet*".

Om dergelijke wijsheid kracht bij te zetten, greep men graag terug naar een verhaal. In dit geval luidt het dat toen Christus eens met zijn apostelen op reis was en bij Margareta aanklopte voor onderdak voor de nacht, zij weigerde, zodat het gezelschap dan maar zijn kans waagde bij Margareta's buurvrouw. Die was inschikkelijker en werd daar ook voor beloond: welk werk ze ook als eerste zou aanvatten, ze zou het zes weken lang kunnen volhouden. Het werd spinnen, en de vrouw verdiende mooi geld dankzij haar vlijt. Daarvan op de hoogte, ontving Margareta het gezelschap bij een volgende gelegenheid wél, en er wachtte haar dezelfde

beloning. Alvorens achter het spinnewiel te gaan zitten, ontdeed ze zich evenwel nog gauw van een plas – en moest die zes weken aanhouden.

Sint-Medardus, kerkpatroon van Ursel, mag dan al een typische weerheilige zijn, in het Meetjesland is er maar één wiens cultus buitengewone proporties heeft aangenomen, namelijk Donatus, sinds 1860 vereerd in Poesele. We komen er verder nog op terug.

Ook Adrianus is blijkens de litanie die men in Adegem te zijner ere uitgaf in staat onweders te stillen en God tot een deugddoende regenvlaag te pramen, terwijl ook Sint-Barbara, beschermster tegen een schielijke dood, patrones van Maldegem en in heel wat kerken met haar beeltenis aanwezig, vat heeft op donder en bliksem: ogenblikkelijk nadat ze was onthoofd, werd haar vader door vuur uit de hemel getroffen.

Tegen blikseminslag maar evenzeer tegen brand en verdrinking, in barensnood, tegen vallende ziekte en een onvoorziene dood helpt overigens ook het Gebed van Karel de Grote, dat misschien nog steeds door sommige mensen op het lichaam gedragen wordt: "*Dees gebed in huis geplaatst, zal het bevrijden van bliksem*"[105]. Donder en bliksem kon men ook afweren met huislook - de Latijnse benaming Sempervivum tectorum betekent zoveel als *altijdlevende der daken* -, in de volksmond *donderblaren.*

Vanaf 1893 en tot 2003, jaren waarin ze respectievelijk in Eeklo aankwamen en de stad verlieten, kon men bij de Arme Klaren terecht voor een gebed om goed weer. De gebruikelijke vergoeding daarvoor, zonder een vast tarief weliswaar, was een partij eieren. Vooral aanstaande trouwers gingen daarvoor bij de zusters aanbellen.

I. 10 MIRAKELS

Kerken en kapellen waar zich een mirakel, bij voorkeur een genezing had voorgedaan, groeiden vaak uit tot druk bezochte bedevaartsoorden. De hoop dat een wonder zich zou herhalen is daaraan natuurlijk niet vreemd. Het Meetjesland telt zo enkele kapellen.

Jaarlijks nog vinden duizenden bedevaarders de weg naar Stoepe in Ertvelde. Ooit waren er dat makkelijk honderden op één dag en van één parochie, zoals bijvoorbeeld op 1 mei 1871, toen meer dan duizend mensen de tocht ondernamen vanuit Waarschoot, 15 kilometer verderop[106].

De kapel van Stoepe wordt voor het eerst vermeld in 1457. Ze was in Vlaanderen zó gereputeerd dat ze de bestemming werd van (lichte) boetebedevaarten en dat de aartshertogen Albrecht en Isabella haar in 1618 met een bezoek vereerden[107].

Het verhaal van haar ontstaan is klassiek: oorspronkelijk was er een boomkapel; een stomme jongeman die er regelmatig passeerde en het Mariabeeld groette, werd van zijn gebrek genezen. Toen het mirakel bekend raakte, kwamen mensen uit het omliggende er hun devoties doen, en de pastoor van Ertvelde besloot het beeld naar de kerk over te brengen. Tot driemaal toe verdween het daar om terug te keren naar zijn oorspronkelijke plaats, zodat besloten werd daar een waardiger onderkomen, een kapel te bouwen. Ze werd vernield tijdens de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw, maar in het begin van de 17de eeuw heropgebouwd[108].

Schilderij in de kapel van Stoepe: het genezingswonder (© KIK-IRPA, Brussel).

De miraculeuze genezing staat afgebeeld op een zijaltaar. De kapellenommegang met de vijftien mysteriën van de Rozenkrans kwam er in vervulling van de belofte die een blinde pachter uit Oosteeklo in 1731 vóór zijn heelkundige ingreep aflegde aan Onze-Lieve-Vrouw van Stoepe. Nog andere wonderbare genezingen of reddingen werden vereeuwigd in votiefschilderijen die nog steeds de kapel van Stoepe sieren[109].

De Kleemkapel kwam er in Kaprijke nabij de plaats waar rond 1770 twee broers-landbouwers bij het bewerken van hun veld een al even eigenzinnig Mariabeeldje vonden. Ze hingen het in een boom, maar wegens de toeloop van volk besloten ze een kapel te bouwen. Begin de jaren 1800 liet de pastoor van Kaprijke het beeldje naar de kerk brengen, maar het keerde tot driemaal toe naar zijn oorspronkelijke plaats terug[110].

Bij Onze-Lieve-Vrouw van de Kleemkapel vond omstreeks 1825 een boer uit Watervliet soelaas voor zijn vee dat door een besmettelijke ziekte werd gekweld. Verscheidene dieren waren al gecrepeerd. Hij trok naar de Kleemkapel, offerde er een gezond paard aan de Moeder Gods en weldra verdween de ziekte uit zijn stallen[111]. Bij de kapel waren destijds wassen ex-voto's te koop.

Aan de kapel van Ten Doorn in Eeklo is het verhaal verbonden van een Mariabeeldje dat, weggehaald uit een bloeiende hagedoorn in de Zuidmoerstraat, twee keer naar die plaats terugkeerde, zodat besloten werd er een eigen kapel voor te bouwen, die de naam Engelendaele kreeg en waarrond zich vanaf 1452 een kloostergemeenschap vestigde[112].

Ook de Bevende hazelaar aan de driesprong van de wegen naar Waarschoot, Sleidinge en Lembeke verdient hier vermelding. Het kapelletje dat er hangt draagt de datering 1494. Drie jaar eerder, zo gaat de legende, was de zoon van hertog Filips van Kleef daar in de omgeving verdwaald toen hij achtervolgd werd door soldaten van Maximiliaan van Oostenrijk. Hij stootte er op een groep aangeschoten mannen die terugkwamen van Oostmoerkermis. Ze aanzagen hem voor een vijandige spion en sloegen hem dood. Toen 's anderendaags de hoofden uitgeklaard waren, werden de mannen zich bewust van hun vergissing. Ze gingen bij nacht terug naar de plaats van het incident en begroeven er het lijk. Om de sporen te verdoezelen werd boven het graf een struik geplant.
Een tweede versie situeert een gelijkaardig gebeuren bijna driehonderd jaar later: de bewoners van de Oostmoer vierden uitbundig het verdrijven van de Oostenrijkers; toen de achtervolgers terugkeerden, werd één van hen die opviel door zijn kleding en taal ervan verdacht een Oostenrijker te zijn en hij werd doodgeslagen. De rest van het verhaal loopt volkomen parallel.

Van ontzag voor het geheim dat zijn wortels verbergen, beven de blaadjes van de hazelaar die in feite een kleinbladige linde is, uit ontzag kwam er ook het Mariakapelletje.

In de volksmond heet het dat die boom nooit zou getroffen worden door bliksem. Boeren hadden daar zoveel vertrouwen in dat ze er onder gingen schuilen als ze bij het werk door onweer werden verrast [113]. Toch werd de reeds door ouderdom wegkwijnende boom door storm afgekraakt op 25 januari 1990. Een nieuw exemplaar, geënt van de vorige, heeft ondertussen zijn plaats ingenomen.

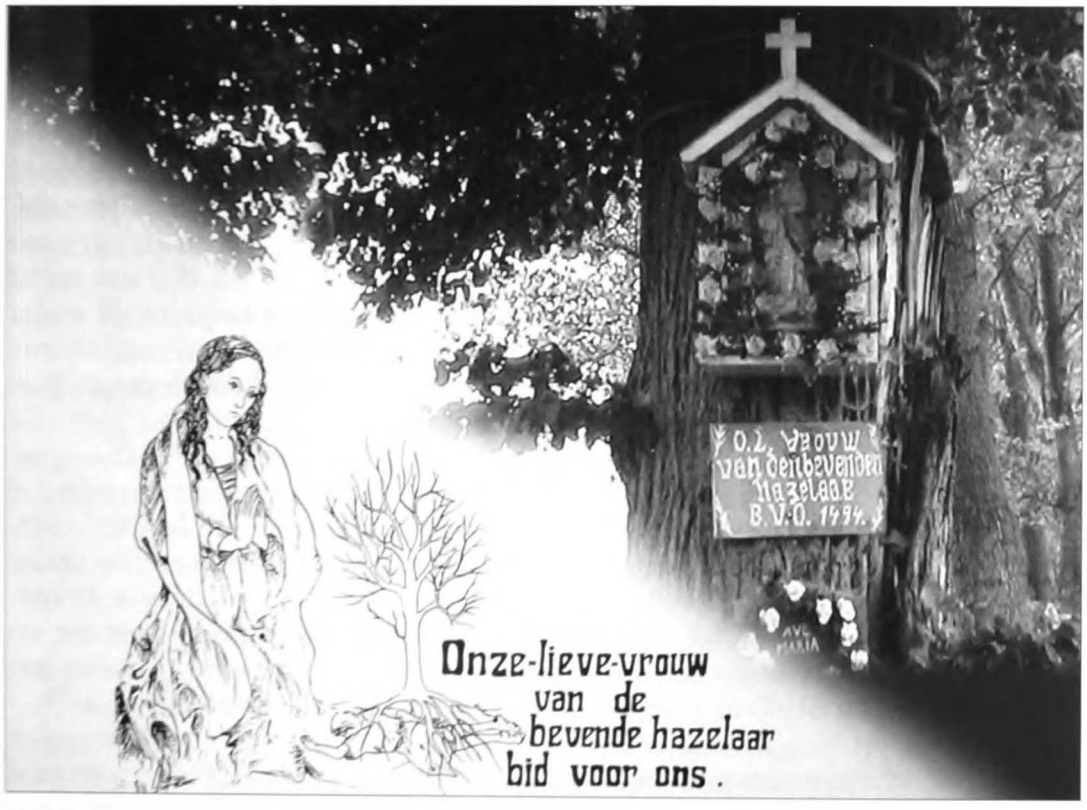

Links: ontwerp voor een bedevaartvaantje voor O.-L.-Vrouw van de Bevende hazelaar (Tekening Marcus Dauwe, conservator van het Bardelaeremuseum te Lembeke). Rechts: het kapelletje aan de Bevende hazelaar.

In Knesselare werd rond 1735 de negenjarige blinde en stomme Pieter-Bernardus Cardon van zijn gebreken genezen bij een Mariakapelletje aan een olm; zijn ouders lieten er ter ere van Onze-Lieve-Vrouw Voorspraak een stenen kapel bouwen, waar nog andere wonderbaarlijke genezingen gebeurden[114]. De kapel werd in 2004 gerestaureerd.

Nog wonderen

Dat ook relikwieën wonderen kunnen genereren, bleek toen in 1462 de kruisrelikwie die Pieter Bladelin, de stichter van Middelburg, vier jaar eerder voor zijn kerk had verworven, op haar echtheid werd getest. Twee franciscanen uit Jeruzalem, op tocht in Vlaanderen, pasten er de proef van vuur en water op toe. Een partikel van het hout verbrandde niet in gloeiende kolen, en in water gedompeld begon dit aanstonds te borre-

len als kookte het. Een landsman die al maandenlang aan koortsen leed, dronk van het water en voelde zich prompt genezen. Kort daarop bracht een vrouw die reeds vijf dagen te bed lag in barensnood, binnen het half uur nadat het heilig hout haar boven de schoot was gehouden, een schoon en levenskrachtig wicht ter wereld. En zo geschiedden er nog meer wonderen, wat meebracht dat er van heinde en verre pelgrims naar Middelburg afzakten om er de kruisrelikwie te vereren[115]. Ook in en rond het clarissenklooster dat van 1515 tot 1604 te Middelburg in wezen was, gebeurden wonderbare voorvallen[116].

Een hostiewonder deed zich voor in Sint-Margriete. Drie dieven braken er in de nacht van 15 op 16 juni 1727 de kerk binnen en roofden er de gewijde vaten; de hosties gooiden ze in een gracht aan het kerkhof. Twee jaar later vroegen de kerkmeesters aan de bisschop van Brugge om op de plaats waar ze werden teruggevonden, een kapel en een waterput te mogen bouwen. Veel inwoners waren op die plaats immers al water gaan halen, en bevonden dat het genezende kracht had, en eerder was gezien dat schapen die langsheen de gracht graasden, knielden nabij de plek waar de hosties terechtgekomen waren[117].

Een bron met geneeskrachtig water zou er geweest zijn in Waarschoot. Daaromtrent zijn er slechts een paar getuigenissen uit 1566 en 1567, die het hebben over twee behoeftige vrouwen uit Ardooie, naar Waarschoot gezonden voor een behandeling. Over de tweede wordt vermeld dat ze in een bad werd ondergedompeld; de toenmalige pastoor en zijn koster kregen daarvoor een vergoeding[118]. Mogelijk werd ook aan het water uit de Christoffelput te Evergem genezende kracht toegekend[119].

In Poeke kreeg rond het jaar 1100 de vrouw van een ridder die mee op kruistocht was getrokken, dank zij haar gebeden tot Maria een visioen, waarin een ridder tot haar zei met een "*goe maere*" te komen: haar man was gezond en wel op weg huiswaarts. Die voorspelling werd bewaarheid, en het beeldje werd sindsdien *Goemaere* genoemd. Het bleef in Poeke tot omstreeks 1912, toen een dame het meenam naar Engeland, waar ze het naderhand aan een kerk schonk[120].

I. 11 BROEDERSCHAPPEN EN GILDEN

In zowat alle parochies waren gilden of confrérieën actief, genootschappen die zich toelegden op geloofsijver en devotie en daarin verschilden van de beroeps- of ambachtsgilden, die eerder een stedelijk verschijnsel waren, en van de van oorsprong militaire of schuttersgilden, die meestal onder het patronaat van Sint-Sebastiaan of van Sint-Joris stonden.
De term confrérie, broederschap, kan laten veronderstellen dat het om louter genootschappen met mannelijke leden ging, maar dat was lang niet altijd het geval. Exclusief vrouwelijke genootschappen, soms congregaties genoemd, deden meer hun intrede in de periode van het grote

katholieke reveil van de tweede helft van de 19de en de vroege 20ste eeuw. Ze waren zo talrijk, dat wel eens gewag gemaakt is van feminisering van de Kerk.

Veel van die gilden kenden hun oorsprong in de late middeleeuwen. In plattelandsparochies waren het bijna zonder uitzondering lekenverenigingen, met aan het hoofd een deken en enkele gildemeesters, en onder de hoede van de dorpsherder en vaak ook de lokale heer. Ze legden zich toe op de verering van een bepaalde heilige, de patroonheilige van de parochie of een heilige waarvan de parochiekerk een relikwie bezat, en dat onder de vorm van missen, processies, versieringen, feestelijkheden. Had de heilige in de parochiekerk ook een altaar, dan waren daarrond de devotiepraktijken gericht. Meestal stond de gilde dan ook in voor het onderhoud en de opsmuk van het altaar of de kapel.

Veel gilden beschikten over eigen onroerend goed, veelal afkomstig uit testamentaire beschikkingen. Zo was in Bellem de pastorie eigendom van de Lievevrouwgilde[121]. Ook bekwamen ze schenkingen in geld of juwelen, in oude teksten dikwijls *jonsten* genoemd. De opbrengst daarvan ging naar devotieartikelen als waskaarsen, ornamenten en versierselen. Inkomsten en uitgaven werden in een eigen rekening bijgehouden.

De Sint-Christoffelgilde van Evergem

Als typevoorbeeld kan de Sint-Christoffelgilde van Evergem gelden, ongetwijfeld één der oudste en bovendien rijkst gedocumenteerde gilden in Vlaanderen[122].
Vermoedelijk was Christophorus al de kerkpatroon van bij de stichting van de kerk, waarvan de oudste vermelding teruggaat tot 966. Het vroegste getuigenis van een bedevaart daarheen dateert van 1330, en wellicht bestond toen ook al de confrérie, die samenging met die van Onze-Lieve-Vrouw.
Uit 1446 en 1447 bleven de rekeningen bewaard van een teerfeest van de gilde[123]; omtrent die tijd werden er aan de bedevaarders ook waskaarsen en loden Christoffelfiguurtjes verkocht. Later worden dat tinnen en zelfs zilveren figuurtjes.
Vanaf 1508-1510 werden vaantjes van de Sint-Christoffelbedevaart op de markt gebracht[124]. Ze behoren daarmee tot de oudste van Vlaanderen, waar deze gewoonte blijkbaar het licht zag. Hun succes had zeker en vast te maken met het feit dat ze veel goedkoper waren dan metalen bedevaartsouvenirs.

Hoogtepunten in de verering van een kerkpatroon waren tweede Pinksterdag en vooral zijn of haar naamfeest. Op Sinksen en zijn volgdag was er in elke parochie een processie. Het naamfeest van Christoffel valt op 25 juli. Vanaf omstreeks 1500, mogelijk al veel vroeger, was er op tweede pinksterdag en op 25 juli een grote ommegang in Evergem waar-

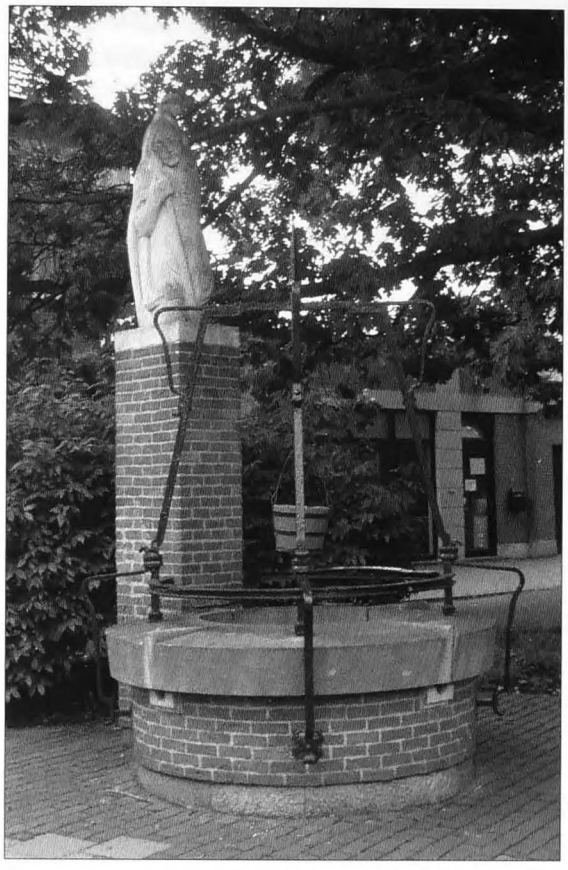

De Christoffelput nabij de parochiekerk van Evergem.

in het beeld van de heilige werd meegevoerd. Op die dagen en tijdens de octaaf van de heilige stroomden pelgrims massaal toe, en daar vaarden kerk en lokale en ambulante handel wel bij. Op Sint-Christoffelsdag zelf werd er een levende gans in of buiten de kerk naar beneden gegooid, een gebruik dat in die tijd paste in de sfeer van een echte kermis.

Overal in Vlaanderen zetten de godsdiensttroebelen vanaf 1568 een zware domper op de Roomse tradities en gebruiken, maar in Evergem werd in 1601 alweer rijkelijk getafeld ter ere van Sint-Christoffel. In 1612 en 1613 werd een beenderrelikwie van de heilige, besloten in een verguld koperen houder, in processie rondgedragen; de inwoners en pelgrims werden ermee gezegend, ook op Ten Hulle, in Wippelgem en Doornzele. Op die plaatsen waren rustaltaren opgetimmerd waar de relikwie uitgestald werd, waar gepreekt, gezongen en gezegend werd.
In of kort na 1652 schonk de gilde van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Christoffel een schilderstuk, *De marteling van Sint-Christoffel*, voor het nieuw geplaatste portiekaltaar. Het verving een retabel dat wellicht tijdens de voorbije godsdienstberoerten verloren was gegaan.

Vanaf het midden der jaren dertig van de 18de eeuw lijkt Sint-Christoffel het in eerbetoon en offergaven te moeten afleggen voor Eligius, getuige onder meer de inkomsten van de kerk en de giften die ook naburige dorpen ter ere van Eligius schonken. Weliswaar werden in de 19de

eeuw nog litanieën van Sint-Christoffel gedrukt, maar pas in 1928 kreeg de verering nieuwe impulsen door de heroprichting van een confrérie onder zijn aanroeping. De zegening gold vanaf toen de moderne vervoermiddelen: fietsen, moto's en auto's. Op zondag 31 juli 2011 vond aan de Sint-Christoffelput voor de 83ste keer de zegening van voertuigen plaats.

De steenput op het dorpsplein van Evergem werd de Christoffelput genoemd wegens het beeld van de heilige dat erbij stond. Hij staat reeds afgebeeld in Sanderus' Flandria Illustrata van 1642. Als in 1736 een relikwie van Sint-Elooi in Evergem arriveert, gaat de verering voor Christoffel achteruit, maar het water van de Christoffelput wordt wél te drinken gegeven aan de paarden die in Evergem gezegend worden in naam van ... Sint-Elooi. In 1795 werd de Christoffelput gedempt, maar in 1953 vernieuwd en gesierd met een beeld van de Christusdrager.

Vrome genootschappen in Middelburg

Hoe intens en verscheiden het gilde- en confrérieleven kon zijn, illustreren we aan de hand van Middelburg, een stadje en later gemeente die nooit meer dan duizend inwoners telde.
In zijn testament van 17 maart 1472 bedenkt Pieter Bladelin, de stichter van Middelburg en bouwheer van de kerk aldaar, de drie toen bestaande gilden met elk ruim 6 pond groten, te besteden naar beste gerief en nut van die gilden en volgens advies van de kerkmeesters en de gildebestuurders. Het betreft de *Sacramentsgilde*, de *Sint-Antoniusgilde* en de gilde van *Sint-Matthijs*. Een vierde gilde die wordt bedacht is de *schuttersgilde van Sint-Sebastiaan*[125].

In de kerkrekening van 1578-1579 komt een eenmalige vermelding voor van een *Sint-Jacobsgilde*. Desondanks ligt ze mogelijk aan de oorsprong van een Sint-Jacobstraat te Middelburg[126]. Een gilde van het *Heilig Kruis* wordt voor het eerst betuigd naar aanleiding van een inval van de geuzen in 1579[127], maar wellicht bestond ze toen al tientallen jaren. De verering gold de kruisrelikwie waarvan eerder al sprake was; voor haar verering was in de kerk een aparte kapel ingericht.
Na afloop van de Tachtigjarige Oorlog worden aan de Kruiskapel reparaties uitgevoerd en worden inspanningen gedaan om de relikwie, die ondertussen in Brussel is beland, terug te krijgen, maar tevergeefs. Of toen ook de gilde alweer georganiseerd was, is niet duidelijk.
Het duurt tot mei 1680 eer Middelburg met de *Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Scapulier* opnieuw een kerkelijke gilde krijgt. Ze beschikte over een kapel met eigen altaar en zitbanken en werd bestuurd door Lievevrouwmeesters, die ook een aparte rekening bijhielden.

Confréries en gilden werden bij decreet door Jozef II in 1786 afgeschaft, maar vanaf 1791 volgde onder keizer Leopold II enig herstel. Mogelijk was de activiteit van de Broederschap van het Scapulier toen al

verflauwd, hoe dan ook, in 1791 zag een *Broederschap van de Rozenkrans* het licht, in 1793 gevolgd door een *Broederschap van het Heilig Sacrament* of *van Berechting*. Voor het oprichten van beide ijverde minstens zoveel als de pastoor, de Middelburgse bakker, rederijker en spektakelbouwer Pieter Francis Van Hollebeke[128].

De annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk in 1795 en de daaropvolgende antiklerikale maatregelen betekenden voor veel religieuze genootschappen de doodsteek. Kort echter na het ontstaan van België beleefde het katholicisme een waar reveil waarin confrérieën, onder het toezicht van de plaatselijke geestelijkheid, een groot aandeel hadden. Terwijl de Confrérie van de Rozenkrans haar activiteiten hernam, werd in 1806 in Middelburg door de pastoor een *Broederschap der gedurige aanbidding van den mensch-geworden God in het allerheiligste Sacrament des Autaers* opgericht; in 1860 ging, gestuurd door bisdom en decanaat, het *Katholyk Sint Pieters Genootschap* van start, dat ruim bekend werd wegens de Sint-Pieterspenning, een bijdrage die in aanvang bedoeld was voor het onderhouden van een leger ter verdediging van de pauselijke staten.

Wellicht werd een broederschap van de *Xaverianen* kort na 1870 opgericht; eind 1877 werd na een volksmissie een *Genootschap van het h. Hert van Jezus* gesticht, tien jaar later een *Vereeniging van persoonen op den wekelijkschen H. Kruisweg*, in 1895 een *Genootschap der H. Familie*, waarbij men als gezin kon aansluiten. In 1921 werd, alweer naar aanleiding van een zending, een *Genootschap der Gedurige Aanbidding en van het Werk der Arme Kerken* in het leven geroepen.

De situatie van Middelburg is allesbehalve uitzonderlijk. In Lotenhulle bijvoorbeeld zijn in de loop van de 19de eeuw niet minder dan dertien genootschappen opgericht[129].

Naast de echt devotionele verenigingen die behalve devotiepraktijk ook stichting en opvoeding van hun leden beoogden, waren er andere die zich toelegden op het lenigen van noden, zoals Vincentiusgenootschappen, in België actief vanaf 1842.
De meeste devote genootschappen hebben de Tweede Wereldoorlog niet lang overleefd. In Middelburg hield van al die genootschappen de Rozenkransconfrérie het langst stand, namelijk tot in 1949, toen nog zes leden waren ingeschreven. De Heilig-Hartbonden hielden het op veel parochies tot in de jaren tachtig van vorige eeuw uit, de Vincentiusgenootschappen zijn evenwel in een aantal parochies nog steeds actief.

I. 12 PROCESSIES

Evergem, Hansbeke en Bellem hebben hun Ommegangstraat, Aalter heeft zijn Processieweg, Knesselare zijn Heilig Sakramentstraat,

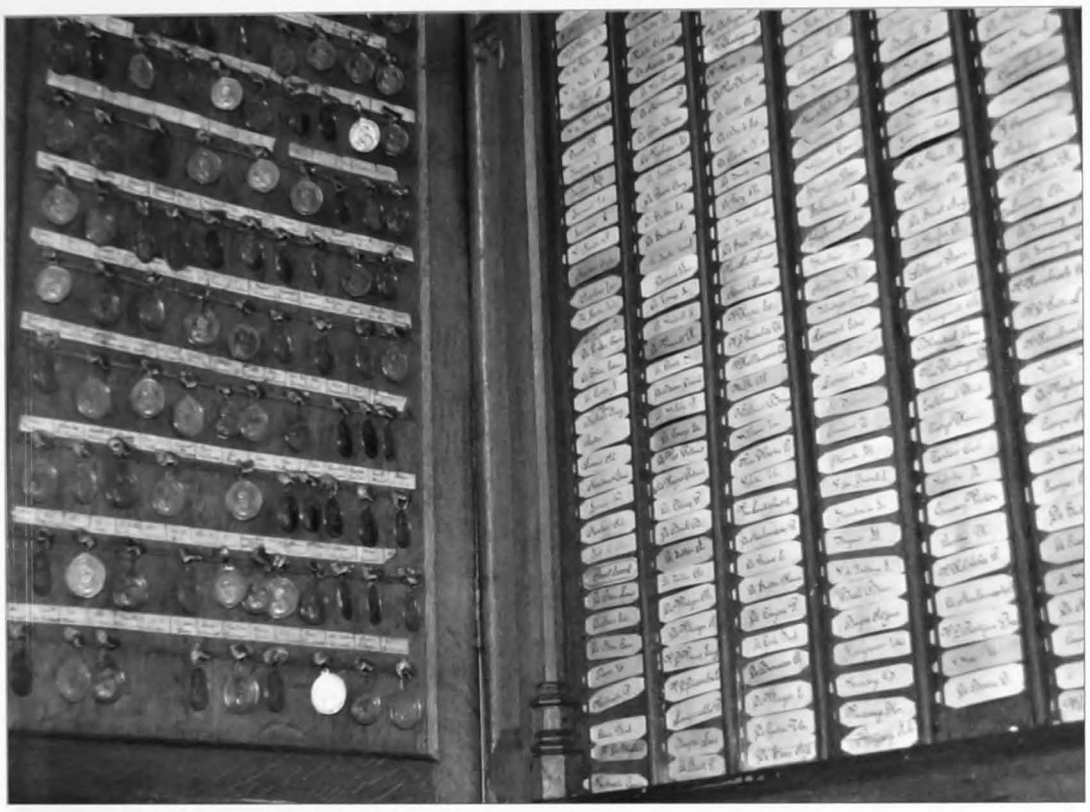

De "cataloog" van de Xaverianen te Sint-Laureins. Het genootschap werd er op 1 mei 1880 "wettiglyk ingesteld".

Maldegem zijn Sint-Barbarastraat en Barbaraweg ..., allemaal straatbenamingen die herinneren aan processies.

De processie of ommegang als uiting van openbare en collectieve devotie was al in de vroege middeleeuwen bekend. Men had de processie binnen de kerk of rond het kerkhof op tal van zon- en misdagen, maar ook door de straten of velden trokken regelmatig processies waarin een kruis, heiligenbeelden, relikwieën en vaandels werden meegedragen. In de meeste dorpen trok een processie uit *te Sinksen*, eigenlijk op tweede pinksterdag of op een andere volgdag. Eens in 1264 Sacramentsdag, de tweede donderdag na Pinksteren als verplichte feest- en dus misdag was ingesteld, werd de sacramentsprocessie de belangrijkste, maar ook op het feest van Maria Tenhemelopneming, 15 augustus, trok vanuit nagenoeg iedere parochiekerk de halfoogstprocessie op. De processie ter ere van de plaatselijke schutpatroon of op de verjaardag van het kerkwijdingfeest was evenwel veel populairder, omdat ze samenging met kermis, verteer en vertier. Regelmatig kwam het tot excessen, die niet beter te karakteriseren zijn dan met het gezegde "*voor de middag vieren we Antonius, 's namiddags zijn verken*". Illustratief mag allicht zijn dat men in Ursel, zo wil het toch de overlevering, daags na de ommegang moest gaan zoeken naar het beeld van Medardus, dat in een korenakker was achtergebleven[130].

Naast de processies die plaatsvonden op vaste momenten binnen het liturgisch jaar, waren er gelegenheidsprocessies, zoals smeek-, boete- of dankprocessies naar aanleiding van onheil, een overwinning, een jubileum, waren er bedevaart- en inhuldigingsprocessies...

In oude parochie- en kerkrekeningen vertegenwoordigen ze een vaste post: kosten gedaan ter gelegenheid van de processies, veelal onder de vorm van vergoedingen voor het optimmeren van rustaltaren en voor muzikanten - *speelluyden, trompers metten claroene, trompetters...*-, trakteties aan pastoor en koster, klokkenluiders, zangers, *maagdekens*, burgemeester, schepenen en andere notabelen en aan de leden van de schuttersgilden.

Processie in Maldegem, 1945.

Kruisdagen

In alle dorpen trok tijdens de Kruisdagen, de drie dagen voor Hemelvaartsdag, een bidprocessie met voorop het kruis langs veldwegen en akkers, waarbij God gesmeekt werd om zegen voor de veldvruchten en om gunstig weer. Beelden en relikwieën, behalve eventueel een kruisrelikwie, werden er in principe niet in meegedragen. Met de kruisrelikwie indien voorhanden, werd er gezegend bij terugkomst in de kerk.

Het gebruik ontstond in Frankrijk in het jaar 475 en kreeg vanaf de 9de eeuw ruimere verspreiding. In tal van dorpen, onder meer in Adegem, Ertvelde, Kaprijke en Maldegem wordt die traditie op initiatief van de plaatselijke Landelijke Gilde, in Waarschoot van de Vereniging voor het Heemkundig Erfgoed, in ere gehouden of is ze hernomen.

In het Latijn heten de Kruisdagen *rogationes*, smekingen of smeekdagen, of ook nog *litaniae minores*, kleine litanieën, en dat in tegenstelling tot de *litania maior* of litanie van alle heiligen, die gebeden wordt op 25 april, Sint-Marcus, bijgenaamd de Bonenplanter. Vanaf zijn naamfeest werd in onze streken het planten van bonen immers veilig voor vriesschade geacht. In veel dorpen ging op die dag eveneens een veldprocessie uit, in het bijzonder voor bieten en vlas. In Aalter worden voor het jaar 1623 zowel de Kruisdagen als de processie op Sint-Marcusdag betuigd, waarin de relikwie van Sint-Landrada werd meegedragen; in Poesele trok op of rond Sint-Marcus na een mis voor de vruchten der aarde, een processie rond het kerkhof[131].

Helemaal gevrijwaard van vorst zijn we pas na de IJsheiligen, herdacht van 11 tot en met 14 mei, heiligen die op Sint-Servatius na, in onze streken voor de rest weinig of geen bijzondere verering genoten en niet veel meer zijn dan kalenderreferenties.

Processiegroep met de heilige Apollonia, Maldegem ca. 1930.

Ommegangen

Zomergem had tijdens de Sinksendagen zijn *Sente Martijns ommeganc*, betuigd in de kerkrekeningen van 1503 en 1504[132], en ook in Lovendegem trok een *processye van Sente Martin* rond het dorp[133]. Maldegem had zijn tweedaagse Sint-Barbara-ommegang[134], Eeklo een voor Sint-Vincentius, reeds betuigd in 1415[135], Lembeke voor Sint-Gillis[136], in Hansbeke droegen *pijnders* het reliekschrijn van Sint-Petrus door de straten[137]. Op pinksterwoensdag en vanaf 1559 op de dinsdag na Sinksen, vertrok vanuit de kerken van Aalter, Knesselare en Ursel een processie naar de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ter Pieten op de Dries in Aalter, waar de grenzen van de drie parochies elkaar raken[138]. Onderweg werd op markante plaatsen zoals bij een kruispunt, een kapel of een bijzondere boom, halt gehouden en luisterden de mensen naar een sermoen. Nam een ommegang meerdere dagen in beslag, dan werd er overnacht op een of andere hoeve.

Nadat de processies al onder keizer Jozef II aan banden waren gelegd en onder de Franse bezetting helemaal verboden, verordende bisschop Fallot de Beaumont, de eerste bisschop van Gent onder het Concordaat (1802-1807), dat er tijdens het jaar maar twee processies mochten uitgaan, namelijk op zondag na Sacramentsdag en op 15 augustus[139]. Gelijkaardige beperkingen werden ook in andere bisdommen opgelegd.

De traditionele processies met verklede groepen die taferelen uit de bijbel en uit de heiligenlevens voorstellen, kenden vanaf de jaren zestig van vorige eeuw een retour, meegaand met de terugval van de kerkelijkheid. Het werd moeilijker deelnemers te vinden, zeker voor de halfoogstprocessie, en bracht moeilijkheden teweeg voor het toegenomen verkeer.

Ommegang kan ook duiden op een reeks taferelen uit bijbel of heiligenleven, voorgesteld op muurvlakken of in niskapellen al dan niet in de onmiddellijke omgeving van een kerk of toegankelijke kapel, waar gelovigen individueel en te allen tijde hun gebed of devoties kunnen uitoefenen. Zo hebben Sleidinge en Adegem een Godelieveommegang, heeft Maldegem zijn kapelletjes met scènes uit het leven van Sint-Antonius van Padua, Wippelgem, Oostwinkel, Maldegem-Kleit en Donk hun kapellen van Antonius-abt, Sint-Jan-in-Eremo zijn Johannesstaties, had Waarschoot zijn Corneliusommegang, zo zijn er vijftien kapellen van Ertvelde-Stoepe en van de Kleemkapel in Kaprijke, is er de kruisweg op het Oosteindeken in Adegem... In Kaprijke had men van de zondag vóór het feest van Onze-Lieve-Vrouw-ten-hemel-Opneming - halfoogst - tot de zondag daarop de *kapellekensweek*, met tot in de jaren zeventig van vorige eeuw dagelijks een mis, de ommegang en 's namiddags een plechtig lof aan de Kleemkapel[140].

I. 13 GEBRUIKEN

Godsdienst begeleidde het leven op het platteland van morgen tot avond, van zaaitijd tot oogst, van de wieg tot het graf. Daar was naast de kerkgang op zon- en feestdagen en het deel hebben aan de sacramenten, nog een veelheid van rituelen aan verbonden, sommige individueel of in de familiekring uit te voeren, andere in de gemeenschap.

In huis had men minstens een kruisbeeld. De boerenmens stond weleer op en ging slapen met een kruisteken. Over een brood werd, voor het aangesneden werd, eerst met het mes een kruisteken getrokken, kinderen kregen 's avond een kruisje met de duim op het voorhoofd getekend, "*God zegene en beware u*".

Kruis in een grote gevelnis aan de Stekelbeekstraat in Bellem.

Van heiligenbeelden en voor minder gegoeden gedrukte heiligenprentjes - *sanctjes, zantjes* - ging een beschuttende kracht uit. Een ingelijste prent van Gods alziend Oog en het bezwerende "*God ziet mij, hier vloekt men niet*", of een geborduurd schietgebed "*Geloofd zij Jezus Christus*" sierde menige huiskamer en herinnerde bewoner en bezoeker eraan zijn christelijke plichten in acht te houden.

Van het dragen van een scapulier of medaille verwachtte men persoonlijke bescherming. Boven een staldeur werd dikwijls een kruis geschilderd, de stalzegen, stenen schuren beschermde men door in de

punt van de gevel een ornament in kruisvorm te metselen of er een nis in aan te brengen voor een Lievevrouw- of heiligenbeeld, in dat laatste geval bij voorkeur Sint-Antonius-abt of Donatus. De eerste behoedde het vee tegen ziekte, de tweede bood vooral bescherming tegen storm en ontij.

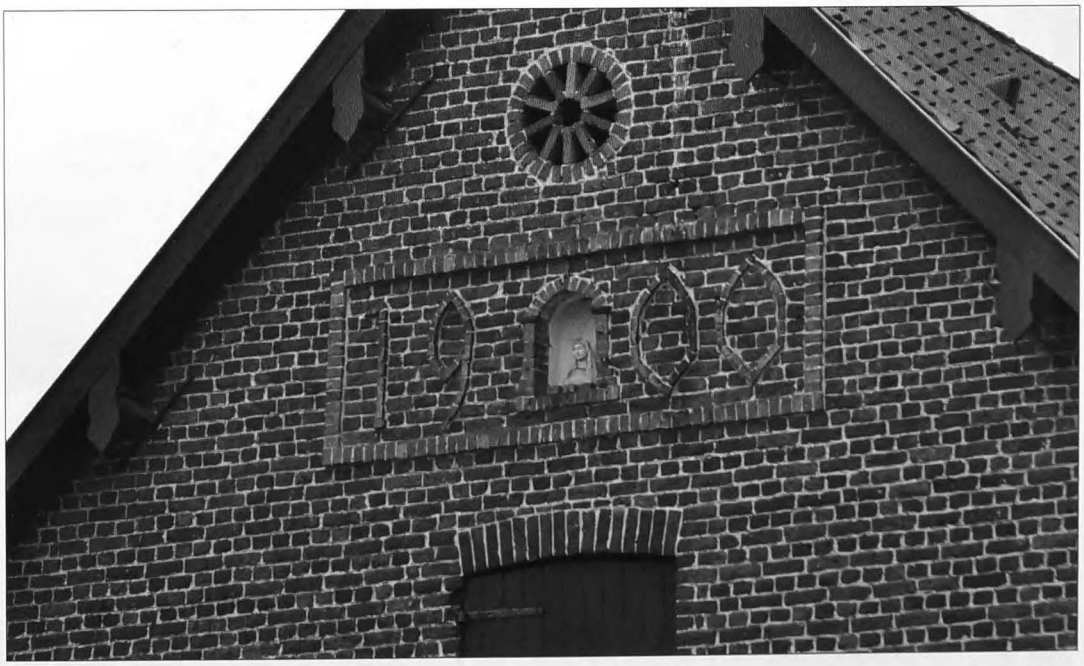

Gevelkruis en kapelnissen tot behoudenis van schuur en stal aan Nekke in Zomergem en in de Oostmolenstraat in Aalter.

Een paasnagel, een wassen nagel uit de paaskaars, onder de dorpel van huis, schuur of stal gelegd had de kracht onheil buiten houden.

Minstens zo heilzaam was een *Agnus Dei*, een zegel of medaillon in was, in principe gemaakt van restanten van de paaskaars en gewijd door de paus en met daarop de afbeelding van een lam met wimpel of een Christusfiguur. Dergelijke Agnus Dei's werden, versierd met papieren of strooien knipselwerk en omringd door minuscule relikwieën, in nonnenkloosters ook ingelijst. Ze kwamen zo terecht in de woon- of slaapkamer bij de gegoede boerenstand of burgerij.

Devotiekistje met een partikel van een Agnus Dei en van een paasnagel (Verz. Iris De Pover, Sint-Laureins).

Water en brood

Op Paaszaterdag werd in iedere parochiekerk water gewijd. Van elk gezin ging iemand een fles ervan halen om de wijwatervaatjes aan te vullen en voor het geval er een zieke of stervende in huis zou zijn. Bij dreigend onweer was het aangewezen huis, schuur en stallen te vrijwaren. Men goot dan wijwater in een *tasse* en ging rond huis en erf met een palmtakje sprenkelend.

Middels de doop met wijwater - in noodgevallen mag evenwel elk zuiver, natuurlijk water worden gebruikt - wordt een boreling in de christengemeenschap opgenomen. In vroeger tijden, toen thuisbevallingen de regel waren, gebeurde de doop op de dag zelf van de geboorte of één, twee dagen nadien, zelden later. In veel parochies werd kinderen bij de doop het scapulier omgelegd, dat hen in hun verdere leven voor onheil moest behoeden.

Tijdens de zwangerschap was de Moeder Gods de aangewezen schutsvrouwe, bij moeilijke gevallen zocht men wel zijn toevlucht bij de zusters Clarissen-Coletinnen in Gent, waar de aanstaande moeder de mantel van de heilige Coleta kreeg omgelegd. Ook in de kapel aan de Zande in Hansbeke werd Sint-Coleta vereerd[141], de kerk van Sleidinge heeft een beeld van haar en in Lembeke staat Coleta in een gebrandschilderd raam.

Tegen onvruchtbaarheid kon men ook de bijstand inroepen van Nikolaas van Tolentino, late spruit uit een lange tijd onvruchtbaar gewaand huwelijk, of van Sint-Ghislenus, die ook helpt voor een voorspoedige bevalling. Voor dat laatste kon men ook de heilige Margareta inschakelen, die zich immers dank zij het kruisteken wist te verlossen uit de buik van de draak die haar verzwolg[142].

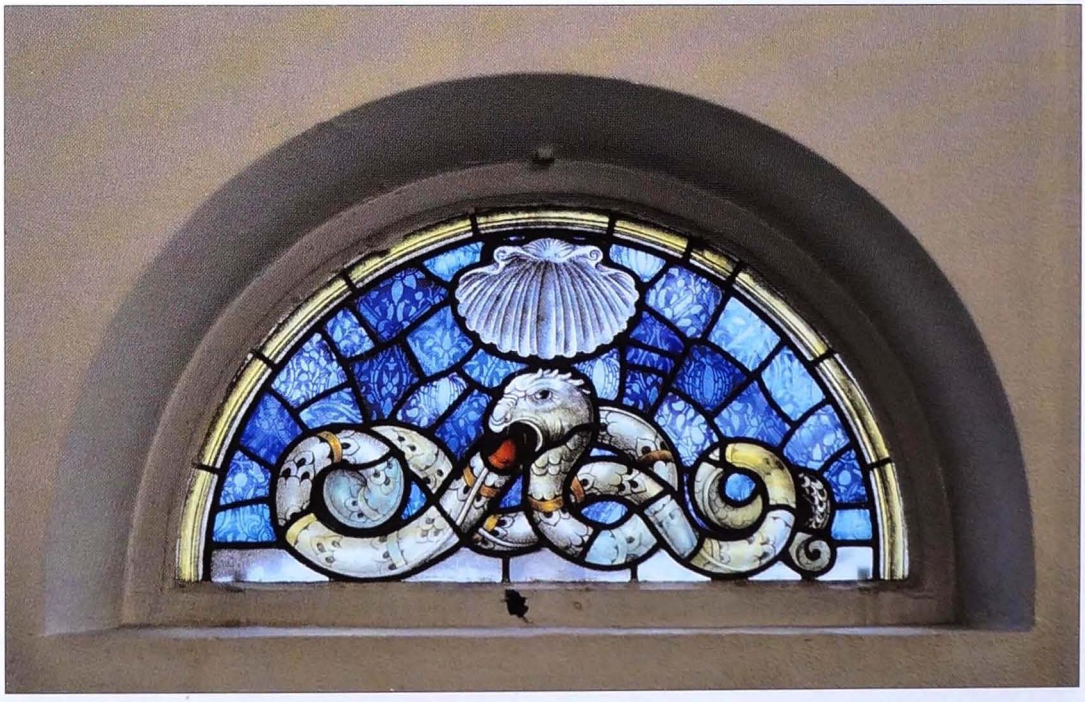

Catechese en sermoenen brachten het volk de betekenis bij van krachtige symbolen zoals deze in de doopkapel van de kerk van Sleidinge: de slang houdt een appel in haar bek - het kwaad heeft de wereld in zijn greep -, het doopsel zal haar vernietigen. Ze verwijzen naar aards paradijs, erfzonde en reiniging.

Wijwater was er ook om het kwaad te weren. Als op een hoeve een nieuw paard of rund werd geleverd, werd het door de vrouw des huizes bij aankomst met wijwater besprenkeld - "*God zegene en beware u*" - alvorens het naar de stal werd geleid. In huis, in de schuur en in de stallen werd een takje van de op Palmzondag gewijde palm (buxus) aangebracht om de gebouwen van onheil te vrijwaren, en op de hoeken van de

akkers werd een takje in de grond gestoken om de vruchten te beschermen tegen vraat en onweersschade. Soms werd eerst met de spade een kruis in de aarde getrokken, en midden daarin kwam het palmtakje. Over zaaigraan werd vóór het aan de aarde werd toevertrouwd, een kruis getekend of een gebed opgezegd; in Lotenhulle werden met een palmtakje, wijwater en een soort olie enkele grepen lijnzaad *gebalsemd*, die dan gemengd werden met de hele partij zaaizaad[143].

Tegen allerlei kwalen kon het eten van gewijd brood door mens en dier soelaas brengen. Bij ziekte onder het vee en ander onheil in de stallen verwachtte men heil van broodjes, te Gent bij de paters Augustijnen gewijd in naam van God en van Nikolaas van Tolentijn; om van razernij

De preekstoel in de kerk van Watervliet verkondigt dood, verrijzenis en oordeel. "Huylt, want den dagh des Heeren is naby".

of hondsdolheid gespaard te blijven zijn er de Sint-Hubertusbroodjes, gewijd op 3 november, feestdag van Hubertus. Voor het weren van koorts en andere kwalen zijn in de hoofdkerk van Eeklo nog steeds de Vincentiusbroodjes te verkrijgen; Sint-Vincentiuswater, destijds gewonnen uit een put op het kerkhof van Eeklo, was heilzaam tegen oogziekten; als gezien, had men in Sleidinge daarvoor Godelievewater.

Rouw

Was ergens iemand zwaar ziek, dan gingen buren en bekenden op afgesproken tijdstippen bidden bij een kapel in de straat of wijk.
Een beschrijving van de gebruiken en geplogenheden bij een overlijden in Adegem, illustreert de verbondenheid en betrokkenheid in een kleine buurtgemeenschap[144]:

"*In dat oorlogsjaar* [1940] *stierf in onze buurt op de Kerselaere een oud vrouwtje, Stefanie Termont. ..... Ieder gezin werd persoonlijk bezocht en uitgenodigd om naar de rozenkrans en de uitvaart te komen. Een bepaalde vrouw uit de buurt werd daar traditioneel mee belast en kreeg daarvoor een kleine vergoeding.*
De rozenkrans werd steeds gebeden in het sterfhuis, waar het meestal moeilijk was om iedereen een plaats te geven.
Zitplaatsen werden bekomen door in alle mogelijke plaatsen van het huis op breed uitgezette stoelen planken te leggen. Deze werden ter beschikking gesteld door de plaatselijke timmerman die ook de lijkkist maakte. De voorbidster bad drie paternosters voluit, met tussen ieder tientje soms een lang gebed of een beschouwing, en daarna ook nog de vier akten en het kruisgebed. De voorbidster dankte dan namens de familie, waarna iedereen nog eens langs het opgebaarde lijk defileerde in de sterfkamer.
Ten gepaste tijde bracht de timmerman met een helper de kist ter plaatse, maar steeds 's avonds als de duisternis was ingevallen. In het bijzijn van de familie, en na de toelating te hebben gevraagd werd het lijk dan gekist. In iedere buurt was wel een boer te vinden met een behoorlijke wagen en paardegespan. In bovenvermeld geval voerde mijn broer Maurits De Kesel het lijk naar de vijf kilometer verder afgelegen kerk van Adegem. Familie en buren volgden op de voet. Als dragers fungeerden steeds de vier geschiktste mannen uit de buurt. Die zaten dan na de begrafenis mee aan tafel. Het dodenmaal is wel een zeer oud gebruik.
Volgens de oude geplogenheid werden bij de terugkeer de twee busseltjes stro waarop de lijkkist stond, aan de hoekbosjes tussen Heulendonk en Cleemputte in de gracht geworpen. .....
Een nog ouder gebruik was dat ook nog een kruis in stro aan het hofhekken gelegd werd waar – volgens een oude uitdrukking – "iemand over aarde lag". Bij een sterfhuis in het dorp werd het processiekruis [van de kerk] *geplaatst.*
Vanaf het begin van de oorlog geraakten die mooie oude, weinig kostende en samenhorigheid brengende doenwijzen verloren".

I. 14 AFLATEN EN BEDEVAARTEN

In de eigen parochie namen mensen naar godsvrucht en vermogen deel aan de kerkdiensten op zon- en feestdagen. Lid zijn van een confrérie of congregatie hielp, wegens de daarbij aangegane devotionele verbintenissen, mensen het rechte pad te houden en aflaten te verzamelen. Aflaten, afkorting op of delging van de tijd die men wegens begane maar

niet gebiechte en vergeven zonden in het vagevuur zou moeten doorbrengen, waren er ook te verdienen door schietgebeden zoals ze veelvuldig op heiligen- en op rouwprentjes stonden afgedrukt en door gebruiken als het *porsjonkelen*, het bezoeken van een kerk op 2 augustus, memoriedag van de inwijding van een kapel die Franciscus van Assisi heropgebouwd had op een stukje grond dat hij *portiuncula*, klein, onbeduidend, had genoemd. Velen gingen op Allerzielendag, 2 november, *porsjonkelen*, omdat ook dan bijzondere aflaten te verdienen waren voor overleden verwanten en kennissen. Na oprechte biecht en communie kon men telkens men de kerk inliep en daar een reeks gebeden reciteerde, een volle aflaat bekomen zoals die in 1208 door de paus aan Franciscus was gegund. In 1967 werd die aflaat door Paulus VI in zijn herhaalbaarheid beperkt.

Om een jaar lang gevrijwaard te blijven van ziekten en kwalen was het raadzaam enkele heiligen te vriend te houden, bijvoorbeeld door op bedevaart te gaan. Met de moeite van een voetreis van een dag waren in het omliggende Apollonia, Blasius, Cornelius, Elooi... voor de meeste mensen wel te bereiken. Vaak ging men enkele keren rond het reliekschrijn of de bedevaartkerk, zoals betuigd voor Aalter Sint-Cornelius, waar men het ritueel van de gang zowel rond het beeld als rond de kerk driemaal uitvoerde.

De kapel van Stoepe in Ertvelde en de Kleemkapel in Kaprijke kwamen al eerder ter sprake als Maria-bedevaartsoorden.
De Mariaverschijningen in Lourdes in 1858 en de erkenning van zeven wonderlijke genezingen amper vier jaar later, hadden een zelden geziene weerslag op katholiek Europa. Toen in Oostakker bij Gent in het park van het domein Slotendries een rotsconstructie die eerst bestemd was een aquarium te bevatten op instigatie van de pastoor omgebouwd werd tot een Lourdesgrot en daar een paar jaar later, in 1875, de sinds jaren etterende beenfractuur van Pieter De Rudder uit Jabbeke op wondere wijze genas, werd Oostakker algauw overspoeld door bedevaarders uit het hele land. Het werd mettertijd voor ontelbare gezinnen en groeperingen de bestemming van een jaarlijkse bedetocht, bij voorkeur in mei. In navolging van Lourdes en Oostakker rezen naderhand in ontelbare pastorie-, klooster- en privétuinen Lourdesgrotten op in een veelheid van vormen en formaten. Zo werd in Maldegem-Kleit in 1952-53 met betonblokken afkomstig van de oorlogsvliegpleinen van Adegem en Ursel, een grot opgetrokken in de pastorietuin, die dan opengesteld werd als bedevaartspark. De grot werd uitgebreid met onder meer een bovenkapel ter ere van Sint-Rita, een nis met Heilig Graf - men dient er voor alle bloedaandoeningen -, een ommegang en een calvarie. Daarmee groeide Kleit uit tot een oord dat nog steeds jaarlijks een paar duizenden bedevaarders ontvangt[145].

Niet zelden had een bedevaartplaats met enig aanzien een eigen lied, al dan niet op een bestaande melodie. Zo zong men voor Donatus in Poesele, zoals verder nog ter sprake komt, op de toon van een Latijnse

Het vagevuur uitgebeeld in een kapel op het kerkhof te Maldegem-Donk.

hymne, in Ertvelde-Stoepe kent men een bedevaartslied op de melodie van *Te Lourdes op de Bergen*. In Kleit zong men ter ere van Maria een lied op tekst van onderpastoor Vercruyssen en getoonzet door niemand minder dan Gaston Feremans[146]:

Moeder in de grijze stenen
van uw grot in 't dorp van Kleit,
hoor ons tranen, als wij wenen,
wil uw milde aandacht lenen
als ons hart van droefnis schreit.

Refrein:
Zing uw lied de Lieve Vrouw,
volk van 't oude vrome Kleit,
dat met Meetjeslandse trouwe
kersten van gelove zijt.

Als langs wonderschone dreven
wij ter beevaart gaan in mei
en ons vreugd tot bloemen weven,
wil uw Zoon die ruiker geven
van uw volk als kinderen blij.

Draag tot God de simple beden
van dit schone volk van Kleit:
vreugd en pijn, die wij vergeten
als wij aan uw ogen weten
dat Gij nog ons Moeder zijt.

Ex voto's en souvenirs

Niet te scheiden van volksdevotie in het algemeen en van bedevaarten in het bijzonder zijn ex-voto's, offergaven die men schenkt uit dankbaarheid en bij voorkeur achterlaat op de plaats en bij de heilige van

wie of door wiens tussenkomst men een gunst bekomen heeft. De term is een afkorting van *ex voto suscepto*, wat zoveel betekent als "*ingevolge een gedane belofte*". Met een redding op voorspraak van Sint-Christoffel wordt de magnifieke cilindermonstrans uit de kerkschat van Evergem in verband gebracht: ergens in de 16de eeuw zou een kapitein tijdens een zware storm op de Noordzee zich in hoge nood tot Sint-Christoffel gewend hebben. Indien zijn smeekbede zou verhoord worden, zou hij, eens aan land, een monstrans schenken aan de eerste kerk onder Christoffels naam die hij tegenkwam. Dat was in Evergem[147].

Bij uitbreiding slaat de term ook op een offer dat men brengt om iets te bekomen, het gekende *do ut des*: ik geef met de bedoeling daarvoor iets terug te krijgen. Daarvoor kunnen de missen, kandelaars en kronen, kaarsen en bloemen ... die de Eeklonaren in 1866 offerden om gespaard te blijven van de cholera als voorbeeld staan.

De kapel van Stoepe met enkele kapellen van de ommegang.
(Prentkaart uitg. Van Herck, ca. 1970)

Behalve voorwerpen kunnen ook rituelen of handelingen die men met het oog op een gunst of uit dank volbrengt onder het begrip gevat worden. In die zin kan offerblokgeld, een kaars, een gebed, een bedevaart, oorlogsbuit - de gulden sporen in Kortrijk -, een brandglasraam, een kapel ... een ex-voto zijn. Een ex-voto kost de schenker doorgaans enige inspanning of moeite, financieel of fysiek. Indien niet door tradities beperkt, is de omvang of materiële waarde ervan dikwijls in verhouding tot het vermogen van de schenker. Net zoals de intenties van gebed en bedevaart, houden de meeste ex-voto's verband met gezondheid en gezinsrelaties.

Een schenking kan ook gebeuren uit affectie voor een heilige, zonder dat een noodsituatie of bekomen gunst het directe motief vormt. Voor dit laatste kan de kapel van de Voorde te Waarschoot model staan. Zoals een ingemetselde steen getuigt, is ze een initiatief van *werkman* Petrus Van Vlaenderen en werd ze in 1893 voltooid. Ze is gebouwd op een lapje grond dat behoorde bij een hofstee waarvan Alfons Verstraete eigenaar was en dat hij daarvoor *ex voto*, uit genegenheid voor de onderneming, afstond. Om de kosten van de opbouw te dekken werd onder meer een tombola ingericht. Rond de kapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van het heilig Hart, werd op de zondag na Ons-Heer-Hemelvaart de buurtkermis gehouden.
In 2000 droeg de familie Verstraete de kapel over aan de kerkfabriek van Sint-Ghislenus Waarschoot. Na restauratie werd ze in september 2011 opnieuw ingezegend[148].

De kapel van de Voorde in Waarschoot, zomer 2011.

De kapel van Den Doorn in Maldegem-Kleit is er gekomen *ex-voto* omdat een boerenzoon van een naburige hofstede zich in 1815 à 1818 had vrijgeloot van legerdienst[149].

In een ver verleden was het offeren van neerhofdieren of van veldvruchten, vooral vlas, van eieren en van bijenwas een wijd verspreid gebruik. Het is betuigd voor onder meer Sint-Cornelius in Aalter, Johannes in Sint-Jan-in-Eremo, Ghislenus in Waarschoot, Onze-Lieve-Vrouw in Stoepe; varkenskoppen werden ter ere van Antonius geofferd in Maldegem-Donk...
Het uitzuiveren van de geloofsbeleving vanaf de jaren zestig van vorige eeuw heeft het schenken van ex-voto's sterk ingeperkt.

Een vierhonderd jaar oud getuigenis aangaande ex-voto's is er voor Ertvelde-Stoepe. Eind december 1611 noteerde pastoor Cardon van Assenede daar in het bijzijn van de pastoor van Ertvelde, de verklaring van twee stokoude mannen die hun leven lang nabij de kapel hadden gewoond. Gevraagd naar de wonderen die daar gebeurd waren, zegden ze "*... voorts affirmeeren wij ook gesien te hebben de voorn. capelle verciert met veele schoonicheden boven al de giften van d'eerste granen, van wassen beelden, als van beenen, menschen etc. Op een zijde hanghende veele Auten Crucken van Creupele ende Crancke die daer apparent ghenezen waren, ...*"; verder hebben ze het over een schilderij dat de miraculeuze genezing van de stomme jongeman voorstelt[150].

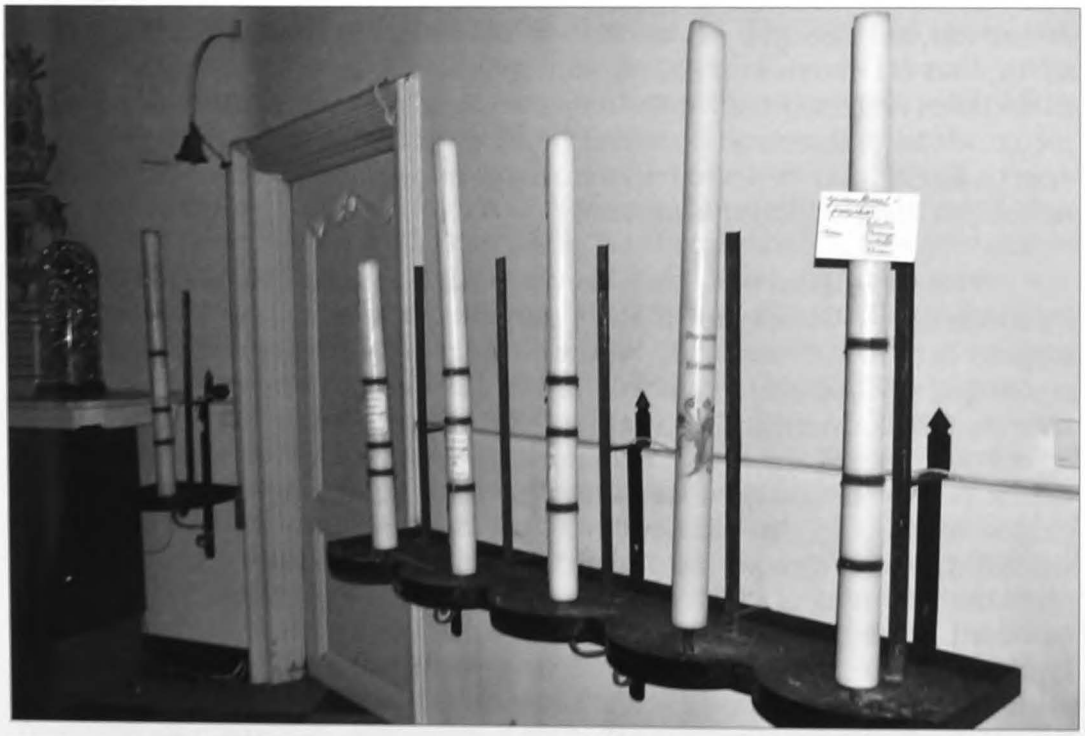

Votiefkaarsen in de kapel van Stoepe, Ertvelde.

Wassen ex-voto's in de kerk van Middelburg.

Het is eveneens in de kapel van Ertvelde-Stoepe dat nog de meest verscheiden collectie ex-voto's in het Meetjesland aan te treffen is: grote, soms versierde votiefkaarsen, geschonken ter gelegenheid van groepsbedevaarten, schilderijen, inzonderheid enkele kinderportretten, figuren in zilverplaat en marmeren en kunststoffen tegels met een dankspreuk. Tot in de jaren negentig van vorige eeuw werden in Stoepe ook wassen beeldjes verkocht. Tegenover de ingang van de kapel is een apart gebouwtje opgetrokken waar bedevaarders hun gewone en noveenkaarsen en waxinelichtjes kunnen laten branden.

Wassen figuurtjes zoals er bewaard zijn in Nevele, Hansbeke, Middelburg[151], Maldegem-Kleit - op veel plaatsen zijn ze verwijderd wegens hun brandbaarheid - werden vaak vervaardigd door de koster uit restanten van kaarsen, maar vanaf de 19de eeuw meestal geleverd door kaarsenfabrikanten. In een veelheid van vormen, zoals kopjes, knielende figuurtjes, bunselkindjes, ledematen, ogen, monden, hoevedieren... waren ze net als kaarsen, postuurtjes, rozenkransen, souvenirs en dergelijke te koop in een kraampje bij het bedevaartsoord of in een lokale winkel. Op sommige plaatsen werden ze regelmatig weer ingezameld om opnieuw verkocht te worden. De ex-voto's in zilverplaat, zoals onder meer bewaard in de kerk van Sint-Laureins en in de kapel van Stoepe, waren flink wat duurder, maar omvatten in grote lijnen dezelfde voorstellingen als de wassen beeldjes en daar bovenop het veelvuldig geofferde vlammende hart, dat de toewijding van de bedevaarder wil uitdrukken.

Bedevaartvaantje uit Maldegem-Kleit, ca. 1960 (Verzameling J. Van Maldeghem).

Marmeren platen of tegels met een ingebeitelde of gegraveerde bedankingsformule, gezet in een contrasterende kleur, vaak goud, kwamen op in de 19de eeuw. Tot de oudste behoren die in hartvorm. In de 20ste eeuw werden ze ook in kunststof en in plexiglas aangemaakt. Vervaardigd door een plaatselijke steenkapper of op semi-industriële schaal, werden ze vooral in grotere bedevaartsoorden zoals Ertvelde-Stoepe en Maldegem-Kleit verkocht en bleven daar ook bewaard.

Niet zelden werden aan een heilige en bijzonderlijk aan Onze-Lieve-Vrouw juwelen geschonken, soms ook bij testament. Ze werden aan of rond het beeld gehangen. Het konden er na verloop van tijd zoveel zijn dat besloten werd ze te laten smelten en het metaal aan te wenden voor een troon of kroon voor het beeld of ze te verkopen, waarna de opbrengst kon dienen voor de opsmuk van de kapel waar het beeld zich bevond.

Wie op bedevaart ging, bracht daarvan graag een souvenir mee; het was meteen een bewijs van de onderneming. In vervlogen eeuwen waren dat onder meer loden of tinnen insignes en medailles die op de kleding of op het lichaam konden gedragen worden, en heiligenbeeldjes voor verering thuis. Zeer populair waren de goedkope gedrukte prentjes met voorstelling van de vereerde heilige en eventueel een litaniegebed, en bedevaartvaantjes. Ook daaraan werd een beschuttende kracht toegekend.
Er zijn bedevaartvaantjes bekend van Sint-Cornelius Aalter, Christoffel in Assenede en Evergem, Eligius in Eeklo, Evergem en Vosselare, Cornelius

in Maldegem-Donk, Donatus in Poesele, Johannes de Doper in Sint-Jan-in-Eremo en Maria, Sint-Rita en andere heiligen in Maldegem-Kleit.
De heemkundige kring Het Land van Nevele geeft nog telkenjare ter gelegenheid van de feestdag van Sint-Donatus, een bedevaartvaantje uit.

De mei zingen

Het sterzingen omtrent Driekoningen, overal te lande nog door kinderen gedaan of door groeperingen georganiseerd voor het goede doel, en het zo goed als verdwenen zingen van de mei, waren eertijds bloedernstige aangelegenheden, ook voor volwassenen.
Bij het meizingen droeg men een tak mee, versierd met kleurige linten. Het traditionele meilied luidde[152]:

En ziet hier de meiboom bloeien,
En ziet hier den meiboom staan,
Al met bladeren en met bloemen,
De meiboom staat geplant...

Met lokale varianten van de tekst werd ook gezongen[153]:

Ik plantte den mei en brak mijn ei
De dorre viel uit de schale
Vrouwke, geef mij een ander ei,
Ik zal uw dochter niet halen.
Schiet diep in den nest:
De zwarte hoenderkes leggen best
Geef er mij drije, ge maakt mij blije
Ik zal er mee naar huis toe gaan,
Ons moeder zal z'in een panneken slaan

In de streek van Aalter en Ursel zongen stumpers en arme lui een meilied, waarin verwezen werd naar 's Heren passie:

Ziet hier den meiboom bloeien
versierd ten allen kant
en mee blaren en mee blommen/kransen
de meiboom staat geplant.

Op den berg al van Calvariën
daar hangt Jezus al aan zijn kruis
al mee zijn arremen rekkewijd open
hangt Jezus al aan zijn kruis.

Een soldaat kwam aangereden
al mee een lans' al in zijn hand
't was 't er om Jezus' herte te deursteken
tot op zijn ingewand

Zie Maria, ons aller Moeder,
bedrukt onder den kruisboom staan
en heur herte kwam schier te breken
al van droefheid en getraan

Sa vrienden, al voor het leste,
en voor 't sluiten van al mijn lied,
wens ik ulder al voor het beste,
en vergeet den armen niet.

De zanger, die op het laatst zijn open hand uitstak of met zijn pet rondging, besloot steevast met "*'t Was ter ulder ere, mensen*"[154].

Een wel heel apart gebruik, betuigd voor Evergem en Oosteeklo, was het vieren van Zwaluwdag op 25 maart. Kinderen zongen dan liedjes om de zwaluwen te doen terugkeren[155].

Sint-Pietersvuren aan de vooravond van Sint-Petrus en Sint-Paulusdag, 29 juni, waren bekend in onder andere Waarschoot, Sleidinge en Hansbeke[156]. Ook in Eeklo werden grote vuren aangestoken, zowel binnen het stadscentrum als daarbuiten. Het gebruik, dat nogal eens uitliep op baldadigheden, bleef achterwege tijdens de beide wereldoorlogen en werd na de Tweede Wereldoorlog niet heropgenomen[157].

Op Onnozele-kinderendag, 28 december, gingen in Eeklo kinderen verkleed als paters en nonnetjes naar school[158]; ook in Sint-Jan-in-Eremo werd Allerkinderendag gevierd[159]. Op Lichtmis, 2 februari, bakte men in veel huisgezinnen pannenkoeken; in Eeklo werden op Vastenavond *spekkoeken* gebakken[160]. De vier dagen voor Aswoensdag waren er *sluiterkensdagen*, waarop een huisgenoot op- of buitengesloten werd en pas weer binnengelaten na de belofte van een traktatie. Van zaterdag tot dinsdag had men aldus *wijvekenszaterdag, mannekenszondag, knechtjesmaandag* en *meiskensdinsdag*[161].

De 3de mei was voor boerenknechten en -meiden en koewachters een vrije dag, waarop soms ook van baas werd gewisseld. De boerin bakte dan *blijfkoeken* om de nieuwe werkkrachten te verwelkomen en de getrouwen te bedanken[162]. Andere bronnen geven daarvoor ook 1 oktober, *bamis* aan en hebben het over *blijfwafels*[163].

I. 15 BETOVERING EN HEKSERIJ

Het onheil dat mensen overkwam kon straffe Gods zijn, maar evengoed het werk van de duivel. Die kon rechtstreeks aan het werk zijn, maar in veel gevallen gebruikte hij mensen die met hem een pact hadden gesloten: heksen en tovenaars. In feite was niét geloven in het bestaan van heksen en toverij op zichzelf al een ketterij die om vervolging vroeg. De heksenwaan, met processen en terechtstellingen, kende een climax

tussen 1560 en 1660. De vervolging kan men niet afdoen als een uiting van volksgeloof: het waren de kerkelijke én wereldlijke elites die samen de bevolking ertoe aanzetten hekserij en toverij, die de maatschappelijke, politieke en religieuze orde aantastten, bij de overheid kenbaar te maken[164].

Een vroeg proces op verdenking van schadelijke toverij is dat tegen Anthonijne van Massene uit Eeklo in 1537-38. Voor het verhoor kwamen twee raadsheren uit Gent over. Anthonijne werd op de pijnbank gelegd en omdat ze toegaf dat ze omgang had met de duivel, kreeg de Eeklose vierschaar het advies haar naar de brandstapel te verwijzen, wat vermoedelijk ook is gebeurd[165].

In Assenede kreeg in 1598 Katelijne Cursse, echtgenote van Pieter Martsins, een proces op beschuldiging van hekserij. Het werd verdaagd omdat ze zwanger was, maar na haar bevalling werd ze veroordeeld om verbrand te worden op de Riemse heide[166].

In 1611-1613 werden twee vrouwen van Waterland-Oudeman, Digna Dierickx en Maaike Bonnoit, voor het gerecht gesleept op beschuldiging van kwaadaardige toverij. Digna had kalkpoeder gemengd in de room waarmee haar bazin haar zieke ogen aanstreek, en daar was ze blind van geworden. Later vertelde Digna dat ze daar eigenlijk toe gedwongen was, en dat Maaike Bonnoit haar geholpen had. Beide vrouwen werden aangehouden. Onder pijniging bekende Digna onder meer dat ze omgang had met de duivel. Ze kwam op de brandstapel terecht. Van Maaiken Bonnoit, die tijdens de procesgang zwanger bleek, is het uiteindelijke lot onbekend[167].

Het meest frappante proces voor kwade toverij dat iemand uit het Meetjesland moest ondergaan, lijkt ons dat van Jorine Bertins, de weduwe van baljuw Provoost van Middelburg. Het werd in de zomer en het najaar van 1596 gevoerd voor de schepenbank van Brugge[168]. Jorine was daarmee één van de tweeëntwintig van gelijkaardige feiten verdachten die omstreeks die tijd terechtstonden. Ze was toen al hertrouwd met Germain Heyne en woonde met hem op het hof van Brezende in Maldegem-Donk. Wellicht was ze geboortig van Middelburg. Ze genoot er aanzien als vrouw van de baljuw, met wie ze op het kasteel woonde; ze was moeder van vier of vijf kinderen en was ten tijde van haar proces rond de vijftig jaar.
Het is bepaald niet gering wat Jorine ten laste werd gelegd: het betoveren van paarden met ziekte en dood, van koeien en een kalf met ziekte, van karntonnen zodat de melk niet meer boterde, ja zelfs had ze met een eenvoudig schouderklopje een pasgetrouwde jongeman met een geslachtsziekte opgezadeld. Haar kwade kunst zou ze trouwens ook haar jongste zoontje bijgebracht hebben: van Hansken werd beweerd dat hij "*quaed weder*" kon maken, en dus was ook hij verdacht. Ook aan haar dochter Janneke had Jorine de toverkunst willen leren, maar die had geweigerd,

waarvoor ze door haar moeder hardhandig werd aangepakt.
Tussen 6 juni en 2 december 1596 werden een twintigtal getuigen gehoord, Middelburgnaren en Donkenaars van Brezende, waar toen meerdere families woonden die door nogal ingewikkelde familierelaties verbonden waren, ook met Jorines tweede echtgenoot.

De eersten die te Middelburg met toverij te maken kregen, waren Jorines buren op het kasteel, de echtelieden Pieter de Bree en Arnondine Janssens. Bij hen wilde de melk niet boteren. Het was Arnondine die nog vóór Joos Provoosts dood het gerucht verspreid had dat Jorine een *toveresse* was, en daardoor ontstond een hevige ruzie. De vrouwen waren elkaar in het haar gevlogen en de baljuw had Arnondine van de trap van het kasteel gestoten. Daar hield ze een kreupel been aan over.
Jorine, van wie een pater had gezegd dat ze op het water zou drijven als men haar erin gooide en dat ze "*noch metter tijt ghebrandt worden*" zou, werd op de pijnbank gelegd, opgehangen aan een paal gegeseld en door de beul op duivelstekenen onderzocht, maar bezweek niet en hield haar onschuld staande.

Merkwaardig is dat het proces na die tortuur een andere wending krijgt, als vanaf 8 november enkele Middelburgnaren voor haar ten goede komen spreken. Die noemden de beschuldiging van toverij de kwalijke uitwas van een burenvete én van de afkeer tegenover haar overleden man en hun zoon-opvolger.
Een paar documenten en een passage in de kerkrekening van Middelburg over 1597-98, waarbij sprake is van geld dat men nog op de weduwe en erfgenamen van baljuw Provoost te verhalen heeft, lijken erop te wijzen dat Jorine Bertins haar proces overleefd heeft.

Misschien is de legende die men in Maldegem-Donk vertelde over Belle Versnik, een vrouw die koeien en paarden betoverde, een verre herinnering aan Jorine. Over een rund waarmee boer Peet Vermeulen naar de jaarmarkt trok wist Belle te voorspellen dat het niet zou verkocht raken, en dat kwam uit: het beest zeikte onophoudelijk, niemand wilde het. Op een hof van het Sint-Janshospice van Brugge moest de pachter vaststellen dat zijn paarden 's morgens nat stonden van het zweten. Hij trok gewapend met een emmer wijwater de wacht op en kon Belle verrassen. Ze zat te paard op de mesthoop en werd afgetroefd tot ze beloofde nooit meer de hofstee te naderen.

In Nevele bezweek in 1624 Pieryne Danneels aan de folteringen die ze wegens betichting van kwaadaardige toverij te verduren kreeg[169]

Een vrij laat geval van een proces voor toverij is dat van Maurus Lootens, een ongeveer zestigjarige landbouwer, waarschijnlijk uit Aarsele, die omstreeks 1665 door de baljuw en schepenbank van Vinkt vervolgd werd voor toverpraktijken[170].
Een zestigtal inwoners van Aarsele, Vinkt en andere dorpen daaromtrent

kwamen over hem getuigen inzake niet minder dan vijfenzeventig verdachte voorvallen. Zelfs zijn eigen broer en schoonzus, tegelijk buren van Maurus, waren overtuigd van zijn toverpraktijken.
De aanklacht hield in zuivel bederven, ziekte verwekken bij zowel kinderen als volwassenen, bij paarden en koeien, varkens en kippen. Zo betoverde hij het wiegenkind van smid Van de Walle te Poeke door, toen hij zijn paard daar had gebracht om het te beslaan, in huis te gaan, de dekentjes op te heffen en te vragen of het een jongen of een meisje was. Onmiddellijk daarna werd het ziek. Ongeveer hetzelfde gebeurde op de hofstee van Pieter Verstraten, ook te Poeke. Daar kreeg het kind na Maurus' vertrek puisten en korsten op zijn gezicht, een gezwel op de elleboog en een arm die als verwrongen was. Bij de smid van Poeke kwam Maurus soms ook de paarden van anderen bekijken en meten. Anderen van wie de paarden betoverd waren doordat hij ze bijvoorbeeld over de rug had gestreeld, kwamen bij de smid te rade, die hen aanraadde een beroep te doen op "*gheestelicke remedien*".
Uiteindelijk werd de aanklacht tegen Maurus Lootens afgehandeld voor de Raad van Vlaanderen in Gent. De afloop ervan is echter niet bekend.

Evenmin is bekend hoe het een vrouw verging die halverwege de 17de eeuw in Assenede aan de tand werd gevoeld aangaande haar vermeende toverkunsten. Ze woonde er nog niet lang, maar had haar vroegere woonplaats Kalken wellicht verlaten wegens de kwalijke reputatie die ze er had gekregen. Haar ondervragers willen haar via inductie bekentenissen ontlokken van het betoveren van dieren, maar ze weert zich dat ze compleet onschuldig is, "*zoo onnoosel als het kindt in syns moeders lichaem*"[171].

Op paardenpoten

Fantastisch is de historie die verbonden is aan het ontstaan van de kapel op de Oostbroek in Nevele, nu gemeentelijke begraafplaats. Die kapel zou namelijk op paardenpoten staan, en dat komt zo: het paard van een voerman die dagelijks van Nevele naar Gent reed, viel dood ter hoogte van de grens Nevele-Vosselare. Enkele weken later overkwam de voerman met zijn nieuw paard op dezelfde plaats hetzelfde. Daar moest toverij mee gemoeid zijn, zodat besloten werd daar een kapel op te richten. Ze staat bovenop het dode paard, dat immers met zijn poten omhoog werd begraven. Evenwel, aan het ontstaan van de kapel is nog een andere, maar erg klassieke legende verbonden, namelijk dat een koewachter of schaapherder daar ter plekke een Mariabeeldje vond, en het tot driemaal toe meenam naar huis maar telkens moest vaststellen dat het 's anderendaags weer op zijn vindplaats lag, waaruit mocht besloten worden dat de Moeder Gods daar wenste te verblijven, zodat voor haar een kapel werd gebouwd[172].
De kapel is ook het vermelden waard omwille van de ex-voto's die er bewaard bleven: van de 42 zijn er 18 dierenfiguurtjes: twee van een konijn, zes keer een koe, zeven varkens, één duif en twee paarden[173], wat

aantoont dat ook hier de Moeder Gods voor dieren werd aangeroepen.
Een gelijkaardig verhaal over een kapel op paardenpoten werd ook verteld in Poesele. Daar werd bij het Goed ten Briele aan de Bredeweg in het begin van de 19de eeuw een kapel voor Onze-Lieve-Vrouw van zeven Weeën gebouwd naar aanleiding van de onverklaarbare sterfte onder het vee.[174].

Heksen konden allerlei gedaanten aannemen, maar één van de bedrieglijkste was die van een kat. Dat ondervinden twee mannen uit Ertvelde die op een maandagmorgen, het was omstreeks 1900, naar hun werk trekken. Langs een straat waar een rosharige vrouw woont die de naam heeft een heks te zijn, komt een ros katje naar hen toelopen en blijft hen volgen. Overtuigd dat het om de toveres gaat, zetten ze het op een lopen en vluchten ze een café op Stoepe binnen. Ze durven pas verder gaan als de dochter van de herberg de poes heeft weggejaagd.
In Bassevelde kruipt een vrouw bij haar buren rond in de gedaante van een pad. Als de man des huizes met zijn laarzen naar het beest stampt, horen ze een schreeuw, en 's anderendaags vernemen ze dat de buurvrouw armen en benen gebroken heeft[175].

De laatste heksenverbranding binnen huidig Belgisch grondgebied gebeurde in Anloy bij Bouillon in 1685, in 1692 werd het laatste heksenproces in Vlaanderen gevoerd tegen Maeyken Doelaghe uit Sint-Niklaas.

Aantijgingen wegens hekserij waren er nog wel, zoals Marie Soufferaen uit Eeklo eind juni 1695 moest ondervinden, zij het zonder erg gevolg.
Nadat hij in Balgerhoeke was gaan bollen en tot in de vroege avond in de herberg was blijven hangen, trok Gillis de Bruyckere uit Sint-Laureins met zijn kompanen naar Marie Soufferaens woonst in Eeklo. Hij trommelde haar het bed uit en verweet haar een toverheks te zijn en schuld te hebben aan de dood van zijn oudste kind. Daar zou ze voor branden, en zou blijken dat ze geen heks was, dan was hij bereid zelf te branden. Marie aanvaardde de uitdaging midden de nacht mee te gaan naar de woning van baljuw De Smit. Niet zij, maar haar aanklager bracht de rest van de nacht in de gevangenis door. In de buitengewone zitting van de schepenbank 's anderendaags al, herriep de Bruyckere zijn beschuldigingen, die naar hij zei bij hem waren opgekomen onder invloed van de drank[176].

I. 16 SPOKEN EN GEESTEN

Stierf de heksenvervolging tijdens de eerste decennia van de 18de eeuw in nagenoeg heel Europa uit, toch bleef de idee van het bestaan van heksen en spoken zeer lang in het volksgeloof doorleven.

In buurten of aan hofsteden waar het wel eens wilde spoken of waar men last had van toverij, werd dikwijls een kapelletje opgetrokken, zoals in 1818 aan het Haantje in Bassevelde[177] of aan de Ronselse

Kerkwegel. Aan dit laatste zijn twee legenden verbonden. Een eerste heeft het over de klokken die uit de toren van Ursel verdwenen waren, maar werden gehoord langs de bewuste kerkwegel. Een zekere Muylaert plaatste er een kapelletje op een staak en het gelui hield er op. Een andere versie heeft het over een verzonken kasteel, waarin een kasteelheer had gewoond die met de duivel omging. De ziel van de heer kwam er echter nog dikwijls rondwaren in de gedaante van een witte geit. Met het plaatsen van het kapelletje hield die spokerij op[178].

Rond het Goed ten Briele te Poesele, hiervoor al vernoemd wegens de kapel op paardenpoten, hebben ooit spookpaarden gelopen; tezelfdertijd hoorde men op de zolders windmolens draaien. Hier werd de hulp van de paters uit Gent ingeroepen. Na veel moeite vonden ze iets dat ze op een uithoek van het land in de grond hebben gestopt, maar wat dat was is niet bekend. De spookpaarden zijn niet meer teruggekeerd[179].
Op hetzelfde goed heeft men eens een spook te pakken gekregen, het in een fles gestopt en op een uithoek van een akker begraven. Ook in Landegem, Lotenhulle, Poeke, Vosselare en Hansbeke schijnt dat ooit gebeurd te zijn[180].

Spoken deed het ook op Raverschoot, op de grens tussen Eeklo en Adegem. Ooit viel daar in de ruïne van het kasteel een geraamte door de schouw in de brandende haard, voor de voeten van Pierke Pimpelmees,

Naar het schijnt staat de kapel aan het Goed ten Briele op paardenpoten.

die de geest had uitgedaagd[181]. Kort voor 1895, jaar waarin een hoeve die op het voormalige kasteeldomein stond zou afgebroken worden, daagde een onvervaarde, rosharige man, Pis genoemd, het spook van Raverschoot uit. Hij trok een hele nacht de wacht op in het boerenhuis, maar vluchtte er bij het krieken van de dag plots huilend en krijsend van weg: hij had er het spook gezien, vergezeld van een geit met vlammende ogen. Men heeft er Pis nooit meer teruggezien[182].

In 1895 publiceerde Juul Van Lantschoot, Bellemnaar van geboorte, een boekje, *Volksvertelsels afgeluisterd in het Meetjesland...*[183]. Daarin geen gebrek aan spook-, tover- en duivelgeschiedenissen, maar er is geen nadere verwijzing naar de dorpen waar de histories bekend zijn of vandaan komen. De enige gemeentenamen die erin voorkomen zijn ... Drongen en Lapscheure. Niettemin houdt Van Lantschoot een interessante uiteenzetting over stalkaarsen:

"*Velen krijgen koud kiekenvleesch, als ze bij nachte of bij ontijde, verre in 't land of aan eene afgelegene boerenschuur, een lichtje zien fonkelen en over en weer waggelen; immers, ze peinzen seffens op stalkaarsen en daar hoorden ze wondere en eenlijke dingen over vertellen.*
Eene stalkaars, zegt 't vertelselke, is eene kleine kaars, die midden in 't geraamte van 'nen dooden mensch aan 't branden is. De ongelukkige moet hier op de wereld komen dolen om eene schuld uit te boeten, en meest ziet

Een kapelletje bij de toegang tot de hofstede: de beste methode om ze te behoeden voor toverij (Bredeweg, Poesele).

men zulke menschen versteken in gavers en waterplaatsen, rond mestingen en poelen, in 't vuilste en 't slechtste dat er bestaat.
Iemand die naar een stalkaars toe gaat, zal er nooit bij geraken: ze verdwijnt, maar die ze bij hem hebben wil, wijze er naar: ze zal op zijnen vinger komen zitten en hem radbraken.
Die eenige nachten tereke alzoo een lichtje gezien heeft, weet daarofomtrent de plaats waar het zweeft. Hewel! als hij hart genoeg heeft, dat hij daar drij nachten liggen ga, de stalkaars zal tot drij keeren toe op zijnen schouder komen kloppen.
Wee hem, zoo hij te spreken durft; seffens zou de grond onder hem openscheuren en hij zelf zou, evenals de stalkaars, inwoner van de eeuwigheid worden. Den derden dag tikt ze nog eens, en, zoo ze taal noch teeken krijgt, spreekt zij zelve. Ze toont heuren bezoeker 'nen schat, die diep in de aarde verborgen zit en biedt hem dien aan. Nog eens, wee hem! Dat hij den schat niet meeneme! Gansch zijn leven zou hij ongelukkig zijn; daar zouden hem rampen overkomen, hij zou ziek te bed neervallen, gansch zijne familie zou verneutelen en hij zelf ellendig wegkwijnen en naar de eeuwigheid vertrekken.
't Is al bijgeloof! Eene stalkaars is een lichtje, veroorzaakt door gas die ontsnapt uit den grond, en die, als ze met de lucht in aanraking komt, aan 't branden gaat".

Stalkaarsen of dwaallichten, opflakkeringen van moerasgas vooral boven vijvers en poelen en ook wel op kerkhoven, hebben in het donker iets griezeligs en kunnen iemand danig de daver op het lijf jagen. Het zouden de zielen zijn van doodgeboren, ongedoopte kinderen of van mensen die in het moeras verdoold en omgekomen zijn.

In een werk van Virginie Loveling is sprake van een koewachter die in de *Kwa Broeken*, te situeren in de streek van Nevele, een stalkaars zag. De boer aan wie hij dat vertelt, zegt hem dat dat een ziel uit het vagevuur is, en dat men het Sint-Jansevangelie moet reciteren om ze te verlossen[184] .
In Aalter, bij de kruising van de Brouwerijstraat met Stratem, lag tot midden vorige eeuw een poel, de Mostaardput of Staalput, waar ook stalkaarsen werden gezien. Eertijds, toen doden met paard en wagen naar de kerk werden gevoerd, was het de gewoonte bij de terugkeer de bussels stro waarop de lijkkist had gestaan, in die put te gooien[185]. In Maldegem werden geregeld stalkaarsen gezien in de meersen van het Vossenhol[186].

In noordelijk West- en Oost-Vlaanderen, van de kust tot in het Waasland, en in Zeeuws-Vlaanderen was Osschaert bekend, een soort kwelgeest die zich bij waterlopen ophield en meestal in de gedaante van een grote zwarte hond, nachtelijke passanten op de rug sprong en zich dan over hele afstanden liet meedragen. In Maldegem huisde hij op de wijk Eelvelde, in Aardenburg was de Stierskreek zijn biotoop. Daar viel hij mensen lastig sinds er over de kreek een weg was aangelegd om makkelijk van Sluis naar Heille en Middelburg-in-Vlaanderen te gaan[187].

In Knesselare en Oedelem was het de watergeest Flabbaert die men vrezen moest. Hij zat in de gelijknamige beek, en wie het aandurfde hem met volgend rijm uit te dagen,

Flabbaert, hebt gij macht of kracht
smijt mij in de gracht!

werd er gegarandeerd als door een onzichtbare hand ook in gesleurd, zoals men daar beweerde[188].

In het land van Merendree en Nevele was het Slodder die 's nachts in verschillende gedaanten de voorbijgangers besloop en besprong, maar zonder iemand echt kwaad te doen. Soms zag hij eruit als iets dat zich voortrolt, anderen zagen hem als een donker wezen met gloeiende ogen, dat een keten achter zich aan meesleurt, nog anderen weten te vertellen dat het een klein hondje was dat, eens het een mens besprongen had, steeds groter werd, tot de gestalte van een paard toe[189]. Acht boogschutters uit Aalter maakten er kennis mee toen ze van een kermisschieting in Nevele huiswaarts keerden. Aan het *slijkkapelleken* sprong een grote zwarte hond met rode ogen tegen één van hen zijn schouders aan en liep wel een kwartier lang met hen mee. Die hond werd de *priesterazenhond* genoemd, wat verwijst naar een pastoors- of priesterwoning. Van mensen die geen haar meer hadden zei men: "*die is bereên van den priesterazenhond*"[190].

I. 17 BEZWEREN EN BELEZEN

Om betovering, kwade hand en ander onheil uit huis en stal te weren, werkte men in de gevel een kruis of kapelnis in, of schilderde men een wit kruis boven deur of venster. Zo'n kruis wordt wel eens huis- of stalzegen genoemd. Maar ook belezen of overlezen hielp: het reciteren van vaste formules met het karakter van een gebed, met aanroeping van goedgezinde hogere machten en bedreiging van de verwekker van het onheil. Met belezen kon men nagenoeg alles aan, tot het verdrijven van rupsen en het verzenden van muizen toe.

In 1633 is in de streek van Ertvelde regelmatig een pseudo-duivelbezweerder op pad, een man die zich ophoudt in De Biezen[191], een gebied ten zuidoosten van Aardenburg waar omstreeks die tijd veel *ketters*, aanhangers van de protestantse leer vertoeven. In 1677 is er een zekere Jan de Wilde actief als pseudo-exorcist[192]. Rond 1700 was er in Maldegem een vrouw die verdacht werd van "*keersdruipen en ziekte aflezen*"[193].

Bij zijn visitaties is bisschop Antoon Triest, bisschop van Gent van 1622 tot 1657, bijzonder attent voor de aanwezigheid van ketters, tovenaars, belezers en exorcisten op de parochies. Ketters waren in eerste instantie afvalligen, die de Roomse religie vaarwel hadden gezegd en zich tot de reformatie hadden bekend - meestal wederdopers -, tovenaars zij die hun *godsdeloze kunst* aanwendden om onheil aan te richten over mensen, hun dieren en veldvruchten. Belezers, de bisschop noemt hen *pseu-*

do-exorista, zijn leken die de kwalijke gevolgen van betovering konden opheffen, maar aangezien zij daarmee duivelse praktijken te lijf gingen, werden ze evenmin rechtgelovig geacht, niet in het minst wegens de middelen die zij daarvoor gebruikten. Waar ze aanwezig of actief zijn, noteert hij hun namen en de mogelijke maatregelen tegen hen te nemen. Het kwaad bezweren of verdrijven was immers voorbehouden aan geestelijken die daartoe gemachtigd waren.

Op bezoek in Bassevelde op 7 september 1627, noteert de bisschop dat daar geen lekenbelezers zijn, maar dat sommige parochianen een beroep doen op zekere Arnold Heyne, die in ketters, Staats gebied woont[194]. In Evergem waar hij vijf dagen nadien op bezoek is, zijn de parochianen voorbeeldig, maar toch komt daar een genaamde Petrus van Houcke die een kwalijke reputatie heeft en de kost wint met exorciseren en bijgelovige praktijken. In 1628 verneemt de bisschop dat Van Houcke ook in Desteldonk bekend is, drie jaar later wordt zijn naam genoemd in Sleidinge en Assenede. In dat laatste dorp zou hij heel dikwijls op ronde zijn[195]. Van Houcke kwam in 1641 voor de kerkelijke rechtbank te Gent en werd wegens belezen en duivelskunsten veroordeeld tot vijf jaar op de galeien[196].

Rond 1633 is in Landegem een lekenbelezer actief, Martinus Clays die overkomt uit contributiegebied, een echte ketter die er zijn venijn komt verspreiden[197]. In 1637 heeft in Hansbeke, waar goed vier jaar eerder ketters noch godslasteraars of bijgelovigen te signaleren waren, de vroegere baljuw de naam aan exorcisme te doen. Waar drie jaar later gemeld wordt dat hij overleden is, moet de pastoor in 1642 toch melding maken van twee belezers die naar men zegt van elders overkomen, met name Laurentius de Munck uit Ursel en een zekere Adam uit Knesselare. In 1644 gaat op de parochie Joannes Martens door voor belezer[198].

Op bezoek in Vosselare op 6 september 1642, neemt de bisschop er nota van dat een vrouw er verdacht is van bezweringen[199]. In 1643 is dat het geval met een zekere Libaert in Oostwinkel[200], en daar op bezoek op 27 mei 1654, neemt de bisschop er kennis van dat zekere Catharina zich inlaat met bezwering en toekomst voorspellen. Over haar man, een bedelaar met de naam Alard, zou de pastoor van Bellem eventueel inlichtingen kunnen verschaffen[201]. Over belezer Laurentius de Munck zijn in Ursel in 1646 de geruchten verschillend: sommigen menen dat hij zich niet meer inlaat met bezweringen, maar de pastoor van Zomergem zou van het tegendeel op de hoogte zijn[202]. Zowat een jaar later, mei 1647, wordt in Waarschoot aan de bisschop verteld dat Christophorus de Wilde, een belezer uit Sleidinge, daar en in Zomergem optreedt; diezelfde dag nog wordt in Sleidinge nota genomen van een de Wilde, nu echter Judocus genoemd, die op verscheidene plaatsen zou gaan belezen ondanks eerdere veroordelingen. Als hij na de middag ook nog Wondelgem aandoet, hoort hij over Levinus Scatteman, een ambtenaar van het bisdom nog wel, die een fameus belezer zou zijn. De bisschop

beveelt hem gevangen te nemen, maar hij weet te ontsnappen uit de handen van degenen die hem naar Gent overbrengen[203].

In Nevele konden *quacsalvers* tijdens de dorpskerkmis ongehinderd hun waar aan de man brengen, noteert bisschop Triest in zijn verslag van 19 september 1640[204].

Machtiging tot duivelbezwering hadden bijvoorbeeld Joannes Francenius, in 1623 pastoor van Bellem en deservitor voor Aalter[205], en pastoor Beyens van Ertvelde (1617-1633), deservitor Karel Mussche en pastoor Van Pottelsberghe van Kluizen (respectievelijk 1623-1633 en 1648-1672)[206].

Bij vermoeden van betovering werd vaak een beroep gedaan op paters. Dikwijls waren die van de orde die op de onderscheiden parochies bekend waren omdat ze er het recht hadden van collectes van bijvoorbeeld hout, eieren of graan. In het Meetjesland wendde men zich vaak tot de Minderbroeders van Eeklo, daar aanwezig sinds 1649, of de Augustijnen van Gent, in het westelijk randgebied ook tot kloosterlingen uit Brugge en in de ruime omgeving van Aalter, vanaf 1624 tot de Minderbroeders van Tielt.

In de meeste parochies kwamen bij speciale gelegenheden of in de *sterke tijden* van het kerkelijk jaar, vooral in de kersttijd en tijdens de Goede Week, kloosterlingen de passie preken en biecht horen. Vanuit het oogpunt der kloosterorden waren die parochies *staties*; daar stond tegenover, althans voor bedelorden zoals de Minderbroeders-Franciscanen, dat ze op die parochies aalmoezen mochten vergaren. Hun klooster in Eeklo had in het Meetjesland achttien staties, hen gegund door de confraters uit Brugge en Gent. Van Brugge kregen ze Adegem, Eeklo, Kaprijke, Lembeke, Maldegem, Waterland-Oudeman, Sint-Laureins, Sint-Margriete en Watervliet; Gent stond hen Bassevelde, Boekhoute, Knesselare, Oosteeklo, Oostwinkel, Ursel, Ronsele, Waarschoot en Zomergem af[207]. Op die manier kwamen de paters ten huize van burger en boer, en het spreekt vanzelf dat ze daarbij, soms meer dan de eigen pastoor, het wel en wee van nagenoeg ieder gezin vernamen.

Rond 1700 kwamen in Sint-Laureins paters Recollecten de parochianen belezen, en ook op kanunnik Mallepart van Middelburg werd daarvoor een beroep gedaan[208]. In 1756 werd de parochie zelfs regelmatig aangedaan door een valse pater, die beweerde uit het klooster te Eeklo weggelopen te zijn en sindsdien in de Biezenpolder in Ede te wonen. In huizen en op hofsteden in de omgeving ging hij zijn diensten presenteren, en waar men er op inging zwaaide hij kruistekens bij tientallen, las hij uit een dik boek en liet hij zich soms languit op de grond voorover vallen. Hij werd uiteindelijk ontmaskerd door chirurgijn Augustijn Cornelis uit Maldegem. Daar werd hij opgesloten in het Steen om er zijn proces voor de Raad van Vlaanderen af te wachten[209].

Het vertrouwen in reguliere geestelijken was zo groot, dat men ze vaak in hun klooster in de stad ging opzoeken met de vraag ter plekke te komen. Maar dat was niet altijd nodig: soms werd de remedie tegen een of andere kwelling in huis of op het erf aan de verzoeker meegegeven: een medaille, gewijd brood of zout, een *zantje*. Zo riep een boerengezin uit Ertvelde wiens huis en erf wemelden van de muizen, de hulp in van de Augustijnen van Gent. Met heiligenprentjes en een noveen, negen dagen een reeks gebeden opzeggen, waren ze van de plaag verlost, hoewel... de muizen waren verhuisd naar de buurvrouw[210].

Ook op een hofstede in Poesele was er ooit een plaag van ratten en muizen, daar binnen gebracht door twee knechten waarvan men zei dat ze nog voor priester of pater hadden geleerd. Tijdens het avondeten krioelde het in de boerenwoning van de ratten en de muizen. De plaag hield op toen die twee knechten van daar vertrokken[211].

Op Raverschoot was er in het zogeheten spinhuis een *wijveke* wiens spindraad keer op keer doorknapte. Het hield op toen een paar paters van Eeklo naar die plek kwamen en er drie spinsters *overleesden*[212].
Voor vreemdelingen, leurders en *bohemers*, zoals zigeuners in de volksmond heetten, moest men steeds op zijn hoede zijn, want velen van hen konden toveren. Bij een gezin op het Goed ter Walle in Poesele heeft het zich voorgedaan dat op een dag het jongste kind ziek werd en onbedaarlijk bleef huilen. De ouders gingen op advies van de pastoor bij de paters van Drongen hulp zoeken. Twee kwamen er naar Poesele, waar ze de woning grondig doorzochten, biddend en overal wijwater sprenkelend met een palmtak. Uiteindelijk vonden ze op de voutekamer in een lade een lappenpop met drie spelden doorstoken. Toen ze die uit de pop haalden, hield het wenen op en genas het kind. Het waren *bohemervrouwen* die dat kwaad hadden aangericht: toen ze enkele weken voordien hadden aangeklopt om knopen, naalden en spelden te verkopen, had de boerin niets gekocht, maar ze was wel op het achterhof even wat water gaan halen voor de zigeunervrouwen. Terwijl ze aan de pomp was, moeten die de pop op de voutekamer verstopt hebben[213].

Oók vreemdelingen waren het die Maria De Pestel in een café in Bellem met een oogziekte opzadelden. Twee vrouwen en een man waren in het café om *kluiten*, klein muntgeld, komen vragen, maar de baas ging daar niet op in. Ze bestelden en betaalden wat drank en verlieten het café via de keuken, waar de toen achttien maanden oude Maria zat. Het kind is beginnen jammeren en huilen, kon geen daglicht meer verdragen, het werd blind en misgroeide. De ouders gingen om raad bij de paters in Tielt en kregen paasnagels mee om in het kind z'n scapulier te steken. Onderweg naar huis zouden ze de boosaardige vrouwen tegenkomen, maar ze mochten ze volstrekt niet aankijken of met hen spreken. Zo gebeurde het, en het kind herstelde[214].

In de beginjaren van de 19de eeuw was in Evergem Boerke Buyse als kwakzalver actief. Zijn therapie, bestaande uit speeksel en *overwrijven*, kende zoveel succes in het Gentse dat hij daar in de Savaanstraat spreekuur hield[215]. Midden dezelfde eeuw was in Eeklo boerke Sutters uit het Vrouwenstraatje bekend als genezer van tandpijn en pijn van brandwonden. Met niet meer dan wat aanrakingen, koud water voor tandpijn en speeksel bij brandwonden, bracht hij soelaas[216].

Belezen bleef bestaan tot ver in de 20ste eeuw. Zo woonde er tussen de jaren 1930 en '40 in de Guldensporenstraat in Eeklo een zekere Tierentijn, een koehouder zonder hofstee, die balgpijn bij paarden en allerlei aandoeningen bij koeien en zelfs ongemakken bij mensen kon overlezen[217]. Tientallen verhalen over toverij en heksen, die tot ver in de 20ste eeuw reiken en waarbij al dan niet paters of belezers ter hulp werden geroepen, zijn vooral voor de streek Assenede - Bassevelde - Boekhoute en voor de wijde omgeving van Nevele gerepertorieerd en gepubliceerd[218]. Meetjeslander pater Louis Goegebuer, die in januari 2012 in het augustijnenklooster te Gent zijn 104de verjaardag mocht vieren, was gemachtigd te exorciseren.

Enkele straffe staaltjes van betovering en belezen geeft Astran, een rasechte volksverteller uit Maldegem-Donk, in zijn twee bundels *Kriekperen*[219]. De schrijver heeft het onder meer over de kwade hand, dwaallichten, stalkaarsen, het witte wijf, de mare en de waterduivel Osschaert[220].
Toen bij Astran thuis al een paar keer een koe *miskalfd* was, besloot zijn nonkel Fons het kwaad weg te lezen met *den honderesem*, een lange incantatie of bezwering die gerust mag vergeleken worden met *den peerdepaternoster* van Wannes Raps in het gelijknamige werk van Ernest Claes.
Nonkel Fons debiteerde de *honderesem* met, niet onbelangrijk, zijn rug naar de spiegel:

"*In de Herens naam, den honderesem.*

Hond! Hond! Smerige hond
sleep driemaal op uw kont
voor de halle weg en were
zere
sleep uw balg en hang aan 't hek
met uw kodde in den drek
solfer en pek
Lekt 't kruis zijn voeten,
laat ons Here groeten,
blijf af van koe en peerd
't is 't weerd
van d'hespen in den heerd

nen hond die legt geen eieren
nen haan die geeft geen melk,
laat ieder 't zijne
elk
pist uw duivelswater tegen
pietje pek
ga weg uit meers en veld
keer were
titam-tatom, kender-greel,
de koster aan het zeel
de bakte en het meel
Sint Filemon, Johannes en Korneel
houdt den hond van 't deel,
uit koren en graveel
't is veel
in doe spiritoes santus domino
sla hem dood als een pier
in een droge gracht en staat geen bier
lirimon larimon, den hond
diep in de grond
nen steen erop
van duust kilo's zwaar
't is waar
hondedrek, katerkwijl, puist en luis
rat, vlo en muis
blijf uit 't huis
sla omme, val in gruis
't is niet pluis
glarimon, hamersdom, keers en vlamme
recht naar d' helle, raap en schelle
aan uwen steert 'n belle
lapsius, dominas, kalvertonge ..."

De *honderesem* zou nog beduidend langer geweest zijn, maar, stelt Astran, "*hoe we ook praamden en aandrongen, het vervolg heeft hij nooit willen opzeggen. Ik heb die andere strofen spijtig genoeg niet kunnen optekenen*". Hoe dan ook, we treffen er aspecten in van nonsens- en leugengedichten; een aanroeping, drie heiligennamen, een portie verbasterde Latijnse woorden en een bezwering moeten stellig indruk gemaakt hebben op wie de *honderesem* aanhoorde.

In Zomergem gebruikte een belezer volgende formule tegen het kwade oog[221]:

" 't Kwade Oog heeft [naam] bevangen
in vlees en bloed is 't blijven hangen.
Maar wat mensen niet vermogen
zal thans door Gods welgedogen,

belezen of bezworen
verzwinden weer in de naam des Vaders †
in de naam des Zoons †
en in de naam des Heilig Geestes † "

I. 18 DIERENZIEKTEN

Tot zowat honderd jaar geleden was de meest gevreesde ziekte onder het vee de pest. Gelijkenis met de menselijke variant ligt voor de hand, temeer daar beide vormen soms gelijktijdig woedden. Daar bij vermeldingen uit vroeger eeuwen een beschrijving van de symptomen niet altijd even accuraat is, is het voor wat runderen betreft soms moeilijk uit te maken of het om de eigenlijke pest ging dan wel om uitbraken van mond- en klauwzeer.

De vroegste beschrijving van mond- en klauwzeer stamt uit Italië en zou neergepend zijn in 1546[222]; in België werd de ziekte voor het eerst gesignaleerd in 1682[223], maar nagenoeg alle duidelijke vermeldingen dateren van na 1830. Bij besmetting met mond- en klauwzeer, dat behalve herkauwers ook varkens kan treffen, ontwikkelen besmette dieren hoge koorts en krijgen ze pijnlijke blaren op de mondslijmvliezen en op de kroonrand van de klauwen, soms ook op de uier; ze kunnen nauwelijks eten en verzwakken snel. Vooral onder jonge dieren veroorzaakt de ziekte grote uitval.
Naar aanleiding van een uitbraak van mond- en klauwzeer die zich in februari 2001 voordeed in Groot-Britannië, werden in ons land ruim 10.000 geïmporteerde dieren en andere, die ermee in contact waren gekomen, preventief opgeruimd.

Aangenomen wordt dat de runderpest, die evenzeer schapen en geiten treft, tijdens de middeleeuwen vanuit Azië Europa werd binnengebracht. Een epidemie in 1249-1250 schijnt de veestapel gedecimeerd te hebben. Beter gedocumenteerd zijn we over de ziektegolven die zich voordeden in de periodes 1711-1720[224], 1744-1746, 1755-1760 en 1768-1786, 1788-1798, 1813-1818, verder in 1865 en 1877 en in 1920[225]. Tussendoor uitte de kwaal zich soms nog door lokale opstootjes, zodat men de dreiging in feite bijna permanent aanwezig voelde. Na een laatste grote epidemie in 2001 in Kenia, kon in juni 2011 de ziekte als wereldwijd uitgeroeid worden verklaard.

Runderpest kende een incubatietijd van 3 à 12 dagen. Een besmet dier kreeg een opstoot van koorts en at niet meer; door de ontstoken slijmvliezen van mond en neusgaten ging het kwijlen en kreeg het uitvloeiingen, waardoor het weer andere dieren kon besmetten. In een volgende fase kreeg het waterdunne diarree met buikkrampen en uitdroging als gevolg, tot het na 8 à 10 dagen stierf. Bij een snellere variant kwijnde een besmet dier binnen een week weg. Tachtig tot negentig procent van de aangetaste dieren overleefde de plaag niet.

De oorzaken van runderpest liggen voor de hand: gebrekkige stalhygiëne, slechte voeding, ongecontroleerde transporten en markten, militaire bewegingen...; de gevolgen waren dramatisch: verlies van trekkracht, schaarste aan stalmest en dus schrale oogsten, gebrek aan zuivel, stijgende prijzen ..., kortom ellende, kommer en kwel. Een boerengezin met enkele koeien kon bij het verlies daarvan jarenlang aan de grond zitten.

Vanaf de 17de eeuw werd er rationeler omgesprongen met dierenziekten, wat het beste blijkt uit de maatregelen die van overheidswege werden opgelegd bij uitbraak van een epidemie. Met de ervaring opgedaan bij besmettelijke ziekten van de mens, zoals pest, lepra of cholera, was men er zich in de 18de eeuw al grondig van bewust dat *de contagieuse sieckte* in te dijken was door hygiëne, het afmaken en begraven van besmette dieren en door wat we nu een schutkring of cordon sanitaire noemen: het contact tussen dieren van verschillende bedrijven vermijden. Een eerste algemeen decreet in die zin werd door het landsbestuur al in 1714 uitgevaardigd, en voorzag onder meer gezondheidscertificaten voor het verhandelen en vervoeren van vee, meldingsplicht bij besmetting en het afmaken en begraven van geïnfecteerd vee[226].

Halverwege de 18de eeuw werden ook al de eerste proeven van inenting gedaan: vlasvezels, geïnfecteerd met neusslijm van zieke dieren, werden tegen de snuit van gezonde dieren gehouden of zelfs onderhuids ingebracht[227]. Toch was de diergeneeskunde toen nog heel primitief: zoals barbier en chirurgijn bevoegd waren voor mensenziekten, zo werd doorgaans de dorpssmid, die uit hoofde van zijn beroep ook paardenmeester was, geconsulteerd als deskundige op dat vlak. Aderlatingen en puncties waren veel toegepaste ingrepen, men had vertrouwen in kruidentherapieën[228], maar bleef zich ook veel beroepen op de hemel en op belezers.

Bij een besmettingsgolf vanaf 1740, wellicht ingesleept door slachtvee dat in de legertros van zowel Oostenrijkse als Franse troepen meetrok, werd naast de hiervoor genoemde maatregelen onder meer de import van dieren uit militair bezet gebied verboden. Enkele jaren later werd dat uitgebreid tot een invoerverbod van natte en ongetouwde huiden, vers en gezouten vlees, kazen ..., vanaf november 1746 waren lokale veemarkten tijdelijk verboden.

Over de epidemie van 1744 schrijft Eeklonaar Pieter Arents, met betrekking tot oktober van dat jaar: "*De plaege onder de beesten vermeerdert zoodanig, dat de menschen noch vleesch, noch boter durven eeten en nog min melk gebruyken*". In november: "*Daer is verboden by placcaete van koeybeesten of schaepen uyt ons land te gaen. Den 26. is er gepubliceert, dat de boerinnen komende met boter na Eecloo, voorzien moeten zyn van een certificat dat hunne beesten onbesmet zyn. In deeze maend heeft Andries Vandenneste dry koeybeesten verloren door de plae-*

ge: zy zyn door order met huy en hair in den put gesteken". In december: "*De plaege onder het hoornvee blyft nog aenhouden. Daer sterven binnen Eecloo veele koeybeesten: en wat meer is, die plaege treft ook veel verkens die dood gevonden worden*".

In januari 1745 noteert hij dat de plaag ook in het land van Cadzand, in Zeeland en in Holland woedt. Kan hij in februari stellen dat de ziekte begint te bedaren, dan luidt het in maart dat ze "*haer weder begint te verheffen op sommige plaetsen, als tot Somerghem en omstreeks*". Nog in augustus daarop schrijft hij: "*De plaeg onder de koeybeesten en es nog niet opgehouden*", in september en oktober dat ze zich "*wederom op sommige vlekken is vertoonende*" [229].

Ook onderpastoor Jacobus Van der Poorten van Waarschoot (daar van 1791 tot 1810) maakte daarover een aantekening: "*In het jaer 1744 wierd hier en alomme de sterfte van het hoornvee soo geweldig dat de voornaemste landslieden, als Joannes Bapte Maenhout, woonende in Arisdonck op het Begynegoet, 9 à 10 weken met meer andere landslieden waeren sonder eenig vee. Wat een schade en ellende dat veroorzaekte is ligtelyk om af te meten ...*" [230].

In 1752 en 1755 brak de pest opnieuw uit, en zowat alle voorheen beproefde maatregelen werden weer van kracht. Toen ze zich in het voorjaar 1769 andermaal aankondigde, nam de overheid alweer een reeks draconische maatregelen: meldingsplicht, controle door de lokale overheid en experts, transportbeperkingen, het afslachten en begraven van alle besmette dieren evenals deze die er in contact mee stonden, het afmaken van de honden en katten op besmette bedrijven, importverbod, vervolgingsbeleid van bedelaars en landlopers die in schuren en stallen sliepen ...

Edicten door de overheid uitgevaardigd in 1769, '70 en 1772 verscherpten de maatregelen en de controle daarop nog. Zo werd de lokale besturen opgedragen een register van alle rundvee bij te houden, een verre voorloper van het Sanitel-systeem als het ware. De plaatselijke baljuw en officieren, wethouders en griffier werden met de taken belast. Wie de controles uitvoerde, moest nieuwe of gewassen linnen kleding dragen. De baljuw diende de lijst bij te houden en ook de bewegingen van de dieren te noteren. Voor dieren die van eigenaar veranderden en het dorp verlieten, werd in sommige gevallen een gezondheidsattest opgemaakt, bij slachtingen werd soms een expertise van de expert-koeienmeester gevraagd.

Bij vermoeden van infectie of werkelijke uitbraak van een besmettelijke veeziekte, werden de getroffen hofsteden bewaakt door burger- of boerenwachten. Daarvoor werden ook soldaten van de kasselrij ingezet, die het erf onder quarantaine hielden; de bewoners hadden zoveel als huisarrest. Enkel de wethouders en de experts mochten de hofstee op

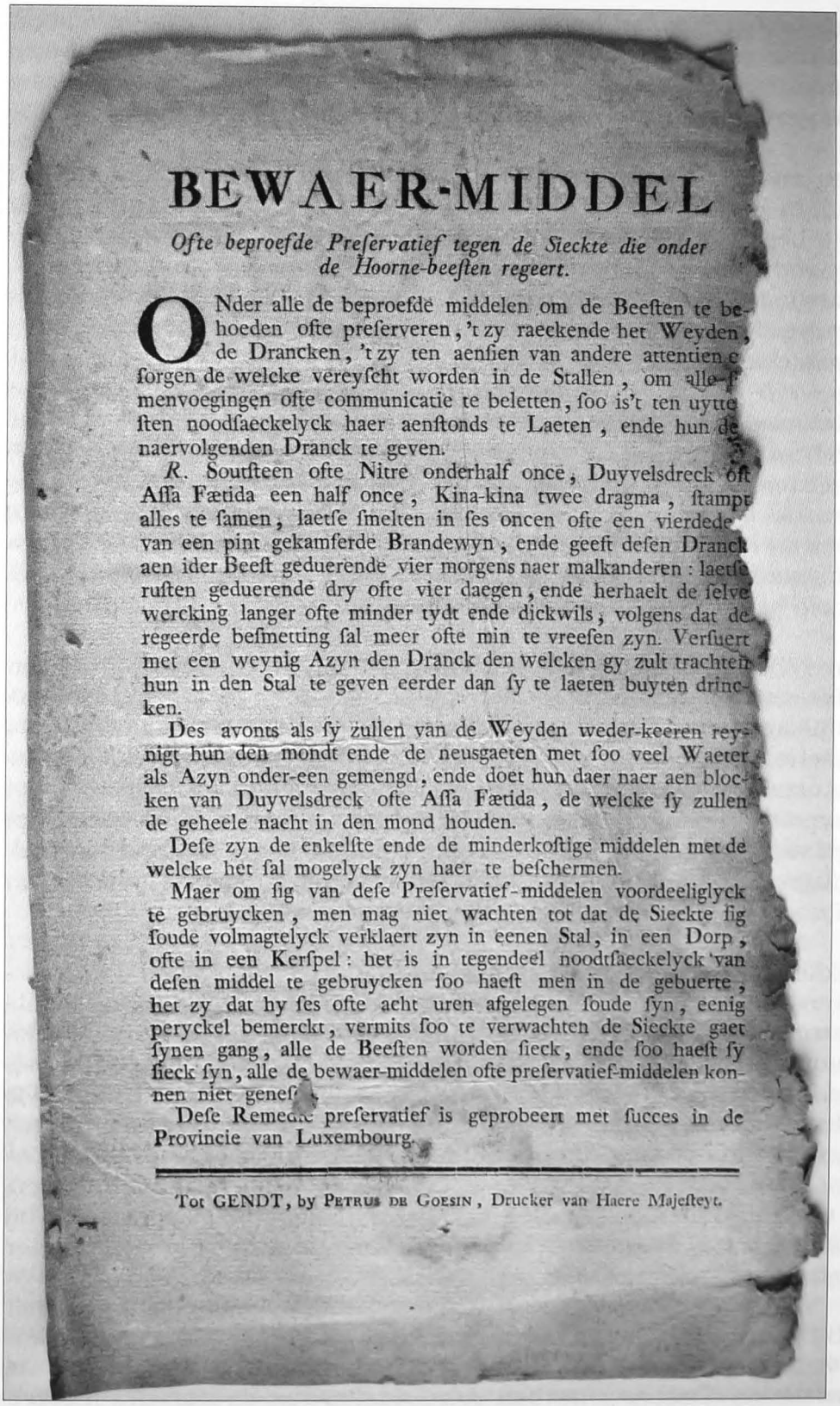

BEWAER-MIDDEL

Ofte beproefde Preſervatief tegen de Sieckte die onder de Hoorne-beeſten regeert.

ONder alle de beproefde middelen om de Beeſten te behoeden ofte preſerveren, 't zy raeckende het Weyden, de Drancken, 't zy ten aenſien van andere attentien e ſorgen de welcke vereyſcht worden in de Stallen, om alle ſ menvoegingen ofte communicatie te beletten, ſoo is't ten uytte ſten noodſaeckelyck haer aenſtonds te Laeten, ende hun de naervolgenden Dranck te geven.

R. Souſteen ofte Nitre onderhalf once, Duyvelsdreck oft Aſſa Fætida een half once, Kina-kina twee dragma, ſtampt alles te ſamen, laetſe ſmelten in ſes oncen ofte een vierdede van een pint gekamferde Brandewyn, ende geeft deſen Dranck aen ider Beeſt geduerende vier morgens naer malkanderen: laetſe ruſten geduerende dry ofte vier daegen, ende herhaelt de ſelve wercking langer ofte minder tydt ende dickwils, volgens dat de regeerde beſmetting ſal meer ofte min te vreeſen zyn. Verſuert met een weynig Azyn den Dranck den welcken gy zult trachten hun in den Stal te geven eerder dan ſy te laeten buyten drincken.

Des avonts als ſy zullen van de Weyden weder-keeren reynigt hun den mondt ende de neusgaeten met ſoo veel Waeter als Azyn onder-een gemengd, ende doet hun daer naer aen blocken van Duyvelsdreck ofte Aſſa Fætida, de welcke ſy zullen de geheele nacht in den mond houden.

Deſe zyn de enkelſte ende de minderkoſtige middelen met de welcke het ſal mogelyck zyn haer te beſchermen.

Maer om ſig van deſe Preſervatief-middelen voordeeliglyck te gebruycken, men mag niet wachten tot dat de Sieckte ſig ſoude volmagtelyck verklaert zyn in eenen Stal, in een Dorp, ofte in een Kerſpel: het is in tegendeel noodtſaeckelyck van deſen middel te gebruycken ſoo haeſt men in de gebuerte, het zy dat hy ſes ofte acht uren afgelegen ſoude ſyn, eenig peryckel bemerckt, vermits ſoo te verwachten de Sieckte gaet ſynen gang, alle de Beeſten worden ſieck, ende ſoo haeſt ſy ſieck ſyn, alle de bewaer-middelen ofte preſervatief-middelen konnen niet geneſ[illegible].

Deſe Remedie preſervatief is geprobeert met ſucces in de Provincie van Luxembourg.

Tot GENDT, by PETRUS DE GOESIN, Drucker van Haere Majeſteyt.

Aanbeveling voor de behandeling van runderen, 1760 à 1790. Stadsarchief Eeklo, nr. 115.

voor dagelijkse inspectie, en hun bevindingen werden op papier gezet. Bleek de hofstede besmet, dan werden de dieren afgemaakt en begraven. Was de uitslag na verloop van tijd gunstig, dan werd de quarantaine opgeheven [231].

Toen de pest in 1769 ging woeden, gaf de Gentse bisschop Vander Noot lucht aan zijn misprijzen voor de maatregelen, daar de plaag een "*verdiende straffe*" Gods was wegens "*onze boosheden ende zonden*"; ze was te keren door "*eenen boetveirdigen toevlucht ende bekeeringe tot Hem*" [232].

Keren we terug naar Waarschoot. Begin januari 1798, en dat maakte genoemde onderpastoor Van der Poorten nu zelf mee, werd het dorp alweer getroffen: "*Van desen tyd af, te weten Dryconingen, veropenbaerde sig de plaege in het hoornvee op onse prochie, die sig eerst toonde in de koeybeesten van Pieter de Pau op den Oostmoer waerdoor er twee stierven. Men wierd te raede van deselve te openen en aldus het quaed ontdekkende, de geneesmiddelen te bequaemer toe te brengen. Dit geschiedde ten bywesen van Sr. Carolus de Smet, ervaren heelmeester van het hoornvee en peirden, denwelken in geene deelen iets bemerkte. Nogtans na twee uuren gedaene operatie verspreydde sig soodanigen stank uyt de romp der gestorven beesten dat op korten tyd - moogelyk door de opening der lighamen – dat de logt bedorven synde, verscheyde beesten met die plaege wierden overvallen ... soodat er op den tyd van 7 à 8 weeken, op dit kort omtrek* [d.i. in de Oostmoer] *over de 60 beesten stierven. Alleenelyk genasen degonne van Lieven Windels. De plaege begon met de siekte van eenige daegen, na welke sy dood ter aerde vielen. De overige wyken bleven vry, gelyk vier jaer te vooren den Oostmoer alleen was vrygebleven van de plaege van den Loop onder de menschen, waeraen al de andere* [wijken] *hadden besmet geweest*" [233].

Over een opstoot van de plaag in december 1799 geeft hij ook de oorzaak aan: "*... hier aangebracht door een besmette beest, geslagt door Judocus Meerschman, vleeschhouwer, die seffens besmettede de stallen van Marten Sierens, synen naesten gebuer, en ook twee van den selven Meerschman. Die* [ziekte] *wiert ook bespeurt door andere in de Voorde, waerdoor de weesen van Pieter Tollenaere verloren alle hunne beesten*" [234].

Het is merkwaardig hoe nuchter onderpastoor Van der Poorten de feiten registreert: geen straffe Gods als oorzaak, geen heiligen of rituelen ter genezing. Er wordt een heelmeester bijgehaald en een sectie uitgevoerd. Mogelijk heeft juist dié, zo stelt hij, door de bedorven lucht (het was nochtans putje winter), tal van andere erven aangestoken. Uiteindelijk waren er meer dan zestig sterfgevallen onder het vee. De auteur vernoemt verder elf getroffen boeren "*en meer andere*", met telkens twee of vijf dode dieren. Met de wetenschap dat vijf stuks rundvee op een bedrijf in die tijd een behoorlijk getal was en dat de opgegeven

aantallen van twee en vijf mogelijk de enige runderen op de bedrijfjes zijn, kunnen we er ons rekenschap van geven welke drama's dit opleverde [235].

Ter compensatie van de gevolgen van haar maatregelen tegen de veepest, inzonderheid het verplichte afslachten van besmette dieren of het ruimen van de complete veestapel, voeders en mest op getroffen bedrijven, voorzag de overheid al in de tweede helft van de 18de eeuw een systeem van vergoeding, maar omdat die nooit het werkelijke verlies dekte werden uitbraken van ziekte dikwijls krampachtig verzwegen. Het systeem leidde er evenwel toe dat naderhand, in de loop van de 19de eeuw, overal te lande maatschappijen voor veeverzekering werden opgericht. Zo'n provinciaal veeverzekeringsfonds bestond bijvoorbeeld in West-Vlaanderen al in 1837 [236].

Voor het Meetjesland halen we als voorbeeld van parochiaal georganiseerde veeverzekering de *Sint-Antoniusgilde* aan die in januari 1908 in Adegem werd gesticht en aangesloten was bij de *Provinciale Herverzekeringskas der Zwijnenbonden van Oost-Vlaanderen.* In het *tronkboek* van de vereniging hield de secretaris viermaandelijkse overzichten bij van het aantal betalende leden en verzekerde dieren, een staat van verliezen met de doodsoorzaak - slacht vanzelfsprekend uitgezonderd - en het bedrag van premies en vergoedingen. Als oorzaak van sterfte en verlies worden meest aangegeven geraaktheid, borstwater, roodvonk, plaag, hersen-, lever en longziekte, *sessens* en tering. Gemiddeld hadden de aangesloten leden slechts twee varkens, eenvoudig te verklaren door het feit dat velen, ook arbeiders, jaarlijks slechts één varken kweekten voor eigen consumptie [237]. Sint-Laureins had eveneens een "*maatschappij St-Antoniusgilde, onderlinge verzekering tegen de sterfte der zwijnen*" [238].

Om diverse redenen, in eerste instantie ter wille van de mest- en de melkproductie, was rundvee op het landbouwbedrijf eeuwenlang een welhaast even kostbare levende have als een paard. Op de meeste hoven werden ook enige varkens gehouden. Bij deze diersoort lagen zo mogelijk nog meer ziektes op de loer dan bij hoornvee.

Nog in 1844 vaardigde het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen door middel van affiches een "*Onderrigting voor de landbouwers*" uit "*over de Ziekte, gemeenlyk bekend onder den naem van S. Antonius-Vuer ...*", die toen na epidemies in 1811 en 1821, opnieuw de kop opstak. De ziekte had toen nog geen wetenschappelijke naam, maar te oordelen naar de beschreven symptomen lijkt het om de vlekziekte te gaan. Na instructies betreffende voeding en hygiëne ter voorkoming van de plaag, wordt gewezen op de meldingsplicht. In afwachting van het bezoek van de veearts, worden enkele remedies aangeprezen, waaronder aderlating: "*By de vertooning der ziekte moet men de aengedane verkens aderlaten. De aftetappen hoeveelheid bloeds moet echter bepaeld worden volgens den ouderdom der zieken; een pond voor de jongen, en voor de andere twee ponden.*

Het afsnyden van een deel van den steert en het doen van insnydingen in de ooren of in het verhemelte, worden ook zeer aengeprezen" [239]. Na het aderlaten moest men het dier braak-wijnsteen of een grote lepel zout ingeven en het dan lauw water opgieten om het te laten braken, en nadien vier maal daags een halve fles gezoet water met daarin 40 à 50 druppels zoutzuur. Om de mest een normale consistentie te geven worden voorts per dag één of twee lavementen aangeraden met een halve fles licht opgewarmde zoete melk met daarin een of twee lepels raapolie of keukenzout. Twee of drie maal daags dient men het zieke dier siroop op te geven, vermengd met twee lepels zout en een halve lepel zwavel. Als waterafdrijvend middel voedert men enkele uien of preien.

Merkwaardig is dat men bij de "*Uitwendige Middelen*" een vorm van inenting aanprijst: "*Men zet het dier eene etterdragt onder de huid aen de billen, met een lint, besmeerd met spaensche vliegen of andere prikkelende zalf. Dit lint geknoopt, moet men een of twee mael daegs heen en weer trekken, en telkens op nieuw met gemelde zalf bestryken*". Volgen een remedie om de kliergezwellen te bestrijden en, indien beterschap opreedt, een reeks aangewezen kruiden voor verdere behandeling. Voor degenen die de ziekte nog niet kennen, volgt dan een opsomming van de symptomen waarmee ze zich aankondigt: overdreven drinken, ongeïnteresseerd in voedsel, slappe oren en hangende staart, verzwakkende achterhand en zwijmelende gang. De tweede dag verschijnen op hals, oren en billen, aan de onderbuik en rond de geslachtsorganen rode vlekken die binnen de kortste keren zwart worden. Het dier krijst en gaat knarsetanden en maakt spastische bewegingen met de onderkaak. De mest wordt hard en is door een rekkende slijmlaag omgeven ... en binnen enkele uren volgt de dood.

In de tweede helft van de 18de eeuw openden in Europa de eerste veeartsenijscholen. België kreeg dankzij privé-initiatief haar eerste in 1832 te Kuregem; vier jaar later werd ze door het Rijk overgenomen. De diergeneeskundige faculteit aan de universiteit van Gent ging van start in 1933 [240].
In 1882 werd een wet op de gezondheidsinspectie van de huisdieren aangenomen, de diergeneeskundige inspectie, die politionele bevoegdheid had en in feite nog steeds bestaat.

1.19 Ziekten in de gewassen

De teelt van voedings-, voeder- en nijverheidsgewassen is voor een aanzienlijk deel afhankelijk van factoren die de mens niet in de hand heeft, op de eerste plaats het weer. Er is echter ook het dreigement van ziekten en plagen waar de boer eeuwenlang nagenoeg compleet machteloos tegenover stond en waarvoor hij in noodgevallen een beroep deed op de hemel.
Pas in de 20ste eeuw bracht de chemische industrie doeltreffende biociden op de markt. Als voorbeeld kan het even bekende als beruchte insec-

ticide DDT staan, in 1942 ontwikkeld door het Zwitserse chemische bedrijf Geigy; het middel werd overigens ook op grote schaal ingezet bij de bestrijding van tyfus en malaria.

Als hoger aangehaald, waren er voor de vruchten der aarde de processie op Sint-Marcusdag, 25 april, en de Kruisdagen, de drie dagen voor Hemelvaart. In dwingende situaties zoals aanhoudende droogte of regenval, kon ook de pastoor, de deken of de bisschop oproepen tot bijzondere gebeden of rituelen om de hemelse machten tot mededogen te stemmen. Zo roept in augustus 1825 de vicaris-generaal van het bisdom Gent, *sede vacante*, middels een gedrukte missive de pastoors van het bisdom op om wegens de aanhoudende droogte en verzengende warmte, na de plechtige missen bijzondere acclamaties te houden "*tot het de allerhoogste moge behagen, met voldoende regen de droogte der aarde te leenigen*"; een gelijkaardige oproep richtte in augustus 1834 pastoor Guilielmus De Smet van Waarschoot, tevens deken van Eeklo, tot zijn priesters om in missen en vesperdiensten smeekgebeden in te lassen opdat God de uitgedroogde aarde zou drenken met weldadig hemelwater [241]. In de uitermate droge lente en zomer van 1976 liet de boerengilde van Adegem-Kruiput en Oostwinkel twee missen opdragen om regen af te smeken, en ook in Lourdes werd gebeden "*om door de voorspraak van Maria, van God te bekomen, dat een overvloedige en heilzame regen de groei van alle gewas doet hernemen, om groot onheil van ons af te keren*" [242].

Hongersnood zoals die er in onze streken was in de jaren 1845-47 kunnen we ons nauwelijks nog voorstellen. Toen woedde de aardappelplaag, een ziekte waarbij eerst de onderste bladeren bruine tot zwarte vlekken krijgen, nadien die hogerop en uiteindelijk ook de stelen, zodat de plant er compleet verschrompeld gaat uitzien en uiteindelijk ook de knollen vergaan. De plaag schoof vanuit de streek van Ieper en Kortrijk op richting Gent en vertoonde zich in juli-augustus 1845 over heel Vlaanderen; in het Meetjesland werd ze al vastgesteld in de tweede helft van juni.

De roep om hulp uit de hemel bij dreigende misoogst heeft voor zover ons bekend, in het Meetjesland nooit zo manifest weerklonken als bijvoorbeeld te Lippelo, een dorp tussen Dendermonde en Willebroek met toen zo'n 570 inwoners. Dat de aardappelplaag uitbrak ondervond men er aanstonds in de kerk, waar mensen op beevaart kwamen in de overtuiging "*als dat van St Antonius was als dat de pataten aengedaen waren*". Tussen 28 juli en 15 augustus zwol de toeloop er aan met groepen van vijftig tot een paar honderd mensen uit Brabant, het Antwerpse ..., ja zelfs van "*geheel ons belgeland*"; zelfs 's nachts hoorde men de bedevaarders biddend passeren. Ze wierpen hun offergeld naar het beeld van Sint-Antonius toe dat in het kerkkoor stond opgesteld, en het lag er zo dik "*als dat zij het alle dagen met den bessem moesten bijeen keeren en met mandens naer de pastorij dragen*". Toenmalig pastoor Doms noteerde dat tussen 20 juli en 18 augustus 1845 meer dan 30 000 bede-

vaarders naar Lippelo kwamen om van "*het kwaad vuur*" verlost te worden, dat in die tijdspanne ongeveer 100 gezongen en een 300 gelezen missen werden aangevraagd, en dat er bij de 4000 frank geofferd werd [243]. De gang van zaken gaf aanleiding tot een traditie die zeker nog tot in de jaren veertig van vorige eeuw standhield: op de derde zondag van juli kwam men in Lippelo *beewegen*, de hoogmis op die dag heette "*de patattenmis*" [244].

Het voorbeeld toont andermaal aan dat in de perceptie van het volk in elk geval de locatie, mogelijk ook het ritueel van invloed is op het te verwachten effect. Zijn er ons voor het Meetjesland geen gelijkaardige situaties bekend, over de aardappelplaag zelf en haar gevolgen bleven uitvoerige getuigenissen uit Zomergem en Waarschoot bewaard.

Betreffende Zomergem citeren we uit het "*handboeksken*" van Bernardus De Neve (1785-1865), oud-burgemeester van Zomergem en overtuigd katholiek [245]:

"*1845 Van in 't Eynde van julij is er eene plaege aen d'aerdappels te velde staende gekomen en de groese is aen 't droogen gegaen en den 9 augusti nu staen zij als verdroogd, te vergelijken bij die vervriesen in october. Wat schae dit zal doen aen de aerdappels in d'aerde is af te wagten (zie verder).*
- Dit jaer is het eene natten ougst, het regent nu 9 augusti geweldig, 't geen reeds verscheijde dagen duert; er is biddag beginnen te zijn van over 14 dagen.
...
1845 In september wierden de aerdappels uijtgedaen, waren bijna al van geender weirde, bezonderlijk de laete zaeijlingen, de vroege als witte waren nog al wel, maer die in hunne jeugdigheijd van de plaeg aengedaen waren bedierven maer al. Er zijn aerdappels verkocht voor 20 fr.
...
1845 In 8bre, 9bre en Xbre sprak men bijnae van niet anders als van gebrek in d'aerdappels; er kwamen wel vremde als Schotse en Fransche, doch die golden te veel om van den gemeenen man betaeld te konnen worden; wij hebben die in Xbre betaeld 38 Centimen den Steen ofte circa 2 ½ Kilogrammen. Ook wierden er te Gent aerdappels den zak verkocht 25 fr.
...
1845 Den 26 december hoorde men van niet anders als van overstroomingen, 't geen nog aengroeijde door den geweldigen regen die op den 28 ditto viel ...".

Waar men in onze streken toen op een gemiddelde opbrengst van 200 hl. aardappelen per hectare kon rekenen, oogstte men in 1845 slechts 18 hl. Het jaar nadien werd amper de helft van een normale opbrengst gehaald, maar toen leverde de rogge nog niet de helft van de verwachte oogst.

In het jaarverslag van de gemeente Waarschoot, 1845, werd genoteerd "*Integendeel zijn de ardappelen met eene wonderbare ziekte aengedaen. In de leste dagen van Juny bemerkte men op hun groen, zwartachtige plaetsen zeer gelijkende aen verbrandheid, de plant is sederd langzamerhand gestorven en den ardappel oogst zal slechts een achsde van het gewoone opleveren, tot overvloed van tegenspoed bemerkt men dat de ardappelen alle met verrotting bedreigd worden. Den jongsten plant is gands verloren. Deze wonderbare ziekte is een slag van venynig schimmel (botridis) het welk op eenige dagen eerst de blaren der plant zwart maekt en nadien doet sterven. Dezen staet van zaken bedreigt hoogst de gemeente met een duer leven ...*" [246].

De werkloosheid die al enkele jaren in de industrie en dan vooral in de textielsector heerste [247], een paar seizoenen van misoogst en daar bovenop de tyfusepidemie die in 1846 uitbrak, dompelden Vlaanderen in grauwe ellende. Uit zelfde Zomergemse bron als hiervoor citeren we betreffende 1848 [248]:

"*De weefnyverheyd is alhier geweldig vervallen en de armoede is zeer groot. Gansche benden bedelaers loopen uytgehongerd rond, ook van Gent en elders. Er zyn menschen die dood vallen langs de straeten van den honger, want de eetwaeren zyn niet koopelijck van den gemeenen man. De boeren moeten alles goed bewaeken, omdat er overal zoveele gestolen wordt.*
Men zegt dat er in Ruysselede en in Wynghene heele menagieën uytgestorven zyn van den honger en van den typhus. Ook in Knesselaere zyn er al boven de vyfhonderd dood, meestal aerme menschen en kinderen, in een jaer of twee dry tyds. Daer word veel te weynig uytgedeelt, maer de aermbestueren konnen het niet volgen. De aerme kinderen gaen al lang naer schoole niet meer, maer zy raepen eekels, of trekken speurrie en ander kruyd op het veld; er word soep gekookt van raepkoolen en beeten, jae zelfs van pelle van de boomen. Daer is al eenen dag geweest, dat er elf doodkisten in de Kerke van Somergem stonden, achter malkanderen, tot aen het portael. Men hoort van niet anders als van dood en dieften overal. Wy moeten God loven en danken dat wy hier nog zoo goed voorzien zyn in huys, want er is nog geenen eynd te zien aen al die ellenden. Eenen man van Ursel heeft laetst nog al de ruyten uytgeslaegen by den Veldwagter aldaer, om toch maer in het prison te geraken, alwaer hy hoopte wat voedsel te zullen krygen en te konnen leven op water en brood; het was eenen van de Brugstraete. Ook in het Westvlaemsche is er zeer veel honger en miserie, rond Thielt en Meulebeke. Zoodat het nieuw jaer overal maer slecht opzet".

Biddagen zoals die in Zomergem werden gehouden, ook wegens de overvloedige regenval in de oogsttijd, waren er ook in andere parochies. In Adegem bijvoorbeeld zou op maandagmorgen 10 augustus 1845 een gezongen mis gedaan worden ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand "*om door haere voorspraek voordeliger weder te bekomen voor de vruchten*

der aerde", de week nadien op maandag, dinsdag en woensdag telkens een gezongen mis "*ter eere van den h. Adrianus Patroon tegen alle besmettelijke ziekten en tot het bekoomen van schoon weder*"; in juni 1846 werd na de gezongen missen de litanie van Onze-Lieve-Vrouw gebeden en waren er bijzondere missen ter ere van Adrianus "*tot het bekoomen van den noodigen regen*" [249].

De crisis van de jaren 1845-1848 deed het aantal steunbehoeftigen in Eeklo oplopen tot meer dan 3000, dat is een derde van de toenmalige bevolking [250]. In Waarschoot, met in 1846 een bevolkingscijfer van 5868 inwoners, bedroeg het aantal behoeftigen in juni 1846, 1427 mensen of zowat een vierde van de bevolking; midden 1847 was dit opgelopen tot 2400 personen, meer dan een derde! Ook daar had in de zomer van 1846 de tyfus toegeslagen, en hield er heel het volgende jaar aan om pas in 1848 uit te deinen [251].

Uitgediend ?

De voedselcrisis van de jaren 1845-50 schudde de al jaren bestaande Hoge Landbouwraad en provinciale Landbouwcomissies wakker. De Staat ging het landbouwonderwijs steunen en er volgden een aantal privé-initiatieven, onder meer inzake teelttechnieken, maar toen enkele jaren later de grootste nood geleden bleek, verwaterden ook die initiatieven en de belangstelling van de overheid voor het gewone boerenbedrijf [252].
Gesteund door de clerus en lokale politici, begonnen boerenbonden eerst op lokaal en regionaal niveau op te komen voor de economische en sociale belangen van de boerenstand. Nog vóór in Leuven de "grote" Boerenbond werd gesticht, werden vanaf 1873 hier en daar te lande op privé-initiatief landbouwcoöperaties opgericht. In het Meetjesland was dat het geval in Ertvelde in 1886 [253].

Tegen die tijd was er al een politiek én confessioneel getinte ommezwaai gebeurd: als tegengewicht voor de rijkslandbouwhogeschool van Gembloux, een stichting van liberale signatuur uit 1860, werd er in 1878 een landbouwhogeschool verbonden aan de katholieke universiteit van Leuven. Het motief van de initiatiefnemers, die de migratie van de plattelandsbevolking naar de stedelijke industriegebieden met lede ogen aanschouwden, was mensen te vormen die met een wetenschappelijke achtergrond een grote morele invloed op de boerenstand zouden hebben. 1878 was ook het jaar waarin voor het eerst sprake was van een dreigende landbouwcrisis ingevolge buitenlandse concurrentie door graan- en vee-importen.

Tegenover de concurentie van het opkomende socialisme, legde de inzet voor de boerenbelangen de katholieken bij de Kamerverkiezingen van 1884 geen windeieren. Toch konden maatregelen zoals landbouwonderwijs, bestrijding van fraude, in casu de vervalsing van scheikundi-

ge meststoffen en voedingswaren, bescherming tegen buitenlandse concurrentie, vergoedingen voor het afslachten van besmet vee ..., de landbouwcrisis niet echt afwenden. Met de stichting van de Boerenbond in 1890 was het vooral de katholieke zuil die via veeverzekering, gegroepeerde aankoop van meststoffen, scholing, demonstraties en andere activiteiten de boerenbevolking naar een beter bestaan trachtte te leiden, weg van de overlevingslandbouw die ze tot dan toe had bedreven. De hele onderneming werd onder de hoede gesteld van de heilige Isidoor.

De landbouw heeft sindsdien een enorme evolutie doorgemaakt met onder meer mechanisatie en schaalvergroting en nieuwe begrippen als genetische manipulatie en dierenwelzijn. Tegen Sanitel en het Federaal Agentschap voor de Voedselveiligheid kan een heilige als Antonius-met-het-varken niet op, tegen precisieploegen met satellietontvanger en GPS moeten Guido van Anderlecht of Isidorus van Madrid, van wie engelen de leidsels van hun trekossen overnamen terwijl zij aan het bidden waren, het afleggen. En toch is er altijd wel een raakpunt of enige overeenkomst. Satellieten en GPS werken ook vanuit de hemel, een andere hemel weliswaar dan die waarop onze voorouders 1500 jaar lang hebben betrouwd.

DANK AAN DE H.RITA
DANK AAN H.RITA
UIT DANK AAN DE H. RITA
DANK AAN H.RITA
DANK AAN H.RITA
DANK AAN H.

II DE HEILIGEN

De ramen staan vol heiligen
gemijterd en gestaafd,
gemarteld en gemaagdekroond,
gehertoogd en gegraafd;
die 't branden van het ovenvier
geglaasd heeft in den scherf,
die, glinsterend, al de talen spreekt
van 't hemelboogs geverf.
...

Virtuoze verzen van Guido Gezelle ter inleiding van een repertorium van heiligen die in het Meetjesland door de boerenbevolking werden aangesproken voor bijstand in huis en rond het erf, met de parochies en plaatsen waar van die verering sporen zijn gebleven. Na de naam van de heilige volgt de dag van zijn of haar naamfeest, als opgenomen in de liturgische kalender.
Een aantal kerkpatronen en andere heiligen waarvan de verering erg lokaal gebleven is en waarover eventuele bijzonderheden in het eerste deel zijn vermeld, zoals Medardus en Mauritius, kerkpatronen van respectievelijk Ursel en Nevele, of Fiaker, genezer van *oudeman*, passeren in onderstaand overzicht niet opnieuw de revue. Ook over heiligen die al uitvoerig ter sprake kwamen, zoals Godelieve, worden de gegevens niet herhaald. Hetzelfde geldt voor de Meetjeslandse Maria-oorden.

ADRIANUS, 8 september

Als Romeins officier tijdens de vervolgingen onder keizer Galerius (305-311) kreeg Adrianus de opdracht drieëntwintig gevangen christenen te bewaken. Onder de indruk van hun standvastigheid in het geloof werd hij echter zelf bekeerd. Toen dit bekend raakte, werd hij samen met hen ter dood gebracht, volgens de overlevering op 4 maart ca. 304. Zijn benen werden op een aambeeld verbrijzeld, zijn hand afgehouwen, en uiteindelijk werd hij onthoofd. Een plots opgekomen onweer redde zijn lichaam van verbranding, en het hoofd van zijn huishouding wist zijn relieken te bewaren. In zijn levensverhaal treedt zijn echtgenote Natalia op als verzorgster van gevangenen.

Adrianus wordt afgebeeld als Romeins soldaat, met als attributen een aambeeld en een hakbijl, soms ook een leeuw die verwijst naar zijn heldenmoed. Hij is één der grote pestheiligen en beschermer tegen een onvoorziene dood.

Als patroon van Adegem wordt Adrianus in een door het kerkbestuur uitgegeven litanie niet alleen aangeprezen als behoeder tegen pest en andere besmettelijke ziekten, maar onder meer ook aangeroepen als

Adrianus, patroon van Adegem, op een brandglasraam in de aan hem toegewijde kerk.

"*Grooten Heiligen, die de onweders stilt*" en "*Grooten Heiligen, die van God den noodigen regen bekomt*" [254]. Dat men daarvoor effectief een beroep op hem deed, blijkt uit de bijzondere missen die men in augustus 1845, toen de aardappelplaag zich massaal in Vlaanderen manifesteerde, te zijner ere opdroeg "*tot het bekomen van schoon weder*", en in juni van het daaropvolgende jaar "*tot het bekomen van den noodigen regen*" [255].

Aan Sint-Adrianus is het volgens de overlevering te danken dat in de 14de eeuw Adegem gespaard bleef van de pest die toen het Vlaamse land teisterde. De Adegemnaren trokken met het beeld van Adrianus in processie rond de parochie, en kort daarna zag men dat aan de kant van Maldegem de bomen grauw en zwart uitsloegen en er verdord uitzagen, terwijl ze langs de kant van Adegem fris groen waren gebleven. In Adegem kreeg toen geen mens de pest: ze was, door tussenkomst van Sint-Adriaan, in de bomen blijven hangen, zei men. Sindsdien is Adegem het dorp *buiten de wereld*. Het verhaal wringt een beetje, omdat Sint-Adriaan pas in het begin van de 17de eeuw in de Adegemse archiefbronnen opduikt; voordien was Onze-Lieve-Vrouw er de kerkpatrones [256].

In de parochiekerk prijkt zijn beeltenis boven het hoofdaltaar en op de tombe daaronder, tegen een zuil en op een brandglasraam. In het verslag van een dekanale visitatie eind 17de eeuw is sprake van een altaar van Sint-Adrianus met een schilderij van zijn marteldood. De kerk van Adegem bezit een relikwie van Adrianus, een vingerkootje in een schrijn, dat werd uitgestald op zijn feestdag en tijdens de octaaf. Ook ter gelegenheid van de pestmissen tussen Pasen en Pinksteren werd ze vereerd [257].

De relikwie waarvan sprake is gevat in een rijk versierd phylacterium van gedreven zilver, Brugs werk daterend van 1680. Daarop is rechts Adrianus voorgesteld met in de ene hand een zwaard, in de andere het aambeeld van zijn martelaarschap; aan zijn voeten ligt een leeuw. Zijn pendant is een scapuliermadonna. De kerk bezit ook een koorkap waarop Adrianus in buste staat afgebeeld en er bleef een witstenen gietvorm bewaard voor wassen penningen met Adrianus' beeltenis. Armen konden die bij de dismeesters inruilen voor een brood [258].

De kerk van Waarschoot bezat een schilderij van Eustachius Maelfeyt, 1721, met voorstelling van de marteling van Adrianus

AMBROSIUS VAN MILAAN, 7 december

In het Meetjesland zijn twee van de drie nog bestaande imkersverenigingen naar Sint-Ambrosius genoemd, met name die van Lembeke en die van Evergem. Een derde imkersbond, in 1934 in Sint-Maria-Aalter gesticht met werkgebied Aalter en omliggende, is actief onder de naam *Naar meer en beter.* Sinds in recente tijd de aftakeling van het milieu, de varroamijt en de zogeheten verdwijnziekte de bijen en dus de imkerij bedreigen, komt dat *meer en beter* wel ernstig in het gedrang.

Ambrosius werd geboren in 339, vermoedelijk in Trier, waar zijn vader een politiek-militaire functie had. Zijn dood was de reden waarom de familie terugkeerde naar Rome. Met zijn zeer gedegen vorming was Ambrosius op 30-jarige leeftijd al stadhouder van Aemilia en Ligurië, en in die functie gevestigd in Milaan. Hoewel nog doopleerling, koos het volk hem in 374 tot opvolger van de overleden bisschop. In dat ambt leidde hij uitermate vastberaden zijn kerkvolk; hij was onder meer raadgever van drie keizers en vurig bestrijder van de ketterij der Arianen. Ambrosius dichtte hymnen en liet in schrift heel wat preken en betogen na.
Legende is dat een bijenzwerm in Ambrosius' wieg neerstreek, maar dat de diertjes hem ongedeerd lieten. Een variante daarop: terwijl de peuter lag te slapen, bouwden bijen een honingraat in zijn mond, een voorteken dat zijn mond zou overvloeien van honing of dat zijn woorden zoet als honing zouden zijn. Vandaar dat de bijenkorf zijn attribuut bij uitstek is, en hij patroon is van imkers en kaarsenmakers.

In Assenede werd door de bijenhouders in 1737 een broederschap ter ere van Ambrosius ingesteld, in de statuten van 1757 omschreven als

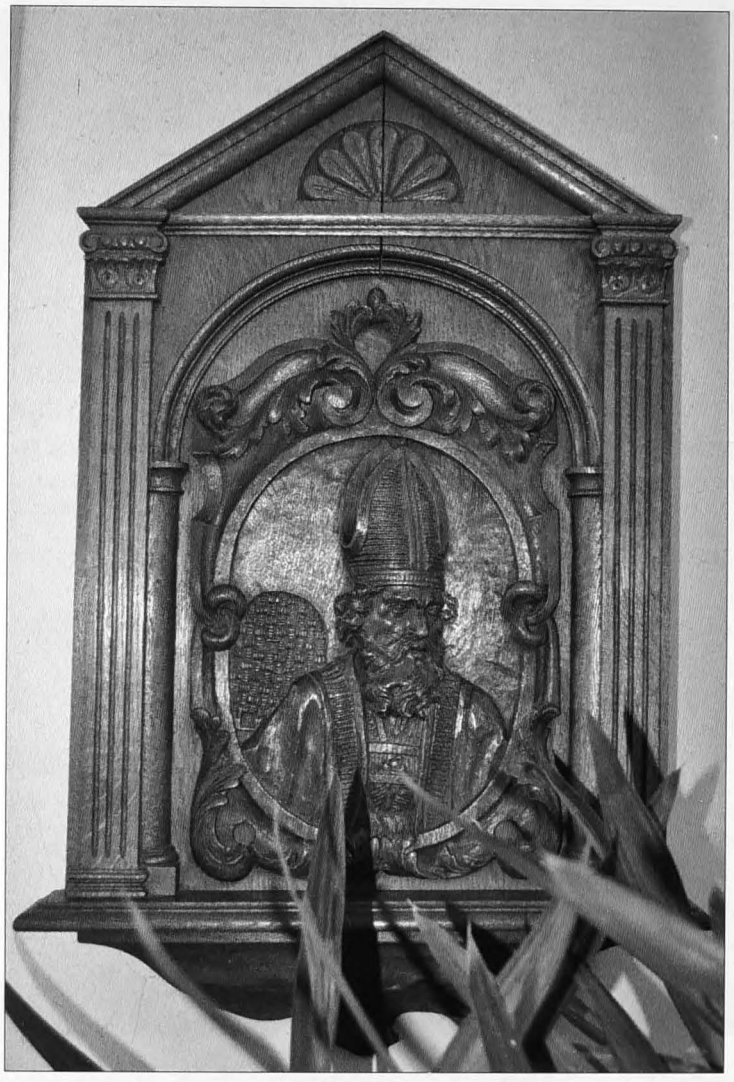

Reliëfsnijwerk in de kerk van Bassevelde, mogelijk afkomstig van de confrériebank van de imkersgilde.

"*lofelycke confrerie vanden honinck vloeyenden heyligen vaeder Ambrosius*". Zowel mannen als vrouwen konden lid zijn. Ze beschikte over een eigen confrériebank in de kerk en had een standaard en een rouwbanier. De gilde had omstreeks 1750 en volgende jaren meer dan vijftig korven of *staken* in beheer die werden verpacht, maar dat gebruik werd in 1770 opgeheven bij gebrek aan belangstellenden, om vijf jaar later nog eens kortstondig op te flakkeren, zij het met sterk ingekrompen bijenbestand. In de loop van de 19de eeuw verwaterde de confrérie [259]. In de parochiekerk van Assenede herinnerde tot voor enkele jaren een reliëfsnijwerk met voorstelling van Ambrosius, zijn rechterarm rustend op een bijenkorf, aan het genootschap.

Een gelijkaardig reliëf hoort tot het patrimonium van de kerk van Bassevelde. Ongetwijfeld is het verbonden met de imkersgilde die daar in 1715 werd gesticht. Op Ambrosiusdag waren de leden aanwezig in de plechtige kerkdienst ter ere van hun patroon, aansluitend was er een teerfeest. De gilde werd later verenigd met die van Onze-Lieve-Vrouw [260].

In Ertvelde bestond een broederschap van de heilige Ambrosius tot 1786, jaar van haar opheffing. Men bezat toen een zitbank in de kerk, een houten beeld van de heilige plus een draagbaar, een houten kapel en een koperen kandelaar. Blijkens de staten van goed van Ertvelde en Kluizen floreerde de bijenteelt in de 17de en 18de eeuw bijzonder goed in die parochies, wat te danken was aan de uitgestrekte partijen heidekruid die er voorkwamen [261].

Hoewel Sint-Ambrosius er niet aan te pas komt, moeten we toch een eigenaardig gebruik citeren: het offeren van honing in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Stoepe in Ertvelde. Aan Stoepe-kapel kwamen imkers en honingverkopers op éérste Stoepedag, 8 september, samen om dan in herberg De Zwaan de honingprijzen voor het komende seizoen af te spreken. Dat gebruik zou tot in 1914 bestaan hebben [262].

Ondanks de wijding die van een plaats als Stoepe moest uitgaan, was het er toch een broeihaard van toverij. In 1982 nog werd er getuigd dat imkers of hun verwanten er *"... met bieboeken de mensen dingen konden aandoen ... En hun vader was bijenhouder"* [263].

Voor buitenstaanders had de bijenhouderij inderdaad iets mysterieus. Als een imker op sterven lag of overleden was, dienden de bijen daarvan door een huisgenoot op de hoogte gebracht, zoniet zouden de bijen ten onder gaan. Men klopte daarbij op elke korf, en in het Meetjesland was de boodschap daarbij [264]:

Biekens wekt, want uw meester vertrekt
of
Biekens waakt, want uw meester slaapt.

Niet zozeer ter wille van zijn patronaat van de bijenboeren dan wel als kerkvader treffen we Sint-Ambrosius, al dan niet met bijenkorf, in nog enkele andere kerken in het Meetjesland aan: in Balgerhoeke figureert hij op de wang van de kerkmeesterbank links in het koor, in Boekhoute is hij voorgesteld op één der gebrandschilderde ramen in het koor.
In Waterland-Oudeman siert zijn beeltenis het deurtje van de preekstoel; ten slotte komt hij voor op één der zijdegeborduurde medaillons van een roodfluwelen dalmatiek uit de eerste helft van de 16de eeuw, bewaard in de kerk van Watervliet.

ANTONIUS-ABT, 17 januari

Volgens zijn biograaf Athanasios, die in 357, een jaar na Antonius' dood diens levensschets maakte, werd Antonius geboren nabij Herakleia in Egypte en is hij 105 jaar geworden.
Na de dood van zijn ouders verdeelde Antonius zijn goed aan de armen en zocht hij de eenzaamheid op om er te leven in gebed en in de streng-

Antonius-abt uit een kapel tegen het koor van de kerk van Maldegem-Kleit.

ste onthechting. Zo kwam hij in de woestijn van Libië terecht. Velen die de eremiet in zijn spelonk opzochten werden navolgers, die hij uiteindelijk verzamelde in kloostergemeenschappen. Behalve op ascese en gebed, legde men er zich ook toe op dienstbaarheid aan zieken en armen. Door velen, ook vorsten, werd Antonius' raad ingeroepen, en hij werd een fel bestrijder van de ketterij der Arianen.
Hoewel het zijn wens was op een onbekende plek begraven te worden, kwam Antonius' gebeente -of wat er moest voor doorgaan- na de ontdekking ervan in 561, via onder andere Constantinopel in de priorij van Motte-au-Bois in de Franse Dauphiné terecht. Door de genezingen die er gebeurden, heette het stadje algauw Saint-Antoine. In 1491 werd wat nog restte van zijn relieken overgebracht naar de kerk van Saint-Julien in Arles; zijn schedel wordt bewaard in de Saint-Trophime in dezelfde stad.

In de oosters-christelijke kerk wordt Antonius vereerd als toonbeeld van ascese, in de westerse werd hij aangeroepen als genezer. Episodes uit zijn leven werden er, aangedikt met legenden, het onderwerp van talloze schilderijen die vooral de bekoringen die Antonius doorstond in de verf zetten.

In die levensloop is echter geen enkel aanknopingspunt te vinden ter verklaring van het varken dat hij vanaf de middeleeuwen in de westerse iconografie als gezel kreeg. Het wordt wel eens verklaard als symbool van de verzoekingen van wellust, luiheid en vraatzucht die Antonius overwon. Het verband met de in 1095 gestichte verpleegorde die zijn naam droeg, de Antonieten, ligt veel meer voor de hand. Het was de ziekenbroeders als wederdienst toegestaan in de steden varkens te laten rondlopen die een bel rond de hals droegen; op 17 januari werden ze geslacht en het vlees werd onder de armen verdeeld. In Eeklo kwam in 1440 een verbod op het vrij laten rondlopen van varkens in de stad [265].

Tot de andere attributen van Antonius horen uiteraard de monnikspij en verder een tau-staf, vaak ook een boek. Vlammen die soms worden afgebeeld aan zijn voeten verwijzen naar het *antonisvuur*, een vergiftigingsziekte die in de volksmond nog tal van andere benamingen kreeg en die wordt veroorzaakt door een paarskleurige schimmel die zich ontwikkelt op de aren van rogge en tarwe. Inname, bijvoorbeeld via meel, kan leiden tot darmkrampen en stoornissen in de bloedsomloop, waardoor vingers en tenen zwart verkleuren en afsterven; uiteindelijk wordt het hele lichaam aangetast en volgt een pijnlijke doodsstrijd.

Van alle heiligen stond Antonius-abt of eremiet, ook gekend als Antonius-met-het-varken (en soms verward met Antonius van Padua), het dichtst bij de boerenmens. Bij hem geen bisschopsmijter of een ridderzwaard, maar een grauwe pij en een eenvoudige staf, geen wit strijdros maar een varken. Zijn beeltenis werd dan ook het vaakst, dat van de Moeder Gods niet te na gesproken, opgesteld in de gevelkapellen van boerenhuizen, schuren en stallingen.
Hij is tevens één van de heilige maarschalken en samen met Adrianus, Rochus en Sebastiaan pestheilige, zodat hij ook voor mensenziekten wordt ingeroepen zoals pest, milt- en koudvuur, scheurbuik, allerlei huidziekten en meer andere.

Een zeer oude verering van Antonius te Bellem blijkt uit de notitie in 1494 van offergeld te zijner ere [266].
In Eeklo hielden blijkens de antwoorden op een vragenlijst van het provinciebestuur, omstreeks 1935, op of rond Antoniusdag de naaisters en kleermaaksters en de slachters en beenhouwers hun patroonsfeest [267]. Een Antoniusaltaar wordt er vermeld in de kerkrekening van 1620, die nog de toestand van omstreeks 1578 weergeeft [268]. Vermits er toen in Eeklo nog geen minderbroederklooster was, mogen we ervan uitgaan dat het om Antonius-eremijt ging.

Twee offerblokken met het opschrift "*H. Antonius - Missen - Was*", ingewerkt in de portaalmuren achteraan in de Sint-Petrus- en Pauluskerk van Hansbeke, tonen aan dat ook hier dikwijls op de heilige eremijt een beroep werd gedaan. De kerk verwierf een relikwie van hem in 1934 [269].

De bekoringen van Sint-Antonius. Plaket in ceramiek aan de kapel van de Zande in Hansbeke.

Buste van Antonius-abt op zijn reliekschrijn in de kerk van Kaprijke.

De devotie komt nog meer tot uiting in en rond de Mariakapel die in 1901 werd gebouwd op de hoek waar Kapellestraat en Zandestraat samenkomen, op enkele meters van een vorige die in 1764 voor het eerst werd vermeld [270]. Binnen staat links tegen de wand een traditioneel Antoniusbeeld en er berust ook een relikwie van de heilige, maar vooral merkwaardig zijn de negen kunstzinnige ceramiekreliëfs in de blindnissen van de buitenmuren. Ze zijn het werk van Suzanne Bruggheman [271], en evoceren gebeurtenissen uit het leven van Antonius en wonderen aan hem toegeschreven. Hier geen Antonius als beschermer van de huisdieren, maar toch een opmerkelijk tafereel dat tot de verbeelding van de boer kan spreken: met een gevangen rat in de hand aanroept Antonius de Heer opdat de schaarse gewassen van vernieling door het ongedierte gespaard zouden blijven. Dat de ratten zich terugtrokken is niet eens zo'n groot wonder, gesteld dat de gevangen rat maar lang en luid genoeg krijste...
In de kapel werden kaarsen en wassen ex-voto's geofferd. Enkele bleven bewaard: vijf varkens, drie schapen, een geit en twee duiven [272].

De kerk van Kaprijke verwierf in 1750 een relikwie van Sint-Antonius-abt en liet daarvoor bij Pieter van Walleghem uit Brugge een "*rijve met het portrit verbeeldende den heylighen Antonius*" maken. Aan de verering waren aflaten verbonden. Vanaf 1753 was er ook een broederschap van Sint-Antonius [273].

Kapel van de Sint-Antoniusommegang bij de kerk te Maldegem-Kleit.

Antonius-abt in een nis van de koormuur in Oostwinkel.

In 1858 werd voor het rechter zijaltaar van de kerk een "*Prediking van de Heilige Antonius*" besteld bij Romaan-Eugeen van Maldeghem [274]; boven het altaar staat de spreuk "*Invocantem exaudivit Dominus sanctum*": de Heer verhoorde de heilige die Hem aanriep. Met varken, tau-staf, boek en bidsnoer is hij ook in beeld voorgesteld tegen de zuil links vóór het altaar.
Bij de wijding van een nieuw altaar in 2001, werd in de vloer een relikwie van Antonius-abt ingemetseld [275]. Nog steeds wordt in Kaprijke op de zondag die het dichtst bij 17 januari valt, gezegend met de relikwie van de boerenheilige bij uitstek.

De kerk van Kluizen kwam in 1870 via het bisdom in het bezit van een aantal nieuwe relikwieën, waaronder een van Antonius-abt [276]. In de kerk van Knesselare deelt de relikwie van Antonius een schrijntje samen met die van een andere grote beschermer van het vee, Nicolaas van Tolentijn [277].
Een beeld van Sint-Antonius-abt treffen we aan in de parochiekerken van Lembeke en Lovendegem. Bij dat van Lembeke zijn behalve een varken ook laaiende vlammen aan Antonius' voeten weergegeven.

In 1891 verwierf de kerk van Maldegem-Donk een groot Antoniusbeeld, zes jaar later werden in de buitenmuren van de kerk vijf nissen gemaakt met daarin reliëfs met taferelen uit het leven van de hei-

lige [278]. Sindsdien werd daar voor Antonius gediend, waarbij men driemaal de ommegang deed met gebeden bij elke kapel [279]. Tot 1914 offerde men er varkenskoppen, hespen en boter [280].
In Maldegem-Kleit kreeg Antonius een eigen altaar in 1873, in 1899 werden tegen de kerkmuren zes kapellen met reliëfbeelden aangebracht, waarvan drie gewijd zijn aan Cornelius en drie aan Antonius-abt. Bovendien kreeg Antonius nog een kapel met volrond beeld, opgehangen tegen het koorhoofd [281]. Hij prijkt ook op de bedevaartvaantjes van Maldegem-Kleit [282].

Begankenis ter ere van Antonius was er ook in Maria-Aalter [283]; zijn beeltenis staat er nog steeds achterin de kerk. De kerk van Middelburg bezit een relikwie. In 1472 was er een Antoniusgilde, waarvan we althans veronderstellen dat ze Antonius-abt als patroon had [284] .

Bij herstellingswerkzaamheden in de kerk van Oostwinkel werd bij het verwijderen van een lambrisering een grafsteen aangetroffen met jaarvermelding 1389, waarbij een zekere Vranke onder meer te kennen geeft dat in ruil voor een rente die hij heeft geschonken ten profijte van de armen van Oostwinkel, er elke maandag te zijner intentie een mis moet gelezen worden in de Sint-Antoniuskapel en verder een jaargetijde op Sint-Antoniusdag
Antonius had er in een zijkapel zijn altaar, dat in 1657-58 vernieuwd werd. Naderhand kwam het in de noordelijke beuk, waar de heilige in de loop van de 18de eeuw plaats moest ruimen voor Sint-Elooi. Wel kreeg zijn beeld dan een plaats toegewezen in een nis terzijde van het altaar. Binnen in de kerk staat nog steeds Antonius' beeld, en buiten overziet hij vanuit een nis in het koorhoofd ook de dodenakker; iets lager waren kapellen met scènes uit zijn leven tegen de muren aangebracht. Thans liggen ze in een bergplaats van de kerk. Net zoals in Maldegem-Kleit, zijn ze het werk van Serafien Goethals uit Adegem. Vanzelfsprekend bezit een kerk met zo'n rijke Antoniustraditie ook een relikwie van de heilige [285].

In Sint-Jan-in-Eremo stond op het gehucht Bentille, vóór daar de kerk werd gebouwd, een Antoniuskapel, betuigd in 1504 [286].

In Sleidinge droeg de plaatselijke afdeling van de Boerenbond in 1930 een gebrandschilderd raam op aan Antonius, onder de aanroeping "*H. Antonius, bescherm onze hoeven*".

Ook bij de bevolking van Wippelgem stond Antonius duidelijk in hoog aanzien, en dit vanaf de inwijding van de kerk in 1857, toen nog als proosdij van Evergem. Hij kreeg er, net als Apollonia, een eigen kapel naast de kerk; in de buitenmuren van de kerk werden zes nissen gemaakt waarin de Gentse kunstschilder Honoré Verwilghen, de schilder ook van de veertig Getuigen in het koor van de Sint-Vincentiuskerk te Eeklo, in 1896 voorstellingen aanbracht over Antonius' leven en werken [287]. Drie daarvan zijn nog redelijk herkenbaar maar toch sterk aangetast.

Het kerkbestuur gaf ook bidprentjes uit bij de ommegang. Uiteraard bevinden zich in de kerk ook een relikwie en een beeld van de heilige.

In de kerk van Zomergem was in de 16de eeuw een Antoniusaltaar. Afgemeten aan de opbrengst van het offerandegeld op zijn naamfeest was Antonius er populairder dan de eerste kerkpatroon Sint-Martinus en stond hij zowat op gelijke voet met Sint-Jan en Onze-Lieve-Vrouw [288].

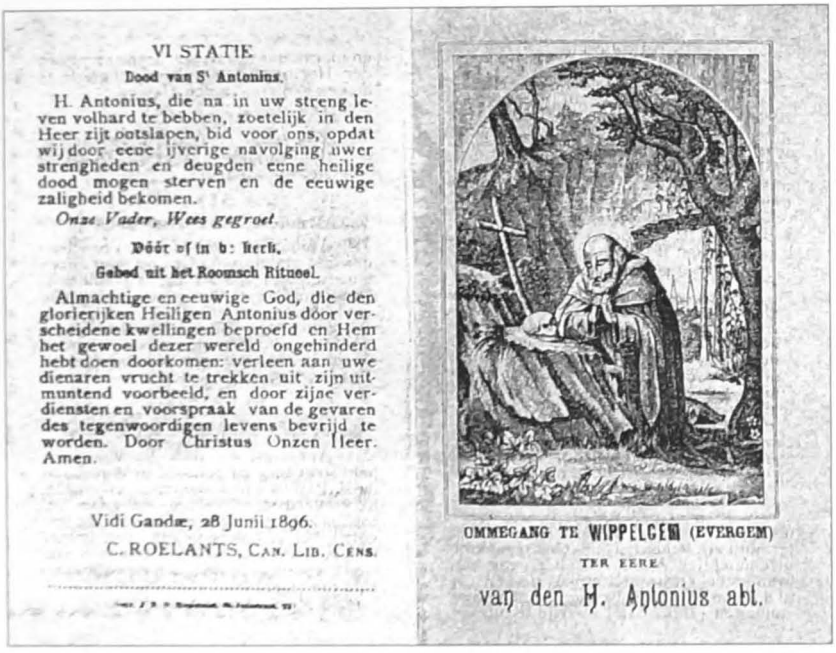

VI STATIE

Dood van St Antonius.

H. Antonius, die na in uw streng leven volhard te hebben, zoetelijk in den Heer zijt ontslapen, bid voor ons, opdat wij door eene ijverige navolging uwer strenghieden en deugden eene heilige dood mogen sterven en de eeuwige zaligheid bekomen.

Onze Vader, Wees gegroet.

Dóór of in d: Heer.

Gebed uit het Roomsch Ritueel.

Almachtige en eeuwige God, die den glorierijken Heiligen Antonius door verscheidene kwellingen beproefd en Hem het gewoel dezer wereld ongehinderd hebt doen doorkomen: verleen aan uwe dienaren vrucht te trekken uit zijn uitmuntend voorbeeld, en door zijne verdiensten en voorspraak van de gevaren des tegenwoordigen levens bevrijd te worden. Door Christus Onzen Heer. Amen.

Vidi Gandæ, 28 Junii 1896.

C. ROELANTS, CAN. LIB. CENS.

OMMEGANG TE WIPPELGEM (EVERGEM)

TER EERE

van den H. Antonius abt.

Bidprentje bij de Antoniusommegang te Evergem-Wippelgem.

ANTONIUS van Padua, 13 juni

De populariteit van Antonius van Padua blijkt uit het feit dat hij in maar weinig kerken ontbreekt en na de Moeder Gods de heilige is die men het meest aantreft in kapellen en gevelnissen; hij is een van de weinige sinten die het, soms maar een duim groot, in talloze woningen blijft doen vanop de schouw of de kast.

Geboren in 1195 in Lissabon, sloot hij zich eerst aan bij de augustijnenorde, wat hem een gedegen kennis van de theologie bijbracht. Met de bedoeling Christus nog intenser na te volgen, ging hij in 1220 over naar de Minderbroeders. In Noord-Afrika, Frankrijk en Italië ontpopte hij zich tot een scherpzinnig bestrijder van ketterijen en een getalenteerd predikant. Zijn levensverhaal raakte moeiteloos aangedikt met tal van wonderverhalen, zoals de prediking tot de vissen, het hart in de geldkist, de knielende ezel, wonderbaarlijke genezingen en zelfs het tot leven wekken van een dode.
Antonius stierf in 1231 en werd nog geen jaar later heilig verklaard. Hij kreeg bovendien de titel van kerkleraar.

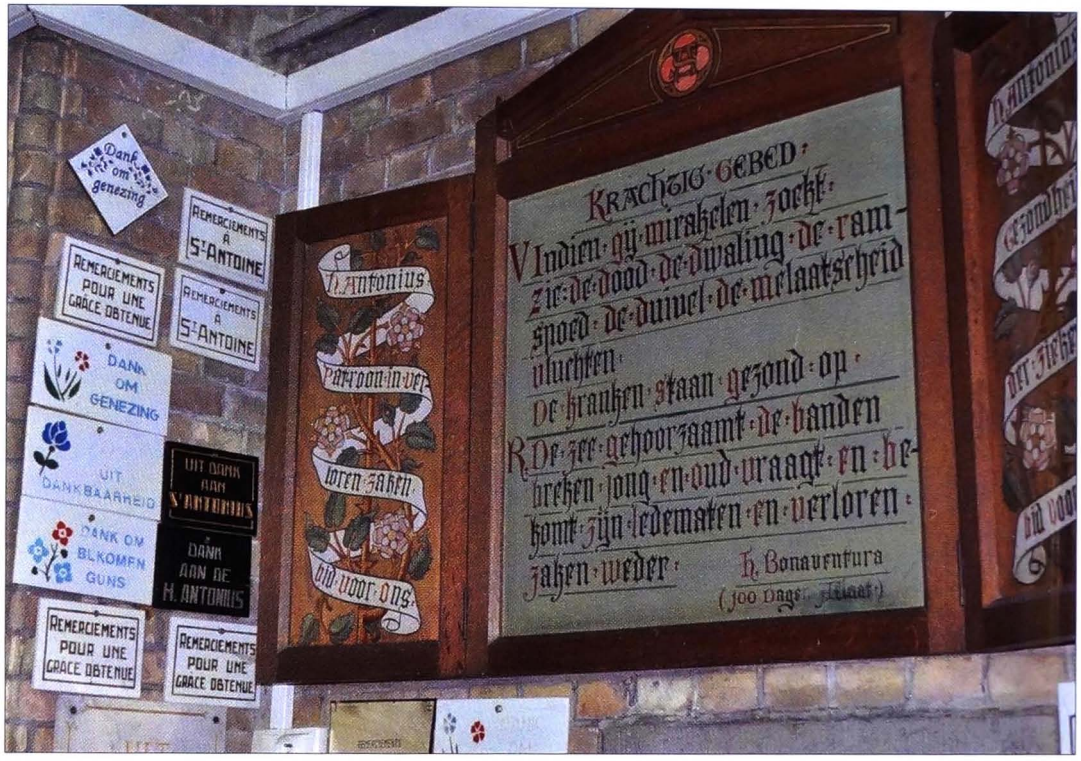

Aanroeping van de heilige Antonius en ex-voto's wegens bekomen gunsten in de kerk van Balgerhoeke.

Antonius van Padua wordt voorgesteld in bruine Minderbroederspij met een gordelkoord, waarvan de knopen wijzen op de drie religieuze geloften. Het Christuskind dat hij steevast draagt herinnert aan de verschijning die Antonius kreeg; het zit meestal op een boek, dat hem typeert als kerleraar. In de andere hand houdt hij een witte lelie, symbool van zuiverheid.

Antonius mag men voor zowat alles aanroepen, maar zijn echte specialiteit zijn toch verloren voorwerpen. Dat gaat terug op een paar verzen uit een *responsorium* of beurtzang uit het officie voor Sint-Antonius, al vóór 1250 samengesteld door Julianus van Speyer. Daarin luidt het dat "*jong en oud vragen en hun toebehoren en verloren zaken terugkrijgen*".

De devotie voor Antonius van Padua is in het Meetjesland sterk gepromoot door de Franciscanen die zich in 1664 in Eeklo vestigden. In 1797, onder de Franse overheersing, werden ze verdreven, in 1866 kwamen vanuit Gent opnieuw enkele Minderbroeders naar Eeklo. In 1986 werd het klooster met de bekende paterskerk opgeheven. Als leden van een bedelorde kwamen de paters in zowat alle huizen van het Meetjesland langs; ze genoten het vertrouwen van de bevolking en dikwijls werd hun hulp ingeroepen bij gezinsproblemen en bij ziekte van mens en dier.

Antonius wordt op een bijzondere manier aangeroepen en vereerd met een noveen, te houden op negen opeenvolgende dinsdagen, waarbij men bij voorkeur een minderbroeders- of een andere aan hem toegewijde kerk bezoekt, er een mis volgt, te biecht en ter communie gaat. Zo'n kerk was er in Eeklo, is er in Balgerhoeke en in Zelzate-West. De noveen goed volbracht op negen dinsdagen vóór 13 juni, Antonius' naamfeest, levert een volle aflaat op. Het ritueel ontstond in 1617, toen een adellijke dame Antonius aanriep om zwanger te raken. De heilige zelf legde haar de noveen op, waarna de wens van de vrouw vervuld werd. Echtelijke problemen daarna raakten eveneens door Antonius' tussenkomst opgelost.

De kerk van Balgerhoeke werd in 1906 ingewijd, vier jaar na de erkenning als parochie. In zeven arduinen kapellen, aangebracht in de buitenmuren van de kerk, zijn leven en wonderen van Antonius voorgesteld.
Men houdt er nog telkenjare de noveen ter ere van de kerkpatroon. Nabij het altaar dat hem is toegewijd, hangen een paar drieluiken met aanroepingen uit het *responsorium*, waarmee honderd dagen aflaat te verdienen zijn. In het intentieboek brengen bezoekers hun vertrouwen op Antonius voor bijstand in de meest diverse noden tot uitdrukking, met ex-votoplaketten hebben verscheidene vereerders hier hun dank betuigd voor bekomen gunsten.

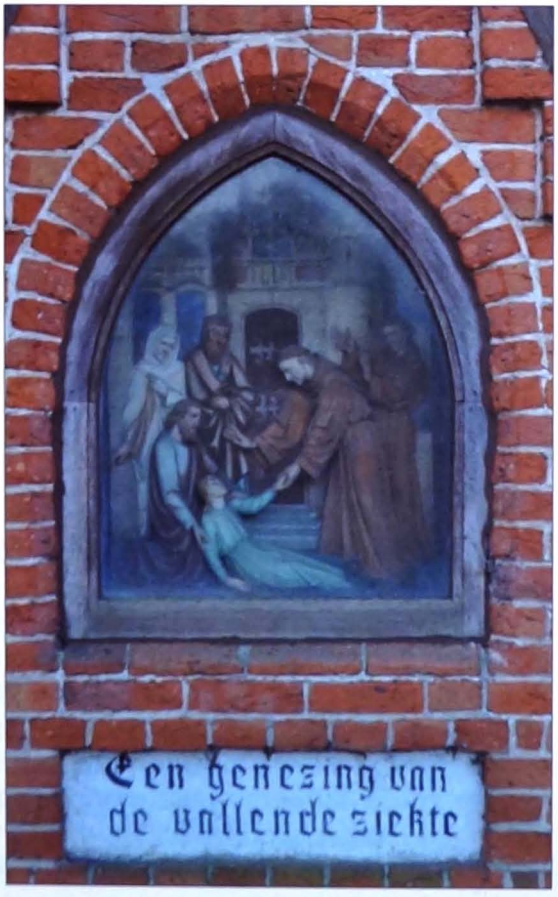

Kapel van de Antoniusommegang bij de Sint-Barbarakerk van Maldegem: wonderlijke genezing van vallende ziekte.

Een ommegang van zeven losstaande kapellen met voorstellingen in hoogreliëf is omstreeks 1895 rond de kerk van Maldegem opgebouwd op initiatief van pastoor Bouckaert, die zich een vurig Antoniusvereerder toonde en in 1889, heel kort na zijn aanstelling op de Sint-Barbaraparochie, een voetstuk en troon voor het beeld van Antonius bestelde. De heilige leende zijn naam ook aan de door de pastoor gestichte jongensschool [289].
Ook in de bovenkapel van de grot van Kleit, waar hij met de heilige Rita een perfect duo vormt, geniet hij veel eerbetoon, terwijl Nikolaas van Tolentijn tegenover hem er wat verweesd bij staat.

De Sint-Antoniuskerk van Zelzate dateert van 1932; ook daarrond zijn zeven ommegangkapellen opgetrokken.

BENEDICTUS, 11 juli

De grote ordestichter Benedictus van Nursia, geboren omstreeks 480 en overleden in 547, wordt veelal afgebeeld in zwarte pij, met abtsstaf en boek met de orderegel. Vaste attributen zijn ook een een beker waaruit een slang wegkruipt en/of een raaf: toen hij een beker vergiftigde wijn die hem was voorgezet zegende, barstte die, een stuk vergiftigd brood dat hem was aangereikt, werd door een raaf weggegrist.
Aan Benedictus werden na zijn leven vele wonderen toegeschreven, onder meer een dodenopwekking. Hij wordt aangeroepen tegen ziekten in het algemeen en tegen vergiftiging en betovering in het bijzonder. In het Meetjesland is zijn cultus weinig verspreid, wat te maken kan hebben met de afstand tot een benedictijnerabdij. Aan een van zijn eerste volgelingen, Maurus, is er dan weer wél een parochiekerk gewijd.

Toch zijn er getuigenissen van Maldegemnaren die op aanraden van de pastoor naar de Benedictijnen van Steenbrugge trokken voor varkens die hoestten en voor een ziek kind. De pater belas het kind en gaf gewijde medailles mee voor in de stallen en een *mastelle* waarvan de dieren een brokje moesten eten; thuis moesten ze een kruisje van gewijde palm onder het hek leggen en een op de bodem van de wieg. Zo verdween het kwaad van het hof, dat daar gebracht werd door een vrouwmens dat regelmatig een brood meebracht van een begrafenis.

Op een andere hofstee, een schapenhouderij, stierf geregeld een varken, een paard of een koe en kon men geen boter karnen. Ze gingen naar de paters van Steenbrugge en die wisten te vertellen dat een vrouw van Kleit het onheil aanrichtte. De pater zou ervoor zorgen dat de vrouw weer op het erf zou komen, maar de bewoners mochten niets tegen haar zeggen. Toen ze er inderdaad kwam en geen mens tot haar sprak, ging ze de hofstee rond *om alles te herdoen*. De paters gaven ook een gouden kruisje mee; het eerstvolgende dier dat op de hoeve zou sterven, moesten ze met de voorpoten gekruist onder het hek begraven, met het kruisje erop. Zo werd men daar verlost van de betovering [290].

De Benedictusmedaille, inzonderheid de kruiszijde, dankt haar magische reputatie aan de letters die in en omheen het kruis voorkomen, een kruis dat op zichzelf al ongewoon is vanwege de ringen op zijn verbrede uiteinden. De betekenis van de mysterieuze letters raakte pas bekend naar aanleiding van een heksenproces in Straubingen, Beieren, in 1647. Het gaat om een aanroeping van het kruis als gids en bezweringen van de duivel.

In onze streken raakte de medaille pas laat in de 17de eeuw ruimer bekend. Naast het Sint-Jansevangelie ging ze algauw door voor een van de sterkste afweermiddelen tegen hekserij, betovering, vergiftiging en andere duivelse invloeden. Haar kracht werd dik in de verf gezet door gedrukte formuliertjes die haar gebruik en bijzondere uitwerking toelichten. Op het lichaam gedragen beschermt ze tegen betovering, kruisgewijs door drank of spijs gehaald geneest ze van de boze invloeden; om betovering van stallen af te weren legt men haar onder de dorpel waar de dieren overheen gaan, zieke dieren geeft men water te drinken waarin men met de medaille een kruis getekend heeft of men wast ze de kop met dat water.

Een voorstelling van Benedictus treffen we op een brandglasraam in de kerk van Aalter. Hij is er in het gezelschap van zijn zuster Scholastica en van Franciscus van Assisi, een iconografie die verwijst naar de schenkers van het raam. De drie zijn ook present op ramen in het koor van de kerk te Middelburg; op een raam in de Barbarakapel van de kerk van Eeklo representeert hij de schenker.

BLASIUS, 3 februari

Sint-Blasius was omstreeks 280 bisschop van Sebaste in Armenië. Tijdens de vervolgingen ingezet door keizer Licinius (308-324) werd hij met wolkammen gemarteld en nadien onthoofd. De rest van zijn levensverhaal is legende: op de vlucht voor zijn vervolgers, trok zich terug in een spelonk. Daar kwamen hem zieke schapen en geiten en zelfs allerlei wilde dieren opzoeken. Toen op zekere dag stadhouder Agricolaus op jacht ging, trof hij nergens wild aan. Bij Blasius' grot gekomen, zagen hij en zijn gezellen dat de bisschop omstuwd werd door tal van dieren die daar een toevlucht hadden gezocht. Blasius werd gevangen genomen en weggevoerd. Onderweg beval hij een wolf, die het varken van een arme vrouw geroofd had, het dier ongedeerd terug te brengen; van een andere redde hij het zoontje dat dreigde te stikken door een visgraat die in zijn keel was blijven steken.
Blasius werd verplicht te offeren aan de Romeinse goden, maar weigerde. Daarop werd hij gemarteld met ijzeren kammen en in een kerker geworpen. Daar kwam de vrouw wiens varken hij gered had, hem opzoeken en bij het licht van twee kaarsen voedde zij hem met vlees van haar varken. Toen Agricolaus vaststelde dat Blasius in leven bleef, gaf hij zijn soldaten het bevel hem in het meer te gooien. Het water onder Blasius' voeten

Medaille met Sint-Benedictus.

Medaille van Sint-Benedictus, kruiszijde (verz. Pieter-Jan Teirlinck, Zomergem).

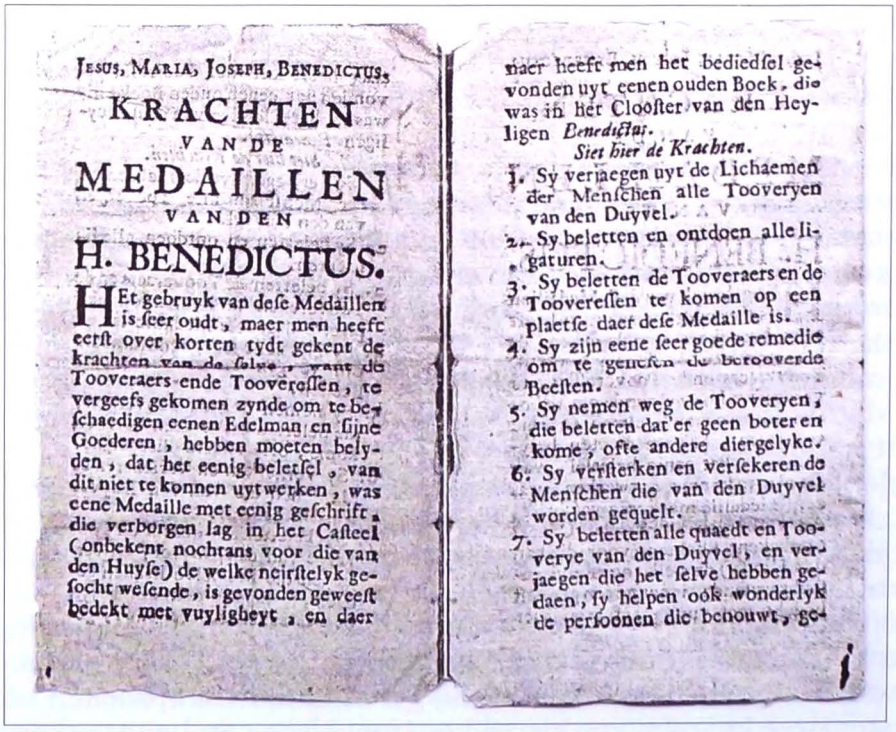

JESUS, MARIA, JOSEPH, BENEDICTUS.

KRACHTEN
VAN DE
MEDAILLEN
VAN DEN
H. BENEDICTUS.

HEt gebruyk van deſe Medaillen is ſeer oudt, maer men heeft eerſt over korten tydt gekent de krachten van de ſelve, want de Tooveraers ende Toovereſſen, te vergeefs gekomen zynde om te beſchaedigen eenen Edelman en ſijne Goederen, hebben moeten belyden, dat het eenig beletſel, van dit niet te konnen uytwerken, was eene Medaille met eenig geſchrift, die verborgen lag in het Caſteel (onbekent nochtans voor die van den Huyſe) de welke neirſtelyk geſocht weſende, is gevonden geweeſt bedeckt met vuyligheyt, en daer

maer heeft men het bediedſel gevonden uyt eenen ouden Boeck, die was in het Clooſter van den Heyligen *Benedictus*.

Siet hier de Krachten.

1. Sy veriaegen uyt de Lichaemen der Menſchen alle Tooveryen van den Duyvel.
2. Sy beletten en ontdoen alle ligaturen.
3. Sy beletten de Tooveraers en de Toovereſſen te komen op een plaetſe daer deſe Medaille is.
4. Sy zijn eene ſeer goede remedie om te genecſen de beſooverde Beeſten.
5. Sy nemen weg de Tooveryen, die beletten dat er geen boter en kome, ofte andere diergelyke.
6. Sy verſterken en verſekeren de Menſchen die van den Duyvel worden gequelt.
7. Sy beletten alle quaedt en Tooverye van den Duyvel, en verjaegen die het ſelve hebben gedaen, ſy helpen ook wonderlyk de perſoonen die benouwt, ge-

Formuliertje met opsomming van de bijzondere krachten, verbonden aan de medaille.

Ex-voto's in zilverblik ter ere van Blasius in de kerk van Sint-Laureins (© KIK-IRPA, Brussel).

droeg hem echter alsof het grond was; de soldaten die hetzelfde probeerden, verdronken. Ten slotte liet de stadhouder Blasius onthoofden.

Sint-Blasius is veelzijdig en daarom één van de veertien noodhelpers. In de Oosterse kerk is hij samen met Modestos de beschermer bij uitstek van het vee; in de westerse traditie zijn keelaandoeningen zijn specialiteit, maar ook voor huisdieren en in het bijzonder paarden deed men een beroep op hem.

Na de heropbouw van de kerk van Landegem werd ze bij haar inwijding op 15 maart 1121 onder de bescherming gesteld van de heiligen Livinus, Blasius en Margareta. De eerste raakte na een paar eeuwen in vergetelheid, en meest gevierd werd er Sint-Blasius [291]. Men bewaart er een 18de-eeuws beeld van de heilige, een borstbeeld en een relikwie.

Sint-Blasius genoot een intense verering in Sint-Laureins, waar vanzelfsprekend Sint-Laurentius de eerste kerkpatroon is. In één van zijn visitatieverslagen vermeldt deken Kerremans echter dat men daar uit traditie Sint-Blasius als kerkpatroon vereert, en zo valt het ook te verstaan uit een affiche van omstreeks 1750, waar Blasius "*patroon van de selve kercke*" en ook nog "*patroon van de voorseyde parochiale kercke van Sinte Laureyns*" wordt genoemd [292]. In elk geval delen beide heiligen er eenzelfde altaar. Op het hoogaltaar dat in 1654 bij de Brugse schrijnwerker-beeldsnijder Rijkaard Brouckman werd besteld, waren volgens contract ondermeer twee beelden "*genaempt St Lauwereyns ende Ste Blasius*" voorzien [293].

Volgens genoemde affiche wordt Blasius "*gedient tegen diversche quaelen en siechten, als in brandt, kortsen, puysten en alle andere sorten van contagieuse sieckten*". Evenmin als van keelaandoeningen, de specialiteit van Blasius, is er sprake van de bijzondere Blasiuszegen met twee kruiselings gehouden kaarsen. Overigens zijn branderige huidziekten, brandwonden en koorts evenzeer het terrein van Sint-Laurentius, die immers de marteldood stierf, vastgebonden op een rooster boven een laaiend vuur. Feit is dat tot in de jaren '50 van vorige eeuw duizenden de bedevaart naar Blasius ondernamen, bij streng vriesweer zelfs schaatsend over het Leopoldkanaal.

Blasius is in de kerk van Sint-Laureins vertegenwoordigd met een groot beeld in het koor; de kaarsenzegen is voorgesteld op een gebrandschilderd raam. De kerk bewaart een zegenmonstrans met relikwie van de heilige, in buste staat hij evenals de kerkpatroon en de Moeder Gods afgebeeld op een laat-18de-eeuwse offerschaal.

Een collectie van tientallen ex-voto's in zilverplaat, samengebracht in een muurvitrine met opschrift *Heilige Blasius, bid voor ons*, omvat een dertigtal vlammende harten en verder figuurtjes van knielende - en bunselkinderen, kinderkopjes, ledematen, ogen, oren en monden en een drietal dierenfiguurtjes.

Een relikwie van Blasius is er onder meer in de kerk van Oosteeklo.

CHRISTOFFEL OF CHRISTOPHORUS, 24 juli

Hoewel zijn levensverhaal een en al legende is en zijn feestdag daarom naar het tweede plan van de kalender is verschoven, blijft Christoffel ook in onze tijd een van de bekendste heiligen. Zijn naam

betekent letterlijk Christusdrager, en het Jezuskind op zijn schouder is dan ook zijn onmiskenbare attribuut. Voor zijn populariteit [294] bestaat allicht een verklaring: waar voor tal van kwalen tegenwoordig de geneeskunde soelaas biedt, heeft ze geen vat op lot en ongeluk - de hemel heeft dat misschien wél.

Christoffel is patroon van onder meer voerlui en reizigers. Een voorstelling van Christoffel op de houder van het taksvignet van auto's of op het deksel van de fietsbel behoorde tot de jaren zeventig van vorige eeuw zowat tot de standaarduitrusting van deze voertuigen.

Van Christoffels levensverhaal hebben het oosters en het westers christendom elk een eigen versie overgeleverd.
Een 5de-eeuws gnostisch veraal uit Egypte heeft het over een man van reusachtige gestalte en met een hoofd als een hondenkop, Christianus geheten, die in Parthië zendelingen de weg wees. Drie eeuwen later heet het dat zendelingen een halfwilde man dopen, Reprobus geheten, en ook met hondenkop; ze geven hem daarbij de naam Christoforos én de menselijke spraak. Christoforos wordt zelf geloofsverkondiger, brengt duizenden tot het christendom en verricht daarbij talloze wonderen. Het bekendste daarvan is dat zijn dorre reisstaf een bladscheut krijgt. Christoforos wordt in de kerker gegooid en weerstaat er aan de bekoringen van deernen, die hij zelfs tot het ware geloof brengt. Ook gruwelijke martelingen krijgen hem dankzij zijn geloof niet klein, maar tenslotte wordt hij onthoofd of, volgens een andere versie, verdronken.

In het Westen werd de versie van de *kynokephalos* of *canineus*, de man-met-hondenkop, vervormd tot *cananeus*, uit Kanaän, het Heilig Land. Als reus Opherus stelt hij zich op aanraden van een eremiet ten dienste van pelgrims, die hij op zijn schouders een woelige rivier overdraagt. Op zekere dag doet een klein kind een beroep op hem. Middenin de kolkende stroom wordt de last zo zwaar, dat Opherus het bijna begeeft. Het lijkt of hij de hele wereld torst. Op de oever wordt duidelijk dat hij Christus heeft gedragen, Hem die zelf de lasten van de wereld op zich heeft genomen. Opherus is nu Christopherus, Christusdrager, laat zich dopen en brengt talloze anderen tot het christelijke geloof.
In een andere versie heet het dat Reprobus enkel ten dienste wil staan van de sterkste en machtigste. Hij gaat een koning dienen, die echter ontzag heeft voor de keizer, die op zijn beurt weer bang is voor Satan. Hij gaat dus in dienst van de duivel, maar die blijkt te huiveren als ze een wegkruis passeren, reden voor Reprobus om zich in Christus' dienst te stellen. Op aanraden van een kluizenaar zal hij reizigers op zijn rug de rivier over dragen. Wanneer zich op zekere dag een klein kind aandient, gaat het verhaal verder als het vorige.

Tijdens de middeleeuwen was de verering van Sint-Christoffel een van de meest verspreide. In vele kerken was zijn beeltenis, met soms reusachtige proporties, te vinden nabij het portaal: wie de kerk verliet en

Christoffel had gegroet, zou in de loop van die dag niet sterven. Aldus was Christoffel ook één van de veertien noodhelpers.

In Assenede werd in de jaren zestig van vorige eeuw ter gelegenheid van de autowijdingen een bedevaartvaantje bedeeld met op de voorgrond Christophorus, naar links door het water wadend, met het Christuskind op de linkerschouder en in de rechterhand een staf met de allure van een jonge boom; aan een van de takken hangt een lantaarn [295].

Bedevaartvaantje, bedeeld bij de voertuigenwijdingen in Assenede.

De Sint-Christoffelgilde van Evergem kwam eerder al ter sprake. De cultus van de kerkpatroon dateert er wellicht al van rond het jaar 1000, zoniet vroeger. Geschreven bronnen zijn beduidend jonger. Zo bleven de rekeningen bewaard van een teerfeest van de gilde uit 1446 en 1447 [296].
In het kerkkoor staat een beeld van Sint-Christoffel, werk van François Delanier van Gent en geplaatst in 1857 [297]. De heilige troont ook boven de ingang van de wijkkapel op het Lindeke, op de hoek bij de samenkomst van Elslo en de Droogte.

Op één der oudst bekende Vlaamse bedevaartvaantjes, met name uit Evergem, blijkt kerkpatroon Sint-Christoffel het in eerbetoon te hebben afgelegd voor Eligius. Wel komt er de Christoffelput op voor, waar de paarden die men ter zegening voorleidde, ook gedrenkt werden [298]. Bij een ander en jonger type krijgt de titelheilige weer de gepaste eer en staat in een kring rondom hem het diepzinnige "*Christum fereo – Me ferat Christus*": ik draag Christus, moge Christus mij dragen. Een nog recenter type toont de kerk van Evergem met daarvóór de schandpaal en op de voorgrond de Christoffelput met het beeld van de heilige [299].
In Evergem waren ook medailles met Sint-Christoffel te koop.

Beeld van Sint-Christoffel bij de kapel aan het Lindeken te Evergem.

Van de Christoffelput is bekend dat hij in 1698 werd hersteld en dat toen een nieuw beeld van de heilige werd opgesteld. De put werd omtreeks 1795 gedempt. De huidige Sint-Christoffelput op het Gilbert Braeckmanplein te Evergem, even ten zuidoosten van de kerk, werd in 1953 met steun van de Vlaamse Toeristenbond opgericht. Telkenjare worden bij dit monument op de zondag na Sint-Christoffelsdag, 25 juli, voertuigen en hun bestuurders gezegend. Op 28 juli 2011 was dat voor de 83ste keer.

Eerder al kwam de cilindermonstrans uit de kerkschat van Evergem ter sprake, volgens de overlevering geschonken door een zeeman die na aanroeping van Christoffel tijdens een zware storm werd gered.

Als aloud patroon van reizigers en bij uitbreiding ook van toeristen, heeft Sint-Christoffel nog in verscheidene andere Vlaamse parochies zijn naam geleend aan een zegening of wijding van voertuigen en hun gebruikers.
In Aalter-Brug werd in 1957 een Christoffelgilde opgericht, met als belangrijkste activiteit het inrichten van een jaarlijkse autowijding [300], aanvankelijk op de zondag vóór Sint-Christoffel, tegenwoordig op de voorlaatste zondag van juni. Er komen in de jongste jaren doorgaans zo'n 250 voertuigen voorrijden. Ter gelegenheid van de 55ste editie op zondag 19

juni 2011 werd daaraan ook een *Christoffelrit* met oldtimers verbonden, waarvan de opbrengst naar een goed doel gaat [301].

Het vermelden waard is nog dat een van de geschilderde figuren op de zijwand van een laatmiddeeuwse grafkelder, opgegraven in de kerk van Waarschoot, een Sint-Christoffel was. Hij werd geacht ook op de allerlaatste reis begeleider te zijn.

CORNELIUS, 16 september

Tijdens de zware christenvervolgingen van keizer Decius (249-251) kon in maart 251 Cornelius tot bisschop van Rome verkozen worden in opvolging van zijn anderhalf jaar voordien aan martelingen bezweken voorganger Fabianus. Toen onder Decius' opvolger Gallus (251-253) de vervolgingen hernamen, werd Cornelius verbannen naar Centum Cellae, nu Civitavecchia, zo'n 60 km buiten Rome. Hij stierf er in juni 253.
Het martelaarschap van Cornelius is legendarisch. Hij zou door Gallus uit zijn ballingsoord teruggeroepen zijn om in Rome, waar pest was uitgebroken, te komen offeren aan de goden. Onderweg genas hij de sinds jaren verlamde Salustia, de vrouw van een legeroverste; het echtpaar bekeerde zich en twintig soldaten volgden hen daarin. Cornelius weigerde te offeren voor Mars, werd gegeseld en gekerkerd en uiteindelijk gedood.
Cornelius' stoffelijk overschot werd bijgezet in de Calixtuscatacomben in Rome, waar zijn graf bewaard bleef. Zijn relieken raakten echter verspreid, en allicht de belangrijkste, zijn hoofd, kwam terecht in Kornelimunster bij Aken. Vandaar verspreidde zijn cultus zich over de Lage Landen.

Cornelius wordt afgebeeld als paus met tiara en kruisstaf met drie dwarsbalken; een vast, sprekend attribuut vanaf de 14de eeuw is de hoorn, een allusie op zijn naam. Omwille van die hoorn is hij de behoeder bij uitstek van hoornvee en tegelijk één der grote schutspatronen van de boeren. De genezing van een verlamde vrouw maakt hem ook tot helper tegen zenuwaandoeningen, stuipen, vallende ziekte, jicht en reuma. Als één van de vier *heilige maarschalken* naast Antonius-abt, Sint-Quirinus en Hubertus, wordt Sint-Cornelius geacht in zowat álle dringende noodsituaties inzetbaar te zijn.

De cultus voor Sint-Cornelius kende een ongemeen grote verspreiding in Vlaanderen, onder meer ook in het Meetjesland, waar we tal van plaatsen aantreffen waar hij werd aangeroepen en waar zijn beeltenis onder een of andere vorm voorkomt. Waar ook een verering van Antonius-abt bestond, lag voor Cornelius de nadruk echter vooral op kinderziekten.

Cornelius is de patroonheilige van Aalter. In 1374 reeds bestond daar in de kerk een kapelanij van Sint-Cornelius [302]. Te zijner ere wer-

den in die tijd wekelijks twee missen opgedragen, *meulemissen* genoemd. Na de godsdienstberoerten werden die herleid tot één per maand.
Als hoger vermeld, was men in 1496 met de relikwie van de patroonheilige op bezoek in de Sint-Jacobskerk te Brugge en werden in 1513 in de kerk van Aalter acht altaren gewijd, waaronder één tere ere van Sint-Cornelius en Sint-Ghislenus [303]. De kapel van Sint-Cornelius kreeg in die jaren veel inkomsten uit offeranden in geld en natura, onder meer lammeren, pluimgedierte, boter en vlas. Er werden prentjes van Sint-Cornelius en kaarsen verkocht [304]. In de kerkrekening van 1764 worden kosten aangegeven "*over het maken van eene kiekerenne ten gebruyke van Sente Cornelis*" [305]. Een eigenaardig ritueel bestond er in het *opwegen*: het eigen gewicht of het geschatte gewicht van een ziek lichaamsdeel, werd in graan of vlas aan de heilige geofferd [306], een gebruik dat ook in Lier en Adinkerke bestond.

Beeld van Sint-Cornelius boven de kerkpoort in Aalter.

Na de golf van beeldenstormerij kocht de kerk al in 1603 een nieuw beeld en in 1608 een *hoorn van Sint-Cornelius* aan, in 1611 een rijve of reliekschrijn, hoewel men toen nog geen nieuwe relikwie van de heilige bezat [307].

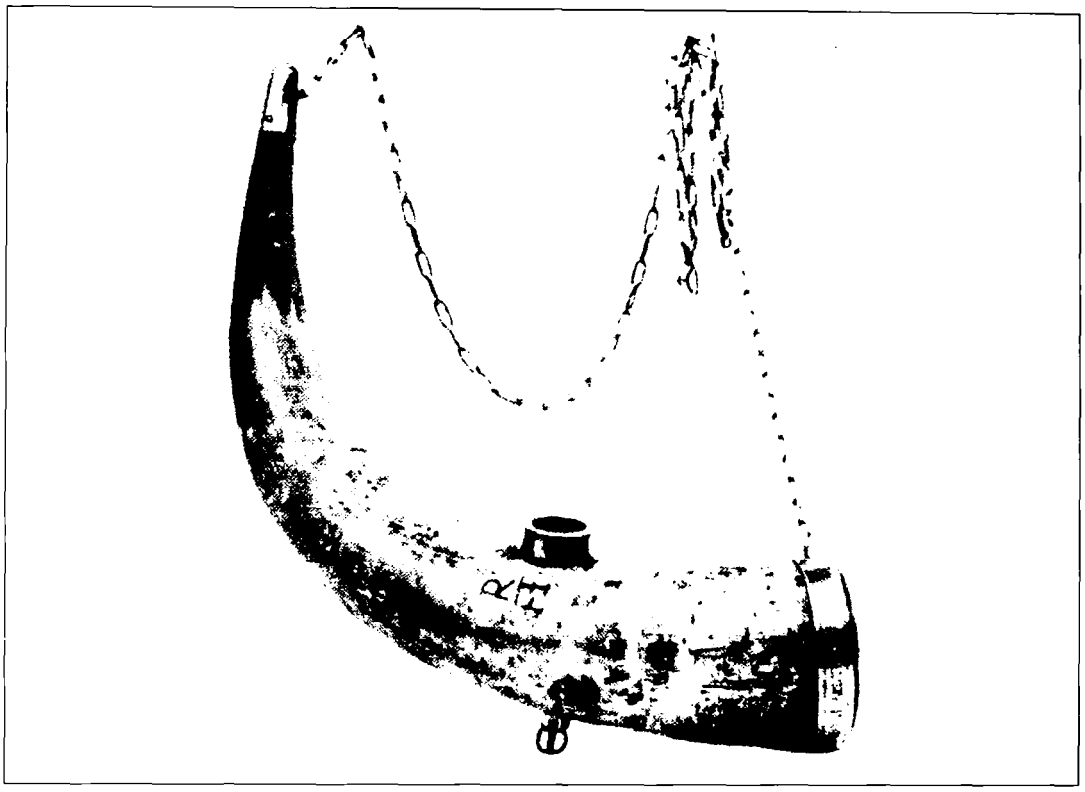

De "hoorn van Sint-Cornelius" uit de parochiekerk van Aalter.

De verering van de hoorn, die de gelovigen konden kussen, werd echter al in 1614 door de bisschop van Gent verboden [308]. Bevatte hij toen nog geen relikwie? Dat zou verwonderlijk zijn, gezien hij in Gent werd aangekocht. Werd hij na het verbod opgeborgen? Bij zijn visitatie van 13 september 1624 noteert bisschop Antoon Triest niets aangaande relikwieën of devoties, bij die van 11 mei 1627 dat Cornelius in Aalter een grote verering geniet, maar van een relikwie is alweer geen sprake [309].

Een nieuwe relikwie kwam er in alle geval door toedoen van pastoor Baes. Hij had ze in 1656 gekregen van zijn oom in Rome en schonk ze een paar jaar later aan de kerk.
De relikwie, een stukje uit de schedel van Cornelius, mocht openbaar vereerd worden. Tijdens de octaaf van de heilige paus kon men daar een aflaat van 40 dagen mee verdienen, en ook wie lid werd van de confrérie verkreeg die gunst [310].

Een confrérie van Sint-Cornelius wordt vermeld in de kerkrekening van 1557. In 1620 werd ze heringericht. Ze was eerst opgevat voor mannen, maar de statuten van 1662 hebben het al over "*hij oft sij*". In 1750 werden ze nog eens vernieuwd [311].
Minstens vanaf 1670 lieten de kapelmeesters van Sint-Cornelius in de naburige parochies affiches verspreiden om de noveen ter ere van hun patroon aan te kondigen.

Detail van de hoorn met relikwie van Sint-Cornelius in de kerk van Aalter.

Sint-Cornelius geneest de dieren. Ommegangkapel in het koorhoofd van de parochiekerk van Aalter.

Op exemplaren uit de 18de eeuw prijzen ze de heilige aan als beschermer "*mids de Vallende Ziekte onder het Bekkeneel haere plaetse is houdende, ... als ook tegen Gichte, Lammigheyd ende meer andere Quellagien*". Behalve tijdens de noveen werd ook door gewone omhalingen en op hoogdagen de kas van de Corneliuskapel gespijsd met geld en de opbrengst "*van tgone dat in ghecomen is te Paesschen ende Sijnxenen, soo van lammeren, poullereye* [hoenders], *duyven, boter, vlas ende offerpennijnghen, keirsken ende van bildekens van Ste Cornelis*" [312].
Na de hoogmis op Sint-Corneliusdag, 16 september, was er processie met de *groote Reliquien* [313]. Bij die gelegenheid werden in de tweede helft van de 18de eeuw meermaals toneelstukken opgevoerd. In 1775 was dat een stuk van Jan-Cornelis Versele, koster en schoolmeester te Aalter. In het slot klonk het onder meer: "*Ook alle soort van vee dat ergens is besmet, wordt door Cornelis, door kracht van syn gebet, Door d'hoogste majesteyt bevrijd ofte genesen ...*" [314].

Na de opheffing van het verbod uit 1796 van de Franse bezetter op religieuze manifestaties buiten het kerkgebouw, kon de confrérie vanaf mei 1802 haar activiteiten hervatten [315]. De devotie voor Sint-Cornelius vierde weer hoogtij, en tot omstreeks 1914 was *Aalternuchting* [316] een begrip in de omliggende parochies: vooral op kermiszondag stroomden duizenden bedevaarders al in de vroege ochtenduren toe in Aalter; ze deden dan hun devotie door drie keer rond de kerk te gaan en vervolgens drie keer rond het beeld van Cornelius in de kerk zelf [317]. Omstreeks 1950 werd het aantal bedevaarders op niet minder dan 25.000 geschat [318].

Toen in het begin van de 20ste eeuw de kerk van Aalter was verbouwd, kreeg Sint-Cornelius daar in 1909 een nieuw marmeren altaar. De heilige is er in vol ornaat afgebeeld in het midden, links en rechts daarvan verbeelden twee taferelen enerzijds de genezing van een verlamde vrouw, anderzijds zijn onthoofding. Twee gebrandschilderde ramen tonen hem respectievelijk verheerlijkt, als hemelse toeverlaat voor mens en dier (rechtsonder is de kerk van Aalter voorgesteld), en als standvastige in het geloof tijdens zijn verhoor door de keizer [319]. Dichtbij het altaar staat een levensgroot bustebeeld; het beeld dat het oude Corneliusaltaar sierde, kreeg een plaats achteraan in de kerk. We treffen er ook een fraai geborduurd processievaandel.

Op de rundshoorn uit de kerkschat, hiervoor al ter sprake gekomen, is een relikwie ingezet. In bijna vergane schildering is links daarvan Cornelius voorgesteld, rechts Onze-Lieve-Vrouw; op een zilveren bandje aan de rand van de hoorn staat gegraveerd "*Sint Cornelius patroon van dese prochiekerke van Aeltre bidt voor ons*" [320].

Zoals gebruikelijk staat de titelheilige van de kerk ook in de nis boven het portaal. In 1942 werden in de buitenmuren van de kerk vier

reliëfs ingemetseld met taferelen uit Cornelius' leven [321]; het reliëf tegen het koorhoofd stelt hem voor als beschermer van de dieren.

Aalter gaf een bedevaartvaantje uit met beeltenis van de heilige [322]. In 1945 en in 1974 werd daar een tentoonstelling georganiseerd rond de verering van Cornelius in Vlaanderen, de laatste naar aanleiding van 1000 jaar Aalter [323]. Twee keer, in 1955 en in 1974, werd de devotie rond Sint-Cornelius zoals die in Aalter bestond, geëvoceerd in een historische stoet [324].

In november 1900 werd in Aalter een maatschappij voor onderlinge bijstand Sint-Cornelius gesticht. Ze organiseerde spreekbeurten over pensioenen, de bijdragen van de aangesloten leden werden door het bestuur bij een lijfrentekas uitgezet. Kenspreuk van de vereniging was *God wil het*. Gegevens over de maatschappij reiken evenwel niet verder dan 1905 [325].

In de Lievevrouwekerk van Kluizen heeft Cornelius de eer van een eigen altaar, waarboven de heilige in vol ornaat is voorgesteld. Een groot 19de-eeuws schilderij stelt zijn verheerlijking voor. Op een wolkentroon, omstuwd door engeltjes die zijn pauselijke attributen en het zwaard van zijn onthoofding dragen, kijkt hij de hemelse glorie tegemoet. Een engel houdt een banderol met het opschrift "*Cornelius in morbo caduco patronus*": Cornelius, patroon tegen de vallende ziekte. In het onderregister van de voorstelling, tegen een landelijke achtergrond, roepen gelovigen zijn voorspraak in: een kind houdt zijn handjes opgestoken naar de heilige, een boer houdt een dier onder de arm.
Een groot reliekschrijn van Cornelius, werk van Donatus Sandyckx uit het midden der 19de eeuw, wordt overheerst door zijn pauselijke attributen: sleutels, kruisstaf en als bekroning de tiara. De hoorn, zijn typische naamattribuut, is eerder bescheiden aangebracht. De relikwie die in het schrijn past, bekwam in 1761 bisschoppelijke attestatie. Sandyckx leverde ook nog een zilveren jachthoorntje, waarmee een gekleed processiebeeld werd opgesmukt. Een kleine relikwie van Cornelius is gevat in een met gepolierd zilver beslagen koehoorn.
Omstreeks 1860 begeleidde in de generale processie een groep van twaalf Cornelisknechten de relikwie van de heilige, in 1874 verwierf de confrérie een zijden standaard [326].

Kluizen-kermis, de zondag vóór 29 juni, bracht keer op keer grote begankenis teweeg voor de tweede kerkpatroon. Bij die gelegenheid stond het schrijn uitgestald in het koor, het versierde processiebeeld in de middenbeuk van de kerk. Bedevaarders kwamen eerst in de kerk Cornelius groeten, deden dan de vijftien staties van de rozenkransmysteries rond de kerk, en besloten hun ommegang bij de zandstenen Cornelius aan de voorgevel, naast het portaal. In de kerk liet men zich dan zegenen met de relikwie en eventueel inschrijven in de confrérie of ging men het lidmaatschap vernieuwen. Achteraan in de kerk waren was-

sen ex-voto's, onder meer dieren voorstellend, medailles en litanieën te koop. Men schafte zich ook kleine gewijde broodjes aan, die later in het eten van mens of dier konden verbrokkeld worden. Tot omstreeks 1920 bestond het gebruik van het offeren van dieren [327].

De parochiekerk van Bassevelde-Landsdijk heeft een relikwie van Cornelius.
In de Sint-Vincentiuskerk van Maldegem-Kleit is een Cornelius de steunfiguur van de preekstoel; zijn beeltenis staat ook achterin de kerk nabij het portaal. Als noodhelper kreeg hij in 1899 tegen de zuidmuur van de kerk drie kapelletjes met gepolychromeerde reliëfs die scènes uit zijn leven voorstellen [328]. Ze zijn een initiatief van de toenmalige pastoor, om zijn parochianen bij ziekte van hun kinderen de verre tocht naar Sint-Cornelius in Aalter te besparen [329]. Dieren komen er niet aan te pas: die zijn hier toevertrouwd aan Antonius-abt, aan wie drie andere kapellen zijn toegewijd. De zondag na 16 september was er in Kleit plechtige Cornelius-ommegang.
Sint-Cornelius kreeg ook zijn beeld in de Doornkapel te Kleit. Hoewel hij er kruisstaf en hoorn draagt, zijn z'n ornaat en mijter als van een *gewone* bisschop. Op een bedvaartvaantje van Kleit figureert hij, tussen grot en Doornkapel, samen met Antonius-abt, Sint-Appolonia en de Heilige Rita [330].

In de kerk van Maldegem-Donk kreeg Cornelius de eer van een zijaltaar. Zijn cultus en de broederschap zijn er zo oud als de kerk zelf en zijn er ingevoerd door de eerste pastoor van de parochie, Joannes De Swaef, die voordien onderpastoor was in Machelen bij Deinze, een wijdvermaard bedevaartsoord voor Cornelius [331].

Relikwie van Sint-Cornelius, Oostwinkel.

Op het altaar te Maldegem-Donk staat tegenwoordig een beeld van het Heilig Hart, Cornelius kreeg een plaats tegen de zuil ervóór. Op het eind van de 19de eeuw gaf men in Donk een bedevaartvaantje uit met voorstelling van de kerk en in de bovenhoek Sint-Cornelius, en er was een bidprentje te koop met litaniegebed [332]. Tot in de vroege jaren 1900 werd Cornelius er met de eer van een octaaf gevierd vanaf de tweede zondag van september; bedevaarders gingen driemaal rond de kerk en dan driemaal rond het beeld in de kerk; men offerde er kaarsen, wassen ex-voto's en konijnen [333].

De kerk van Hansbeke heeft beeld en relikwie van Cornelius, Oosteeklo en Oostwinkel bezitten een relikwie, in Poesele is hij voorgesteld op een der glasramen in het koor.

Toen de kerk van Waarschoot in 1849 een relikwie van Sint-Cornelius bekwam, werd daarvoor in Gent een bustebeeld aangekocht. Een eerste plechtige octaaf "*ter eere vanden heyligen Paus en Martelaer Cornelius, bezonderen patroon tegen de Vallende Ziekten, Sessen, Stuijpen, Gichtigheden, Kinkhoest, rhumatisma en vele andere Ziekten en Kwalen, zoo onder de beesten, als onder de Menschen ...*" werd gehouden van 9 tot 16 september, en op die eerste zondag werd een broederschap ingesteld, nog vóór ze door de bisschop was goedgekeurd. Tijdens de octaaf werd dagelijks gezegend met de relikwie, zegen die ook kon bekomen worden "*al de andere dagen van het jaer, daer toe aenzogt zijnde*".

Cornelius en Ghislenus, na de brand van de kerk van Waarschoot betere tijden afwachtend.

Zowel mannen als vrouwen konden zich tegen een jaargeld van een halve frank of voor vijf centiemen per maand in de confrérie laten inschrijven. In 1865 schilderde zekere Bauwens uit Gent een ommegang van Sint-Cornelius, in 1877, onder pastoor Van Dorpe, werden acht zandstenen reliëfs met scènes uit het leven van de heilige tegen de buitenmuren geplaatst. Ze waren het werk van Delanier uit Gent [334].
In 1989 werd de Corneliusommegang door toedoen van de vereniging Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot in ere hersteld. Na de rampzalige brand van de kerk op nieuwjaarsnacht 2001-2002, werden de reliëfs bij het slopen van de muren verwijderd, maar ze bleken zo verpulverd dat ze niet te redden waren. In de nieuwe kerk is het bustebeeld van Cornelius, net als dat van kerkpatroon Ghislenus, niet weer opgesteld.

DONATUS, 7 juli

Het gebeente van Sint-Donatus - niet te verwarren met de heilige bisschoppen Donatus van Arezzo en Donatianus van Reims - werd in 1646 in een Romeinse catacombe ontdekt. Volgens de legende was hij hoofdman van een legioen van keizer Marcus Aurelius. Toen zijn troepen aan de Donau dagenlang omsingeld lagen door de Germanen en er in het Romeinse kamp gebrek aan water dreigde, bad Donatus tot zijn God. Het begon te regenen, terwijl de Germanen door storm en bliksem werden verjaagd. Donatus bracht het tot lijfwacht van de keizer, maar werd wegens een geweigerd huwelijk ter dood veroordeeld. Toen op 30 juni 1652 zijn relikwieën van Euskirchen naar Münstereifel werden overgebracht, werd een priester aan het altaar door een blikseminslag getroffen, maar een schietgebed tot Sint-Donatus redde zijn leven, zodat hij de translatie ongedeerd kon begeleiden; waar de processie passeerde week het onweer en klaarde de hemel uit.
Met dergelijke mirakels werd Donatus patroon voor goed weer en beschermheer tegen droogte, donder, bliksem en hagel. Zijn attributen zijn een soldatenuitrusting, zwaard en/of schild, martelarenpalm en bliksemschichten in de hand. In Duitstalig gebied valt zijn feestdag op 30 juni, bij ons met die van zijn andere naamverwanten op 7 augustus.

Sinds de Sint-Laurentiuskerk van Poesele in 1860 een relikwie van de heilige Donatus verkreeg, ontplooide zich in het dorp een ongemeen intense verering voor de donderheilige. Zijn feestdag wordt er gevierd de tweede zondag van juli, de dag waarop zijn relieken Münstereifel zouden hebben bereikt.

Achteraan in de kerk bevindt zich een schilderij met de heilige, gekonterfeit door de Gentenaar Scheirs in 1860, jaar waarin Poesele zijn relikwie verkreeg. Het stelt de heilige voor in legionairsuitrusting met zwaard en martelarenpalm tegen een donkere lucht met bliksemschichten; op de achtergrond zijn kerk en gemeentehuis van Poesele te herkennen. In hetzelfde jaar werd ook een broederschap ingesteld, die zeven jaar later 627 leden telde uit Poesele zelf en uit tal van parochies in het omlig-

Beeld van Sint-Donatus in de Sint-Laurentiuskerk van Poesele.

gende [335]. De leden bekwamen een devotieboekje waarin onder meer te lezen stond: "*In de Sacristij zijn te bekoomen, boekskens, behelzende de regelen dees Broederschap, kruiskens, medaljen, ringen en andere godvruchtige voorwerpen, volgens keus, die zullen gewijd zijn en de relikwie van den H. Donatus zullen aangeraakt hebben*" [336].

Vanaf 1941, jaar waarin de uit Eeklo afkomstige Albert Roegiers parochieherder werd, ging men Donatus ook inroepen als beschermer tegen luchtaanvallen. In 1942 ontwierp de Gentse graficus Willy Schoon voor Poesele een bidprentje waarbij boven Donatus' hoofd bommenwerpers komen aanvliegen. Wellicht mede door dit beschermheerschap telde de broederschap in 1945 zo'n 12 000 leden. De begankenis vanuit de omliggende dorpen was in die jaren zo groot, dat de kerk een tweede relikwie verkreeg om de bedevaarders vlotter te kunnen bedienen [337].
Op Sint-Donaasdag van 1945 trok, eveneens op initiatief van pastoor Roegiers en onder het motto *Poesele's schoonste dag*, voor het eerst een Donatusprocessie uit. Tegen de molen die eertijds in het Molenstraatje, nu Poekestraat stond, was een rustaltaar opgebouwd van waaraf de bedevaarders gezegend werden met het altaarsacrament. Bij de terug-

Relikwie van Sint-Donatus in de kerkschat van Poesele.

tocht was er nog een plechtig lof tegenover de kerk. Er was ook een hymne voor Donatus op een gedicht van franciscaan Toon de Mindere, gezongen op de melodie van de adventshymne *Conditor alma siderum*. De vijfde strofe vat samen wat men van Donatus hoopte te bekomen [338]:

Donatus, Strijder-Martelaar,
Gij, onverwindbaar in 't gevaar,
Beschut ons huis, en stal en schuur
Spaar ons vooral van 't eeuwig vuur.

De Donatusprocessie ging voor het laatst uit in 1972 en geruisloos dreigde ook de broederschap te verdwijnen, tot ze in 1985 nieuw leven kreeg ingeblazen [339]. Op een bedevaartvaantje dat toen door de heemkundige kring Het Land van Nevele ter gelegenheid van 125 jaar Donatusbroederschap werd uitgegeven, staat de heilige als Romeins soldaat, de linkerhand rustend op zijn schild, in de rechter twee bliksemschichten. Op de achtergrond is de kerk van Poesele voorgesteld met een processie die zich daarheen begeeft met het beeld [340]. Sinds 1985 wordt nog elk jaar ter gelegenheid van Sint-Donatus' naamfeest een vaantje bedeeld aan de kerkgangers [341]. Van 12 tot 19 september 2010 werd in de kerk van Poesele een tentoonstelling gehouden rond *Donatus, de donderheilige*.

Behalve het schilderij treft men achterin de kerk, hoog tegen een zuil, een beeld van Donatus; op een brandglasraam in het koor is hij naast de kerkpatroon Sint-Laurentius voorgesteld. Ze hebben er het gezelschap van heiligen zoals Cornelius, Nikolaas van Tolentijn en Rochus.
Het moet een moment van verstrooidheid óf een stunt van Sint-Donatus geweest zijn toen op 24 april 1878 de bliksem insloeg op de toren van Poesele ... want in de kortste keren werd de brand die daardoor ontstaan was door een stortregen gedoofd [342].

De Sint-Donatusvieringen van Poesele illustreren zonder weerga hoe een relikwie én het enthousiasme van een plaatselijke geestelijke een parochie konden begeesteren.

Een reliek van Donatus berust nog in de kerken van onder meer Oosteeklo en Waterland-Oudeman [343].

Sint-Donatusviering 1945: processiegroepen en zegening vanaf het rustaltaar op de molenhoogte te Poesele.

ELIGIUS OF ELOOI, 1 december

Eligius werd omstreeks 590 geboren in het Franse Chaptelat. In het naburige Limoges leerde hij het beroep van edelsmid, en belandde zo te Parijs aan het hof van de Merovingerkoning Clotharius II. Door zijn vakkennis en eerlijkheid bracht hij het tot muntmeester en raadsman, functies die hij ook onder Dagobert I voortzette. Kort na diens dood in 639 liet Eligius zich tot priester wijden, amper twee jaar later werd hij

bisschop van Noyon. Van daaruit bezocht hij meerdere keren Vlaanderen, waar hij vele nederzettingen tot het christendom bracht. Hij stierf in Noyon op 1 december 660.

Zijn beroep van edelsmid, een historische werkelijkheid, maakte Eligius tot de patroon van smeden en bij uitbreiding van de metaalbewerkers en zelfs van al wie met de hamer omgaat. Het verband met paarden ligt voor de hand, en het wordt ondersteund door een legende van een lastig paard: Eligius sneed het beest de benen af, besloeg ze en plaatste ze weer aan het ros. Een ander verhaal wil dat Eligius een beer die zijn trekos opgevreten had, dwong zelf de kar verder te trekken. Om al die redenen werd Eligius ook patroon van al wie met paarden omgaat: voerlui, paardenmeesters en boeren, hoewel er voor die laatste categorie moet aan toegevoegd worden dat het in Vlaanderen vooral de rijkere boeren, de boeren met paarden waren die lid waren van de Elooisgilden. Daaraan kan nog als eigenaardigheid toegevoegd worden dat wagenmakers en paardensmeden doorgaans één keer in het jaar door hun klanten, de boeren en voerlui werden betaald. De richtdag daarvoor was 1 december, Sint-Elooi.

Eligius wordt aangeroepen tegen ziekten bij paarden en ongevallen mét paarden, en voor mensen tegen *nagelgaten* en *steenpuisten*, verzweringen van de huid.

Sintelooi wordt voorgesteld als bisschop met als vast attribuut een hamer. Vaak is die gekroond, als teken van zijn bedrijvigheid aan koninklijke hoven. Niet minder dan zeven parochiekerken in het Meetjesland, met name Boekhoute, Eeklo, Ertvelde, Evergem, Oostwinkel, Vosselare en Waterland-Oudeman, bewaren in hun kerkschat een Eligiushamer waarmee gezegend werd.

Eligius is één van die heiligen die in nagenoeg alle Vlaamse parochies in ere werd gehouden. Zijn herdenkingsdag, 1 december, werd wel *koud Sintelooi* genoemd. In sommige plaatsen viert men de zondag na 24 mei, herdenkingsdag van de translatie van Eligius' relikwieën, *warm Sintelooi*.

In Aalter werd rond 1905 een Sint-Elooisgilde gesticht die boeren en smeden verenigde; hoewel men op de eerste maandag van december ter kerke trok, waar de paarden werden gezegend en er mis werd gevierd, was het toch vooral een gezelligheidsgilde, die mettertijd veel middenstanders ging tellen. Op Aaltershoekje bestond tot halverwege de jaren vijftig van vorige eeuw een gelijkaardige vereniging [344].

Bij de Sint-Elooivieringen van Adegem sloten zich regelmatig ook de boeren en smeden van de wijk Balgerhoeke aan. Zo noteerden we uit het boek van kanselmededelingen voor 7 december 1845 "*Dijnsdag ten 9 ueren eene gezongene misse ter ere vanden h. Eligius door de peerdesmids*

Beeld van Sint-Elooi in de kerk van Bentille.

van Balverhoeke", en voor zondag 6 december 1846 "*Maendag ten 9 uren eene gezongene misse ter eere van de h. Elizius door de peerdesmeden en landslieden van 't Dorp, van den Hoeke en Balverhoeke*" [345]. Bij de smidse van de familie Ginneberge aan de hoek Staatsbaan-Dorpsstraat was er eertijds een herberg Sint-Eligius [346].

Voor Assenede wordt een Sint-Elooisgilde betuigd in de eerste helft van de 17de eeuw [347]; in Boekhoute zou de verering van Eligius, in het bijzonder rond zijn feestdag, in de 18de eeuw zeer levendig zijn geweest [348].

Eligius is de kerkpatroon van Bentille, waar een bedehuis staat met een ongewone bouw- en gebruiksgeschiedenis. In 1617 was er namelijk op die wijk, als opvolger van een Sint-Antoniuskapel, een noodkapel voor de parochianen van Sint-Jan-in Eremo. In 1686 wordt ze afgebroken. Een tweede kerk kwam er in 1711-1718 door de uitbreiding van de privé-kapel van de pastoor. Het was een constructie in hout, die in 1743 nog werd vergroot; ze was ondertussen een bijkerk van Sint-Jan. In 1756-1760 werd ze vervangen door een gebouw in baksteen, dat in 1762 werd ingewijd onder de aanroeping van Sint-Eligius. Een dertig jaar later was ze in de praktijk hoofdkerk van Sint-Jan. Uitbreidingen volgden nog in 1852 en 1926 [349].
Sint-Eloois beeltenis staat boven de kerkdeur en tegen een zuil, en men bezit er een mooi houten beeldje van de heilige dat wellicht dateert uit de 18de eeuw.

De Sint-Vincentiuskerk van Eeklo had destijds een Sint-Elooisaltaar; een daaraan verbonden gilde wordt vermeld in 1556 [350]. Dit laat ook het bezit van een relikwie verondertsellen, die mogelijk verloren ging tijdens de godsdienstoorlogen. In elk geval bekwam men in 1748 een relikwie van de heilige: "*Op Sinte Michiels dag is tot Eecloo met pracht en solemniteyt van Adegem gehaeld de reliquie van den heyligen Elisius*", noteert Eeklonaar Pieter Arents in zijn Memorien [351]. De bisschop van Brugge had toelating tot verering verleend en aan de leden van de confrérie werden bijzondere aflaten toegekend. Behalve de feestdag van de heilige zelf op 1 december, waren ook 1 mei, 29 juni, 21 en 29 september dagen waarop aflaten toegekend werden [352]. Tijdens de zegendagen, waarop de boeren massaal toestroomden, werden in de jaren zeventig-tachtig van de 18de eeuw honderden bedevaartvaantjes verkocht [353].

Beeld van Sint-Eligius als werkman nabij kerk de kerk van Ertvelde.

Relikwiehamer uit de kerkschat van Ertvelde Onze-Lieve-Vrouw ten Hemel Opgenomen.

Ook de gekroonde zilveren relikwiehamer in de kerkschat van Eeklo draagt het opschrift 1748 [354]. In 1778 liet de confrérie een nieuw processievaandel maken; ze bezat ook een groot houten beeld van Eligius. Een inventaris uit 1786 laat uitschijnen dat het op feestdagen en ter gelegenheid van processies werd aangekleed en getooid met een zilveren mijter en staf [355].
Met zijn haast levensgroot beeld is Eligius, met gekroonde hamer in de hand en een aambeeld aan zijn voeten, ook de eerste heilige die een kerkganger er tegenkomt aan de *mannenkant*, en ook in het koor kreeg hij in de magnifieke rijen van de veertig getuigen zijn plaats.

De verering van Sint-Elooi bleef in Eeklo levendig tot ver in de vorige eeuw en in enkele metaalbewerkende bedrijven wordt nog steeds op Sint-Elooisdag getrakteerd. Sinds enkele jaren wordt zijn naamdag er ook herinnerd in de afdeling metaalbewerking van het Provinciaal Technisch Instituut.

In Ertvelde moet al van oudsher een verering van Sint-Elooi bestaan hebben. In september 1562 had daar immers een zekere Joris Martins bij nachte "*den beelde van Ste Loey uut zijn huysekin*" gestolen[356].

In 1734 werd er een reliekhamer van Sint-Eligius ingehaald, wat gepaard ging met grote feestelijkheden, onder meer geschut. Elooi werd er zo geliefd, dat nog geen dertig jaar later de eerder zo gevierde Sint-Hubertus nog maar weinig aandacht kreeg [357].
In 1942 werd er een Eligiusgilde gesticht, die bij haar zilveren jubileum in 1967 aan de zuidkant van de kerk een beeld ter ere van haar patroon liet oprichten [358]. In plaats van een traditionele bisschopsfiguur werd het, onder invloed van het modernisme, een ambachtsman achter zijn aambeeld.

Zoals het Hubertus in Ertvelde verging, zo overkwam het Sint-Christoffel in Evergem: vanaf omstreeks 1730 wordt hij er verdrongen door Sint-Elooi. Hoezeer deze geëerd werd, mag blijken uit het feit dat Waarschoot, wellicht naar aanleiding van een plaag onder het vee of juist de vrijwaring daarvan, in 1739 de kerk van Evergem begiftigde met een borstbeeld van Eligius, belegd met zilverblad; een bijhorende staf werd geschonken door de inwoners van Sleidinge [359]. Vanaf 1770 werd een

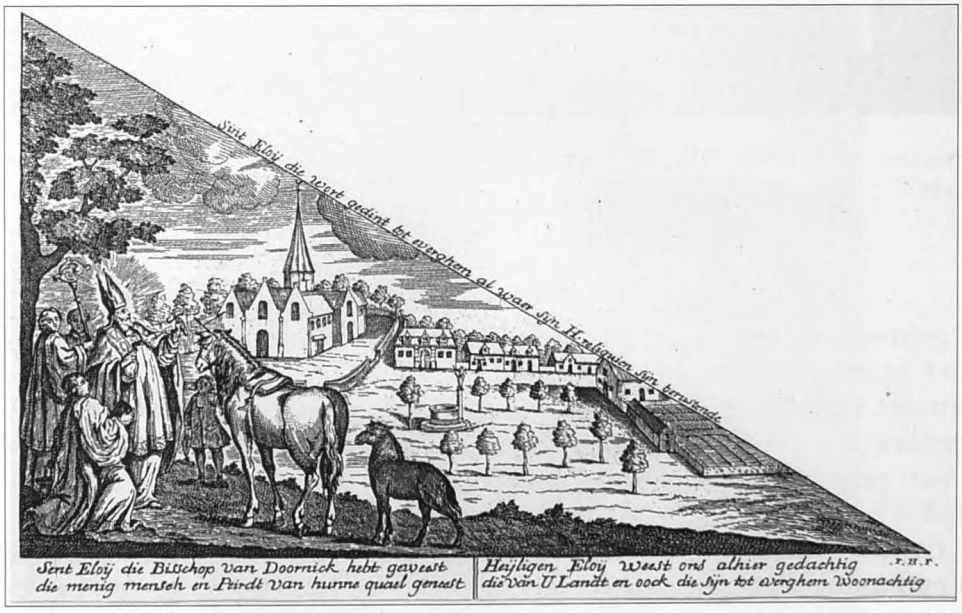

Bedevaartvaantje van Sint-Eligius, Evergem, naar een drukplaat uit de 18de eeuw. Het voorgeleide paard draagt een vaantje in zijn manen.

bedevaartvaantje aan de man gebracht waarop het dorpsplein van Evergem met onder meer de kerk en de christoffelput zijn voorgesteld. In de rechte hoek links zegent Eligius een paard, terwijl hij het met de linkerhand een hamer voorhoudt; een veulen zal als volgende aan de beurt zijn. Ook in het opschrift wordt specifiek naar paarden verwezen: *Sint Eloij die wort gedint tot everghem al waer sijn H. reliquien sijn berustende. Sent Eloij die Bisschop van Doornick hebt geweest, die menig mensch en Peirdt van hunne quael geneest, Heijligen Eloy weest ons alhier indachtig die van U Landt en oock die sijn tot everghem woonachtig ...*"[360].

Kop van de relikwiehamer van Sint Elooi uit de parochiekerk van Evergem.

Op een zijde van de kop van de gekroonde relikwiehamer, bewaard in de kerkschat van Evergem, staat Eligius in buste gegraveerd en met zelf een hamer in de hand. De onderkant van de kop draagt als opschrift *"Dese reliqui is versocht dor pater Allex Sander de costen dar van betaelt dor sr Joannes Gargan"*. Deze Joannes Gargan behoorde wellicht tot de Evergemse kostersfamilie met die naam [361].

In 1736 verwierf ook de kerk van Knesselare een relikwie van Sint-Elooi. Hij werd er gevierd de zondag volgend op 25 juni. De begankenis die dit teweegbracht was zo groot dat men in de kerkrekening van 1749 noteerde dat de grazing op het kerkhof, die tot dan toe werd verpacht, *"door het groot besoeck vanden selven heylighen door de peirden het gars ... ten volle wordt ghedestrueert ..."*. Een affiche uit de jaren 1760 à 1770 kondigt, *"tot het gemak der Landslieden"*, de volle aflaat aan die op zijn feestdag te verdienen valt. Elooi wordt er als *"Bezonderen Patroon tegen de Steenzweiren, Gezwellen ende andere verrottende Quaelen zoo voor Menschen als Beesten"* aangeprezen. Zowel tijdens de vroeg- als tijdens de hoogmis werd over Sint-Elooi gepreekt, en nadien werd zijn relikwie in een plechtige processie rondgedragen. Buiten de plechtigheden werd met de relikwie gezegend, en *"Nota: Dat men geduerende het geheel jaer ten alle tyden tot gerief der Inwoonders ende Vremdelingen kan gezegent worden met de zelve Reliquien"*.
Tegenwoordig zit de relikwie van Sint-Elooi in een schrijn samen met die van Franciscus van Assisi en Sint-Lodewijk [362].

In de kerk van Oostwinkel deed Eligius zijn intrede kort voor of in 1737. Hij kreeg er in de noordelijke beuk het altaar toegewezen dat tot dan toe Sint-Antonius was toegewijd. Op het altaarschilderij uit 1826 staat de heilige in bisschoppelijk ornaat en met een hamer in de hand, klaar om een paard te zegenen dat wordt voorgeleid. In de attiekkapel bovenop prijkt hij in buste.
De relikwie van Elooi is gevat in een zilveren hamer, aan de kerk geschonken in 1737. Een aanzet tot een confrérie van Sint-Elooi was er al in 1750, maar pas in 1754 keurde de bisschop van Gent de broederschap en haar statuten goed [363].

In Poeke bestond een *maatschappij St Eloy* minstens vanaf 1889, toen ze deelnam aan een vergadering ter voorbereiding van een muziekfestival in de gemeente. Na een inzinking in de jaren na Wereldoorlog II, kreeg de gilde in 1956 nieuwe impulsen. Ze was op de eerste plaats een gezelligheidsgilde, die ondermeer meehielp bij de organisatie van de lokale kermissen en jaarlijks een *jonge* en een *getrouwde* deken van Sint-Elooi verkoos. Een kerkelijke band onderhield men door de zegening van paarden met hun ruiters en van auto's [364].

In Ursel wordt een Sint-Elooisgilde betuigd in 1455 en 1550 [365].
Sint-Elooi is de kerkpatroon van Vosselare. De oorspronkelijk 14de-eeuwse kerk werd verwoest in 1940, de huidige dateert van 1952. Een gilde ter ere van de heilige bestond er al in 1379, in 1678 werd door de bisschop van Gent een altaar aan Sint-Elooi gewijd. Een bedevaartvaantje riep de vereerders op met "*Naer Vosselaere wilt u met uw' peirden spoeden, Aenroept daer S. Eloy, zoo zal u God behoeden*". Daarvan werden er jaarlijks een duizendtal aan de man gebracht, in 1711 werden er 1800 gedrukt [366]. Na de zegening met de reliekwiehamer reden of leidden de paardenhouders hun dier driemaal rond de kerk en gingen ze daarna ook binnen nog hun devoties doen. Ondertussen stond hun paard aangebonden aan een ring tegen de kerkmuur. Bij de bouw van de nieuwe kerk werden de ringen opnieuw in het metselwerk bevestigd.
Boven de kerkdeur werden hoefijzers opgehangen en er schijnen destijds bijzondere ex-voto's geofferd zijn. Behalve voor paarden, diende men in Vosselare ook voor *nagelgaten*, een soort zweren. Daarbij werden geroeste spijkers geofferd, die achteraan in de kerk werden verkocht.

Op het altaar van de heilige staat zijn beeltenis, tot de kerkschat behoren een zilveren relikwiehamer met opschrift *Hansbeke 1728*, een zilveren aambeeldje op steel, een hoorntje en een schepje met vlak, rond blad. Ook de baljuwsstaf is met zijn bustebeeld gesierd [367].

De paardenzegening met optocht en ommegang houdt in Vosselare tot op heden stand. Eertijds werd ze gevolgd door ringsteekspelen en kermis. Ze gaat door op de zondag van of na 24 juni, de dag waarop de translatie van Eligius' relieken herdacht wordt, in de volksmond *warm Sint-Elooi*, en dit tegenover zijn naamfeest op 1 december.

Paardenzegening door pastoor Fred Van den Abeele in Vosselare.

Aan de paardenwijding wijdde Virginie Loveling enkele bladzijden in het tijdschrift *Volkskunde* van 1894.
Destijds was er een Elooiskapelletje aan een eik in het Donkerstraatje, *Sint-Eloois heecsken.*

Eligius is de tweede kerkpatroon van Waterland-Oudeman. Zijn beeltenis komt, als pendant van die van kerkpatroon Sint-Nikolaas, voor in tundo op de linkerwang van het hoofdaltaar; ook op het rechter zijaltaar, dat ooit hoofdaltaar was, is hij voorgesteld op een schilderijtje op de altaarbekroning.
Tot de kerkschat behoort een relikwiehamer.

Sleidinge had een boldersvereniging, een biljartclub en een voetbalploeg Sint-Elooi [368].

FRANCISCUS VAN ASSISI, 4 oktober

Weelde en amusement waren de ingrediënten van de jeugd van Francesco Bernardone, als zoon van een welstellende stoffenhandelaar geboren in 1181 of '82 in Assisi, Umbrië. Op ongeveer twintigjarige leeftijd werd hij krijgsgevangene bij een strijd tussen zijn geboortestad en Perugia. Zijn hechtenis bracht hem tot inzicht en inkeer. Eens vrij, deelde hij alles waarover hij te beschikken had uit aan de behoeftigen en leefde hij voortaan in armoede en gebed. Nadat hij bij San Damiano een kerkje had hersteld, werd het hem duidelijk dat hij dé Kerk moest herstellen van verval. Hij vestigde zich als kluizenaar in Portiuncula nabij Assisi, vrouw Armoede zou er zijn bruid zijn. Hij kreeg een grote menig-

te volgelingen, die zich mindere broeders gingen noemen. In 1209 bekwam Franciscus de pauselijke goedkeuring van een regel voor de gemeenschap. Een paar jaar later kreeg hij ook de adellijke Clara uit Assisi als volgelinge. De communauteit die zich rond haar vormde, vestigde zich in San Damiano. Clara was de eerste vrouw die een kloosterregel ontwierp.

In 1224 ontving Franciscus, terwijl hem in een mystieke vervoering de gekruisigde Christus verscheen, de stigmata of wondtekens. Hij stierf op 3 oktober 1226, geen volle twee jaar later werd hij heilig verklaard. Toen al hadden zich volgelingen gevestigd in de Nederlanden. Clara overleed in 1253.

Franciscus van Assisi is in het Meetjesland belangrijk wegens zijn orde, de Franciscanen of Minderbroeders, die als eerder gezegd in Eeklo van 1664 tot 1797 en van 1866 tot 1986 aanwezig waren. Arme Klaren waren er in Eeklo van 1893 tot 2003.

In de kerken waar Franciscus werd vereerd, zal dat eerder als mysticus en als dusdanig patroon van de derde-ordelingen geweest zijn dan als de dierenbeschermer die men heden ten dage in eerste instantie in hem ziet. Wegens zijn legendarische vertrouwelijke omgang met "*broeder wolf*" en de predicatie voor de vogels werd zijn naamdag, 4 oktober, internationaal uitgeroepen tot Werelddierendag; in 1979 werd hij patroon van het milieu en de beroepen die ermee samenhangen.

Op een glasraam in de Sint-Corneliuskerk in Aalter wordt hij als pendant van Benedictus door de schenkers gehuldigd als ordestichter; hij is er voorgesteld prekend tot de vogels. In rondbeeld en in glasschildering was hij tegenwoordig in de kerk van de Minderbroeders-Franciscanen aan de Markt in Eeklo, waar de orde vanaf 1649 aanwezig was [369]; in de hoofdkerk treffen we hem in een blindnis van de zuidelijke tran-septarm en op een glastaam in de Heilig Hartkapel.

De kerken van Adegem en Hansbeke bezitten een beeld en relikwie van Franciscus.
In Kaprijke, waar in 1909 een congregatie van de behoorlijk strenge Derde Orde van Franciscus werd gesticht [370], komt hij eveneens voor in rondbeeld en op glas, en ook de architecturaal merkwaardige kapel op het dorpsplein is aan hem toegewijd. De kerk van Knesselare bezit beeld en relikwie van Franciscus, in de kerkkoren van Maldegem-Sint-Barbara, van Middelburg en Sint-Laureins is hij voorgesteld in glas.
In of kort na 1809 werden in de kerk van Waarschoot, nabij het koor, de beelden van Franciscus en van Antonius gesteld die men had gekocht bij de paters in Eeklo [371].

In de kerk van Watervliet bewaart men een processievaandel van de derde-ordelingen van Sint-Franciscus.

Vaandel van de Derde orde van Sint-Franciscus in de kerk van Waterrvliet.

Een relikwie van Franciscus is er ook in de kerk van Oosteeklo. Zomergem heeft een beeld en een relikwie.

GHISLENUS, 9 oktober

Ghislenus van Henegouwen werd in Athene geboren maar vestigde zich omstreeks 650 als kluizenaar nabij Mons in Henegouwen. De adelaar waarmee hij soms wordt voorgesteld zou hem de plek hebben gewezen waar hij zich moest vestigen, een beer, zijn vaste attribuut, zou beschutting bij hem gevonden hebben toen hij door jagers werd achtervolgd. In het naar hem genoemde Saint-Ghislain bij Mons stichtte hij een klooster voor zijn volgelingen. Hij stierf er in 684.

Voor Ghislenus dient men vooral tegen stuipen en vallende ziekte, tegen kinderkwalen, zelfs bedwateren, en ook nog tegen onvruchtbaarheid en voor een goede bevalling, dit laatste omdat hij de plaatselijke burchtvrouwe door het uitlenen van zijn gordel hielp. Op een aantal plaatsen werd hij vereerd samen met Cornelius, die eveneens helpt bij stuipen of seskens.

In Evergem werd op 15 juni 1511 een altaar gewijd aan drie heiligen, namelijk Johannes, Cornelius en Ghislenus [372].
In de kerk van Hansbeke siert Ghislenus' indrukwekkende beeltenis één der gebrandschilderde ramen [373]. Hij staat er niet zozeer ter verering dan wel als naampatroon van verscheidene telgen van de adellijke familie Borluut en de Bousies-Borluut, die enkele Hansbeekse burgemeesters

voortbracht. Ze waren erfgenamen van de familie van de Woestijne d'Hansbeke, waarin de namen Gislenus en Gislena eveneens veelvuldig voorkwamen.

De kerk van Waarschoot stond oorspronkelijk onder de aanroeping van Onze-Lieve-Vrouw Geboorte; de gedachtenis, gevierd op 8 september, is nog steeds de richtdatum van Waarschoot kermis. Later werd Ghislenus er de titelheilige. Een vermelding van offergaven aan deze kerkpatroon - een koppel kippen – dateert al van 1625, een relikwie van Ghislenus was er zeker vanf 1703. De affiche die gelovigen opriep tot de noveen te zijner ere, noemt hem "*besonderen patroon tegen de kortsen, vallende ziekten en andere kinder-ziekten*" [374].

Als kerkpatroon kreeg Ghislenus, nadat in 1731 nog zijn troon was hersteld [375], in 1766 een nieuw beeld in het hoogkoor [376]. In 1875 werd het met zijn pendant, Johannes Nepomicenus, vervangen door beelden van Petrus en Paulus [377]. Een relikwiebuste van de heilige komt naar uitvoering en stijl geheel overeen met de buste van Cornelius en dateert dus wellicht ook uit het midden van de 19de eeuw.

Beeldje van Sint-Ghislenus op de ceremoniestaf van de kerkbaljuw van Waarschoot.

In 1854 schonk profesor De Block van Gent een groot, 17de-eeuws marmeren beeld van Ghislenus aan de kerk [378]. Boven het altaar hing, vóór de brand, een schilderij uit het eind van de 17de eeuw, dat de ontmoeting van de heilige Ghislenus met de Frankische koning Dagobert I voorstelde [379].

Tot 1968 stond aan het eind van de Stationsstraat in Waarschoot een Ghislenuskapel; ze verving een oudere, in 1848 wegens bouwvalligheid afgebroken kapel. Een borstbeeld van de heilige prijkte boven de deur. Men hield er *statie* bij de "*Leintjesommegang*", die gedaan werd de zondag na 9 oktober [380]. Die ommegang, zo wil de traditie, gaat langs de wegen die de monniken van de Waarschootse priorij Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove bij een nakende aanval volgden op hun vlucht naar de kerk met hún Ghilslenusrelikwie en nadien bij de terugkeer naar hun klooster. De Ghislenusommegang, die een aantal kapellen aandoet, kreeg nieuw leven ingeblazen door de Vereniging voor het Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed. In 1987 werd in de Kapellestraat een Ghislenuskapel gebouwd ter nagedachtenis van Lorand Vereecke, stichter van de vereniging.

HUBERTUS, 3 november

De legende over Hubertus' bekering nadat hij op een Goede Vrijdag op jacht trok en een hert met stralend kruis tussen het gewei voor hem opdook, is nog vrij algemeen bekend.
Hubertus werd omstreeks 655 uit adellijke ouders geboren in Aquitanië. Na zijn bekering werd hij de gezel van Sint-Lambertus, bisschop van Maastricht, die in 705 à 706 in Luik werd vermoord. Hubertus volgde hem op en werd de 21ste bisschop van Tongeren-Maastricht. In 718-719 of 722 verplaatste hij de bisschopszetel naar Luik, waarheen hij ook het gebeente van Lambertus liet overbrengen. Hubertus stierf in 727 in Tervuren, op 3 november 743 kreeg hij door verheffing van zijn relikwieën de status van heilige. In 825 werd zijn gebeente overgebracht naar de abdij van Andange, die sindsdien, net als de stad waarbinnen ze ligt, naar hem genoemd is. Daar ontstond in de 11de eeuw zijn *vita*, doorspekt met onder andere de legendes van zijn bekering, van de genezing van een man die aan hondsdolheid leed, de schenking van een stola door een engel en de overhandiging van sleutels door Sint-Pieter. Stola en sleutels werden bij de translatie van zijn relieken in de kist aangetroffen. Het kruisdragend hert en een jachthoorn enerzijds, het bisschopsgewaad, de stola en de sleutels anderzijds werden dan ook zijn voornaamste attributen.
Zijn eredienst, gepropageerd vanuit Saint-Hubert, kreeg ruime verspreiding over heel West-Europa. Hij is patroon van jagers en boswachters, zijn hulp wordt ingeroepen bij hondenbeten en hondsdolheid. Die specialiteit maakte hem ook tot heilige maarschalk.

Hondsdolheid of razernij was en blijft een gevreesde ziekte, waartegen pas in 1885 door Louis Pasteur een serum werd ontwikkeld. Daar

Relikwie van Sint-Hubertus in de kerk van Adegem.

de symptomen gelijkenis vertonen met die van een epileptische aanval en van bezetenheid, werd eertijds in veel gevallen, wanneer onzekerheid bestond omtrent een dierenbeet, ook aan de duivel als aanstichter gedacht. In zijn *Memorien* heeft Eeklonaar Pieter Arents het bij juli 1741 over "*eene kwaede ziekte in Vlaenderen en Braband, waardoor dat er vele menschen komen te sterven, maer die daer van genezen naer dertig dagen min of meer, hebben getroffen geweest met eene dolheid of raezernye en duurt nog wel eene maend eer zy erstelt zyn*" [381].

In het volksgeloof was brood, op 3 november gewijd onder aanroeping van de heilige Hubertus, een probaat middel om huisgenoten en dieren tegen razernij te beschermen.
Zijn grote populariteit blijkt ook het feit dat zovele herbergen naar hem werden genoemd.

Naar het eind van de 17de eeuw toe heeft Adegem een altaar dat toegewijd is aan Sint-Anna en Sint-Hubertus en voorzien van een schilderij met het traditionele onderwerp van Hubertus' bekering. De kerk is dan ook in het bezit van een relikwie en van een *sleutel* van Sint-Hubertus [382]. Te zijner ere zou eertijds, in de 18de eeuw, een buitengewone begankenis geweest zijn [383]. Thans hangt boven het Hubertusaltaar een doek *Het visioen van Sint-Hubertus* door Theodoor De Heuvel van Eeklo. Ook het zilveren relikwiedoosje uit de kerkschat bevat een traditionele voorstelling van Hubertus met het hert [384].

In Assenede werd in 1819 een Sint-Hubertusgilde gesticht [385], in het koor van de Sint-Vincentiuskerk te Eeklo is Hubertus in jagerstenue en met hert voorgesteld in de grote reeks van heiligen uit het volk.

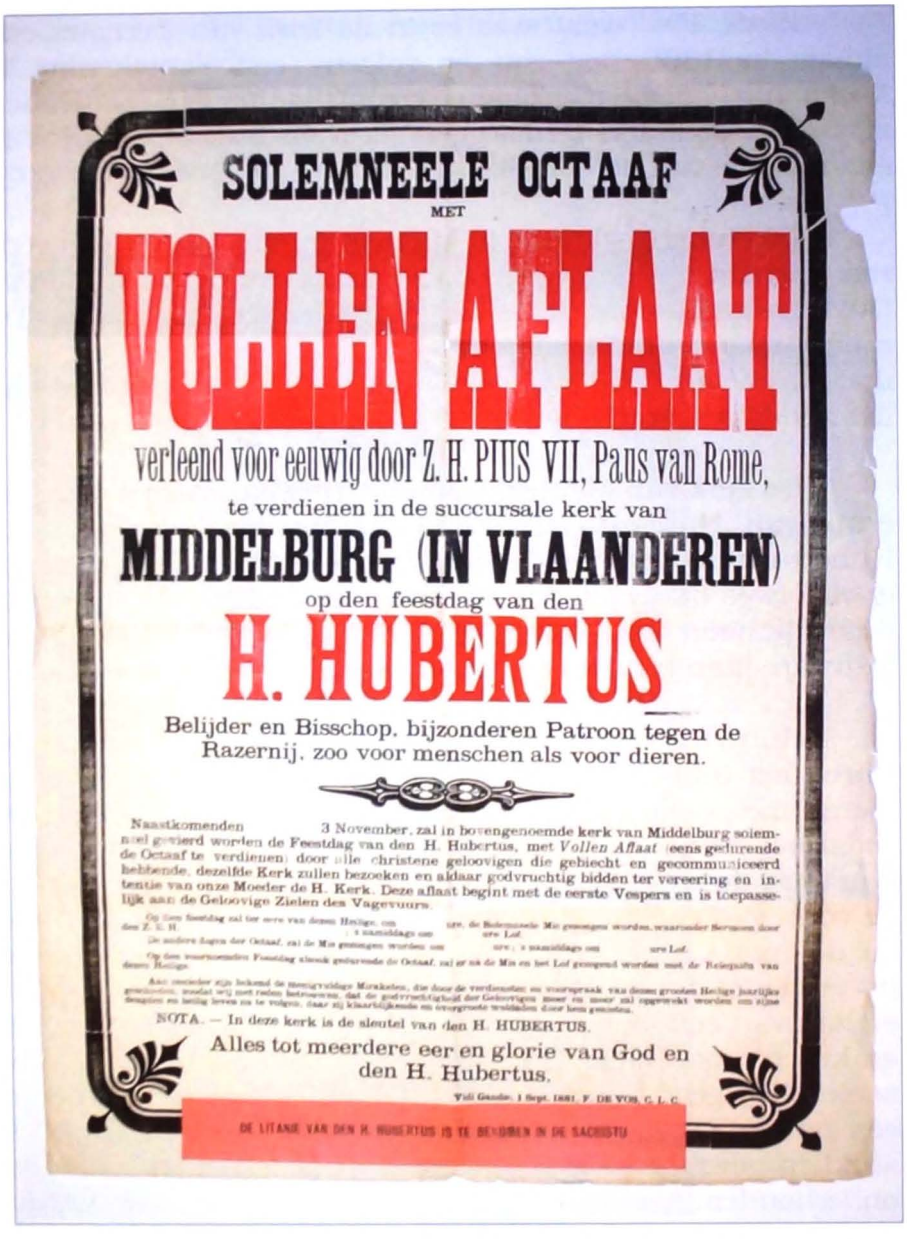
SOLEMNEELE OCTAAF
MET
VOLLEN AFLAAT
verleend voor eeuwig door Z. H. PIUS VII, Paus van Rome,
te verdienen in de succursale kerk van
MIDDELBURG (IN VLAANDEREN)
op den feestdag van den
H. HUBERTUS
Belijder en Bisschop, bijzonderen Patroon tegen de Razernij, zoo voor menschen als voor dieren.
Naastkomenden 3 November, zal in bovengenoemde kerk van Middelburg solemneel gevierd worden de Feestdag van den H. Hubertus, met *Vollen Aflaat* (eens gedurende de Octaaf te verdienen) door alle christene geloovigen die gebiecht en gecommuniceerd hebbende, dezelfde Kerk zullen bezoeken en aldaar godvruchtig bidden ter vereering en intentie van onze Moeder de H. Kerk. Deze aflaat begint met de eerste Vespers en is toepasselijk aan de Geloovige Zielen des Vagevuurs.
NOTA. — In deze kerk is de sleutel van den H. HUBERTUS.
Alles tot meerdere eer en glorie van God en den H. Hubertus.
DE LITANIE VAN DEN H. HUBERTUS IS TE BEKOMEN IN DE SACRISTIJ

Affiche met aankondiging van de noveen ter ere van Sint-Hubertus in Middelburg, eind 19de eeuw.

Ertvelde heeft een Hubertusaltaar, maar daarin prijkt tegenwoordig Sint-Jozef. Het bijhorend schilderij *De bekering van de heilige Hubertus* hangt rechts ervan. De vermelding van een herberg *Sint Hubrecht* in 1520 kan erop wijzen dat de Hubertusdevotie in Ertvelde al van voor die datum bestond. In elk geval was daar in 1639 een Hubertusconfrérie, met zowel mannen en vrouwen als leden. Een goedgekeurde relikwie van de heilige was er in 1685; in 1711 werd er een nieuwe klok met de naam van de heilige gewijd. Het bezit van de confrérie bestond in 1786 uit onder meer een bank in de kerk, een houten beeld, een zilverstuk met zijn afbeelding en een (slechte) koperen tromp [386].

In de 17de eeuw was er in de kerk van Evergem een Hubertusaltaar; in 1866 nog zou er volgens een aantekening in het *Liber Memorialis* van de parochie een confrérie ter ere van Hubertus geweest zijn, maar daar zijn verder geen gegevens over bekend [387]. De kerk bezit een relikwie van de heilige.

De Hubertusdevotie in Middelburg moet zeker van vóór 1854 dateren, vermits één der kerkklokken die onder het pastoraat van Constant Duvillers gegoten werden, naar hem werd genoemd. Duvillers (een memorabele naam, ook omdat hij het begrip *Meetjesland* tot gemeengoed maakte en van 1859 tot 1885 een *Almanak van 't Meetjesland* uitgaf) verliet Middelburg in 1854 [388].

De kerk van Middelburg bewaart een compleet assortiment ter verering van Hubertus en ter vrijwaring van hondsdolheid: er is een Hubertusaltaar, een bustebeeld van de heilige met de bijhorende relikwie, er zijn twee hubertussleutels, waarvan één afgesleten en de andere met duidelijk hoorntje, er bleven een affiche ter aankondiging van de noveen, gedrukte litanieën en een reeks wassen ex-voto's bewaard.

Hubertussleutels deden in de 14de eeuw hun intrede. Eigenlijk waren het brandijzertjes waarvan het gloeiende uiteinde bij mensen en dieren met symptomen van razernij tegen de beetwonde werd gedrukt, zodat het venijn als het ware uitgebrand werd. Waren er geen bijtsporen, dan werd de sleutel een ogenblik tegen het voorhoofd gedrukt. Sleutels in de vorm van een lange spijker waarvan de doorn in een handvat is gezet en de ronde, afgeplatte zijde verwijzend naar Hubertus als jager een hoornmotief draagt, worden ook wel *hoornsleutels* of *cornetten* genoemd en zijn van een jonger type. De Hubertussleutels kregen hun geldigheid en kracht door aanstrijken met de stola van Hubertus in Saint-Hubert, zoniet door gebeden en wijding. Behandelde dieren werden negen dagen, een noveen lang dus, in afzondering gehouden en kregen binst die tijd stukken gewijd brood of gewijd graan; mensen dienden een noveen te onderhouden. Het meest effectief voor mensen was natuurlijk de reis ondernemen naar Saint-Hubert, waar hen een miniem stukje draad uit de fameuze stola in een incisie in het voorhoofd werd gelegd [389]. Zo ondernam een vrouw uit de wijk Noortem te Maldegem in 1880 de reis naar Saint-Hubert nadat ze door een razende hond was gebeten [390].

In de parochiekerk van Poeke is Hubertus titularis van een zijaltaar. Het schilderij met zijn bekering dateert van 1662. In de loop van de 18de eeuw kwam Hubertus helemaal in de schaduw te staan van Sint-Jan-de-Doper [391].

In de kerk van Nevele berust een relikwie van Hubertus en was er eertijds een broederschap, die samenging met die van Mauritius [392]. Ook de kerken van Hansbeke [393], Knesselare [394], Waterland-Oudeman [395],

Wippelgem en Zomergem [396] bezitten een Hubertusrelikwie, maar deze opsomming is zeker onvolledig.
Vermoedelijk tussen 1816 en 1826 werd de Sint-Ghislenuskerk van Waarschoot verrijkt met een grote *Bekering van Sint-Hubertus*, geschilderd door Evergemnaar Angelus De Baets (1793-1855) [397].

De bekering van Sint-Hubertus, schilderij eertijds in de parochiekerk van Waarschoot (©KIK-IRPA, Brussel).

ISIDORUS VAN MADRID, 15 mei

Als door de boeren na te volgen ideaal van vroomheid en ijver kreeg Isidorus van Madrid zijn bekendheid in Vlaanderen vrijwel uitsluitend via de in 1890 te Leuven gestichte Boerenbond. Zijn voorbeeld werd ruim gepromoot in het ledenblad *De Boer* [398]. Zo wordt bijvoorbeeld in het januarinummer van 1898 bij de nieuwjaarswens gesteld "*... of wij allen in 't jaar 1898 gelukkig zullen zijn, ligt in Gods en in onze hand. Ora et labora! Bid en arbeid ! zoo luidt eene oude spreuk. ... vereer onzen Patroon den H. Isidorus, Landbouwer, en volg zijne deugden na. Bid maar arbeid ook! ...*".

De proefboerderij van de Boerenbond in Poppel was bekend als Sint-Isidorushoeve; veel lokale afdelingen van de Boerenbond in Vlaanderen namen Sint-Isidoor over als hun patroon, en hij leende zijn naam onder meer ook aan melkerijen, veilingen en andere landbouwcoöperatieven.
De feestdag van Isidorus valt op een symbolisch bijzonder gunstig moment, 15 mei, als alle land ligt ingezaaid, aan de fruitbomen de vruchtzetting begint en in stal of weide volop nieuw leven wordt geboren.

Vlag van de boerenbondafdeling Adegem, 1925.

Het levensverhaal van Isidorus, omstreeks 1070 geboren en rond 1130 gestorven nabij Madrid, bevat alle elementen die hem tot stichtend voorbeeld konden stellen: hij was een eenvoudig landman, gehuwd, werkzaam, mild voor wie armoe leed en bovenal vroom. Wanneer hij in gebed verzonken was, leidden engelen zijn ossen en ploeg, een gegeven dat zoals we eerder zagen, ook Guido van Anderlecht toegedicht wordt. Isidorus wordt dan ook als landman in alledaagse werkkledij voorgesteld, meestal met een spade [399] of ander werktuig of met een korenschoof, bid-

dend terwijl engelen het ploegwerk overnemen, vaak ook bij een bron die hij liet ontspringen om zijn land te bevloeien.

In het Meetjesland treffen we Isidoor aan op een bijzonder mooi gebrandschilderd venster in de Sint-Joris- en Sint-Godelievekerk van Sleidinge, een schenking overigens, net als het brandglasraam daartegenover met voorstelling van Sint-Antonius-abt, van de Boerenbonders van Sleidinge in 1930. Isidorus is er afgebeeld knielend voor een Mariakapel, terwijl naast hem de bron opwelt die zijn akkers drent.

Brandglasraam met voorstelling van Sint-Isidoor in de parochiekerk van Sleidinge.

Het opschrift "*H. Isidorus, leer ons bidden en leer ons werken*" is noch min noch meer een parafrase op de benedictijnse leefregel *ora et labora*. In Sleidinge is ook een beeld van de heilige uitgestald.

Ook in Wippelgem is Isidorus voorgesteld op een kerkraam, in Zomergem is hij de eerste heilige wiens beeld we achteraan rechts in de kerk tegenkomen; zijn spade die een bron doet ontspringen en de ploeg karakteriseren hem als landman.

JOHANNES DE DOPER, 24 juni

Over Johannes de Doper zijn we door de evangelies ingelicht. Hij was de zoon uit het lang onvruchtbaar gebleven huwelijk van Elisabeth en priester Zacharias. Na jaren streng ascetisch leven in de woestijn van Palestina, waar hij zich met sprinkhanen voedde, ging hij bij de Jordaan prediken over het Rijk Gods en doopte hij bekeerlingen die hun leven daarop wilden afstemmen. Toen ook zijn verwant Jezus van Nazareth naderde, wees Johannes hem aan als het Lam Gods.
Omdat Johannes het liederlijke leven aanklaagde dat Herodes Antipas met zijn schoonzus Herodias leidde, werd hij in de kerker gegooid, maar Herodias' dochter Salome liet hem bevrijden. Herodias overhaalde haar dochter voor Herodes te dansen; als beloning daarvoor verzocht Salome om het hoofd van Johannes. Hij stierf wellicht in het jaar 31.

Johannes de Doper is, Christus en Maria niet te na gesproken, de enige heilige van wie ook de geboorte wordt gevierd. Als de wegbereider van Christus wordt hij in de Byzantijnse traditie meestal Johannes de Voorloper genoemd, andere titels zijn Laatste der Profeten en Engel der Woestijn.
Johannes wordt wegens zijn onthoofding tegen allerlei hoofdkwalen en voorts tegen stuipen en vallende ziekte aangeroepen, maar is door de associatie met het Lam Gods ook patroon van herders, scheerders, wolkaarders en wevers, en een beschermer van de kudden.

Het past hier het gebruik van Sint-Jansvuren te vernoemen, die in veel streken van Europa bestonden, eigenlijk als voortzetting van de heidense gebruiken rond de zomerzonnewende, en dit tegenover de geboorte van Christus, herdacht rond de tijd van de winterzonnewende. In het Meetjesland kende men evenwel meer de Sint-Pietersvuren, aangelegd op 29 juni.
Sint-Janskruid, opgehangen in huis en stal, werd geacht bescherming te bieden tegen brand, blikseminslag en noodweer en zelfs allerlei ziekten. Sint-Jansdag was ook een referentie in pachtcontracten.

Eeklo had omstreeks 1450 een Sint-Jansaltaar met wekelijks zes missen, op te dragen door een eigen kapelaan. Het bestond tot aan de overname van de kerk door de calvinisten in 1578 [400]. We mogen zonder meer aannemen dat dit geen altaar was voor Johannes-evangelist maar voor Johannes de Doper. Thans vinden we hem in de Sint-Vincentiuskerk voorgesteld op het pseudotriforium in de zuidelijke transeptarm, op een paneel van de preekstoel en op de deurstijl van de doopkapel.

Een indrukwekkend schilderij met voorstelling van de onthoofding van Johannes de Doper hangt in de kerk van Ertvelde nabij het Lievevrouwealtaar. In de kerk van Evergem-Belzele is de Doper voorgesteld op een brandglasvester bij de doopkapel.
In Kaprijke werd in 1868 een genootschap van de Heilige Joannes-

Baptista ingesteld. Het richtte zich in aanvang voornamelijk tot oudere, arme werklieden [401]. Op de Landsdijk siert de gestalte van Johannes de Doper de brandglasramen zowel in het hoogkoor als boven het portaal; ook op het koorgestoelte is hij aanwezig. De kerk heeft ook een relikwie van de heilige [402]. Aan dat alles zal de eerste pastoor, Jean-Baptisie Meuleman wel niet vreemd zijn.
In Lotenhulle bestond een kapelanij van Sint-Jan-de-Doper met twee missen per week [403].

De parochiekerk van Oostwinkel draagt de titel Sint-Jans Onthoofding. Het dramatische levenseinde van de Voorloper van Christus vormt er het onderwerp van het schilderij boven het hoofdaltaar: de beul overhandigt aan Salome het afgehouwen hoofd van de Doper. Ook in de kroonnis van het altaar staat Johannes. Vier taferelen uit zijn leven zijn afgebeeld op de voet van een monstrans uit 1778.

In 1708 verwierf de kerk van Poeke, toegewijd aan Lambertus, door toedoen van haar toenmalige welstellende pastoor Joannes Antheunissen een relikwie van diens naamheilige. Ze bracht grote begankenis van bedevaarders mee, die behalve geld ook levende dieren, harten in zilver of was en kaarsen offerden. Nadat ze al ruim vier jaar eerder pauselijke goedkeuring had verkregen, werd in 1729 een broederschap van Sint-Jan-Baptist opgericht met zowel mannen als vrouwen als leden. Ze blijkt echter enkele jaren nadien al versmolten te zijn met de confrérieën van Onze-Lieve-Vrouw en van het Heilig Sacrament, maar toch bracht de pelgrimage voor Johannes de Doper de meeste inkomsten aan. In 1745 werd een nieuw beeld van de heilige aangekocht.
In 1948 werden tegen de kerkmuren nog een vijftal kapellen van een Sint-Jansommegang aangebracht, maar de confrérie van Sint-Jan-Baptist of Sint-Jansgilde bleek midden de jaren tachtig van vorige eeuw zo goed als uitgedoofd. Wat bleef is de kleine kermis op de zon- en maandag vóór Sint-Jansdag in juni; de *grote* kermis duurde drie dagen, beginnend de zondag voor het feest van Lambertus in september [404].
De relikwie van Sint-Jan is gevat in een elegante sokkel, die de schaal draagt waarop Johannes' afgehouwen hoofd ligt; het geheel wordt omgeven door een boog van gestapelde rocailles die wordt bekroond door een alziend Oog van God in wolken- en stralenkrans.

De Doper gaf zijn naam aan kerk en parochie van Sint-Jan-in-Eremo. Al in 1518 zou daar een Sint-Jansgilde actief geweest zijn; in 1717 kreeg het genootschap nieuw leven ingeblazen [405]. Een affiche uit 1723 die oproept voor de *vollen aflaet* op Sint-Jansdag, 24 juni, prijst de heilige aan "*teghen de Excessen Vallende sieckten Drayinghen, ende Swymten des Hoofts*", wat natuurlijk te maken heeft met zijn onthoofding. Toentertijd werden levende dieren, zoals kippen, duiven en schapen geofferd, om ze nadien te verkopen ten bate van de kerk. Naar Sint-Jan kwam men vooral voor kinderkwalen [406]. Op het eind van de 19de eeuw werd er een bedevaartvaantje voor de kerkpatroon verkocht, waarop hij

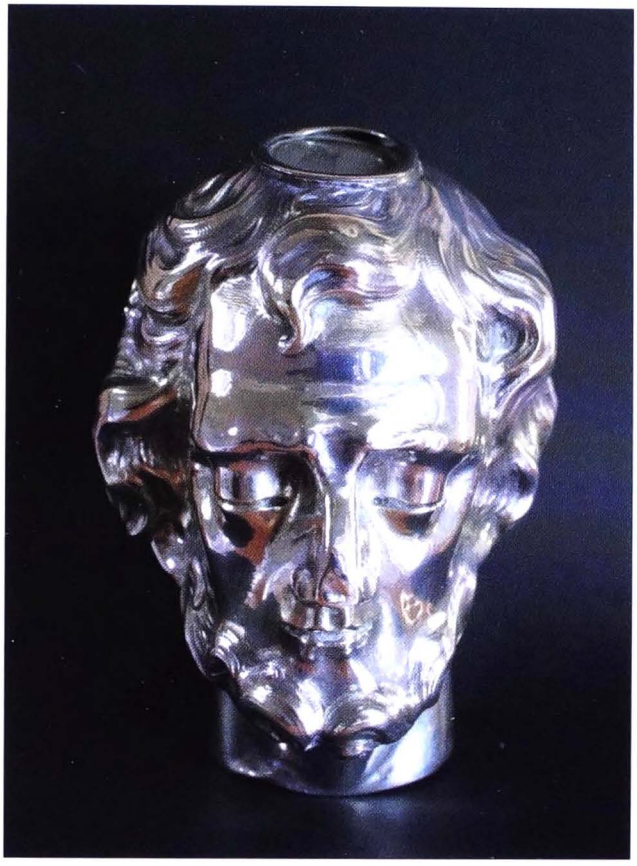

Relikwiehoofdje van Sint-Jan de Doper in de kerkschat van Sint-Jan-in-Eremo.

wordt aangeprezen met als bijzondere intentie "*tegen de dood van kinderen vóór het doopsel*" [407]. In die tijd kon gedurende de noveen het aantal bedevaarders oplopen tot rond de tienduizend [408]

Als boetepredikér en verkondiger van Christus staat Johannes afgebeeld boven de kerkdeur. Op een beeld achteraan in de kerk houdt hij een discus met daarin het Lam Gods. Boven het hoofdaltaar is in stucwerk het doopsel van Christus voorgesteld, op de panelen van de preekstoel zijn prediking, het doopsel van Christus en onthoofding.
Er is een ommegang van zeven *staties*; bij de vijfde wordt gebeden "*opdat wij mogen bewaard worden van besmettelijke ziekten en sterfte der beesten*".

Nog steeds wordt er op of omtrent Sint-Jansdag gezegend met de relikwie van Sint-Jan, die de kerk in 1774 bekomen heeft. Ze is gevat in een zeer expressief zilveren reliekkopje. Voordien werden de bedevaarders gezegend met een *Agnus Dei* [409]. Het beeld van Sint-Jan wordt dan uitgestald, omgeven door lis - van riet willen ze in Sint-Jan niet horen ! – , wat verwijst naar Johannes' leven aan de Jordaanoever.
Op het rechterzijaltaar in de kerk van Bentille, eigenlijk bijkerk van Sint-Jan-in-Eremo, staat een polychroom beeld van Johannes.

In de kerk van Sint-Jan-in-Eremo wordt het beeld van Johannes de Doper ter gelegenheid van het patroonsfeest traditioneel versierd met lis.

In Zomergem, waar Johannes net als de titelheilige Martinus in een gevelnis boven de kerkpoort staat, werd in de 16de eeuw gezegend met de "*Sent Jansvinghere*", wellicht een relikwie die men hield voor de vinger of een kootje ervan waarmee de Doper Jezus had aangewezen als het Lam Gods [410].

In verscheidene kerken in het Meetjesland, zoals de kerk van Sint-Laureins en de Sint-Laurentiuskerk van Zelzate, is de scène van Christus' doopsel in rondbeeld, op doek of in glas voorgesteld in de doopkapel

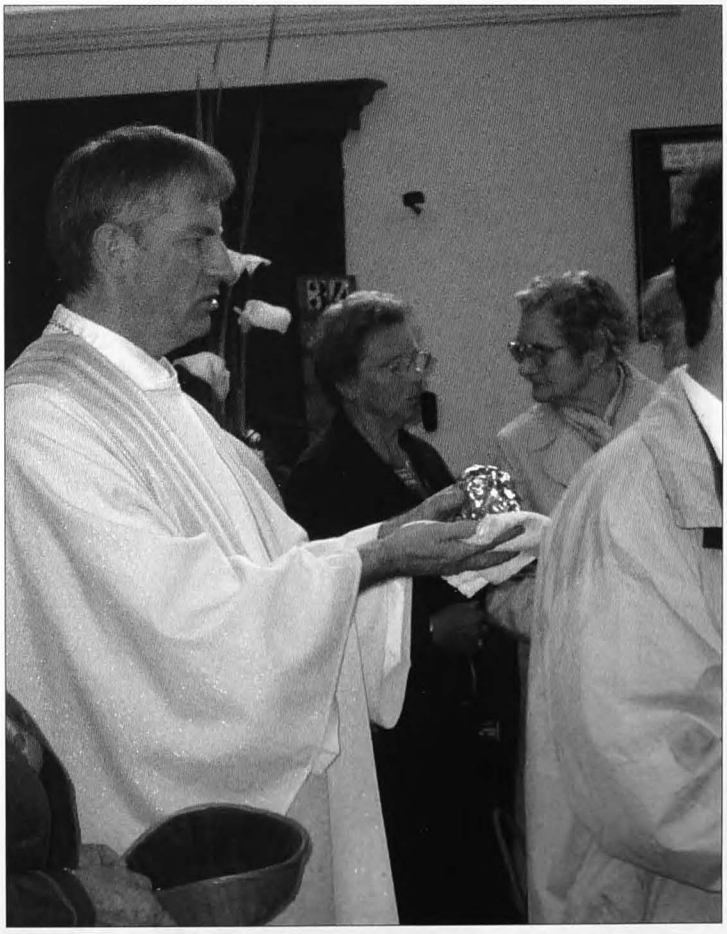

Zegening met de relikwie van Sint-Jan, gevat in het zilveren hoofdje, in de kerk van Sint-Jan-in-Eremo op de zaterdag na zijn naamfeest, 2007.

LAURENTIUS, 10 augustus

Laurentius was ten tijde van paus Sixtus II diaken in Rome, en had er het beheer over de kerkelijke bezittingen. Hij stierf in 258 de marteldood: volgens de overlevering vroeg keizer Valerianus hem de kerkschatten in te leveren. Laurentius verscheen met een hele schare armen, die hij aanwees als *de schatten van de Kerk*. Hij werd gevat en op 10 augustus 258, gebonden op een rooster, levend verbrand.

Wegens de aard van zijn marteling geldt Laurentius als beschermer tegen brand en brandwonden, maar ook tegen huidkwalen met branderig aspect of pijn. In Eeklo en omgeving kende men voor dat laatste de aanroeping [411]:

Sint-Laurentius, het laait en het brandt:
maakt met uw hand
dat 't niet innewaard en kan.

Laurentius is de kerkpatroon van Poesele. Zijn beeltenis boven de toegangsdeur van de kerk is het werk van de plaatselijke beeldhouwer Blondijn Van Haver (1811-1865), die voor de kerk nog ander snijwerk leverde, waaronder een Kruislieveheer [412]. Ook binnen de kerk treffen we zijn beeld en figureert hij op een der brandglasvensters in het koor. In het koor zijn bovendien vier scènes uit het leven van Laurentius in muurschildering voorgesteld, werk van de Nevelse schilder Theodoor Janssens [413]. Uiteraard bewaart men er ook zijn relikwie.
In vorige eeuw gaf het kerkbestuur van Poesele een *Litanie van de Heilige Laurentius* uit. Ze omvat ook een bedevaartlied *bij de Openbare Ommegang*, met een strofe bij elk der vier kapellen die tegen de buitenmuren van de kerk zijn aangebracht. Die kapellen werden nog in 1960 vernieuwd [414].
Laurentius werd in Poesele behalve tegen besmettelijke ziekten, ook aangeroepen tegen infecties, huiduitslag en koortsen. In de 19de eeuw kwamen vanuit de omliggende parochies te zijner ere de bedevaarders naar *Poesele nuchting*. De octaaf van zijn feestdag liep van 10 tot 17 augustus [415].

Volkskundige traktaten vermelden dat hij ook werd aangeroepen tegen de aardappelplaag, die de bladeren van de plant er als verschroeid doet uitzien, en tegen de gevreesde *brand in 't vlas* [416]. Dat hij voor de vruchten der aarde in het algemeen, en voor het wellukken van het vlas in het bijzonder ook in Poesele werd aangeroepen, blijkt uit de afroepboeken van de kanselmedelingen die er in het kerkarchief bewaard bleven. Zo zijn er in de jaren 1835-1837 missen ter ere van Laurentius met als intentie het weren van de brand in het vlas, *om van den hemel af te smeecken den regen voor de vruchten der aerde*, ter bescherming tegen brandige koortsen en een *subiete* dood, tegen *sciatica* en *Rhumatissima*, tegen ziekte bij de paarden, tegen *de plaeg der menschen en de koeplaeg* en *om door zijne voorspraak den voordeeligen veldstaenden oogst te mogen inhaelen* [417].

De gemeentenaam Sint-Laureins geeft aan dat ook daar Laurentius de titelheilige is. Aan hem is een zijaltaar gewijd met daarboven een schilderij dat zijn marteling voorstelt, men bezit er een paar beelden en een relikwie van de kerkpatroon, twee grote brandglasramen stellen hem voor als hij zijn rechter de armen van Rome als schat aanwijst en bij zijn marteling, zijn beeld staat bij de preekstoel en taferelen op de kuip daarvan

Snijwerk aan de preekstoel in Sint-Laureins: marteling van Laurentius op de rooster.

tonen hem bij het uitdelen van aalmoezen, bij zijn geseling aan een paal en zijn pijniging op de rooster...
Ondanks het feit dat hun feestdagen ver uiteen liggen, werd de cultus voor Laurentius zwaar overschaduwd door de verering van Sint-Blasius.

In Vosselare werd Laurentius' hulp ingeroepen tegen brand en *katrijnewielen* [418]; onder meer de kerk van Zomergem bezit een relikwie van hem.

Laurentius is ook kerkpatroon van Zelzate-Oost. De neogotische kerk, na zware vernielingen tijdens zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog heropgebouwd, bezit een meer dan levensgroot beeld van de heilige diaken. Taferelen uit zijn levensverhaal zijn in een rijkelijke stijl voorgesteld op de kuip van de predikstoel.

MACHARIUS, 10 april (ook 8 mei)

Over Macharius van Antiochië of van Gent werd in 1067 opgetekend dat tegenstanders hem wegens zijn bekeringsijver in Jeruzalem kruisigden, maar dat hij door een wonder werd gered. Hij gaf het patriarchaat van Antiochië in Klein-Azië op om op pelgrimstocht te trekken en arriveerde zo omstreeks 1010 in Gent, waar hij zijn intrek nam in de Sint-Baafsabdij. Hij bezweek er op 10 april 1012 aan de pest. De Gentenaren riepen hem uit tot één van hun patroons.
Een wel waaraan Macharius zich gewassen had, kreeg de naam *Machariusput*; de pelgrims die er water kwamen putten waren zo talrijk, dat de Gentse overheid er in 1720 een pomp liet plaatsen. Toen in 1732

Vlaanderen geteisterd werd door runderpest, kwamen boeren van heinde en verre er water halen om het aan hun dieren te geven [419]. Tijdens de pestepidemie van 1769 werden zijn relikwieën ter verering uitgestald in de Sint-Baafskathedraal [420].

Macharius wordt voorgesteld in bisschopsgewaad en heeft als bijzonder attribuut drie spijkers op een steen, verwijzend naar zijn marteling en kruisiging. Hij wordt aangeroepen tegen pest en cholera.

In het koor van de Sint-Vincentiuskerk te Eeklo komt hij voor in de rij van de veertig getuigen; in Hansbeke is hij voorgesteld op een brandglasraam.
Aan het Jagerspad te Waarschoot werd in 1878 een Machariuskapel opgericht, in 1973 werd ze heropgebouwd [421].

MAURUS VAN SUBIACO, 15 januari

Maurus was één der eerste volgelingen van de heilige ordestichter Benedictus, die hem aanstelde als overste van het klooster van Subiaco nabij Rome. Aan Maurus werden verscheidene wonderen toegeschreven, waaronder de redding van een drenkeling. Hij leefde in de 6de eeuw.

Een mirakel van Sint-Maurus, tafereel in faïencetegels uit de ommegang aan de kerk van Beke.

In het Meetjesland is hij kerkpatroon van Beke, een parochie die Waarschoot en Zomergem met elkaar delen. De aankondiging van de noveen te zijner ere vanaf 30 juni 2006, noemde hem "*helper tegen rheuma, huidziekten, kanker, ischias ("sciatiek", heupjicht), gezwellen, hoofdpijn, waterzucht, flerecijn (jicht) en lamheid*". Het zijn bijna dezelfde woorden als die van het opschrift dat vroeger bij het Maurusbeeld in de Mariakapel van de Voorde in Waarschoot stond, en dat hem aanprees als "*troost van menige mensen die gekwollen zijn met siaticawaters, lamheid in armen en benen, rugpijn, rhumatisme en veel andere uitwendige kwalen des lichaams. Hij is de toevlucht in sterfte en ook in ziekte der dieren*" [422].
Een beeld van Maurus is ook aan te treffen in de parochiekerk van Poesele.

NIKOLAAS VAN TOLENTIJN, 10 september

Nikolaas van Tolentino kreeg zijn voornaam naar de veel bekender Nikolaas van Mira, de heilige bisschop wiens schrijn zijn ouders, na een jarenlang kinderloos gebleven huwelijk, in Bari bezochten. De vrome Nikolaas trok op elfjarige leeftijd naar het augustijnenklooster van zijn geboorteplaats Sant'Angelo, maar later voelde hij zich geroepen tot Tolentino, waar hij zich in 1275 ook vestigde. Hij overleed in 1305.

Op veel plaatsen waar Nikolaas van Tolentijn vereerd wordt, bestaat het gebruik van gewijde broodjes. Dit gaat terug op zijn eigen genezing van koorts (of volgens sommige bronnen van jicht), nadat de Moeder Gods hem in een visioen gezegd had dat hij brood moest bedelen en dit opeten.
Hij wordt onder meer aangeroepen tegen spraakstoornissen en koortsen en bij mond- en klauwzeer van vee.

Veel boeren uit het Meetjesland gingen voor Nikolaas van Tolentijn dienen in het augustijnenklooster te Gent. Ze konden (en kunnen) er gewijde broodjes kopen om in het dierenvoer te brokkelen, en litanieën, gebeden en medailles bekomen die soms in de stal werden opgehangen of gedompeld in het drinkwater van de dieren. Tot in de jaren zestig van vorige eeuw bezocht een broeder, die de bijnaam *de beestenpater* had, de pachthoven tussen Gent en Eeklo; op die ronde had hij eveneens broodjes en bidprentjes mee. Op de Gentse Augustijnen werd trouwens ook veelvuldig een beroep gedaan voor het overlezen van woningen, stallen en dieren.

Nikolaas van Tolentijn is in Meetjeslandse kerken vrij goed vertegenwoordigd. In Maldegem-Donk prijkt zijn beeld in het retabel van het hoofdaltaar, in Kleit is hij, brood uitdelend, aan te treffen in de Sint-Ritakapel van de grot.
Ook in Nevele staat zijn beeld in de kerk en worden op zijn feestdag broodjes gewijd [423]; in Poesele is hij afgebeeld op een gebrandschilderd

raam in het hoogkoor, in Sint-Margriete treffen we hem tegen een van de pijlers.

In Wippelgem werd voor Nikolaas van Tolentijn, net als de andere grote dierenpatroon Antonius-abt, gediend vanaf 1857, jaar waarin de kerk werd ingezegend.
Een relikwie van de heilige wordt bewaard in de kerken van onder andere Bassevelde-Landsdijk [424], Knesselare [425] en Middelburg [426].

Nikolaas van Tolentijn (collectie Bardelaeremuseum te Lembeke), met aan zijn voeten broodjes, gewijd bij de paters Augustijnen van Gent.

ROCHUS VAN MONTPELLIER, 16 augustus

Rochus zag omstreeks 1295 het levenslicht in Montpellier. Na de dood van zijn ouders schonk hij zijn erfdeel aan de behoeftigen en begaf hij zich met de bedelnap op pelgrimstocht. Onderweg naar Rome verzorgde hij pestlijders, maar bij zijn terugtocht werd hij in Piacenza zelf door de ziekte aangetast. Engelen heelden zijn wonden, een hond bracht hem dagelijks een stuk brood. Terug in zijn geboortestad herkende niemand hem nog en werd hij op verdenking van spionage in de gevangenis gegooid, waar hij na vijf jaren van ontbering stierf op 16 augustus 1327.

Rochus is op de allereerste plaats een pestheilige, bij uitbreiding echter bevoegd voor zowat alle pestilentiën of besmettelijke ziekten, waaronder cholera, en er bestaat geen twijfel over dat hij ook bij plagen onder het vee werd ingeschakeld.

Beeld van Sint-Rochus in de Sint-Barbarakerk te Maldegem

Rochus is aan te treffen in veel kerken met een wat ouder arsenaal aan beelden, waarbij opvalt dat hij vaak op reikhoogte staat in plaats van hoog tegen een pilaar. In Bassevelde staat een groot beeld van hem rechts achteraan in de kerk, in Boekhoute staat hij in de linker transeptarm.

In de kerk van Eeklo is hij te vinden in de zuidelijke transeptarm. Tijdens de pestepidemie die Eeklo trof tussen 1570 en 1580, werden de heiligen Barbara en Rochus als respectievelijke patroons tegen een onvoorziene dood en tegen de pest bijzonder vereerd [427]. Als eerder gezien kocht men daar in 1866, toen cholera dreigde, een beeld van Rochus en allerlei versierselen daarvoor.

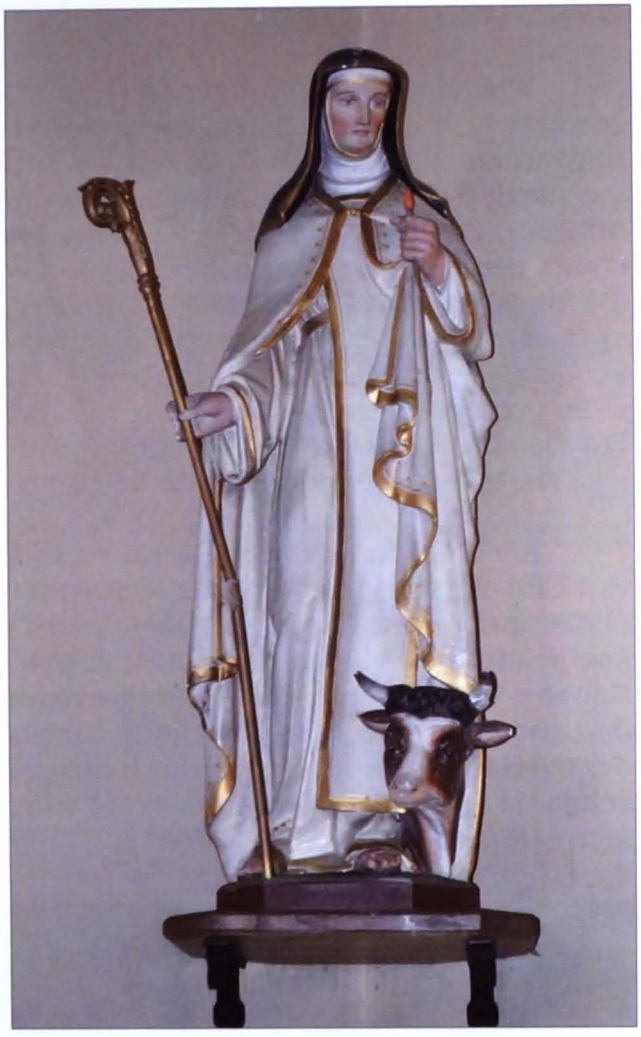

Sint-Wivina in de parochiekerk van Bassevelde - 's Gravejansdijk.

Ook in Hansbeke is Rochus aan te treffen. In Kaprijke werd hij minstens vanaf het midden der 17de eeuw vereerd [428].

De Sint-Barbarakerk te Maldegem heeft een zeer mooi maar erg verweerd beeld van Rochus tegen een ante van het koor. Toen in 1866 op de wijk Strobrugge in Maldegem, nabij de grens met Nederland, de cholera uitbrak, hing men er een Rochuskapelletje tegen een eik. Vanaf daar ging de cholera niet meer verder, zo wil de overlevering. Nochtans waren daar toen al 21 van de 45 inwoners aan de ziekte bezweken [429].
In Maldegem-Donk staat Rochus in het retabel van het hoofdaltaar, in Kleit staat een beeld van hem in de Doornkapel.

Een Rochusbeeld heeft ook de kerk van Merendree. In Ronsele bewoont hij de kapelnis boven het rechter zijaltaar, en draagt zowel het deurpaneel van de preekstoel als een biechtstoel zijn beeltenis.
In Poesele is Sint-Rochus voorgesteld in een gebrandschilderd venster, Zomergem verwierf een relikwie van hem omstreeks 1815 [430].

WIVINA, 17 december

Wivina van Brabant of van Bijgaarden werd omstreeks 1105-1110 geboren in het graafschap Vlaanderen; ze zocht de eenzaamheid op in Bijgaarden en sloot zich daar kort na 1130 aan bij een jonge kloostergemeenschap die de regel van Benedictus volgde en afhing van de abdij van Affligem. Ze stierf er op 17 december, wellicht in het jaar 1170. In de streek geroemd om haar sober en voorbeeldig leven en om de wonderen die bij haar graf gebeurden, werden haar relieken reeds in 1177 in opdracht van de bisschop van Kamerijk verheven, wat toen zoveel betekende als een heiligverklaring. Toen het klooster van Groot-Bijgaarden in 1796 moest sluiten, werden haar relieken overgebracht naar de Zavelkerk in Brussel. In Brabant wordt ze aangeroepen tegen velerlei kwalen, in het bijzonder van de hoevedieren.

Als enige in het Meetjesland bezit de kerk van Landsdijk een beeld van Sint-Wivina, beschermster van rundvee, traditioneel voorgesteld als abdis, met een staf in de ene, een kaars in de andere hand, en met een koetje aan haar voeten. Men heeft er ook een relikwie van de heilige [431]. Behalve wegens haar specialiteit, veeziekten, is Wivina's aanwezigheid op de Landsdijk misschien ook nog te verklaren door het feit dat een moeder overste van het klooster van Bassevelde en later een overste van het schooltje op de Landsdijk onder de naam Wivina door het godgewijde leven stapten...

Het vagevuur onder de calvarie bij de kerk van Adegem.

Heilige Antonius,
bedankt voor het terugvinden van alle
kleren voorwerpen

H. Maagd Maria help ons voor een goede gezondheid te maken.
Gerard, het gaat je goed daarboven, groeten aan
onze Heer
Dank voor een gezonde - G & Vrouw
Gerard

O L Vrouw Bedankt voor de
goede afloop van de operatie
van mijn schoonmoeder.

24/10/11	MIJN VRIENDIN IS ZIEK HELP MIJN VRIENDIN A.U.B

Beste Vriend Antonius,
Je weet wat ik diep in mijn hart wil
Help je mij? Dank voor alles wat
je deed met verleden en ligt ongetekend
Denk je aan? Hopelijk wel
een heel goede vriendin.

Ik heb een goed rapport,
Dank je wel!

NOTEN

Voor biografische gegevens over de heiligen is gebruik gemaakt van onder andere de volgende publicaties:

Jo CLAES, Alfons CLAES en Kathy VINCKE: *Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen.* Leuven, Davidsfonds, en Uitgeverij KOK,
Jo CLAES, Alfons CLAES en Kathy VINCKE: *Sancti. Nog meer heiligen herkennen.* Leuven, Davidsfonds, en Uitgeverij KOK, 2004.
Jo CLAES, Alfons CLAES en Kathy VINCKE: *Beschermheiligen in de Lage Landen.* Leuven, Davidsfonds, en Uitgeverij KOK, 2006.
Stijn VAN DER LINDEN: *De heiligen.* Amsterdam - Antwerpen, 1999.

www.catholic org/saints/
www.heiligen.net/CMS/

1 Marnix PEETERS en Rudi VAN BEEK, Van Halewyck, Leuven 2010.
2 Uitgegeven door Volkskunde Vlaanderen en Davidsfonds Leuven, 2011.
3 Dat het mogelijk was deze tentoonstelling te realiseren, was op de allereerste plaats te danken aan de kerkfabrieken uit het Meetjesland. Niet minder dan zeventien verleenden hun medewerking door soms heel precieuze, zelfs unieke stukken ter beschikking te stellen. Overigens moet gezegd dat niet alle Meetjeslandse kerkfabrieken werden aangeschreven. Dankzij het Bardelaeremuseum in Lembeke, het Huis van Alijn te Gent en een aantal particuliere bruikleengevers konden we een geheel samenbrengen dat een ruim overzicht bracht van volksdevoties in het Meetjesland.
4 K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND: *Geschiedenis van kerk en godsdienst in Zeeuwsch-Vlaanderen en het in België gelegen deel van de Vier Ambachten.* In A. DE KRAKER e.a., red.,: *"Over den Vier Ambachten"*. Kloosterzande 1993, p. 700, 702-703, 706-707, 724, 726.
5 Brigitte MEIJNS: *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155.* Leuven 2000, p. 446 n. 1161.
6 MEIJNS, l.c.
7 Lieven DE RUYCK,Roger MOELAERT en Alfons RYSERHOVE: *De kerkdorpen Merendree en Hansbeke* in *Ons Meetjesland*, jg. 12 (1979) nr. 3, p. 104; Martine PIETERAERENS en Livia SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie. Sacramenten en volksdevotie in Groot-Nevele.* Gent 2005, p. 11.
8 PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 12.
9 Marc MARTENS: *Bouwgeschiedenis van de Sint-Barbarakerk.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 7 (2001), p. 16-17; i.p.v.
10 Hugo NOTTEBOOM: *Over het ontstaan van de parochies Maldegem en Adegem*, in *"In onze tijd..."*, deel 2, *"Het parochiale leven"*. Maldegem 1989, p. 9; Adriaan VERHULST: *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar Grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdragen...*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België..., 30, Brussel 1958, p. 74.
11 Luc STOCKMAN: *De parochies in de regio Eeklo omstreeks 1200.* In *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo 1990, p. 18; IDEM: *Kerkelijk leven te Zomergem in de 16de eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 37; Hugo NOTTEBOOM: *750 jaar parochie Oostwinkel*, Maldegem 1994, p. 9-10; Achiel DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, Waarschoot 1990, deel I p. 136.
12 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Boekhoute.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 105; K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND: *Geschiedenis van*

kerk en godsdienst..., p. 702.

13 Achiel DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*. Evergem 1994, Deel I p. 28-29, 118.

14 Hugo NOTTEBOOM: *De parochiale geschiedenis*, in *Geschiedenis van Sleidinge*, Evergem 2006, deel I p. 306.

15 PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 13.

16 MEIJNS: *Aken of Jeruzalem?...*, p. 577,603, 613.

17 PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 12, 14, 117.

18 André BOLLAERT: *De geschiedenis van de kerk van Poesele*. In *Het Land van Nevele*, jg. XXXVI (2005) nr. 1, p. 3.

19 Achiel DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*. Ertvelde 1971, p. 27-29, 153-156.

20 Luc STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*. Aalter 1979, p. 109.

21 Luc STOCKMAN: *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993), p. 82.

22 Roger MOELAERT: *Een eerste verkenning inzake de vroegkerkelijke geschiedenis van Knesselare*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 35 (1984), p. 206-207; Alfons RYSERHOVE: *Parochie en kerk Sint-Willibrord te Knesselare*. Knesselare 1995, p. 17; L.M. GOEGEBUER: *De drie kerken van Knesselare*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 47 (1996), p. 119.

23 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 155-156.

24 Ivan HOSTE en Luc STOCKMAN: *Geschiedenis van Poeke*. Aalter 1985, p. 108; Filip BASTIAEN e.a.: *Geschiedenis van Lotenhulle*. Aalter 2006.

25 Luc STOCKMAN: *Verzoekschrift van heer Job Petrus de Cock, pastoor van de Oudeman, aan de abt van Sint-Pieters te Gent in 1574*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 48 (1997), p. 211-214.

26 Luc STOCKMAN: *De parochies in de regio Eeklo omstreeks 1200*. In *Zevenjonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 20.

27 Luc STOCKMAN: *De eerste en de tweede kerk van Sint-Margriete*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 41 (1990), p. 106; Roger BUYCK: *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de-18de eeuw)*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993) p. 6; IDEM: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad tot hedendaags agrarisch dorp (1240-2000)*. Lembeke 2002, p. 223.

28 Alfons RYSERHOVE en Romano TONDAT: *Oud Bassevelde - 6*. In *Ons Meetjesland*, jg. 4 (1971) nr. 2, p. 65.

29 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Derde deel – Oost-Eekloo*. Gent 1870-1872 en heruitgave, Handzame 1973, p. 2.

30 Robert BERNAERT: *Uit de kronieken van Sint-Laureins vóór 1900*. Sint-Laureins 1971, deel 2 p. 283-284 ; Luc STOCKMAN: *Kerkelijk en parochiaal leven te Sint-Laureins*. In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 1 (1987) nr. 3, p. 125; IDEM: *Historische achtergronden*. In: *De moerdorpen Sint-Laureins, Sint-Margriete, Sint-Jan-in-Eremo*. S.l. 1997, p. 3; Michiel ENGLISH: *Sint-Jan-in-Eremo*. In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 152-167; Daniël VERSTRAETE: *Sint-Jan-in Eremo, de parochie met twee kerken*. In *Historische verkenningen in het Meetjesland*, p. 231-235; IDEM: *De kerk van de Oudeman*, in *Idem*, p. 241-244; IDEM: *Over St.-Margriete, het dorp dat dikwijls verhuisde*, in *Idem*, p. 257-271

31 Karel VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen*. Brugge 1867, p. Marc MARTENS: *De stichting van de parochie Sint-Petrus en Sint-Paulus Middelburg*, in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 14 (2008), p. 195-231.

32 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo, Derde deel Zelzate*. Gent 1870-1872, en heruitgave, Handzame 1973, p. 14-15.

33 Overgenomen uit Theo PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen in het Land van Nevele (1840-1974).* In *Het Land van Nevele*, jg. VIII (1977) nr. 3-4, p. 110. Auteur neemt zelf de sage over uit de dorpsmonografie van De Potter en Broeckaert.

34 De bisschop was in september 1242 immers in de streek ten zuiden van Beernem en rondom Aalter om er een aantal parochiegrenzen vast te leggen. In het verslag daarover wordt *"turim de poiesele"*, de toren van Poesele als een referentiepunt vermeld. Cfr. Arthur VERHOUSTRAETE: *De rondreis van Walter de Marvis, bisschop van Doornik, in 1242.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 12 (1961), p. 228-236.

35 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen - Arrondissement Gent - Knesselare.* Gent 1866, p. 32-36; L.M. GOEGEBUER: *De drie kerken van Knesselare.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 47 (1996), p. 119, 157-160.
In *Aspekten van de volkskultuur op en rond onze hofsteden*, in *Land van de Woestijne* jg. 7 (1984) nr. 2, p. 26, meent auteur Jan CAMERLINCKX dat het verhaal betrekking heeft op Beernem.

36 Albert MARTENS: *Sterke verhalen uit het Land van Nevele*, op www.landvannevele.com/nl/sterke-verhalen-uit-het-land -van-nevele

37 Luc STOCKMAN: *Altaarstichtingen en altaardiensten in het Meetjesland tijdens het Ancien Régime.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, 39 (1988), p. 7.

38 Johan DECAVELE e.a. : *Gent, apologie van een rebelse stad.* Antwerpen 1989, p. 55.

39 Naar Ludo JONGEN: *Heilig in de Lage Landen. Herschreven levens.* Davidsfonds Leuven 2005, p. 267-268. Een grondige studie over Gerulphus bij Roger MOELAERT : *Sint-Gerolf in geschiedenis en legende.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 28 (1977), p. 106-159.

40 Roger MOELAERT : *Sint-Gerolf in geschiedenis en legende.* p. 147-148; Luc STOCKMAN: *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993), p. 83 + n.n. 6 en 7, m.b.t. processiegangers uit Lovendegem in 1562 en 1566.

41 *Itinerarium visitationum Antonii Triest, episcopi Gandavensis (1623-1654)*, ed. Michel CLOET, Leuven 1976, p. 11.

42 Roger MOELAERT : *Sint-Gerolf in geschiedenis en legende*, p. 145; W.E.M. BAUWENS: *De huidige steden en dorpen in de Vier Ambachten op Nederlands grondgebied.* In A. DE KRAKER e.a., red.: *"Over den Vier Ambachten"*. Kloosterzande 1993, p. 23; André BOLLAERT: *1250 jaar Gerulfus: Een Gerulfusparochie in Nederland.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXIX (1998) nr. 1, p. 3-19.

43 K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND: *Geschiedenis van kerk en godsdienst ...*, p. 707.

44 Rik SCHEPENS: *De Broederschap van de H. Moeder Gods en van Sint-Gerulfus te Drongen, vóór 1475-1805.* In *Dronghine*, Jaarboek 1997, p.145-176. IDEM: *Gildebroeders en -zusters van het Broederschap van de H. Gerulfus te Drongen in het Meetjesland.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 237-240. PIETERAERENS en SNAUWAERT situeren in *Doorleefd mysterie...*, p. 129, de gilde in Merendree.

45 JONGEN: *Heilig ...*, l.c.; Jo CLAES e.a.: *Geneesheiligen in de Lage Landen.* Leuven 2005 p. 86-87, 135.

46 Luc STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 598.

47 Walter GIRALDO: *Duizend jaar mirakels in Vlaanderen.* Brugge, 1995, p. 78.

48 Een indringende studie over de betekenis van relikwieën in het leven en geloof van de middeleeuwer is gepubliceerd door Henk VAN OS: *De Weg naar de Hemel. Reliekverering in de Middeleeuwen.* Baarn 2000-2001.

49 Georges DECLERCQ: *Heiligen, lekenabten en hervormers...* In *Ganda en Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs.* Gent 1997, p. 18.

50 Luc STOCKMAN(red): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen. Tentoonstelling ingericht ter gelegenheid van de feestviering 1000 jaar Aalter, 1974*. Aalter 1974, p. 12; IDEM: *Geschiedenis van Aalter*, p. 153, 157. Landrada, een kluizenares geboren uit het Karolingische vorstenhuis, stichtte met Adeltrudis, dochter van Sint-Bavo van Gent, het benedictinessenklooster van Munsterbilzen. Ze stierf omstreeks 690. In 980 kwamen haar relieken naar Gent.

51 Zie de omvangrijke bibliografie omtrent de Middelburgse kruisrelikwie bij Marc MARTENS: *Pieter Bladelin, ca. 1410-1472, en Middelburg in Vlaanderen, 1444-1472 . Een biografie... Catalogus...* Middelburg 1994, p. 30-31; IDEM: *De stichting van de parochie Sint-Petrus en Sint-Paulus Middelburg*, in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 14 (2008), p. 209-211, en IDEM: *Middelburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). IV. Neutraal, 1621-1648*, in *Idem*, p. 297-298.

52 Luc STOCKMAN in *750 jaar Eeklo*, p. 64, 67.

53 *Gazette van Eecloo*, 22 januari 1893; Elisabeth DHANENS: *Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 12 (1961), p. 2 en 15.

54 *Itinerarium visitationum Antonii Triest* p. 160, 171, 199. Over het bestaan van de relikwie van Landrada, een deeltje van haar kaakbeen, was de bisschop al ingelicht in antwoord op een schriftelijk onderzoek naar de staat van de kerk. Ze zou erkend geweest zijn door deken De Mol. Vóór 1623, en wellicht tot vóór de godsdienstoorlogen, stond nabij de kerk een kapel van Sint-Landrada: Roger DEFRUYT: *Staat van de parochiale kerk van Aalter anno1623*. In *Land van de Woestijne*, jg. 13 (1990) nr. 3-4, p. 30.

55 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 28. De Latijnse tekst "quae capsula imponitur thecae honestae quae in processione pro reliquiis circumfertur" kan eigenlijk met verschillende nuances vertaald worden: het busje werd op of in de/een relikwiekist geplaatst; er staat niet uitdrukkelijk dat er ook effectief relikwieën van de heilige Mauritius aanwezig zijn. Zie ook de vertaling van E. CIETERS en J. VAN DE CASTEELE: *Nevele in de visitatieverslagen van bisschop Triest*. In *Het Land van Nevele* 7 (1976) nr. 4.
Het gebruik wordt ook aangehaald bij CLAES e.a.: *Geneesheiligen...*, p. 179.

56 Sint-Quirinus is, naast Hubertus, Antonius van Padua en Cornelius, één van de vier heilige maarschalken, bijzondere voorsprekers, en patroon van paarden en rundvee.

57 Achiel DE VOS (+) en Luc STOCKMAN: *Boden met rijven op bezoek in de Sint-Kristoffelkerk van Evergem (1500-1564)*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 43 (1992), p. 135-140; Achiel DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem.*, p. 330-331. M.b.t. Lovendegem, ook Luc STOCKMAN: *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993), p. 82-85.

58 Luc STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 12-13; IDEM: *Geschiedenis van Aalter*, p. 153.

59 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 295.

60 Het gegeven van de relikwie van Sint-Fructuosus is ons meegedeeld door de heer Herman Van Weynsberghe uit Sleidinge, waarvoor dank; Jucundina is vermeld bij PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 138. Merkwaardig: de parochiekerk van Ruiselede heeft van beide heiligen een reliek, gevat in borstbeelden die, zoals die van Blandinus en Laeta in Hansbeke, elkaars pendant zijn.

61 *Familieaantekeningen. Oorlogsdagboek August Van den Neste*, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Rudolf DECLERCQ, in *Appeltjes van het Meetjesland* 57 (2006), p. 41. Men offerde nagels, spijkers die men niet gekocht had maar gekregen, en die men niet telde; Willy BRAEKMAN: *Middeleeuwse witte en zwarte magie in het Nederlands taalgebied*. Gent 1997, p. 136-137.

62 Arthur VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter.* In *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 3 (1951), p. 106-108; Luc STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 107; Roger DEFRUYT: *Staat van de parochiale kerk van Aalter anno1623*, p. 29.

63 Hugo NOTTEBOOM: *De parochie Adegem in het midden van de 16e eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 36 (1985), p. 105; M. ENGLISH: *De kerk te Adegem in 1600-1700. In Appeltjes van het Meetjesland* 9 (1958), p. 76-77.

64 Het wordt betuigd in 1662: http://www.ryserhove.be/ursel.html

65 Antoon VIAENE: *Osteliers van Ursel. Oude glorie van een halfweg-parochie tussen Brugge en Gent.* In *Biekorf* jg. 69 (1968), p. 169-172; Jozef VANDEVEIRE: *Nog eens de hosteliers van Ursel.* In *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 49 (1998), p. 241-254; August VAN PARYS: *De Kerk van Ursel.* Ursel 2003, p. 11-12, 44-47. Laatste auteur schrijft dat Ursula onder het ambt van pastoor Van Auweghem, 1734-1782, toegevoegde patroonheilige van Ursel werd. Wellicht bekwam men in die tijd een nieuwe relikwie en groeide daarrond een devotiepraktijk, maar men mag voor zeker aannemen dat er al eeuwen eerder een band met Ursula was.

66 Achiel DE VOS – WERKGROEP: *geschiedenis van Evergem*, p. 124, 318.

67 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 132.

68 Luc STOCKMAN: *De kerkontvangers en het kerkgebouw*, in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 125.

69 Kerk- en parochiearchief van Poesele Sint-Laurentius: Afroepboek maart 1835-mei 1837, passim.

70 Hugo NOTTEBOOM; *Het Sleidingse verenigingsleven.* In *Geschiedenis van Sleidinge*, deel 2, p. 999-1051 passim.

71 Peter STABEL en Luc STOCKMAN: *De textielnijverheid*, in *Zevenhoderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo 1990, p. 51.

72 Paul ROGGHÉ: *Eeklose heiligen en beschermheiligen. Ambachten, neringen en ontspanningsgroepen.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 22 (1971), p. 308. De auteur benoemt de Severinus die patroon van wevers en spinners is hier ten onrechte als een van de "Vier Gekroonde martelaars" of "Quatuor Coronati". In de versie van de Romeinse Gekroonden komen een Severus en een Severianus voor, maar ze worden enkel met de bouwberoepen geassocieerd.

73 *Gazette van Eecloo*, 22 januari 1893; Paul ROGGHÉ: *Eeklose heiligen en beschermheiligen. Ambachten, neringen en ontspanningsgroepen.* p. 309 n. 17.

74 *De Eecloonaer*, 25 januari 1859.

75 Jozef DOBBELAERE: *Nieuws uit Eeklo. Een kroniek van 100 jaar geleden: 1911 (1).* In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* jg. 25 (2011) nr. 1, p. 8.

76 *Gazette van Eecloo*, 13 februari 1898.

77 Het feest van Sint-Jozef Arbeider op 1 mei werd eerst in 1955 vastgelegd als tegengewicht voor de socialistische Dag van de Arbeid, en het is een zogenaamde ad libitum of vrije gedachtenis.

78 Willy HAMERLYNCK: *Het Verenigd Koninkrijk ... Ontspanning-Kermissen.* In *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 388.

79 *De Eecloonaer*, 29 oktober 1865.

80 *De Eecloonaer*, 29 oktober 1865.

81 *De Eecloonaer*, 11 december 1864.

82 *De Eecloonaer*, 11 december 1864.

83 Hugo NOTTEBOOM: *De patroonsbonden.* In *Geschiedenis van Sleidinge*, deel 2, p. 1025-1026.

84 *Gazette van Eecloo en van het District*, 22 januari 1893.

85 Voor deze paragraaf gaan we voort op gegevens bij Noël KERKHAERT: *Oude Oostvlaamse Herbergnamen*, Gent 1976, passim, en IDEM: *Oude Oostvlaamse huisnamen*, 6 delen, Gent 1977-1993, en vooral deel 5 voor huizen en herbergen,

genoemd naar een heilige; Paul HUYS: *De algemenen herbergentelling van 1683 in het Meetjesland*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, 48 (1997), p. 85-116 passim; Erik DE SMET: *Herbergen en herbergiers te Eeklo in 1916*, in Idem, p. 143-188 passim, en op de herbergentelling binnen het Ambacht Maldegem van 1779.

86 Noël KERKHAERT: *Oude Oostvlaamse Huisnamen 5*, Gent 1991, p. 82, 83.

87 Hugo NOTTEBOOM: *De schuttersgilden*. In *Geschiedenis van Sleidinge*, deel 2, p. 1043.

88 Erik DE SMET: *Herbergen opgericht te Eeklo tussen 1820 en 1830 (3)*, in *Ons Meetjesland* jg. 5 (1972) nr. 1, p. 31.

89 Erik DE SMET: *Herbergen en herbergiers te Eeklo in 1916*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 48 (1997), p. 143-188 passim.

90 Noël KERCKHAERT: *Oude Oostvlaamse huisnamen 2*. Gent 1981, p. 116.

91 Hugo NOTTEBOOM: *Huis- en herbergnamen in Sint-Laureins*, in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* jg. 24 (2010) nr. 1, p. 12,15. De Eeuwigheid werd ook de Hoge Zonne genoemd.

92 Hugo NOTTEBOOM: *Huis- en herbergnamen ...* in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* jg. 24 (2010) nr. 2, p. 74, 69.

93 Of was het kortweg "Jesus" ? Noël KERCKHAERT: *Oude Oostvlaamse Huisnamen 4*. Gent 1990, p. 6.

94 Paul HUYS: *De algemene herbergentelling van 1683 in het Meetjesland*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 48 (1997) , p. 86, 88, 89, 92.

95 Hugo NOTTEBOOM: *Het Godelievewater*, in *Geschiedenis van Sleidinge*. Deel 2, p. 657-658.

96 Een uitgave van de Boerenbond, Reeks A nr. 7; het jaartal is afgeleid uit teksten en bijschriften van illustraties. Benamingen op p. 179-181.

97 *De Eecloonaer*, 9 september 1866.

98 *De Eecloonaer*, 28 oktober 1866.

99 K. TER LAAN: *Folklore en volkswijsheden in Nederland en Vlaanderen* (in 1949 uitgegeven onder de titel *Folkloristisch Woordenboek van Nederland en Vlaams België*). Utrecht 2005, p. 278.

100 Jo CLAES e.a.: *Geneesheiligen ...*, p. 113, 185.

101 W.L. BRAEKMAN: *Devotie tot Sint-Fiacre in de abdij Groenenbriel te Gent*. In *Ghendtsche Tydinghen* jg. 33 (2004) nr. 4, p. 263.

102 Aldus meegedeeld door E.H. Eric De Leenheer, voorheen verantwoordelijke van de pastorale eenheid Grenskant en als dusdanig pastoor van Waterland-Oudeman.

103 Uitvoerig beschreven door Elisabeth DHANENS: *De iconografie van de neogotische kerk van Eeklo*, in *Appeltjes van het Meetjesland 34* (1983), p. 26-30 en 83-85, afgebeeld p. 58-61.

104 Over een uitbraak van de "roode loop" in augustus-oktober 1794 bericht Jacobus Van der Poorten, onderpastoor te Waarschoot van 1791 tot 1810. Op amper twee maanden stierven in Waarschoot daaraan 254 mensen, waaronder hele gezinnen. Terwijl ook in Sleidinge, Zomergem, Kaprijke, Eeklo en Lovendegem en in mindere mate in Gent de ziekte woedde, bleef Lembeke ervan gespaard. De auteur vermeldt geen bijzondere devoties, aanroepingen van heiligen of andere rituelen; hij weet wel te vertellen dat de priesters alle slachtoffers de laatste sacramenten konden toedienen, maar dat niemand van de ziekte herstelde. Zelf bleven ze ervan gespaard door gezond te eten, gematigd te leven, voeten en handen te wassen, de lippen met azijn te deppen, de mond goed te spoelen en "sig voedende met goeden reynschen wyn of goeden, ouden en geleirden Tours": *Merkwaardigheden over Waarschoot (4)*, in *Ons Meetjesland*, jg. 8 (1975) nr. 4, p. 153-154, en Ibidem, jg. 10 (1977) nr. 1, p. 37.

105 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Een gebed van de H. Karel de Grote...* In *Ons Meetjesland* jg. 3 (1970) nr. 1, p. 4-5. Auteur refereert naar de jaren '70 van vorige eeuw.

106 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 2, p. 284-285.
107 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 296, 314, 303.
108 Renaat VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*. Zottegem 1958, p. 107-108.
109 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 108-109; GIRALDO: *Duizend jaar mirakels...*, p. 117; DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 300, 314, 316-317.
110 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p.164-165; Roger BUYCK: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad tot hedendaags agrarisch dorp (1240-2000)* p. 512.
111 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 166, verwijzend naar een anoniem verschenen boekje *O.L.Vrouw van Kleemkapel*, uitg. Sint-Niklaas 1874.
112 STOCKMAN in *750 jaar Eeklo*, p. 69-71.
113 L. VEREECKE: In *Ons Meetjesland*, jg. 4 (1971) nr. 2, p. 57-58.
114 L.M. GOEGEBUER: *De kapel en het wonderbeeld van Onze-Lieve-Vrouw-Voorspraak te Knesselare*. Knesselare, 1986.
115 Zie voetnoot 51.
116 Marc MARTENS: *Wonderlijke gebeurtenissen in en rond het Clarissenklooster te Middelburg-in-Vlaanderen*. In *Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 8 (1994) nr. 1, p. 1-10.
117 Naar Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Ste-Margriete*. Heruitgave, Handzame 1973, p. 15-17. O.m. ook vermeld bij VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes...*, p. 239. Eén der dieven, de achttienjarige Jacob de Gryse, werd te Brugge veroordeeld tot het afhouwen van zijn handen, wurging met een koord en nadien verbranding; zie Alfons RYSERHOVE: *Kerkdiefstal te Sint-Margriete in 1727*. In *Ons Meetjesland*, jg. 13 (1980) nr. 4, p. 180-183.
Over hostiewonderen in het algemeen, zie Walter GIRALDO: *Duizend jaar mirakels in Vlaanderen*. Brugge 1995, p. 41-43.
118 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 1 p. 203.
119 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 118.
120 Roger DEFRUYT: *"Goemaere", een legende te Poeke*. In *Land van de Woestijne*, jg. 5 (1982) nr. 2, p. 25.
121 Luc STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*. In *Appeltjes van het Meetjesland*, 27 (1976), p. 138.
122 We ontlenen de gegevens daarover vooral aan Achiel DE VOS: *De Christoffeldevotie te Evergem*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 1 (1949), p. 59-71; IDEM: *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem*. Evergem 1986, p. 27; DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*, deel 1 p. 129-132, 330-333, deel 2 p. 680. Veel van de gegevens uit de eerste titel zijn ook verwerkt bij VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 116-120.
123 Luc STOCKMAN: *De Sint-Christoffelgilde te Evergem aan de feestdis in 1446 en 1447*. In *Appeltjes van het Meetjesland 46* (1995), p. 133-136.
124 Renaat VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie rond 200 heiligen op 1000 vaantjes*. Brugge 1986, p. 15.
125 Charles VERSCHELDE: *Testament récemment découvert du chevalier Pierre Bladelin, fondateur de Middelbourg en Flandre, ...*In *Annales de la Société d'Émulation ...*, 4de reeks tome III, 1879, p. 20.
126 Marc MARTENS: *Nieuwe elementen voor de biografie van Pieter Bladelin*. In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 16 (2010), p. 292.
127 Karel VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen*. Brugge 1867, p. 91; Marc MARTENS: *Middelburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). I.*

Middelburg en de Reformatie, 1564-1584. In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 10 (2004), p. 312.

128 Marc MARTENS: *De confrérieën van de Rozenkrans en van het Heilig Sacrament en Berechting te Middelburg.* In *Vriendenboek Luc Stockman*, Aalter 1998, p. 211-226.

129 Arnold STROBBE: *Hoe leefde God in Lotenhulle?* In *Het Land van Nevele* jg. XXXVI (2005) nr. 2, p. 131, 137.

130 Roger MOELAERT: *De kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 13 (1962), p. 212.

131 Nevele-Poesele, archief van de Sint-Laurentiuskerk en -parochie, kanselmededelingen 1835-1837.

132 Luc STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Zomergem in de 16de eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 39-40, n. 21 en 24.

133 Luc STOCKMAN: *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993), p. 82-83 + n. 3, m.b.t. 1533.

134 Daniël VERSTRAETE: *Met St.-Barbara in twee dagen rond het dorp.* In IDEM: *Historische verkenningen in het Meetjesland*, Maldegem 1982, p. 91-92.

135 Luc STOCKMAN: *Parochiaal en kerkelijk leven – De periode 1403-1428*, in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 62.

136 Luc STOCKMAN: *Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland voor 1600.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 33 (1982), p. 56-57; IDEM: *Parochiaal en kerkelijk leven.* In *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 62.

137 PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 117.

138 Arthur VERHOUSTRAETE: *De kerk en de kerkelijke instellingen te Aalter rond 1600*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 10 (1959), p. 198-199; MOELAERT: *De kapelanij...*, p. 211; Luc STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 27 (1976), p. 135

139 Michel CLOET e.a.: *Het Bisdom Gent, 1559-1991. Vier eeuwen geschiedenis.* Gent 1991, p. 293.

140 BUYCK: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad...* Lembeke 2002, p. 514.

141 Albert MARTENS: *De Mariakapel op de wijk Zande te Hansbeke. Verering van de H. Coleta en van Sint-Antonius met het varkentje.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXIX (1998) nr. 1, p. 39-42.

142 PIETERAERENS en SNAUWAERT lijken in *Doorleefd mysterie ...*, p. 118, te suggereren dat in Landegem, waar Sint-Margareta de tweede patroonheilige is, zwangere vrouwen de zogenaamde riem van Margareta konden opgelegd krijgen om een vlotte bevalling te bekomen. Auteurs hebben het ook over een bedevaart naar Sint-Margaretha in Landegem, die zeker tot in 1928 doorging, en over een bidprentje met betrekking tot de zes scènes uit het leven van Margaretha, voorgesteld rond de kerk.

143 T. PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen...*

144 Julien DE KESEL: *Sprokkelingen uit een eeuw boerenleven.* Adegem 1990, p. 56.

145 Jeroom VAN MALDEGHEM: *Omtrent Klett.* Maldegem 1988, p. 16-18; IDEM: *De Martagrot: het Meetjeslandse Lourdes.* In *"In onze tijd..." deel 2. Het parochiale leven.* Maldegem 1989, p. 232-233.

146 Jeroom VAN MALDEGHEM: *50 jaar Martagrot in Maldegem-Klett.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* nr. 8 (2002), p. 271.

147 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 119; Achiel DE VOS: *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem.* Evergem 1986, p.

148 L. VEREECKE: *De kapel van de Voorde*, in *Ons Meetjesland*, jg. 6 (1973) nr. 2, p. 71-72; *Aandenken*, door Heemkundig Erfgoed Waarschoot uitgegeven ter gelegenheid van de Inzegening. Met dank aan de heer Norbert Dupon te Waarschoot.

149 Gaston DE SMET: *Geschiedenis van Klett.* Maldegem 1945, p. 145-149; IDEM: *De*

Kapel van O.L. Vrouw-ten-Doorn te Maldegem Kleit. In *Ons Meetjesland*, jg. 3 (1970), nr. 4, p. 27-28; Jeroom VAN MALDEGHEM: *De bedevaartkapel van O.-L.-Vrouw-ten-Doorn te Kleit.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* nr. 8 (2002), p. 273-280.

150 www.home.scarlet.be/guy.verhelst/stoepe/stoepe6.htm

151 Aan de wassen ex-voto's uit de kerk van Middelburg werd een studie gewijd door Mark ADRIAEN: *Wassen ex-voto's in de Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk te Middelburg*; ze verscheen in het *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 5 (1999), p. 235-243.

152 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst betreffende de volksgebruiken te Eeklo.* In *Ons Meetjesland*, jg. 10 (1977), p. 53-65.

153 *Gazette van Eecloo en van het District*, 22 januari 1893.

154 Erik WILLE: *Volksliederen in Aalter.* In *Land van de Woestijne*, jg. 5 (1982) nr. 2, p. 18-22.

155 Kathleen DE BEUKELEER: *Traditionele feestcultuur en modernisering. Het platteland rond Gent ca. 1860-ca. 1940.* Onuitgegeven licentiaatsthesis, UGent 2000-2001, 6.1.15, met verwijzing naar Kathleen LERNOUT: *Inventaris en studie vande volkskundige elementen in het werk van Cyriel Buysse...* Onuitgegeven licentiaatsthesis, KULeuven 1980, p. 151-152.

156 Kathleen DE BEUKELEER: *Traditionele feestcultuur...*, 6.1.20.

157 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst ...*, p. 53-65.

158 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst...*, p. 53-65.

159 *Sint-Jan-in-Eremo, parochiekerk Sint-Jan-de-Doper. Uitgave n.a.v. ... 24 juni 1984.* Sint-Jan-in-Eremo 1984, p. 15.

160 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst ...*

161 *Gazette van Eecloo en van het District*, 22 januari 1893; A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst ...*

162 L. VEREECKE: *Oude gebruiken in het Meetjesland*, in *Ons Meetjesland* jg. 4 (1971) nr. 3, p. 86.

163 A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst...*

164 Hugo SOLY: *De grote heksenjacht in West-Europa, 1560-1650 – Een voorlopige balans.* In *Volkskunde* jg. 82 1981) nr. 1/2 , p. 103-127.

165 STOCKMAN in *750 jaar Eeklo.*, p. 120.

166 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 291; Willy BRAECKMAN: *Twee heksen te Assenede (eind 16de en midden 17de eeuw)*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 57-71

167 Daniël VERSTRAETE: *De heksen van de Oudeman.* In *Ons Meetjesland*, jg. 13 (1980) nr. 1, p. 23-27, overgenomen in IDEM, *Historische verkenningen in het Meetjesland*, Maldegem 1982, p. 247-252.

168 Het proces van Jorine werd uitvoerig behandeld in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 1 (1995), p. 105-141.

169 Paul HUYS: *Een Nevelse heks dood gefolterd.* In *Het Land van Nevele*, jg. 25 (1994) nr. 4, p. 120-122.

170 Gegevens ontleend aan Willy BRAEKMAN: *Toverij te Vinkt in de zeventiende eeuw.* In *Spel en kwel in vroeger tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en spel in Vlaanderen.* Gent 1992, p. 207-218.

171 Willy BRAECKMAN: *Twee heksen ...*, p. 67-70.

172 Naar André BOLLAERT: *De ex-voto's in de O.L.V.-kapel van de Oostbroek te Nevele.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXXV (2004) nr. 1, p. 73.

173 IBIDEM, p. 77-78.

174 Theo PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen in het Land van Nevele (1840-1974)*, p. 147-148; André BOLLAERT: *Kroniek van de Sint-Laurentiuskerk en -parochie te Poesele, 1852-2002.* Nevele (Poesele) 2002, p. 22-23.

175 Beide voorbeelden naar G. HOEBEKE: *Bijgeloof in de Vier Ambachten*. In A. DE KRAKER e.a., red.: "*Over den Vier Ambachten*", p. 931.
176 www.bezinningscentrum.nl/teksten/girard/k/Keukelaere Philippe 1.htm, met verwijzing naar Stadsarchief Eeklo, 1373, enkwesten nr. 3.
177 Alfons RYSERHOVE en Romano TONDAT: *Oud Bassevelde – 4*. in *Ons Meetjesland* jg. 3 (1970) nr. 4, p. 9.
178 Naar Maurice RYCKAERT: *De identiteitskaart van Ronsele*. In *Ons Meetjesland*, jg. 16 (1983) nr. 2, p. 107.
179 André BOLLAERT op http://www.figy.be/legenden/Poesele Goed ten Briele.htm en http://www.landvannevele.com/nl/volksverhalen-spookverhalen-poesele.
180 André BOLLAERT op http://www.landvannevele.com/nl/volksverhalen-spook-verhalen-poesele .
181 Hugo NOTTEBOOM: *Te Raverschoot, waar het spookte*. In *100 jaar Maldegem, Adegem, Middelburg – "in onze tijd..."*, Maldegem 1986, p. 191.
182 Romano TONDAT: *Het kasteel te Raverschoot*. In *Ons Meetjesland*, jg. 9 (1976) nr. 4, p. 135.
183 Voluit: *Volksvertelsels afgeluisterd in het Meetjesland en naverhaald door Juul Van Lantschoot*. We raadpleegden de tweede uitgave, N.V. Standaard Boekhandel, Brussel 1929.
184 Theo PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen...*
185 Jos DE DONCKER: *Dwaalden er geesten boven de "Mostaardput"?* In *Land van de Woestijne*, jg. 28 (2005) nr. 3, p. 3-7.
186 www.vlaamsevolksverhalen.be
187 www.verhalenbank.nl
188 Jozef VAN HAVER: *Nederlandse Incantatieliteratuur. Een gecommentarieerd compendium van Nederlandse bezweringsformules*. Gent 1964, p. 343-344.
189 PENNEMAN: *Volksgeloof en Volkssagen...*
190 PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen...*
191 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 291.
192 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 291.
193 Daniël VERSTRAETE: *Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw*. In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 7 (1956), p. 81; auteur citeert uit het verslag van een dekanale visitatie.
194 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 93-94; J. VAN HAVER: *In het nomansland tussen 'geloof' en 'bijgeloof': hekserij, toverij, exorcisme en bezwering*. In *Volkskunde*, jg. 82 (1981) nr. 1-2, p. 13.
195 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 100, 116, 173-174; VAN HAVER: *In het nomansland ...*, p. 18.
196 VAN HAVER: *In het nomansland ...*, p. 18, met bronverwijzing.
197 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 199; VAN HAVER: *In het nomansland ...*, p. 13.
198 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 198, 263, 295, 323, 356; Albert MARTENS: *Hansbeke in de visitatieverslagen van bisschop Antoon Triest*. In *Het Land van Nevele*, jg. XIX (1988) nr. 2, partim.
199 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 330.
200 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 343.
201 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*,p. 520; VAN HAVER: *In het nomansland ...*, p. 15.
202 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 383.
203 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 385-386.
204 *Itinerarium visitationum Antonii Triest...*, p. 296; VAN HAVER: *In het nomansland ...*, p. 14.
205 Roger DEFRUYT: *Staat van de parochiale kerk van Aalter anno1623*, p. 27, 35.

206 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 224-225, 260, 266.
207 Petrus B. DE MEYER o.f.m.: *De Minderbroeders in het Meetjesland.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 4 (1953), p. 16.
208 Daniël VERSTRAETE: *Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 7 (1956), p. 99; Robert BERNAERT: *Uit de kronieken van Sint-Laureins.* Sint-Laureins 1971, deel II p. 375.
209 Daniël VERSRAETE: *Van een valsen pater*, in *Vrij Maldegem*, jg. 10 nr. 5 d.d. 30.01. en nr. 6 d.d. 06.02.1955.
210 G. HOEBEKE: *Bijgeloof in de Vier Ambachten.* In A. DE KRAKER e.a., red.,: *"Over den Vier Ambachten"*. Kloosterzande 1993, p. 929.
211 André BOLLAERT op http://www.landvannevele.com/nl/volksverhalen-spook-verhalen-poesele
212 Hugo NOTTEBOOM: *Te Raverschoot, waar het spookte.* In *100 jaar Maldegem, Adegem, Middelburg – "in onze tijd..."*, Maldegem 1986, p. 191.
213 BOLLAERT op http://www.landvannevele.com/nl/volksverhalen-spookverhalen-poesele .
214 BOLLAERT op http://www.landvannevele.com/nl/volksverhalen-spookverhalen-poesele
215 E.: *Een liedje over de wondere genezingen bewerkt door kwakzalver Buyse uit Evergem.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 143-147.
216 A.G. HOMBLÉ: *Volksgeneeskunde vroeger en nu.* In *Oostvlaamse Zanten* jg. 50 (1975) nr. 2, p. 67,met verwijzing naar *De Klauwaert*, Eeklo 21.3.1858, p. 3.
217 Oskar LIPPENS: *Oude gebruiken uit mijn jeugd.* In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 20 (2006) nr. 1, p. 42.
218 Zie resp. G. HOEBEKE: *Bijgeloof in de Vier Ambachten*, p. 919-936, en Theo PENNEMAN: *Volksgeloof en volkssagen in het Land van Nevele* .... Hoewel het Meetjesland er nog ondervertegenwoordigd is, presenteert de website www.volksverhalenbank.be een nagenoeg onuitputtelijke reeks sagen en legenden.
219 ASTRAN: *Kriekperen*, deel 1, Maldegem 1982, p. 52-59, en deel 2, Maldegem 1990, p. 98-103. Het is de bundeling van artikels die hij eerder publiceerde in het weekblad *Vrij Maldegem*, resp. jaargangen 1982 en 1989-1990.
220 Zie betreffende Osschaert of Osschaard ook P.J. MEERTENS en Maurits DE MEYER: *Volkskunde-Atlas voor Nederland en Vlaams-België. Commentaar. Aflevering I.* Antwerpen-Amsterdam 1959, p. 39 en kaart p. 46, en *Aflevering II.* Antwerpen 1965, p. 134.
221 V. DE MEIJERE: *De toverij in Vlaanderen. Tovenaars, toverheksen, aflezers en stuiters. Hun praktijken en geheimen.* In *Volkskunde* XXXIV (1929), p. 105; Jozef VAN HAVER: *Nederlandse Incantatieliteratuur. Een gecommentarieerd compenium van Nederlandse bezweringsformules.* Gent 1964, p. 380. Laatste auteur merkt daarbij op dat het geloof in "het kwade oog" in de Nederlanden niet erg verspreid was.
222 http://asp.gva.be/dossiers/-m/mkz/mond21.asp
223 D. VAN NIEUWENHUYZE: *Bronnen van de Geschiedenis van de landbouw van de Nederlanden.* Eerste deel, *Algemene geschiedenis*, Brussel 1993, p. 564.
224 Een remedie uit 1714 voor het *"Cureren der grasserende Sieckte der Hooren beesten ..."* werd door Achiel DE VOS gepubliceerd in *Appeltjes van het Meetjesland* 9 (1958), p. 164-166.
225 Gegevens ontleend aan VAN NIEUWENHUYZE: *Bronnen ...* Eerste deel, *Algemene geschiedenis.* Brussel 1993, p. 494 en 562-563, en IDEM. Derde deel, *De veeteelt.* Brussel 1993, p. 329-363. Andere bronnen geven bijwijlen ook andere data.
226 Paul LINDEMANS: *Geschiedenis van de Landbouw in België.* Antwerpen 1952, deel 2 p. 475. Een overzicht van de toen en in latere jaren genomen maatregelen

ook bij Erik DE SMET: *De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw* (1), in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 18 (2004) nr. 2, p. 87-94 en nr. 3, p. 122-129.

227 VAN NIEUWENHUYZE: *Bronnen van de Geschiedenis van de landbouw...*, p. 566.

228 Zie bv. W.L. BRAECKMAN: *Recepten uit het begin der XVIIe eeuw voor ziekten van mens en dier.* In *Oostvlaamse Zanten*, jg. 51 (1976) nr. 1, p. 2-13, met bereidingen tegen gezwellen bij paarden en koeien, om de hoorngroei van paardenhoeven te bevorderen, voor koeien met bloederige urine en met hoest. Een specifiek "bewaermiddel" tegen pest bij Erik DE SMET: *De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw* (1), in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 18 (2004) nr. 2, p. 89.

229 Pieter ARENTS: *Memorien van alle de wonderen voorvallen ...*, gepubliceerd door Paul Van De Woestyne in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 9 (1995); gegevens en citaten uit nr. 3, p. 135-136, en nr. 4 p. 164-167.

230 J.J. VAN DER POORTEN (publicatie door A[lfons] R[YSERHOVE]: *Merkwaardigheden over Waarschoot (3).* In *Ons Meetjesland*, 8ste jg. (1975) nr. 3, p. 109-110.

231 Hoe nauwlettend de overheid de besmettelijke ziekten bij het rundvee volgde, is voor het Meetjesland ruimschoots geïllustreerd, bv. Filip BASTIAEN e.a.: *Geschiedenis van Bellem.* Aalter1994, p. 176-178. Naar aanleiding van de veepest die in 1769 en het begin van 1770 in Vlaanderen had gewoed, bezocht in dat laatste jaar "experten coeymeester deser prochie" Cornelis de Buck, in opvolging van instructies van de Oudburg van Gent, alle hofsteden waar hoornvee werd gehouden. Voor een enquête in die zin binnen het ambacht Maldegem, 1772, zie Paul DE CONINCK: *Maatregelen tegen besmettelijke veeziekten, 230 jaar geleden.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 7 (2001), p. 269-276. In 1774-75 kreeg de griffier van Maldegem de opdracht een inventaris te maken van alle hoornvee binnen het ambacht, terwijl aan het Brugse Vrije een fors bedrag werd afgedragen voor de maartregelen en controles om de plaag in te perken, cfr. Hugo NOTTEBOOM: *Een parochierekening van Maldegem uit 1775.* In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 8 (1994) nr. 4, p. 182; zie ook M. DE VLEESCHAUWER: *Hoornveepest in Vlaanderen, einde 18de eeuw*, in *De Twee Ambachten*, jg. 9 (2001) nr. 2, p. 13-64.

232 Aangehaald door Erik DE SMET in *De rundveepest...* (1), p. 90; Marc DE VLEESSCHAUWER: *Rundveepest in Vlaanderen op het einde van de 18de eeuw. Onderzoek naar oorzaak en gevolgen van mond- en klauwzeer inhet Ambacht Assenede*, in *Appeltjes van hetMeetjesland* 59 (2008), p. 140.

233 *Merkwaardigheden over Waarschoot (3).* In *Ons Meetjesland*, 9de jg. (1976) nr. 2, p. 78.

234 *Merkwaardigheden over Waarschoot (7).* In *Ons Meetjesland*, 9de jg. (1976) nr. 3, p. 117.

235 In *De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw (4)*, verschenen in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 19 (2005) nr. 3, p. 149-158, geeft auteur Erik DE SMET op basis van de toen gehouden officiële *denombrementen* of registraties van het rundvee in Eeklo, voor april 1771 een totaal van 982 runderen op 193 boerderijen, hetzij een gemiddelde van vijf dieren per uitbating; in januari 1772 werden op evenveel bedrijven nog 861 stuks hoornvee, wat overeenkomt met 4,4 dieren per veehouder. De significante daling betrof vooral de koeien, maar was niet zozeer te wijten aan uitval door ziekte in Eeklo zelf, dan wel aan het feit dat de rundveehouders tegen gulle prijzen dieren hadden verkocht aan boeren in parochies die door de pest wél zware verliezen van vee hadden geleden.

236 Leen VAN MOLLE: *Katholieken en landbouw. Landbouwpolitiek in België, 1884-1914.* Leuven 1989, p. 187.

237 Archief van de Sint-Adrianuskerk en -parochie van Adegem, inv.nr. 720.

238 Ze wordt door de pastoor vernoemd in een brief d.d. 8 mei 1916 met het verzoek om over de grensversperring te mogen komen voor een vergadering. Zie Antoine BLONDEEL: *Kerkelijk en Parochiaal leven te Sint-Laureins na 1900.* Sint-Laureins 2005, p. 72 (uitg. In fotokopie)
239 Het insnijden van de oren om aldus bloed af te laten werd ook frequent toegepast bij stuipen, zowel bij varkens als konijnen.
240 Ibidem p. 496.
241 Kerk- en parochiearchief van Sint-Adrianus Adegem, nr. 628.
242 Julien DE KESEL: *Sprokkelingen uit een eeuw boerenleven.* Oostwinkel 1990, p. 142-143.
243 Paul LINDEMANS: *Geschiedenis van de Landbouw in België.* Deel 2, p. 189-190; www.bloggen.be/lippelo/archief.
244 Hendrik JESPERS: *De oogst gaat in.* Antwerpen 1943, p. 6.
245 Bernardus DE NEVE [Handschrift, Alfons RYSERHOVE ed.]: *Handboeksken van B. De Neve. Voorgevallene tot Zomergem sedert 1820.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, 21 (1970), p. 93-96.
246 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 2, p. 115.
247 Over het belang van de textielnijverheid in de 18de en de eerste decennia van de 19de eeuw en de daaropvolgende crisis , zie o.m. DE VOS: *Geshiedenis van Waarschoot*, deel 2 p. 130-134; DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*, deel 2, p. 622-628.
248 Bernardus DE NEVE: *Handboeksken van B. De Neve. Voorgevallene tot Zomergem sedert 1820.* p. 100-102.
249 Kerk- en parochiearchief van Adegem Sint-Adrianus, nr. 606: Register kanselmedelingen 1 sept. 1844-31 dec. 1850.
250 Carlos VANDAELE in *750 jaar Eeklo*, p. 421.
251 Achiel DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 2, p. 98, 171.
252 Paragraaf gebaseerd op Leen VAN MOLLE: *Katholieken en landbouw. Landbouwpolitiek in België, 1884-1914.* Leuven 1989, p. 93 e.v. (188).
253 VAN MOLLE: *Katholieken en landbouw...*, p. 143, 147; IDEM: *Ieder voor Allen. De Belgische Boerenbond 1890-1990.* Leuven 1990, p. 41.
254 Uitgave met goedkeuring 1866; op een latere uitgave, met imprimatur 1944, wordt ook het voorkomen van oorlogsrampen tot zijn bevoegdheden gerekend.
255 Adegem, Kerkarchief nr. 606: Boek kanselmedelingen 1844-1850.
256 Hugo NOTTEBOOM: *Sint-Adrianus: patroon van de kerk.* In *Het parochiale leven. "In onze tijd..."* deel 2, Maldegem 1989, p. 107.
257 Daniël VERSTRAETE: *Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 7 (1956), p. 88.
258 Catalogusnota's H(ugo) N(OTTEBOOM) in *Omtrent Adegem*, Adegem 1978, p. 105 nr. 116 + afb., p. 112 + afb. p. 114, p. 90 + afb. p. 91.
259 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Assenede.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 151, 164, 201-204.
260 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Bassevelde.*Heruitgave, Handzame 1973, p. 23, 26. De auteurs spreken van een beeld van Sint-Ambrosius, waarmee evenwel ook het hier besproken medaillon kan bedoeld zijn.
261 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 324, 459-461.
262 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Ertvelde.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 47; VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen...*, p. 109.

263 G. HOEBEKE: *Bijgeloof in de Vier Ambachten.* In *Over den Vier Ambachten...*, p. 926.

264 Jozef VAN HAVER: *Nederlandse Incantatieliteratuur. Een gecommentarieerd compendium van Nederlandse bezweringsformules.* Gent 1964, p. 329 nr. 948.

265 Erik DE SMET: *Ziek zijn!... beter worden? Of de geneeskunde te Eeklo voor 1600.* In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 4 (1990) nr. 2, p. 77.

266 Luc STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 27 (1976), p. 137; Filip BASTIAEN e.a.: *Geschiedenis van Bellem.* Aalter 1994, p. 117.

267 Paul ROGGHE: Eeklose heiligen en beschermheiligen. Ambachten, neringen en ontspanningsgroepen. In *Appeltjes van het Meetjesland* 22 (1971), p. 309; A[lfons] R[YSERHOVE]: *Vragenlijst betreffende de volksgebruiken te Eeklo.* In *Ons Meetjesland*, jg. 10 (1977) nr. 2, p. 53.

268 Luc STOCKMAN in *750 jaar Eeklo*, p. 125, 128.

269 Albert MARTENS, *De Mariakapel op de wijk Zande te Hansbeke.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXIX (1998), p. 61-62.

270 MARTENS: *De Mariakapel op de wijk Zande ...*, p. 27-35.

271 Volgens hievoor aangehaald werk, p. 58-59, zou de kunstenares – de reliëfs hebben absoluut artistieke kwaliteiten – een geïllustreerd boekje met toelichtingen bij de voorstellingen hebben uitgegeven. Uit het artikel, p. 55, moeten we opmaken dat ze tevens eigenares van de kapel is.

272 MARTENS, *De Mariakapel op de wijk Zande...*, p. 62.

273 Roger BUYCK: *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de-18de eeuw).* In *Appeltjes van het Meetjesland* 44 (1993), p. 53, en IDEM: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad tot hedendaags agrarisch dorp (1240-2000).* Lembeke 2002, p. 243, 276-277.

274 Roger BUYCK: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad tot hedendaags agrarisch dorp (1240-2000).* Lembeke 2002, p. 494-495.

275 Aldus medegedeeld door Z.E.H. Eric De Leenheer, eertijds pastoor te Kaprijke.

276 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 804.

277 Alfons RYSERHOVE: *Parochie en kerk Sint-Willibrord te Knesselare.* Knesselare 1995, p. 116.

278 Paul DE CEUNINCK: *Donkse parochieherders.* In *"In onze tijd ..." Deel 2: Het parochiale leven.* Maldegem 1989, p. 257-258, en IDEM: *Het prille begin en de verdere ontwikkeling van de parochie Donk.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 7 (2001), p. 155, 160.

279 Gabriël CELIS: *Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land.* Gent 1923, p. 105.

280 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen ...*, p. 206.

281 G. DE SMET: *Geschiedenis van Kleit.* Maldegem 1945, p. 47-48, 150-152; VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen...*, p. 207-208; Jeroom VAN MALDEGHEM: *Een bezoekje aan de Kleitse kerk.* In *"In onze tijd ..." Deel 2: Het parochiale leven.* Maldegem 1989, p. 226-227.

De gipsen reliëfs in de muurkapellen zijn, net als de Sint-Apollonia nabij de kerkdeur, het werk van Serafien, "Flentje" Goethals van Adegem. Over hem: Pierre VAN CLEEMPUT: *Van een vroeger streekkunstenaar: "Flentje Goethals".* In *Ons Meetjesland* jg. 2 (1969) nr. 2, p. 5-6. Hij leverde ook werk voor de kerk van Adegem en de Sint-Antoniusommegang voor Oostwinkel.

282 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 206-208, en IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie, ...* 1986, p. 52.

283 Maurits DE MEYER: *Volkskunde-atlas voor Nederland en Vlaams-België. Commentaar – Aflevering III.* Antwerpen-Utrecht 1968, p. 80.

284 *Testament de Pierre Bladelin, fondateur de Middelbourg en Flandre...*, uitg. door Charles VERSCHELDE, in *Annales de la Société d'Émulation...*, 4de reeks deel 3, Brugge 1879, p. 20.
285 Gegevens naar Hugo NOTTEBOOM: *Oostwinkel.* In *Ons Meetjesland*, jg. 16 (1983) nr. 2, p. 79-83, en IDEM: *750 jaar parochie Oostwinkel.* Oostwinkel 1994, p. 28, 45, 47, 114, 110, 118. Auteur geeft in het eerste a.w. p. 77 en 80 het jaartal 1389, p. 79 de naam Vranke; in het tweede p. 45 de naam Vrancke, p. 47 en 110 de naam Valcke en p. 110 een jaartal 1489.
286 Michiel ENGLISH: *Sint Jan-in-Eremo.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 153; Achiel DE VOS: *Op verkenning door Kaprijke (slot).* In *Ons Meetjesland*, jg. 11 (1978) nr. 3, p. 113.
287 DE VOS: *Geschiedenis van Evergem*, deel 2, p. 695-696, 700.
288 LUC STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Zomergem in de 16de eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 40-42; de gegevens refereren naar 1510 en 1504.
289 Marc MARTENS: *Het kerkplein.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 7 (2001), p. 79; Walter NOTTEBOOM (red.): *Honderd jaar broederschool Maldegem.* Maldegem 1989, p. 21-25.
290 Stefaan TOP: *Op verhaal komen. Oost-Vlaams sagenboek.* Leuven 2006, p. 119-121.
291 André BOLLAERT en Erik L. SCHEPENS: *Genezen van de kinkhoest na een bedevaart naar de H. Margareta te Landegem.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXVIII (1997) nr. 3, p. 212.
292 Robert BERNAERT: *Uit de kronieken van Sint-Laureins.* Sint-Laureins 1971, deel II p. 477, afb.
293 BERNAERT: *Uit de kronieken van Sint-Laureins*, p. 363.
294 In *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...* van Renaat VAN DER LINDEN krijgt hij niet minder dan 21 bladzijden toebedeeld, tegenover bijvoorbeeld 9 ½ voor Elooi en 11 voor Cornelius.
295 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 28 met afb., en IDEM: Bedevaartvaantjes. Volksdevotie ... p. 24 en 164, met afb.
296 Luc STOCKMAN: *De Sint-Christoffelgilde te Evergem aan de feestdis in 1446 en 1447.* In *Appeltjes van het Meetjesland 46* (1995), p. 133-136.
297 DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*, deel II p. 665, 676.
298 VAN DER LINDEN 1958: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen* p. 116 met afb.; IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 91 met afb.
299 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen* p. 117 met afb., IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 168, met afb.
300 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 519-520.
301 *Het Nieuwsblad* van 16 juni 2011.
302 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 117, 153.
303 Arthur VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter.* In *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 3 (1951), p. 106-107; Luc STOCKMAN: *Altaarstichtingen en altaardiensten in het Meetjesland tijdens het Ancien Régime.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 39 (1988), p. 12.
Het gebeurt wel meer dat deze beide heiligen samen voorkomen, o.m. te Machelen bij Deinze en in Waarschoot, waar de Corneliusdevotie evenwel pas in 1849 werd ingevoerd. In de kerk van Anzegem-Gijzelbrechtegem hangt een schilderij met voorstelling van beide heiligen, eertijds werden ze ook samen vereerd in het Sint-Janshospitaal te Brugge.
304 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 117-119.
305 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 117-119; Jan CAMERLINCKX: *Overblijfselen van de vroegere dierenkultus. Aspekten van de volkskultuur op en rond onze hofsteden.* In *Land van de Woestijne*, jg. 8 (1985) nr. 2, p. 19.
306 Arthur VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter*, p. 109; Luc

STOCKMAN(red): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen. Tentoonstelling ingericht ter gelegenheid van de feestviering 1000 jaar Aalter, 1974.* Aalter 1974, p.16; IDEM: *Geschiedenis van Aalter*, p. 153-154; ook vermeld bij Renaat VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 20.

307 STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 19, 23-24, 84 en afb. p. 21.

308 STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 19.

309 *Itinerarium visitationum ...*, p. 27, 77.

310 Arthur VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter*; Roger DEFRUYT: *Enkele gegevens betreffende de relikwie van de H .-Cornelius in de kerk van Aalter bewaard.* In *Land van de Woestijne*, jg. 13 (1990), p. 36-38.

311 STOCKMAN(red): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 20; IDEM: *Geschiedenis van Aalter*, p. 156-157.

312 STOCKMAN, *Altaarstichtingen*, p. 13, m.b.t. 1697.

313 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 154-155.

314 Arthur VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter*, p. 108-109. In 1623 getuigde deservitor Joannes Francenius dat er toen geen theaterstukken werden opgevoerd: Roger DEFRUYT: *Staat van de parochiale kerk van Aalter anno 1623.* In *Land van de Woestijne*, jg. 13 (1990) nr. 3-4, p. 34-35.

315 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 482.

316 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 20; Luc STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 23. Er waren ook de Bellemnuchtens van de bedevaarders naar Onze-Lieve-Vrouw van Jezukenseik te Bellem: VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 29; Alfons RYSERHOVE en Romano TONDAT: *O.-L.-Vrouw van Jesukenseik te Bellem.* In *Ons Meetjesland* jg. 4 (1971) nr. 3, p. 90-92. Over Poesele nuchting hebben we het verder onder Sint-Laurentius.

317 VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter*, p.110; STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p.490-493.

318 VERHOUSTRAETE: *De verering van de H. Cornelius te Aalter*, p. 110; STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 23.

319 Over de brandglasramen: Roger DEFRUYT: *Licht, glas, schilderkunst. Neogotische glasramen St.-Corneliuskerk Aalter.* In *Land van de Woestijne*, jg. 15 (1992), nr. 3-4, p. 18, 58-64.

320 STOCKMAN(red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 19, afb. p. 20, 23-24; IDEM: *Geschiedenis van Aalter*, p. 493, afb. p. 118; VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 18.

321 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p.481, 493

322 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 17-18; IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 150.

323 Cfr. de hiervoor meermaals geciteerde catalogus.

324 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 493-494.

325 Peter LAROY: *God wil het!*, in *Land van de Woestijne*, jg. 21 (1998), nr. 1-2, p. 79-82.

326 Gegevens o.m. ontleend aan Achiel DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 295, 280, 803, 806, 921.

327 Georges DE KEERSMAEKER: *Slet'ne op bedevaart... Naar Sint Kornelis te Kluizen.* In *Oostvlaamsche Zanten*, jg. 36 (1961) nr. 4, p. 113-122.

328 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 206-208; Jeroom VAN MALDEGHEM: *Omtrent Klelt.* Maldegem 1988, p. 3, 13-14, IDEM: *Een bezoekje aan de Kleltse kerk.* In *"In onze tijd ..." Deel 2: Het parochiale leven.* Maldegem 1989, p. 227.

329 Gaston DE SMET: *Geschiedenis van Klelt.* Maldegem 1945, p. 150-151.

330 Besproken en afgebeeld bij VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-*

Vlaanderen, p. 206-208; auteur vermeldt ook de kapellen die tegen de kerkmuren opgehangen zijn; IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie ...*, p. 156.

331 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 206; STOCKMAN (red.): *De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*, p. 73. Aangaande Machelen, zie Marleen VERDEGEM: *Geschiedenis vn de Corneliusbedevaart. Machelen-gulde van 1643 tot 1820.* Machelen 1982.

332 Renaat VAN DER LINDEN: *Een onbekend bedevaartvaantje uit Maldegem-Donk.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 6 (1954), p. 251-252, en IDEM: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 205-206.

333 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 206.

334 Op basis van documenten, gereproduceerd in *Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot*, nr. 17, december 1988.

335 André BOLLAERT: *Kroniek van de Sint-Laurentiuskerk te Poesele, 1852-2002.* Nevele-Poesele 2002, p. 21.

336 Maurits BROECKHOVE: *Devotie in het Vlaamssprekend gedeelte van België tot de H. Donatus, biezondere patroon tegen schadelijke natuur- en vernielende kunstmatige luchtelementen.* In *Oostvlaamse Zanten*, jg. 34 (1959) nr. 4, p. 186-187.

337 BROECKHOVE: *Devotie ... tot de H. Donatus...*, p. 184.

338 BROECKHOVE: *Devotie ... tot de H. Donatus...*, p. 183-185.

339 André BOLLAERT: *De geschiedenis van de kerk van Poesele.* In *Het Land van Nevele*, jg. XXXVI (2005) nr. 1, p. 34-35.

340 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie* p. 82, met afb.

341 BOLLAERT: *Kroniek ...*, p. 22.

342 BOLLAERT: *De geschiedenis van de kerk van Poesele*, p. 31.

343 Mededeling toenmalig pastoor Eric De Leenheer, juli 2006.

344 STOCKMAN: *Geschiedenis van Aalter*, p. 586.

345 Kerkarchief Adegem - Parochiearchief nr. 606: Register kanselmededelingen 1 sept. 1844-31 dec. 1850.

346 Hugo NOTTEBOOM: *De Adegemse Duinen*, in *100 jaar Adegem Maldegem Middelburg, "In onze tijd..", deel 1*, Maldegem 1986, p. 183.

347 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Assenede.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 162-163.

348 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Boekhoute.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 111.

349 Michiel ENGLISH: *Sint-Jan-in-Eremo.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 153-167.

350 Luc STOCKMAN: *De volksreligiositeit - De kerkelijke gilden*, in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo 1990, p. 125, 128.

351 Pieter ARENTS: *Memorien van alle de wonderen voorvallen ...*, gepubliceerd door Paul Van De Woestyne in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 9 (1995) nr. 4, p. 169.

352 Respectievelijk feestdagen van de apostelen Filippus en Jacobus de Mindere, Sint-Petrus en Paulus, Sint Mattheus of Matthijs en begin van de herfst, en de aartsengel Michaël. Het waren vroeger *mesdagen*, misdagen waarop boeren alleen het dwingende werk aan de dieren deden. Omdat de verheffing van Sint-Eloois relieken op 25 juni herinnerd wordt, werd doorgaans op 29 juni, met enkele dagen uitstel dus, warm *Sint-Elooi* of *Sint-Elooi-in-de-zomer* gevierd.

353 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 84 en IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 89, met verwijzing naar de gilderekening van 1781 "...het drucken van een duysend vaentjes voor de confrerie".

354 Elisabeth DHANENS: *Oud edelsmeedwerk in de parochiekerk te Eeklo.* In *Appeltjes*

van het Meetjesland 2 (1950), p. 22, 27-29, met afb.; C. D(E) N(ORME): *Brugs edelsmeedwerk op de Tentoonstelling "Religieuse Kunst in Oost-Vlaanderen"*. In *Biekorf* LII (1951), p. 227, met afb.; Elisabeth DHANENS: *Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 12 (1961), p. 16, 26, 45, 52, p. 34 afb. 24; VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, Zottegem 1958, p. 85, met afb.; Alfons RYSERHOVE en Romano TONDAT: *Eeklo in beeld en schrift (3)*. In *Ons Meetjesland* jg. 6 (1973) nr. 2, p. 52 afb. 50; Hugonne VERSCHRAEGEN: *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen – Provincie Oost-Vlaanderen- Kanton Eeklo*, Brussel 1977, p. 25; Cyriel VAN DE BOUCHAUTE: *De Sint-Vincentiuskerk te Eeklo*. Eeklo 1982, p. 129, afb. p. 46; Robert RUYS en Walter MEURIS: *Tot heil van mens en dier. Populaire heiligen in het bisdom Gent*. Gent 1989, p. 89 en afb. p. 135; Dominique MARECHAL: *Meesterwerken van de Brugse edelsmeedkunst*. Brugge 1993, p. 175, met afb.; *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo 1990, p. 240-241, met afb.; *Kunst in Eekloos bezit*, catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling, Eeklo 1-16 december 1990, p. 118 nr. 369; Marc MARTENS: *Hemel en aarde bewegen... Catalogus...*, p. 24-25.

355 STOCKMAN in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 240-241, 246.

356 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 290.

357 DHANENS: *Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland*, p. 26,54; DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 295 en afb. p. 237 en 251.

358 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 955-957.

359 Achiel DE VOS: *De Christoffeldevotie te Evergem*. In *Appeltjes van het Meetjesland* 1 (1949), p. 70, en IDEM: *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem*. Evergem 1986, p. 108-109. Het borstbeeld wordt bewaard in de parochiekerk van Evergem, de bisschopsstaf ging verloren. Elisabeth DHANENS geeft in *Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland*, p. 38 en 46 aan dat het zilverbeslag geschonken werd in 1770, en wel volgens de merking "S. ELISIUS. Gejont ende gegeven door de proghie van Waerschoot den 29 julius 1770".

360 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. xviii, met afb., IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 91, met afb.

361 DHANENS: *Kerkelijk edelsmeedwerk ...*, p. 26, 40, 52; Hugonne VERSCHRAEGEN: *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen – Provincie Oost-Vlaanderen- Kanton Gent III*, Brussel 1981, p. 17-18; DE VOS: *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem*, p. 108, met afb.; RUYS en MEURIS: *Tot heil van mens en dier*, p. 91, 138/141; MARTENS: *Hemel en aarde bewegen... Catalogus...*, p. 24.

362 Alfons RYSERHOVE: *Parochie en kerk Sint-Willibrord te Knesselare*. Knesselare 1995, p. 33, 35, 156 n. 129-131, 116.

363 Hugo NOTTEBOOM: *Oostwinkel*. In *Ons Meetjesland*, jg. 16 (1983) nr. 2, p. 81-82, en IDEM: *750 jaar parochie Oostwinkel*. Oostwinkel 1994, p. 45-47, 119.

364 Ivan HOSTE en Luc STOCKMAN: *Geschiedenis van Poeke*. Aalter 1985, p. 469-470, 472, 476.

365 August VAN PARYS: *De Kerk van Ursel*. Ursel 2003, p. 25, 45.

366 Gegevens ontleend aan VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 318-320, 357 en IDEM: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 96.

367 PIETERAERENS en SNAUWAERT: *Doorleefd mysterie...*, p. 122.

368 Hugo NOTTEBOOM: *De biljartclubs - De boldersclubs*. In *Geschiedenis van Sleidinge*, deel 2, Evergem 2006, p. 1044-1045.

369 STOCKMAN in *750 jaar Eeklo*, p. 226-227.

370 BUYCK: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad ...*, p. 510-512.

371 J.J. VAN DER POORTEN: *Merkwaardigheden over Waarschoot (9)*, naar een kronick van onderpastoor Jacobus Van der Poorten, in *Ons Meetjesland*, jg.10 (1977) nr. 1, p. 38.

372 DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*, deel I, p. 124.
373 Het harige, zwarte beest aan zijn voeten wordt in een artikel van Albert MARTENS: *De gebrandschilderde glasramen van de Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXIII (1992) nr. 4, p. 313, aangezien voor "een varkentje dat, zich voedend met afval, het armtierig bestaan van de heilige symboliseert". De vorm van de snuit en de forse klauwen maken van het dier echter wel degelijk en onmiskenbaar een beer.
374 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 1 p. 201-202.
375 *Merkwaardigheden over Waarschoot (9)...*, p. 24.
376 *Merkwaardigheden over Waarschoot (3)*, jg. 8 (1975) nr. 3, p. 112, en *Idem*, jg. 10 (1977) nr. 1, p. 28.
377 H. REYNIERS: *Een nostalgische terugblik op het oude hoogkoor.* In *Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot*, nr. 20 (juni 1990),niet gepagineerd.
378 In een "Pro Memorie der giften gedaen aen de Kerk van Waerschoot door den Eerwaerden heer Pastor van Dorpe", gereproduceerd in het nr. 16, juni 1988, van *Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot*, is voor 17 oktober 1854 genoteerd: "... op den autaer van den h. Cornellis een groot marbere standbeeld van den zelven heyligen, gifte ...".
379 Volgens Hugonne VERSCHRAEGEN, *Fotorepertorium ... Kanton Eeklo*, p. 69, een schenking van senator De Block en afkomstig uit de voormalige kerk van de Lieve-Vrouwbroers te Gent.
380 L. VEREECKE: *De Ghislenuskapel te Waarschoot.* In *Ons Meetjesland*, jg. 5 (1972) nr. 3, p. 87-88.
381 Pieter ARENTS: *Memorien van alle de wonderen voorvallen ...*, gepubliceerd oor Paul Van De Woestyne in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 9 (1995) nr. 2, p. 67.
382 M. ENGLISH: *De kerk te Adegem in 1600-1700.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 9 (1958), p. 75-76.
383 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Adegem.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 21.
384 H(ugo) N(OTTEBOOM): *Relikwie H. Hubertus.* In *Omtrent Adegem – Catalogus van de tentoonstelling.* Adegem 1978, p. 107 nr. 119.
385 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Assenede.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 164.
386 DE VOS: *Geschiedenis van Ertvelde*, p. 474, 321, 295, 240, 322.
387 DE VOS – WERKGROEP: *Geschiedenis van Evergem*, deel I, p. 318, deel II p. 679.
388 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Eekloo. Middelburg.* Heruitgave, Handzame 1973, p. 116.
389 Over de cultus van Sint-Hubertus en zijn hulp bij de bestrijding van hondsdolheid is bijzonder veel geschreven. Vermelden we hier de publicaties van Alain DIERKENS e.a.: *Le culte de Saint-Hubert au pays de Liège*; *... en Namurois*; *... en Rhénanie.* Brussel, resp. 1991, 1992 en 1993. Beknopter, voor het gebruik van de Hubertussleutels, o.m. Walter GIRALDO: *Duizend jaar mirakels in Vlaanderen*, p. 19-20, en voor de incisie: Jo CLAES e.a.: *Geneesheiligen in de Lage Landen.* Leuven, 2005, p. 205. Auteur vermeldt er dat het grootste aantal voorhoofdsincisies, nl. 820, plaatsvond in 1827.
390 Hugo NOTTEBOOM: *Hondsdolheid in Balgerhoeke en Maldegem.* In *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 2 (1988) nr. 2, p. 94-95.
391 HOSTE en STOCKMAN: *Geschiedenis van Poeke.* p. 112.
392 A. JANSSENS: *H. Mauritius, kerkpatroon van Nevele.* In *Het Land van Nevele*, jg.

22 (1991) nr. 1, p. 25, 29.

393 Albert MARTENS: *Verering van de relikwieën van de martelaren Blandinus en Laeta te Hansbeke.* In *Oostvlaamse Zanten*, LXVII (1992) nr. 1, p. 14.

394 Alfons RYSERHOVE: *Parochie en kerk Sint-Willibrord te Knesselare.* Knesselare 1995, p. 116.

395 Mededeling Z.E.H. Eric De Leenheer

396 Bernardus DE NEVE: *Handboeksken van B. De Neve. Voorgevallene tot Zomergem sedert 1820*, p. 48.

397 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel II p. 252.

398 Leen VAN MOLLE: *Ieder voor Allen. De Belgische Boerenbond 1890-1990.* Leuven 1990, p. 59, 83-84, 121.

399 Ook de zalige Broeder Isidoor (de Loor), passionist, overleden in 1916 en aangeroepen tegen kanker, wordt wel met een spade afgebeeld, verwijzend naar zijn werk als tuinman in de kloosters van Wezembeek-Oppem en Kortrijk.

400 STOCKMAN in *750 jaar Eeklo*, p. 64, 125, 128, 147.

401 BUYCK: *Kaprijke. Van middeleeuwse stad*, p. 509.

402 Gegevens ontleend aan Robert BERNAERT: *Mengelingen over de parochie 's Gravenjansdijk (2).* In *Ons Meetjesland*, jg. 12(1979) nr. 1, p. 40-42.

403 Arnold STROBBE: *Hoe leefde God in Lotenhulle?* In *Het Land van Nevele*, jg. XXXVI (2005) nr. 2, p. 115.

404 HOSTE en STOCKMAN: *Geschiedenis van Poeke*, p. 118, 127-129, 411, 415, 467.

405 Michiel ENGLISH: *Sint-Jan-in-Eremo.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 164.

406 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 290-292.

407 VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie...*, p. 135.

408 *Sint-Jan-in-Eremo, parochiekerk Sint-Jan de Doper. Uitgave n.a.v. 24 juni 1984.* Sint-Jan in Eremo 1984, p. 15.

409 Michiel ENGLISH: *Sint-Jan-in-Eremo.* In *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 11 (1960), p. 164-165.

410 Luc STOCKMAN: *Kerkelijk leven te Zomergem in de 16de eeuw.* In *Appeltjes van het Meetjesland* 49 (1998), p. 42 + p. 53 n. 32 en 33; gegevens met betrekking tot 1529 en 1532.

411 Jozef VAN HAVER: *Nederlandse Incantatieliteratuur. Een gecommentarieerd compendium van Nederlandse bezweringsformules.* Gent 1964, p. 78 nr. 57. Gabriël CELIS haalt die formule aan in zijn *Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land*, Gent 1923, p. 238, maar heeft het over "in vele plaatsen van Vlaanderen.

412 BOLLAERT: *De geschiedenis van de kerk van Poesele*, p. 25, 27, 29.

413 BOLLAERT: *Kronick van de Sint-Laurentiuskerk...*, p. 8.

414 BOLLAERT: *Kronick van de Sint-Laurentiuskerk ...* , p. 14.

415 Gabriël CELIS: *Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land.* Gent 1923, p. 238; Renaat VAN DER LINDEN: *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, p. 20; BOLLAERT: *De geschiedenis van de kerk van Poesele*, p. 33.

416 Gabriël CELIS: *Volkskundige Kalender ...*, heeft het p. 182 over een vlasmis ter ere van Sint-Laurentius op de zondag na 10 mei "in menig dorp van Vlaanderen". Robert RUYS: *Tot heil van mens en dier. Populaire heiligen in het bisdom Gent.* Gent 1989, geeft daarvan op p. 105 een paar voorbeelden: op de eerste zondag van mei in Erpe, de zondag daarna in Haaltert. In Westrem kreeg Laurentius het hele jaar door maar vooral toch op 10 augustus het bezoek van bedevaarders. In de litanie wordt hij er genoemd "Bijzonderen patroon tegen den brand en daaruitspruitende ziekten van menschen, dieren en vruchten".

417 Kerkarchief Poesele, afroepboek maart 1835-mei 1837. Met dank aan de heer André Bollaert die ons op deze archiefbronnen wees.

418 CLAES: *Geneeshelligen* p. 55.

419 GIRALDO: *Duizend jaar mirakels ...*, p. 67.
420 Marc DE VLEESSCHAUWER: *Rundveepest in Vlaanderen...*, p. 140.
421 DE VOS: *Geschiedenis van Waarschoot*, deel II p. 281.
422 L. VEREECKE: *De kapel van de Voorde.* In *Ons Meetjesland*, jg. 6 (1973) nr. 2, p. 72-73.
423 Luc VAN EECKHOUDT: *De iconografie van Nikolaas van Tolentijn in Vlaanderen. Repertorium.* In *Ons Heem*, jg. 57 (2004) nr. 4, p. 13.
424 Roger BERNAERT: *Mengelingen over de parochie "s Gravenjansdijk.* In *Ons Meetjesland*, jg. 12 (1979) nr. 1, p. 42.
425 Alfons RYSERHOVE: *Parochie en kerk Sint-Willibrord te Knesselare.* Knesselare 1995, p. 116.
426 Marcel De SMET, E. H. - : *Relikwieën en heiligenbeelden in de kerk van Middelburg.* Gestencilde uitgave, Middelburg 1977, p. 1, 55.
427 Erik DE SMET in *750 jaar Eeklo*, p. 132.
428 Roger BUYCK. *Kaprijke. Van middeleeuwse stad ...* , p. 280.
429 Gabriël DE LILLE: *Maldegem in beeld en schrift, deel III, 1832-1872*, Maldegem 1962, p. 36; Georges DE VOGELAERE: *De Lievebarm*, in *Maldegem, Adegem, Middelburg – "in onze tijd ..."*, Maldegem 1986, p. 103.
430 Bernardus DE NEVE: *Handboeksken van B. De Neve. Voorgevallene tot Zomergem sedert 1820*, p. 48.
431 Robert BERNAERT: *Mengelingen over de parochie 's Gravenjansdijk.* In *Ons Meetjesland*, jg. 12 (1979) nr. 1, p. 42.

Auteurs of rechthebbenden van de foto's in deze bijdrage:

Lothar GRAUMANN, Aalter: p. 146.
Heemkundige kring *Het Land van Nevele*: p. 59 links,155.
KIK-IRPA Brussel: p. 44, 46, 71, 139, 171.
Marc MARTENS, Maldegem: p. 28, 34, 35, 48, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59 rechts, 61, 67, 68, 69, 76, 79, 83, 84, 86, 87, 90, 92, 93, 94, 102, 103, 122, 124, 126, 130, 131, 134, 135, 137, 143, 145, 147, 151, 154, 157, 158, 165, 166, 169, 172, 173, 177, 178, 180, 181, 184, 185, 186, 187.
Walter NOTTEBOOM, Maldegem: p. 43, 47, 63, 85, 95, 128, 150, 153, 159, 161, 168, 176, 183.
Onbekend: p. 38, 64, 73 rechts, 81, 91, 163.
Stadsarchief Eeklo: p. 114.

De terechtstelling van Jan en Pieternelle Thienpont in Aalter in 1730

Ronny DEBBAUT

In het vorige jaarboek bracht Hugo Notteboom het droevige relaas van een gruwelijke kindermoord in Lovendegem in 1730. Hij citeerde enkele andere voorbeelden van kindermoorden (Maldegem 1669, Eeklo 1718, Zwevezele 1739) om te illustreren dat de daders op weinig begrip en clementie van de goegemeente konden rekenen.[1]

Ook Aalter kende zo'n dramatische gebeurtenis. Luc Stockman publiceerde in zijn *Geschiedenis van Aalter* uit 1979 al de integrale sententie, waarbij Jan en Pieternelle Thienpont, broer en zus, in 1730 veroordeeld werden tot de doodstraf omwille van hun schandelijke levenswandel. Het ging om meer dan kindermoord alleen. Incestueus overspel en brandstichting maakten ook deel uit van hun wangedrag.[2] Belangwekkend was hierbij vooral de terechtstelling op de heerlijkheid van Woeste en Weibroek in Aalter. Dergelijke terechtstellingen op het platteland waren toen al zeldzaam geworden. Door de stijgende centralisatie en professionalisering van de rechtspraak kwamen zware misdaden als moord en brand toen meestal niet meer voor de lokale schepenbank, ook al bezat de heer de graad van hoge justitie. Gewichtige zaken werden behandeld door de Raad van Vlaanderen, gevestigd in het Gentse Gravensteen. Terechtstellingen grepen plaats op het Veerleplein of de Vrijdagmarkt. Broer en zus Thienpont werden echter wel in Aalter aan een staak gewurgd *ter plaetse patibulaire*, meer bepaald in het fort te Nieuwendamme op de zuidzijde van de Brugse vaart.

De tekst van de twee doodvonnissen, eerder al door Luc Stockman gepubliceerd, wordt hierna opnieuw integraal weergegeven.[3] Zoals toen gebruikelijk was, bevatten deze sententies een samenvattende beschrijving van de gepleegde misdaden.

Eerst de veroordeling van Jan Thienpont:
"Omme dieswille dat ghij Jan Thienpont sone van Jan geboren binnen de prochie van Caprijcke aut ontrent de vijffendertich a sessendertich jaeren,

lest gewoont hebbende binnen dese prochie ter heerelichede van Aeltre ten huijse van Pieternelle Thienpont uwe suster weduwe van Joos Dhert, u soo verre hebt vervoordert van naer verscheyde raemingen gehauden met uwe voornoemde suster inden lest gepasseerden vasten voor ende ontrent de palm ende goede weke ende op beloofte aen u bij haer alsdan gedaen van u te sullen geven eene casacque ende brouck mitsgaders een paer caussens ende hoet vanden voornoemden Joos Dhert haeren man die inde maent van decembre 1729 was overleden, met boosen, opgesetten ende gepremediteerden wille (naer dien ghij te voorent benevens uwe voornoemde suster oock met voordacht hadde vertransporteert vuijt het huijseken van Joosijne Serraes weduwe van Jan Dhert sone vanden voornoemden Joos Dhert haere schoondochter, soo thaeren huyse, als in het schuerken van Joos Mattheus den meerderen deel van het stroij ende gelij uwe voorseyde suster toebehoorende, ende t'gonne tsedert den lesten ougst aldaer hadde gelegen, opden eersten paesdach lestleden tusschen acht ende negen uren inden avont, in brande te steken het voorseijde huyseken gestaen binnen de voorseijde prochie van Aeltre met een eyndeken lonte, twelcke ghij binnen de stede van Thielt opde calsijde hadde gevonden commende naer de voorseijde prochie van Aeltre, ende welck eijndeken lonte ghij (geavanceert sijnde binnen de selve prochie van Aeltre ter plaetse genaemt lichtacker aldaer hebt ontsteken aen uwe toeback pijpe, daer mede gij alsdan waert smoorende, welcke lonte ghij al brandende (naer dien ghij daer anne noch hadde gewonden eenige stucxkens lijnwaet, ende palullekens van uw hemde, omme t'eerder den brandt te connen causeren) hebt gesteken opden noort west houck van het selve huijseken van waer den wint quam in eenigh stroy t'gonne ghij door eenige openheijt vuijt het selve huijseken hebt getrocken, daer doore het voorseijde huijseken inden selven instant, ende aleer ghij waert gecommen ten huijse van uwe voorseijde suster Pieternelle Thienpont, maer ontrent de vijftich a t'sestigh roeden van daer woonende seffens in brande is geraeckt, geheel afgebrant, ende in asschen geconsumeert met een schrapaeijken ende taeffelken daer inne sijnde toebehoorende aende voorschreven weduwe van Jan Dhert,

Boven welcke onlijdelicke brantstichterije ghij oock u niet alleene en hebt vergeten van uwe eerste huysvrauwe Marie Goemare, die te voorent weduwe was van Pieter Van Risseghem sonder eenige reden ende vuijt pure boosheijt quaelick te tracteren ende door uwe quaede tractementen ende menacen haer wegh te jaegen soo verre dat sij (alle verlaeten hebbende tot haeren trauwringh toe, die ghij haer met gewelt hebt doen geven, ende blijven behauden, benevens alle de goederen ende effecten van ulieden huyshauden, die ghij met Niclaijs Verbaere uwen stijfvader in haer absentie hebt verteert) genoodtsaeckt is geweest haeren cost te gaen soucken bij de goede lieden, ende heeft gaen woonen ten huijse van Pieter Claijs landtsman binnen de prochie van Oostcamp haeren rechtsweer, nemaer sijt ghij oock vehementlick suspect dat ghij ten jaere 1709 nog woonende binnen de prochie van Thielt bij Schuijffels cappelle corts naer u voorseijde huijwelick opden feestdagh van Ste Jacob gedurende uwe voornoemde eerste huysvrauwe was gaen soucken Godelieve Van Risseghem uw behaut

dochterken de welcke ghij daghs te voorent oock soo danigh hadde quaelick getracteert dat sij was wegh geloopen met gelijcke boosaerdigheyt ende voorgedachten wille ter doodt hebt gebracht een ander uw behuwt onnoosel kindt genaemt Wantien ofte Jan Van Risseghem oudt ontrent de vijfthien a sesthien maenden t'gonne ghij naer alle apparentie seer forcelick met uwe handen het hooft ende de keele hebt ingeduwt, ende alsoo ten vuyttersten verdacht sijt van eene moort in uwe voorseyde behuwt onnoosel soontien begaen thebben, alsmede van noch gecommitteert thebben verscheijde andere quaede faicten, ende delicten ten processe breeder vermelt.
Al wesende saeken niet lijdelick in een lant van recht sonder condigue straffe ter exempel van andere, brandtstichters, booschwichten, ende quaetdoenders, ende van alle t'welcke souffisantelick is gebleken, soo met uwe eijgene confessien, ende belijdenissen als anderssints den rechter omgenougen.
Leenmannen, burchmeester ende schepenen vanden hove ende heerelichede vande Woeste binnen de voornoemde prochie van Aeltre ende daer ontrent gesien den schriftelicken criminelen heesch, ende conclusien ter causen van aldien bij Sr Jooris De Grave bailliu vanden selven leenhove ende heerelichede causa officij t'uwen laste gemaeckt ende genomen, recht doende in criminelen extraordinairen gemaeckten hove, ende gebannen vierschaere naer genomen advijs van rechtsgeleerde, condempneren u ter plaetse daer de hooghe justitie gheexecuteert wordt gebonden aen eenen staeck geworght te worden tot datter de doodt naer volght, ende uw doodt lichaem t'eijnden dies gebrant, ende daer naer op een rat geleijt te worden, confisquerende alle uwe goederen soo leenen als erfve, meubel, ende immeuble waer die gestaen ofte gelegen sijn ten proffijcte van die het behoort, de costen vanden processe ende misen van justitie alsvooren gededuceert, actum binnen de voorseijde prochie van Aeltre ten ordinairen wethuijse ten overstaen van Adriaen Rogeman, Lieven Landuijt, Marten Blomme, Jan Vande Wiele, David Goethals, Jan Bap.te Van Hecke, Jan Francois Boghaert mannen van leene, den voorn. Rogeman, burchmeester, Lieven Landuyt, David Goethals, Lieven Lambrecht, Francois Aernaut ende Carel Dobbelaere schepenen desen 19 Juni 1730 Toorn. greffier G.Boghaert
Ten selven daeghe is de voorenstaende sententie aenden voorn. Jan Thienpont vooren ghelesen, ende in synen persoon geexecuteert ter plaetse patibulaire, wesende op het fort ten Nieuwendamme op de suytsyde vande vaert recht over het Auderburghs quartier ter presentie vande voorseyde leenmannen en wethauders, midtsgrs my greffier G. Boghaert 1730"

Een gelijkaardige sententie werd uitgesproken tegen Pieternelle Thienpont:
"Omme dieswille dat ghij Pieternelle Thienpont dochter van Jan ende Livine Van Ackere, de welcke in tweeden huijwelicke is getrauwt geweest met Niclaeys Verbaere, geboren binnen de prochie van Caprijcke, oudt ontrent de vijfenvijfftich oft sessenvijfftigh jaeren, lest gewoont hebben binnen dese heerelichede ter prochie van Aeltre van over vele jaeren sijt geweest

van een seer quaet gedragh, ende schandaleus leven, soo danigh dat ghij ter causen van het incest, bloetschendinge ende overspel t'gonne ghij met groote opspraecke ende schandael van het publicq hebt begaen met den voornoemden Niclaijs Verbaere uwen stijfvader, ende daer over ghij oock publicquelick gediffameert sijt geweest van twee a drij kinderen vuijt sijne wercken ontfanghen ende gebaert t'hebben, gedurende ghij in huijwelick sijt geweest met Joos Dhert, bij criminele sententie vanden Eerw.en heere official van het Bisdom van Ghendt in daten 8 Julij 1712 (alswanneer uwen voornoemden stijfvaeder bij andere criminele sententie vanden selven Eerweerden heere official daer over insgelijcx is gestraft geworden) sijt gecondempneert geweest te compareren in het consistorie vanden geestelicke hove van het voorseyde bisdom, gecleet met een wit cleet met roeden behangen op uwe knien Godt ende de justitie vergiffenisse te vragen, ende van daer dragende eene brandende fackel op uwe bloote voeten door den scherprechter geleijt te worden door den ordinairen grooten ommeganck voor de groote poorte vande cathedraele kercke van Ste Baefs binnen de voorseijde stadt van Ghendt, ende aldaer deselve facquel op te offeren, mitsgaders inde vangenisse vanden voornoemden geestelicken hove acht dagen te vasten te water ende te broode, ende sijt daer en boven gebannen geworden vuijt het voorseyde bisdom den tijt van vijf jaeren met interdictie van gedurende den selven tijd al daer weder te keeren op peijne van fustigatie, welcken ban ghij hebt gevioleert ende gebrocken ende de voorseijde criminele straffe oock anderssints misacht, bij middel dat ghij gedurende den voornoemden tijt niet alleen en sijt verbleven binnen het district van het voorseijde bisdom, nemaer oock dat ghij daer tsedert noch hebt geconverseert ten huijse van uwen voornoemden stijfvaeder, in welck boosaerdich leven ghij daer t'sedert noch soo verre sijt gecontinueert dat ghij u hebt vervoordert van gedurende den lesten vasten voor ende ontrent de palm ende goede weken vanden selven vasten te hauden verscheijde raemingen met Jan Thienpont uwen broeder (die t'uwen huyse binnen dese prochie van Aeltre corts voor vasten avont te voorent was commen woonen) nopende het in brande steken van het huijseken gestaen binnen deselve prochie, competerende aen Joosijne Serraes weduwe van Jan Dhert sone vanden voorn. Joos Dhert uwen overleden man ende schoondochter, mitsgaeders hem daer over thebben belooft te sullen geven eene casaque ende brouck met een paer caussens ende hoet van uwen voornoemden man, die inde maent van decembre lestleden is overleden, ende ingevolge van welcke raeminghen ende beloofte het selve huyseken door uwen voornoemden broeder Jan Thienpont met uwen voorbedachten ende gecomploteerden quaeden wille daer naer is in brande gesteken opden eersten paeschdagh van desen loopenden jaere 1730 tusschen den acht ende negen uren inden avont. Twelcke door den selven brandt geheel in asschen is geconsumeert geworden met een schrapaeyken ende tafelken daerinne geweest sijnde aen uwe voornoemden schoondochter insgelijcx toebehoort hebbende, naer dien ghij te vooren benevens uwen voornoemden broeder, oock met boosen voordacht vuyt het voorseijde huijseken hadde vertransporteert in het schuerken van Joos Mattheus uwen gebuer ende oock in u eijgen huijs den meerderen deel van het stoij ende geleij, t'gonne ghij tsedert den lesten

ougst in het voorseijde huijse, en bij u gebruijckt voor een schuerken, hadden doen leggen.
Voorts hebt ghij u noch vergeten vende soo staut geweest te versteken, van achter te hauden ende te verswijgen tot uwe eijgen baete, ende in prejuditie vande weese van uwe gemelde schoondochter in de prijsije ende staet van goede gedaen ende bij u wettelick overgegeven ende onder eedt geaffirmeert respectivelick den sevensten februarij ende 28 maerte lestleden, verscheyde pennijngen, goederen ende effecten, ende naementlick een guinee, ses dobbele carabolen, eenen ducaton, twee patacons, tsamen bedragen thien ponden derthien schellijngen ende thien grooten, item vier bonden rauw ofte ongebooten vlas, daer uijt ghij gehadt hebt derthien pont geswijngelt vlas, seven slapmutsen, ses halfblaeren, acht ellen nieuw gebleeckt lijnwaet, twee stucxkens vercken vleesch, veerthien pont terwe, vijf meukens cooren, twelf pont boucquey, drij crawatten ende eenige bondelen stroij, daer doore ghij soo onbedaght sijt geweest van in het affirmeren van uwen voornoemden staet van goede te doen eenen valschen eedt, niet jegenstaende de serieuse vermaningen bij ons schepenen in qualiteyt van oppervoochden aen u dienaengaende preallabelick gedaen ende verscheijde mael gereïtereert, boven al welcke gij oock suspect sijt van gecommitteert t'hebben noch meer andere quaede faiten boven de gonne hier vooren geexpresseert, al wesende saeken niet lijdelick in een landt van rechte sonder condigue straffe ter exempel van andere, brandstichters ende quaetdoenders, ende van alle t'welcke souffisantelick is gebleken, soo met uwe eijgene confessien ende belijdenissen als anderssints den rechter omgenougen.
Leenmannen, burchmeester ende schepenen vanden hove ende heerelichede vande Woeste binnen de voornoemde prochie van Aeltre ende daer ontrent gesien den schriftelicken criminelen heesch, ende conclusien ter causen van aldien bij Sr Jooris De Grave bailliu vanden selven leenhove ende heerelichede causa officij t'uwen laste gemaeckt ende genomen, recht doende in criminelen extraordinairen gemaeckten hove, ende gebannen vierschaere naer genomen advijs van rechtsgeleerde, condempneren u ter plaetse daer de hooghe justitie gheexecuteert wordt gebonden aen eenen staeck geworght te worden tot datter de doodt naer volght, ende uw doodt lichaem t'eijnden dies gebrant, ende daer naer op een radt geleijt te worden, confisquerende alle uwe goederen soo leenen als erfve, meubel, ende immeuble waer die gestaen ofte gelegen sijn ten proffijcte van die het behoort, de costen vanden processe ende misen van justitie alsvooren gededuceert,
Actum binnen de voorseijde prochie van Aeltre ten ordinairen wethuijse ten overstaen van Adriaen Rogeman, Lieven Landuijt, Marten Blomme, Jan Vande Wiele, David Goethals, Jan Bap.te Van Hecke, Jan Francois Boghaert mannen van leene, Den voorn. Rogeman, burchmeester, Lieven Landuyt, David Goethals, Lieven Lambrecht, Francois Aernaut ende Carel Dobbelaere schepenen desen 19 Junt 1730, Toorn. greffier G.Boghaert
Ten selven daeghe is de voorenstaende sententie aenden voorn. Pieternelle Thienpont vooren ghelesen, ende geexecuteert ter plaetse patibulaire, wesende op het fort ten Nieuwendamme op de suytsyde vande vaert recht

over het Auderburghs quartier ter presentie vande voorseyde leenmannen en wethauders, midtsgrs my greffier G. Boghaert 1730".

Jan Thienpont werd verdoordeeld voor brandstichting en voor moord op zijn stiefkind. Pieternelle Thienpont kreeg de doodstraf voor haar zedeloos leven, het aanzetten van haar broer tot brandstichting en het achterhouden van goederen uit de erfenis van het kind van haar schoondochter. De beknopte beschrijving van hun misdaden in de bovenstaande sententie kon aan de hand van verder speurwerk in het gerechtelijk archief van het Land van de Woestijne meer worden gedetailleerd. Opzoekingen van familiekundige aard lieten toe om de historische toedracht van deze misdaden nog beter te duiden. Over een periode van wel twintig jaar lieten de Thienponts zich in Aalter en omstreken negatief opmerken door hun wangedrag.

Volgens de sententies waren zij afkomstig uit Kaprijke. In de parochieregisters van Kaprijke vond ik daarvan bevestiging. Hun ouders waren Jan Thienpont (+ Kaprijke 19 juli 1691) en Ludwina of Livina Van Acker († Aalter 1 juni 721), die in Kaprijke gehuwd waren op 10 juli 1672. Enkele jaren na de dood van haar man, in 1696, hertrouwde Ludwina/Livina Van Acker met Niclaeys Verbaere († Aalter 17 februari 1719) en verhuisde naar Aalter. Drie kinderen Thienpont waren toen nog in leven:

- Pieternelle, geb. Kaprijke 4 oktober 1675
- Jan, geb. Kaprijke 12 februari 1686
- Josyne, geb. Kaprijke 17 maart 1688.

Josyne Thienpont huwde in Aalter op 4 december 1723 met Matthias Van Ackere. Daarvoor had zij wel al een onwettig kind ter wereld gebracht. Op 4 april 1712 baarde zij een zoontje, Michiel. Tijdens de barensweeën loste zij de naam van de vader, Frans De Witte. Haar moeder, Livina Van Ackere, was meter. Josyne Thienpont was dus niet van onbesproken reputatie, maar was bijna een heilige vergeleken bij haar broer en zus.

PIETERNELLE THIENPONT: INCESTUEUS OVERSPEL

Pieternelle Thienpont huwde in Aalter op 11 januari 1702 met Joos Dhert, weduwnaar van Pieternelle Willems. Joos Dhert had uit zijn eerste huwelijk een zoon Jan (° Aalter 25 juni 1699), die op 9 augustus 1724 overleed, amper 25 jaar oud. Zijn jonge weduwe, Josyne Serraes, was drie maanden zwanger en beviel postuum op 18 februari 1725 van een dochtertje, Anna Marie.
Volgens het Aalterse parochieregister hadden Joos Dhert en Pieternelle Thienpont samen een dochtertje, Marie Susanne (° Aalter 8 november 1717), dat op jonge leeftijd overleed. Of Joos Dhert effectief de biologische vader was, mag worden betwijfeld. Pieternelle Thienpont deelde namelijk het bed niet met haar man, maar met haar stiefvader, Niclaeys Verbaere.

Zij kreeg met hem meerdere kinderen. Daarvoor werd zij door de Officialiteit[4] van het bisdom Gent in 1712 veroordeeld en voor vijf jaar uit de dekenij verbannen. In die periode verwekte Joos Dhert een onwettig kind bij Magdalena Standaert, dat onder de naam Gertrudis gedoopt werd op 1 mei 1715.

Op 1 juli 1712 hielden burgemeester en schepenen van het Land van de Woestijne *examen en informatie* naar de *moetwilligheden* die Niclaeys Verbaere begaan had op zijn stiefdochter Pieternelle Thienpont.[5] Zij had al een kind voor haar huwelijk en pleegde ontucht met haar stiefvader. Zij baarde in totaal drie onwettige kinderen. De informatie over die onwettige kinderen die we uit de procesbundels van het Land van de Woestijne konden puren, bleek moeilijk terug te vinden in de parochieregisters. Aan de juistheid van die informatie uit officiële en onverdachte bron hoeven we niet te twijfelen. Bij de volledigheid en juistheid van parochieregisters kan men vraagtekens plaatsen.

Pieternelle Thienpont was op 8 juni 1712 veroordeeld door het Geestelijk Hof van het bisdom Gent voor overspel en incest met haar stiefvader Niclaeys Verbaere. Nadat ze eerst op blote voeten, gehuld in een wit boetekleed met roeden behangen, met een fakkel in de hand, een ommegang had moeten maken in de Sint-Baafskathedraal van Gent en geknield vergiffenis voor haar zonden had moeten afsmeken, werd zij voor vijf jaar uit het bisdom verbannen. Dat verbod lapte zij vierkant aan haar laars en kort nadien *converseerde* zij weer met haar stiefvader. Op 8 juli 1712 werd ook hij gestraft, maar wat zijn straf inhield is mij niet bekend.

Op 28 februari 1714 hielden de *mannen van leene* van de heerlijkheid Woeste en Weibroek daarover een *informatie preparatoire*. Baljuw Jooris De Grave leidde het criminieel onderzoek naar *het quaet ende schandaleus leven, adultere ende inceste*, bedreven door Niclaeijs Verbaere gehuwd met de weduwe van Jan Thienpont d'oude, met zijn stiefdochters Pieternelle en Josyne Thienpont. Het is de enige maal dat er ook sprake is van incestueus overspel met Josyne Thienpont. Dit wordt verder niet bevestigd. Alleen van het overspel met Pieternelle Thienpont worden de feiten meer uiteengezet. De wethouders van de heerlijkheid Woeste waren van oordeel dat dergelijke "*quade en enorme faicten niet lydelyck (waren) in een landt van rechte sonder condigne punitie ander ter exempel*".

Uit het onderzoek bleek dat Pieternelle Thienpont schoondochter was van Niclaeys Verbaere en dat zij meer dan acht jaar geleden haar man Joos Dhert had verlaten en met haar stiefvader was komen wonen. Daar was zij publiek *gediffameert* met hem onder een dak geleefd te hebben in overspel en incest. In hetzelfde huis woonde een kind genaamd Niclaes, waarvan men beweert dat het hun beider kind was. Pieternelle Thienpont heeft in of rond de maand december 1713 in hetzelfde huis nog een kind gebaard en vertrok daarna naar de parochie Oostkamp,

waar zij haar kind heeft laten dopen, daar achterliet en dan is teruggekeerd en gebleven. De schepenen van Oostkamp waren naar Aalter gekomen om betaling voor onderhoud van het kind te vragen, met groot schandaal en opspraak dat haar schoonvader de vader zou zijn van twee of meer van haar kinderen.

Volgens de Officiaal van het bisdom Gent had zij al een eerste kind met haar stiefvader, dat zij in Meigem zou gebaard hebben. Zo luidde het in de sententie van het Geestelijk Hof van 8 juni 1712: "*primam pariendo in parochia de Meijghem hujus diocesis alteram in parochia de Oostcamp diocesis Brugensis*". Zij zou voor haar huwelijk ook nog een onwettig kind het leven geschonken hebben. Drie in totaal dus. Wat meer informatie is bekend via een fragment van een *etiket* uit dit proces, waarin vragen waren opgelijst die de baljuw aan verscheidene getuigen moest stellen.[6] Zo vroeg de wet om "*t 'informeren aen erberghe cappelle* (= Hertsberge, bij Oostkamp) *of noch leven de persoonen daer Pieternelle ghebaert heeft een kint, ende hun te vraghen hoe het kint gestorven is, of sy het selve niet verscheyde malen geleyt heeft met syn aensicht nederwaerts tegen het bedde om te versmachten, tselve oock te doen tot meijghem.*" Pieternelle Thienpont wordt in deze vraagstelling met zoveel woorden eigenlijk verdacht en beschuldigd van dubbele (poging tot) kindermoord. Volgens de sententie van 1730 werd zij hiervoor niet gestraft. De ware toedracht van de feiten zal wel voor eeuwig in duisternis gehuld blijven.

Baljuw De Grave eiste dat zij zou gevangengenomen worden. Of er in deze zaak in 1714 een beslissing viel, kon niet worden achterhaald. Een kleine tien jaar later kwamen de baljuw en leenmannen van de heerlijkheid van Woeste en Weibroek samen om een onderzoek in te stellen naar het gevecht tussen Aernaut Pieters en Joos Dhert fs Guille met zijn vrouw Pieternelle Thienpont, en meer bepaald het verwonden en slaan van Pieternelle Thienpont op 11 augustus 1723.[7] Voor een keer Pieternelle Thienpont in de rol van slachtoffer.

Pieternelle Thienpont fa Jan, ziek te bed liggend, verklaarde dat op 11 augustus heel vroeg, omtrent een uur voor zonsopgang, haar man Joos Dhert samen met Daniel Blomme, Jacob Clyncke, Marten Blomme, Aernaut en Cornelis Pieters gekomen waren van de vaart uit de herberg van Lieven Lessens. Aan haar hof gekomen kwam haar man het erf op en toen begon Aernaut Pieters hem uit te schelden. Het kwam tot een gevecht. Aernaut Pieters lag boven op haar man, die om hulp riep naar zijn overbuurman Jan Mattheus, die thuis in zijn bed lag te slapen. Zij kwam zelf haar man te hulp en wou Aernaut Pieters van hem aftrekken, maar diens broer Cornelis kwam toegesneld en smeet haar op de grond en zat met zijn knie op *haer herte*. Marten Blomme trok Cornelis Pieters van haar af. Aernaut Pieters loste haar man, kwam bij haar en sloeg haar zodanig met zijn vuisten op haar hoofd dat haar aangezicht vol blutsen en builen stond en hevig had gebloed. Zij ging wat op haar bed liggen, stond toen weer op om de koeien te melken en boter te karnen, maar

moest weer op een stoel gaan zitten. Zij verloor veel geklonterd bloed uit mond en neus, ging weer op bed liggen en is *buyten kennisse* geweest. Haar man riep de buurvrouw er bij, die hij om de pastoor of onderpastoor zond, van *wie sy haer rechten heeft ontfanghen*. Twee dagen later, toen ze haar verklaring aflegde, was ze nog zeer ziek.

PIETERNELLE THIENPONT: DIEFSTAL VAN WEESGOEDEREN

Pieternelle Thienpont liet zich weer in negatieve zin opmerken na het overlijden van haar wettelijke echtgenoot Joos Dhert, die in Aalter op de heerlijkheid Woeste en Weibroek in de Oostmolenstraat op de zuidzijde van de vaart stierf op 19 december 1729. Zoals de wet het voorschreef, legde zijn weduwe binnen een redelijke termijn na het overlijden een boedelbeschrijving neer.[8] Op 28 maart1730 presenteerde Pieternelle Thienpont dochter van Jan, weduwe en *hauderigghe* van Joos Dhert zoon van Guilliame, de inboedel van het sterfhuis van haar overleden man. De goederen moesten verdeeld worden tussen haarzelf als weduwe en Josyne Serraes, weduwe van Jan Dhert, als moeder en voogd van haar dochtertje Anna Marie, toen vijf jaar oud, kleindochter van de overleden Joos Dhert. Als *naesten bestaenden* en voogd over het weeskind werd Pieter Dhert uit Aalter aangesteld.

Er waren onroerende goederen in het sterfhuis: *een slecht huyseken met stalleken met een bomgardeken* met nog een partijtje land van 200 roeden (een kleine 30 aren). Jan Dhert had een huisje gebouwd op die grond. Na aftrek van alle schulden bleef een batig saldo over van 23-8-1 £, dat in twee moest gedeeld worden tussen Pieternelle Thienpont en het kleinkind van haar overleden man, voor elk dus 11-12-5-6 £.

De aangifte was echter frauduleus. Pieternelle Thienpont had namelijk heel wat goederen achtergehouden en verborgen. De schepenen, die optraden als oppervoogden van alle wezen, tilden zwaar aan dergelijke overtredingen. De belangen van weeskinderen werden in het oude Vlaamse erfrecht goed beschermd en er werd streng toegezien op de correcte overdracht en het goede beheer van wezengoederen. De schepenen hadden Pieternelle Thienpont *schier extraordinarelick* aangemaand om een correcte aangifte te doen, *meer als ander persoonen om dat se de reputatie hadde datse voorsten was van gelt*.[9] Ondanks die verwittiging voerde Pieternelle Thienpont haar snode plannen uit.

De achtergehouden goederen *ende effecten bevonden ten huijse van Pieternelle Thienpont* werden op 29 april 1730 in de staat van goed gebracht. Baljuw Jooris De Grave had die goederen op vraag van de wet in beslag genomen en de inventaris ervan opgesteld. Het ging om een bed, lakens, dekens, vrouwenkleding, ... maar ook een zak met gouden munten (patacons, kroonstukken, ducaton, guinees, carabolen) en ringen. Verder nog twee vaten bier, een kruiwagen, een kuip, een mesthaak en twee *hoopkens vette* enz. ... Ten huize van Joos Mattheus vond men een

aarden pot met smeer en wat stro. Daar kwamen nog vijf hennen en een haan bij. Ook een *swarte koebeeste* was achtergehouden, die intussen gekalfd had, en een zwart rund. Een koe was verhuurd aan Matthijs Du Toit in Aalter en nog een andere aan Jacob Poelvoorde te Knesselare. Tenslotte bracht haar zuster Josyne Thienpont nog wat goederen aan, o.m. een *rebbanck* en twee *pluyme cussens.*[10] Het was op aangeven van Josyne Serraes dat deze goederen konden gerecupereerd worden in het voordeel van haar weeskind. Alles werd in bewaring gegeven bij haar en bij *officier* Schollaert, behalve de zak met geldstukken en juwelen, die griffier Gillis Boghaert onder zijn hoede nam.

De staat van goed van Joos Dhert bevatte vervolgens nog een naschrift met een beschrijving en schatting van de *versweghen* goederen, in uitvoering van het doodvonnis van 19 juni 1730. Het aandeel van het weeskind in de erfenis werd zo met 6 ½ pond verhoogd tot 18-2-11 £. Daarvan werden nog kosten afgetrokken. Het huisje met de boomgaard was door Jooris De Grave als prijzer geschat op 8-6-8 £, waarvan ¼ toekwam aan de heer (2-1-8 £), zijnde het deel van Pieternelle Thienpont dat verbeurd verklaard werd. Aan raadsheer du Bois moest nog 0-2-8 £ betaald worden over de koop van een stukje land. Zo bleef er voor het weesmeisje nog 15-18-7 £ over.

Een document van later datum, ingesloten in de staat van goed uit 1730, getuigt van de goede inborst van Josyne Serraes, weduwe van Jan Dhert, die zichzelf wegcijfert voor haar dochtertje. Op 27 januari 1739 verscheen zij voor de schepenen van Woeste en Weibroek, oppervoogden van de wezen, met een verzoek. Omdat het kind geboren was zes maanden na de dood van haar vader en zij het kind sindsdien had gevoed en opgekweekt zonder daarvoor *eenighe bijlegh* te hebben genoten, verzocht zij om het vruchtgebruik te mogen genieten van het hofstedeke en andere gronden uit de erfenis van Joos Dhert. Zij stelde daarom voor om afstand te doen van haar recht op een vierde van de eigendom ten voordele van haar weeskind. De voogd Pieter Dhert ging akkoord, op voorwaarde dat zij het huisje in goede staat zou houden en het kind behoorlijk voorzien van eten, drank en klederen en het doen leren lezen en schrijven.

Tot zover de misdaden van Pieternelle Thienpont. Al moeten we hieraan toevoegen dat zij wellicht ook een rol heeft gespeeld in de brandstichting door haar broer Jan, die zij daartoe had aangespoord. Een wrede kerel, die Jan Thienpont, zoals mag blijken uit de processtukken...

JAN THIENPONT: KINDERMOORD

Eerst enkele biografische gegevens om de man beter te situeren. Jan Thienpont huwde in Aalter, zelf 23 jaar oud, op 16 maart 1709 met Marie Goemaere uit Tielt, de 45-jarige weduwe van Pieter Van Ryssegheem, met vier kinderen. Jan Thienpont sloeg en mishandelde zijn

vrouw en kinderen. Marie Goemaere liet hem in de steek en zocht toevlucht bij haar kozijn Pieter Claeys in Oostkamp, waar ze overleed op 7 april 1719. Jan Thienpont hertrouwde in Aalter op 14 oktober 1723 met Joanne Verhaeghe uit Oostwinkel. Drie dagen na de geboorte van hun dochtertje Pieternelle Joanne overleed zij op 9 augustus 1724 in het kinderbed.

Op 24 april 1730 hield baljuw Jooris De Grave een *informatie preparatoire* over het in brand steken van het huisje dat toebehoorde aan de weduwe van Jan Dhert. Er kwamen toen andere *quaede faiten* naar boven, die Jan Thienpont op zijn kerfstok had. Hij werd samen met zijn zus Pieternelle op 2 mei 1730 gevangen genomen en gecolloqueerd in de *ciperage* van het gravenkasteel in Gent. Baljuw De Grave verzocht om een kopie van de getuigenverklaringen in bezit van de procureur-generaal van Vlaanderen. De stukken dateerden van 30 september 1709 en hadden betrekking op een twintig jaar oude zaak, die toen niet was afgehandeld en blijkbaar nog open stond. Een gewichtige zaak, want het betrof een kindermoord.

Jan Thienpont was in 1709 na zijn huwelijk met Marie Goemaere gaan wonen op Tielt-buiten, op de heerlijkheid Hulstwalle. Daar had hij *om hals ghebracht een jonck kint* van 15 of 16 maanden oud, het jongste zoontje van zijn vrouw uit haar eerste huwelijk. Op 30 september 1709 werd Pieter Van Rysseghem opgeroepen als getuige in Gent. Hij was de oudste zoon van Pieter en Marie Goemaere, zestien en een half jaar oud. Hij klaagde dat zijn stiefvader zijn broertje van 15 maanden "*om hals heeft ghebrocht, eerst met schippen en slaen, ende het onnoosel kint daer naer de kele heeft toeghenepen, het ghene ghesien is gheweest bij Joosken Van Rijsseghem s'comparantens broeder ghelyck de vrauwe het kint afgheleyt hebbende met naeme Martine Haeck fa Jans huysvrauw van Pieter Rotté oock tot Thielt inshelycx heeft verclaert de nepe aen de kele ghesien te hebben*".[11] Het kind vertoonde ook andere tekenen van mishandeling. Het gebeurde rond St.-Jacobsdag (25 juli).

Er werden in 1709 ook verklaringen afgenomen door Sacharias Vander Kele, baljuw van de heerlijkheid van Hulstwalle. Marie Goemaere fa Pieters, vrouw van Jan Thienpont fs Jans, weduwe van Pieter Van Rysseghem, wonende in Tielt-buiten, verklaarde dat zij met Jan Thienpont getrouwd is twee weken voor Pasen 1709 en dat hij haar meer dan eens *quaelyck heeft ghetracteert ende gheslaeghen*. Hij sloeg ook de voorkinderen uit haar eerste huwelijk. Haar jongste kind Jan was 15 maanden oud en begon nog maar te spreken. Haar man dreigde om het kind te *minken ofte dooden* en ging zelfs zo ver dat hij haar verbood om het kind de borst *ofte mamme* te geven. Op 24 juli kwam zij rond de middag terug thuis van de markt van Tielt. Haar dochtertje Godelieve kwam haar toegelopen, en zei dat haar stiefvader haar broertje in zijn handen genomen had. Toen het kind begon te *cryten ofte weenen*, nam hij het bij de beentjes op en heeft hij *thooft nederwaerts ghestuyckt totter aerden*.

Daarna sloeg hij Godelieve, maar die wist te ontkomen en vluchtte door een doornhaag. Zij verbleef sindsdien bij haar voogd Gillis Persyn. De dag nadien ging Marie Goemaere naar haar dochter kijken. Toen zij terug thuis kwam, vond zij haar jongste kind dood liggen in de wieg "*heel mismaeckt ende blauw (...), de keele was ingheduyt midts de vinghers daer noch in gheteeckent stonden*", het rechterbeen was verwrongen en heel het lichaam was achteraan blauw. Zij oordeelde dat het kind verongelukt was, want het was nog redelijk *te passe*, aangezien zij het voor haar vertrek nog de borst en twee boterhammen gegeven had.

Ruim twintig jaar later nam baljuw De Grave de draad van het proces weer op. Hij maakte er grondig werk van. Twee katernen met *Naerdere tichten ... jegens Jan Thienpont* van zijn hand zijn bewaard, een van 8 mei 1730 betaande uit 172 artikels en een van 25 mei 1730 dat 225 artikels lang is.[12] Lectuur van deze documenten geeft ons een zeer gedetailleerde weergave van de feiten, gepleegd door Jan Thienpont. Een schrijnend verhaal, met veel kleurrijke details en aangrijpende beelden...

Jan Thienpont had zijn eerste vrouw, Marie Goemaere dus, weggejaagd en was met paard en kar, geladen met zijn meubels, vertrokken naar Aalter. De precieze datum dat hij vertrok van de parochie Tielt, waar hij woonde bij *Schuyffers cappelle* op de hofstede van de kinderen Hellebuyck, kende hij niet, maar het was rond Allerheiligen 1709 dat hij 's morgens vroeg *met het kriecken vanden dagh* met de wagen van Niclaeys Verbaere, zijn stiefvader, bespannen met diens paard en zijn eigen paard, vertrokken was met 15 of 16 bonden vlas, een zak boekweit, een groot deel van hun meubelen en ander *huiscatheyl*. Op de vraag of hij ook beesten meegenomen had, antwoordde hij: *wat swynevlees sonder meer*. In zijn verklaringen probeerde hij voortdurend om de feiten, die hij niet kon ontkennen, af te zwakken en te minimaliseren.

Hij was in de vasten van 1709 in Aalter met Marie Goemaere getrouwd. Hoe lang zij daarvoor getrouwd geweest was met Pieter Van Rysseghem, wist hij niet te vertellen. Zij had vier kinderen uit dat huwelijk: Pieter, Joos, Godelieve en Jan *ofte Wantjen*. Deze gegevens heb ik gecheckt in de parochieregisters, met volgend resultaat:

Pieter Van Rysseghem, geboren rond 1655, overleed in Tielt op 12 mei 1708.
Hij huwde (1) in Wingene op 24 februari 1686 met Pieternelle Pattyn, die in Ruiselede overleed op 28 april 1689, amper 27 jaar oud.
Hij huwde (2) in Wingene op 10 januari 1690 – in deze akte staat hij vermeld als "Pieter Esseghem" ! - met Marie Goemaere, geboren in Wingene op 1 mei 1664, dochter van Pieter Goemaere en Pieternelle Clays.
Uit dit tweede huwelijk werden minstens negen kinderen geboren, waarvan er vijf zeer jong stierven. In 1709 waren er nog vier in leven:

Pieter, geb. Ruiselede 8 december 1691 (dus 17 jaar oud bij zijn ondervraging)

Joos, geb. Ruiselede 2 maart 1697
Godelieve, geb. Ruiselede 3 juni 1700
Jan, geb. Tielt 28 maart 1708 en begraven in Tielt op 26 juli 1709

Jan Thienpont verklaarde dat hij zich de eerste maand na zijn huwelijk goed heeft gedragen. Daarna heeft hij zijn vrouw eens *eenen schup in 't gat gegeven*. Zij had dat wel verdiend, oordeelde hij, omdat ze pas na middernacht thuisgekomen was met haar zoon Pieter. Hij ontkende verder zijn vrouw te hebben geslaan of gestampt. Hij ontkende eveneens in de zaaitijd van de wortelen zijn dochter Godelieve geslaan te hebben met een *wisse*.
Ook had hij nooit gedreigd de kinderen van zijn vrouw te vermoorden en had hij haar nooit verboden *aan haer kint de mamme te gheven*, of daarop enige haat of nijd gehad te hebben.

Bij de vragen van het onderzoek naar de gruwelijke feiten van de kindermoord weerde Jan Thienpont zich als een duivel in een wijwatervat. Hij bleef alles ontkennen. Op 24 juli 1709 was zijn vrouw naar de markt in Tielt geweest en had zij haar jongste kind achtergelaten aan de zorg van haar dochter Godelieve. Zij speelden samen in de *lochting*. Dat hij het kind heeft *gheterght ende ghesleghen op sijn bloote voetjens met eenen koolstock, ende tinghelen ofte ander cruyt*, was niet waar, zei hij. Integendeel, hij had het kind nog nooit een tik of slag gegeven. Het kind kan best *gekreten* hebben zonder geslagen te zijn.

Hij ontkende het kind opgepakt te hebben bij zijn beentjes en *met sijn aensicht teghen d'aerde ghestoten*, ook dat hij Godelieve die ter hulp kwam geschoten, heeft vastgepakt en twee maal geslagen, waarop zij door de doornhaag wist te ontkomen en wegvluchtte naar Ruiselede ten huize van haar voogd Gillis Persyn en van daar naar Pieter Pifferoen. Nee, hij is nooit alleen thuis geweest met het jongste kind. Geen vuiltje aan de lucht, dus. Toen zijn vrouw thuiskwam, heeft ze het kind de borst gegeven. Hij geloofde niet dat Godelieve weggelopen was of dat zijn vrouw haar is gaan zoeken, hem achterlatende met de zorg voor het jongste kind. Wel was waar dat zijn vrouw in de keuken haar zoontje Joos heeft gevonden en vroeg waar zijn vader was. Hijzelf was toen in de paardenstal. Hij was naar de mis gegaan in de *cappelle* (Schuiferskapelle dus) tussen 9 en 10 uur in de voormiddag "*als het luyde om de misse*"; na de mis keerde hij naar huis terug.

Hij wist ook nog te zeggen dat het kind zes of zeven dagen tevoren de koortsen had, en dat het dikwijls niet kon zuigen en zijn eten weigerde. Hij had het kind in vijf of zes dagen voor zijn dood geen *boterammekens* zien eten. Het kind zag blauw van de koorts. Hij heeft nooit hand of vinger op het kind gelegd, het had geen *butsen* op zijn lichaam of tekenen van vingers in zijn keel, zijn buik was niet gezwollen, het been was niet afgewrongen ... De getuigen zullen zich dat alles maar verbeeld hebben, zeker?

Het kind was dood toen hij thuiskwam van de mis, zei hij. 's Anderendaags werd het in de kist gelegd door hem of zijn vrouw. Een of twee dagen later stonden de *wetteboden* bij hem in huis om *informatie preparatoire* te houden naar het verdacht overlijden van het kind. Hij had die ondervraging liever meteen achter de rug "*den tyt dat het noch over aerde lagh, dan den clap achter hem thebben dat hy het vermoort hadde*". Hij ontkende dat hij in Tielt de faam genoot het kind te hebben vermoord. Die geruchten waren er natuurlijk wel. Ook andere geruchten deden de ronde. Zo zou Niclaeys Verbaere, zijn stiefvader, hem gezegd hebben "*ghij botten duijvel ghij moeste dat meijsken (: sprekende vande voorseijde Godelieve Van Risseghem:) vaste ghepackt hebben, ende tsaemen met een steen aen hunnen hals ghesmeten hebben in eenen diepen waterput, sij hadde dan niet connen clappen, ende daer en saude sijn leven gheen haene naere ghecraeijt hebben*". Fijn heerschap, die Verbaere. Het negen jaar oude zustertje van het slachtoffer, had Thienpont volgens hem beter ook uit de weg geruimd, zodat ze niet tegen hem zou kunnen getuigen. Men waant zich hier in een gangsterfilm, ergens in de woestenij van Bulskampveld ten jare 1709 ...

Nadat Lieven Tuijtschaver hem had verwittigd, was hij 's nachts weggelopen met paard en kar naar zijn schoonvader in Aalter. Hij had een mager zwijn meegenomen, dat hij met een bijl had gedood. Zijn vrouw en kinderen Pieter en Godelieve zijn meegegaan naar Aalter. Van Joos is vreemd genoeg geen sprake. Hij verklaarde dat hij Godelieve heeft *gedaen in het spinhuys tot Ruysselede by haere moeye* (tante). Zijn vrouw is nog zes weken bij hem gebleven, tot Sint-Thomasdag 1709.

Volgens getuigenissen had hij haar en haar kinderen geslagen, haar met een riek te lijf gegaan *soo wanneer sij de borsten gaf aen haer voorseijde jonghste kint dreijghende haer doodt te slaen*". Hij zou ook gedreigd hebben haar dood te schieten met een *fusicque*, maar hij beweerde nooit een geweer in bezit te hebben gehad. Hij zou haar hebben weggejaagd, wat hij eveneens ontkende. Feit is dat zijn vrouw is weggegaan op Sint-Thomasdag *nemende haeren wegh langst den Bolle kouter* zo'n zestig roeden (ong. 230 meter) van het hofgat van zijn stiefvaders huis. Toen hij haar zag weggaan, liep hij haar achterna met een geweer en riep: "*Maeije ghij donder waer gaet ghij, mors dieu staete oft dat gaeter deure*". Zelf verklaarde hij dat hij dacht dat zijn vrouw naar de kerk ging en dat hij haar nariep:"*Maeye Godt bewaer U*". Hij ontkende dat zijn vrouw stilstond en zei "*jesus Marie Jan wat wilde van mij hebben*" en dat hij zei "*de trouwringen*". "*Zij liggen in de koffer*", antwoordde zij.

Hij heeft zijn vrouw weggejaagd met haar oudste zoon Pieter en zelf alle goederen en effecten van het huishouden behouden, die hij met zijn stiefvader heeft verteerd. Hij had ook geprobeerd om zijn schoonzoon Pieter op het slechte pad te brengen door hem te vragen om twee ploegijzers te gaan stelen op de Kapelakker. Zijn schoonzoon weigerde en zei dat hij maar een *hontsvot* was. Thienpont beweerde tijdens het verhoor zelfs

niet te weten waar de Kapelakker lag. Hij moet gedacht hebben: ontkennen, alles ontkennen, blijven ontkennen.

Geruchten liepen dat Jan Thienpont met zijn schoonvader twee soldaten zou hebben vermoord. Men vertelde ook dat hij met Niclaeys Verbaere senior en junior op 27 juni 1702 de officier Pieter Van Laecke zou *gheaggresseert* hebben bij de *ganse bosschen* in Aalter. Zijn stiefvader had de officier bij het haar geslingerd en geslagen. Van Jan Thienpont werd nog verteld dat hij een van de kinderen van Agnes Vande Walle *met hem woonende* van zo'n 3 tot 5 jaar oud, Wantjen of Jan genaamd, rond *Baemisse op den aertappel tydt vande jaere* 1724 zodanig heeft *gheschupt met sijnen voet inde syde van t'selve kindt*, dat het sedertdien niet meer gezond is geweest. Thienpont probeerde die feiten af te zwakken, maar erg overtuigend klonk hij toch niet: hij heeft het kind niet geschopt, zei hij, maar wel – zoek het verschil - *eenen treck in sijn gat ghegheven*, omdat het gekakt had in de aardappels die gewassen stonden om te koken. Het kind is niet bij hem thuis gestorven en ook niet door die *trek int gat*, maar ten huize van Jan Verbeke met wie Agnes Vande Walle getrouwd was in 1724; hij heeft haar ander kind Joseph van 6 of 7 jaar nooit geslagen; het is lang nadien gestorven, toen hij al van Aalter vertrokken was, besloot hij. Een nieuw geval van kindermishandeling, lijkt het wel.

Hoe verging het de kinderen Van Rysseghem, die getuige geweest waren van de wrede daden van Jan Thienpont? Zij waren met hun moeder naar Oostkamp gaan wonen, waar zij toevlucht zocht bij haar kozijn Pieter Clays. Marie Goemaere overleed in Oostkamp op 7 april 1719. Van de oudste zoon Pieter (° 1691) vond ik geen verder spoor terug. De tweede zoon Joos of Joos (° 1697) huwde in Oostkamp op 28 november 1721 met de 40-jarige Pieternelle Vanden Berghe, weduwe van Jan Kerschaver, die in Oostkamp overleed op 13 februari 1734. Joos Van Rysseghem hertrouwde in Beernem op 24 mei 1735 met Pieternelle Note. Dit huwelijk bleef kinderloos. Joos overleed in Beernem op 20 augustus 1742. Zijn weduwe stierf twee jaar later, op 17 december 1744. Tijdens het proces van 1730 wordt hij in een *etiket* genoemd als *Joos Van Rijsseghem tot Oostcamp by Beverhouts velt*, te ondervragen *op het ombrenghen van syn broeder Jan.*[13]

Kroongetuige Godelieve Van Rysseghem, die als kind van negen haar kleine broertje had zien mishandelen, trouwde in Oostkamp op 26 oktober 1723 met Jacob De Muynck. Haar man overleed in Oostkamp op 16 juni 1758 en zelf stierf zij aldaar op 7 oktober 1770. Intussen had haar nageslacht zich verspreid in Oostkamp, Assebroek en Sint-Kruis bij Brugge. Had zij de tragische gebeurtenissen doorverteld aan haar kinderen? Hoe reageerden zij op het proces, de veroordeling en terechtstelling van de gewezen stiefvader van hun moeder in 1730? Interessante vragen, die zonder antwoord moeten blijven.

JAN THIENPONT: BRANDSTICHTING

Jan Thienpont had geen te beste reputatie en kwam herhaaldelijk in opspraak door zijn wangedrag. Lang kon hij zijn geduchte straf ontlopen. Het was de brandstichting van het huisje van Josyne Serraes op Pasen 1730 die hem de das omdeed. In de week voor de Goede week had hij het stro uit het huisje van Josyne Serraes, de weduwe van Jan Dhert, gehaald op vraag van zijn zuster Pieternelle Thienpont, weduwe van Joos Dhert. Het stro behoorde haar niet alleen toe, maar voor een deel ook aan Josyne Serraes en haar dochtertje.

Toen het huisje van Josyne Serraes afbrandde op *eersten Paeschdag* 1730 tussen acht en negen uren 's avonds, bleken daar geen sporen van verbrand stro te vinden. Jan Thienpont had van zijn zuster orders gekregen om al het stro uit het huisje te halen en te dragen in het schuurtje van Joos Mattheus. 't Was om het stro dichter bij haar huis te hebben *op zeggen van zijn zuster*, om het te kunnen geven aan haar beesten ... en niet om het stro niet te moeten overgeven in de *prijsie* van de goederen van het sterfhuis van Joos Dhert en te verzwijgen in de staat van goed!

Hij heeft zijn zuster nooit horen wensen dat het huisje "*mochte in brande gestaen hebben ofte inde roode zee*", maar wel dat zij wenste dat het op de hoek van haar hof stond, dat het daar minder zou misstaan. Hij zei met *haer geen ramynghen thebben ghehadt* over het verbranden van het huisje. Toen hij op de bewuste avond van Tielt naar huis keerde, was Lieven Lessens hem een tiental roeden voorbijgegaan, terwijl hij zijn water stond te maken. Lessens verklaarde dat hij nog maar net in huis was, toen hij het huisje al zag branden. Hij aanzag Thienpont voor de dader. Volgens Thienpont kon dat niet waar zijn, want hij had geen brand gezien voor hij zelf thuisgekomen was. Hij kon bovendien onmogelijk de brand hebben gesticht, want hij had in zijn zak "*eene tinteldoose sonder baenst*" en ook geen *clackpapier*.[14] Dat laatste had hij wel bij zich gehad de dag voor Pasen, toen hij *pasternakel saet* gezaaid had in de *lochtink* van zijn zuster. Op Pasen had hij geen *baenst* in zijn zak; hij heeft maar *baenst* gebrand op Tweede Pasen toen zijn zuster met Josyne Serraes naar de vroegmis waren. Een andere getuige, Pieter Onraet, beweerde dat Jacob De Schrijvere al lang voor Pasen in de *lochtink* van Pieternelle Thienpont *pasternaeken, porreije ende anjuijn* gezaaid had. Dat was juist, zei Jan Thienpont, maar dat zaad was niet uitgekomen, zodat hij opnieuw gezaaid had in een ander bed.

Hij hield vol dat hij geen brand heeft gezien voor hij in zijn zusters huis was. Hij zag de brand maar toen Josyne Serraes de deur open deed en er naar toe liep; hij was toen al gaan slapen. Hij is toen naar de brand gelopen, maar bleef op afstand, want hij was *baervoets, midts hy syn schoens niet en conde aendoen, om dat syn voeten seer deden*. Hij stond met gevouwen armen te kijken, terwijl de geburen aan het blussen

waren. Iemand zou publiekelijk geroepen hebben "*den brander en is niet verre van hier siet den brander is daer*", waarop Thienpont zich stilletjes uit de voeten maakte. Zelf verklaarde hij dat niet gehoord te hebben en te zijn weggegaan toen de buren het houtwerk omver begonnen te trekken, omdat hij met blote voeten niet in het vuur kon lopen.

Was er toen in Aalter een pyromaan aan het werk of had men te maken met brandstichting uit wraak? Feit is dat het op 28 maart 1730 is beginnen te branden in de herberg het Lammeken, het schepenhuis van het Land van de Woestijne en van de heerlijkheid van Woeste en Weibroek, bewoond door Christiaen Roggheman, gehuwd met de weduwe van Franchois Beghijn. Of het vuur al dan niet was aangestoken, was niet duidelijk. Nu was het zo dat procureur Pieter Beghijn, zoon van Franchois, daar jaren voordien had gewoond. Jan Thienpont had indertijd zo'n vijftien ponden aan proceskosten moeten ophoesten, en dat was volgens hem de schuld van procureur Beghijn, die hem het proces had laten verliezen. Hij had dan wel in het bijzijn van getuigen gezegd dat als hij Beghijn zou tegenkomen, hij hem vijf of zes schoppen in zijn gat zou geven ... maar niet dat hij zijn huis of zijn papieren in brand zou steken.

Hij had horen zeggen dat de prins van Rubempré, eigenaar van het schepenhuis, alle nachten twee wachters ging stellen bij het huis. Hij had toen gezegd "*dat al waerender die wakers, dat men tselve schepenhuys noch wel konde in brande steken alsmen 't saude willen doen*". Thienpont bekende ook gezegd te hebben hoe hij het zou aanpakken... als je met zijn tweeën bent, gaat de ene de wakers wat amuseren met gebabbel, terwijl de andere intussen het vuur aanstak. Wie zou dan kunnen zeggen wie het gedaan had?

Wat te denken van het getuigenis van Pieter Onraet? Toen hij samen met Jan Thienpont hout aan het kappen was in het bos van Joos Willems, enige tijd voor de brand, hoorde Onraet hem zeggen dat er op Aalter nog zes à zeven huizen moesten verbrand worden. Niet waar, natuurlijk, volgens Thienpont.

Had Jan Thienpont geen meubelen en effecten verstopt ten huize van Jacob Poelvoorde uit vrees dat die zouden afgepand worden om de proceskosten te betalen? Nee, zei hij, alleen een *kern* (handmolen) die Poelvoorde van hem geleend had, omdat de zijne gebroken was. Als je weet dat Jacob Poelvoorde hem had aangegeven bij de baljuw, is het zeer aannemelijk dat Thienpont, zijn reputatie getrouw, heeft gedreigd om de schuur van Poelvoorde in brand te steken.

Het getuigenis van zijn zuster Pieternelle luidde als volgt. Haar broer had 26 *ghelet stroot* uit het huis van de weduwe Jan Dhert gehaald, op een maandagmorgen in de week voor de *palmweke*. Diezelfde dag heeft zij gezegd, omdat er al veel woorden gevallen waren over dat huis,"*ick wilde wel dat het huyseken in brande gesteken hadde gheweest*", waarop

haar broer Jan zei: geef mij een pattacon en ik zal het doen, waarop zei weer: "*khebbe den sert van thuyseken ick haude my te vreden met het mijne, dat 't huijseken staet*". Jan: "*ghy sult dan te meerder ruste hebben*" met Josyne Serraes. Noch daarvoor, noch daarna heeft zij haar broer ooit horen spreken over het in brand steken van het *huyseken*. Alleen die ene keer toen ze stro maakten. Toen zei Jan: "*of ick dat in brande steke of eenen bondinck stroot, het is al tselve*", en zij: "*Jan het is wel eenen brandt, maer tsal anders branden als eenen bondinck stroot*". Ook zei ze tot haar broer, zeker wel tien maal: "*Ick hebbe liever dat ghij het niet en doet*". Zij gaf hem wel een broek en kazak van Joos Dhert, maar niet als vergoeding voor het in brand steken van het huisje. Tenslotte, niemand zou daar enig profijt van trekken.

Al zijn ontkenningen ten spijt, bevonden de schepenen van Woeste en Weibroek hem schuldig aan alle ten laste gelegde feiten. Het doodvonnis van 19 juni 1730 en de openbare terechtstelling van Jan en Pieternelle Thienpont sluiten dit trieste hoofdstuk uit de geschiedenis van Aalter en omstreken ongenadig af. Het leven ging voort. De tragische gebeurtenissen lieten geen sporen na in kranten of weekbladen, die toen nog niet circuleerden. Alleen in stoffige procesbundels in het archief van de schepenbank van het Land van de Woestijne bleef dit relaas bewaard.

NOTEN

1 H. NOTTEBOOM, *Gezinsdrama in Lovendegem, 1730*, in: Appeltjes van het Meetjesland, Jaarboek 61 (2010), p. 165-186.
2 L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 91-95
3 RAG, Land van de Woestijne, nr. 164 (processen)
4 Officialiteit = kerkelijke rechtbank van het bisdom, ook 'Geestelijk (Gerechts)hof' genoemd, bevoegd voor overtredingen van de kerkelijke wetten (canoniek recht), bv. huwelijksrecht. De rechter, was een geestelijke en werd Officiaal genoemd.
5 RAG, Land van de Woestijne, nr. 161 (processen)
6 RAG, Land van de Woestijne, nr. 167 (processen), los katern van twee folio's, verdwaald tussen andere processtukken. De processtukken in dit fonds zijn beslist niet systematisch geordend en gearchiveerd.
7 RAG, Land van de Woestijne, nr. 163 (processen)
8 RAG, Land van de Woestijne, nr. 198 (staten van goed)
9 RAG, Land van de Woestijne, nr. 167 (processen), los katern van twee folio's (cfr. supra)
10 Een "*rebbanck*" (rechte bank) is een aanrecht, een keukentafel met onderaan kastjes of een dressoir.
11 RAG, Land van de Woestijne, nr. 164 (processen)
12 Ibidem
13 RAG, Land van de Woestijne, nr. 167 (processen), los katern van twee folio's (cfr. supra)
14 (West-)Vlaams 'baanst' = halfgebrand lijnwaad of katoen dat gemakkelijk vuur vat aan een sprank; cfr. Hollands 'tondel', vanwaar afgeleid: tondeldoos, tinteldoos. Het woord 'klakpapier' vond ik niet terug.
(geraadpleegde bronnen: L.L. De Bo, Westvlaams Idioticon; L.W. Schuermans, Algemeen Vlaamsch Idioticon, Woordenboek der Nederlandse taal, online)

Bestek van een nieuwe staakmolen in Merendree in 1784

Luc GOEMINNE

Een tijd geleden ontving ik van de heemkundige en molenvriend Robert Hoste uit Tielt een document uit een privaat notarieel archief. Het gaat over het bestek met maatgegevens, zonder prijsopgave, van een nieuw te bouwen staakmolen in Merendree in 1784. Deze nieuwe molen moest de oudere afgebrande dorpsmolen vervangen.
De opdrachtgever was graaf Jean-Francois-Joseph-Florentin de Carnin, de dorpsheer van Vinderhoute en sedert 1744 ook van Merendree. Hij was daarnaast ook graaf van Staden, baron van Slijpe en Male en heer van Rozebeke. Een van zijn voorouders, Antoine-Claude de Carnin, had in 1648 de heerlijkheden Staden en Rozebeke aangekocht. Graaf Jean-Francois was op 4 februari 1744 gehuwd met Charlotte-Joanne le Poyvre, erfvrouw van Vinderhoute. Jean-Francois de Carnin woonde steeds op zijn kasteel Schouwbroek te Vinderhoute. De dorpsheerlijkheid van Vinderhoute was zeer uitgestrekt, met name 50 bunder (70 ha) land, weiden en bossen en 50 bunder (70 ha) heide.
De nieuwe windmolen waarvan hier sprake is, was de dorpswindmolen op de Kerkakker. In 1866 ging hij door erfenis over op graaf Marie-Ghisleen de Lichtervelde uit Gent. Hij werd volledig afgebroken in 1915. In het begin van de 19de eeuw had Merendree nog een andere graanwindmolen op de Oostergemkouter.

INTEGRALE INHOUD DOCUMENT

Inleiding

Conditien op de welcke M'her Joan Francois Joseph Florentin Grave de Carnin en Staden, baron van Slijpe ende edele heere der prochien ende heerlijkhede van Vinderhoute, Meerendre, Belzeele ende meer andere plaetsen naer voorgaende advertentie in de Gendsche Gazette ende uyt Cragte van het Consent verleend bij hooge ende mogende heeren vanden Raad in Vlaanderen in de saeke vanden geseyden heere Grave als heeschere.

Den 6 november 1784 iegens Jan Baptiste Vermeere verweerder in daten 27 Xbre 1784 ende in den voorseyden raed gedecreteert den derden dito publiquelijk aen de minstbiedende de naeste sal aenbesteden voor wethouder der gemelde prochie ende heerlijkhede van Meerendre met datten toebehoort het maken, bouwen ende oprechten van eenen nieuwen kooren windmolen binnen de gemelde prochie van Meerendre ter plaetse van wegen den heere aenbesteder aen te wijsen.

Alvoren zal den entreprenneur van desen selven molen verobligeert. Sijn alles te leveren ende te maken volgens den heesch van het werck, ten contenterende van den heere aenbesteder, ende te volgen de modelle van den nieuwen te maeken molen hier nevens gevoegt met de tabelle van alle het metswerck temmerwerck leveringe van het eecken vierkantig gesaegt hout met alle het schudde bert van geheel den molen ende solders aan vijf quarts greyne delen uyt een lengde met de angels ende leveringe van houten schaelden ende arbeyt daer toe noodigh van geheel den molen de schaillien die moeten 31/2 duymen van malkanderen geleyt worden volgens sijne grootte ende lengde gespecifieert met vierig nochte rifschalig geene rotte knoopen gekapt in het goed saisoen. Emmers ten consenterende van den heere aenbesteder ofte sijne directie, waer het saeke dat daer eenige veranderinge quaeme te gebeuren in het vergrooten ofte verswaeren van het hout ofte yserwerck sal den aennemer verobligeert sijn te leveren sonder voor den vergelt als sijnen bedongen loon, ende den entreprenneur sal ook moeten leveren alle de nieuwe reepen van geheel den molen goed ende bequaem soo buyten als binnen van den aller besten kemp daer onder twee souffisante steenreepen met de toebehoorten naer genoegen van den aenbesteder, voorts sal alle yserwerck moeten sijn van het allerbeste sweets yser, soo van de staekysers, reynen, (h)alsen ende pannen, bauten, lemmers, schersen ende vingerlingen, hals, ende panne 24 crambauten, crammen, banden aen de hassen ende bauten, scoren baut met de ysere maene, aen steenbalck met een metaelen maene op den staeck ter dikte van eenen 4 duyms (11 cm) metaele croes aen (de) nock van den staeck alles ten dikte en contentement van heere aenbesteder hier nevens moet hij ook leveren twee coppelen sesthienders en een coppel vijfthienders van den besten allen ende de volle dikte ende hij vermag van onder te leggen een joffrauwe ter dikte van elf duymen ende de steenkiste, deksels, backen, bancken en alle de toebehoorten daer toe noodigh, gereed, gescherpt ende wel maelbaer, de welcke gevisiteert sullen worden door mannen hun dies verstaende, onbequaem bevonden wordende tot het gebruyck van wel graen te maelen in meel, sullen deselve instantelijck moeten afgedaen worden door den aennemer, en andere gelevert worden ten genoege van heere aenbestgeder en sullen de stenen gelevert worden ter sijnen koste door den heere aenbesteder en schaeden die den heere aen besteder daer doore sal komen te lijden, sal den aennemer moeten vergelden waer het saeke dat in dese conditien eenige stukken ofte artikelen vergeten waeren tot het voltrekken van selven molen is den aennemer verobligeert alles daerbij te leveren of te maeken te sijnen koste sonder eenigen tegenregt ende ver-

mage met te beginnen wercken voor al een hij appart gedaen heeft aen den heere aen bestedere ofte sijne directie tot het visiteren van alle sijne materialen ende te wercken naer de goeste van directeur soo in het maeken van binnen gaeten als voorloeven van sijn vergaederingen tot het visiteren van zijn yserwerck of de dickte en alloy goet ende bequaem is tot het voltrekken van sijn aengenomen werk.
De teirlingen zullen moeten gemetst worden van goeden Ermentierschen steen ende de mortel sal moeten zijn van twee derde van besten calck en een derde saevel.
Waer het saeken dat daer eenige materialen van yserwerck en steen goet bevonden wierden van verbranden molen sullen mogen gebruykt worden ter inspectie van den directeur ... het hem goet te gebruycken wordende het oud hout aen aenbesteder gereserveerd soo deze artikelen hier naer volgen te weten.

DE TEERLINGEN

Vier stenen teirlingen ter dikte van vier voeten (1,1 m), vier à vijf voeten (1,4 m) boven de aerde en onder d'aerde 3 voeten (0,8 m) en 5 voeten vierkant (1,4 m) in den grond waer van de oude materialen van oude teirlingen sullen mogen gebruykt worden tot fondamenten.

DE MOLENVOET

De onderste plaete moet lang zijn 26,5 voeten (7,3 m), dick 14 duimen (38 cm).
Vier steeckbanden waeronder 2 van 16 voeten (4,4 m) ende 2 van 14 voeten (3,9 m), dick 11 duimen (30 cm).
Zes blocken ende de plancken van 2 duimen (6 cm). De bovenplaete lang 26,5 voeten (7,3 m), dick 14 duimen (38 cm). Vier steekbanden waer onder 2 van 15 voeten (4,1 m) en 2 van 13 voeten (3,6 m), dick 12 duimen (33 cm).
Zes blocken ende de plancken van twee duimen (6 cm). Een staek lang 26 voeten (7,2 m), onderaen dick 30 duimen (83 cm) ende bovenaen 22 duimen (61 cm), met eenen yseren band van boven.
Den zetel, 4 stucken ider lang 5 voeten (1,4 m), dick 13 duimen (36 cm).

HET MOLENKOT

Twee voeghouten ider lang 23 voeten (6,3 m), dick 14 duimen (39 cm).
Vier zaelbalken ider lang 13 voet (3,6 m), dick 12 duimen (33 cm) met het calf 13 duimen (36 cm). Een steenbalk lang 13 voeten (3,6 m), dick 30 duimen vierkant (82 cm).
Twaalf rebben van den zolder onder de steenen, daer van 6 van 9,5 voet (2,6 m) en 6 van 8,5 voet (2,3 m) dick 9 duimen (25 cm).
Drie yserbalken 13 voet (3,6 m), dick 12 duimen (33 cm). Een steunbalk 13 voet (3,6 m), dick 11 duimen (30 cm). Een pinne balck 13 voet (3,6 m), 15 duimen (41 cm).

Een windpeulm 13 voet (3,6 m), dick 16 duimen (44 cm).
Vier hoeckstijlen ider lang 25 voet (6,9 m), dick 16 duimen (44 cm) van onder en 11 dduimen (30 cm) van boven.
Van boven een nailde tot op de steenlijsten dick 2 duimen (6 cm).
Twee schudde latten lang 20 voet (5,5 m), dick 5 duimen (14 cm).
Twee onderwaterlijsten lang 20 voet (5,5 m), dick 10 duimen (28 cm).
Twee boven waterlijsten lang 20 voet (5,5 m), dick 9 duimen (25 cm).
Twee steenlijsten lang 20 voet (5,5 m), dick 20 duimen (55 cm).
Twee smeer stijlen lang 7 voet (1,9 m), dick 9 duimen (25 cm).
Twee dacklijsten lang 22 voet (6,0 m), dick 12 duimen (33 cm).
Twee clauwstijlen lang 9,5 voet (2,6 m), dick 9 duimen (25 cm).

DE WINDWEEG

Een balck boven lang 13 voet (3,6 m), dick 11 duimen (30 cm).
Twee onderbalken lang 13 voet (3,6 m), dick 12 duimen (33 cm).
Twee corbelen lang 5 voet (1,4 m), dick 11 duimen (30 cm).
Een merckel lang 26 voet (7,2 m), dick 7 duimen (19 cm).
Vier cruysbanden ider lang 9,5 voet (2,6 m), dick 6 duimen (17 cm).

DE VOORWEEG

Een sulle (balck) lang 13 voet (3,6 m), dick 12 duimen (33 cm).
Een stuck lang 13 voet (3,6 m), dick 11 duimen (30 cm).
Een stuck lang 13 voet (3,6 m), dick 10 duimen (28 cm).
Twee deurstijlen lang 9 voet (2,5 m), dick 9 duimen (25 cm).
Twee stijlen lang 9 voet (2,5 m), dick 9 duimen (25 cm).
Zestien banden in den voorweeg van differente langde, dick 6 duimen (17 cm).
Den reigel (richel) vanden venster lang 4,5 voet (1,24 m), dick 6 duimen (17 cm).
Item alle het hout van den heyter ende de schalliën.

WAAIGESPAN

Een balck lang 13 voet (3,6 m), dick 9 duimen (25 cm).
Den priemstijl lang 11 voet (3,0 m), dick 6 duimen (17 cm).
Een dwersche plaete voor de masardel lang 11 voet (3,0 m), dick 6 duimen (17 cm).
Twee beenen lang 5 voet (1,4 m), dick 6 duimen (17 cm).
Twee (h)aespelbanden lang 7,5 voet (2,1 m), dick 6 duimen (17 cm).
Twee corbeelen lang 3,5 voet (96 cm), dick 5 duimen (14 cm).
Dertien keepers (dakspanten) lang 13 voeten (3,6 m), dick 3 duimen (10 cm).
Twee vlieringen lang 20 voet (5,5 m), dick 6 duimen (17 cm).
Een cruyne (nokbalk) lang 15 voet (4,1 m), dick 7 duimen (19 cm).

KREUPELGESPAN

Differente stucken dick 5 duimen (14 cm).

DE ZIJWEGEN

In de seydeweeggen moeten syn 40 banden van differente lengden, dick 6 duimen (17 cm) en 5 duimen (14 cm).

DE MOLENSTAART

Voorts den steert met den steeger, (h)angelhouten, loopstaeken met de deure en slotten daer aen behoorende. *(Het kruiwiel en de kruireep worden niet vermeld).*

DRAAIENDE WERK

Een hasse lang 26 voet (7,2 m), dick 29 duimen (80 cm).
Drie camwielen van olm, seer drooge plancken dick 5 duim (14 cm), de armen van 9 duimen (25 cm) dick, met de cammen daer in, geloopen ende spillen met alle toebehoorten van yserwerck, volgens den heesch van het werck. De loeten moeten breed syn 26 duimen (72 cm). De rest naer advenante.

HET GEVLUCHT

Twee pestels lang 40 voeten (11,0 m), dick 13 duimen (36 cm).
Vier lassenchen lang 42 voeten (11,6 m),op den ende vanden pestel dick 10 duimen (28 cm), met scheen ende soomen voor de (h)eckens op zijn hollands geboort met al syn yserwerck.
Vier nieuwe seylen behoorlijk geveirwt.

BINNENWERK

Item de luy ende eynsel windhaes, ysere eynsels, twee (h)andboomen, gotten ende meelstanden achter in den molen.
Verder alle het gone noodig is aen selven moolen, caleyten, wegge, vondel, pas, vange ende toebehoorten.
Den steeger uyt den ouden molen, pashamer, scherp(h)amers, kaubeetels ende alle voordere gereedschap tot den selven meulen.

Den aennemer sal niet eender konnen ofte mogen pretenderen eenige betaelinge van sijn aengenomen werck voors sij den voorseide molen ingevolge de conditiens en modelle mynheers tabelle sal gemaeckt en geregt sijn aen (de) plaetse alwaer den afgebrandde molen binnen dese prochie gestaen heeft dat den voors nieuw te maeken molen door experte vanwegen den aenbesteder te stellen ende goed gekent worden door den heer aenbesteder ofte sijnen geemployeerden sal overgenomen worden door aennemer leverende den sleutels in de hand sullende den selven molen moeten aldus gemaekt worden geregt sijn bekwaem om graan in meel te maelen voor de 1 meye aenstaende 1785 op peine van te verbeuren eene boete van 300 guldens af te trekken van sijnen bedongen loon.

Den aennemer sal voor sijne aenneminge moeten stellen souffisanten seker en borghe verbonden als inpaele ten wille en vermaene van heer aenbesteder ofte sijn directie welcke borgen gehouden sullen worden en moeten welken aennemer stellen borghe in den inhouden desen conditien moeten doogen volontaire condemnatie en surpluse verklaren sij bij desen alhier voor desen prochie van meerendré te rechte te stellen met renontiatie ten dien effecte aen alle privilegien ten contraxie. Het sal den heer aenbesteder liber staen te nemen, souden eenige redenen te moeten declareren ofte andere voorgaende verleegens voor aennemer van voorseiden molen den welcken op sijn gebod welve sal moeten volkomen aen geheelen inhouden desen conditien.
Den aennemer zal niet acht daegen naer daete desen lichten ter greffie desen prochie van meerendré ... coppie desen conditien ten huse van sr Sebastiaan Frans Vispoel bij de lieve vrouwen broeders tot Gent coppie van de tabelle en modelle van desen molen ten desen gexhibeert en geparapheert.
Aldus geexposeert ten aenbestedinge op de vooren staet conditien desen 23 decembre 1784 ond. J.C. Graeve De Carnin.

Actum den 23 decembre 1784.
Ten voors daege naer voorlesinge den vooren staende conditien invergaderinge van baillieu voor prochie, heere van meerendré met datten toebehoort naer exhibitie modelle tabelle is den voorseyden molen aengenomen te maeken ingevolge de voorenstaende conditien modelle en tabelle.

Vervolgens wordt door meerdere molenbouwers afgeboden van 900 tot 619 ponden courant. Deze mededingers waren Cornelis Janssen uit Gent, Livinus Veirman uit Gent, Judocus Hoste uit Ruiselede, G. Van Neste uit Eeklo, Pieter Van Roeye uit Kaprijke, Jan Van Hove uit Desteldonk, Gillis Buysse uit Poeke. Het pleit werd uiteindelijk gewonnen door Judocus Hoste uit Ruiselede met een minimumbod van 619 pond.
Alsoo sigh niemant en heeft gepresenteerd om de aenneminge van voorseyden molen op minderen penning te aenveirden is de zelve aenneminge verbleven op den voors Judocus Hoste tot Ruysselede van sijne geboden somme van ses hondert negenthien ponden courant op de voorenstae conditien tabelle modelle daer in bij mits desen word gecondenneert als personeel ten meninge van heer Cornelius Emanuel Vandekere Bailleu wijd om kennise overstaen van herteleer Joannes, Willem Jacobus Van Dossche, Jacobus Maenhout, Judocus De Meyere, in vergaderinge dato als vooren aenwezig J. Hoste, greffier J. Vanhulle.

BESPREKING

De nieuwe staakmolen uit 1784 was een grote windmolen met een gevlucht van ongeveer 24 meter.
Het molenkot was ongeveer van de zetel tot de nokbalk 9 meter hoog. De borstnaald was 7,2 m lang. De staak was ruim 7 m lang. De teerlingen 1,4 m hoog. De breedte van het molenkot bedroeg ruim 3,6 m en de diepte ruim 6 meter. De kap heeft een mansardedak. In de zijwegen had de

molen slechts een klauwstijl, opgehangen aan de steenbalk. Latere staakmolens na 1800 hadden gewoonlijk twee klauwstijlen in elke zijweeg. De steunbalk is hier duidelijk een dwarsbalk die beide daklijsten verbindt. De lengte van de molenstaart wordt niet vermeld. Op de molenas zaten na elkaar 3 kamwielen voor de aandrijving van 3 koppels maalstenen. Twee koppels waren *zestienders* (met een omtrek van 16 voet) en dus een diameter van 1,4 m. Het derde koppel was een *vijftiender* met een diameter van slechts 1,3 m.
Onder de steenzolder lag nog een vierde, kleinere, doch vooral dunnere molensteen (*joffrauwe*) van slechts (?) 30 cm dikte. Dergelijke stenen werden *juffers* genoemd. De molen bezat ook al een echt luiwerk om zakken met windkracht omhoog te trekken.
In de tekst komen enkele merkwaardige voorwaarden voor. Het ijzerwerk moet van het beste Zweeds ijzer zijn. De teerlingen moeten gemetseld worden met goede bakstenen uit Armentières (Nord, France). De mortel moet 2/3 kalk en 1/3 zavel bevatten.
Er wordt spijtig genoeg niet vermeld van waar de molenstenen en het hout komen.
In de tekst komen ook enkele onduidelijke molentermen voor, die we hierna in een aparte woordenlijst zullen verklaren.

WOORDENLIJST VAN ONDUIDELIJKE MOLENTERMEN

1. Binnengaten: hier de voorgeboorde gaten voor een pen- en gatverbinding.
2. Eynselwindas, heinselwindas: korte windasreep waarmee de unster of Romeinse balans is opgehangen, om zakken te wegen.
3. Heyter: Eiter: afdak of oversteek van de molenkap boven de molentrap. Het MNW en het WNT kennen dit woord niet. Van alle woordenboeken, etymologische woordenboeken en dialectwoordenboeken is er enkel het Etymologisch Dialektwoordenboek van Weynen uit 1996 dat het woord kent als afhanghok of afdak aan de trapzijde van een windmolen om de opgehesen graanzakken tegen de regen te beschermen. Voor de duistere etymologie verwijst hij naar "outer", altaar. Het is zeker een Oost-Vlaams relictwoord.
4. Joffrouw: Juffer: meestal een kleinere doch vooral dunnere molensteen. Meestal is de diameter niet groter dan 1,2 m.
5. Calf: hier een dik houten dwarsstuk tussen de lange berriebalken en de staak. Meestal voorzien van een cirkelvormig uitgekapte sleepblok, die tegen de staak schuurt bij het kruien.
6. Kaubeetel, koubeitel.
7. Clauwstijlen: hier een enkelvoudige zware verticale balk in de zijwegen van het molenkot tussen de steenbalk en de waterlijsten. De klauwstijl hangt met een grote zwaluwstaart aan het uiteinde van de steenbalk.
8. Cruyne, kruinbalk, vorst: hier nokbalk van de molenkap.
9. Kreupelgespan: gebroken achtergevel van de kap ter hoogte van de askop.

10. Lassen: hier de roede-einden.
11. Loeten: de vier houten maanvormige stukken waaruit een vangwiel is gemaakt.
12. Merkel: merkelstijl, borstnaald: verticale lange stijl midden in de windweeg.
13. Onderbalken: hier twee onderbalken in de windweeg. Een onderbalk is de laagste horizontale balk in de windweeg van een staakmolen. Staakmolens met een lange schort of buik hebben vaak twee onderbalken onder elkaar. Zie ook waterlijsten.
14. Priemstijl: verticale korte stijl in het midden van het waaigespan boven de deurweeg van een staakmolen. Hierop staat de windwijzer. Dit geveldeel is in Vlaanderen de voorzijde van een molen (waar de molenaar binnen treedt) !
15. Schuddebert: beslag, houten wandbekleding met planken van de romp of kot van een staakmolen.
16. Schuddelatten: de planken in de wegen of wanden van het molenkot.
17. Smeerstijlen, smoutbalken: de twee verticale stijlen tussen de windpulm en de wolfbalk in het achterkeuveleinde, waartussen de as draait. Aan hun binnenzijde zijn smeerkussens aangebracht.
18. Steunbalk, koppelbalk: hier verbindingsbalk tussen de daklijsten van een staakmolen. Heeft de functie van een soort trekbalk.
19. Vliering: gordingbalk, horizontale balk in de lengterichting van de kap, halfweg tussen de voet van de kap en de nokbalk.
20. Vondel: hier is de pasbrug onder molenstenen bedoeld.
21. Voorloef: een uitsparing in een balk op de plaats waar twee balken met een pen- en gatverbinding zijn verenigd.
22. Waaigespan: de puntgevel aan de voorkant (of staartzijde) van een staakmolen.
23. Waterlijsten: hier twee bovenwaterlijsten en twee onderwaterlijsten. Een waterlijst is de onderste horizontale balk in de zijweeg van een staakmolen. Molens met een lange rok of schort hebben twee waterlijsten onder elkaar.
24. Zaelbalken: zadelbalken, dwars berriebalken. De korte balken van een staakmolen die dwars op de voeghouten of de grote berriebalken liggen.
25. Zullebalk: de horizontale drempelbalk onder de ingangsdeur van een staakmolen. Deze dwarsbalk verbindt de waterlijsten.

Bibliografie

1 Voor de molenbouwer Judocus Hoste (1746-1813) verwijzen we naar het artikel van Robert Hoste, *De Molenmakers en molenaarsfamilie Hoste*, in Molenecho's, 14, 3, mei 1986, p. 125-126.
2 MNW : Middelnederlands Woordenboek
3 WNT : Woordenboek der Nederlandse Taal.

Moeilijkheden om de Hooghewegheticnde in Maldegem

Hugo NOTTEBOOM

1. HET SINT-SALVATORSKAPITTEL VAN HARELBEKE

Zoals algemeen bekend is in Maldegem het Sint-Salvatorskapittel van Harelbeke de grootste tiendeheffer in het Ambacht Maldegem. De tienden zijn in het bezit gekomen van dit kapittel door toedoen van Adelaidis, gravin van Vlaanderen, die in 1063 de kerk van Harelbeke liet (her)bouwen en er een kapittel aan verbond[1]. In een oorkonde bevestigt de Franse koning Filips I deze stichting en daaruit blijkt dat het eigenlijk graaf Boudewijn V (1035-1067) was die op vraag van Adelaidis het kapittel stichtte[2].

Samen met deze stichting wordt een aantal goederen aan het nieuwe kapittel geschonken: de kerk van Harelbeke met het *altare*, de kerken van Zwevegem en van Desselgem, vele partijen land en ook het "*altare de Mallenghem cum acclesia*"[3]. Het schenken van het altare en het ecclesia betekent dat zowel de *temporalia* (kerk en kerkelijke goederen) als de *spiritualia* (geestelijke functies, rechten, zielzorg) worden geschonken. De stichting en de schenking van de goederen wordt in 1070 bekrachtigd door paus Alexander I[4].

Dus is de parochie Maldegem, met de daarbij horende inkomsten als tienden en andere privileges (o.a. het benoemen van de pastoor) al sedert de 11de eeuw in het bezit van het Harelbeekse kapittel.

Alhoewel de parochie Adegem nergens wordt vermeld, is het *altare* van Adegem met de daarbij behorende voordelen, eveneens in het bezit van Harelbeke. Adegem maakte immers deel uit van de parochie Maldegem en is er later van afgescheiden. Ook heel wat tienden op de westkant van Eeklo kwamen toen in het bezit van het kapittel.

Zoals gezegd was het kapittel de grootste tiendenheffer, maar lang niet de enige. Andere *geestelijke* bezitters van tienden waren: het Brugse

Sint-Janshospitaal, de abdij van Zoetendale en het Brugse Sint-Donaaskapittel. In de 13de - 14de eeuw is het bezit van tienden in Maldegem erg versnipperd en zijn ook verschillende particulieren er eigenaar van. Twee families treden daarbij op het voorplan: de familie van Maldeghem en de familie van Praet. Door de volgehouden financiële politiek van het kapittel kunnen in de loop der jaren veel tienden worden verworven door aankoop, verpanding, schenking, vercijnzing en infeodatie. Ook verbood de Kerk het bezit van tienden in lekenhanden en dat zorgde ervoor dat veel edelen en andere particulieren afstand doen van hun tienden.

De laatste *acquisitie* van een tiende door het kapittel in het Ambacht Maldegem noteren we in 1618, dan wordt één derde van de Murkeltiende in Adegem gekocht[5]. In dat jaar tellen we in Maldegem toch nog een twintigtal lekenbezitters van tienden, in Adegem een zestal[6].

Alhoewel principieel op alle *vruchten der aarde* tienden worden geheven, zijn er in Maldegem toch vrij grote pachtgoederen die daaraan ontsnappen:

1. Het pachtgoed van Burkel
2. De proosdij van Papinglo
3. Het goed te Vake
4. Het goed te Brezende
5. Het kasteel van Reesinge en omringende landerijen.

2. DE HOOGHEWEGHETIENDE

Een van de leken die nog een vrij omvangrijke tiende bezit is Pieter van Hoogheweghe, afkomstig van Maldegem, maar in het midden van de 18de eeuw wonend in Aalter. De tiende is al enkele generaties in het bezit van de familie en wordt dan ook de Hoogheweghetiende genoemd. Bij Strobrugge is er een wijk die Hogewege werd genoemd[7]. Het is niet duidelijk wanneer de familie van Hoogeweghe ervan in bezit kwam, we moeten ons tevreden stellen met het klassieke *van immemoriaelen tijden.*

In 1757 wordt het innen van de volle tienden door de familie van Hoogheweghe door verschillende landbouwers betwist, ze willen in plaats van de gewone tiende schoof, slechts de dertigste schoof afstaan[8]. Naar aanleiding van dit dispuut wordt de zaak onderzocht door de Maldegemse schepenen en worden verschillende getuigen gehoord[9]. Die getuigen worden ondervraagd omwille van hun kennis van de omgeving, omdat ze er al altijd woonden, er zelf boer of landarbeider waren en de tienden betaalden, omdat ze enkele jaren pachter waren van de Hoogheweghetiende zoals bijvoorbeeld Hubertus Clyncke, of omdat ze hun "*kennisse van wetenschap hadden van hooren segghen*". Zoals bij vele andere *informatien preparatoire* worden aan alle getuigen dezelfde vragen gesteld, waarop dan dezelfde stereotiepe antwoorden komen. Slechts af en toe is er een getuige die even buiten de lijntjes kleurt.

De Hooghewegheticnde ligt noordwest van de kerk van Maldegem, bij en over de Lieve. Ten westen komt ze tot aan het Vakeleiken, ten zuiden tot aan het Vakeplein. Een kruising van straten bij een belangrijke wijk wordt in Maldegem gewoonlijk plein genoemd. Het is voor de meeste aangelanden niet duidelijk of de tiende ook "*streckt over de lieve ende hoe verre die loopt oostwaert*". Enkelen toch menen te weten dat de tiende noord over de Lieve een eind het Sluispad volgt en tot aan de Hiltstraat komt. Niemand weet die straten liggen en de meeste getuigen weten niet precies waar de tiende over de Lieve ligt, "*syn ignorant hoe de tiende schiet over de Lieve*". Een paar mensen vernemen bij hun ondervraging voor het eerst dat de tiende ook over de Lieve komt.

Ten oosten scheidt ze op de Houtstraat. Merkwaardig genoeg kent geen enkele getuige ook die straat, *tusschen de hautstrate emmers de straete ligghende voorby de paddepoele als de hautstraete aen den deposant niet bekent*. De schepenen die de mensen ondervragen, gebruiken een oude *terrier* of ommeloper van de tiende en daarin komen die oude namen voor: zowel het Sluispad, de Hiltstraat als de Houtstraat liggen er natuurlijk nog wel, maar hebben een andere naam gekregen. Niemand vermeldt die echter.

Andries Bauwens van de wijk Vake, "*doende aldaer de boerendoeninghe*", verklaart dat hij van zijn *gedincken* heeft gehoord dat de Hoogeweghetiende altijd in "*deughdsaeme ende paisibele possessie*" is geweest van de familie. Bauwens weet dit maar al te best, want een deel van zijn landerijen ligt er midden in. Jan Nevejans beweert hetzelfde en voegt er nog aan toe dat de huidige bezitter, Pieter van Hoogheweghe, eigenaar is geworden "*uyt hoofde van syn ouders*". Een vijftal andere getuigen, van Vake als van de Rode Kalseide, is unaniem: van Hoogheweghe heeft de landerijen altijd al vertiend. Cornelis Kerckhof weet, als gewezen pachter, te vertellen dat hij als tiendensteker altijd alle vruchten heeft vertiend, zelfs die bij de Lievebarm.

3. DE TIENDE OF DE DERTIGSTE SCHOOF?

Van *alouden tyden* en tot in 1753 wordt het tiende deel van de oogst door de pachters ervan zonder "*tegensegh of contradictie*" geheven, gelicht en geprofiteerd op "*alle de landen binnen de voorseyde limiten voor soo verre die bekent syn en die besaeijt ende gheculliveert hebben gheweest*". En ja, ook de vruchten die wassen op de bermen van de Lieve worden vertiend, als die tenminste gelegen zijn binnen "*de paelen van de gerechtigheid*" van het Ambacht. Bauwens verklaart uitdrukkelijk dat hij nooit heeft geweten of horen zeggen dat bepaalde landbouwers slechts het dertigste deel van hun oogst afstonden[10].

Kortom tot in 1757 is er geen vuiltje aan de lucht. Maar dan dient eigenaar Pieter van Hoogheweghe klacht in tegen *sieur* Henricus Ambrosius Vermeersch, Joos Cuelenaere, de erven Pieter de Zutter en

Pieter Bonte omdat ze hun tiende niet volledig willen afstaan maar enkel de dertigste schoof, wat tegenstrijdig is aan het tiendrecht. Opnieuw ondervragen de schepenen een reeks getuigen: niet minder dan achttien in- en omwoners worden gedagvaard en daarbij komt het een en ander aan het licht.

Alle getuigen zijn al een tijdlang op de hoogte van het dispuut tussen beide partijen: moeten ze nu ja dan neen de volledige tiende afstaan of enkel de dertigste schoof. Iedereen is het erover eens dat de landerijen voortijds van *seer slechte maegher hypothequen* waren, van mindere tot zeer slechte kwaliteit. Het waren voornamelijk *sompelijnghen*, magere bossen, *meerschaegie*, moerassen enz., allemaal niet veel waard. Vóór het leggen van een nieuwe duiker of conduit in de Goesenarewatering stond alles tijdens de winter soms maanden overstroomd, zowel in Paddepoele als in de Goesenaere. Het gebied van de Hoogheweghetiende lag er dan ook grotendeels ongecultiveerd bij. Er kon nauwelijks enig gewas worden gekweekt en slechts met de grootste moeite, "*door grooten aerbeijt en oncosten*", slaagden de verweerders erin het land vanaf de winter 1753 voor de oogst van 1754 toch iets te laten opbrengen. Aan de overkant van de straat waren het de pachters van de tienden van het kapittel van Harelbeke die de tienden opdeden en die haalden er ook maar de dertigste schoof. De overige tienden van Harelbeke daarentegen gaven de tiende schoof "*vande thiendebaere vruchten daerop wassende*". Ook mocht het kapittel de vlastiende ophalen in heel Maldegem, enkele getuigen twijfelen er echter aan "*of die bestaet in volle thiende*".

Door iedereen wordt verklaard dat het een zeer oud gebruik is in Maldegem dat van nieuw gecultiveerde landen slechts de dertigste schoof *ofte bondt* wordt geheven: "*dat het binnen de voorseyde prochie een oudt gebruijck ende possessie is dat men van de nieuwe ghecultiveerde landen tsij van oude bosschen velden ende sompelijnhen commende tot culture maer en gheeft ende eft voor thiende den 30sten schoof vande vruchten daer op wassende*".

In Vakemoeras liggen er minstens vijftig gemeten die slechts die novale tiende of dertigste schoof geven. Van Hoogheweghe bezit daar trouwens ook landerijen die maar met de dertigste schoof worden belast. Hij is dus wel degelijk op de hoogte van het oud gebruik. Maar ook in andere *ghewesten* in Maldegem liggen vele gemeten die slechts de dertigste schoof geven: in Paddepoele, Veldhoek, Eelvelde, Kampel, Kleit, Burkel, Butswerve, Bogaarde, Donk en Zuiddonk. Volgens gewezen burgemeester de Sutter liggen er alleen al in de wijken Burkel, Bogaarde, Veldhoek en Donk meer dan 400 dergelijke gemeten.

Het is niet duidelijk hoe het dispuut uiteindelijk is opgelost; meer dan waarschijnlijk blijft het bij het ophalen van de dertigste schoof, de verweerders zijn in Maldegem immers niet de eerste de beste en ze beroepen zich op een oude gewoonte en kunnen aantonen dat ook in andere

wijken slechts de dertigste schoof wordt geheven. En dat het ophalen van tienden niet overal op dezelfde manier gebeurt, blijkt uit het bovenstaande. Misschien heeft de betwisting ook te maken met de groeiende contestatie van de landbouwers tegen het heffen van tienden die hier en daar al tot relletjes had geleid, onder andere in Zomergem. Het aantal processen tegen het Sint-Salvatorskapittel is bijna niet te tellen...

NOTEN

1 RAK. Aanwinsten 3470, Cartularium van het kapittel van Harelbeke, 1763, f 1v-2r.
2 DECLERCQ G., *Het ontstaan van het Sint-Salvatorskapittel in Harelbeke* in De Leiegouw, jrg. XX, 1978, p.169.
3 RAK. HAK. 2056, oorkonde anno 1063, uitg. GYSSELING M. en KOCK A. C. F., *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, 1. Teksten, Brussel 1950, p. 262-263.
4 RAK. HAK. 2057, oorkonde anno 1070.
5 RAK. HAK. 1542, Cartularium van het kapittel van Harelbeke, f 210v.
6 RAB. Jezuïeten, 1935.
7 VAN MALDEGEM J., *Maldegemse straat- en plaatsnamen*, Maldegem, 1980, kaart bij p. 119.
8 Alle gegevens komen uit RAG, Ambacht Maldegem, 900.
9 De getuigen zijn: Andries Dauwens, 65 jaar, Vake, *doende de boerendoeninghe*; Jan Nevejans, 53 jaar, Vake, *doende de boeren neijringhe*; Cornelis Kerckhof, 63 jaar, Vake, *ende aldaer sijne interesten gaede te slaen ende met sijn incommen te leven*; Pieter Michiel Debbaut, 61 jaar, *gesworen prijser*; Jacobus de Croock, 60 jaar, Rode Calsijde, wever; Jan de Wilde, 59 jaar, Vake, arbeider; Jan Dhanijnck, 61 jaar, Vake, arbeider; Jan Zoetaert, 62 jaar, Rode Calsijde, arbeider; Hubertus Vyncke, 64 jaar, arbeider; Joseph Calus, Vake, *boerenneijringhe*, Pieter Logiest, 50 jaar, Rode Calsijde, *arbeijder van alle soorten van wercken*; Pieter Dobbelaere, 41 jaar, arbeider; *sieur* Jan de Sutter, 78 jaar, gewezen burgemeester van het Ambacht, *hem genetrende met sijne goederen ende interesten gaede te slaen*; Jacob de Clercq, 44 jaar, Leopold Roels, 47 jaar, Pieter de Rijcke, 63 jaar; Pieter de Vogelaere, 60 jaar, landsman; Pieter de Brabandere fs. Thodesius, 49 jaar, *landen tot culture gebracht inde Paddepoele, Butswerve en Zuiddonk*; Jacques Logiest, 40 jaar, meester schoenmaker.
10 RAG, Ambacht Maldegem, 900 (geen folliëring). Ondervraging door burgemeester Pieter Francies De Smet en schepen Frans van Kerschaever op 20 juni 1757.

Een halve apostel in Sint-Laureins

Hugo NOTTEBOOM

De beschermde laatgotische Sint-Laurentiuskerk dateert grotendeels uit de 16de eeuw. Wie zich de moeite getroost even op het oude kerkhof te wandelen, ziet duidelijke de sporen van meerdere verbouwingen. De toren zelf bevat elementen van voor 1500.

Het interieur van de kerk oogt stemmig en is goed onderhouden. Een zeldzaamheid voor een landelijke kerk zijn het koorgestoelte en de altaren uit de 17de eeuw die de kerk een rijke aanblik geven. Het barokke hoofdaltaar, de zijaltaren van O.-L.-Vrouw, H. Anna en de H. Laurentius, het koorgestoelte en een van de biechtstoelen zijn van de Brugse kunstenaar Rijkaard Brouckman. Tegen de pilaren in het koor zien we vier apostelbeelden en het beeld van de H. Blasius, bisschop, en van de H. Laurentius. De zes neogotische beelden dateren uit de tweede helft van de 19de eeuw.

In het koor stonden altijd al beelden van de vier apostelen. In het midden van de 18de eeuw wil men die beelden vervangen door modernere exemplaren en daarvoor sluiten de kerkmeesters een contract af met de Brugse beeldhouwer Pieter Scheirlaecken. Blijkbaar wordt het hele interieur van de kerk dan onder handen genomen, want meester-schilder Jan Agijs is bezig met het marbreren van de altaren en ander schilderwerk. In het contract staat dat de apostelbeelden moeten geleverd worden met hun "*ap- ende dependentiën, conforme ende op den selven voet ende maniere gelijck enighe ander appostelbeelden die te vooren in de voorseijde kercke waeren staende*".

Voor de vier beelden rekent Scheirlaecken 27-0-0 pond groot. Een viertal inwoners had zich van tevoren bereid verklaard voor de financiering van de beelden elk een bedrag van 3-5-0 pond groot *te contribureren*. Dat bedrag is de helft van het loon "*ofte weirde dependant aen het maecken van een appostelbeelt*". De vier beelden kostten dus 26-0-0 pond groot. Er is 1 pond groot tekort, maar dat wordt bijgepast door kerkmeester Bernaert Beggin, gezworene van de Beoosteredepolder en "*doende de boereneijnghe*".

Evangelist Marcus met op het voetstuk de leeuw als symbool.
(© KIK-IRPA Brussel)

Evangelist Johannes met de arend als symbool.
(© KIK-IRPA Brussel)

Evangelist Mattheus met een gevleugelde man of engel als symbool.
(© KIK-IRPA Brussel)

Evangelist Lucas met een stier als symbool.
(© KIK-IRPA Brussel)

Als men echter het geld bij de contribuanten wil halen, stelt men een tekort vast van 3-5-0 pond groot, *"d'helft van t'gonne vande fabrique van een appostelbeelt was ondersproken"*. Een van de *sponsors* heeft blijkbaar zijn bijdrage niet betaald. Na vaststelling van het tekort wendt de *compagnie* (de kerkmeesters e. a.) zich tot Agijs: *"Gij, Agijs hebt nu soo vele gelt inde kercke gewonnen, geeft gij den resterende alfven appostel"*. Agijs kan maar moeilijk weigeren en antwoordt: *"Ick ben content"*.

Naderhand blijkt dat Scheirlaecken enkel een overeenkomst met de kerkmeesters wil afsluiten als Agijs het schilderwerk in de kerk toegewezen krijgt en hij *"met sijn paert sou tevreden zyn"*. De beeldhouwer voegt er aan toe: *"Ick ben met dien man te wttersten tevreden ende content"* waarna de overeenkomst wordt getekend.

Scheirlaecken houdt zich echter niet aan de afspraak, *"mits hy in ghebreke was van geseijde beelden ter gedestineerde plaetse te commen placeren"*. Smid Pieter Roegiers plaatst dan, *"by order van de kerckmeesters"*, de apostelbeelden op de plaats *"alwaer deselve nu actuelyck nogh staen"*. Roegiers bemerkt dat bij de beelden *"op ofte boven de hoofden der gemelde beelden gheene sterren en staen"*.

Er komt een proces van en de schepenen van het Ambacht Maldegem gaan in Sint-Laureins enkele personen ondervragen. Meester chirurgijn en kerkmeester Pieter Benedictus de Waele, weet niet veel meer te verklaren dan hetgeen hier boven staat. Hij weet enkel nog te zeggen dat hij de beelden inderdaad heeft zien plaatsen door smid Roegiers en dat de sterren nu nog ontbreken. Het is niet duidelijk of de *"alfven appostel"* ooit is betaald.

Dankzij dit meningsverschil weten we dat er altijd al, en tot op de dag van vandaag, beelden van apostels in het koor van de kerk stonden en staan. Opzoekingen over beeldhouwer Pieter Scheirlaken en schilder Agijs leverden tot nu toe geen resultaat op.

Bron: RAG, *Ambacht Maldegem*, 900, Enkwesten 1757-1760, niet gefolieerd.

De kerkrekeningen als spiegel van kerkelijke administratie (Lembeke: 17de en 18de eeuw)

Roger BUYCK

Dat de parochiale geestelijkheid zich tijdens het Ancien Régime in eerste instantie moest bezighouden met de zorg voor het geestelijk en materieel welzijn van de haar toevertrouwde parochianen, is vanzelfsprekend. In de realiteit van het alledaagse bestaan vinden we hiervan de weerslag in de *Armenrekeningen* van elke parochie. De pastoor en zijn armenmeesters waren dan ook daadwerkelijk in de weer om arme lieden bij te staan in hun fysieke en materiële noden; aan de geestelijke behoeften werd door de pastoor tegemoetgekomen, enerzijds op een meer algemene wijze in de preken tijdens de zondagmis en door persoonlijke contacten tijdens de periodes van huisbezoeken anderzijds.

Naast deze godsdienstige en sociale beslommeringen was er echter ook de zorg voor het kerkelijk patrimonium en de financiële vergoedingen voor zijn bedienaars, met name de pastoor en de koster. Wilde men het kerkgebouw onderhouden en de eredienst op een gepaste wijze laten verrichten, dan was daartoe geld nodig. Onze hedendaagse kerkfabriek met voorzitter, secretaris, penningmeester en gewone bestuursleden kende ook tijdens het Ancien Régime haar voorganger in de persoon van de pastoor, de ontvanger en de twee kerkmeesters die – althans in theorie – op geregelde tijdstippen moesten worden benoemd of vernieuwd.

Aangezien voor Lembeke de kerkrekeningen van de 17de en 18de eeuw voor 90% bewaard bleven, loont het de moeite na te gaan op welke wijze de hiervoor vermelde noden werden gelenigd. Zowel de inkomsten als de uitgaven werden in de zogenaamde kerkrekeningen minutieus bijgehouden en op geregelde tijdstippen door de geestelijke overheid – in casu de deken van de christenheid Aardenburg waaronder Lembeke ressorteerde – en door de wereldlijke overheid – in casu de heer van Lembeke of een door hem benoemde plaatsvervanger – gecontroleerd. Volledigheidshalve moet hierbij worden vermeld dat naast de kerkmeesters gewoonlijk een paar schepenen van de Lembeekse magistraat hierbij ook aanwezig waren, alhoewel de inspraak of invloed van deze laatste nihil was.

1. DE STRUCTUUR VAN EEN KERKREKENING

Alhoewel er in de loop van de 17de en 18de eeuw lichte wijzigingen werden aangebracht in de opbouw van de kerkrekeningen, bleef het algemeen stramien ongewijzigd. In essentie ging het immers om een verantwoording van de ontvangsten en uitgaven door de pastoor en zijn kerkmeesters. Vanuit deze optiek beschouwd kan men dan ook drie delen onderscheiden: vooreerst de presentatie van de rekening aan de controleorganen, vervolgens het kapittel van de ontvangsten en tenslotte het geheel van de uitgaven met als afsluiter het saldo van de rekening.

1.1 De presentatie van de rekening

In tegenstelling tot wat vandaag de algemene gang van zaken is, werd tijdens het Ancien Régime de definitieve tekst van de rekening niet geschreven door iemand uit het kerkbestuur, maar wel door de griffier van Lembeke. De kerkmeesters stonden voor dit aspect van hun taak enkel in voor het bijhouden van de bewijsstukken van ontvangsten en uitgaven. Dit is meteen een verklaring voor de dubbele presentatie in de kerkrekening. Op het tijdstip dat de griffier de definitieve tekst van de kerkrekening neerschreef, werd deze presentatie alleen aan de heer van Lembeke opgedragen. Of deze laatste op de dag van de auditie inderdaad ook present zou zijn, kon hij moeilijk voorzien. Dit verklaart meteen dat op de voorpagina van de kerkrekening nog eens een presentatie werd genoteerd met vermelding van al diegenen die effectief hun opwachting maakten. Als voorbeeld kozen wij de presentatie van de rekening die in auditie kwam op 14 oktober 1677:

"*Rekenynghe bewys ende reliqua die by desen is doende ende overgevende Jan Dhase fs Pieters in de qualiteijt als ontfangher vande goederen ende Incommen vande kercke der prochie ende heerlychede van Lembeke, dit van zyne handelynghe ende administratie ter dier causen ghehadt ende ghenomen tsedert den 17en octobris 1675 date vande leste rekenynghe ghedaen bij Heyndrick goidtseels voorgaenden ontfangher tot date deser, dit aen mher pieter vander haeghen rudder, heere van Lembeke, Marckeghem etc. dit alles in ponden schellynghen grooten zoo hiernaer volght*"[1].

Op de dag van de auditie zelf werd boven de hiervoor vermelde presentatie opnieuw de tekst hernomen, maar deze keer aangevuld met de personen die effectief op de auditie aanwezig waren:

"*Ghepresenteert in auditie by Jan Dhase doender aen heer ende meester Judocus van Eduwale, Deken der Christenheyt van Ardenburch in de absentie van mher pieter vander haeghen, Rudder, heere der prochie van Lembeke, Marckeghem etc. op wiens adveu ende aggreatie dese wordt overghegeven, voorts ten overstaene van dheer Laureyns de Wulf, bailliu, Zegher Rogiers, pieter Cathelyn, Gabriel de wulf, Jan Standaert ende Jan*

de Sutter, schepenen midtsgaders bijwesen van Jan van overtvelt ende lieven van waes, kerckmeesters. Depost is dese ghepresenteert aen heer ende meestere Joannes Goidsseels pastoir van lembeke als hiertoe by den voornoemden heer deken gheauthoriseert"[2].

Uit vergelijking van beide citaten blijkt duidelijk het verschil tussen de voorbereide presentatie en de uiteindelijke tekst op de dag van de auditie. In theorie kwam de controle toe aan de heer van Lembeke, als wereldlijk toezichter, en aan de deken van Aardenburg, als vertegenwoordiger van de bisschop van Brugge als geestelijk gezagdrager. In het hier geciteerde voorbeeld krijgt het wereldlijk orgaan nog een vertegenwoordiging bij in de persoon van de baljuw en de schepenen. Ook de kerkelijke controle wordt nog aangevuld met de pastoor en de kerkmeesters die in voorkomend geval ter verantwoording konden worden geroepen bij eventuele onduidelijkheden.
Hoe weinig problematisch een dergelijke presentatie ook lijkt, toch zou deze op een later tijdstip voor heel wat moeilijkheden zorgen met de figuur van pastoor Guillaeme Kerremans. Volgens deze laatste moest eerst de kerkelijke overheid worden vermeld; pas daarna kon de heer van Lembeke aan bod komen. De discussie die hieruit ontstond, zou jaren aanslepen en uiteindelijk als rechtszaak in de Raad van Vlaanderen worden beslecht[3].

1.2 De ontvangsten

Bij het kapittel van de ontvangsten kan grosso modo onderscheid worden gemaakt tussen drie bronnen van inkomsten: de opbrengst van de landpachten, de inning van de renten en de *extraordinairen ontfanck*. Een analyse van deze ontvangsten tijdens de 17de en 18de eeuw, met de bedoeling daarin een evolutie in positieve of negatieve zin te kunnen onderkennen, stuit af en toe op problemen die een onderlinge vergelijking van de bedragen heel wat bemoeilijken.
Vooreerst is er de vaststelling dat de kerkrekeningen niet steeds eenzelfde termijn bestrijken; vervolgens is er het feit dat soms een deel van de ontvangsten in de loop van een ambtstermijn al door de kerkmeesters werd gebruikt om dringende schulden te kunnen vereffenen. Het juiste bedrag hiervan werd meestal niet vermeld, zodat het eindbedrag van de *extraordinairen ontfanck* een vals beeld geeft van het reële, geïnde bedrag. Rekening houdend met deze onvolkomenheden, loont het toch de moeite de diverse ontvangsten even nader onder de loep te nemen.

1.2.1 De landpachten

De benaming *landpachten* is letwat misleidend. Naast de pachtbedragen voor de gehuurde landbouwpercelen – eigendom van de kerk van Lembeke – komen immers nog bedragen voor van verkoop van noten, naast occasionele opbrengsten voor snoeihout, afkomstig van een klein bos dat aan de kerk toebehoorde. Daarnaast stellen we vast dat de jaar-

lijkse vervaldatum voor de landpachten niet steeds dezelfde was. Normaliter was de vervaldatum begin oktober (Bamisse). Toch duiken in de loop van de beide hier behandelde eeuwen andere vervaldata op. Aangezien de datum van de auditie af en toe nogal willekeurig was, had dit voor gevolg dat de vervaldag voor een perceel landbouwgrond nu eens wel en dan weer niet in aanmerking kwam voor de termijn die aan de auditie voorafging.
Een derde factor die hierbij een rol speelde, was de politieke situatie. Zo zien wij dat tijdens de auditie van 16 maart 1646 in de rubriek van de landpachten nog maar de pachtsommen voor de jaren 1642 en 1643 in rekening werden gebracht. Illustratief voor de tijdsomstandigheden is bij voorbeeld het item: "*Item ontfaen van Pieter Gheeraert over het jaer 1645 bij accorde midts de schaede en tverlies duer den leger daerop gevallen de somme van 2.0.0 lb.gr.*"[4]. Het totaalbedrag van de landpachten bedroeg toen 9.3.4 lb.gr.
In de voorafgaande kerkrekening van 14 december 1643 zien wij bij de landpachten een bedrag van 17.6.0.6 lb.gr. Nochtans ging het in de beide hier vermelde kerkrekeningen telkens om een termijn van twee jaren. Hoe een dergelijk verschil van landpacht verklaren? De verklaring is heel eenvoudig. In de kerkrekening afgesloten op 14 december 1643 staan bij de rubriek van de landpachten – naast de bedragen voor landbouwpacht – nog de ontvangsten genoteerd van vier jaar *gerspacht* (de jaren 1640 tot en met 1643) voor een totaal van 10.10.0 lb.gr. Een dergelijke werkwijze waarbij de jaren van de landpacht niet overeenkomen met de jaren van de *gerspacht* maakt een vergelijking er uiteraard niet makkelijker op.

Abstractie gemaakt van dergelijke combinaties is er natuurlijk de vraag naar het aandeel van deze *landpachten* binnen het geheel van de ontvangsten. Het overzicht van de cijfers is opgenomen in bijlage 2.
Een eerste vaststelling is dat voor de 17de eeuw het aandeel van de *landpachten* nooit hoger lag dan 10.0.0 lb.gr. bij de kerkrekeningen die slechts twee pachtjaren globaliseerden; bij diegene die het resultaat waren van drie jaren landpacht was het hoogste bedrag 16.5.0 lb.gr.
Fluctuaties binnen deze bedragen waren meestal toe te schrijven aan politiek ongunstige jaren. Zo zien we dat Leo Boxtael een vermindering kreeg "... *voor den pacht van tgers ghewassen op den kerckhove ten jaere 1694 ende is tselve publicquelyck besteedt voor 2.2.0 lb.gr. ende maer ontfaen tot 1.0.0 lb.gr. volgens taccordt van den heere pastor vermits tgers vande passeerende troupen is afgegerst daervan den pachter geen proffyt en heeft ghenoten*"[5]. Ook Christoffel Rogiers de jonghe, Jan de Zuttere, Jaecques van de Kerckhove en Jaecques Betssens kregen een tegemoetkoming van het kerkbestuur: "...*als tjaer 1697 quytghescholden sijnde ter causen vande quaede jaeren ende betaelde contributie*"[6]. Een occasionele verkoop van *tailliehaut*[7] afkomstig van kerkelijke gronden, of een perceel landbouwgrond dat plots niet meer verpacht werd[8], deden het bedrag van de landpachten respectievelijk stijgen of dalen.

Pastorie van Lembeke (1772) (Foto R. Buyck)

Globaal beschouwd lagen de bedragen van de landbouwpachten tijdens de 17de eeuw – een paar uitzonderingen niet te na gesproken – rond plus minus 10.0.0 lb.gr. Tijdens de 18de eeuw zien we een breuklijn: een eerste fase, die begint na de periode van de Spaanse Successieoorlog (1700-1713) en eindigt in 1754[9], toont ons bedragen die zich situeren rond de 20.0.0 lb.gr. Vanaf de auditie van 27 augustus 1760 gaat het enkel nog om *verachterde pachten* en vanaf 1765 is er alleen nog een bedrag voor de pacht van het gras op 't kerkhof[10].

1.2.2 De renten

Zoals in bijlage 2 te zien is, krijgen we naast *onlosselycke renten* ook bedragen van *losselycke renten*. Dit onderscheid beperkte zich echter tot de periode 1619-1672. Vanaf de auditie van 17 oktober 1765 krijgen we enkel nog de gezamenlijke vermelding *losselycke ende onlosselycke renten* en uiteraard ook maar één enkel rentebedrag. Normaliter vertonen deze bedragen een stijgende trend in de loop van de 18de eeuw. Toch duiken af en toe enkele uitschieters op. Zo zien we in de kerkrekening van 18 september 1714 een bedrag van 96.0.11 lb.gr. vermeld[11]. Naast de gewone jaarlijkse intresten van de diverse renteplichtigen was daarbij nu ook een bedrag van een afgelost rentekapitaal opgenomen. Ook voor de auditie van 4 maart 1733 krijgen we een analoge situatie[12]. Opmerkelijk is wel het feit dat afgeloste rentekapitalen aanvankelijk wer-

den opgenomen in het algemeen totaal van de ontvangsten. Vanaf de auditie van 22 september 1762 werd een nieuwe werkwijze ingevoerd. Het afgeloste kapitaal werd niet meer opgenomen in het algemeen totaal van de ontvangsten, maar "*...blijft op sijn selven omme die ten eerste het doendelyck is uyt te geven rentewijs gelyck oock sullen gedaen worden met de capitaelen dewelcke in het toecommende souden mogen afghelost worden*"[13]. Hierbij aansluitend werd dan ook bij de uitgaven een rubriek "*Employ ende uijtgeef rentewijs ghedaen*" opgenomen.

1.2.3 De extraordinaire ontvangsten

Met deze rubriek zijn we beland in een domein waar de meest diverse aspecten aan bod komen. Onder deze benaming gingen namelijk heel wat verschillende ontvangsten schuil. Een vaste post hierin was steeds het bedrag dat door de kerkmeesters met de schaal werd omgehaald tijdens de misvieringen en de penningen die op geregelde tijdstippen uit de *kerckenblock* werden gehaald. Voor het overgrote deel van de kerkrekeningen werd dit bedrag als een afzonderlijke post vermeld en zou men dit in theorie als de gulheid van de Lembeekse parochianen in de loop van de beide hier behandelde eeuwen kunnen evalueren. Maar ook hier zijn er struikelstenen! Zo lezen we in de kerkrekening van 18 september 1714: "*Alsoo alle de pennynghen uijt den kerckenblock gheduerende dese drij jaeren sijn gheconsumeert soo in het witten van de kercke, het coopen van notelaers ende andere nootsaeckelycheden, soo en doet alhier gheen somme uijt te trecken ende sij in toecommende de pennynghen uijtten voornoemden kerckenblock te ruijmen, ghegheven aen den toecommenden ontfangher ende daervan notitie ghehauden te worden ende bij rekenynghe te verantworden*"[14]. Bij controle van de hierop volgende auditie stelden wij vast dat deze kerkblokgelden die voor gewone schulden werden gebruikt, inderdaad minutieus werden verantwoord: "... *Den 4en april 1716 uijt kerckblock 1.7.3 lb.gr. daermede betaelt sijn gheworden tot seventhien jonghe notelaers ende den arbeyt van het planten vande selve soodat de voorschreven somme hier niet en can uytghetrocken worden*"[15]. Een dergelijke correcte werkwijze was helaas niet altijd het geval. Zo noteerde de griffier in de kerkrekening, afgesloten op 22 september 1711, dat nog een bedrag van 4.4.11 lb.gr. uit den *kerckblock* werd gehaald "*...boven eenighe pennynghen daervan gheemployeert tot het coopen van nootsaeckelycke dijnghen voor dese kercke*"[16]. Om welk bedrag het precies ging, daar hebben we in dit geval het raden naar.

Naast deze vaste post van schaal en kerkblok worden we geconfronteerd met een veelheid aan items die de meest diverse domeinen behandelen.
Zo is er de verkoop van noten en bomen die beide op het kerkhof van Lembeke te situeren zijn. Uit de massa verwijzingen nemen we als voorbeeld het jaar 1666, toen maar eventjes 37.18.2 lb.gr. werd neergeteld voor de verkochte bomen en 0.15.6 lb.gr. werd geïnd voor de noten van hetzelfde jaar[17].

Uitzonderlijk - en dit voornamelijk tijdens oorlogsjaren - krijgen we ontvangsten zoals: "*...Item van Jooris Standaert over coop van tmes op tkerckhof gebleven van de gevluchte beesten ... 0.7.6 lb.gr.*"[18] en eveneens over "*...tmes van gevluchte beesten op tkerckhof ghedurende tfransch legher heeft ghecampeert tot Dronghen ende Mariakercke*"[19]. Ook in de daaropvolgende rekening lezen we dat Jooris Dhaenens 1.8.0 lb.gr. betaalde "*... over coop van tmes op tkerckhof ghemaeckt geduerende de belegheringe van Ghent van de beesten aldaer*" [20].

Het leeuwenaandeel van de resterende ontvangsten is echter afkomstig van schenkingen naar aanleiding van een overlijden. In dergelijk geval betaalde men voor de *sepulturerechten*, voor het gebruik van de *pelder* of werd bij testament een bedrag aan de kerk geschonken in ruil voor een aantal zielmissen of *jaargetijden*. Enkele voorbeelden uit de tientallen dergelijke items als illustratie:

"*Item soo vele den doender ontfanghen heeft van diversche gemeentenaeren ter oirsaecke vanden pelder die telcken als iemant compt toverlijden geemployeert wort int begraeven vande lijcken*"[21].

"*Item ontfaen van den zelven Jooris van Overtvelt voor plaetsgelt van dat zijn vader ende moeder in de kercke begraeven liggen*"[22].

"*Item vande weduwe ende hoirs van dheer Laureyns, bailliu over trecht dat sijn lichaem is begraven inden hooghen coor deser kercke*"[23].

"*Item op den 27en januarij 1713 ontfanghen van Gabreel Martens 8.0.0 lb.gr. soo vele Pieternelle Florent overleden huysvrauwe vanden voornoempden Martens aen dese kercke ende aermen elck totter helft heeft gejont op conditie dat de voorn. kercke ende aermen sullen doen lesen eene misse tot laevenisse van haere siele*"[24].

"*Den 6en augustus 1715 hebben dhoirs van wylent Jooris Standaert fs Jooris, jonghman ghestorven binnen dese prochie overghelevert ten proffijte deser kercke twee diveersche croiserende obligaties te weten ... eene inhaudende 41.0.0 lb.gr. wisselgelt capitaels ende dandere ...inhaudende 8.0.0 lb.gr. wisselgelt capitaels welcke obligatien den voornoemden overledenen Jooris Standaert bij sijn testament ende uyttersten wille aen dese kercke heeft gejont*"[25].

"*Item van Jacobus Verloos 30.0.0 lb.gr. soo vele Jooris Standaert fs Lieven bij sijn testament aen dese kercke van Lembeke heeft ghegeven metten last dat de voors. kercke daervooren alle maenden sal doen celebreren eene misse ende dat voor eenen tijt van 25 jaeren*"[26].

Uit deze bovenstaande items wordt duidelijk dat de zorg voor het hiernamaals vanuit financieel oogpunt een doorslaggevende rol vervulde. Alhoewel minder in het oog springend dan testamenten kan men ander-

zijds toch ook de vele geringe bedragen, afkomstig van wijngelden naar aanleiding van een openbare verkoping, van godspenningen[27], van verkoop van koren ten bate van de behoeftigen[28] niet negeren. Sporadisch werden hierbij ook bedragen genoteerd ter gelegenheid van de verkoop van oud meubilair[29] en afbraak van metselwerk bij herstellingen van het kerkgebouw. Zo lezen we in de rekening, afgesloten op 22 september 1687: "*...Item alsoo de bancken staende in de kercke deser prochie niet en waeren gemaekt naer fatsoen ende door den langhen laps van usantie ten deele gebrocken als versleten sijn de selve publickelyck ala aulche meestbiedende de naeste vercocht bij den heer Bailliu deser prochie ter interventie van den heer pastoir ende dat aen dieversche persoonen volgens de venditie danaf sijnde inhaudende 1.15.5 lb.gr.*"[30] en in de rekening van 11 oktober 1672 noteerde de griffier als ontvangst: "*... over verkoop van steen en vloer uit de vernieuwde kerck*" [31]. Hoe verscheiden de aspecten van deze *extraordinairen ontfanck* ook zijn, toch komen al deze items diverse keren aan bod in de loop van de hier behandelde 17de en 18de eeuw.

Als een witte merel dook plots een nieuwe bron van inkomsten op tijdens de periode 1677-1720. Was pastoor Goedseels een voorstander van luisterrijke processies? Of was het een of ander verplichte kerkelijke regel[31]? Wat de ware reden ook moge zijn, de pastoor vond dat de kerk nood had aan *flambeeuwen*. Een eerste vermelding noteerden we bij de auditie van 9 november 1679 waar de griffier schreef: "*...Item van diveersche persoonen tot coopen van flambeusen omme de processie te verheeren ...0.16.0 lb.gr.*"[32]. Ook in de volgende rekening krijgen we een identiek item, deze keer voor een bedrag van 1.0.0 lb.gr.[33]. Blijkbaar waren de giften voor *flambeusen* te gering, want bij de auditie van 11 november 1683 werden de leden van de magistraat aangesproken om hun duit in het zakje te doen. Zo noteerde de griffier: "*...Item ontfaen van Pieter Standaert burchmeestere, Gabreel de Wulf, Jan ende Laureyns Cathelyn, Pieter van de Velde ende Jan van Buylaere elck vijf schellyngen tot coopen van flambeuwen omme de processie te verheeren ... 1.2.6 lb.gr.*"[34]. En toch was de pastoor nog niet tevreden met de tot dusver geschonken penningen, want nu werden enkele vrouwen ingeschakeld die met omhalingen moesten beginnen: "*...Item van diveersche ander persoonen tot coopen van flambeuwen is bij tommehaelen van de vrauwen ontfaen 1.11.4.6 lb.gr.*"[35]. Waren het de oorlogsjaren van het einde van de 17de eeuw en de beginjaren van de 18de eeuw (Spaanse Successieoorlog) die de bevolking ertoe aanzette om troost en toevlucht te zoeken bij de kerk? Of had men uiteindelijk voldoende flambeeuwen om het *Allerheiligste* tijdens de processies te begeleiden? Feit is dat na 1720 de aankoop van flambeeuwen stopt en deze bron van inkomsten verdwijnt.

Wanneer wij de *extraordinairen ontfanck* over het geheel van de beide eeuwen beschouwen, dan kan men enkel vaststellen dat een vast bedrag bij deze ontvangsten ver te zoeken is. Bij deze post speelde namelijk een aantal factoren mee die sterk tijdsgebonden waren. Om er maar

een paar te noemen zijn daar de testamentaire giften naar aanleiding van een overlijden en de inkomsten voortvloeiend uit de occasionele verkoop van gerooide bomen. Vergeleken met de inkomsten van de *landpachten* is hun aandeel zeker belangrijker en – althans voor sommige tijdsintervallen – ook hoger dan het kapittel van de *renten*.

Een laatste opmerking wat betreft de ontvangsten, houdt verband met het terugbetalen van de *losselycke renten*. Voor de 17de eeuw is één zaak zeer duidelijk: geleend geld werd niet vlug terugbetaald tijdens economisch moeilijke tijden. Slechts viermaal werd tijdens die eeuw, geteisterd door oorlogen, militaire garnizoenen en zware contributies, rentekapitaal terugbetaald. Een zelfde patroon zien we trouwens tijdens de eerste twee decennia van de 18de eeuw, precies samenvallend met de periode van de Spaanse Successieoorlog. Eenmaal deze periode voorbij krijgen we een schuchter begin van terugbetaling, om dan vanaf 1762 tot 1782 een golf van losbare rentekapitalen mee te maken die – althans voor een dorp als Lembeke – grote bedragen voorstellen, variërend van minimaal 84.7.5.3 lb.gr. tot maximaal 197.16.7.6 lb.gr.

Volledigheidshalve moeten we aan de hierboven besproken bronnen van ontvangsten nog een vierde occasionele inbreng toevoegen. Bij controle van bijlage 3 stelden we namelijk vast dat er in de kolom van de *saldi* bij dertig audities een batig saldo was. Wanneer een kerkrekening afsloot met een batig saldo, kwam dit bedrag bij de eerstvolgende kerkrekening als eerste ontvangstpost aan bod. Meestal waren deze bedragen niet groot; in sommige gevallen speelden die echter een belangrijke rol ten opzichte van het algemeen totaal van de ontvangsten. Zo zien we bij de audities van 20 maart 1632 en 5 november 1660 respectievelijk bedragen opduiken van 34.9.1.8 pond groten en 41.0.9.6 pond groten; bij de auditie van 4 maart 1733 ging het zelfs om een uitschieter van 64.19.3.3 pond groten.

1.3 De uitgaven

Vanzelfsprekend vertoont deze post een massa aan diverse uitgaven. Toch zijn ook hier enkele vaste items die over beide eeuwen steeds terugkeren. Daartoe behoren onder meer de uitgaven voor de eredienst, het salaris van de pastoor en de koster, het bedrag van een eventueel negatief saldo van een vorige kerkrekening dat aan de afgaande kerkmeesters of ontvanger moest worden terugbetaald, aangezien zij uit eigen middelen het nodige geld hadden voorgeschoten, het salaris van de kerkbaljuw, de uitgaven voor tering tijdens de auditie van de kerkrekening, administratie- en presentiekosten voor de heer van Lembeke en de deken van de christenheid van Aardenburg.
Daarnaast zijn er tientallen items die verband houden met kleine herstellingen of onderhoudskosten aan het kerkgebouw, met vergoedingen voor personen die direct of indirect met het kerkgebouw te maken hadden.

Tijdens perioden waarin grotere werkzaamheden aan de kerk werden verricht, krijgen we natuurlijk ook te maken met leveringen van steen, marmer, dakpannen en dergelijke meer.

Abstractie gemaakt van eenmalige of uitzonderlijke items, blijft toch de vraag naar de impact van vaste, telkens terugkerende uitgaven. Als eerste en belangrijke uitgave was er het aandeel van de pastoor, waarbij onderscheid moet worden gemaakt tussen de bedragen die deze laatste had voorgeschoten tijdens de periode van de voorhanden kerkrekening enerzijds en de sommen die hijzelf als loon of vergoeding voor gecelebreerde missen ontving anderzijds.

In tegenstelling tot onze huidige tijd kregen de pastoors tijdens het Ancien Régime geen staatswedde, maar bestond hun basisonderhoud uit een deel van de tiendenopbrengst. In het geval van de Lembeekse pastoor ging het om een verdeling "*...van de neghen rekenthienden binnen de prochie van Lembeke daervan de twee schooven competeren aenden Eerw. Heere Prelaet van Ste Pieters nevens Ghent, andere twee schooven aende Eerw. Abdesse van Flines bij Donay ende twee gelycke schooven van neghen aen het Cappitele van Doornicke. Eyndelynge aen den heer pastoor van Lembeke de drij resterende schooven van neghen...*"[36]. Praktisch gezien kwam dit voor de pastoor neer op een tiende deel van de oogst in de volgende wijken:

> "*Alvooren den Rostijnacker met het ackerken daer Jan Cathelyn in woont, geeft toe aenden Spruytacker 5.0.0 lb .gr.*
> *Den Ketsebrouck met den Meulenacker ende Tierkensacker, geeft toe aen Jacques Basselier 2.0.0 lb.gr.*
> *Den Kerckacker met geheel de heirwegen op d'oostsijde vande Caprycksche Vaert*"[37]

De opbrengst – of de waarde van de opbrengst – vormde een eerste vast inkomen voor de pastoor. Daarnaast was er de vergoeding voor gefundeerde missen en de missen ter gelegenheid van uitvaarten en huwelijken. Wij kozen als voorbeeld van een dergelijk inkomen de kerkrekening die in auditie kwam op 22 september 1687:

> *"Item aen den heer pastoor deser prochie de somme van ses ponden thien schellinghen grooten over dhelft van derthien ponden grooten soo vele bedraeght tdoen van hondert sessenvyftigh gelesen missen tot laevenisse van de siele van d'heer Joos Hooft in voldoeninghe van desselfs testament dat bij dese kercke ende Aermen ghelijckelijck moet worden betaelt dit ten advenante van twintich grooten ijder misse tsedert XIen octobre 1687 tot ghelycken daghe 1688 dus hier over de voornoemde helft 6.10.0 lb.gr.*
>
> *Item aen den voornoemden heer pastoor over tcelebreren telcken jaere twintich missen van requiem in voldoeninghe van de ghefon-*

deerde jaergetijden binnen dese kercke over de jaeren 1688, 1689 ende 1690 tsaemen à twaelf grooten van ijder misse 3.0.0 lb.gr.

Item aen den heer pastoor deser prochie over celebreren van twee sielmissen tot laevenisse van de siele wijlent Jan Standaert fs Jooris ende in voldoeninghe van sijn testament ... compt hier à XX groote ijder misse 0.3.4 lb.gr."[38]

In bovenstaand uittreksel gaat het enkel om uitgaven die rechtstreeks aan de pastoor ten goede komen. Toch zijn er daarnaast een aantal items waarbij aan de pastoor geldsommen worden betaald in verband met uitgaven voor de eredienst en herstellingen allerhande; deze sommen werden door de pastoor voorgeschoten maar moesten uiteraard aan hem worden terugbetaald, zoals blijkt uit onderstaande citaten van dezelfde kerkrekening:

"Item bringht in uytgeven soo vele bij den pastoor betaelt is over dhelft van de somme van 6.18.4 lb.gr. soo veele bedraeght de sesthien groote die naer ider misse uytghedeelt worden aen de Aerme Lieden commende bidden voor de siele vanden voornoemden Hooft ter voldoeninghe als vooren compt over ghelijcken tijt ende helft 3.9.2 lb.gr.

Item aen den selven de somme van twaelf ponden grooten over leveringhe van missewijn ende aende communicanten den tijt van drie jaeren ten advenante van vier ponden grooten tsiaers tleste verschenen prima septembris 1690 12.0.0 lb.gr.

Item aen den selven over leveringhe van wieroock ende missebroot ghelycke twee Jaeren tot derthien schellingen vier grooten tsjaers verschenen als vooren tsaemen 2.0.0 lb.gr.

Item aen den heer pastoor over het doen wasschen van het kercken lijnwaet den tijt van twee jaeren verschenen 1ª Augustij 1689 hier ten advenante van twee ponden grooten sjaers 4.0.0 lb.gr.

Item aen heer ende meester Joannes Goetseels pastoor voornoemt soo veele denselven verschoten hadde int coopen eenen halfven sack calck ten behouve vande kercke, mitsgaders het doen stellen eene antworde in seker saecke van dese kercke jegens Pieter Standaert conforme quittantie inhoudende 0.4.4 lb.gr.

Item betaelt aenden heer pastoor seven schellinghen ende ses groote soo veele den selven verschoten hadde aen de kerckmeesters deser prochie over coop van calck mitsgaders ander aerbijtsloon blyckende bij quittantie 0.7.6 lb.gr.

Item betaelt aenden voornoemden heer pastoor de somme van twee ponden thien schellinghen grooten soo veele den selven verschoten hadde aen Charel Empe tot Ghendt over leverynghe van een duyst schaillien geemployeert tot reparatie vande kercke blyckt bij quittantie van date den Xen septembre 1690 dus compt hier deselve 2.10.0 lb.gr.

Item betaelt aen Lieven vander haghen door den heer pastoor de somme van twee ponden ende thien schellinghen soo over leveringhe van naghels, loot als aerbeytsloon dus hier de selve 2.10.0 lb.gr."[39]

Naast de pastoor was ook de koster een vaste, telkens terugkerende financiële last, zij het in veel mindere mate. De eerste bekende koster in Lembeke was Anthone de Gaudissabois die op vijf februari 1619 door de bisschop in zijn ambt werd benoemd. Deze aanstelling gold slechts voor een termijn van drie jaar en in het contract dat met de parochie werd afgesloten, werd duidelijk gestipuleerd wat van hem werd verwacht. Hierin werd overeengekomen dat: "*...den voornoemden Gaudissaubois deselve costerije wel ende ghetrauwelyck beloft te bedienen in alles ghelyck eenen goeden ende ghetrauwen coster schuldigh is te doene t'smorghens ende t'savonts de clocke alle daeghen te luijden, twelck men noempt Ave Maria ende gheduerende den vasten wort hij ghehauden oock 'tsoens te luijden ende voorts wort den voornoemden Gaudissaubois oock ghehauden schole te hauden ende de kinderen deught ende eere te leeren ende soo verre inde voornoemde prochie eenighe aerme kinderen waeren die begheerden ter scholen te commen wort hij coster ghehauden de selve tot vijf ofte ses te leeren sonder verghelt ende voor de reste vermagh hij te nemen behoorlycken sallaris voor welck bedienen van voornoemde costerije ende schoolhauden wij den voornoemden Gaudissaubois jaerlijcx beloven te betaelen ter somme van twaelf ponden grooten tsiaers boven syne ommeganghen ende andere extraordinaire vervallen te weten de betaelinghe te doene van drij maenden te drij maenden te weten telckens drij ponden grooten t'smaels het eerste jaer ingaende te kersmisse 1618 ende alsoo voort van jaere te jaere tot het expireren vande voornoemde drij jaeren, dies wort den voornoemden coster ghehauden hem te voorsien van syne woonstede t'sijnen coste*"[40].

In de verantwoording van de uitgaven bij de kerkrekeningen van 21 december 1619 en 21 december 1622 werd met geen woord gerept over een dergelijke vergoeding. Toch moet de pastoor tevreden zijn geweest over de *kosterele* werking, want op vijf augustus 1623 werd zijn contract nog eens met drie jaren verlengd. Het ontbreken van deze uitbetaling hoeft trouwens niet te verwonderen, want tijdens de periode 1620-1642 kwam een dergelijke uitgave nooit nominatim aan bod[41]. Toen Anthone de Gaudissabois op 29 januari 1648 overleed, stond zijn zoon Pieter klaar voor de opvolging. Zoals verder nog ter sprake komt, bekleedde Pieter naast zijn ambt als koster ook de functie van *ontvanger* in het kerkbe-

stuur tijdens de periode 30 september 1664 – 11 oktober 1672. Toen Pieter op 26 april 1672 overleed, was het dan ook de taak van zijn weduwe om samen met haar zoon Jan als rendante de kerkrekening bij de auditie van 11 oktober 1672 te verantwoorden.

Het kosterschap bleef een familiale aangelegenheid. Met Jan de Gaudissabois vlotte het echter minder dan vroeger. Uit de kerkrekening van 14 oktober 1677 bleek dat de koster ook een vergoeding kreeg voor het proper houden van de kerk en daarvoor werd aan hem betaald "*...over twee jaeren pentioen van tvaeghen ende busselen vande kercke twee mael te weke te weten smaendachs ende saterdachs met rekenynghe van bessemen ... ten advenante van twee ponden grooten tsiaers tleste verschenen 1^en^ octobre 1683 de somme van vier ponden grooten*"[42]. Toch kweet Jan zich niet al te best van zijn taak, want als randbemerking stond bij deze post vermeld dat "... *alsoo men verstaet dat den coster de kercke op de ghestelde daghen niet behoorlick en reynicht, wort hem gheordonneert tselve te doen op peyne dat hem ter naester tpentioen niet en sal worden betaelt*". Jan de Gaudissabois overleed in 1687 en werd opgevolgd door Leo Boxtaele, die gedurende tien jaar de functie zou waarnemen. Toen deze laatste op 30 december 1697 overleed, stond zijn opvolger, Jacobus Fiers, klaar om de taak over te nemen.

Officieel aangesteld op 17 februari 1698, begon voor hem een lange loopbaan van 36 jaar kosterschap. De taken bleven dezelfde: koster, schoolmeester en klokluider waren de functies waarmee zijn activiteiten werden omschreven. Alhoewel ook het proper houden van de kerk daartoe behoorde, zien we dat vanaf 1699 de *domestiken* van de pastoor deze taak op zich namen: "*Item aen den heere pastoir de somme van ses ponden grooten over drij jaeren pentioen van tvaeghen ende bustelen vande kercke... tleste verschenen den eersten octobre 1702*"[43]. Ook tijdens de daarop volgende drie jaren bleef de pastoor voor het reinigen van de kerk instaan[44].

Met het verstrijken van de jaren verdween langzamerhand het gedetailleerde patroon van uitgaven. Betalingen aan een en dezelfde persoon werden meer en meer gegroepeerd, zodat de mogelijke evolutie in de verloning van een ambt nog moeilijk te volgen is. Zo lezen we bij voorbeeld dat werd "*... betaelt aenden coster Carel van Wattegem over het dienen ende luijden van de voorschreven missen ende jaergetyden alsmede over de leverynghe van pennen, incl. papier ende saut mitsgaeders voor wasch ende olie dienende tot de lampe van het hooghweirdigh inde voorschreven kercke tsedert den 1^en^ septembre 1765 tot den 1^en^ septembre 1768 de somme van 15.6.0 lb.gr.*"[45]. In dit citaat zien we een duidelijke vermenging van het kosterschap en het uitbaten van een winkel.

2. HET KERKBESTUUR

Zoals hoger al vermeld, lag de parochiale werking in hoofdzaak bij de pastoor als hoofd van het kerkbestuur; de ontvanger en de kerkmeesters waren hierbij zijn onmisbare assistenten. Wie waren tijdens de 17de en 18de eeuw deze bedienaars van de kerk?

2.1 DE PASTOORS

Alhoewel er namen van pastoors van Lembeke uit het begin van de 17de eeuw bekend zijn, beperken wij ons onderzoek toch tot diegenen die in het bestek van de bewaard gebleven kerkrekeningen aan bod komen.

2.1.1 Livinus van Ooteghem

Als eerste in een reeks van zeven is er pastoor Livinus van Ooteghem die op 21 december 1619 de oudst bewaarde kerkrekening van Lembeke ondertekende. Reeds op 12 maart van hetzelfde jaar was hij tot pastoor van Lembeke benoemd[46] en had hij af te rekenen met een sterk vervallen en berooide kerk. Daarom vroeg hij op 26 mei 1623 – samen met de magistraat – toelating aan de bisschop om een bedrag van 20 ponden groten te mogen lenen "... *tot opmaecken van haerlieder kercke die tweemael was vervallen, gedoocht hebben diversche groote ende swaere oncosten etc. dan soo daer noch diversche reparatien staen te doen ende ciraten te coopen versoeckende dat Syne Eerweerdicheyt hun gelieve te consenteren te mogen lichten de somme van twintich ponden grooten eens uyt het slot der leste rekenynghe van den H. Geest...*"[47]. Toch bleek een dergelijke maatregel niet voldoende om de nodige herstellingen te laten uitvoeren, want in een ommestelling van vijf augustus 1623 "... *gedaen bij Burchmeestere ende Schepenen der prochie van Lembeke ende heerlichede van Aveschoot ... naer voorgaende resolutie ende consent van notabele ende gemeente tot reparatie vande kercke ende tgone danof dependeert...*" werd door 118 belastingplichtigen een bedrag van 62.4.8 pond groten samengebracht[48]. En naarmate de herstellingswerken vorderden en nieuwe uitgaven noodzakelijk bleken, werden nieuwe belastingen geheven ten voordele van de kerk[49]. Zelf zou pastoor Van Ooteghem het volledig herstel van de kerk niet meer meemaken, want hij overleed op 19 februari 1628.

2.1.2 Joannes Cousterius

Al vanaf 16 oktober 1627 was de parochiale zorg ten tijde van pastoor Livinus van Ooteghem toevertrouwd aan zijn opvolger Joannes Cousterius[50]. Naast de gewone herderlijke taken moest ook hij zich bezighouden met de voltooiing van de herstellingen aan de kerk, zoals onder meer bleek uit de ommestellingen tijdens de periode 1629-1630[51]. Bovenop de financiële problemen kwamen echter nog eens persoonlijke moeilijkheden om het hoekje gluren, toen hij zich in mei 1631 bij de bis-

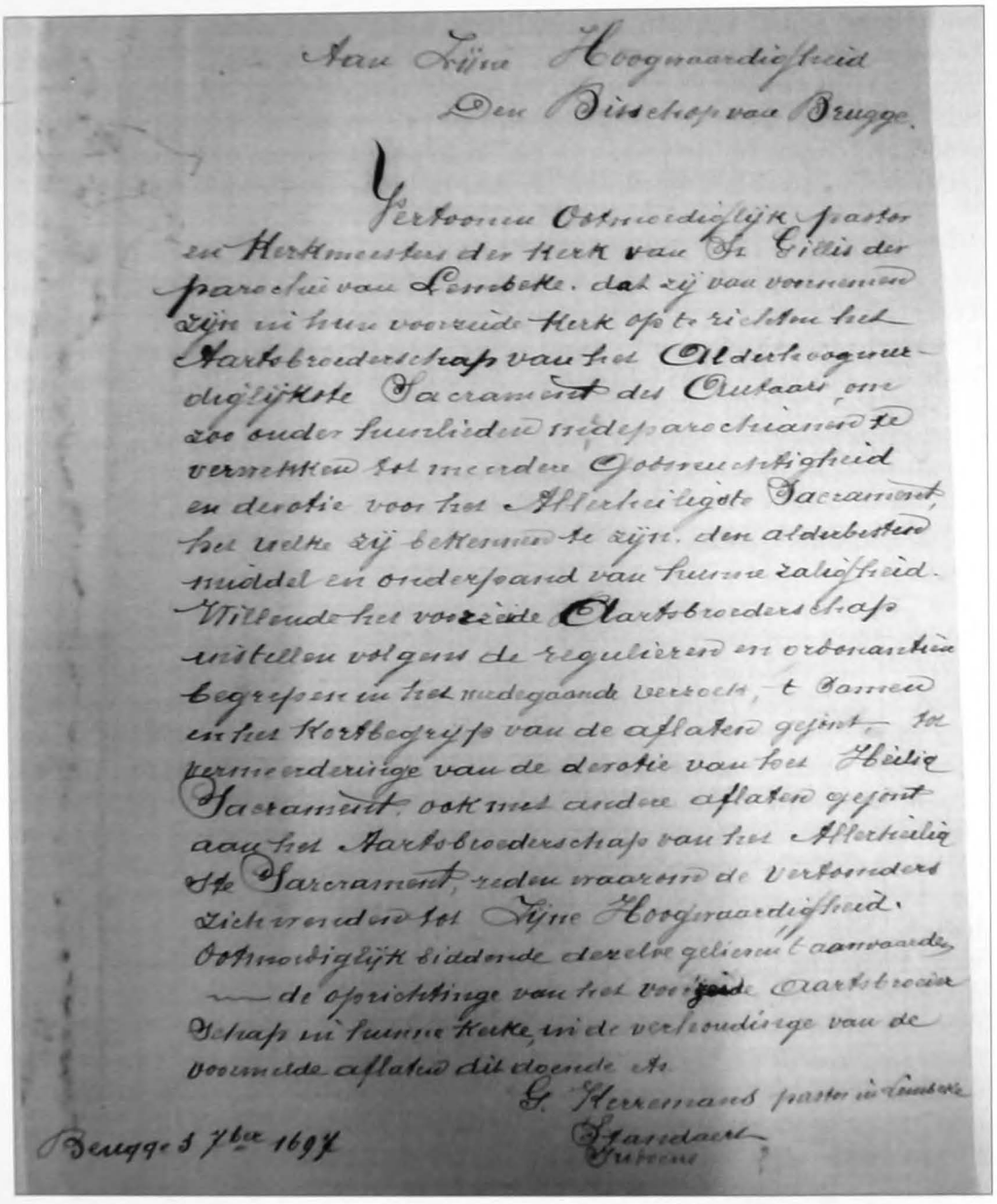

Aen Zijne Hoogwaerdigheid
Den Bisschop van Brugge.

Verthoonen Oetmoedigelijk Pastor en Kerkmeesters der Kerk van St Gillis der parochie van Lembeke, dat zij van vornemen zijn in hun voorsz Kerk op te richten het Aertsbroederschap van het Alderheyligste Sacrament des Autaars, om zoo onder sunderlinge medeparochianen te vermeerderen Godtvruchtigheid en devotie voor het Allerheiligste Sacrament, het welke zij bekennen te zijn den alderbesten middel en onderpand van sunne zaligheid. Willende het voorsz Aertsbroederschap uitellen volgens de reguliëren en ordonantien begrepen in het nedergaand verzoek, t samen en het Aertbegrypen van de aflaten gejont, tot vermeerderinge van de devotie van het Heilig Sacrament, ook met andere aflaten gejont aen het Aertsbroederschap van het Allerheiligste Sacrament, reden waarom de verthoonders zich vervoerden tot Zijne Hoogwaerdigheid Oetmoedigelijk biddende dezelve gelieven t aanvaarden — de oprichtinge van het voorsz Aertsbroederschap in sunne Kerke, in de verhoudinge van de voorsz aflaten dit doende &c.

G. Kerremans pastor in Lembeke

Brugge d 7de 1697

Vanden Gutsene

Verzoekschrift van pastoor Kerremans voor de oprichting van een 'Broederschap van het Allerheiligste Sacrament des Altaars'.

schop moest komen verantwoorden voor het verwekken van een kind bij een zekere Paulina Wittenheyns[52]. Toch was pastoor Cousterius een persoon die van aanpakken wist tijdens de moeilijke en rampzalige oorlogsjaren rond het midden van de 17de eeuw. Toen hij twee protestantse meisjes uit Amsterdam die zich – tegen de zin van hun ouders – tot het

katholieke geloof hadden bekeerd, een veilig onderkomen in Rijsel had bezorgd, werd hij in november 1655 uit weerwraak op bevel van de Staten van Holland gevangen genomen en gedurende een jaar opgesloten in het Sas-van-Gent. Door bemiddeling van de bisschop van Brugge en dankzij geldomhalingen bij de pastoors en onderpastoors van het bisdom, werd pastoor Cousterius vrijgekocht en kon hij naar Lembeke terugkeren[53].

In maart 1666 vroeg pastoor Cousterius om ontslagen te worden van zijn pastorale taak[54] en werd deze tot aan zijn overlijden op 13 juni 1669 overgenomen door zijn opvolger Joannes Goedseels[55]. Pastoor Cousterius was tijdens zijn leven zeker geen bemiddeld persoon geweest. Toen na zijn overlijden een staat van goed werd opgemaakt, verklaarde zijn zuster Adriana op de vraag of "... *haer broeder hadde naerghelaeten eenighe erfgronden, besette ofte onbesette renten... van geene dierghelycke erfgronden, besette ofte onbesette renten te weten*"[56].

2.1.3 Joannes Goedseels

Op basis van bisschoppelijke administratie bekleedde Joannes Goedseels het pastoorschap van Lembeke met ingang van drie februari 1667[57]. Neelemans typeerde in zijn geschiedenis van Lembeke pastoor Goedseels als *een deftig pastoor*[58]. Rekening houdend met de peripetieën van diens voorganger kan men een dergelijke uitspraak uiteraard aanvaarden, maar ook het testament dat deze pastoor opstelde, gaat in dezelfde richting en toont ons een geestelijke die heilig overtuigd was van zijn eigen onvolkomenheden. In zijn wilsbeschikking noteerde hij in dit verband o.m.: "...*Bovendien begheir ick ende belaste datter metten eersten sonder eenich uytstel in seer luttel daeghen soo veel als moghelyck sal wesen, gedaen sullen worden drij hondert missen tot vercoelynghe mijnder siele; bovendien begheir ick oock dat alle de aerme parochianen soo cleijn als groot, getroudt ende ongetroudt sullen geroepen worden ende genoidt worden om te comen bidden voor mijn siele ten tijde dat hier uytvaert sal gesongen worden*"[59]. Alhoewel de algemene idee die in dit citaat wordt verwoord, in praktisch alle testamenten van de 17de en 18de eeuw aan bod komt, is dit testament toch een extreme uiting van de schrik voor het hiernamaals. Het begrip *branden in het vagevuur* wordt hier zeer uitdrukkelijk gesuggereerd in de uitdrukking "*vercoelynghe mijnder siele*"; ook het vervolg van de tekst laat geen twijfel over de verwachting van de pastoor na dit aardse bestaan.

In dezelfde lijn lag dan ook zijn verering voor het Allerheiligste. Zoals al in het kapittel van de uitgaven werd aangestipt, werd zijn ambtstermijn getypeerd door de aankoop van flambeeuwen in functie van de verering tijdens de processies. Ook voor het onderricht van het katholieke geloof zette hij zich speciaal in door het voorzien in prijzen voor de kinderen die naar de catechismuslessen kwamen[60]. Op 19 november 1693 overleed Joannes Goedseels en kwamen de pastoors van Kaprijke tijdelijk de taken overnemen.

2.1.4 Guillielmus Kerremans

Met de persoon van Guillielmus Kerremans krijgen we voor het eerst een adellijke en kapitaalkrachtige pastoor in Lembeke. Waar Neelemans[61] vooral oog had voor het sociaal milieu van deze pastoor en voor de aspecten van een ijverige zielenherder, krijgen we in de kerkrekeningen evenzeer het beeld van een strijdvaardige verdediger van de rechten van de Kerk. Zijn pastoraat was naast de inzet voor zijn parochianen ook een bijna ononderbroken juridisch gevecht met de heer en de wet van Lembeke[62]. In de kerkrekening van acht februari 1694 verschijnt Kerremans voor het eerst in Lembeke als "*presbyter deservitor deser prochie*" en laat hij al onmiddellijk van zich horen, ook al is hij nog geen *pastoor* van Lembeke; dat werd hij pas op 20 april 1694[63]. Zoals J. De Wilde terecht aanstipt, was het optreden van pastoor Kerremans voor een groot deel te danken aan het feit dat diens broer Joannes Franciscus Kerremans landdeken was van de *kristenheid* Aardenburg, pastoor van Eeklo en voorvechter voor de rechten van de pastoors in landelijke parochies.

Toch was pastoor Kerremans in de eerste plaats een echte zielenherder, bezorgd om het geestelijk en materieel welzijn van de hem toevertrouwde parochianen. Zijn grote verering voor het Allerheiligste leidde onder meer tot de oprichting van het "*Aartsbroederschap van het Allerheiligste Sacrament*" in 1697[64]. Toen hij op 16 februari 1717 zijn testament opstelde, noteerde hij dat "*...ick midts desen laete ende geve alle het landt met de vruchten ende prys daarop bevonden naer myne doodt ende de renten met de verschenen croosen, die ick pastor synde op Lembeke hebben ghecocht ende noch sal coopen, aen het broederschap van het alderheyligste Sacrament des authaers inghestelt in de Kercke van het voornoemde Lembeke met conditie ende last, dat tselve broederschap uyt het incommen van de selve goederen ende renten sal geven...aen elcken aermen mensch die toegelaeten sijn te gaen tot de H. Communie, ghehoort hebbende den dienst en leerynghe s'heylighdaeghs naer den noene twee stuyvers, ende aen de gene die noch niet toegelaeten en sijn... eenen stuyver*"[65]. Pastoor Kerremans overleed op drie februari 1722.

2.1.5. Joannes van West

Op 30 mei 1722 werd Joannes van West de opvolger van pastoor Kerremans[66]. Zijn intrek in de toenmalige pastoorswoning was hem blijkbaar niet helemaal naar zijn zin. En de reden hiervoor had een verre voorgeschiedenis. In 1642 was Lodewijk vander Haghen Jan Stalins opgevolgd als nieuwe heer van Lembeke. Het was toen voor onze regio een turbulente tijd met legerbenden die hier hun tenten opsloegen en die voor de plaatselijke bevolking een permanente last waren. In die benarde tijden was de nieuwe heer van Lembeke een belangrijke tussenpersoon geweest bij de pogingen om de Lembeekse bevolking te bevrijden van al te zware lasten. Als dank voor de "*... menighvuldighe diensten ende weldaeden by*

hun t'sedert den jaere 1643 van weghen Mhr Louis vander haeghen ghenooten ende ghejouisseert namentlyck in het accomoderen ende redimeren [afkopen] *vande logementen, passagien ende repassagien vande volckeren van oorloghe*" had de gemeente bij akte van acht juli 1651 besloten "... *den voornoemden heere te recompenseren met eene woonplaetse, huys ofte logement ter plaetse van Lembeke*"[67]. In de praktijk kwam dit neer op "...*eene kaemer met eenen ganck ende vaute, ghedeckt met schaillien, abouterende op de westzijde van het huys pastoreel, alles ten gheriefve vanden selven heere ende Syne familie om aldaer te logieren soo menighmael ende ten alsulcken tyde als het hemlieden belieft*".

Een dergelijke situatie was volgens pastoor van West niet langer houdbaar, want "...*het* selve *beneemt het vrijdom die eenen pastor in sijn huys behoort te hebben, soo heeft hij suppliant tot prevenieren dees ende alle andere inconvenienten ten gheriefve ende dienste van de gheseijde pastorie raedtsaem ghevonden daerover met den modernen heere* {Jonker Keingiaert}*ende vrauwe van Lembeke te accommoderen ende dien bauw naer hem te trecken ende alsoo het vrijdom te redimeren*"[68]. De bisschop gaf zijn akkoord en de pastoor telde voor de transactie 500 gulden wisselgeld neer. In ruil "... *werd de gheseyde commoditeyt met alle sijn appendentien ende dependentiën aen ende ten behouve van de voorighe pastorie door den selven heere ende vrauwe van Lembeke voor allen tijt ghecedeert ende gheabbondeert*"[69].

In zijn testament schonk pastoor van West deze *voutekamer* aan de kerk van Lembeke, op voorwaarde nochtans dat er elk jaar een solemneel jaargetijde zou worden gecelebreerd voor hemzelf en zijn familie. Neelemans[70] verwijst in zijn *Geschiedenis van Lembeke* naar het feit dat tijdens het pastoraat van pastoor van West in 1723 een onderpastoor aan de parochie werd toegevoegd. Dit was echter niet de eerste keer dat dit gebeurde; al op 27 juni 1719 werd tijdens de ambtstermijn van pastoor Kerremans Petrus van den Driessche als onderpastoor in Lembeke aangesteld[71] en werd diens functie in 1720 en 1721 telkens met een jaar verlengd[72]; in laatstgenoemd jaar werd hij trouwens op tien oktober vervangen door onderpastoor Blonde[73].
Vergeleken met zijn voorgangers en opvolgers was het pastoraat van Joannes van West eerder van korte duur; hij overleed in Lembeke op 27 augustus 1732.

2.1.6 Joannes Schepens

Op 23 mei 1733 werd Joannes Schepens tot pastoor van Lembeke benoemd[74]. Hij zou er gedurende 37 jaar zijn parochie in wel en wee begeleiden. Evenals zijn voorganger leed ook hij geen financieel gebrek en naarmate zijn levensjaren vorderden, bleek het opmaken van zijn testament een steeds meer belangrijke plaats in te nemen. Alhoewel hij pas op 27 december 1771 overleed, dateert zijn eerste uitgebreid testament van 28 april 1764[75]. Uit het geheel van dit testament blijkt vooreerst dat

pastoor Schepens er financieel warmpjes in zat en dat hij dit geld dan ook rijkelijk ten goede liet komen aan de arme lieden van Lembeke, aan de arme lieden van zijn geboortedorp Vurste en niet in het minst aan de zorg voor zijn eigen hiernamaals. Ook zijn huispersoneel mocht mee genieten van zijn gulheid. Op tien januari 1766 werden echter een paar wijzigingen aangebracht[76]. De 300 guldens die oorspronkelijk ten goede kwamen aan het seminarie van Mechelen werden nu gesupprimeerd; de geplande giften aan de knecht en de dienstmaarte werden nu in hun totaliteit toegekend aan de dienstmaarte. Nieuw in dit gewijzigde document was de dotatie voor zijn coadjutor Pieter Jacobus Van Moffaert, die hem na zijn dood als pastoor van Lembeke zou opvolgen: "... *Testatere voorder aen mijnen coadjutor in cas hij met mij is woonende te mijnder overlijden zal profiteren voor sijnen goeden dienst voor mij gedaen. Eerst zal hij hebben de ghestoffeerde keldercaemer behoudens de bibliotheke, ten tweeden zal hij hebben sijn gestoffeerde slaepcaemer. Ten derden zal hij hebben ende profyteren twee dozijnen tenen taillooren, vier paer van de beste slaeplaeckens, een dozijne damasten serveeten, een dozijne Kortrijcksche serveeten bij hem uijt te kiesen en vier ammelaeckens ende begeire dat dit alles sal volbrocht worden ghelyck mijn voorenstaende testament*"[77].

Op zeven juli 1758 was Philippus Jacobus Moffaert coadjutor geworden van pastoor Schepens; reden hiervoor was dat laatstgenoemde – naast zijn hoge leeftijd – ook leed aan gezichtsverlies waardoor hij niet langer de getijden kon lezen[78]. In 1763 vatte pastoor Schepens het plan op om in Lembeke een *Aartsbroederschap van het Allerheiligste Sacrament des Altaars* op te richten. In 1697 was dit al een eerste keer gebeurd, ten tijde van pastoor Kerremans. Vermoedelijk was dit broederschap na het overlijden van die voorganger een stille dood gestorven en nam pastoor Schepens weer de draad op. In een document van 17 artikelen[79], dat aan bisschop Joannes Caimo werd voorgelegd voor goedkeuring, omschreef hij in detail de voorwaarden tot toetreding, de samenstelling van het broederschap en de taken van de *confreers* die er deel zouden van uitmaken. Na een vruchtbaar pastoraat overleed pastoor Schepens op 27 december 1771.

2.1.7 Philippus Jacobus Moffaert

Tot pastoor benoemd op 30 april 1770 zou Philippus Jacobus de laatste zielenherder van Lembeke worden tijdens het Ancien Régime[80]. Al van bij de aanvang van zijn pastoraat kreeg hij af te rekenen met financiële en materiële beslommeringen. In 1772 werd een regeling getroffen voor de betaling van de herbouwde pastorij[81] en in 1776 werd de toelating gegeven om het bestaande kerkgebouw te slopen en een nieuwe kerk op te richten[82]; deze laatste werd door de bisschop gewijd op 20 juli 1778[83]. Vanaf 17 oktober 1785 aangesteld als vice-deken van Aardenburg, werd hij op 7 april 1795 gepromoveerd tot deken van de *krtstenheid* Aardenburg[84]. Evenals Jacobus Franciscus de Gryse, pastoor van Kaprijke, legde ook pastoor Moffaert de eed van trouw af aan de

Franse Republiek. Dit had o.m. tot gevolg dat hem door de bisschop verboden werd een pastorale taak waar te nemen in Kaprijke. Pastoor Moffaert overleed op 22 januari 1809.

2.2 DE ONTVANGERS

In de loop van de beide hier behandelde eeuwen is, wat betreft de functie van de ontvanger, geen eenduidige lijn te volgen. Vanaf de auditie van 21 december 1619 – de oudst bewaarde kerkrekening – tot en met de auditie van 30 september 1664 werd er geen specifieke ontvanger vermeld; de beide kerkmeesters waren verantwoordelijk voor de inkomsten en de uitgaven. Vanaf de eerst daaropvolgende auditie, 7 september 1666, werd naast de beide kerkmeesters een speciale ontvanger aangeduid. Tot en met de auditie van 13 mei 1746 bleef dit systeem gehandhaafd; slechts één enkele keer – met name tijdens de auditie van 22 september 1717 – werd geen ontvanger vermeld en waren de beide kerkmeesters rendant tijdens de hoorzitting. Tijdens de tweede helft van de 18de eeuw kwam een nieuw systeem in voege: de eerste kerkmeester kreeg ook de taak van ontvanger toebedeeld en deze taakverdeling bleef tot en met de auditie van 27 september 1785 gehandhaafd. Bij de eerst daaropvolgende auditie – en deze is trouwens de laatste tijdens het Ancien Régime – werd naast de twee kerkmeesters opnieuw een ontvanger benoemd[85].
Deze wijzigingen in de loop van de 17de en 18de eeuw hadden wellicht te maken met het zoeken naar een meer praktische werkwijze.
Vooreerst is er de vaststelling dat één persoon die verantwoordelijk is voor de financiële transacties, efficiënter is dan twee personen die elk afzonderlijk voor de inkomsten en uitgaven aansprakelijk zijn. Een tweede verklaring houdt verband met de kredietwaardigheid van de ontvanger. In heel wat gevallen sloot de kerkrekening af met een nadelig saldo. In dergelijk geval moest de ontvanger uit eigen middelen de schulden van de kerk betalen en kreeg hij deze slechts terugbetaald bij een volgende auditie. Het kwam er dus op neer dat de keuze van een ontvanger in sterke mate bepaald werd door de economische situatie van de kandidaat. Was dit inderdaad ook het geval in Lembeke?
Wanneer we ons beperken tot de periode waarin naast de kerkmeesters ook een ontvanger werd benoemd, dan zijn er in totaal veertien verschillende personen die hiervoor in aanmerking kwamen, met name:

Pieter de Gaudissebois	30/09/1664-11/10/1672
Heyndrick Goedseels	11/10/1672-17/10/1675
Jan Dhaese fs Pieter	17/10/1675-20/10/1681
Joos de Coeyere fs Pauwel	20/10/1681-15/11/1700
Jan Dhaese fs Jan	15/11/1700-22/09/1711
Gabreel Dhaenens fs Pieter	22/09/1711-18/09/1714
Christoffel van Zele fs Jaecques	22/09/1717- 22/09/1723
Jan de Rycke fs Franchois	22/09/1723- 17/09/1726
Jacobus de Langhe fs Pauwel	17/09/1726- 28/09/1729

Vincent Roegiers fs Adriaen	28/09/1729- 04/03/1733
Gabreel Dhaenens	04/03/1733- 20/08/1736
Lieven Standaert fs Jooris	20/08/1736- 08/10/1739
Joannes Verloock fs Jan	08/10/1739- 29/10/1742
Joannes Standaert fs Jooris	29/10/1742- 13/05/1746
Carel van Hecke	27/09/1785- 24/11/1788

Waarom werden precies deze mensen als ontvanger benoemd? Een eerste aanwijzing vinden we in de aanspreking of eretitel van *de Eersaeme*. In de *ommestellinglijsten* waarin al de belastingplichtigen van Lembeke en Aveschoot met hun taxatie werden vermeld, staat normaliter gewoon de volledige naam van de getaxeerde persoon. Uitzonderlijk komen in een dergelijke lijst ook enkele namen voor die voorafgegaan worden door de titel *de Eersaeme*. Zo treffen we in de ommestellinglijst van het jaar 1731 op een totaal van 204 belastingplichtigen zes dergelijke vermeldingen aan. In 1741 zijn het er slechts drie en in 1750 nog slechts twee.
Interessant in dit verband is natuurlijk de vraag of de hier bestudeerde ontvangers ook deel uitmaakten van deze beperkte elite? Op de dertien ontvangers tijdens de periode 1664-1746 kwam de benaming *de Eersaeme* zevenmaal aan bod bij de ontvangers. Dit waren in chronologische volgorde: Jan Dhaese fs Pieter, Joos de Coeyere fs Pauwel, Jan Dhaese fs Jan, Gabreel Dhaenens fs Pieter, Jacobus de Langhe fs Pauwel, Vincent Roegiers fs Adriaen en Joannes Standaert fs Jooris.
Op welke basis werd aan deze personen een dergelijke titel toegeschreven? Ongetwijfeld speelde hierin hun economische situatie een belangrijke rol. Dit bleek onder meer uit de hoeveelheid gebruikte landbouwgrond waarop zij werden belast. Zo werden Jan Dhaese fs Jan, Gabreel Dhaenens fs Pieter en Joannes Standaert fs Jooris respectievelijk getaxeerd op 39 gemet 40 roeden, 61 gemet 81 roeden en 70 gemet 92 roeden. En toch was een dergelijk landbouwareaal niet uitsluitend doorslaggevend voor een dergelijke aanspreking. Zo bewerkten Christoffel van Zele fs Jaecques en Jan de Rycke fs Franchois respectievelijk 38 gemet 147 roeden en 36 gemet 183 roeden land. Toch werden deze niet vermeld met de aanspreking van *de Eersaeme*.

Een tweede factor die hierbij zeker een rol speelde, was een politiek mandaat als schepen of burgemeester. Op het totaal van dertien ontvangers waren er negen lid van de magistraat. Jan Dhaese fs Pieter was lid van de magistraat van 1673 tot 1680[86]; Joos de Coeyere fs Pauwel was schepen in Lembeke van 17 november 1704 tot 15 februari 1710[87]; Jan Dhaese fs Jan zetelde gedurende twaalf ambtstermijnen waarvan vijf als schepen en zeven als burgemeester[88]; Gabreel Dhaenens fs Pieter bekleedde vijf ambtstermijnen de functie van schepen en eindigde zijn mandaat met twee ambtstermijnen als burgemeester[89]; Christoffel van Zele fs Jaecques mocht als schepen prat gaan op vijf ambtstermijnen[90]; Jan de Rijcke fs Franchois was gedurende acht ambtstermijnen lid van de magistraat[91], Jacobus de Langhe fs Pauwel en Vincent Roegiers fs

Adriaen waren allebei inwoners van de heerlijkheid Aveschoot; eerstgenoemde was gedurende drie ambtstermijnen[92] lid van de wet van Aveschoot, terwijl Vincent Roegiers zich mocht verheugen in tien ambtstermijnen[93], waarvan vier als schepen en zes als burgemeester van Aveschoot. Deze zes ontvangers beoefenden stuk voor stuk de landbouw. Lembeke was in de eerste plaats een landbouwdorp en het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het reilen en zeilen van deze lokaliteit in handen lag van de landbouwers. Joannes Verloock fs Jan was hierop een uitzondering; als neringdoende ging het hem blijkbaar voor de wind, want in 1731 betaalde hij de hoogste taxatie in zijn categorie. De nog twee resterende ontvangers uit de 17de eeuw, met name Pieter de Gaudissebois en Heyndrick Goedseels, waren in feite buitenbeentjes: eerstgenoemde was koster van beroep en laatstgenoemde dankte zijn functie aan zijn verwantschap met pastoor Goedseels.

Wat de tweede helft van de 18de eeuw aangaat, is er wel een lichte verschuiving waar te nemen. Zoals hoger al vermeld, kreeg de eerste kerkmeester bovenop zijn functie ook nog de taak van ontvanger. Ook hier weer zien we kandidaten met een economisch gunstige positie. Toch blijkt het aandeel van de landbouwers nu minder uitgesproken dan vroeger. Bovendien bekleedden slechts acht van de dertien ontvangers een politiek mandaat.
Samenvattend kunnen we stellen dat de functie van ontvanger tijdens de 17de en 18de eeuw werd voorbehouden aan economisch sterke figuren. Ook op politiek vlak werd voor de meesten onder hen een zitje in de magistraat voorbehouden.

2.3 De kerkmeesters

Ons baserend op de bewaard gebleven kerkrekeningen van de 17de en 18de eeuw krijgen we in totaal 91 verschillende kerkmeesters. Een systematisch individueel onderzoek van al deze personen is weinig zinvol. Toch loont het de moeite om op basis van politieke mandaten en fiscale gegevens een algemeen beeld van deze groep op te hangen.
Zoals uit bijlage 1 is af te leiden, situeren zich 47 kerkmeesters in de 17de eeuw tegenover 44 tijdens de 18de eeuw. Het geringe verschil tussen beide aantallen heeft onder meer te maken met het feit dat tijdens de 18de eeuw een aantal ambtstermijnen over drie jaar en zelfs vier jaar werd gespreid, terwijl de 17de eeuw vooral tweejaarlijkse termijnen telde.

Uit het onderzoek van de sociaal-economische situatie bij de ontvangers bleek dat de meesten onder hen behoorden tot de bovenlaag van de Lembeekse bevolking. Kan hetzelfde ook worden gezegd van deze kerkmeesters?
Uit de analyse van de 18de-eeuwse ommestellingen bleek dat 21 van deze kerkmeesters zich mochten verheugen in een grondgebruik van meer dan 20 gemet; uitschieters hierbij waren o.m. Jooris Dhaenens (94 gemet 93 roeden), Joannes Standaert (75 gemet 187 roeden), Jooris Standaert fs

Pieter (94 gemet 143 roeden), Joannes Cathelyn fs Jooris (42 gemet 10 roeden), Jan de Neve (40 gemet 253 roeden), Lieven Standaert fs Jan (47 gemet 105 roeden), Lieven Standaert (49 gemet 12 roeden) en Jooris Franchois van Zele (42 gemet 24 roeden).

Zoals hoger al werd vermeld, maakten negen ontvangers op een totaal van dertien deel uit van de Lembeekse magistraat (= 69 %). Bij de kerkmeesters telden we dertien personen die als schepen lid waren van de magistraat en acht die als burgemeester mochten zetelen, hetzij in totaal 21 (= 23 %). Uiteraard was de financiële verantwoordelijkheid van een ontvanger heel wat belangrijker dan deze van een kerkmeester; het opmerkelijk procentueel verschil ligt dan ook in de lijn van de verwachtingen.

Opvallend hierbij is dan ook de vaststelling dat enkele families hierbij sterk in de kijker liepen: de familie Dhaenens leverde vier kandidaten; de families Cathelyn en Van Waes telden elk vijf vertegenwoordigers en koploper hierbij was de familie Standaert met elf kerkmeesters.

BESLUIT

In deze bijdrage poogden wij een beeld op te hangen van de kerkelijke boekhouding in de landelijke parochie Lembeke tijdens de 17de en 18de eeuw en dit aan de hand van de bewaard gebleven kerkrekeningen.

In eerste deel ging onze aandacht vooral naar de concrete cijfergegevens. Gedurende bijna twee eeuwen vertoonden deze een identieke structuur. Hierbij kwamen steeds drie aspecten aan bod, met name de presentatie van de rekeningen aan de controlerende instanties, de inkomsten en de uitgaven.

Bij de presentatie van de rekening bleek dat van de aanwezigen slechts twee personen de controle uitoefenden, in concreto de heer van Lembeke en de landdeken van de dekenij Aardenburg. De vraag wie hierbij als eerste moest worden vermeld, leidde tot heel wat juridische twisten tijdens de ambtstermijn van pastoor Kerremans.

Bij het kapittel van de ontvangsten werd onderscheid gemaakt tussen de inkomsten van de landpachten, renten en extraordinaire ontvangsten. Binnen het geheel van deze drie posten bleek het bedrag van de landpachten procentueel het laagste; de renten vertoonden een stijgende trend in de loop van de 18de eeuw en scoorden ook hoger dan de landpachten; de extraordinaire ontvangsten vormden globaliter de belangrijkste bijdrage. Het feit dat de termijnen van de kerkrekeningen nogal wisselvallig waren en varieerden van uitzonderlijk één jaar tot meestal twee jaar tijdens de 17de eeuw en drie tot vier jaar tijdens de 18de eeuw maakte het moeilijk om een duidelijk evoluerende trend waar te nemen.

Het kapittel van de uitgaven vertoonde naast een aantal vaste items in verband met de bedienaars van de kerk, uitgaven voor de eredienst, vergoedingen voor de controleorganen en de griffier, een ruime waaier van accidentele uitgaven die vooral tijdsgebonden waren. Globaal beschouwd bleken de saldi meestal positief; alleen tijdens politiek ongunstige perioden waren deze overwegend negatief.

In een tweede deel werd de aandacht gericht op diegenen die deel uitmaakten van het dagelijks bestuur, met name de pastoor, de ontvanger en de kerkmeesters.
In de loop van de beide hier behandelde eeuwen passeerden zeven pastoors de revue. In de mate van het mogelijke werden opvallende initiatieven of persoonlijke aspecten in de verf gezet.
De ontvangers en de kerkmeesters waren in de eerste plaats helpers van de pastoor. Zeker bij de ontvangers werd een min of meer kapitaalkrachtige positie verwacht; zij moesten immers in voorkomend geval het tekort aan contanten voorschieten. Voor het geheel van beide eeuwen werden slechts veertien verschillende ontvangers benoemd. Bij de kerkmeesters telden we er 91. Ook bij de keuze van deze laatste was een sociaal-economisch gunstige positie doorslaggevend.

NOTEN

1 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33.
2 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33.
3 Zie in dit verband: J. DE WILDE, *Uit de kronieken van Lembeke*, Lembeke, 1985, p. 52-69
4 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 21.
5 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 41.
6 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 42.
7 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 32.
8 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33: "*... het stick van 113 roeden heeft vague gelegen en zal met boomen beplant worden*".
9 In 1753 werden de landgoederen op bevel van het centraal gezag openbaar verkocht: "*Anderen ontfanck by den rendant genomen over de coopsommen vande voorschreven landen aen dese kercke ghecompeteert hebbende, ende alsnu vercocht uyt crachte ende ingevolge van haere Majesteyts placcaet vanden 15^en 7bre 1753*" (RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 59).
10 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 62 t/m 69.
11 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 46.
12 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 52.
13 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 61.
14 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 46.
15 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 47.
16 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 45.
17 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 28.
18 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33.
19 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33.
20 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 34.
21 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 31.

22 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 31.
23 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 33.
24 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 35.
25 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 46.
26 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 47.
27 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 48.
28 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 16: "... *van Mevrauwe van Aveschoodt over zoo vele de kercke gejont was int verpachten van de muelens binnen Lembeke*" (Auditie van 21 december 1624).
29 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 17: "*Item ontfaen van Jan Aerts over coop van een halfven sack cooren die de kercke gejont was by Jan van Vooren*".
30 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 38.
31 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 31.
31a Pas op 3 september 1697 werd door bisschop Willem Bassery van het bisdom Brugge waaronder Lembeke ressorteerde – het "*Aertsbroederschap van het Alderheyligste Sacrament des Autaers*" opgericht en dit "...*volgens de Regelen en ordonnantiën begrepen in seker boecksken gedruct tot ghendt in het jaer 1664*" (BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 66, p. 61.)
32 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 34.
33 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 35.
34 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 36.
35 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 36.
36 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 214
37 In het hier geciteerde voorbeeld gaat het om de situatie tijdens het jaar 1695. Dit bleek echter geen definitieve regeling, want in de loop van de volgende jaren wisselde de verdeling van de wijken tussen de *tiendheffers* af en toe. Zo kreeg de pastoor in het jaar 1705 als *rekethiende* toegewezen:
Den ommelooper jeghens Oosteecloo totten Eeckbosch met geheel den meeskant op d'oostzijde van de Caprycke Vaert streckende lancx den hooghen Heirwech geeft toe an Jacques Betsacker 2.0.0 lb.gr
Den Waterganck jegens Caprycke met Willemshoucke ende de helft van den Casteelacker
Den Westacker met de westsijde vanden heirwecht tot op den Capryckschen Vaert ende den westmeersch comt met de helft van den Casteelacker
38 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 38.
39 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 38.
40. RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 214.
41 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nrs. 15-21
42 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 36.
43 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 43.
44 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 44.
45 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 63.
46 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 11, f. 118v.
47 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 13, f. 23v.
48 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 5
49 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 7 : een *ommestelling* op het bier en de wijn (16226-1628) een samenvattend verslag van de werkzaamheden aan de kerk is te lezen bij: J. DE WILDE, *a.w.*, p. 113-117.
50 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 14, f. 8.
51 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 9.
52 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 16, f. 79v.-80r.
53 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 27, f. 127v., 148v. en 166 r. et v.
54 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 31, f. 119v.

55 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 32, f. 7r.
56 RAG, *Fonds Lembeke*, nr. 142, f. 254-261.
57 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 32, f. 7r.
58 Ed. NEELEMANS, *Geschiedenis der Gemeente Lembeke en der Vrije Heerlijkheid van Aveschoot*, Gent-Eeklo, 1872, p. 166.
59 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 172.
60 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 40, f. 24
61 Ed. NEELEMANS, *a.w.*, p. 166.
62 Voor een gedetailleerd verslag van de juridische problemen tussen pastoor Kerremans en zijn broer, deken Johannes Franciscus Kerremans enerzijds en de heer en de wet van Lembeke anderzijds verwijzen we naar J. DE WILDE, *a.w.*, p. 52-69.
63 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 42, f. 441.
64 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 181.
65 Uittreksel uit het testament van pastoor Guillielmus Kerremans (Ed. NEELEMANS, *a.w.*, p. 315 en volgende).
66 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 49, f. 284v.
67 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 50, f. 1-2v.
68 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 50, f. 2.
69 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. B 50, f. 2.
70 Ed. NEELEMANS, *a.w.*, p. 168.
71 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 49, f. 54v.
72 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 49, f. 123r. en 188v.
73 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 49, f. 220v.
74 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 53, f. 131.
75 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 172.
76 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 172, document 17.
77 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 172, idem
78 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 68, f. 15r.
79 Zie bijlage 4A.
80 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 68, f. 12r.
81 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 68, f. 108v.-109v.
82 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 69, f. 92-93
83 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 70, f. 480.
84 BABrugge, *Acta Episcoporum*, nr. 81, f. 38r. et v.
85 RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 69.
86 RAG, *Fonds Lembeke*, nr. 50.
87 R. BUYCK, *De Lembeekse schepenen tijdens de 18de eeuw: een sociaal-economische verkenning*, in: A.M., jb. 50(1999), p. 189.
88 R. BUYCK, *a.w.*, p. 191.
89 R. BUYCK, *a.w.*, p. 191.
90 R. BUYCK, *a.w.*, p. 194.
91 R. BUYCK, *a.w.*, p. 190.
92 R. BUYCK, *De wethouders van de Vrije Heerlijkheid Aveschoot: een sociaal-economische benadering (17de-18de eeuw)*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 57 (2006), p. 25.
93 R. BUYCK, *De wethouders ...*, p. 29.

BIJLAGEN

1. KERKMEESTERS IN LEMBEKE

Namen	Ambtstermijnen	Duur	Eeuw
Baert Adriaen	1	2 j.	17de
Beck Cornelis	2	2 j.	17de
Beck Jan	1	2 j.	17de
Bets Jacob d'oude	2	2 j.	17de
Bets Pieter	1	2 j.	17de
Betssens Jaecques	1	3 j.	17de
Boelens Geraard	2	4 j./3 j.	18de
Boelens Pieter	1	4 j.	18de
Cathelyn Adriaen	1	3 j.	17de
Cathelyn Jan	1	3 j.	17de
Cathelyn Joannes fs Jooris	1	3 j.	18de
Cathelyn Jooris	1	4 j.	18de
Cathelyn Pieter	1	3 j.	18de
De Baets Adriaen	1	2 j.	17de
De Bie Pieter Gommarus	1	3 j.	18de
De Coeyere Joos	1	4 j.	18de
De Decker Bernardus	1	4 j.	18de
De Decker Joos	2	3 j./4 j.	18de
De Grouve Balthasar	2	2 j.	17de
De Langhe Jaecques	2	2 j./3 j.	17de
De Langhe Pauwel	1	2 j.	18de
De Langhe Wouter	1	3 j.	17de
De Neve Jan	1	3 j.	18de
De Poorter Francies	1	4 j.	18de
De Poorter Pieter	1	4 j.	18de
De Roo Gabriel	1	3 j.	17de
De Ruyter Jan	1	2 j.	17de
De Rycke Jan	2	2 j./3 j.	18de
De Rycke Jan fs Jan	2	3 j.	18de
De Schepper Jan Baptiste	1	3 j.	18de
De Smet Jacobus	1	3 j.	18de
De Sutter Jooris	1	3 j.	17de
De Sutter Symoen	1	3 j.	17de
De Zutter Jan fs Anthone	1	3 j.	18de
De Zutter Jan	1	3 j.	18de
De Wulf Michiel	1	2 j.	17de
Dhaenens Gabreel	2	2 j./4 j.	17de
Dhaenens Jan Francies	1	3 j.	18de
Dhaenens Jooris	1	3 j.	18de
Dhaenens Pieter	1	3 j.	18de
Dhaese Ghysel	1	2 j.	17de
Dheere Jan Baptiste	2	3 j.	18de
Dheere Pieter	2	2 j./3 j.	18de
Dhuyvetter Andries	1	3 j.	17de
Goethals Andries	1	3 j.	17de
Goethals Joannes	1	4 j.	18de
Kimpe Jan	1	2 j.	17de

Namen	Ambtstermijnen	Duur	Eeuw
Leyns Pieter	2	2 j.	17de
Martens Gabriel	1	3 j.	18de
Martens Jan	1	2 j.	17de
Matheeus Jan	1	2 j.	17de
Perck Christiaen	1	2 j.	18de
Roegiers Christoffel	1	2 j.	18de
Rogiers Vincent	1	3 j.	18de
Schipman Cornelis	1	2 j.	18de
Speeckaert Jan	1	2 j.	17de
Spruyt Daneel	1	2 j.	17de
Spruyt Guillaeme	1	2 j.	17de
Standaert Cornelis	1	2 j.	17de
Standaert Jan fs Cornelis	2	2 j./3 j.	17de
Standaert Jan fs Symoen	1	2 j.	17de
Standaert Joannes fs Jan	1	3 j.	18de
Standaert Joannes	1	3 j.	18de
Standaert Joannes	1	3 j.	18de
Standaert Jooris fs Pieter	2	2 j./3 j.	17de/18de
Standaert Jooris	1	3 j.	17de
Standaert Lieven	2	3 j./4 j.	18de
Standaert Lieven fs Jan	1	3 j.	18de
Standaert Pieter	1	2 j.	17de
Stockman Joannes de jonghe	1	3 j.	18de
Stockman Joannes	2	3 j.	18de
Teerlinck Jooris	1	2 j.	17de
Usdé Pieter	1	3 j.	18de
Van Acker Guillaeme	2	2 j.	17de
Van Hecke Lieven	1	2 j.	17de
Van Overtvelt Jacobus	1	3 j.	18de
Van Overtvelt Jaecques	1	4 j.	18de
Van Overtvelt Jan	2	2 j./3 j.	17de
Van Overtvelt Vincent	1	4 j.	17de
Van Schauwenberghe Joannes	1	4 j.	18de
Van Vooren Andries	1	2 j.	17de
Van Vooren Gabriel	2	3 j.	18de
Van Waes Gabriel	1	3 j.	17de
Van Waes Jaecques	1	2 j.	17de
Van Waes Jooris	1	2 j.	17de
Van Waes Lieven	2	3 j./2 j.	17de
Van Waes Pieter fs Willem	1	2 j.	17de
Van Zele Franchois	1	4 j.	18de
Vergult Carel	1	4 j.	18de
Vermeersch Pieter	1	2 j.	17de
Zoetaert Bartholomeus	1	2 j.	17de

2. ONTVANGSTEN

Datum auditie	Pachten	Onlosselijke renten	Losselijke renten	Extraordinaire ontvangsten
21/12/1619	8.17.0	9.19.9	12.12.3	20.8.2.8
21/12/1622	2.12.4	2.15.10.8	3.7.1	12.18.0
21/12/1624	6.19.4	4.15.4.4	6.3.6	18.19.9.7
21/12/1626	7.4.8	4.13.4.4	13.16.10	23.17.9
20/03/1632	7.0.3	4.7.9	6.2.5.4	30.14.4
25/09/1637	15.6.2	6.9.4.6	7.15.3	5.17.10.3
14/12/1643	17.6.0.6	-	8.9.9	18.9.4.6
16/03/1646	9.3.4	-	12.5.7	48.15.5
21/09/1648	28.7.4	-	15.17.2.2	36.17.8.2
11/09/1650	12.16.10	-	15.13.11.6	28.15.8
07/10/1652	8.13.8	-	11.19.6.8	11.1.8.8
28/09/1654	8.0.4	-	11.9.6.8	32.10.1.9
05/11/1660	8.0.4	-	11.13.10.8	11.0.4.4
25/09/1662	8.0.4	-	17.0.1.8	20.11.7
07/09/1666	10.15.2	-	12.15.11	62.13.2.5
18/09/1668	7.7.4	10.9.6.6	2.16.4.6	19.13.10
02/10/1670	7.11.4	10.9.6.6	13.18.11.3	21.0.3
11/10/1672	10.9.0	10.9.0	15.1.1	29.5.0.6
17/10/1675	16.5.0	37.18.2.9		38.17.7
14/10/1677	13.8.6	27.9.7.6		15.14.8
09/11/1679	9.8.6	23.2.6.6		37.6.5
20/10/1681	6.10.4	21.15.7		10.6.8
11/11/1683	10.1.8	44.15.8		44.3.8.6
27/01/1686	8.10.0	21.9.11		12.0.10.6
27/09/1687	8.11.0	21.10.8		16.17.7
20/11/1690	14.11.0	56.19.8		22.8.2
08/02/1694	13.11.8	35.2.5		47.3.2.9
20/06/1697	10.15.2	36.7.6		81.12.0
15/09/1700	14.12.8	57.2.9		29.1.8
04/11/1702	16.11.7	23.17.5		20.12.11
23/03/1706	?	54.1.9		42.3.10
14/03/1709	17.12.6	31.17.9		45.15.10
22/09/1711	17.18.0	30.7.8		30.6.3
18/09/1714	24.6.8	96.0.11		11.10.11
22/09/1717	21.4.8	24.17.4		?
17/09/1720	20.9.0	21.16.2		89.17.11
22/09/1723	20.19.10	19.11.2		30.2.2.6
17/09/1726	17.15.6	18.2.10		21.2.10
28/09/1729	23.14.8	23.9.6		13.16.8
04/03/1733	21.8.6	83.13.3.6		13.18.7
20/08/1736	26.8.0	34.7.7		46.18.4
08/10/1739	21.4.3	39.1.10.6		5.7.0
29/10/1742	20.0.6	35.13.6.3		7.18.4
13/05/1746	19.6.6	35.6.11		3.5.10
11/05/1750	27.4.2	37.14.1.2		33.8.9
19/06/1753	20.9.8	39.16.10.6		9.4.1.6
14/09/1756	23.19.11	25.9.8.6		14.5.7.9
27/08/1760	17.10.8	45.15.8.8		14.3.4

Datum auditie	Pachten	Onlosselijke renten	Losselijke renten	Extraordinaire ontvangsten
22/09/1762	21.0.0	55.0.5.6		9.12.8
12/11/1765	11.11.4	52.9.5.6		14.17.10.9
19/12/1768	12.0.0	45.16.9		10.10.1
03/11/1772	14.7.4	45.7.5		?
20/11/1775	16.10.4	44.9.11		44.9.8
16/11/1778	5.10.10	73.2.7.6		13.14.10
14/11/1782	26.0.0	64.9.10		19.0.0
27/09/1785	23.19.4	57.4.0		23.13.3.6
24/11/1788	25.5.0	62.16.6		20.17.9.6

3. ALGEMENE TOTALEN VAN ONTVANGSTEN EN SCHULDEN IN POND GROTEN VLAAMS

Auditiedatum	Ontvangsten	Schulden	Saldi
21/12/1619	51.16.2.8	52.2.11.7	0.5.8.11
21/12/1622	22.3.11.8	12.14.4.10	9.9.6.9
21/12/1624	50.14.11.11	43.18.4.4	7.15.7.7
21/12/1628	62.13.4.6	47.1.6	15.11.10.6
20/03/1632	48.4.9.4	34.19.4.6	13.5.4.11
25/09/1637	48.11.3.8	14.2.3	34.9.1.8
14/12/1643	44.5.7.6	69.18.4	25.12.10
16/03/1646	64.9.4	61.15.4	7.9.0
21/09/1648	81.2.2.4	58.2.4.3	22.19.10.1
11/09/1650	80.6.3.7	77.17.2.8	2.9.0.11
07/10/1652	34.4.0.3	38.11.9	4.7.8.9
28/09/1654	52.0.0.5	42.15.6.6	9.4.5.11
05/11/1660	96.1.2.6	55.0.5	41.0.9.6
25/09/1662	86.12.10.2	92.10.10	5.18.0
07/09/1666	86.4.3.6	103.7.1	17.2.3.6
18/09/1668	40.7.1	71.8.11.6	31.1.10.6
02/10/1670	53.0.0.9	54.17.7	1.17.6.3
11/10/1672	62.10.6.6	53.12.1.6	8.18.5.3
17/10/1675	110.9.3	86.5.0	24.4.3
14/10/1677	111.3.8.6	122.11.3.6	11.7.7
09/11/1679	89.17.5.6	91.19.0.6	2.1.7
20/10/1681	38.12.7	78.3.6	39.10.10
11/11/1683	99.0.8.6	102.14.11	3.14.2.6
27/01/1686	42.1.2.6	69.7.4.6	27.6.2
22/09/1687	46.19.3	101.3.10	54.4.7
20/11/1690	105.18.10	128.9.11.6	22.11.1.6
08/02/1694	95.17.2.9	122.18.7	27.1.3.3
20/06/1697	128.15.1.6	144.13.11.3	16.18.9.9
15/11/1700	100.16.5.4	140.4.9	39.3.11.1
04/11/1702	61.1.11	106.16.3.10	55.15.4.10
23/03/1706	122.19.5	142.8.11.4	19.9.5.4
19/03/1709	95.6.1	93.6.4.3	1.19.8.9
22/09/1711	80.11.7.7	94.12.9.6	14.1.1.9
18/09/1714	131.17.6	107.5.8.3	24.11.7.9

22/09/1717	110.11.4.6	109.10.3.6	1.1.1.6
17/09/1720	135.7.8	116.8.7.6	18.19.0.6
22/09/1723	89.12.3.6	81.16.7.9	7.15.7.3
17/09/1726	130.0.7.3	116.8.4	13.12.3.3
28/09/1729	126.18.3.9	107.6.4	20.18.1.9
04/03/1733	139.18.6.3	74.19.3	64.19.3.3
20/08/1736	172.13.7	149.2.3	23.11.4
08/10/1739	89.4.5.6	117.16.3	28.11.9.6
29/10/1742	63.12.4.3	111.16.8.6	48.4.4.3
13/05/1746	60.9.3	123.13.6.9	63.4.3.9
11/05/1750	98.7.0.2	74.5.8.6	24.1.3.8
19/06/1753	93.11.11.8	61.12.1	31.19.10.8
14/09/1756	95.15.2	93.9.10.3	2.5.3.9
27/08/1760	79.15.0.5	78.15.6	0.19.6.6
Auditiedatum	Ontvangsten	Schulden	Saldi
22/09/1762	86.12.8.6	63.4.3.6	23.8.5
12/11/1765	102.7.1.3	86.6.6	16.0.7.3
19/12/1768	87.5.3	77.19.8.9	9.5.6.3
03/11/1772	80.8.9.6	98.13.0	18.3.2.6
20/11/1775	99.13.2.6	94.2.11.6	5.10.3
16/11/1778	95.18.11.6	72.10.4.6	23.8.7
14/11/1782	132.18.5	101.13.3	31.5.2
27/09/1785	115.0.11	87.16.6.6	27.4.10.6
24/11/1788	136.3.8	118.14.4	17.9.7

4. BROEDERSCHAP VAN HET SACRAMENT DES ALTAARS (1763)

Art. 1

"Sullen in het Broederschap geadmitteert ende ingeschreven worden alle sorten van persoonen soo mans als vrouwen woonende binnen ende buijten de prochie van Lembeke dewelcke alle sullen konnen deelagtig zijn van de privilegiën en aflaeten aen dese confrérie gegunt, dewelcke niet en verpligt en sullen sijn te betaelen eenige boeten, redemptie ofte recognitie. Dan sullen alleenelyck geven soo voor tinschrijven als ter andere occasien hetgone ieder naer sijn vermoghen en devotie zal gheliefven.
De gone noghtans die souden willen aenveert worden onder het ghetal der sorgers van de confrérie tot dewelcke gheene andere als manspersoonen ende ingesetene van Lembeke zullen mogen aengenomen worden, sullen moeten teecken ende seker stellen voor hunne doodtschult alsoock sullen moeten ondedrhouden de volgende artikelen ende draegen de lasten daerbij vermelt, dewelcke hun laeten inschrijven in het Broederschap geen ander intentie en sullen hebben als de meerdere eere ende glorie godts, ingesien zijnde het kleijn respect hetwelcke betoont wort aen het hoogweerdig ende oock beweegt zijnde door de groote privilegiën ende aflaeten dewelcke vergunt worden aen alle confreers ende susters van het selve Broederschap.

Art. 2

Item is het saecke dat iemant versoeckt ingeschreven te worden in het selve Broederschap, als zorger, zal hem addresseren aen de selve heeren directeurs dewelcke den postulant volgens hun goetduncken sullen mogen accepteren ofte rejecteren.

Art. 3

Item in cas van acceptatie, soo zal aen den nieuwen voorschreven confrere voorgelesen worden tegenwordig Reglement om te kennen de verbintnisse, den selven zal moeten onderteeckenen het selve met seker stellende voor eene doodtschult, dewelcke door den heer pastor en de directeurs gelyckelyck voor alle de zorgers gestatueert worden, soo nochtans dat een ieder vrij is eene meerdere te teeckenen, ende in het Broederschap aengenomen zijnde en zal hetselve niet mogen verlaeten of abbandonneren tenzij betaelt hebbende het gone hij belooft heeft.

Art. 4

Item soo sullen van het selve Broederschap de directie hebben den eerw. Heer pastor met drije van de devotigste confreers dewelck daertoe de bequaemste sullen gerekent worden onder dewelcke den eenen zal wesen deken en de andere proviseurs.

Art. 5

Item zal van de voornoemde heer pastor, deken ende proviseurs ghestelt worden eenen ontfanger, den welcken onder syn bewindt zal hebben de penningen aen het selve Broederschap concernerende, welcken ontfanger behoorelycke notitie zal komen te houden van alle de ghiften ende jonsten dwelcke aen hem zullen ter handt ghestelt worden, met dagh en daete van de selve ontfangenissen ende oock alle jaeren zal rekeninge komen te doen van sijnen ontfangh ende uijtgheef voor den heer pastor met de directeurs ter presentie van de ses outste zorgers die daertoe sullen moeten gheconvcoceert worden op den dagh bij dheeren directeurs te assigneren. Daerenboven soo zal den selven in sijne bewaernisse hebben alle de boecken en documenten het selve Broederschap concernerende, ende ten boecke zal annoteren alle de resolutien getrocken in de generaele vergaderinge alsmede alle de accorden ghemaeckt door de heeren directeurs soo van eenighe leveringe als pensioenen dewelcke het selve Broederschap sullen komen te dienen. Voorders soo zal den zelven oock verplicht wesen te maecken de lijste ofte rolle ist dat het noodig zal sijn tot het compareren van eenige diensten bij de confreers bij tour ofte partije.

Art. 6

Item soo ist dat de selve directeurs hebben de volle magt om alles te dirigeren volgens hun beste goetduncken en te disponeren van alle kleijne voorvallen dewelcke souden komen resulteren in het Broederschap.

Art. 7

Den heer pastor zal 't recht hebben te convoceren de directeurs ende zorgers tot resolutie van eenige ghewigtige affairens ofte volstandigheijt van het zelve ende door den knaepe daertoe ieder doen vermaenen.

Art. 8

Item zullen de voorschreven directeurs goedeslaen ofte zorge draegen dat alle het gone het selve Broederschap zal toebehoren, wel bewaert ende onderhouden wort.

Art. 9

Alle de bedienaers sullen d'eerste reijse gekosen worden door den heer pastor. Daernaer zal men alle drij jaeren veranderen uijtgenomen den heer pastor, die uijt cracht van syne pastorele weirdigheijt zal gedurigen regeirder wesen, d'andere zullen mogen volherden in hunne voorige diensten, als men zal oordeelen tot meerder goet, maer dit en zal niet gheschieden zonder eenen nieuwen keus. Dese drijjaerige verkiesingen zullen geschieden naer 't sluijten vande rekeninge door dheeren regeerders ende 6 outste zorgers voorseijt gheensins hun eijgen kiesende, waertoe zullen vergaederen 't zij ten huijse van den heer pastor ofte ander plaetse van den heer pastor te designeren, maer noijt in herbergen ofte andere occasien van dranck, aen ieder ghevende sijn stemme volgens sijn conscientie ende sonder menschelyck opsight ende om alle moeijelyckheden te vlughten zal den heer pastor boven syne stemme eene stemme hebbende slissinge het gheschil.

Art. 10

De heeren sullen alle ses maenden vergaederen om te ondersoecken den staet des Broederschaps ende op wat wijse men sig draegt in alle dat het selve aengaet raeckende de plighten deser vergaederinge, ghelyck in alle andere vergaederingen ten opsighte van het Broederschap, zal gedesigneert worden als in het voorgaende artikel van de heeren directeurs ghestatueert is.

Art. 11

Item zullen alle de confreers die onder het getal der zorgers sijn aenveert, en de welcke dese ende volgende artikelen alleenlyck regarderen hun presenteren in de berechtingen dewelcke zullen komen te ghebeuren inde selve prochie daertoe door de klocke vermaent zijnde.
Item zullen deselve confreers sigh houden in groote stilswijgentheijt voor het huijs vande siecken als wanneer den heer pastor of onderpastor besig is in het administreren van den selven ende hun rangerende volgens dat sij ghekomen sullen sijn tot het huijs vanden siecken om het hooghweirdig wederom te convoijeren in de kercke.

Art. 12

Item wort aen de confreers gerecommandeert gheen disputen te maecken van voor of achtergaen, maer zal een ieder daerin sijn discretie ghebruycken.

Art. 13

Item zullen alle confreers sig moeten presenteren in alle publieke processien in dewelcke het hoogweerdig omme ghedraegen wort, om het selve met waschlight te vergheselschappen.

Art. 14

Item soo zullen de confreers verplight zijn te draegen den hemel bij dheeren directeurs daertoe ghestelt en dat bij toure.

Art. 15

Item zullen de confreers moeten compareren te begraventisse van eenen overleden confrere in de uytvaert tot de offerande, mits vermaent zijnde door den knaepe, item in alle ghezongen missen die ten versoecke vande confreers jaerlycks zullen gheschieden

Art. 16

Item zullen alle boetkerven, jonsten ofte aelmoessen, doodtschulden etc. gheappliceert worden tot betaelinge van het wasch ende andere onkosten ende tot vervoorderinge ende cieraet van het zelve Broederschap zonder dat de zelve sullen mogen geconverteert worden in eenige teiringe.

Art. 17

Item zullen de confreers van het hoogweirdigh door liefde en eendraghtigheyt onder elckander verbonden zijn de voorschreven artikelen ghetrouwelijck te onderhouden ende te betaelen alle de onkosten die daer komen voor te vallen.

Feodaal Maldegem (twaalfde eeuw tot 1795)

De heerlijkheden

Paul VAN DE WOESTIJNE

Dit artikel behandelt de feodaliteit of leenroerigheid in Maldegem, de gemeente Maldegem van voor de fusie, dus met de gehuchten (latere parochies) Kleit en Donk, maar zonder de huidige deelgemeenten Adegem en Middelburg.

Alle lenen in Maldegem hingen rechtstreeks of onrechtstreeks af van het leenhof van de Burg van Brugge. Veertien lenen hingen rechtstreeks af van de Burg van Brugge: de heerlijkheid (het ambacht) Maldegem en de heerlijkheid van de Oudse, waarover deze bijdrage gaat, en twaalf lenen, o.m. Hallinks, het Steen, De Briel, Vake, Restoel, Brooloos, Warme, Bij Ter Haghe en Paddepoele. Sommige van die heerlijkheden en lenen hadden op hun beurt achterlenen, die daar rechtstreeks van afhingen en dus onrechtstreeks van het leenhof van de Burg van Brugge. Op die manier werden leenhoven gevormd, waarvan op hun beurt lenen afhingen. In Maldegem lagen lenen die rechtstreeks afhingen van zes leenhoven: Hallinks, Rezinge, Middelburg, Te Praet, Balgerhoeke en Moerkerke, ze vormen het onderwerp van een volgend artikel.

1. FEODALITEIT OF LEENROERIGHEID

Feodaliteit is een bestuurlijk, juridisch, economisch en fiscaal stelsel, waarbij een heer in een persoonlijke relatie bescherming en onderhoud in de vorm van een leen schenkt aan een vazal die hem trouw, gehoorzaamheid en dienst verschuldigd is. In ruil voor hofdiensten en militaire diensten van de vazal of leenman gaf de heer materiële zekerheid door het schenken van een leen dat de vazal een inkomen bezorgde. Zo'n leen kon verschillende vormen aannemen.

De meeste lenen bestonden uit grond (domein of *foncier*), variërend in grootte van enkele gemeten tot tientallen bunders landbouwgrond, woeste grond op het platteland of in de stad, al of niet met een woning, zoals dat in Rezinge (Maldegem) het geval was.

Een leen kon ook een ambt zijn, bijvoorbeeld dat van deurwaarder of hoornblazer. In Maldegem was het *steenwaerderscip* een leen, het ambt van cipier van *den steen* of de gevangenis, waaraan verbonden was het huis met drie gemet grond, jaarlijks 24 hoed (x 198,56 liter!) haver, 3,5 wagen (x 60,6 kg) kaas en een rente van 59 schelling parisis. De heer van Maldegem bezat het erfelijk ammanschap (de functie van amman of schout) in het ambacht Maldegem.

Sommige lenen bestonden gewoon in renten in geld (penningrenten), bezet op grond waarvan de eigenaars aan de leenhouder jaarlijks een cijns moesten betalen (cijnsrente). Soms werd bepaald dat er een dubbele rente moest worden betaald, als de grond overging op een andere eigenaar. Die rente werd vaak genoemd naar de leenhouder die er recht op had (*Slabbaerdsrente* in Maldegem of *Lapostolrente* in Eeklo) of naar het tijdstip waarop ze moest worden betaald: *Bamesschult* en *Lichtmesschult*. De penningrente kon ook bezet zijn op belastinginkomsten, bijvoorbeeld de *Spijker* of de *Brieven van Brugge*.

Jaarlijkse renten in natura zoals kaas, haver en kapoenen (gesneden haan), kwamen frequent voor. Telkens werd dan bepaald bij welke grondbezitter de leenhouder zijn kaas, haver en kapoenen mocht halen. Het leenhof van Rezinge kreeg ieder jaar van de eigenaar van de *Schapelyncxmeers* (negen gemet in de Westbiest in Maldegem) vijftien hoed ruwe haver en vijftien hoenders. Sommige renten in natura werden na verloop van tijd omgezet in speciën, zoals de *Hondenbroodrente*.

Een leen kon ook bestaan uit het bezit van *manscepen* of achterlenen. Daardoor werd de vazal op zijn beurt heer van de leenhouders van de achterlenen. Op die manier werd een nieuw leenhof gevormd, zoals het leenhof van Hallinks in Maldegem en het leenhof van Middelburg.

Sommige lenen bevatten bijzondere rechten die aan de leenhouder werden toegekend. Zo bijvoorbeeld: *ende mach de grondenare van desen leene varen jaghen al vlaendre duere zonder enich verbueren*, de eigenaar van Sleyhoutsleen, gelegen in Raverschoot (Adegem en Eeklo) had het recht om in heel Vlaanderen te jagen.

Als een vazal van zijn heer rechten kreeg over mensen in een bepaald gebied, dan noemen we zo'n leen een heerlijkheid. Een heerlijkheid is een territorium waarbinnen een leenman overheids- en justitierechten over de bewoners heeft, rechten die hij van de graaf in leen houdt. Naast het domein zelf (dat niet altijd aanwezig is) vormen die heerlijke rechten het leengoed en spreken we van een heerlijkheid. Aveschoot in Lembeke was zo'n heerlijkheid zonder foncier. De leenman heeft bevoegdheden op het grondgebied en macht over de *opzittende laten* of bewoners van zijn heerlijkheid. Hij mag zich hun heer noemen. De bewoners van de heerlijkheid waren vrijwel altijd eigenaar van de grond en betaalden in bepaalde gevallen jaarlijks aan de heer een cijnsrente op

hun grond of een belasting. Andere heerlijke rechten konden zijn: de *vrije molage* (het recht om windmolens op te richten), de vrije jacht en visvangst, de *vond* (het eigendomsrecht op gevonden voorwerpen), het aanstellen van schepenen en baljuw, (een deel van) de boetes die bewoners moeten betalen bij overtredingen en de (lagere en middele) justitie, het recht om de inwoners van de heerlijkheid te veroordelen voor misdrijven. In het ambacht Maldegem, dat een appendantse (afhankelijke) heerlijkheid was in het Brugse Vrije, bezat de heer de hogere justitie niet. De contribuante heerlijkheden, zoals Eeklo, Kaprijke en Lembeke bezaten de hogere rechtsmacht wel.

Een gewoon vazal had verder geen rechten op de rentegelders, de eigenaars aan wier grond een rente kleefde. Hij kon of mocht zich dan ook geen heer noemen. Nochtans zien we vanaf het begin van de zeventiende eeuw vaak dat leenhouders zich heer van hun leen noemden en hun leen zelfs heerlijkheid heetten, hoewel ze geen overheidsrechten hadden!

De vazal of leenman had op zijn beurt plichten tegenover de graaf van wie hij een leen of een heerlijkheid in leen hield. Hij moest trouw zijn aan zijn heer. De diensten van de vazal bestonden uit het *auxilium et consilium*, hulp en raad: de vazal stond zijn heer bij en leverde militaire diensten in geval van oorlog. De leenman moest hofdienst verrichten, zoals raad geven in het leenhof (soms in de vorm van een vonnis) en zetelen in het leenhof, als hij door de heer of zijn baljuw *gemaand* (opgeroepen) werd. Met de hofdienst verbonden was het houden van de *doorgaande waarheden*, onderzoeken waardoor misdrijven opgespoord werden en konden worden gestraft. De diensten van de leenman werden verwoord in de akte van leenverheffing en in de *eed van feauteytschap* die hij moest afleggen bij de leenverheffing (*relief*), wanneer hij het leen in handen kreeg. Het leen stond "*te dienste te trauwen ende te waerheiden*". Andere diensten of verplichtingen van de leenman werden opgenomen in het leencontract. Bij een ambt ging het uiteraard over het uitoefenen van dat ambt. De militaire dienst kon worden uitgebreid met het leveren van een offerpenning, een paar schapenleren handschoenen, een *ongeijzerde schacht* (speer), een *rytglavie* (lans) of een paard, meestal met de toevoeging "*als ment vermaend*", als het gevraagd werd. In Maldegem en Adegem vindt men enkele keren als leenverplichting: "*minen h(eer)e te diene(ne) met e(en)re glavien binden lande xl. daghe te sine orloghe*", de graaf bijstaan gedurende 40 dagen in zijn oorlog binnen Vlaanderen of "*min(en) h(eer)e te dienne ten hervaerden ende reysen met enen p(er)de van .x. lb. par. binn(en) lande als me(n)s v(er)maend of .x. lb par. te ghevene ov(er) de waerde*", in dat geval kon men het ter beschikking stellen van een paard voor de *heervaert* (oorlog) vervangen door het betalen van tien pond parisis. In het leenhof van Hallinks moesten bepaalde leenmannen ten dienste staan met "*een boghen coker ende gheschot om thof van Hallijncx te helpen houden alst beleijt es*", een koker met pijlen om het Hof van Hallinks mee te verdedigen als het belegerd wordt.

Een leen ging na verloop van tijd onvermijdelijk over in andere handen. Wanneer de leenhouder overleed, erfde zijn *hoir feodael*, oudste mannelijke, en bij ontstentenis, vrouwelijke erfgenaam het leen. Die overdracht aan de feodale erfgenaam (*rapport*) kon ook tijdens het leven van de leenhouder gebeuren bij *donatio inter vivos*, gift onder levenden. Een leenhouder kon met toestemming van de *hoir feodael*, het leen verkopen of schenken aan de volgende erfopvolger, meestal een broer of een zus van de feodale erfgenaam. In die gevallen was er een goedkeuring van het leenhof nodig.

Telkens een leen van eigenaar veranderde, moest de nieuwe vazal binnen veertig dagen het leen *releveren* of verheffen. Hij moest naar het leenhof gaan en aanvankelijk ten overstaan van de heer, vanaf de veertiende eeuw meestal tegenover zijn vertegenwoordiger, de baljuw, de eed van trouw afleggen (*juravit feauteytschap*). Hij moest ook *relief-* of verhefgeld betalen. Dat was tien procent van de waarde van het leen (*thiende penninc*), later soms beperkt tot tien pond parisis. Moest hij het volledige bedrag betalen, dan stond het leen *te vullen coope*. In weinige gevallen moest hij maar de helft van dit bedrag betalen, dan *ten halfven coope*. Vaak bestond het verhefgeld uit de hoogste opbrengst van het leen in de laatste drie jaar, dat was *ter bester vrome*.

In geval van cijnzen en renten werd het verhefgeld soms verdubbeld bij verandering van de rentegelder. Bovendien moest de nieuwe vazal *kamerlingsgeld* betalen, bestaande uit het hofrecht (voor de zetelende leenmannen), zegelrecht, kosten van de deurwaarder(s) en een forfaitaire administratieve kost ten belope van één pond per leen, in het leenhof van de Burg van Brugge het *recht van bediaene* genoemd. De nieuwe gegevens werden allemaal, vaak vrij slordig en summier, genoteerd in de registers van het leenhof. Binnen veertig dagen na het verhef moest de nieuwe vazal nog een *denombrement* laten opstellen, de beschrijving van zijn leen. Daarvan kreeg hij een *recipisse*, een ontvangstbewijs. Meestal zijn enkele van die documenten bewaard en laten ze ons toe de geschiedenis van het leen te reconstrueren.

In de zeventiende en achttiende eeuw was het feodale systeem al zo verwaterd, dat leenmannen vaak niet meer wisten wat hun plichten waren. Dan bleef een leen soms jaren onverheven staan en als het leenhof er weet van kreeg, werd de leenman aangemaand zijn feodale plichten te voldoen, vooral het verhefgeld te betalen, anders werd zijn leen in beslag genomen.

Na 1200 ontstonden er naast de ene grafelijke curia (of leenhof) enkel regionale grafelijke leenhoven, o.m. het leenhof van de Burg van Brugge. De meeste lenen in het Brugse Vrije ressorteerden rechtstreeks (*immediatelyck*) onder het leenhof van de Burg van Brugge. Sommige van die lenen hadden achterlenen en vormden een leenhof op zich, bijv. het leenhof van Rezinge in Maldegem en het leenhof van het Walland in

Eeklo. Zulke achterlenen hingen onrechtstreeks (*mediatelyck*) van het leenhof van de Burg van Brugge.

In het archief van de Burg van Brugge, meest bewaard in het Rijksarchief van Brugge en voor een deel ook in het Brugse Stadsarchief, zijn van de lenen die in Maldegem afhingen van de graaf van Vlaanderen, veel gegevens bewaard, vooral uit de zeventiende en achttiende eeuw. Schaars zijn de documenten van de leenhoven, zoals Rezinge en Hallinks in Maldegem en Heine in Kaprijke-Eeklo, die afhingen van lokale heren en waarvan weinig of geen archief bewaard is.

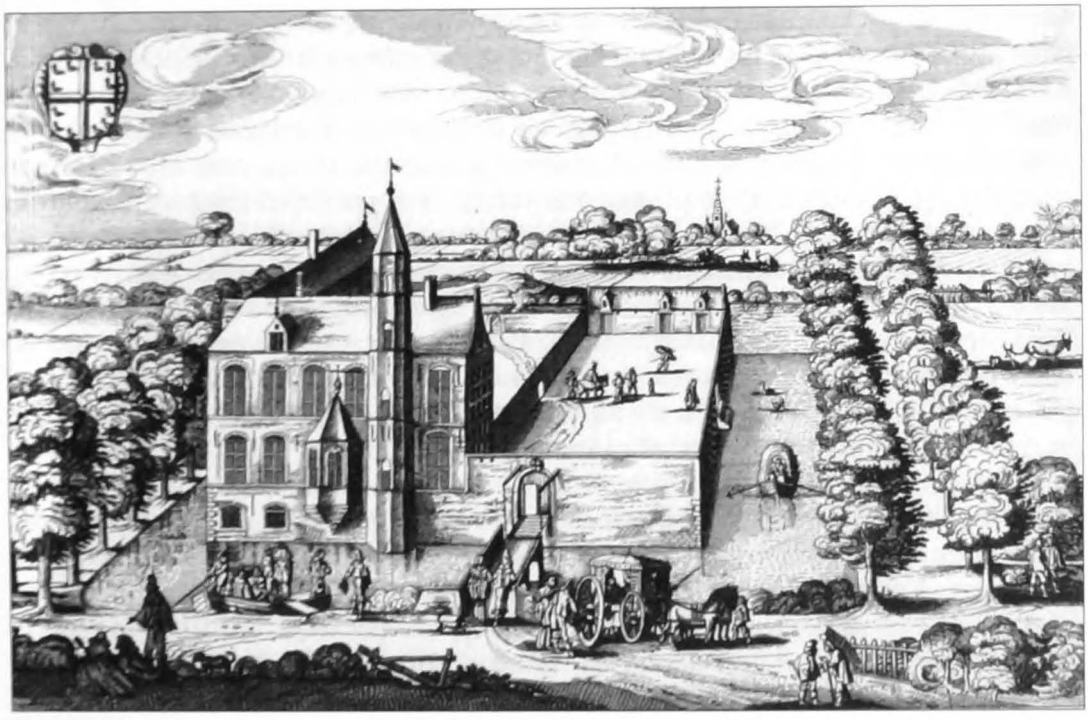

Het kasteel van Rezinge zoals het in het begin van de zeventiende eeuw door Jacques de Noyelles werd herbouwd. We kijken op de westgevel (de voorkant) waar de kasteelpoort was. De binnentuinen waren ommuurd. Rechts loopt de dreef naar het dorp. Op latere afbeeldingen zien we dat de toren niet in de westgevel zat, maar aan de andere kant van het gebouw aan het binnenplein paalde (Plaat nr. 28 uit Sanderus' Flandria Illustrata, 1641).

Tot de zestiende eeuw zijn de bronnen voor de kennis van lenen eerder schaars. Het Vlaamse leenrecht was een gewoonterecht, dat soepel gehanteerd werd. Van de elfde tot de dertiende eeuw bestaan geen feodale documenten. Pas vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw werd het leenrecht op schrift gesteld. Veelal was het leen vaag omschreven om betwistingen te voorkomen, want de heer kon meestal niet terugvallen op feodale akten. Er zijn maar weinig leenbrieven bewaard, ze bevatten de erkenning van de leenman tegenover zijn heer. Vaak wordt verwezen naar het *leendenombrement*, de volledige beschrijving van het leen, dat tot de vijftiende eeuw uitzonderlijk is. Pas vanaf het begin van

de veertiende eeuw zijn leenrollen of leenboeken/-registers bewaard. Een verklaring voor de afwezigheid van een algemeen Vlaams leenboek is de overdracht van de successierechten voor lenen aan de Tempeliers in 1127. Het oudste leenregister van het leenhof van de Burg van Brugge is er een uit 1325, opgesteld in het Frans. De terugkoop van die successierechten in 1365 leidde meteen tot een algemene registratie van de grafelijke lenen.

Voor het bezegelen van het leencontract tussen heer en vazal waren er drie noodzakelijke elementen: de manschap (de wilsverklaring, het handenleggen en de kus), de hulde (belofte van trouw en eed) en de investituur met de staf waardoor de vazal de *saisine* (lichamelijk bezit) over zijn leen krijgt. Het feodaal ritueel greep plaats in de openbaarheid in aanwezigheid van ten minste twee vazallen, leden van het leenhof. Tot het einde van de dertiende eeuw riep bij overlijden of gebiedsoverdracht de nieuwe heer (de graaf die eerst manschap gedaan had aan zijn heer, de koning) zijn vazallen op om hun manschap/leencontract te vernieuwen. In de veertiende eeuw liet de heer zich vervangen door zijn baljuw, maar de vazallen moesten wel persoonlijk aanwezig zijn. Na het overlijden van een vazal, moest de *hoir feodael*, de feodale erfgenaam, persoonlijk manschap doen tegenover de heer of zijn baljuw. Naar het einde van de veertiende eeuw bleef er van de persoonlijke band (bescherming/onderhoud en gehoorzaamheid/dienst) en de zakelijke band (het materiële leen in al zijn vormen) tussen heer en vazal alleen nog de zakelijke band over. De leenverheffing werd in de vijftiende eeuw louter een administratieve aangelegenheid die in het leenhof ook door een *bedienlyck man*, een zaakwaarnemer, iemand met volmacht, kon worden afgehandeld.

Niet iedereen kon een leen bezitten. Minderjarigen (tot 25 jaar!) waren niet rechtsbekwaam: bij feodale voogdij deed de overlevende ouder of een verwant van de vazal dienst voor het leen. Tot de meerderjarigheid kreeg de voogd het leen in ruil voor het onderhoud van de minderjarige zonder rekenschap te moeten afleggen. Toch werd meestal het leen op naam van de minderjarige verheven. In zulke gevallen noemt men de overlevende ouder of echtgeno(o)t(e) die het regentschap bezit, toch heer of vrouw van de heerlijkheid.

Reguliere geestelijken mochten geen lenen bezitten, anders kwamen de lenen in het bezit van kloosters, dus in de dode hand, omdat ze niet meer van eigenaar konden veranderen. Seculiere geestelijken mochten wel lenen bezitten, na hun dood erfden hun erfgenamen en werd er verhefgeld betaald en daar was het de heer toch om te doen.

Vrouwen waren leenrechtsbekwaam, hoewel ze geen militaire dienst of hofdienst konden doen. Was de vrouw gehuwd, dan was ze handelingsonbevoegd, haar echtgenoot was leenman of leenheer in haar naam, de zgn. *bezetman*, tijdelijk, want de kinderen erfden van hun moeder, eerst de zoons dan de dochters.

Het leenroerig stelsel of feodaliteit werd afgeschaft met de Franse Revolutie. In Maldegem, in deze bijdrage gaat het over de parochie/dorp Maldegem, vinden we in het ancien régime twee heerlijkheden terug: de heerlijkheid Maldegem (= het ambacht Maldegem) en sedert 1559 de heerlijkheid van de Oudse, en meer dan honderd lenen, die afhangen van zes leenhoven.

2. MALDEGEM IN VOORHISTORISCHE TIJDEN

Over Maldegem van voor de elfde eeuw weten we relatief veel. Op Maldegem-Burkel werden sporen gevonden van een huis uit de bronstijd (ca. 3000 tot 800 v. Chr.). Bij archeologische opgravingen in 2005 kwamen aan de Kleine Katsweg resten boven van een boerderij (woonstalhuis) uit de late ijzertijd (450 - 0 v. Chr.).[1] We kunnen dus stellen dat in de protohistorische tijd Maldegem op bepaalde tijdstippen, dus vermoedelijk niet continu, bewoond is geweest. De talrijke vondsten van Gallo-Romeinse potscherven en van restanten van een brandrestengraf wijzen op menselijke aanwezigheid in de eerste eeuwen van onze jaartelling. Op de zandheuvel van het gehucht Vake hadden de Romeinen tussen 172 en 175 na Christus een legerkamp voor ongeveer duizend soldaten om de via de zee ingevallen Germaanse volksstam, de Chauken, terug te dringen.[2] Dit *castellum* (fort voor hulptroepen) kwam op de plaats waar voorheen een boerderij stond. Dit laat wellicht toe te veronderstelling dat er in Maldegem schaarse continue bewoning is geweest tot de Franken vermoedelijk in de loop van de zesde eeuw onze streek binnenvielen. Gedurende de daaropvolgende eeuwen ontstonden vooral ten noorden van Maldegem enkele geïsoleerde landbouwuitbatingen, zoals Vake, Warme, Hem, Noordhem, Butswerve, misschien Hallinks, en ook Maldegem zelf.[3] In 839 wordt Vake vermeld, niet het gehucht ten noordwesten van Maldegem, maar de hoeve ten oosten van Strobrugge. Maldegem (Madlingem, ca. 930), een Frankische nederzettingsnaam, was onder graaf Arnoud een grafelijke fiscus, een villadomein met een centrale hoeve, van waaruit laten (halfvrije boeren) onder leiding van een grafelijke toezichter (meier) de omliggende grond gebruikten voor akkerbouw, veeteelt en bosbouw. In de buurt werd een kerk gebouwd en zeker vanaf het jaar 1000 kunnen we spreken van de parochie Maldegem.

Tot het einde van de elfde eeuw was Maldegem een deel van de Vlaanderengouw, in de Frankische tijd de *pagus flandrensis*, waaruit in de twaalfde eeuw het Brugse Vrije ontstond, de grootste kasselrij in het graafschap Vlaanderen. Het ambacht Maldegem was een van de 35 Ambachten in het Brugse Vrije. Het was het gebied, een juridische en fiscale entiteit, dat lag tussen het ambacht Aardenburg, het ambacht IJzendijke, het ambacht Boekhoute, de Oudburg van Gent, de heerlijkheden Ursel, Knesselare, Oedelem, Sijsele en het ambacht Moerkerke. Het ambacht Maldegem bevatte toen niet alleen de dorpen Maldegem, Adegem en het latere Sint-Laureins, maar eveneens het grafelijke jachtdomein Aalschoot (het latere Eeklo-Lembeke en Kaprijke).

In de elfde eeuw kreeg een belangrijke lokale familie, te identificeren met of verwant met de families van Warhem en Hallinc, invloed en macht in Maldegem. Ze kregen wellicht de fiscus Maldegem in bezit, mochten zich dus van Maldeghem noemen en werden door de Vlaamse graaf om hun trouwe dienst in de adelstand verheven en met lenen begiftigd. Van dan streefde de familie van Maldeghem ernaar haar macht over de plaatselijke bevolking, niet alleen in het dorp Maldegem, maar in het hele ambacht uit te breiden en te versterken.

Onder druk van de bevolkingsgroei vanaf de twaalfde eeuw werd in het ambacht Maldegem veel onontgonnen grond in cultuur gebracht. Krachtens het Karolingisch wildernisregaal behoorden alle woeste gronden, *wastina* genoemd, toe aan de koning of zijn rechtstreekse vervanger, de graaf van Vlaanderen, die ze vanaf de tiende eeuw in handen kreeg. Toen de graaf in Maldegem grond ter beschikking stelde om ontgonnen te worden, kon hij grond wegschenken, als cijnsgrond verkopen of grond verkopen in volle eigendom. Hij kon ook grond uitlenen in een systeem dat feodaliteit wordt genoemd.

3. LEENHOF VAN DE BURG VAN BRUGGE

In het begin van de dertiende eeuw had de graaf van Vlaanderen de meeste van zijn lenen in het Brugse Vrije ondergebracht in het leenhof van de Burg van Brugge. En beperkt aantal lenen bleef in handen van de grafelijke curia of leenhof. In de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw kon er nog iets gebeuren met lenen. Ze konden worden afgenomen van een ontrouwe vazal, ze konden bij overlijden van de leenhouder terug naar de graaf gaan, ze konden worden gespleten, in twee of meer delen gesplitst, ze konden worden samengevoegd als één leengoed van de leenhouder (zoals Middelburg-in-Vlaanderen) of ze konden worden geschonken als eigen goed van de begunstigde, zonder leenverplichtingen van zijnentwege. In de loop van de daaropvolgende eeuwen kwam er weinig verandering in het aantal en de omvang van de lenen. In de zestiende en zeventiende eeuw zullen de graven, meestal Spaanse koningen, opvolgers van keizer Karel als graaf van Vlaanderen, uit geldnood enkele heerlijkheden die de graaf zelf bezat, verkopen en onderbrengen in het leenhof van de Burg van Brugge (zoals Kaprijke en Lembeke) of van zijn centraal grafelijk leenhof (zoals Eeklo).
Van de veertien lenen in Maldegem die rechtstreeks ressorteerden onder het leenhof van de Burg van Brugge, waren er twee heerlijkheden: Maldegem en De Oudse.

3.1. DE HEERLIJKHEID MALDEGEM

3.1.1 Ligging en grootte

3.1.1.1 Het ambacht Maldegem

De heerlijkheid Maldegem omvatte het ambacht Maldegem, een

van de 35 ambachten in het Brugse Vrije. Het werd omgeven door het ambacht Aardenburg (Heille = het latere Middelburg, Ede en Sint-Kruis), het ambacht IJzendijke (het latere Sint-Margriete en Sint-Jan-in-Eremo), het ambacht Boekhoute (de latere dorpen Bassevelde en Oosteeklo), de Oudburg van Gent (de latere dorpen Sleidinge, Waarschoot, Oostwinkel) en de heerlijkheden Ursel, de baronie van Praat (Knesselare, Oedelem), en de heerlijkheid Sijsele en het Ambacht Moerkerke. Het ambacht Maldegem bevatte dus de dorpen Maldegem, Adegem en het latere Sint-Laureins. Een klein stukje van Sint-Laureins, nl. het gehucht Ten Blokke (nu de Blokkreek), toen ook Sint-Laureins-in-'t Vrije genoemd, lag in het ambacht Aardenburg.[4] Het werd later bij Sint-Margriete gevoegd. In de twaalfde en het begin van de dertiende eeuw hoorde er eveneens het grafelijke jachtdomein Aalschoot bij, dat in de eerste helft van de dertiende eeuw werd verkaveld en waarin de keuren Eeklo-Lembeke en Kaprijke ontstonden.

De heer van Maldegem had in het ambacht een aantal eigendommen, maar het overgrote deel van de grond was in handen van vrije boeren, die wel onderworpen waren aan de feodale macht van de heer.

3.1.1.2 Het foncier

1. Het leengoed Rezinge

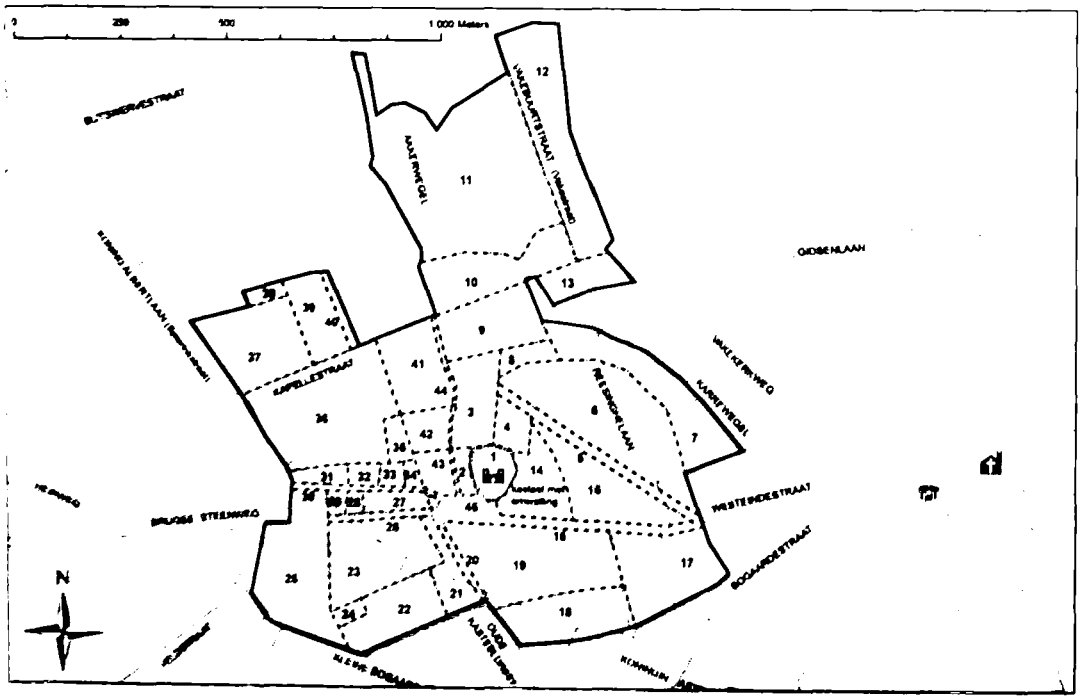

De stede van Rezinge lag ten noorden en ten zuiden van de Brugsesteenweg en de Westelndestraat. Het goed bestond uit 44 percelen die aaneengesloten lagen. De nummers van de percelen verwijzen naar de nummers in de tekst (Tekening Rudi Longueville).

In Maldegem bezat de heer het leengoed Rezinge, dat bestond uit een schoon kasteel, hoven, schuren, bossen, meersen, landen en velden met vijvers, gelegen ten westen van de kerk. Het is in het denombrement van 1644 dat we voor 't eerst een gedetailleerde opgave van de *stede van Reesynghe* krijgen. Landmeter Cornelis Boudins had het geheel in 1641 opgemeten en in kaart gebracht. We vinden alle percelen ook terug in het Maldegems landboek uit 1726, opgemaakt door Jan d'Herbe, zij het dat de grootte van de percelen af en toe afwijkt. Cornelis Boudens komt in 1641 aan een totale oppervlakte van 246 gemet 58 roede, Jan d'Herbe houdt het op 246 gemet 1 lijn 68 roede. Bij ieder perceel vermelden we tussen ronde haakjes het beloop/begin en het perceelnummer uit het landboek. Met die gegevens konden we de percelen vrij nauwkeurig projecteren op de kadasterkaart van Popp (omstreeks 1850). De nummers verwijzen naar de perceelnummers op de plattegrond van Rezinge.

De stede te Rezinge bestond uit:
1. het omwald kasteel van Rezinge (groot drie gemet een lijn) met de singels, vijver, mote, wallen en andere stukken met ten zuiden een dreef naar het dorp. Dit stuk was tiendevrij, niet onderworpen aan de kerkelijke tiendebelasting en werd dus *als vanoudts niet ghebundert*. Op de kabinetskaart van Ferraris uit 1777 krijgen we een mooi beeld van het kasteel en de omwalling. (8/11)
2. een stuk land en boomgaard (groot 1 gemet 26 roede) gelegen aan de dreef ten westen van het kasteel en het plein voor het kasteel op de zuidkant. (deel van 8/3)
3. de Kersenboomgaard (groot vijf gemet een lijn) ten noorden van de wallen met op de zuidwesthoek de schuren, ten westen loopt een landweg naar het Nieuwe Bilkstuk en ten oosten liggen de vier volgende partijen. (8/3)
4. een schoon hof *ofte lochtynck* (groot vier lijn 96 roede) aan de zuidoostzijde van de Kersenboomgaard en met de zuidwesthoek aan de singel van het kasteel. (8/10)
5. de Lange Boomgaard (groot acht lijn 97 roede), een zeer lang stuk land, ligt ten noorden van de *lochtynck* en aan de oostzijde van de Kersenboomgaard. De Lange Boomgaard paalt met de oostzijde aan de Buizenput, dat is de put waar de Rezingewatergang in een buis loopt onder de dreef naar het dorp. De Rezingewatergang vormt daar de oostgrens van het domein van Rezinge. (den Langhen Sijnghel 8/7)
6. een meers (groot 13 gemet 27 roede), bestaande uit drie stukken aan de noordzijde van de Lange Boomgaard tussen de Kersenboomgaard en de Buizenput. In 1649 wordt hij *den Keutte Meersch* genoemd. (8/5 en 8/6)
7. het Krommestuk (groot 4 gemet 1 lijn 57 roede) ten noordoosten van de meers. Ten oosten lag het land van Jacques de Zuttere. (8/1)
8. het Vinkenstuk (groot vier lijn 64 roede), ook een krom en draaiend stuk land ten noorden van de meers, tussen de Kersenboomgaard en het Krommestuk. (8/4)
9. het Nieuwe Bilkstuk (groot elf gemet 7 roede), ten noorden van de Kersenboomgaard tot de Karreweg (nu Kapellestraat), paalde ten westen

aan het Mager Bos en ten oosten aan het land van Joos van Maldeghem. (8/2)
10. de Zandvleuge (groot 14 gemet 2 lijn 79 roede), een stuk land op de noordzijde van de Karreweg tot aan het Noordbos met de westzijde aan het land van Lieven Wouters en met de oostzijde aan de *Cruijseweghe* of Vakeweg (nu Vakebuurtstraat). (6/22)
11. het Noordbos of Kruisenbos (grootte niet ingevuld, in het landboek van 1726 dertig gemet) lag ten noorden daarvan en strekte zich uit tot aan de Butswervestraat en met de oostzijde aan de Vakebuurtstraat. (6/14)
12. het Langestuk (groot 12 gemet 86 roede), met twee kleine bosjes, rechtover de Zandvleuge, maar op de oostzijde van de Vakeweg en de aan de noordkant van de Karreweg (= Kapellestraat/Vakekerkweg). Dit Langestuk wordt in het landboek van 1726 niet gebunderd in het vijfde begin, waar het thuishoort. Er wordt daar wel naar verwezen als "*aenden heere van Maldeghem langhe stucken buijten dese waterijnghe*", dus niet in de Melingwatering.
13. een stuk land (groot vier gemet twee lijn 28 roede) in de noordoosthoek tussen de Karreweg en de weg naar Vake, ten zuiden ligt het land van jonker Joos van Maldeghem. Dit stuk wordt in het landboek van 1726 eveneens niet gebunderd. In het derde begin wordt ernaar verwezen als "*den heere van Maldeghem ghijselijnck stuck dat buijten dese waterijnghe ligt*", buiten de Melingwatering.
14. een stuk land (groot vier gemet 54 roede), vroeger meers, zuidwest van het voorgaande stuk, met de noordzijde aan de *Lochtynck*, gelegen naast de vijver en de singel van het kasteel van Rezinge en met de zuidzijde aan de dreef die naar het dorp loopt (nu Brugsesteenweg). (8/9)
15. een driehoekig stuk meers (groot zeven gemet 55 roede) aan de oostzijde van het voorgaande stuk, met de noordzijde aan de Lange Boomgaard, met de oostzijde aan de Buizenput en met zuidzijde aan de dreef die naar het dorp loopt. (8/8)
16. een dreef (groot twee gemet twintig roede) die loopt van het kasteel naar het dorp van Maldegem, is nu de Brugsesteenweg/Westeindestraat. Deze dreef werd niet gebunderd in het landboek en heet op de kaart van Popp *Route de Bruges à Gand*. De grote weg of heerweg van Antwerpen naar Brugge was niet deze weg/dreef, maar de *Brugghewegh*. Hij liep tot het einde van de achttiende eeuw van het centrum van Maldegem langs de (Kleine) Bogaardestraat en de Heirweg naar Donk en zo verder naar Brugge.
17. de Bramenakker (groot zestien gemet twintig roede) ligt tussen de Westeindestraat en de *Brugghewegh* (nu Kleine Bogaardestraat). (9/17)
18. bos en plantsoen (groot vier gemet een lijn 76 roede) ten westen van de Bramenakker, tussen de Warande (noord) en het land van Anthone Stobbelare (zuid). Op de westzijde liep de dreef van het kasteel naar Bogaarde. (deel van 9/16)
19. de Warande (groot acht gemet twee lijn 18 roede), een bos met veel jonge eiken plantsoenen, gelegen tussen het Kasteelplein/de dreef naar het dorp (noord), de Bramenakker (oost) en de dreef van het kasteel naar Bogaarde (west). (deel van 9/16)

20. de dreef van het kasteel naar Bogaarde (groot één gemet 22 roede) voor zover ze paalde aan het goed van de heer van Maldegem. (deel van 9/16 en deel van 9/2)
21. het Wateringbos (groot met inbegrip van de dreef, vier gemet 44 roede) op de westzijde van de dreef van het kasteel naar Bogaarde, ten noorden van de straat tussen de dreef van het kasteel naar Bogaarde en de Kleine Bogaardestraat, die nu Oude Kasteeldreef heet, en ten zuiden van een ander dreefje. (9/1 en 9/2)
22. een partij bos en veld (groot zeven gemet 90 roede), ten westen van het Wateringbos op de noordzijde van de Oude Kasteeldreef (deel van 9/5)
23. de Evenbroekmeersen of de Evenbroeken, een partij meers (groot zeven gemet twee lijn 60 roede), in verscheidene percelen, tussen de dreef (nu Brugsesteenweg, noord) en het Wateringbos (zuid). (9/3 en 9/4)
24. een bos (groot vier lijn 28 roede), gelegen ten zuiden van de Evenbroeken, met de noordkant aan een dreefje, met de zuidzijde aan de partij van zeven gemet 90 roede). (deel van 9/5)
25. een partij veld (groot acht gemet 80 roede) ten westen van het voorgaande bos, op de oostzijde van het Grote Veld, tussen de *Brugghewegh* (Kleine Bogaardestraat,zuid) en de (Lange) Abelendreef (noord). De Abelendreef is nu verdwenen en staat niet op de kaart van Popp, maar is nog goed te zien op de Ferrariskaart (1777). Ze loopt van het plein van het kasteel in noordwestelijke richting, kruist de landweg/dreef die naar de Karreweg (nu Kapellestraat) loopt, en gaat verder in westelijke richting naar de Spieringstraat (nu Koning Albertlaan). Daar lag het Galgenveld waar het *Gerechte* (gerechtsplaats) lag en de *Wippe* (wipgalg) stond. Dwars door dit veld liep de dreef die nu de Brugsesteenweg geworden is. Dit veld behoorde tot het negende begin, maar werd niet gebunderd. Stukken grond die niet gebunderd (in een landboek of ommeloper opgenomen) werden, waren onvruchtbare, niet bewerkte stukken land, die men veld of heide noemde. Die stukken brachten niets op en werden dus ook niet belast. Ze werden vaak maar laat in de achttiende en in de negentiende eeuw in cultuur gebracht.
26. een weg of dreef (groot twee lijn 60 roede), die liep van het plein en de watergang voor het kasteel naar het Veld, is nu de Brugsesteenweg. Aan de zuidzijde lagen de Evenbroeken en op de noordzijde de drie volgende partijen. De weg werd niet gebunderd of is begrepen in de percelen van het negende begin. Bij Popp staat *Route de Bruges à Gand.*
27. een stukje land (groot twee lijn 32 roede) ten noorden van de dreef (Brugsesteenweg), ten zuiden van de Lange Abelendreef en met de oostzijde aan het Kasteel. Eveneens niet gebunderd.
28. een partij land (groot één lijn) aan de westzijde van het voorgaande land tussen de Brugsesteenweg en de Abelendreef. Niet gebunderd.
29. een bosje (groot 65 roede) ten westen van het voorgaande, tussen de twee dreven en met de westzijde aan het Veld. Niet gebunderd.
30. de Lange Abelendreef (groot vier gemet 30 roede), een zeer lange dreef, liep van de poort aan het Kasteelplein naar het Gerechte, genaamd de *Wippe*, met de westzijde aan het Veld. (Niet gebunderd in het landboek van 1726).

31. een partij mager bos en wildernis (groot drie gemet twee lijn 80 roede) op de noordzijde van de Abelendreef, ten zuiden van het Galgenstuk en met de westkant aan het Veld. (deel van 8/17)
32. een stuk land (groot drie gemet twee lijn 44 roede) tussen het Galgenstuk en de Abelendreef tussen het voorgaande stuk (west) en het volgende stuk (oost). (deel van 8/17 en van 8/16)
33. een stukje land (groot vier lijn 50 roede) op de noordkant van de Abelendreef, aan de oostkant van het voorgaande, ten zuiden van en met de oostzijde aan het volgende stuk. (deel van 8/16)
34. een driehoekig bosje (groot 85 roede) op de noordkant van de Abelendreef en ten oosten van het voorgaande stuk. (deel van 8/16)

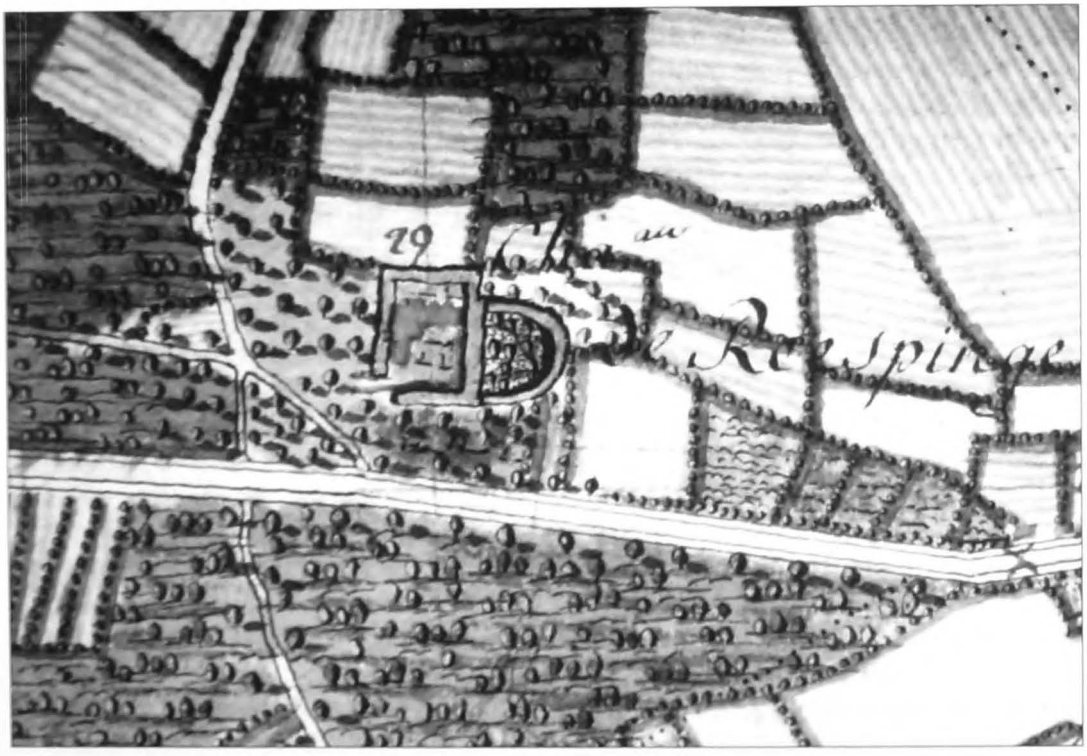

Op de Ferrariskaart uit 1777 is de plattegrond van het kasteel (Chateau de Reespinge!) duidelijk getekend. De toegangspoort over de wallen bevond zich met de westzijde aan het Kasteelplein, dat toen al bebost was. Het torentje zit in de hoek van de twee gebouwen die haaks op elkaar staan. Rechts van de wallen ziet men een eilandje met een ronde waterpartij die ook de vijver werd genoemd. Links, boven en evenwijdig met de dreef naar het Veld (nu Brugsesteenweg) loopt de Abelendreef, een andere dreef loopt in noordelijke richting naar de Kapellestraat.

35. een partij mager bos en wildernis (groot vier lijn 25 roede) op de noordzijde van de twee voorgaande partijen, ten zuidoosten van het Galgenstuk en Stoffelshof en met de oostzijde aan het Kasteelplein. Dit mager bos lag in het negende begin, maar werd niet gebunderd.
36. het Galgenstuk (groot eenendertig gemet twee lijn) op de noordzijde van de voorgaande partijen en aan de zuidkant van de Kapellestraat, van het Spierinkbos en het land en bos van het Goed van Rezinge, en met de

westzijde aan de Spierinkstraat (nu Koning Albertlaan). (8/15)
37. het Spierinkstuk (groot acht gemet twee lijn 28 roede), ten noorden van de Karreweg (Kapellestraat), ten zuiden van het leen van Pieter Wouters met de westzijde aan het *Spieryncx straetken* (nu Koning Albertlaan) en met de oostkant aan de volgende partijen. (6/29)
38. een bosje met twee stringen (groot twee lijn 83 roede) ten noorden van het voorgaande stuk, ten zuiden van de Wagenaersstringen, met de westzijde aan het leen van Pieter Wouters en met de oostzijde aan de volgende partij. (deel van 6/30)
39. een bos (groot acht lijn 48 roede), ten oosten van het voorgaande stuk en van het Spierinkstuk, met de zuidzijde aan de Karreweg. (6/30)
40. een stuk land (grootte niet ingevuld, twee lijn 24 roede) aan de oostzijde van het voorgaande stuk, met de oostzijde aan het land van Jacques de Zuttere, met de noordzijde aan de Wagenaersstringen en met de zuidzijde op de Karreweg. (6/31)
41. een partij mager bos en wat veld (groot zes gemet een lijn twintig roede) tussen het Galgenstuk (west) en de Nieuwe Bilk (oost), op de zuidzijde van de Karreweg en ten noorden van de volgende partij. (8/14)
42. de Wallekens (groot drie gemet 13 roede), een partij goed bos in acht stringen, ten zuiden van het voorgaande mager bos, met de westzijde aan het Galgenstuk en met de oostkant aan de dreef die naar de Kapellestraat loopt. Dit stuk paalde aan de wallen van het kasteel (noordwesten). (8/13)
43. Stoffelshof, een stuk land (groot drie gemet een lijn 52 roede), eertijds boomgaard met de zuidzijde aan het Kasteelplein/dreef, met de oostzijde aan de landweg/dreef die loopt van de Kasteelpoort naar de Nieuwe Bilk (Kapellestraat) en met de westzijde aan het Galgenstuk. (8/12)
44. een dreef (groot één gemet 35 roede) die loopt van het Kasteelplein naar de Nieuwe Bilk, aan de oostzijde van het Stoffelshof en van de Wallekens en aan de westzijde van de Kersenboomgaard en een andere boomgaard. (deel van 8/3)
45. het Kasteelplein (groot zeven lijn 48 roede) ten zuiden van het kasteel van Rezinge. De huidige Brugsesteenweg maakte op die plaats deel uit van het Kasteelplein. Van het plein vertrokken vijf dreven: de Kasteeldreef (oost) naar het dorp, de dreef naar de Kleine Bogaardestraat (zuid), de dreef naar het Veld (west), de Lange Abelendreef naar het (Galgen)veld (noordwest) en de dreef naar de Kapellestraat (noord). (8/11)

2. Het Maldegemveld

Het *Groote Velt van Maldeghem* had een oppervlakte van ongeveer 2000 gemet, strekte zich uit ten oosten en ten zuiden van Kleit tot Papinglo. Het was belast met een rente in de Brieven van Assenede.

3. Veld en heide

Dit veld mat 792 gemet op Maldegem en Adegem. Het Maldegemse deel was 672 groot en strekte zich uit in Groot ende Klein Bogaarde, Donk, Vake en elders. Het deel dat op Adegem lag, mat 120 gemet in Hille. De heer van Maldegem gaf dit veld in pacht aan verschei-

dene personen voor de prijs van de rente die moest worden betaald in de Brieven van Maldegem (*Bamesschult* en *Lichtmesschult*), waarvan er renteboeken bestonden.

4. Verdronken land in Sint-Kruis

De baron van Maldegem bezat nog 22 bunder geïnundeerd land in Sint-Kruis buiten Aardenburg.

5. Veld

Een derde stuk veld, dat ongeveer zeshonderd gemet groot was, lag op een niet nader gespecificeerde plaats in het ambacht Maldegem.

3.1.1.3 Het leenhof van Rezinge

De baron van Maldegem was heer van het leenhof van Rezinge dat in totaal 130/131 achterlenen of manschepen omvatte. Daarvan lagen er 47 in Moerkerke, 32 in Maldegem, 18 in Ramskapelle, 10 in Brugge, 3 in Aardenburg, 3 in Lissewege, 3 in Sijsele, 2 in Sint-Kruis (Aardenburg), 2 in Sint-Laureins, 2 in Heile, 2 in Oostwinkel, 2 in Hoeke, 1 in Coxyde, 1 in Sint-Kathelijne (Damme), 1 in Dudzele en 1 in Adegem. Het leenhof van Rezinge was na het leenhof van de Burg van Brugge en van Hallinks het belangrijkste in Maldegem.

De eerste lijst van achterlenen van het leenhof van Rezinge vinden we in het denombrement uit 1515 dat Jacob van Halewijn liet opstellen.[5] De twee lijst is die in het denombrement uit 1644 dat don Ferdinand en zijn vrouw Isabella de Zuñiga lieten maken.[6] De derde lijst verschilt niet veel van de voorgaande en werd opgesteld bij de leenverheffing van Agnes de Fonseca y Zuñiga in 1649.[7] Een vergelijking van deze lijsten met de landboeken van Maldegem en de bunderboeken van de Maldegemse wateringen laat een detailstudie van deze achterlenen toe met betrekking tot hun ligging en de eigenaars ervan. De meeste achterlenen waren stukken grond, maar er zijn ook enkele penning- en haverrenten bij. Sommige achterlenen waren op hun beurt leenhoven, zoals Lettebroeken dat vier manschepen telde. De achterlenen stonden bij verandering van eigenaar *ten vullen coope*, andere *ter bester vrome* en bovendien ten laste van de tiende penning. Jaarlijks moesten de leenmannen als leenverplichting een paar handschoenen, een offerpenning of iets anders leveren.

De leenmannen die in het hof van Rezinge zitting hadden, kwamen geregeld samen of werden samengeroepen wanneer ze akten moesten verlijden of recht spreken. Uit 1392 is een akte bewaard waarin de baljuw van het hof, Jan Spierinc, de leenmannen, Gheert de Zwael, Henric Spierinc, Philips de Baecke, Philips Spierinc, Peeter Ingelram, Hendrik Joos en Jan de Mangelaere een uitspraak doen over het eigendomsrecht van een leen, het Derde van Raes.[8] Verder zijn van dit leenhof weinig of geen documenten of registers bewaard.

In de zeventiende eeuw kwamen de *mannen van leene* om de veertien dagen samen in het Hof van Pittem in Brugge, maar het kon ook op "*andere platsen daert den heere baron believen sal*".

3.1.2 Heerlijke rechten

De rechten van de heer van Maldegem worden maar eerst duidelijk in 1365 wanneer een opsomming van de heerlijke rechten in het leenregister wordt opgenomen.[9] Wanneer de heer deze rechten heeft verworven, is niet altijd uit de bronnen op te maken. We proberen bij de behandeling van de heren van Maldegem aan te geven hoe hun macht, hun bevoegdheden en heerlijke rechten vanaf het einde van de twaalfde eeuw stelselmatig groeiden.

In de veertiende eeuw lagen de heerlijke rechten van de heerlijkheid Maldegem vast en veranderde er nog weinig, met uitzondering van het verwerven in 1559 van een andere heerlijkheid, die van De Oudse, die de heren van Maldegem heel wat bevoegdheden bijgaf. Zie 3.2 de heerlijkheid van de Oudse.

- de helft van de boeten

In het ambacht Maldegem kreeg de heer van Maldegem de helft van alle opbrengsten, de andere helft was voor de graaf van Vlaanderen. Die inkomsten omvatten de boeten, het bastaardgoed, het gevonden goed (*vonde*) en de tol op weefsels (*loye*, een loden waarmerk op laken) en gewichten.

- het erfelijk ammanschap

De heer van Maldegem hield het ammanschap van het Ambacht in leen. De amman was de vertegenwoordiger van de graaf in rechtszaken. Het ging hier over rechtszaken waarvoor de graaf bevoegd was, en dat waren de lagere, middele en hogere justitie. Nergens vinden we dat de heer van Maldegem die rechten bezat, wat in andere heerlijkheden zoals Aveschoot (Lembeke) en in de zeventiende eeuw Eeklo en Kaprijke wel het geval was. De heer van Maldegem was zelf erfelijk baljuw of amman van het ambacht Maldegem en kon een plaatsvervanger aanstellen, zoals dat elders vaak het geval was. Die aanstelling gebeurde dus niet als heer van Maldegem maar als amman/baljuw van de heerlijkheid.

- andere heerlijke rechten

Hij had het alleenrecht op het bierbrouwen (de *grute*), het malen (*vrye molaenge*), de vogelvangst en de visvangst. De meeste van die rechten werden jaarlijks aan de meestbiedende verpacht. De *grute* werd omgezet in een accijns op bier.

- de stede van Rezinge

De heer van Maldegem bezat de stede van Rezinge, het kasteel met alles wat erbij hoorde: de landen, bossen, meersen en velden. De

grond rond het kasteel was niet belastbaar (tiendevrij).

- het innen van renten

Aan de heerlijkheid Maldegem waren ook een aantal renten ver bonden:

- een penningrente van 200 pond parisis
- een kapoenrente van duizend stuks
- een hoenderrente van 500 stuks

een haverrente van 336 hoed (in het Brugse Vrije was een hoed 198,56 liter), waarvan er 40 *staen of te lossene*, moesten worden afgelost (aan de graaf moesten worden afgestaan).
Deze renten moesten jaarlijks worden betaald door de eigenaars op wier grond deze renten waren *bezet* (rustten).

- het leenhof van Rezinge

De heerlijkheid telde in 1325 nog maar ongeveer 50 manschappen of achterlenen. In de veertiende eeuw moeten er veel bijgekomen zijn door splitsing of door schenking, maar daarover bestaan geen documenten. In 1365 waren er al 130 manschappen of achterlenen. In 1501 was er eentje bijgekomen en stond de teller op 131.

Driehonderd jaar later, in het leenregister van 1642 worden de heerlijke rechten in het ambacht Maldegem, zoals barones Isabella de Zuñiga ze in 1644 had geërfd, nog gedetailleerder beschreven:[10]

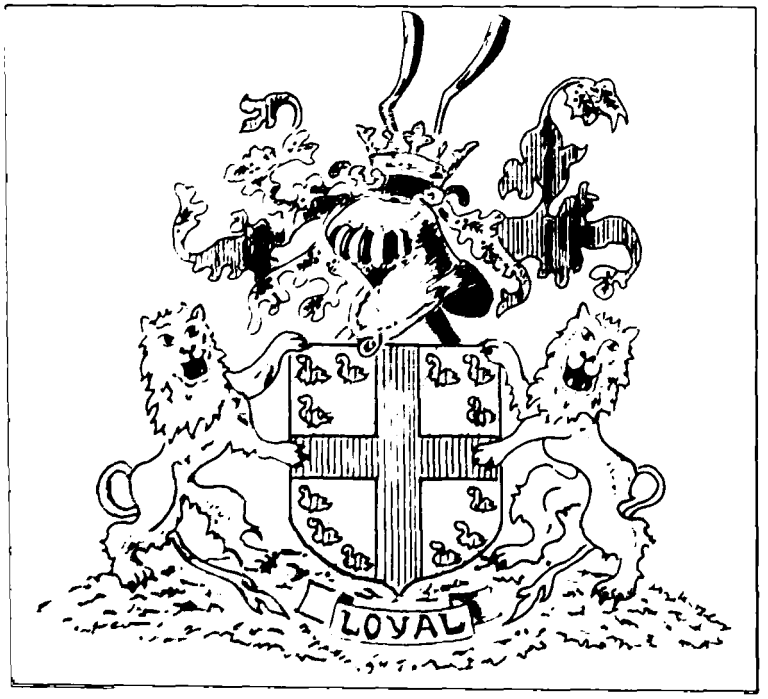

Het wapenschild van het geslacht Van Maldeghem door Marc Martens getekend naar de beschrijving door Robert van Maldeghem, heer van Grimarez in de zeventiende eeuw (Jaarboek Ambacht Maldegem, 6 (2000), p. 61).

- het recht om aan te stellen:

een kapelaan, die daarvoor jaarlijks achttien pond kreeg, de helft met Sint Jansmis (24 juni) en de wederhelft met Kerstmis.

drie kosters, telkens een in de parochiekerk van Maldegem, Adegem en Sint-Laureins. Ze moesten de baron in wederdienst jaarlijks omstreeks Pasen elk tweehonderd eieren leveren. De kosters werden niet betaald door de heer, maar door de parochianen voor de diensten die ze leverden.

de kerkmeesters, dismeesters (bestuurders van de armendis) en de kerkontvanger en disontvanger (penningmeester) in de drie parochies. Ze moesten rekenschap afleggen aan de heer van Maldegem in aanwezigheid van de pastoor. De heer van Maldegem controleerde dus ook de kerkrekeningen, dat was het zgn. auditierecht.

de sluismeesters en de ontvangers van de Slependammewatering voor zover die op het Ambacht Maldegem lag. Vermoedelijk verpachtte de heer jaarlijks die ambten en had hij daarvan een inkomen. De heer van Maldegem was ook watergraaf (*superieur ende meestere*) in zijn gebied en ontving daarvoor *van oudts* van het bestuur van de Slependammewatering jaarlijks vier pond groot.

een baljuw, twee burgemeesters, een *vanden collegie* (bevoegd voor het ambacht Maldegem) en een *vanden commune* (bevoegd voor het dorp Maldegem), een griffier en acht schepenen (vier van Maldegem, twee van Adegem en twee van Sint-Laureins).
Bijkomend archiefonderzoek moet ons in staat stellen lijsten van de baljuws, burgemeesters en schepenen van Maldegem op te stellen.

een amman (of schouteet), een sergeant (een politieman, knecht van de amman) en een stokhouder of vendumeester, die voor de waarde van elk pond groot (= Vlaams) dat de verkoop opbracht, 12 schelling parisis (of 5%) ontving.

Vele van die ambten werden door de heer voor een korte of langere periode verpacht. De ambtenaren moesten door hun salarissen en vergoedingen ervoor zorgen dat ze genoeg overhielden om te leven. Niet zelden maakten ze van hun ambt misbruik om meer te vragen dan waar ze recht op hadden en de mensen onder bedreiging geld af te persen.

Op het eerste gezicht lijkt het eigenaardig dat de heer van Maldegem zowel een baljuw als een amman aanstelde, die beiden de vertegenwoordigers waren van de heer op lokaal niveau. Ze hadden rechtsmacht (hoewel ze zelf geen recht spraken, dat was de bevoegdheid van de schepenbank), politionele bevoegdheden en traden op als openbaar ministerie. De van Maldeghems waren in de twaalfde eeuw schouteet of amman van het ambacht Maldegem en slaagden erin het ambt in leen

krijgen van de graaf van Vlaanderen. Ze konden hun macht uitbreiden en werden heer van Maldegem. Ze oefenden het ambt van amman niet zelf uit, maar stelden in hun plaats een vervanger aan, die hun rechtsdienaar in het ambacht was.

De graaf van Vlaanderen had tot 1558 in het ambacht Maldegem nog uitgebreide rechten, zoals het aanstellen van schepenen en de ontvangst van de helft van de boeten. De graaf stelde nog steeds in het ambacht Maldegem een baljuw aan om hem te vertegenwoordigen. In 1558 bracht de graaf zijn oude plaatselijke rechten die hij in het Brugse Vrije nog bezat, onder in de heerlijkheid van de Oudse en verkocht die heerlijkheid aan Cornelis vander Eycken, die het Maldegemse deel afsplitste en doorverkocht aan Jacob van Claerhout. Die heer van Maldegem bezat dus vanaf dat moment de volledige heerlijke rechten in het ambacht en stelde voortaan als heer zelf een baljuw aan. Het ambt van amman was een leen verbonden aan de heerlijkheid Maldegem, dat van baljuw was een recht verbonden aan de heerlijkheid van de Oudse. Beide heerlijkheden (met vaak andere bevoegdheden) strekten zich uit over het ambacht Maldegem. Vaak werden de twee ambten door dezelfde persoon uitgeoefend.

de officiers in de drie parochies, dienaars van de heer, die overtredingen mochten vaststellen en vervolgingen instellen "*als sy van oudts hebben ghedaen naer costuyme*".

- het auditeurschap van de rekeningen

De baron van Maldegem was *naer oude costuyme* een van de auditeurs van de rekeningen van het ambacht en van de drie dorpen Maldegem, Sint-Laureins en Adegem. Hij mocht de (parochie)rekeningen controleren, goedkeuren of verwerpen.

- het marktgeld

De heer van Maldegem had recht op een heffing op de verkochte waren op de wekelijkse markt (de maandag) en de twee vrije jaarmarkten in Maldegem, de ene op de donderdag en vrijdag na Sinksen en de andere op 4 en 5 september. Hij had dit privilegie samen met de toelating om op maandag een graanmarkt te houden, blijkens een akte van 11 augustus 1350, gekregen van graaf Lodewijk van Male.[11]

De inwoners van het ambacht Maldegem waren "*vrij ende quite van alle thoolnen*", ze dienden geen tol op de verkochte waren te betalen, die van buiten het Ambacht wel. De belasting op marktgoederen die werden verhandeld op de markten, moest voor de ene helft worden betaald door de verkoper en voor de andere helft door de koper. De tarieven waren: vier denier parisis voor een paard, twee denier voor een hoornbeest, één denier voor een schaap en twee denier per pond (= 0,83%) verkoopwaarde voor zwijnen, andere dieren en alle goederen. Wie probeerde de belasting op marktwaren te ontlopen, kreeg een boete van drie pond

parisis. De helft van de markttol ging naar de graaf, de andere helft naar de heer van Maldegem.

In de leenverheffing van 1644 zijn de marktbepalingen van 1350, waarnaar verwezen wordt, al heel wat veranderd. De graanmarkt op maandag was een markt van "*alderhande goederen, coopende ende vercoopende*" geworden. Er is geen sprake meer van vrijstelling van marktbelasting voor de inwoners van het ambacht. Iedere koper of verkoper was voor de helft de belasting schuldig: vier pond (moet zijn: denier) parisis voor een paard of een merrie, twee penning (of denier) voor een hoornbeest, twee obolen (= één denier) voor schapen en andere dieren, en één denier (0,416%) op een pond marktwaarde. Een boete van drie pond parisis riskeerde iemand die "*synen torfve* (= *toolne*) *ontvoerde ofte ontdroeghe*", de belasting probeerde te ontduiken. Er is dan geen sprake meer van de helft van het marktgeld voor de graaf, aangezien de heer van Maldegem sedert 1559 die rechten (de zgn. heerlijkheid van de Oudse) van de graaf had afgekocht.

- de boeten

De baron van Maldegem had sedert 1241 recht op de helft van de boeten in het Ambacht Maldegem, de andere helft had hij ook sedert 1559 (zie Heerlijkheid van de Oudse).

- andere heerlijke rechten

De heer van Maldegem had recht op het bastaardgoed in het ambacht Maldegem, dat is het bezit van bastaarden die overlijden zonder erfgenamen.
Hij had verder het recht van de *vond* (gevonden voorwerpen), de *tholne* (niet nader omschreven tolgeld, vermoedelijk op allerlei waren), de *loye* (loodje, belasting op weefsel dat werd gelood) en de *ghewichte* (weegschaal).
De baron van Maldegem bezat "*volghende de oude bescheeden* de *grute*", het recht om een accijns te heffen op bier, nl. één stuiver (of twee schelling) op elke ton bier gesleten in het ambacht.[12] De taverniers en tappers (brouwers) moesten die accijns ontvangen en aan de heer betalen.
De heer van Maldegem bezat in het ambacht de vrije maalderij en de wind. Voor het oprichten van een windmolen had je zijn toestemming nodig. De inwoners van het ambacht Maldegem waren verplicht hun graan te laten malen in zijn molens, op straf van boete en confiscatie van het graan.
De baron van Maldegem bezat de vrije jacht, vogelvangst en visvangst in het ambacht. Niemand mocht groot of klein wild vangen, zoals hazen, konijnen, patrijzen, snippen of andere vogels. Ook visvangst was, *op wat maniere het sy*, verboden zonder toestemming van de heer *of synen commys*.

- het hondenbrood

De baron had recht op het hondenbrood, oorspronkelijk een

belasting in natura om de grafelijke honden te onderhouden in het jachtgebied Aalschoot. Het hondenbrood werd geheven op alle inwoners van de heerlijkheden Maldegem, Eeklo-Lembeke en Kaprijke.[13] De heer van Maldegem had het recht van het hondenbrood in het ambacht Maldegem in 1559 gekocht met de heerlijkheid van de Oudse. Ieder huisgezin betaalde twee groot (= denier) parisis en wie paarden had, betaalde nog eens twee groot per paard.

- het *innenrecht*

De heer ontving ook *het innen recht* (een algemene belasting?) van twee groot voor de eigenaars van paarden en een groot "*van elck mesnaige daer gheen peerden en syn*".[14]

- de Brieven van Maldegem

De baron van Maldegem was erfachtig ontvanger van diverse renten vermeld in de Brieven van Maldegem, die *Bamesschult* en *Lichtmesschult* genoemd werden, omdat de ene helft van die belasting op Sint-Baafsdag (1 oktober) moest worden betaald, en de andere helft op Lichtmis (2 februari). Die belasting bedroeg jaarlijks tweehonderd pond parisis, duizend kapoenen, vijfhonderd hennen en 336 hoed haver, die moest worden betaald door de rentegelders, "*diveerssche ende innombrable persoonen*" op hun grond, zoals opgeschreven in de originele renteboeken die berustten in het Hof van Pittem, in de zestiende en zeventiende eeuw de residentie van de heren van Maldegem in Brugge. Wellicht werden die kapoenen, hennen en haver verkocht, of werd de belasting omgezet in een geldbedrag.

- de Kleine Schuld

De baron van Maldegem was ook erfachtig ontvanger van de rente genaamd de *Cleene Schult*, die jaarlijks dertien pond parisis en twaalf *picotains* [= picotin, spint, een havermaat, 1/32 van een hoed, dus 6,2 liter] haver bedroeg. De Kleine Schuld verviel eveneens op Sint-Baafsdag en Lichtmis en was ook bezet op diverse eigendommen van personen, vermeld in het betreffende renteboek *int Maldegeme huus van Pitthem*.

Voor het innen van die renten hield de heer *ter platse ordinaire* (het schepenhuis of Rezinge?) gewone zitdagen die hij aankondigde met affiches en kerkgeboden. Als bij successie of verkoop de grond waarop de rente rustte, in andere handen overging, moest de nieuwe rentegelder een dubbele rente betalen. Wie naliet binnen het jaar te melden dat hij de nieuwe eigenaar van een stuk belaste grond was, kreeg een boete van drie pond parisis! Het verzetgeld, de kost om in het renteboek een nieuwe naam te zetten, bedroeg vier groot parisis. Wie zijn renten niet betaalde op de vervaldagen, kreeg een boete van twee schelling per niet-betaalde rente. Wie de rente, de salarissen en boeten niet betaalde op de gewone vervaldag, zou door de heer vervolgd worden "*by prompte executie soo personneele als reële*", bepaald in de plakkaten gegeven door keizer Karel V, graaf van Vlaanderen.

3.1.3 Heerlijke plichten

In 1365 werden de feodale plichten van de heer van Maldegem omschreven als: "*staet te dienste te trauwen ende w.heiden ende te al sulke dienste als min shee brieve van Vlaendr verclaersen*". Feodale trouw en opsporen en laten berechten van misdaden waren belangrijke diensten van de leenman. In 1435 stond de heerlijkheid *te vullen coope*, dus het betalen van het volle verhefgeld bij veranderen van eigenaar.

In 1501 vernemen we dat de heerlijkheid Maldegem jaarlijks 102 pond 14 schelling parisis moest betalen in de Brieven van Assenede. In de dertiende eeuw richtte de graaf van Vlaanderen ontvangstbureaus op om de cijnzen te innen op woeste grond die hij o.m. in het Meetjesland had verkocht. Een van die bureaus heette de Brieven van Assenede en de Vier Ambachten.[15] De heer van Maldegem inde de cijns op 4 512 gemet grond in het ambacht Maldegem en betaalde daarvan zijn aandeel in Brieven van Assenede. De cijns die de heer inde, heetten de Brieven van Maldegem en omvatte de zgn. *Bamesschult* en *Lichtmesschult*. De heer van Maldegem moest van zijn ontvangsten jaarlijks rekenschap afleggen in de grafelijke Rekenkamer in Rijsel. Hij inde jaarlijks tweehonderd pond parisis en betaalde daarvan 102 pond 14 schelling parisis aan de graaf van Vlaanderen, een bruto-inkomst van 97 pond 6 schelling, waarvan hij nog zijn ontvangers en klerken diende te betalen, maar toch al bij al een mooie winst.

De heer van Maldegem moest jaarlijks ook 96 pond parisis betalen *ter lardiere* van Brugghe. De *lardaria* (van *lardum*, 'spek'), waren oorspronkelijk de opslagplaatsen van gezouten vlees, dat aanvankelijk in natura moest worden geleverd aan de graaf, maar waarvan de waarde naderhand werd omgezet in een geldsom. In de lardier van Brugge kwamen alle inkomsten terecht uit renten/cijnzen in natura. De heer van Maldegem moest dus die 96 pond halen uit de duizend kapoenen, vijfhonderd hennen en 336 hoed haver die hij jaarlijks inde in de Brieven van Maldegem.[16]

3.1.4 De heren van Maldegem

0. Salomon van Maldeghem?

Volgens negentiende-eeuwse geschiedschrijvers zou Salomon, de eerste heer van Maldegem, in 1096 in het spoor van graaf Robrecht II meegegaan zijn op kruisvaart naar Palestina om het heilig graf op de moslims te heroveren. Die historici schreven de kroniek *Commentarii sive annales rerum Flandricarum libri XVII* (Antwerpen, 1561) van Meyerus af waarin een aantal kruisridders, o.m. "*Gratianus Ecloanus, Hermarus ab Zomergheim, Iosserranus Knesselarensis* en *Salomon Maldeghemensis*" opgesomd worden. Meyerus steunde op een apocriefe bron, een falsarium uit de veertiende eeuw, met een aantal gefantaseerde namen.

Aangezien vele van die zgn. kruisvaarders in geen enkele andere akte uit die tijd voorkomen, neemt men aan dat die nooit hebben bestaan. Ook van Salomon vinden we nergens elders een spoor.[17]

Waarschijnlijk was Maldegem in de elfde eeuw nog eigendom van de graaf van Vlaanderen. Volgens de *Chronicon Comitum Flandrensium* liet Robrecht de Fries in 1071 het *domum de Maldeghem*, vermoedelijk het kasteel van Rezinge, uitbreiden (*villam ampliavit*) en met muren omringen (*et muro cinxit*), wat erop wijst dat het kasteel nog zijn eigendom was.[18]

1. Wulferic van Maldeghem, eerste helft van de twaalfde eeuw.

Wulferic is de eerste echte Van Maldeghem die uit de nevelen der tijd opdoemt.[19] Of hij een zoon van Salomon was, is, in het licht van wat hierboven gezegd wordt, hoogst twijfelachtig. Hij behoorde zeer zeker tot een machtige en invloedrijke familie, die toen wellicht al tot de adelstand behoorde, want samen met zijn broer Diederik (Desiderius I) maakte hij luidens een akte van de Sint-Baafsabdij in 1122 deel uit van het gevolg van graaf Karel de Goede.

Wulferic van Maldeghem wordt schouteet (of amman) van Maldegem genoemd, een rechtsdienaar die namens de graaf kon optreden in het ambacht Maldegem. Het is weinig waarschijnlijk dat het ambt van schouteet of amman toen erfelijk was en vanzelf overging op de nakomelingen van Wulferic. Evenmin is het zeker dat we de eerste van Maldeghems ook heer van Maldegem mogen noemen. Hun geslachtsnaam wijst erop dat zij in Maldegem woonden, vermoedelijk op het Goed te *Warhem* (Warme), dat een eigen (allodiaal) goed van de familie van Maldeghem was, maar ook het grafelijk kasteel van Rezinge komt in aanmerking. Het leengoed Hallinks hadden ze dan vermoedelijk nog niet in bezit.

Toen graaf Karel de Goede in 1127 door de Erembalden in Brugge vermoord werd, maakte Wulferic van Maldeghem mee jacht op de moordenaars van de graaf.[20] Wellicht behoorde hij met o.m. Gervaas van Praet tot de groep edelen die op 7 maart 1127 de vesting Raverschoot van Robert Puer, een Erembald, verwoestte. Raverschoot in Adegem-Eeklo behoorde immers tot zijn rechtsgebied.

Wulfric nam het na de moord op Karel de Goede op voor Willem van Normandië en vluchtte naar Holland toen Diederik van de Elzas het pleit won en de volgende graaf van Vlaanderen werd. Daar werd Wulfric volgens gravin de Lalaing de stamvader van het geslacht van Haarlem.

3. Diederik III van Maldeghem, heer van Maldegem van voor 1183 tot 1205? ° ca. 1130? † 1205?

Diederik was (vermoedelijk) een zoon van Robrecht (zoon van Arnulf, die een broer was van Wulferic).
Warlop, de specialist van de vroege Vlaamse adel, vond in de twaalfde eeuw nog heel wat Van Maldeghems, zoals Desiderius I (1122), Willem (1124), Arnulf (1127), Robrecht (1153), Desiderius II (1187, alias Dirkin heer van Bassevelde), Simon (1156) en Osto (ca. 1170) zonder dat hij een onderlinge verwantschap kon vaststellen.[21] Ze worden in de bronnen ook niet vermeld als schouteet of burchtheer van Maldegem, zodat we er zeker niet kunnen uit besluiten dat ze ooit heer van Maldegem waren. Bij een van hen vraagt Warlop zich af of het hier niet gaat "*om een persoon afkomstig van Maldegem te Ouwegem in arr. Oudenaarde*"?

Nochtans slaagt gravin de Lalaing er moeiteloos in al die vroege Van Maldeghems aan elkaar te verbinden en met veel fantasie een mooie stamboom te produceren. Aangezien ze de meeste oorkonden die ze gebruikte, ook vermeldde of publiceerde, is het weinig waarschijnlijk dat ze in het familiearchief nog over bronnen beschikte die haar toelieten verwantschap onder de Van Maldeghems vast te stellen.

Diederik III (Dirkin of Desiderius), wordt in 1185 wel kastelein en schouteet van Maldegem genoemd. De benaming *castellanus*, burchtheer of kastelein, wijst er wellicht op dat hij ook heer van Maldegem was. Diederik III is er vermoedelijk in het laatste kwart van de twaalfde eeuw in geslaagd de heerlijkheid Rezinge in leen te krijgen van de Vlaamse graaf. Misschien bestond deze heerlijkheid voordien niet en heeft de graaf van Vlaanderen ze opgericht om zijn trouwe dienaar te belonen, zoals dat hoorde in de bloeiperiode van de feodaliteit. De heerlijkheid Rezinge omvatte niet alleen het kasteel met bijhorende grond in het dorp Maldegem, maar ook zekere - eerder beperkte - bevoegdheden over de bevolking van het ambacht Maldegem. Diederik III was een tijdlang (tot 1196?) ook schouteet van Maldegem, zodat hij in naam van de graaf en in eigen naam, als heer van Maldegem, bepaalde rechten in het ambacht Maldegem bezat.

De naam *castellanus* wordt evenwel ook gebruikt voor burggraaf, een leenambt dat de graaf schonk aan de hoogste adel in de Vlaamse kasselrijen, ook in de kleine zoals Diksmuide, Rijsel, Sint-Omaars, Veurne en Komen. De burcht van de lokale heer was het symbool bij uitstek van de versplintering van het Karolingische rijk. In Vlaanderen mocht alleen de graaf (of anderen met zijn toestemming) burchten oprichten, het bewaken ervan was een leen dat was toevertrouwd aan de burggraaf, de kasteelheer. In principe waren alle opgerichte burchten grafelijke lenen en bij een conflict moest de vazal zijn burcht in dienst van de heer stellen.[22]

Diederik beschouwde het kasteel van Rezinge als een grafelijke burcht en had zich, vermoedelijk omdat hij Rezinge in leen had gekregen, wederrechtelijk de titel van burggraaf van Maldegem toegeëigend.

Wederrechtelijk, want Maldegem was geen kasselrij, maar een ambacht dat ressorteerde onder de kasselrij Brugge. Dit wijst er duidelijk op dat de heer van Maldegem zijn (beperkte) macht in het ambacht Maldegem wilde vergroten ten nadele van de graaf en dat lukte wonderwel tijdens de afwezigheid van Boudewijn IX. Die was in 1202 op kruisvaart (de vierde) vertrokken, werd in 1204 gekroond tot keizer van Constantinopel en stierf - naar men aanneemt - een jaar later in gevangenschap. Zowel de regenten als de jonge gravin Johanna, vanaf eind 1211 (ze was toen twaalf jaar) meerderjarig verklaard, konden niet optornen tegen de groeiende macht van de bruggraven in Vlaanderen.

Diederik III was getrouwd met Elisabeth, volgens gravin de Lalaing heette ze de Roeulx, wat De Potter en Broeckaert in twijfel trekken.
In een akte van 1196 wordt Iderus (Iderik of Idier) *preco* van Maldegem genoemd.[23] Een praeco is een heraut, omroeper in rechtszaken of stokhouder (vendumeester), een taak die tot het ambt van schout(eet) kon behoren, en die we hier misschien mogen gelijkstellen met schouteet van Maldegem. Iderik zou een broer van Diederik III zijn geweest.

3 Filips I van Maldeghem, heer van Maldegem van 1205? tot 1224.
° ca. 1160 † 28 december 1224

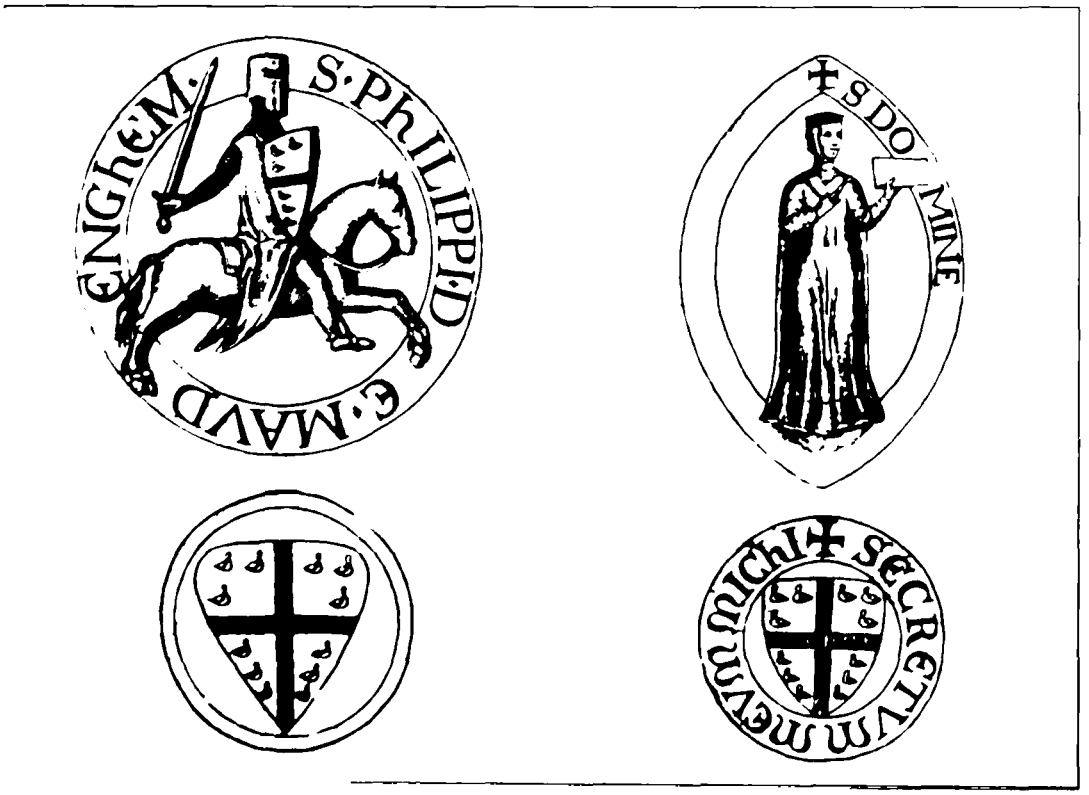

De zegels en tegenzegels van Filips I van Maldeghem en zijn vrouw Maria van Henegouwen (Jaarboek Ambacht Maldegem 6/2000), p 156).

Filips van Maldeghem was de (vermoedelijke) zoon van Diederik III en Elisabeth de Roeulx.
Gravin de Lalaing beweert dat hij een zoon van Diederik III was, maar zeker is dat niet, althans wordt die verwantschap door geen enkele oorkonde bevestigd. Hij was schouteet van Maldegem, zeker al in 1207 tot vóór 24 mei 1225, en noemt zichzelf *castellanus de Maldegem*. De kasteelheer woonde op Rezinge, daarover laat Filips in een akte van 1220 geen twijfel bestaan: *hoc erat factum super pontem apud Resinkes*.[24] Volgens gravin de Lalaing stierf hij op 28 december 1224.

Filips, de eerste van negen heren van Maldegem met die naam, huwde in 1207 met Maria van Henegouwen, dochter van Willem van Henegouwen, en daarmee kwam hij terecht in de machtige en invloedrijke adel. Willem van Henegouwen, genoemd oom Willem, was proost van Sint-Donaas in Brugge en uit hoofde van die functie kanselier van Vlaanderen tussen 1206 en 1232. De kanselier had de controle over de lokale ontvangers in de grafelijke domeinen en over de klerken van de centrale bureaus. Oom Willem was ook een grootoom van gravin Johanna van Constantinopel en was erin geslaagd tegen de heersende gewoonte als leek proost van Sint-Donaas te worden. Als kanselier van Vlaanderen kon Willem van Henegouwen zijn persoonlijke invloedsfeer verruimen en daardoor kwam hij vaak in aanvaring met de jonge en zwakke gravin.

Filips van Maldeghem moest als leenman de graaf en de gravin steunen in hun anti-Franse politiek, hij streed met het grafelijke leger op 27 juli 1214 in Bouvines, toen een belangrijke Europese veldslag, en werd er gevangengenomen.[25] Terwijl graaf Ferrand van Portugal in het Louvre opgesloten bleef tot 1227, slaagde Filips erin uit de kerker in Parijs te ontsnappen en naar Maldegem terug te keren. Dit verhaalt de dertiende-eeuwse Doornikse kroniekschrijver Philippe Mouskes in zijn *Chronique rimée*: "*Uns chevaliers de grant vallance, Felippe, ki fut catelains de Mandangien, ... et Biernars d'Ostemale ensi, de Paris ù en prison èrent, sans raençon s'en escapèrent.*" (Een zeer dapper ridder, Filip, die kasteelheer van Maldegem was, ... en ook Bernard van Ostermale, ontsnapten zonder losgeld te betalen uit Parijs waar ze in de gevangenis zaten).[26]

Filips had mede dankzij oom Willems steun een grote invloed in gravin Johanna's omgeving en van dan af gedroeg hij zich als een echte graaf binnen het ambacht Maldegem. Hij probeerde zich als amman (schouteet) een ambt dat hij of zijn vader in leen had gekregen, de hogere rechtsmacht en andere heerlijke rechten toe te eigenen in zijn ambtsgebied, maar Johanna deed er alles aan om de aanmatigingen van haar arrogante vazal in te perken. Zij legde diens overtredingen eind 1220 voor aan een scheidsgerecht van leenmannen (*pares* of gelijken) en zette de puntjes op de i. In haar *dictum* (gebod) van 3 januari 1221 (nieuwe stijl), dat Filips aanvaardde, wordt de heer van Maldegem *escouteta de Maldenghem* genoemd, schouteet dus, en geen *castellanus* (burggraaf) of

dominus (heer). Hij mocht in Maldegem de schepenen niet benoemen of afzetten, hij had geen hogere rechtsmacht (uitspreken van doodstraf en verbranden van het huis) en had niet het recht belastingen op te leggen. Filips moest zich ook neerleggen bij het feit dat de gravin naar eigen goeddunken de rechtspraak over haar horigen in het ambacht Maldegem uitoefende en er de hogere en lagere rechtspraak bezat. Filips mocht zich verder niet bemoeien met betwistingen tussen de gravin en haar horigen/laten in het ambacht Maldegem.

De gravin oefende uiteraard die rechten niet zelf uit, dat deed de baljuw van Brugge in haar naam. Dit neemt, volgens Theo Luykx in zijn uitmuntende studie over Johanna van Constantinopel, niet weg dat de schouteet en de schepenen van Maldegem nog de lagere rechtspraak bezaten.[27] Het lag niet in de aard van de machtige heren van Maldegem om zich bij zo'n dictaat van de gravin neer te leggen.

Filips I van Maldeghem had volgens gravin de Lalaing vijf kinderen, onder wie Willem, die hem opvolgde, en Arnulf, die de vader zou zijn geweest van Arnold van Maldeghem, kanunnik van het O.-L.-Vrouwkapittel in Doornik en stichter van het hospitaal van Maldegem.[28] Zij noemt de kanunnik Arnold van Warhem en hij zou het Goed te Warhem, nu Warme in Maldegem, in bezit gehad hebben. Met Rezinge en Hallinks was dat het derde grote goed in Maldegem.

Ernest Warlop vond in 1208 de vermelding van "*Gerardus de Maldeghem et Machtildis uxor sua*" (Geeraard van Maldeghem en zijn vrouw Machteld) en in 1222 de vermelding van ridder Geeraard van Maldeghem, *patruus* (oom van vaderszijde) van Filips I van Maldeghem. Dus indien Diederik III Filips' vader was, was Geeraard ook een broer van Diederik. In dat geval moet de stamboom die gravin de Lalaing heeft opgemaakt, worden aangepast. Geeraard had volgens haar twee kinderen: Lambrecht Hallinc en Pieter van Maldeghem. Op welke gronden ze dat beweert, weten we niet, maar als dit inderdaad klopt, mogen we aannemen dat het leengoed Hallinks in Maldegem al in de dertiende eeuw in het bezit is gekomen van het geslacht Van Maldeghem.

Filips I van Maldeghem wordt door De Potter en Broeckaert in verband gebracht met de middeleeuwse roversballade van het *Heerken van Maldegem*, die volgens Ferdinand Augustijn Snellaert uit 1216 stamt, de periode na de slag van Bouvines. *Van myn here van Mallegem* werd voor het eerst gepubliceerd in het Antwerps liedboek door Jan Roulans in 1544.[29] Het gedicht bevat elf strofen van elk vier versregels.

De heer van Maldegem wordt tussen Brugge en Maldegem door een herder-struikrover tegengehouden en wordt verplicht een tol te betalen, wat hij zeer tegen zijn zin doet. Hij vraagt de herder om op zijn hoorn te blazen, waarop een roversbende uit de struiken springt, hem van zijn wapens en sieraden berooft en hem dwingt hun gelag in de herberg te

betalen. De rovers laten hem tenslotte gaan omdat hij een edelman is. De laatste vier strofen zijn moraliserende bedenkingen over de plaag van struikrovers op het platteland. De oudste versie zou omstreeks 1400 in de buurt van Brugge zijn ontstaan. Als we gravin de Lalaing mogen geloven, die zich op haar voorzaat Robert van Maldeghem, heer van Grimarez, beroept, bestond er in de zeventiende eeuw een volkslied van het Heerken van Maldeghem. Hoffmann von Fallersleben signaleert in zijn *Niederländische Volkslieder* (1856) een versie uit 1607. Ook Jan Frans Willems heeft zo'n lied gehoord in zijn Eeklose periode (1831-1835) en heeft het opgetekend (in 1848 gepubliceerd). De versies van Prudens Van Duyse, Judocus Frans de Hoon (door Karel Lodewijk Ledeganck gepubliceerd in 1838) en van mevr. Courtmans in haar roman *Het geschenk van de jager* (1862), zijn sterk aangedikte en geromantiseerde verhalen die ver van het origineel af staan, maar die nu het best zijn bekend: een bende rovers worden 36 ketelaars, de heer van Maldegem belooft hen niet te verklappen, maar schrijft zijn aanklacht in het zand, de ketellappers worden gevat en opgesloten in de kerker van het kasteel van Rezinge, waar het nog alle nachten spookt, etc.

In elk geval moeten we het verhaal *Van myn here van Mallegem* als een legende beschouwen en is het weinig waarschijnlijk dat Filips I van Maldeghem model heeft gestaan voor de ridder in de roversballade.

4 Willem van Maldeghem, heer van Maldegem van 1224 tot 1253.
° ca. 1190 † 4 juli 1253

Willem, de oudste zoon van Filips I van Maldeghem en Maria van Henegouwen, volgde eind 1224 zijn vader op als kastelein en schouteet van Maldegem. Hij huwde een eerste maal met Margareta van Rode (ook Margareta de Wastine genoemd) en nadien (omstreeks 1241) met Agnes van Gistel. Willem zette de politiek van zijn vader voort, hij noemde zich ook burggraaf en probeerde zijn macht in het ambacht Maldegem uit te breiden ten nadele van de gravin, die na de dood van Ferrand van Portugal (1233) in 1237 was hertrouwd met Thomas van Savoye. Willem wist zich in zijn streven gesteund door Franco van Maldeghem, zijn oom, die sedert 1232 oom Willem was opgevolgd als kanselier van Vlaanderen. In een akte van augustus 1234 werd hij *dominus* genoemd, heer van Maldegem.

Willem zou ook heer van Leischoot-Hoetsel (gelegen in Oostwinkel en Zomergem) geweest zijn. Gravin de Lalaing beweert, ook weer zonder bronvermelding, dat de heerlijkheid Leischoot van oudsher in het bezit was van de heren van Maldegem.[30] Nochtans wordt in 1277 een Godevert van Lenschoot vermeld, toen misschien de vermoedelijke heer van Leischoot.[31]
Dat Willem van Maldeghem deel uitmaakte van de hoge adel in Vlaanderen en veel invloed had, bewijst het feit dat hij in mei 1237 en januari 1238 behoorde tot de Vlaamse edelen die aan de Franse koning

getrouwheid moesten zweren.[32] Die belofte hield in dat zij Lodewijk IX (Saint-Louis) erkenden als hogere leenheer en dat zij de Vlaamse graaf zouden afvallen indien die zich niet hield aan zijn afspraken met de Franse koning.

Met de verkaveling van het grafelijk jachtgebied Aalschoot vanaf het begin van de dertiende eeuw en het incultuurbrengen van de grond kwamen zich daar grafelijke horigen (*hospites*) vestigen. Aalschoot was grafelijk domein in het ambacht Maldegem en Willem, schouteet van Maldegem, wilde die nieuwe bewoners aan zijn rechtsmacht onderwerpen. Maar zo begreep gravin Johanna dat niet. In 1233 beschermde zij de inwoners van 500 bunder land in Aalschoot tegen de aanspraken van de heer van Maldegem door te oorkonden dat ze zouden worden berecht ofwel ter plaatse in Aalschoot ofwel in de heerlijkheid Aveschoot (Lembeke) door de baljuw die zij daar zou aanstellen.[33] In de oorkonde staat er uitdukkelijk bij dat de bewoners van Aalschoot "*nec Brugis, nec Gandavi, nec alibi*" (noch te Brugge noch te Gent noch elders) gedagvaard konden worden, een duidelijke waarschuwing aan het adres van Filips van Maldegem. De akte uit 1233 geeft aan dat het niet heel duidelijk was wie de rechten op de bevolking die zich in Aalschoot vestigde, kon doen gelden en dat de gravin de betwisting in haar voordeel beslechtte. Maar Willem zou het er niet bij laten.

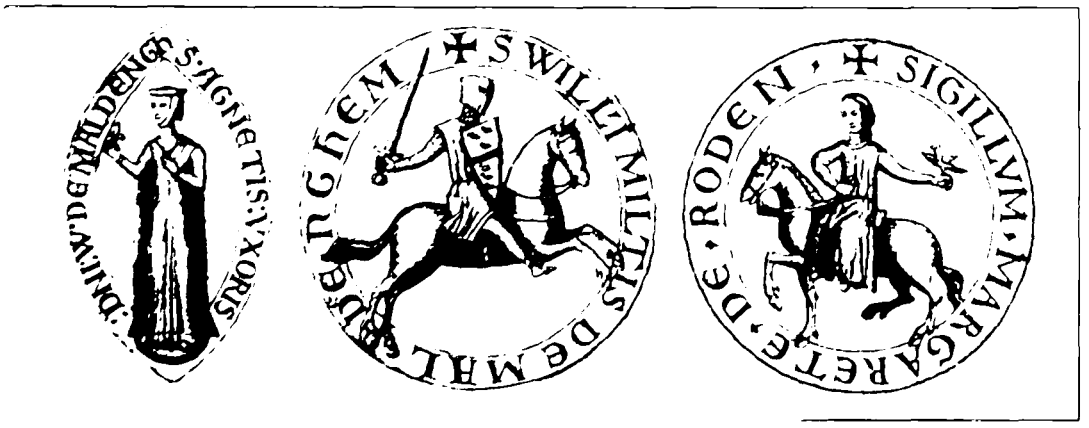

Het zegel van Willem I van Maldeghem met rechts dat van Margareta van Rode, zijn eerste vrouw, en links dat van Agnes van Gistel, zijn tweede vrouw (Jaarboek Ambacht Maldegem 6 (2000), p. 156)

Door het toekennen van de keuren van Nieuw Eeklo (Eeklo en Lembeke) en van Kaprijke in 1240 kregen de bewoners van Aalschoot een nieuw juridisch statuut. Ze mochten alleen in Eeklo of Kaprijke terechtstaan en waren niet onderworpen aan het gezag van de baljuw van het Brugse Vrije, de schepenen van Brugge, Gent of elders, alweer een vingerwijzing naar Maldegem. Hierdoor voelde Willem van Maldeghem zich in zijn rechten gekrenkt en hij wist zich zo sterk dat hij tegen gravin Johanna een klacht neerlegde bij het grafelijk hof. Arnulf van Oudenaarde, Walter van Gistel, Egidius van Brugge en Boudewijn van Belle, leenmannen van de

gravin en dus gelijken van Willem van Maldeghem, formuleerden in 1241 een bemiddelingsvoorstel (arbitrage) waarmee de twee partijen akkoord gingen: Willem van Maldeghem deed afstand van de rechtsuitoefening die hij opeiste in Aalschoot en kreeg daarvoor in ruil de helft van de boeten die werden geïnd in het Ambacht Maldegem.[34]

Graaf Thomas van Savoye en gravin Johanna van Constantinopel behielden de andere helft van de boeten en het recht om schepenen aan te stellen in het Ambacht Maldegem. Gravin de Lalaing en ook De Potter en Broeckaert hebben ongelijk als ze beweren dat de heren van Maldeghem toen de helft van hun rechten moesten afstaan.[35] Wel integendeel: ze kregen nu rechten die ze voordien, zoals blijkt uit de akte van 3 januari 1221, niet hadden. De akte van Valentijnsdag (14 februari) 1241 toont aan dat Willem van Maldeghem een compensatie kreeg voor rechten die hij moest derven en evenzeer dat Aalschoot, hoewel eigendom van de graven, voordien wel degelijk tot het ambacht Maldegem behoorde. Weer waren de Van Maldeghems erin geslaagd hun rechten in het ambacht Maldegem uit te breiden en zich als echte heren van Maldegem te doen erkennen.

Willem van Maldeghem werd belast met diplomatieke zendingen en trad meermaals op als scheidsrechter in betwistingen tussen leenmannen.

In 1250 stichtte de heer van Maldegem (*dominus de Maldenghem*) twee kapelanijen in de kerk van Maldegem ter ere van Maria moeder Gods, van de H. Amandus, van de H. Barbara en van alle heiligen tot lafenis van de zielen van zijn twee overleden echtgenotes.[36] De twee kapelaans kregen jaarlijks vijftien pond Vlaams om dagelijks de mis op te dragen, ofwel in de kerk van Maldegem ofwel in de kapel van Rezinge. De fundatie werd betaald uit de huur van de vier molens in Maldegem.

Volgens gravin de Lalaing sneuvelde Willem van Maldeghem op 4 juli 1253 in de slag bij Westkappele (Walcheren), waar hij voor Margareta van Constantinopel streed tegen Floris de Voogd, broer van de Hollandse graaf Willem II, om het bezit van Zeeland.

5 Filips II van Maldeghem, heer van Maldegem van 1253 tot 1274/1275.
° 1232 † vóór 1275

Filips II, de oudste zoon van Willem van Maldeghem en Margareta van Rode, volgde op 21-jarige leeftijd zijn vader op. Hij noemde zich "*castellanus et dominus de Maldeghem*", kastelein en heer van Maldegem. Hij huwde met Elisabeth Belle, die in een akte van 1255 dame van Maldegem genoemd wordt. In hetzelfde jaar 1255 bevestigde Filips II de fundatie van twee kapelanieën, door zijn vader gesticht in de kerk van Maldegem ten jare 1250, "*se annum xviii agente*", toen hij (= Filips II) 18 jaar oud was.[37] Verder vinden we zijn naam zelden in oorkonden terug,

wat erop wijst dat hij zich weinig inliet met het openbare leven. Op 27 maart 1274 overleed zijn vrouw en hij kort daarop, want in 1275 was hij al overleden.

Het is niet duidelijk welke feodale rechten en goederen Filips bezat buiten Rezinge en het ammanschap van Maldegem. Verschillende Van Maldeghems werden in de twaalfde en dertiende eeuw door de graaf van Vlaanderen met leengoeden begiftigd. In zijn testament heeft kannunik Arnold van Maldeghem het over "*feodis et feodalibus seu bonis que in feodum teneo*", feodaal goed, dat na zijn overlijden in 1276 naar zijn broers Hendrik en Jan ging en nadien terechtkwam bij de heren van Maldegem.[38] Hij bezat ook de tienden op het Goed van Hallinks.

6.1 Filips III van Maldeghem, genoemd de Getrouwe, heer van Maldegem van 1274/1275 tot 1299.
° ca. 1255 † na 1316

Filips III, zoon van Filips II en Elisabeth Belle, was al in 1275 ridder, kastelein en heer van Maldegem. Hij wordt ook heer van Leischoot (Oostwinkel) genoemd. Hij huwde met Maria van Rode, dame en schoutin van Wondelgem (Gullegem).

Filips III van Maldeghem was zeer verknocht aan de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, en hij leende hem in 1292 duizend pond Vlaams, een fiks bedrag, waarvoor hij van de graaf renten en wellicht ook meer heerlijke rechten in ruil kreeg. Een daarvan was een leen van honderd Doornikse pond per jaar bezet op de *hoofdredening*, dat zijn de inkomsten van de graaf van Vlaanderen, waarvan de heer van Maldegem een van de *hoofdredenaars* was.[39] De heer van Maldegem was domaniale ontvanger van grafelijke Spijkers en Brieven. De Spijker was een belasting in natura (veldvruchten, e.a.), oorspronkelijk samengebracht in de spijker of het *spicarium*, de voorraadschuur waar de *spicae* (korenaren) werden gestapeld. De brieven (van het Franse *briefs*, dat wil zeggen kleine belastingen) waren lijsten van gronden (en hun eigenaar) die waren belast met een jaarlijkse cijns ten gunste van de graaf.

Niet alleen financieel stond Filips III de graaf bij, ook militair kon Gwijde van Dampierre op hem rekenen. De heer van Maldegem koos resoluut de zijde van de oude graaf toen die in 1297 de feodale banden met Frankrijk en de Franse koning Filips IV (de Schone) verbrak. Daarop stuurde de Franse koning zijn troepen naar Vlaanderen. In 1299 werd Filips III van Maldeghem met de verdediging van Ieper belast en hij slaagde erin de stad in handen te houden. Karel van Valois, broer en vertegenwoordiger van de Franse koning in Vlaanderen, strafte de ontrouwe leenman en ontnam hem op 30 november 1299 het *manerium de Maldengueyn*, de ambachtsheerlijkheid Maldegem, niet alleen de grachten, weiden, warande en bossen rond het kasteel, maar ook de inkomsten en de rechtsbevoegdheid in het ambacht Maldegem.[40]

Begin januari 1300 rukte een Frans garnizoen op naar Aardenburg om de stad te straffen voor haar trouw aan de Vlaamse graaf. Daarop trok Filips III van Maldeghem met een legertje van ongeveer duizend man (leenmannen van zijn hof van Rezinge en Hallinks?) de Franse troepen tegemoet, maar hij werd op 17 januari 1300 in de omgeving van Maldegem verslagen.[41] Hijzelf werd gevangengenomen en het kasteel van Rezinge werd verwoest. Omwille van zijn trouw aan de Vlaamse graaf - de meeste Vlaamse edellieden kozen partij voor de Franse koning - kreeg Filips de eretitel *Le Loyale, De Ghetrouwe.*[42]

7 Alampsus van Montigny, heer van Maldegem van 1299 tot 1305?

Alampsus de Monteni, ridder, werd krachtens dezelfde akte van 30 november 1299 *in perpetuum en hereditarie* (voor eeuwig en erfbaar) beleend met alle bezittingen, inkomsten en bevoegdheden die Filips III van Maldeghem in het ambacht Maldegem had, en werd dus de nieuwe heer van Maldegem.[43]

6.2 Filips III van Maldeghem, de Getrouwe, heer van Maldegem van 1305? tot na 1316.

Waar en hoelang Filips gevangen zat, is niet geweten. Wel behoorde zijn broer, Willem van Maldeghem, tot de veertig Vlaamse edelen die in 1300 de Vlaamse graaf naar Parijs vergezelden om te gaan onderhandelen en daar werden gevangengenomen. Over Filips' eventuele deelname aan de Guldensporenslag in 1302 is niets bekend. Hij werd vermoedelijk pas vrijgelaten na de vrede van Athis-sur-Orge in 1305, toen de Vlaamse graaf in eer hersteld werd. Filips kreeg dan van Robrecht van Béthune, die zijn overleden vader Gwijde van Dampierre als graaf van Vlaanderen had opgevolgd, zijn goederen terug. Misschien kreeg hij bij die gelegenheid nog meer heerlijke rechten in het ambacht Maldegem, zoals het recht om zelf de schepenen aan te stellen en belastingen te innen. Filips III werd nadien door de graaf geregeld belast met diplomatieke opdrachten. Uit een charter van 1316 blijkt dat Filips toen nog in leven was. Hij werd in de kerk van Maldegem begraven.[44]

8 Filips IV van Maldeghem, heer van Maldegem van na 1316 tot ca. 1346.
° ca. 1280 † ca. 1346

Filips IV van Maldeghem, zoon van Filips III en Maria van Rode, was net als zijn vader heer van Maldegem en Leischoot. In het oudst bekende leenregister van de Burg van Brugge uit 1325 wordt het leen, de heerlijkheid Maldegem, als volgt omschreven: "*Mons. de Maldeghem tient en fief le manor de resinghe terre pret bos rentes singerie haute & basse environ de .l. homage.*"[45] (Mijnheer van Maldegem houdt in leen het kasteel van Rezinge, grond, weiden, bossen, renten, hoge en lage heerlijkheid, ongeveer vijftig manschappen (of achterlenen). Uit deze summiere beschrijving kunnen we opmaken dat Filips IV naast Rezinge ook

de heerlijke rechten had met de hoge en lage justitie, wat de heren van Maldegem in 1241 nog niet bezaten. Uit latere leenverheffingen weten we dat de grond rond het kasteel van Rezinge tiendevrij was, logisch, want het was oorspronkelijk eigendom geweest van de graaf. Vijftig mannen had de heer van Maldegem aan zich gebonden door hen te belenen met een stuk grond. Daar stond natuurlijk iets tegenover, meestal een paar schapen handschoenen of een offerpenning, die de leenmannen van het leenhof van Rezinge jaarlijks moeten leveren in de kerk van Maldegem.

Filips IV was in eerste huwelijk verbonden met Maria van Edingen en had bij haar twee dochters. Zijn tweede vrouw was Yolande de Mortagne, zij overleed op 12 oktober 1341 en liet hem drie kinderen na. Ze werd begraven in het Sint-Barbarakoor van de kerk van Maldegem.[46]

Ook Filips IV van Maldeghem was een trouwe volgeling van de Vlaamse graaf, Lodewijk van Nevers, en was tegenwoordig bij de ondertekening van de vrede van Dendermonde op 31 maart 1336 tussen de Vlaamse graaf en de Brabantse hertog. Hij vocht met het grafelijk leger aan de zijde van Filips van Valois' troepen tegen de Engelsen in de Honderdjarige Oorlog en sneuvelde (vermoedelijk in 1346) in Lihons en Santerre, een dorp dichtbij Roye (département Somme-Picardië) in Frankrijk. Zijn lichaam werd naar Maldegem overgebracht en er in het koor van de kerk begraven.

9 Filips V van Maldeghem, heer van Maldegem van 1346 tot 1374.
° ca. 1305 + 14 aug 1374

Filips V van Maldeghem, zoon van Filips IV en Yolande de Mortagne, volgde omstreeks 1346 zijn vader op als heer van Maldegem en Leischoot. Hij huwde een eerste maal met Sibille van Borssele, bij wie hij negen kinderen verwekte en die op 18 oktober 1352 overleed. Hij trad omstreeks 1358 een tweede maal in het huwelijk, met Maria van Béthune.

Zoals blijkt uit vele akten, was Filips V van Maldegem een belangrijk raadgever en intimus van graaf Lodewijk van Male. Aan hem verleende de Vlaamse graaf op 11 augustus 1350 het recht om in Maldegem wekelijks een marktdag te houden op maandag en jaarlijks twee jaarmarkten, de eerste op de donderdag en vrijdag na Sinksen en de tweede op 4 en 5 september.[47]

Op 12 december 1360 benoemde de graaf hem tot ruwaard (landvoogd of plaatsvervanger van de graaf) van Vlaanderen en in 1364 nam Filips V met twee van zijn zonen (Filips en Jan) aan de zijde van Jean IV de Montfort (of de Bretagne), een zoon van Margareta van Vlaanderen, zegevierend deel aan de slag van Auray (Morbihan) in de Bretoense successieoorlog.

Filips V komt voor op een adelslijst van het graafschap Vlaanderen, vermoedelijk daterend van 1362-1363.[48]
Filips V en zijn vader zijn er in het tweede en derde kwart van de veertiende eeuw in geslaagd hun macht en bezit in het ambacht Maldegem nog aanzienlijk uit te breiden, zoals blijkt uit het leenregister van 1365, waarin hun heerlijke rechten in Maldegem omschreven worden.[49] Naast de helft van de boeten in het Ambacht, bezit de heer van Maldegem ook het ammanschap, de belasting op bier (grute), het molenrecht, de vogel- en visvangst. Hij bezit een penningrente van jaarlijks 200 pond parisis, een kapoenrente (duizend kapoenen!), een hoenderrente (500 kippen) en een evenrente (haverrente) van 386 hoed (droge inhoudsmaat van 198,56 liter) haver. Al die renten zijn bezet op percelen grond in Maldegem, waarvan de eigenaars naargelang van de oppervlakte een deel van het geld, een aantal kapoenen of een hoeveelheid haver moeten leveren. Bij het kasteel van Rezinge, waar hij woonde (*te Resynghe in min huus*) horen dan nog 130 achterlenen.[50] In 40 jaar tijd, tussen 1325 en 1365 heeft de heer van Maldegem nog eens 80 stukken van zijn feodaal leengoed van Rezinge in achterleen gegeven aan (meestal) inwoners van Maldegem veelal in ruil voor een paar schapen handschoenen per jaar en tien procent van de waarde van het leen bij overdracht (erfenis of verkoop).

In 1365 hield Filips V ook nog het Hof van Hallinks in Maldegem in leen van de graaf van Vlaanderen. Hallinks was toen een kasteelruïne met grond errond en dertig manschappen of achterlenen. Dat leen was in 1225 nog in handen van een Maldegems edelman Lambert Hallinc, van wie gravin de Lalaing, alweer zonder historische grond onder haar voeten, beweert dat hij een zoon van Geeraard van Maldeghem zou zijn geweest![51] De Hallincs moeten in Maldegem een belangrijke familie geweest zijn, want leden ervan werden begraven in de kerk van Maldegem.[52] Vermoedelijk zijn de van Maldeghems door huwelijk en erfenis in het bezit gekomen van de eigendommen van de familie Hallinc.

De heer van Maldegem legateerde aan de kerk van Maldegem een jaarlijkse rente van vijf pond parisis en acht denier voor een jaargetijde te zijner nagedachtenis en die van zijn beide echtgenotes.[53]
Filips V van Maldeghem overleed op 14 augustus 1374 en werd begraven voor het hoogaltaar in de kerk van Maldegem.[54]

10 Filips VI van Maldeghem, heer van Maldegem van 1374 tot 1 januari 1389.
° ca.1340 † 1 januari 1389

Filips VI van Maldeghem, zoon van Filips V en Sibille van Borssele, nam in 1364 samen met zijn vader deel aan de slag bij Auray, een veldslag in de Bretoense successieoorlog. Hij trad in 1370 in het huwelijk met Maria van Grimbergen, die hem vijf kinderen schonk. Zij erfde als feodale erfgenaam de heerlijkheden van Moerzeke (Hamme), Berlegem, Rode, Machelen, etc., waardoor die in handen van de Van

Maldeghems kwamen. Voortaan werd Filips VI ook *heere van Moerzeke* genoemd.

Tijdens de Gentse opstand (1379-1382) tegen Lodewijk van Male koos Filips VI van Maldeghem uiteraard de kant van de Vlaamse graaf. Het kasteel van Rezinge werd in mei 1381 door de Gentse opstandelingen in brand gestoken. Aan de zijde van de Bruggelingen werd Filips VI op 3 mei 1382 door de Gentenaars verslagen in Assebroek, waar zijn broer Lodewijk sneuvelde. Met de hulp van zijn schoonvader, Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, kon Lodewijk van Male in de Slag van Westrozebeke op 27 november 1382 toch nog de overwinning behalen. Begin 1383 werd Rezinge opnieuw grondig verwoest door de bendes van Filips van Artevelde. De heer van Maldegem verbleef dan afwisselend in Dendermonde en in Moerzeke, waar hij ook heer was. Zijn naam staat op een adelslijst van het graafschap Vlaanderen, daterend van 1384-1386.[55] Hij overleed op 1 januari 1389 werd naast zijn vrouw in de kerk van Maldegem begraven.

11 Filips VII van Maldeghem, heer van Maldegem van 1389 tot na 1419.
° ca. 1375 † na 1419

Filips VII van Maldeghem, zoon van Filips VI en Maria van Grimbergen, was zeker nog minderjarig, toen hij zijn vader opvolgde. Hij woonde in Moerzeke en huwde met Margriet van Halewijn, dochter van Willem, heer van Uitkerke. In een tweede huwelijk had hij Margriet van Gistel als vrouw. In tegenstelling tot zijn broer Geeraard, die kamerling was van Jan zonder Vrees en Filips de Goede, baljuw was in Brugge en Dendermonde en belast werd met diplomatieke opdrachten, speelde Filips VII een geringe rol in het openbare leven. Hij nam deel aan het groot steekspel dat de heren van Gruuthuse en van Gistel in Brugge organiseerden in 1392 en trad op als commissaris van de graaf om de rekeningen van de steden te controleren, o.m. in Eeklo in 1417. Op 15 januari 1419 droeg hij een leen in Bazel over aan zijn zus Maria.
Filips VII werd begraven in het koor van de kerk van Moerzeke, we weten niet wanneer, de graftombe werd tijdens de beeldenstorm (1566) verwoest.

12 Filips VIII van Maldeghem, heer van Maldegem van na 1419 tot ca. 1445.
° ca. 1400 † ca. 1445

Filips VIII van Maldeghem, zoon van Filips VII en Margriet van Halewijn, was nog minderjarig, toen hij heer van Maldegem werd. In het leenregister van de Burg van Brugge uit 1384 staat bij de aanvullingen na het overlijden van Filips VII als feodaal opvolger *Philipe v maldeghem zijn kint*. Filips VIII trouwde een eerste maal met Ysabeau de Roye, die kinderloos overleed, en een tweede maal met Gertrude van Reimerswaal, die hem vier kinderen schonk. Zijn oudste zoon Filips erfde de lenen in

het Brugse Vrije en zijn oudste dochter Margareta kreeg, met toestemming van haar oudste broer als feodaal erfgenaam, Moerzeke, Rode en Machelen.

13 Filips IX van Maldeghem, heer van Maldegem van ca. 1445 tot 1483.
° ca. 1430 † 29 december 1483

Filips van Maldeghem, zoon van Filips VIII en Gertrude van Reimerswaal, nam als jonge kerel deel aan toernooien in Brugge en Rijsel in 1445. In die periode overleed zijn vader en volgde hij hem op als heer van Maldegem. Hij onderscheidde zich in de slag van Gavere in de strijd tegen de Gentenaars en werd daarvoor geridderd. Filips was (vóór 1459) getrouwd met Jeanne de Wavrin (° 1416), dochter van Valerand, heer van Wavrin, Lillers, Malanoi en St. Venant, alle gelegen in het graafschap St. Pol in Noord-Frankrijk. Hun enige zoon, Filips, overleed op jonge leeftijd.

Filips IX van Maldeghem was tussen 1452 en 1477 schepen en burgemeester van het Brugse Vrije. Zijn naam komt voor op een convocatielijst van de Vlaamse adel voor de generale vergadering van de Staten van Vlaanderen in 1464.[56] Hij vervulde in die periode veel opdrachten voor de Bourgondische hertog Karel de Stoute, die ook graaf van Vlaanderen was. Na de slag bij Nancy (1477), waar Karel de Stoute sneuvelde, werd hij door de Staten van Vlaanderen met een gezantschap naar de Franse koning gestuurd om te onderhandelen over vrede. Filips IX van Maldeghem behoorde tot de grafelijke commissie die Guy de Brimeu, heer van Humbercourt, en Willem Hugonet, heer van Middelburg, over hun rol in die onderhandelingen moest ondervragen, maar niet tot de rechtbank van Gentse schepenen die de twee belangrijkste raadsheren van Maria van Bourgondië ter dood veroordeelde en op de Vrijdagmarkt in Gent liet terechtstellen.[57] Hij werd er door de Gentenaars van verdacht te hebben geijverd voor de centralisatiepolitiek van de graven van Vlaanderen en te hebben gehandeld tegen de belangen van de Vlaamse steden. De heer van Maldegem werd in verdenking gesteld en veroordeeld tot het plaatsen van vier zuilen op de Vismarkt (nu Groentemarkt) in Gent met de wapenschilden van Oostenrijk, Bourgondië, Vlaanderen en Gent.

Het kasteel van Rezinge werd andermaal verwoest tijdens de opstand van de Vlaamse steden tegen Maximiliaan van Oostenrijk, maar toen woonde Filips al enkele tijd in Dendermonde.
Filips IX leidde geen voorbeeldig leven. Hij verstootte zijn vrouw en huwde in 1475 een jonge Antwerpse weduwe, waarvoor in de ban van de heilige kerk werd geslagen en waardoor hij zijn maîtresse uiteindelijk moest verlaten. De heer van Maldegem had geen kinderen en geen opvolgers, hij maakte verder grote sier en nadat hij het grootste deel zijn vermogen verkwist had, ging hij een lening aan bij Karel van Halewijn, een Brugs edelman, die tot de oude vorstelijke elite behoorde. Karel was de oudste zoon van Karel van Halewijn, heer van Uitkerke (Blankenberge), en een kleinzoon van Joos van Halewijn, de gewezen grootbaljuw van Brugge, en een

achterneef van Filips van Maldeghem.[58] Joos van Halewijns grootvader was Geeraard van Maldeghem, broer van Filips VII, Filips' grootvader. Filips kon in 1483 zijn schulden niet meer terugbetalen en schonk drie dagen voor zijn overlijden aan Karel van Halewijn de jonge drie lenen: de (gehypothekeerde?) heerlijkheid Maldegem, het Goed van Hallinks en een penningrente van honderd Doornikse pond.[59]

De toestemming om het feodale goed weg te schenken had hij onder morele druk afgedwongen van zijn twee zussen, de feodale erfgenamen: de zwakzinnige Maria en zijn andere zus Margareta met haar man François Cavalcanti. Als we gravin de Lalaing mogen geloven werd Filips diezelfde dag op weg van Moerzeke naar Maldegem door een beroerte getroffen en overgebracht naar het huis van Karel van Halewijn, heer van Uitkerke, in Brugge, waar hij drie dagen later, op 29 december 1483, overleed. De verkoop/schenking van de heerlijkheid Maldegem ging dus alleszins door in verdachte omstandigheden. Op 1 januari 1484 werd Filips stoffelijk overschot op een plechtige wijze naar Maldegem gebracht waar men het in de kerk op een praalbed opbaarde. Gedurende de nacht hield de parochiegeestelijkheid de wacht bij hem en 's anderendaags werd hij met veel ceremonie begraven en bijgezet in het koor van de kerk van Maldegem.

Met Filips IX van Maldeghem kwam een einde aan het geslacht Van Maldeghem als heren van het ambacht Maldegem. Meer dan 42 jaar procedeerden Filips' erfgenamen tegen de Van Halewijns om het bezit van de heerlijke eigendommen in Maldegem. Zowel Jean de Silly, heer van Risoit, als Iwein van Ophem, twee nazaten van Sibille van Maldeghem, dochter van Filips VI van Maldeghem en vrouw van Sohier de Silly, eisten de nalatenschap op. Toen bleek dat ze in dezelfde graad verwant waren, maar Iwein van Ophem de oudste was, zette die het proces voort.[60]

14 Karel van Halewijn, heer van Maldegem van 1483 tot 1498.
° ca. 1440? † 1498

Karel van Halewijn, zoon van Karel van Halewijn de oude en Adrienne de Baenst, kwam eind december 1483 in het bezit van drie leengoeden (de heerlijkheid Maldegem, het Goed van Hallinks met zijn leenhof en de penningrente van honderd Doornikse pond), die hij gekocht/gekregen had van Filips IX van Maldeghem. Onder de aanvullingen bij de heerlijkheid Maldegem in het Brugs leenregister van 1468 staat *Charles va. Halewijn p(er) ghyft*, zonder datum. Er staat dus niet *by coope*, wat erop wijst dat Karel de heerlijkheden kreeg, vermoedelijk in kwijtschelding van Filips' schulden. Volgens gravin de Lalaing kocht Karel de oude het feodale erfgoed van Filips IX ten gunste van zijn oudste zoon Karel.[61] In de schenkingsakte van 26 december 1483 staat: "*ende bleven dezelve twee leenen ... te joncker Charles van Halewins behoef*". Met *Charles van Halewi(j)n* moet in de twee teksten Karel de

jonge bedoeld zijn en niet zijn vader, anders zou er zeker *heere van Uutkerke* aan toegevoegd geweest zijn.

Karel van Halewijn was de oudste zoon van Karel van Halewijn, heer van Uitkerke, en van Adrienne de Baenst, een dochter van Soyer/Zeger/Zeghin de Baenst, die zich heer van Lembeke noemde, en een kleindochter van Jan II de Baenst, heer van Sint-Joris-ten-Distel. Zowel in Brugge als in Gent had de familie de Baenst een sterke machtspositie.[62] Sedert 1468 was Karel van Halewijn de oude actief in de Brugse stadspolitiek en hij trad tegelijk in vorstelijke dienst. Hij steunde Maximiliaan van Oostenrijk, regent voor Filips de Schone na het overlijden van Maria van Bourgondië, in zijn oorlog tegen Frankrijk en in zijn pogingen tot centralisatie van het bestuur, een politiek die regelrecht inging tegen de belangen van de Vlaamse steden. Hij hield beide kampen (Vlaamse steden versus Maximiliaan) te vriend en bleef hoogbaljuw van Brugge en van het Vrije zelfs na de gevangenneming van Maximiliaan van Oostenrijk in Brugge in 1488, een functie die hij vervulde tot 1496.[63] Na zijn overlijden in 1497 werd zijn zoon Karel, heer van Maldegem, ook heer van Uitkerke.

De Grote Raad van Mechelen gaf Karel van Halewijn de jonge in 1486 voorlopig gelijk in het proces dat Iwein van Ophem tegen hem aanspande om het bezit van de heerlijkheid Maldegem, en bevestigde in 1497 die uitspraak.[64] Van Karel van Halewijn de jonge schreef de kroniekschrijver Rombout de Doppere dat hij een dronkaard en een wellusteling was en dat dit nog wel meer voorkwam bij de adel.[65] Hij huwde met Isabeau de Playnes, maar hij had geen mannelijke erfgenaam. Isabeau de Playnes, die hertrouwde met Jacques de Thiennes, heer van Kaster, was eigenares van 191 roede grond in de Noordstraat in Maldegem, waar later het Kasteeltje zou verrijzen. Zij of een van haar voorvaderen had die grond vermoedelijk gekregen of gekocht van de graaf van Vlaanderen, die het vroeger in eigendom had. Karel van Halewijn stierf in 1498.

15 Jan van Halewijn, heer van Maldegem van 1498 tot 1504.
° ca. 1445 † 1504

Jan van Halewijn, de tweede zoon van Karel van Halewijn de oude en Adrienne de Baenst, dus een jongere broer van Karel, erfde de heerlijkheid Maldegem na het overlijden van zijn broer. Hij overleed zonder erfgenamen in 1504.

16 Jacob van Halewijn, heer van Maldegem van 1504 tot 1544.
° ca. 1450 † 1544

Jacob van Halewijn, de derde zoon van Karel van Halewijn de oude en Adrienne de Baenst, verhief de heerlijkheden Maldegem en Hallinks op 20 februari 1504 *by der doodt van Jan zyn broeder.*[66] In 1515 liet hij een denombrement van de heerlijkheid Maldegem opmaken.[67] Op

13 april 1526 bevestigde de Grote Raad van Mechelen na een nieuwe betwisting door de erfgenamen van Iwein van Ophem, Jacob van Halewijn als heer van Maldegem.[68] Hij was een machtig man, raadsheer van keizer Karel, hoogbaljuw van Brugge, baljuw van Blankenberge, enkele jaren burgemeester van Brugge, heer van Uitkerke, Leischoot en ook van Maldegem.

Hij was gehuwd met Katelijne van Halewijn, een verre nicht van hem. Rombout de Doppere schrijft dat zij een der schoonste vrouwen was van het land.[69] Jacob van Halewijn was gedurende veertig jaar heer van Maldegem en hij heeft veel gedaan voor Maldegem. Hij woonde in Brugge, maar liet in 1525 een residentie in Maldegem, het Kasteeltje in de Noordstraat, optrekken. Zijn feodaal kasteel Rezinge lag sedert de oorlog tegen Maximiliaan van Oostenrijk in puin.
Jacob stichtte een kapelanij in de kerk van Maldegem. De voorwaarden van die stichting liet hij beitelen op een grote steen, die in de kerkmuur ingemetseld werd. Die steen zit nu nog verborgen achter een houten lambrisering, rechts van het St.-Barbara-altaar. De fundatie bestond in een wekelijkse mis voor de overledenen, op te dragen in het St.-Barbarakoor, maar ook soms in de kapel te Rezinge. Dit maakt het aannemelijk dat hij behalve de kapel ook het kasteel van Rezinge liet herstellen.

Fundatiesteen van Jacob van Halewijn in de kerkmuur van het Sint-Barbarakoor (nu achter lambrisering).

De heer van Maldegem wist zijn bezit in Maldegem uit te breiden. Hij kocht het leengoed De Briel bestaande uit 21 gemet grond ten zuidwesten van Maldegem met een haver- en een penningrente, van jonkvrouw Agniete van Rooden, de vrouw van Anthuenis Bonnet.

Jacob van Halewijn stierf op hoge leeftijd in 1544, zijn vrouw was hem dan al twaalf jaar ontvallen. Ze werden samen in het hoogkoor van de kerk van Maldegem (boven de grafkelder van de Van Maldeghems!) begraven onder een zwartmarmeren graftombe met de ligbeelden van een ridder en zijn vrouw.[70]

17 Filips van Halewijn, heer van Maldegem van 1544 tot 1557.
° ca. 1480 † 1557

Filips van Halewijn, zoon van Jacob van Halewijn en Katelijne van Halewijn, volgde in 1544 zijn vader op als heer van Maldegem. Hij huwde met Marie de Mérode, dochter van Richard IV, baron van Frentz, en van Francisca van Bouchoute, en had geen kinderen. Filips werkte in grafelijke dienst. *Philippe de Haluwin, ridder, heer van Maldeghem*, was in 1545, 1546, 1551, 1552, een van de commissarissen die de wet in Eeklo vernieuwden.[71] Filips van Halewijn was de laatste heer van Maldegem die op zijn heerlijkheid verbleef. Hij stierf in 1557 en werd begraven in het koor van de kerk in Maldegem, in de grafkelder van zijn vader Jacob.

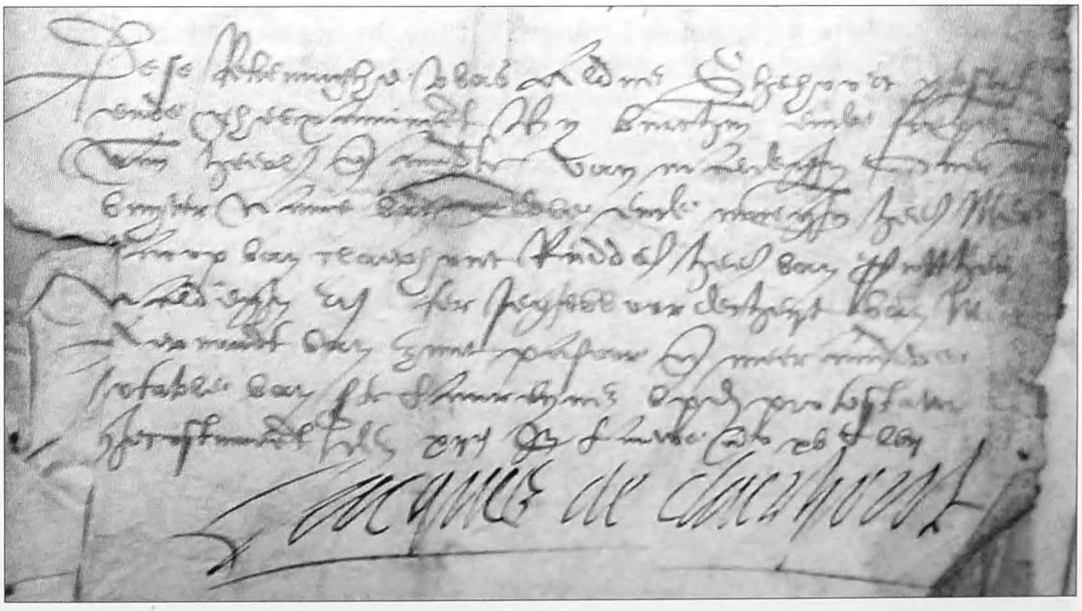

Jacques de Claerhout ondertekende op 12 lauwe (januari) 1557 de parochierekening van Sint-Laureins in tegenwoordigheid van pastoor Aernoudt van Zuut en meer andere notabelen van Sint-Laureins.

18 Jacob van Claerhout, heer van Maldegem van 1557 tot 1566.
° 1529 † 10 mei 1566

Jacob van Claerhout, hij tekende met *Jacques de Claerhout*, zoon van Willem van Claerhout en Johanna van Halewijn, en een kleinzoon van Jacob van Halewijn, erfde de heerlijkheden Maldegem en Hallinks

van zijn oom Filips van Halewijn, die in 1557 kinderloos overleed. Ook zijn twee ooms waren jong gestorven zonder nakomelingen.[72] Zijn moeder, Johanna van Halewijn, was dus een zus van Filips. Zij was in 1522 getrouwd met Willem van Claerhout, heer van Pittem, die in Brugge en Pittem woonde. Na het overlijden (1529) van haar echtgenoot, hertrouwde ze in 1530 met Joos van der Gracht, heer van Axel en Zuiddorpe. Ze woonde in Zuiddorpe en overleed er in 1552.[73]

Jacob van Claerhout was ook heer van Pittem, Uitkerke, Guise (of Guysen, dat Zevekote, Zande, Koekelare, Stalhille, Vlissegem, Houtave, Mariakerke, Middelkerke, Jabbeke en Roksem omvatte), Couchy of Coutsy, Koolskamp, Assebroek, etc. Hij woonde in Brugge en liet in 1549 zijn huis in de Heilige-Geeststraat in Brugge herbouwen in renaissancestijl. Het Hof van Pittem, nu het Bisschoppelijk Paleis, was de zetel van zowel de heerlijkheden van Pittem als van Maldegem, die van daaruit werden bestuurd. Ook het leenhof van Rezinge en wellicht Hallinks hield er zijn zittingen.

Jacob van Claerhout huwde een eerste maal met Françoise van Gavere d'Escornaix, burggravin van Erembodeghem, die in 1556 kinderloos overleed. Zijn tweede vrouw (sedert 1559) was Anne de Mérode de Frentz (1532-1575), bij wie hij twee kinderen had: een zoon Lamoraal, die zijn vader opvolgde, en een dochter Odilia (1565-1595), die met Jacques Philippe de Gand-Vilain (1563-1628) huwde en van wie een nazaat in 1710 de heerlijkheid Maldegem zal erven.
Hij was ook in grafelijke dienst als kapitein van Sluis (1549) en baljuw van Blankenberge (1555-1562)

Jacob van Claerhout verkocht op 1 juli 1558 de heerlijkheid Leischoot-Hoetsel in Oostwinkel en Zomergem voor 940 gulden aan Joos van Maldeghem, zoon van Jan van Maldeghem en Johanna van Halewijn, verre verwanten van moederszijde. Op 6 maart 1559 kocht hij voor vier duizend carolusgulden (van veertig groot het stuk) het Maldegemse deel van de heerlijkheid van de Oudse (*den Houdtschen*) van Cornelis vander Eycken, heer van Buneres en van Sint-Joris, die de gehele heerlijkheid op 19 december 1558 had gekocht van Filips II, die in geldnood zat.[74] De koning (ook graaf van Vlaanderen) had de rechten die hij vanouds bezat in die dorpen, samengebracht in een nieuwe heerlijkheid die afhing van het leenhof van de Burg van Brugge. Voor het ambacht Maldegem betroffen dat belangrijke heerlijke rechten, zoals het aanstellen van burgemeester en schepenen, maar ook de rechten die de graaf sedert 1241 deelde met de heer van Maldegem, nl. de helft van alle boeten in het ambacht Maldegem. Willem van Maldeghem had toen de andere helft gekregen in ruil voor afstand van de rechtsuitoefening die hij opeiste in Aalschoot. Door de aankoop van de heerlijkheid van de Oudse bezat de heer van Maldegem nu alle heerlijke rechten in het ambacht Maldegem.
Jacob van Claerhout overleed in 1566 op 36-jarige leeftijd.

19 Lamoraal van Claerhout, heer en baron van Maldegem van 1566 tot 1591.
° ca. 1560 † 1591

De minderjarige Lamoraal van Claerhout, de enige zoon van Jacob van Claerhout en Anne de Mérode, werd na de dood van zijn vader, heer van Maldegem. De leenverheffing gebeurde in 1567. Zijn moeder Anne de Mérode fungeerde tot zijn meerderjarigheid als vrouw van Maldegem *(douairière de Maldeghem).* Tijdens de geuzenberoerten verbleef Lamoraal van Claerhout een tijdje in het buitenland en bij zijn terugkomst in het land in 1584 schonk Maldegem hem een paard.[75] In die periode werd het ambacht Maldegem verheven tot baronie, omdat Lamoraal van Claerhout tot baron van Maldegem werd verheven, in de adelstand een rang hoger dan ridder. Hij mocht voortaan een baronnenbaret boven zijn wapenschild dragen. Een akte van baronsverheffing is niet bewaard en wordt nergens vermeld. In 1586 was hij getuige van het huwelijk van zijn zus Odilia met Jacques Philippe de Gand-Vilain en wordt hij baron van Maldegem genoemd.

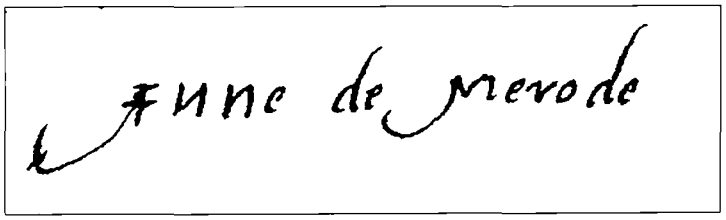

De handtekening van Anna de Mérode, weduwe van Jacob van Claerhout, onder een rekening van 1579.

Lamoraal van Claerhout huwde met de Waalse Françoise d'Ongnies, dochter van François, heer van Beaurepaire en Beaumont (Artois), die hem een zoon (jong overleden) en twee dochters schonk: Anne en Odilia Francesca (Françoise). Hij woonde zoals zijn vader in het Hof van Pittem te Brugge. In Maldegem liet hij zich vervangen door een zaakvoerder, zoals ook de volgende heren van Maldegem dat zullen doen.

In 1591 schreef de renaissancedichter jonker Jan van der Noot een lofgedicht op Lamoraal van Claerhout en zijn vrouw Françoise d'Ongnies. De heer van Maldegem wordt in 55 verzen geprezen als bewonderaar van de kunst en als weldoener van de dichters en zijn vrouw wordt in zeven Franse verzen gecomplimenteerd voor haar wijsheid, schoonheid en statigheid.[76]

Lamoraal van Claerhout stierf, zoals zijn vader, vrij jong in 1591. Zijn weduwe, Françoise d'Ongnies, was nu *vrouwe douagiere* (douairière) van Maldegem, dat recht behoorde tot haar weduwegoed, tot haar oudste dochter meerderjarig was.

20 Françoise d'Ongnies, barones van Maldegem van 1591 tot 1610.

De weduwe van Lamoraal van Claerhout was als douairière vrouw van Maldegem tijdens de minderjarigheid van haar dochter Anna. Zij hertrouwde met Adrien II de Noyelles, markies van Lisbourg, graaf van Croix, heer van Flers, Boncourt, etc., die weduwnaar was van Anna de Gand-Vilain. In het begin van de zeventiende eeuw behoorde Adrien de Noyelles enkele malen tot de commissarissen die in opdracht van de graaf de wet van Eeklo kwamen vernieuwen.

21 Anna van Claerhout, barones van Maldegem van 1610 tot 1636.
° ca. 1590 † 1636

Anna van Claerhout, dochter van Lamoraal van Claerhout en Françoise d'Ongnies, werd in 1610, toen ze meerderjarig werd, vrouw van Maldegem. Ze huwde in 1610 met haar stiefbroer, Jacques de Noyelles, markies van Lisbourg, graaf van Croix, heer van Flers, Boncourt en andere plaatsen in Frans Vlaanderen, zoon van Adrien. Jacques de Noyelles diende de graaf/koning van Spanje als commissaris voor het vernieuwen van de magistraten in Vlaanderen (Eeklo, 1615 tot 1625) en werd hoofd van de financiën in de Spaanse Nederlanden. Hij liet in 1613 het kasteel van Maldegem herbouwen. Sanderus schrijft: "*Het fraai Paleis of Kasteel 't welk men 'er ziet, is door den tegenwoordigen Heer van Maldeghem, den Vryheer Jakob van Noyelle, Mark-Graaf van Lisburg, en Graaf van Croix, opgerecht, ter plaatze daar het oude Kasteel, en de Woonplaats der oude Heeren van Maldeghem, die onder de Grooten van Vlaandre zeer machtig en ryk geweest zyn, gestaan heeft.*"[77] Hij gebruikte daarvoor, onder andere, stenen van het afgebroken gasthuis (niet het hospitaal) van Maldegem dat stond op de hoek van de Katsweg en de Mevrouw Courtmanslaan.[78] Het kasteel van Rezinge werd bewoond door de zaakwaarnemer of intendant van de barons van Maldegem, François des Trompes en na hem Cornelis van Torre.[79] Het echtpaar de Noyelles-van Claerhout had twee kinderen, Eugène en Marie-Françoise, die vrij jong stierven. Na Anna van Claerhouts dood in 1636 gingen haar bezittingen naar haar nichtje Isabella, de enige dochter van haar zus Odilia Francesca.[80] Anna van Claerhout werd begraven in de kerk van de Jezuïeten in St.-Omaars.

22 Isabel/Isabella de (Acevedo y) Zuñiga, barones van Maldegem van 1636 tot 1648.
° ca. 1600 † 1648

Isabel de Zuñiga (in Vlaamse akten Isabella genoemd, in Latijnse teksten Elisabetha), dochter van Baltasar de Acevedo y Zuñiga en Odilia Francesca van Claerhout (ook Françoise genoemd), volgde in 1636 (jaar van de leenverheffing) haar tante, Anna van Claerhout, op als barones van Maldegem. Haar moeder was een jongere zus van Anna van Claerhout en was getrouwd was met de hoge Spaanse edelman, don Baltasar de (Acevedo y) Zuñiga, zevende graaf van Monterrey, die tussen

1599 en 1603 ambassadeur was van koning Filips III in de Spaanse Nederlanden.[81] Isabella's vader was een vertrouweling van de Spaanse koning en speelde tot zijn dood in 1622 een beslissende rol in de Spaanse binnenlandse en buitenlandse politiek. Hij behoorde dan ook tot de *Grandes de España*, de Spaanse grootadel. Isabella werd opgevoed in Vlaanderen (Brussel?), Rome en Wenen, waar haar vader ambassadeur was geweest, en woonde in Spanje. Het is zelfs niet bekend of ze ooit in Vlaanderen verbleef. Na de dood van haar vader werd ze de achtste gravin van Monterrey, gravin van Fuentes de Valdepero en Grande de España. In 1632 werd ze de eerste markiezin van Tarazona en in 1636 barones van Maldegem en vrouw van de heerlijkheden in Vlaanderen, die ze van haar tante erfde. Isabella de Zuñiga huwde een eerste maal met Fernando de Guzmán Osorio y Valdés, tweede markies van Valdunquillo, die kinderloos overleed. Haar intendant of zaakwaarnemer in Pittem, Koolskamp en Ayshove was (sedert 1622, nog onder Anna van Claerhout) Joost Verbiest, die in Pittem woonde en die zijn zoon naar zijn broodheer, Ferdinand heette. Ferdinand Verbiest (1623-1688), de bekende jezuët, bracht het als astronoom tot mandarijn aan het keizerlijke hof in China. Joosts' broer, Pieter Verbiest, was griffier en notaris in Maldegem. Hij kocht in 1630 het Kasteeltje in de Noordstraat en liet het verbouwen.[82] In 1639 was Antonio de Fuentes, die in het het Hof van Pittem in Brugge woonde, intendant van Isabella de Zuñiga. Jacques Meynaert, die op het kasteel van Rezinge woonde, was haar zaakgelastigde in Maldegem, [83]

In tweede huwelijk was Isabella de Zuñiga verbonden met Fernando de Toledo Fonseca y Ayala, derde graaf van Ayala, heer van Coca, Villorias en Virrey de Sicilia. Sindsdien werd ze ook Isabel de Zuñiga y Fonseca genoemd, in Vlaamse teksten Isabella de Zuniga et/ende Fonseca. Door haar huwelijk gingen al haar rechten over op haar man die toen ook baron van Maldegem werd genoemd.[84] Het echtpaar kreeg op 18 oktober 1639 in Madrid een dochter Inés, die in de Vlaamse akten altijd Agnes genoemd wordt. Voor haar geboorte schreef de jonge Ferdinand Verbiest, leerling aan het jezuïetencollege in Kortrijk, enkele gedichten die in 1640 werden gepubliceerd.[85]
Isabella de Zuñiga stierf op 16 januari 1648 en werd begraven in Avila Fuente waar ook haar voorouders begraven waren.

23 Inés/Agnes Francisca de Fonseca y Zuñiga, barones van Maldegem van 1648 tot 1710.
° Madrid 1639 † 1710

Inés (of Agnes) Francisca de Fonseca y Zuñiga, de enige dochter van Ferdinando de Toledo Fonseca y Ayala en Isabel de Zuñiga, erfde in 1648 de goederen en titels van haar moeder. Ze liet de heerlijkheid Maldegem verheffen op 12 september 1648.[86] Tot haar meerderjarigheid zal haar vader optreden als heer van Maldegem. Agnes de Fonseca werd dus barones van Maldegem, vrouw van Pittem, Assebroek, etc. en na de dood van haar vader ook negende gravin van Monterrey, vierde gravin

van Ayala, gravin van Fuentes de Valdepero, tweede markiezin van Tarazona, vrouw van Biedma, Ribera y Ulloa, en was Grande de España. In 1655 was Joos de Stobbelaere haar intendant in Maldegem.

Agnes trouwde in 1657 met Juan Domingo de Haro y Guzmán, een Spaans edelman, die daardoor ook graaf werd van Monterrey en van Fuentes, markies van Tarazona, baron van Maldegem, heer van Guise, Couchy, en van veel andere plaatsen. Haar man kwam als commandant van een regiment Spaanse infanterie naar de Nederlanden en nam deel aan de oorlog tegen Frankrijk. De barones van Maldegem woonde dus van het midden van de jaren 1660 tot 1675 in Vlaanderen, vermoedelijk in Antwerpen, maar het is niet bekend of ze in die tijd een bezoek bracht aan haar feodale erfgoederen in Vlaanderen. Haar man kwam in 1667 wel op bezoek in Maldegem en hij kreeg daar een grote som geld en twee paarden. Maldegem betaalde hem bovendien nog een grote bedrag om bevrijd te blijven van zijn troepen. In 1668 eiste hij hier zestien paarden op om zijn bagage te vervoeren.[87]

Portret van Agnes de Fonseca y Zuñiga (1639-1710), barones van Maldegem, door Carreno de Miranda in Museo Lazaro Galdiano (Madrid), ca. 1665 (Verzameling Wilfried Devoldere).

Juan Domingo de Haro y Guzmán zat diep in de schulden en daarom wilde hij een deel van zijn eigendommen, of liever van de eigendommen van zijn vrouw, verkopen.[88] Op 8 juni 1668 kreeg hij van koning Karel II de toelating om te verkopen, omdat hij gezworen had dat hij handelde uit hoge nood, dus veel schulden had en de kostelijke reis naar Spanje moest ondernemen. De eigendommen die verkocht zouden worden, waren: de baronies van Maldegem, Guise en Coutsy, de heerlijkheden Assebroek, Uitkerke en Meetkerke, de lenen Hallinks en De Briel op Maldegem, het leen Veldegoede, het feodaal hof van Damme, het Hof van Pittem in Brugge, feodale cijns op verschillende huizen te Brugge en op de tol in Brugge, op de grafelijke inkomsten van Vlaanderen en op andere zaken, verschillende allodiale gronden in Maldegem, Adegem, St.-Laureins en Bentille met de hoeve in de St. Jeronimuspolder te Watervliet, de schorre van Hazegras te Knokke, gronden in Uitkerke en St.-Jan-op-de-Dijk, tienden te Uitkerke en omgeving, de tienden van Maldegem, veel bossen te Waardamme, de heerlijkheid Pittem en de heerlijkheden Oenegem, Piete, Neufville, Padderie en andere lenen of allodiale gronden die van Pittem afhingen, de heerlijkheden Koolskamp, Ayshove en Hulselare, de heerlijkheden Brasseye, Campins, Zoetarts, Lamotte en Forreerst in Roncq, de rente op de domeinen van Wervik, een feodaal hof in de streek van Veurne, drie lenen in Amettes, een rente op de belastingen in de streek van Gent en veel andere eigendommen.

Juan Domingo de Haro y Guzmán wilde dus alle eigendommen van zijn vrouw in de Spaanse Nederlanden verkopen. Op 14 augustus 1668 stelde Agnes de Fonseca y Zuñiga een zaakwaarnemer, Jean Baptiste Mendrice, betaalmeester in de rekenkamer van de koning, aan die in haar plaats haar goederen zou mogen beheren. Die stelde op zijn beurt Mattheeus Wouters aan om de verkoop van gronden rechtstreeks af te handelen. Er werd heel wat allodiale grond en bezit in Maldegem verkocht, maar aan het feodale bezit, heerlijkheden en lenen, werd niet geraakt, daar stak de feodale erfgenaam, de prins van Croÿ een stokje voor.[89]

In 1671 kwam Juan Domingo de Haro y Guzmán terug naar de Spaanse Nederlanden, waar hij tot 1675 *gobernador* of landvoogd was. Hij werd later nog commandeur-majoor van Castillië in de orde van St.-Jacob van Santiago en hij bezat de 13de rang in de orde van Leon. In 1679 was Gaspar del Naus y Frias ontvanger-generaal van de goederen van de barons van Maldegem.
De graaf en de gravin van Monterrey, zoals de heren van Maldegem vaak werden genoemd, hadden geen kinderen. Na de dood van zijn vrouw op 10 mei 1710 trok Juan Domingo de Haro y Guzmán zich terug in een klooster, waar hij in 1716 overleed. Agnes de Fonseca y Zuñiga werd samen met haar man begraven in de kloosterkerk van de augustijnen recolletten in Salamanca.

24 Charles François de Gand-Vilain

Volgens het verhoofdingboek van de lenen van de Burg van Brugge verhief *François Albert prince de Gand*, al op 3 juni 1710 de baronie van Maldegem.[90] Hij heette Charles François de Gand-Vilain en dacht de feodale erfgenaam te zijn van Agnes de Fonseca y Zuñiga, maar die illusie koesterde hij maar drie dagen. Op 6 juni werd Philippe Emmanuel I Ferdinand François, hertog van Croÿ (spreek uit kroe-ie), door het verheffen van de heerlijkheid Maldegem baron van Maldegem.[91]

Om die *hoir feodael* te vinden moest men teruggaan tot de zus van Lamoraal van Claerhout, Odilia van Claerhout, die de stammoeder was van de latere heren van Croÿ (nu Crouy-Saint-Pierre aan de Somme in Frankrijk). Zij was getrouwd met Jacques Philippe de Gand-Vilain en haar zoon was Philippe Lamoral de Gand-Vilain (1587-1631), graaf van Izegem, getrouwd met Marguerite Isabelle de Mérode (1590-1679), die gedurende vijftig jaar (1629-1679) gravin van Middelburg-in-Vlaanderen was.[92] Ze hadden een zoon, Balthasar Philippe, en drie dochters, van wie Isabelle Claire de oudste was. Balthasar Philippe de Gand de Mérode (1616-1680), graaf van Izegem en Middelburg, had twee zonen, de al genoemde Charles François en Jean Alphonse, wiens zoon Louis, in 1710 de enige feodale erfgenaam in rechte lijn, ook (en terecht) aanspraak maakte op de erfenis van zijn verre nicht. Isabelle Claire de Gand-Vilain (1612-1664), was gehuwd met Philippe Emmanuel Antoine Ambroise de Croÿ (1611-1670), graaf van Solre.

Het was hun zoon Philippe Emmanuel I Ferdinand François, prins van Croÿ, die werd erkend als feodale erfgenaam van Agnes de Fonseca y Zuñiga. Dat hij en niet Louis de Gand de Mérode de erfenis kreeg, moet omstreeks 1679 overeengekomen zijn met toestemming van de feodale erfgenaam, Isabelle Claire's broer, Balthasar Philippe, toen het duidelijk was dat hun nicht Agnes de Fonseca y Zuñiga geen nakomelingen meer zou hebben en de erfenis van hun moeder, Marguerite Isabelle de Mérode, moest worden verdeeld: de De Gands kregen o.m. Izegem, Masmines, Middelburg, Oignies, Vianden, Ieper en nog een rits andere heerlijkheden en de De Croÿs (Isabelle Claire was toen al overleden) kregen de aanzienlijke erfenis van Agnes de Fonseca y Zuñiga.

25 Philippe Emmanuel I Ferdinand François, hertog van Croÿ, baron van Maldegem van 1710 tot 1715
° 1641 † Parijs 1718

Philippe Emmanuel Ferdinand François de Croÿ, zoon van Philippe Emmanuel Antoine Ambroise de Croÿ (1611-1670) en Isabelle Claire de Gand-Vilain (1612-1664), was de vijfde hertog van Croÿ, graaf van Solre-le-Chateau (Frans Henegouwen) en Buren, baron van Beaufort, heer van Condé-sur-l'Escaut en erfelijk opperjager van Henegouwen. Hij huwde in 1672 met Anne Marie Françoise de Bournonville en had vijf

kinderen. De hertog van Croÿ verkreeg in 1677 de verheffing van Solre tot prinsdom. In 1688 was hij kolonel van een Waals infanterieregiment in dienst van de Franse koning. Hij werd later grootbaljuw van Péronne en van Roye.

Philippe Emmanuel de Croÿ-Solre, die in Parijs woonde, werd in juni 1710 erkend als feodale erfgenaam van zijn verre nicht Agnes de Fonseca y Zuñiga. In mei 1711 werd hij met veel plechtigheid ingehaald als baron van Maldegem. De prins kreeg een cadeau van honderd pistolen (gouden geldstukken) en hij tracteerde de aanwezigen met enkele tonnen bier. In 1712 en 1713 deed Philippe Emmanuel de Croÿ het kasteel van Rezinge herstellen en hij reserveerde nadien het kasteel voor zichzelf. Het neerhof en land verpachtte hij.[93]

Het familiewapen van de hertogen de Croÿ-Solre. De externe versierselen zijn die van het Roomse Rijk en van de orde van de Heilige Geest (Verzameling Wilfried Devoldere).

Op 30 november 1712 (akte verleden in Parijs) schonk Philippe Emmanuel de Croÿ-Solre alle goederen (dertien lenen) die hij had geërfd van de gravin van Monterrey, aan zijn oudste zoon Philippe Alexander Emmanuel.[94] Hij kwam daarvoor niet zelf uit Parijs, maar gaf een volmacht aan Bernard Zoetaert, baljuw van Maldegem.
Philippe Emmanuel I, hertog van Croÿ en prins van Solre, overleed in Parijs op 22 december 1718.

26 Philippe Alexandre Emmanuel II, hertog van Croÿ en prins van Solre, baron van Maldegem van 1715 tot 1723.
° Parijs 1676 † Condé 1723.

Philippe Alexandre Emmanuel, zoon van Philippe Emmanuel I Ferdinand François de Croÿ en Anne Marie Françoise de Bournonville, verhief de heerlijkheid Maldegem op 27 april 1715, de dag dat de schenking effectief inging.[95] Hij was toen veldmaarschalk in het Franse leger.

Hij erfde na het overlijden van zijn vader al diens feodale bezittingen en titels. De zesde hertog van Croÿ woonde op het kasteel l'Ermitage in Condé-sur-l'Escaut (op de grens, dicht bij Bonsecours en Péruwelz). Philippe Alexandre Emmanuel de Croÿ-Solre was getrouwd met Marie Margaretha Louisa van Millendonck (1691 - Condé 1768) en had één zoon. Hij stierf in Condé op 31 oktober 1723 en werd er begraven.

Anne Emmanuel III de Croÿ-Solre, baron van Maldegem (Verzameling Wilfried Devoldere).

27 Anne Emmanuel III, hertog van Croÿ en prins van Solre, baron van Maldegem van 1723 tot 1770.
° Condé-sur-l'Escaut 1718 † Parijs 1784.

(Anne) Emmanuel de Croÿ, de enige zoon van Philippe Alexandre Emmanuel II de Croÿ en Marie Margaretha Louisa van Millendonck, volgde op 20 december 1723 zijn vader op als baron van Maldegem. Hij was toen nog minderjarig. Zijn moeder zal als douairière tot zijn meerderjarigheid als barones van Maldegem de dienst waarnemen. In Maldegem was erfelijk griffier Jan Frans Pecsteen zijn intendant. Op achttienjarige leeftijd nam Emmanuel de Croÿ-Solre dienst in het Franse leger en hij maakte er carrière.

In 1738 verkocht hij via zijn zaakgelastigde, Jacques Ignace du Bois d'Inchy, voor 12.500 gulden het Hof van Pittem in Brugge aan Hendrik J. Van Susteren, die in 1714 de veertiende bisschop van Brugge was geworden en van het huis het bisschoppelijk paleis maakte.[96]

De baron van Maldegem trouwde in 1741 met Louise Angélique Adélaïde d'Harcourt (1719-1744), een dochter van hertog François d'Harcourt, maréchal de France, en woonde in Condé en in Parijs. Hij vocht in Westfalen (1741), Praag en Vlaanderen en nam deel aan het beleg van Maastricht in 1748, waar hij de graad van veldmaarschalk kreeg. In 1759 werd hij luitenant-generaal van de legers van de koning en in 1760-1761 nam hij deel aan de veldtochten in Duitsland. Hij werd een vertrouweling van Lodewijk XV.
In 1770 schonk hij zijn bezittingen in Vlaanderen, waaronder Maldegem en Pittem, aan zijn zoon Anne Emmanuel IV Ferdinand François de Croÿ.

Op 13 juni 1783 werd Emmanuel de Croÿ-Solre bevorderd tot *maréchal de France*, de hoogste militaire rang in Frankrijk. De zevende hertog van Croÿ was ook prins van het heilig keizerrijk, Grande de España van de eerste klas, ridder in de koningsorden, baron en gouverneur van de stad Condé en commandant van de provincies Boulogne, Calais en Picardië. Hij stierf op 30 maart 1784 in zijn hôtel (woning) in Parijs en werd begraven in de kerk van Condé.[97]

28 Anne Emmanuel IV Ferdinand François, hertog van Croÿ en prins van Solre, laatste baron van Maldegem van 1770 tot 1795.
° Parijs 1743 † Le Roeulx 1803.

Anne Emmanuel IV de Croÿ, zoon van Anne Emmanuel III de Croÿ en Louise Angélique Adélaïde d'Harcourt, kreeg in 1770 o. m. de baronie Maldegem ten geschenke van zijn vader. (Jean) François Pecsteen, griffier van Maldegem, verhief op 30 jun 1770 "*over den hooghmoghenden ende doorluchtigen heer franciscus prince van Croij*" negen lenen, waaronder de baronie van Maldegem, de heerlijkheid Hallinks en de *splete* (het afgesplitste deel) van de heerlijkheid van de Oudse.[98]

Anne Emmanuel IV de Croÿ-Solre, laatste heer van Maldegem (Verzameling Wilfried Devoldere).

Zoals zijn voorvaderen koos Anne Emmanuel IV de Croÿ voor een militaire carrière. Hij huwde in 1764 met Auguste Friederike Wilhelmine zu Salm-Kyrburg. Hij klom in 1784 op tot de rang van veldmaarschalk in het Franse leger en kreeg in 1786 de ridderorde van de Heilige Geest. De achtste hertog van Croÿ werd op 19 april 1789 verkozen tot vertegenwoordiger van de adel in de Generale Staten (parlement) voor het baljuwsgebied Quenoy (o.m. Condé). Hij werd vice-president van de Assemblée nationale (constituante), verdedigde het ancien régime, maar nam ontslag op 1 december 1789 tijdens de woelige revolutiedagen. Hij week uit naar het Duitse Rijk, waar hij in 1803 het graafschap Dülmen verkreeg.

In 1795 werd het ancien régime afgeschaft en verloor de baron van Maldegem zijn feodale rechten. Anne Emmanuel IV de Croÿ-Solre behield wel zijn eigendommen. Omdat hij *émigré* was, werd zijn goed in Pittem door de Franse Republiek aangeslagen en in 1798 van staatswege verkocht.[99] Wellicht gebeurde dat ook in Maldegem en kwam op die manier een deel van de bezittingen van de heer van Maldegem in handen van de familie Pecsteen.
Anne Emmanuel IV de Croÿ-Solre overleed in het kasteel van Le Roeulx (bij La Louvière) in 1803.

3.2 De heerlijkheid van de Oudse

Naast de heer van Maldegem bezat de graaf van Vlaanderen in het ambacht Maldegem tot 1558 nog een aantal heerlijke rechten die hij

niet aan de heer van Maldegem in leen had gegeven. Ze worden gewoonlijk *den Houdtschen* genoemd. *Houdtschen* heeft m. i. niets met hout te maken, maar met oud of met houden. De graaf van Vlaanderen hield in verschillende dorpen en heerlijkheden in het Brugse Vrije bepaalde rechten over, die hij daar vanouds bezat en die hij niet had toegekend aan zijn leenmannen. Bepaalde heren bezaten niet de hogere justitie of de jagerij of het recht op bastaardgoederen, etc. in hun heerlijkheid. Het waren die overgebleven rechten die tot De Oudse behoorden, dus geen steden, keuren en vrijheden, zoals Eeklo en Kaprijke, of parochies, zoals Lembeke, die rechtstreeks bezit waren van de graaf, ook niet de grafelijke rechten die de graaf onvervreembaar in heel Vlaanderen bezat, maar alleen de restbevoegdheden van de graaf in een aantal heerlijkheden.

Al in de veertiende eeuw zou de graaf een aantal van die rechten in het Brugse Vrije hebben verkocht, zodat nog alleen het Ambacht Maldegem, Ruddervoorde, Oostkamp, Sint-Joris, Loppem en enkele andere plaatsen overbleven in De Oudse.[100] Filips II, die geld nodig had voor zijn oorlog tegen Frankrijk, had in 1558 zijn rechten, genoemd De Oudse, samengebracht in een nieuwe heerlijkheid die afhing van het leenhof van de Burg van Brugge. Op 19 december 1558 kocht Cornelis vander Eycken, heer van Buneres en van Sint-Joris, de nieuw opgerichte heerlijkheid van de Oudse (in Beernem, Sint-Joris, Oostkamp, Ruddervoorde en Maldegem) en hij nam er op 3 februari 1559 (nieuwe stijl, oude paasstijl 1558) bezit van.[101] Vander Eycken had bij de aankoop bedongen dat hij de heerlijkheid mocht splitsen in drie leengoeden en had al afgesproken dat hij het afgesplitste gedeelte van de nieuwe heerlijkheid (de *splete*) gelegen in het ambacht Maldegem, zou overlaten aan Jacob van Claerhout, heer van Maldegem.[102] Andere spleten op St-Joristen-Distel en de spleten De Nieuwe in Loppem en De Nieuwe in Beernem werden later verkocht.[103] Op 6 maart 1559 kocht Jacob van Claerhout voor vier duizend carolusgulden (van veertig groot het stuk) het Maldegemse deel van de heerlijkheid van de Oudse van Cornelis vander Eycken. Door die aankoop bezat de heer van Maldegem voortaan alle heerlijke rechten in het Ambacht Maldegem.

3.2.1 Ligging en grootte

De heerlijkheid van de Oudse was een vliegend leen met alleen maar heerlijke rechten, geen foncier (eigen grondbezit) en ook geen renten of achterlenen. De rechten van de heerlijkheid van de Oudse strekten zich uit over het Ambacht Maldegem, "*naer haer notoire belegherthede* (haar bekende omschrijving) en *als die van ouden tyden ghepossesseert is gheweest zoo van. graven van Vlaen. als van wylen mher Corn. vander Eecken, rudder, heere van S.te Jooris*". Het ambacht Maldegem was niet alleen Maldegem, Adegem, Sint-Laureins, maar ook "*S.te Cruus buuten Herdenburch*". Een stukje van Sint-Kruis dat paalde aan Sint-Laureins behoorde inderdaad tot het ambacht Maldegem, zoals een stukje van Sint-Laureins aan de Blokkreek behoorde tot het ambacht Aardenburg

(zie 3.1.1. Ligging en grootte van de heerlijkheid Maldegem).

3.2.2 Heerlijke rechten

De Oudse omvatte volgende rechten:
de hoge, middele en lage justitie, zowel in criminele als burgerlijke zaken, tot een boete van drie pond parisis. Dit recht werd uitgeoefend door een baljuw en acht schepenen, vier van Maldegem, twee van Adegem en twee van Sint-Laureins.

de schouwing van dode lichamen, van straten en watergangen.

de maten en gewichten met de boeten en profijten die eruit voortvloeiden.

het recht op de bastaardgoederen, vacante en vreemde. Dit recht zat ook vervat in de heerlijkheid Maldegem.

het recht van confiscatie.

de vogelvangst en de vangst van wilde bijen. De inwoners van het Ambacht Maldegem waren verplicht een aantal bijenkorven te houden om die wilde bijen te vangen. De helft van de opbrengst van die korven ging naar de heer en de andere helft naar diegene die de bijen ving.

de helft van de boeten, rechten en toebehoorten in het Ambacht Maldegem. De andere helft daarvan behoorde sedert 1241 toe aan de heerlijkheid Maldegem. De rechten van de vrije maalderij, de gruit, de ammanie, de visvangst en de vogelvangst behoorden geheel toe aan de heer van de heerlijkheid Maldegem.

voorts de rechten vervat in de verkoopbrief (eigenlijk octrooi) van de koning (19 december 1558) en in de koopakte, verleden voor de baljuw en de leenmannen van het prinselijk leenhof van de Burg van Brugge (6 maart 1559). De brief hebben we niet gevonden en in de koopakte, die we in bijlage publiceren, vonden geen bijkomende rechten van de heerlijkheid van de Oudse.

3.2.3 Heerlijke rechten en plichten

De leenverplichtingen verbonden aan heerlijkheid waren:
- de dienst van trouw en van waarheid (of recht te laten geschieden)
- de verplichting binnen veertig dagen het leen te het verheffen
- het betalen van het volle verhefgeld: het kamerlingsgeld (kosten van de administratie), de tiende penning (oorspronkelijk een tiende van de waarde van het leen) en andere lasten die ook andere leengoeden betaalden, telkens de heerlijkheid verkocht werd of door erfenis in andere handen overging.

3.2.4 De heren van De Oudse

1 De graven van Vlaanderen, eigenaars van De Oudse vanouds tot 1558.

Tot 1558 waren de graven van Vlaanderen in het bezit van de rechten van De Oudse. De Spaanse koning Filips II, zoon van keizer Karel, ook graaf van Vlaanderen, zat in geldnood en verkocht die rechten die hij onderbracht in een heerlijkheid.

2 Cornelis vander Eycken, heer van De Oudse van 19 december 1558 tot 6 maart 1559.

Op 19 december 1558 werd Cornelis vander Eycken, heer van Buneres en van Sint-Joris, ook heer van De Oudse door de aankoop van de heerlijkheid aan de koning Filips II. Hij had toen al een afspraak met Jacob van Claerhout, heer van Pittem, Maldegem en andere plaatsen, om hem De Oudse te verkopen.

3 Jacob van Claerhout, heer van De Oudse van 1559 tot 1566.

Op 6 maart 1559 kocht Jacob van Claerhout voor vier duizend carolusgulden (van veertig groot het stuk) het Maldegemse deel van de heerlijkheid van De Oudse (*den Houdtschen*) van Cornelis vander Eycken. Door de aankoop van de heerlijkheid van de Oudse bezat de heer van Maldegem nu alle heerlijke rechten in het Ambacht Maldegem.

4 tot 13 De heren van de heerlijkheid Maldegem, heren van De Oudse van 1566 tot 1795.

De vierde tot en met de dertiende heer van De Oudse was de heer, vanaf ca. 1585 ook baron, van Maldegem van Lamoraal van Claerhout tot Anne Emmanuel IV Ferdinand François, hertog van Croÿ en prins van Solre (zie 3.1.4 De heren van Maldegem).

NOTEN

1 Wim De Clercq, Bart Cherreté, Philippe Crombé, Pedro Pype en Birger Stichelbaut, *Het verleden rust niet. Voorlopig rapport over het archeologisch onderzoek op de site van het nieuwe Maldegemse Rusthuis in de Kleine Katsweg*, in: Heemkundig Jaarboek 11 (2005) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 265-273.

2 Hugo Thoen, *Nieuw licht op de Romeinse geschiedenis in het Meetjesland. Het Romeinse Kamp van Maldegem-Vake*, in: Heemkundig Jaarboek 2 (1996) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 253-274.

3 Luc Stockman, *Historische schets van de landname*, in: Johan Taeldeman, Maldegem, in: Meetjeslandse plaatsnamen van vóór 1600, deel I, band 2, Maldegem, 1990, 55-57.

4 Niet te verwarren met het latere Sint-Laureins-ten-Blokke, zoals het dorp Sint-Laureins in de 17de eeuw vaak genoemd werd. Zie: Daniël Verstraete, *Het raadsel Sint-Laureins-ten-Blokke*, in: Historische Verkenningen in het Meetjesland,

Maldegem, 1982, 211-214.

5 Jeroom Van Maldeghem, *Denombrement van Jacob van Halewyn heer van Maldegem 1515*, in: Jaarboek 3 (1997) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 243-290.

6 RAB-TBO 15, 66A Leenregister (1642-1655), 219r-230r.

7 RAB-TBO 15, 67B/3 Leenregister (1683), 107r-123v.

9 AR-RK, I 001, 1072 Leenboek Burg van Brugge (1365), 38ro- .
Min he van maldeghem houd een leengoet van min he van Vlaendr dats te wetene therscep van maldeghem daenof dat min he van Vlaendr heift dene helt van al datter in valt, ende de he van maldegh dander helt ende bind amb in boet in bastaerden in vonde in tholne in loye in ghewichte.
Item tamans van maldegh ende der grute.
Item vrye molaenge, vrie volgelrie [sic] ende vischerie.
Item de stede te resinghen met al den lande busch meersch velt datter toe behort, danof dats een deel leghet omtrent de stede tiende vry es.
Item in penninc rente .ij^{c}. lb par.
Item .x^{c}. capo.
Item .v^{c}. hoenre .iij^{c}. & .xxxvi. hoed evene staers danof dat die .xl. staen of te lossene.
Item c & xxx mansc al des vors leeng toe behorende.
Ende staet te dienste te trauwen ende w.heiden ende te al sulke dienste als min shee brieve van Vlaendr verclaersen.

10 RAB-TBO 15, 66A Leenregister (1642-1655), 219r-230r.

11 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 19-20.

12 *Grute* of gruit is een kruidenmengeling met o.m. gagel en rozemarijn, tot ca. 1400 gebruikt bij het brouwen van bier, nadien vervangen door hop.

13 *Conditiën van de Hondenbroodverpachting* van 8 en 23 december 1551, in: Keuren en charters van voor 1240 tot ..., handschrift van Eduard Van Damme, 1852, UG, Hs 1561.

14 Volgens sommigen gaat het hier om *hinnen* of hennenrecht, wat geen steek houdt, want dan zou het recht ofwel geheven worden op het houden van hennen ofwel uitgedrukt worden in een aantal hennen die moesten worden geleverd, zoals de kapoenrente of de hoenderrente. Het gaat om een algemene belasting naar vermogen, de gewone man betaalt één groot en de meer vermogende die paarden heeft, betaalt twee groot.

15 Luk Stockman, *De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten*, in: Appeltjes van het Meetjesland 23 (1972), 5-126. De heer van Maldegem betaalde in 1289 172 pond 11 schelling en 9,5 denier, in 1389 was dat 172 pond 11 schelling en 11,5 denier. Hij ontving de cijns op 1 510 bunder 2 gemet (4 512 gemet) grond, variërend van 16 denier tot 4 schelling per bunder.

16 RAB-TBO 15, 65 Leenregister (1501), 228r

17 H. Notteboom, *Kruisvaarder Salomon van Maldegem, echt of verzonnen?*, in: Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland 13 (1999), 136-143.

18 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 68.

19 Voor de genealogie van de familie van Maldeghem gebruikten we het werk van Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgegeven als Jaarboek 6 (2000) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, de artikelen van Daniël Verstraete in Vrij Maldegem (1950-1979), Ernest Warlop, *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968 en de *Genealogie van het geslacht van Maldeghem*, opgemaakt door Hugo Notteboom,

gevoegd als bijlage bij de vertaling van *Maldeghem la loyale.*

20 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 115.

21 E. Warlop, *141. Maldegem (a)*, in: De Vlaamse adel voor 1300, Handzame, 1968, 366-370.

22 D. Heirbaut, *Over heren, vazallen en graven: het persoonlijk leenrecht in Vlaanderen ca. 1000-1305*, Brussel, 1997, 215-219.

23 E. Warlop, *141. Maldegem (a)* nr. 12, in: De Vlaamse adel voor 1300, Handzame, 1968, 367.

24 *Deze overeenkomst werd gemaakt op de brug van Rezinge.* Akte in: Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 244.

25 Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946, 161-162 en 501-502. en E. Van Mingroot, *De abdij van Zoetendale te Maldegem (1215-1584)*, 1983, 25- 29.

26 Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, in 1836 gepubliceerd door baron de Reiffenberg. Ook bij F. De Potter en J. Broeckaert, Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 37.

27 Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946, 162.

28 H. Notteboom, *Genealogie van het geslacht van Maldeghem.*

29 Een goed overzicht van de verschillende versies van het lied bieden de artikels van Jeroom Van Maldeghem, *De roversballade Het Heerken van Maldeghem*, in: het Jaarboek 1 (1995) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 25-44. en van Hugo Notteboom, *De legende van het Heerken van Maldegem*, in: Appeltjes van het Meetjesland 46 (1995), 63-108.

30 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 219-220.

31 Flor Van de Walle en Magda Devos, *Oostwinkel en Ronsele*, in: Meetjeslandse Toponiemen tot 1600, Deel VIII, Band 1, 117.

32 Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946, 502.

33 P. Van de Woestijne, *Feodaal Lembeke*, in: Appeltjes van het Meetjesland 61 (2010), 219-288.

34 De Latijnse akte en de vertaling staat in Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 250-251.

35 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 42.

36 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 108-110.

37 F. De Potter en J. Broeckaert menen dat *se annum xviii agente* slaat op het jaar van de akte (1255), terwijl het duidelijk is dat het slaat op *quomodo Wilhelmus, pater suus, miles, dominus de Maldenghem instituit duas capellanias* (toen Willem, zijn vader, ridder, heer van Maldegem twee kapelanieën instelde), dus 1250.

38 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 153. Hugo Notteboom, *Stichting, bloei en verval van het Maldegemse Hospitaal*, in:

Appeltjes van het Meetjesland 52 (2001), 80.

39 *Redeninge* is afgeleid van het Latijn *ratio*, rekening. Voordat in 1378 een Rekenkamer te Rijsel opgericht werd door Karel de Stoute, waren er in Vlaanderen geregeld bijeenkomsten van de domaniale ontvangers van de grafelijke Spijkers en Brieven. Deze vergaderingen werden redeninge genoemd.
P. Donche, *Edelen en leenmannen van Vlaanderen*, in: Vlaamse stam, jg. 45, nr. 3, mei 2009, 222, voetnoot 9.

40 De akte staat in het register van de charters van de koning, bewaard in Parijs, cote 36 nr. 81 en werd gepubliceerd door Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 272.

41 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 43 en 86-87.

42 E. Van Mingroot, *De abdij van Zoetendale te Maldegem (1215-1584)*, 1983, 60.

43 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 272.

44 F. De Potter en J. Broeckaert (1870-1872, 110) menen dat zijn graf, een zwartmarmeren tombe, door de beeldenstormers eind 16de eeuw werd verwoest. Hij verwart het graf van Filips III met dat van Jacob van Halewijn, ook heer van Maldegem, die in 1544 overleed en in het koor van de kerk van Maldegem werd begraven onder een marmeren tombe.

45 AR, RK, I 257, 45925, Leenregister van de Burg van Brugge (1325), 27ro.

46 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 128. Ze vermelden het grafschrift.

47 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 19-20.

48 894 *Le seigneur de Maldeghem*. F. Buylaert, J. Dumolyn, P. Donche, E. Balthau, H. Douxchamps, *De adel ingelijst. Adelslijsten voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw*, in: Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, CLXXIII (2007), 58.

49 AR-RK, I 001, 1072 Leenboek Burg van Brugge (1365), 38ro. Zie noot 9.

50 *te Resynghe in min huus* komt uit het testament van Filips V van Maldeghem van 5 september 1367, een document dat De Potter en Broeckaert (1870-1872, 68) vermelden, maar dat ik niet kon terugvinden.

51 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 216 en 244.

52 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 131.

53 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 111-112.

54 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 129. Op het graf lag een metalen plaat met een grafschrift in het Latijn.

55 127 *De here van Maldeghem*. F. Buylaert, J. Dumolyn, P. Donche, E. Balthau, H. Douxchamps, *De adel ingelijst. Adelslijsten voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw*, in: Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, CLXXIII (2007), 27.

56 1617 *Monseigneur de Maldeghem*. F. Buylaert, J. Dumolyn, P. Donche, E. Balthau, H. Douxchamps, *De adel ingelijst. Adelslijsten voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw*, in: Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, CLXXIII (2007), 86.

57 Gravin de Lalaing verwart de grafelijke commissie met de Gentse rechtbank en verdenkt Filips ervan onder druk van de Gentenaars mee verantwoordelijk te zijn voor de veroordeling van Humbercourt en Hugonet. Zie ook: P. Morren, *Van Karel de Stoute tot Karel V (1477-1519)*, 2004, 38-41.

58 Op verscheidene internetsites vindt men de genealogie van het geslacht van Halewijn.

59 Akte van 26 december 1483 bij: Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 287.
Welke de drie lenen zijn, die Filips van Maldeghem aan Karel van Halewijn schenkt, wordt pas duidelijk in het denombrement (leenbeschrijving) dat Jacob van Halewijn in 1515 liet maken.

60 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 223.
Hugo Notteboom, *Het Kasteeltje van Maldegem*, in: Jaarboek 9 (2003) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 224-263.

61 Mme la Comtesse de Lalaing, *Maldeghem la loyale*, Brussel, 1849, in vertaling van Marc Martens, uitgave Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, jaarboek 2000, 223. De Potter en Broeckaert (a. w. p. 63) schrijven dat Karel de jonge zijn vader in 1497 opvolgde. Dit klopt voor Uitkerke, maar niet voor Maldegem.

62 Frederik Buylaert, *Sociale mobiliteit bij stedelijke elites in laatmiddeleeuws Vlaanderen. Een gevallenstudie over de Vlaamse familie De Baenst*, in: Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis 8 (2005), 201-251.

63 Daniël Verstraete, *Karel van Halewijn*, in: Vrij Maldegem 1962, 1 (6 jan), Notteboomindeling 79.

64 Hugo Notteboom, *Het Kasteeltje van Maldegem*, in: Jaarboek 9 (2003) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 224-263.

65 Daniël Verstraete, *Jacob van Halewijn een grote heer van Maldegem*, in: Vrij Maldegem 1961, 52 (31 dec), Notteboomindeling 78.

66 RAB-TBO 15, 65 Leenregister (1501), 228r. De Potter en Broeckaert (a. w. p. 63) schrijven ten onrechte dat Jan een zoon was van Karel van Halewijn de jonge.

67 Jeroom Van Maldeghem, *Denombrement van Jacob van Halewyn heer van Maldegem 1515*, in: Jaarboek 3 (1997) van de Heemkundige Kring van het Ambacht Maldegem, 243-290.

68 Hugo Notteboom, *Het Kasteeltje van Maldegem*, in: Jaarboek 9 (2003) van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, 224-263.

69 Daniël Verstraete, *Jacob van Halewijn een grote heer van Maldegem*, in: Vrij Maldegem 1961, 52 (31 dec), Notteboomindeling 78.

70 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Eekloo*, tweede deel, *Maldegem*, Gent 1870-1872, 130. Deze graftombe zou door de beeldenstormers zwaar beschadigd geweest zijn, maar bevond zich in 1650 nog in de kerk. Het bevatte een Frans grafschrift.

71 Ed. Neelemans, *Tijdrekenkundige Naemlijst der baljuws, greffiers, tresoriers, burgemeesters en schepenen der stede, keure en vrijhede van Eecloo en parochie van Lembeke*, Gent-Eeklo, 1865, 87-92.

72 Op verscheidene internetsites vindt men de genealogie van het geslacht van Claerhout.

73 Valère Arickx (*Geschiedenis van Pittem*, 1951, 65) en Daniël Verstraete (*De graaf*

van Monterey, in: Vrij Maldegem 1964, 17 (27 apr), Notteboomindeling 74) schrijven ten onrechte dat Johanna van Halewijn in eerste huwelijk verbonden was met Joost van der Gracht en daarna met Willem van Claerhout. Het is omgekeerd. Bovendien had ze bij Joost van der Gracht geen kinderen en zijn de hertogen van Croÿ afstammelingen van de Claerhouts en niet van de van der Grachts!

74 RAB-TBO 15, 85 Octrooien (1560-1593), 56r-63r, akte 6 maart 1558 [= 1559 n.s.].Verkoopakte van de heerlijkheid van de Oudse in Maldegem door Cornelis vander Eycken (koop bevestigd door leenhof op 3 sporkel 1558) aan Jacob van Claerhout (vj. maerte lviij). Zie Bijlage II.

75 Daniël Verstraete, *De heren van Maldegem*, in: Vrij Maldegem 1962, 5 (3 feb), Notteboomindeling 76bis.

76 Jan van der Noot, De '*Poeticsche werken*' (ed. W. Waterschoot). Secretariaat van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent, 1975 (3 delen), p. 300.

77 A. Sanderus, *Verheerlykt Vlaandre*, 1735, eerste deel, zesde boek, 227b. Deze uitgave is de vertaling van Sanderus' originele versie uit 1641, aangevuld met toevoegingen door J.F. Foppens uit 1732, tweede deel, tweede boek, 246a.

78 Daniël Verstraete, *De heren van Maldegem*, in: Vrij Maldegem 1962, 5 (3 feb), Notteboomindeling 76bis.

79 Daniël Verstraete, *De heren van Maldegem*, in: Vrij Maldegem 1962, 5 (3 feb), Notteboomindeling 76bis.

80 RAB-TBO 15, 65 Leenregister (1501), 228r: *nu vr. Isabella de Fonseca et Zuniga f.a Don Baltazar bij vr. Odilia van Claerhout p. mortem vr. Anna van Claerhout haere moije maternel a.o 1636.*

81 Over de adellijke Spaanse geslachten de Fonseca en de Zuñiga is op Spaanse internetsites veel informatie te vinden.

82 Daniël Verstraete, *Het kasteeltje en zijn bewoners*, in: Vrij Maldegem 1964, 29 (18 jul), Notteboomindeling 92.

83 Hugo Notteboom, *Het siege van de jacht in Maldegem*, in: Appeltjes van het Meetjesland 53 (2002), 105-111.

84 RAB-TBO 15, 66A Leenregister (1642-1655), 229v: *Don Ferdinande de Fonseca et Zuniga houdt een leen, als baron van Maldegem ...*

85 N. Golvers, *The Latin youth poetry of F. Verbiest S.J., (* 1623 - † 1688) rediscovered*, in: Humanistica Lovaniensia, volume 41 (1992), 296-322. Het enige bekende exemplaar van het *Genethliacum in natalem illustrissimae marchionissae de tarraçona, filiae unicae illustrissimorum coniugum don ferdinandi et elisabethae de zuñiga et fonseca marchionum de tarraçona comitum de ayala &c.* ging verloren in de brand van de Leuvense Universiteitsbibliotheek in 1914, maar H. Bosmans s.j. had er een exacte kopie van gemaakt. Die werd teruggevonden in zijn papieren in 1991 en gepubliceerd door N. Golvers. Het *Genethliacum* (tekst die iemands stand en invloed aantonen bij zijn geboorte) bevat zes treurdichten en vier epigrammen of puntdichten, samen 310 Latijnse verzen, en werd in 1640 gedrukt in een brochure van 24 bladzijden in quartoformaat. Op de laatste bladzijde staat: *Ita accinebat Ferdinandus Verbiest Pithemiensis Rhetor Collegii Cortracensi Societatis Iesu Anno M. D.C. XXXX ad majorem dei gloriam.*

86 RAB-TBO 15, 69 Verhoofdingen (17de en 18de eeuw), 107r.

87 Daniël Verstraete, *De graaf van Monterey*, in: Vrij Maldegem 1964, 17 (27 apr), Notteboomindeling 74.

88 Daniël Verstraete, *Maldegem bijna verkocht in 1668*, in: Vrij Maldegem 1969, 2 (10 jan), Notteboomindeling 106.

89 Daniël Verstraete, *De graaf van Monterey*, in: Vrij Maldegem 1964, 17 (27 apr), Notteboom indeling 74.

90 RAB-TBO 15, 69 Verhoofdingen (17de en 18de eeuw), 107r. *Modo mher Fran.s*

Albert prince de Gand, verheven iij.en juny 1710.

91 RAB-TBO 15, 69 Verhoofdingen (17de en 18de eeuw), 103r. *Ph.le Emanuel de Croij verheven 6.n juny 1710.*

92 Veel geslachtslijsten van de families de Gand-Vilain, de Mérode en de Croÿ-Solre zijn op het internet te vinden.

93 Daniël Verstraete, *De graaf van Monterey*, in: Vrij Maldegem 1964, 17 (27 apr), Notteboomindeling 74.

94 RAB-TBO 15, 91 Akten (18de eeuw), 1 akte 27 april 1715.

95 RAB-TBO 15, 69 Verhoofdingen (17de en 18de eeuw), 103r. *Alexander f.s mher Ph.le by donatie verheven 27 april 1715.*

96 Bisschoppelijk paleis op inventaris.vioe.be.

97 Tijdens de Franse Revolutie werden zijn kist en die van zeventien van zijn voorvaderen overgebracht naar het kasteel van Biez in Wiers (toen Oostenrijks, nu Belgisch Henegouwen). In 1845 liet Alfred de Croÿ, tiende hertog van Croÿ, woonachtig in Dülmen (Duitsland), de kisten overbrengen naar een familiekapel op de begraafplaats van Vieux-Condé, waar ze nog steeds berusten. Zie: Pierre Choquet, *La chapelle funéraire du Duc de Croÿ, maréchal de France.* (internet)

98 RAB-TBO 15, 103 Rekening van de Bedianen (18de eeuw), 10/23v. Er waren in totaal twaalf lenen, waarvan er negen afhingen van het leenhof van de Burg van Brugge: *1e thol van Brugge; 2e hooftredeninge van Vlaenderen; 3e heerlichede van Velde goede (Lissewege); 4e Uytkercke; 5e Meetkercke; 6e Assebrouck; 7e Baronnie van Maldegem; 8e Waardamme; 9e hof en heerlyckhede van Hallincx; 10e den Briel; 11e splete van d'heerlickhede vanden houtschen en 12e rente bezet in Damme*, zoals opgenomen in het ferieboek fo 36 e. v.

99 Valère Arickx, *Geschiedenis van Pittem*, 1951, 68.

100 J. Patteeuw, *Feodaal overzicht van Wingene*, in: Ons Wingene 10 (2007), nr. 2, 1-200.

101 RAB-TBO 15, 85 Octrooien (1560-1593), 56r-63r, akte 6 maart 1558 [= 1559 n.s.].Verkoopakte van de heerlijkheid van de Oudse in Maldegem door Cornelis vander Eycken (koop bevestigd door leenhof op 3 sporkel 1558) aan Jacob van Claerhout (vj. maerte lviij). Zie Bijlage II.

102 RAB-TBO 15, 85 Octrooien (1560-1593), 56r-63r, akte 6 maa 1558 [= 1559 n.s.]. *... als dat hy mer Cornelis de voors. heere van Maldeghem overstellen ende overlaeten zoude ende ooc overghestelt ende overghelaeten hadde de voors. heerlichede vanden Houdtschen heur bestreckende binnen de voors. heerlichede ende ambochte van Maldeghem met alle de hoochede, heerlichede, preminencien, baten, noten, proffycten ende emolumenten daermede gaende ende daertoe behoorenden, niet vytghesteken noch ghezondert.*

103 De naamgeving heerlijkheid *van den Nieuwen* wijst erop dat *vanden Houdtschen* wel degelijk oudse betekent.
A. Ryserhove, *Historische speurtocht doorheen de groene gewesten (Beernem, Oedelem, Sint-Joris-ten-distel, Hertsberge)*, uitgave van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, 1973, 14

BIJLAGEN

1. LEENVERHEFFING VAN DE HEERLIJKHEID MALDEGEM DOOR BARONES AGNES DE FONSECA Y ZUÑIGA IN 1644.

RAB-TBO 15, 66A Leenregister (1642-1655), 219r-230r.

Don Ferdinande en. mher vrauwe Isabella de Zuniga en. Fonseca,
[in de marge] nu *n.. Agnes de Zuniga et Fonseca ... vande selve Isabella per ... matris anno 1648*
marcquysen van Tarrazona, graven van Ayala, barons van Maldeghem, Guyse ende Coudsy, heeren van Assembrouck etc.a houden een leen wesende de barronnie ende heerelichede van Maldeghem haer bestrecken, door het gheheel ambacht ende prochie van Maldeghem, Adegem, S.te Laureyns ten Blocke, ende tot jeghens de prochie van S.te Cruus neven Herdenburch. Voorts soo verre als de selve baronnie haer bestreckt int quartier van Bintille, oock jeghens Caperycke, Eecloo, Oostwynckele, Ursele, de baronnie van Praet, jeghens dheerelickhede ende prochie van Sysseele, Moerkercke ende jeghens diveerssche andere heerelicheden daer rontsomme de selve baronnie gheleghen, scheedende en. separerende soo die van oudts ghedaen heeft. Volghende haere notoire beleghertheden, ende soo die van alle immemoriale tyden ghepossesseert is gheweest, by de heeren der selver baronnie van Maldeghem, behooren ende competeren diveerssche p.tinentien, rechten, renten, landen ende erfven soo hier naer claerder is ghespecifieert, volghen, t' oude recepis ende &mueghen, ende meer andere originele documenten tot verificatie van desen dienende.

Eerst competeert de selve baronnie van Maldeghem de presentatie van eene cappelrye manuelle danof den cappellaen int regardt van syn offitie staet ten dienste ende beliefte van. heere baron, waer vooren den heere hem jaerelycx betaelt de somme van achtien ponden grooten, in twee payementen, te weten de helft te Sint Jansmisse ende de wederhelft te Kersmisse, volghen, de originele brieven.

Item de presentatie van drye costers te wetene eene inde prochie ende kercke van Maldeghem, den anderen in Adeghem ende den derden binnen de prochie kercke van Ste Laureyns, welcke drye costers syn ghehouden jaerlicx te leveren ontrent Paesschen an. voorseyd. heere baron, tsamen ses hondert eyeren, voor eene recognoissance, t' welcke is yder van hemlyeden tot den nombre van twee hondert jaerelicx sonder eenighen cost van. voorn. heere.

Item competeert de selve baronnie trecht van het stellen de kerckm.rs, dischm.rs ende ontfangere, met datter anne cleeft inde voorseyde drye prochie van Maldeghem, Adeghem, ende St Laureyns. Ende syn de selve kerckmeesters, dischm.rs ende ontfangers jaerlicx respectivelick schuldich ende ghehouden hunne rekenyn. te doene anden voorseyden heere baron ofte synen commijs, alleen met simpele interventie vanden heere pastor van elcke kercke, naer oude costuyme.

Item is den selv. heere baron superieur ende meestere van. wateryn. van het gheheel ambacht van Maldegem voors.t. Voorts stelt ende denommeert de sluysm.rs ende ontfangers van diere naer costuyme ende wat aengaet de wateryn. van Slependamme is die schuldich an. selven baron voor recognoissance van syne superieuriteyt van. selve wateryn. jaerelicx te betaelen de som.e van vier ponden gr. soo sy van oudts ghedaen heeft.

Item stelt binnen deselve syne baronnie eenen bailliu, twee burchm.rs, te weten, eenen van. collegie, ende den anderen van. commune, een greffier ende acht schepenen, te

weten viere van Maldegem, twee van Adegem ende twee van Sinte Laureyns, alle baronnie van Maldegem voorn.t.

Item eenen amman ofte schoutteete midtsg.rs eenen sergeant, bastonnier ofte stockhoudere, den welcken stockhouder vutten naeme vanden selven heere baron heeft trecht ter exclusie van alle andere persoonen van te doene alle publycque venditien, soo van mueble als immueble goederen inde selve baronnie ende appendentien, danof hy over syn recht ontfanckt tot xij sc. paris. van elck pont gr. met alle andere rechten.

Item stelt den voorn. heere baron binnen syne voorseyde baronnie ende drye prochien de officiers ofte dienaers van. heere, die &moghen te doene alsulcke calainguen als sy van oudts hebben ghedaen naer costuyme.

Item ter causen van. selve baronnie is den voorn. heere auditeur van alle de rekenyn. diemen is doende, soo van t' ambacht van Maldeghem als van. respective drye prochien met authoriteyt als alle andere auditeurs ende naer oude costuyme.

Item competeert deselve baronnie eenen wekelicken marctdach, te weten op den maendagh. van alderhande goederen, coopende ende vercoopende. Voorts twee vrye jaermarcten in elck jaer, te weten de eene 's donderdachs ende 's vrydaechs naer Syncxschen ende dander opden vierden ende vyfden dach van september, van lakenen ende alderande goederen coopende ende vercoopen. blycken. by het privilegie ende opene brieven van Lodovicus grave van Vlaen. gegeven tot Cortrycke in daten xj.e ougst 1350. ond.t F. Blancaille, waer onder andere staet het naervolghen., dats te weten soo wye dat coopt ofte vercoopt een peert ofte eene merrie, den cooper sal syn schuldich twee ponden paris. ende den vercoopere twee pon. paris. Voorts van hoorne beesten sal den coopere betaelen eenen penninck parisysen, ende den &coopere eenen penninck paris. Item soo wat mensche schapen coopt ofte &coopt, elck van. coopere ende vercoopere sal syn schuldich van elcken schape een obole, ende dierghelycke van swynen, ende alle andere beesten van elcken ponde paris. eenen denier, dats te weten den coopere een obo. ende den &coopere een obo. ende van andere manieren van goede datmen &coopen sal ten voors. marcten dierghelycke, ende waert soo dat yemant synen torfve ontvoerde ofte ontdroeghe, dat hy verbuert drye ponden paris. alsoo menich warf als hyt dade.

Item competeert ten voorschreven baronnie de rechte helftscheede van. boeten vallende binnen den voorseyden ambachte, wanof de andere helft competeert oock an haere voorseyde ex.en, marcquysen van Tarrazona, ter causen van haere heerelich.e van. houdtschen binnen Maldeghem voorn.t, volghende de oude vermueghen.

Item competeert ter voorsch.n baronnie alle bastaerde goederen vutcommen. ende succederen. binnen den selven ambachte.

Item diveerssche andere heerelicke rechten, soo in vonde, in tholne, in loye ende in ghewichte met de proffyten danof commende.

Item competeert ten voorschreven baronnie de gruute, ter causen vande welcke den heere baron proffyteert ende ontfanckt eenen stuuver van elcke tonne biers, soo van. bieren die ghebrauwen worden binnen deselve baronnie, als alle andere daer buuten ghebrauwen synde ende binnen de selve baronnie ende ambachte ghesleten ende ghedroncken worden. Welck recht van. gruute betaelt wort an. voorn.n heere by taverniers ofte de tappers die de selve bieren venten, volghende de oude bescheeden.

Item behoort ter selver baronnie de vrye maelderye ende wynt binnen den gheheelen ambachte soo dat aldaer niemant en &mach te erigieren eenighe muelens sonder consent van. heere, noch de inwoonders der selver baronnie ende drye prochien en &moghen buuten der selver op andere muelens, niet te muelen te gaen met haerlieder granen ofte anders. up peine van confiscatie van de selve granen, ende andere boeten, amenden ende correctien als van oudts gheuseert is gheweest. Ende voorts d' authoriteyt als andere vrye malderyen hebben.

Item behoort ten voorseyde baronnie de vrye jacht, voghelrye ende visscherye door den gheheelen ambachte van Maldeghem, soo dat aldaer niemant en &magh te vanghen eenich wilt van haesen, conynen, ofte eenighe andere ghedierten, soo groot als cleen, van wat conditie dat hy sy, nochte pertriseren ofte vanghen snippen ofte ander vogelen. Voorts en &mach aldaer niemandt te visschen op wat maniere dat het sy, alles niet sonder behoorelick consent ende authorisatie van. heere ofte synen commys.

Item behoort ter selver baronnie trecht van thondenbroodt, te weten twee grooten voor elcken peerden hooft, en. twee grooten van elcken mesnaige geen peerden houdende, op alle de inwoonders der selven ambachte van Maldeghem ende van drye prochien van dien.

Item van ghelycken het innen recht ten advenan. van twee grooten voor de ghone peerden houden., ende eene groote van elck mesnaige daer gheen peerden en syn up alle inwoonders alsvooren.

Item ter causen van. voorn. baronnie is den voor.n heere erfachtich ontfanghere vande brieven van Maldeghem, gheseyt Bamesschult, bedraghende jaerlicx twee hondert ponden parisysen, duusent cappoenen, vyf hondert hennen ende drye hondert sessendertich hoets evene vallende ende verschynen. telcken baefmesse ende lichtmesse, die ghegolden worden by diveerssche ende innombrable persoonen, volghen. de originele rentebouckcn danof zyn. berusten. int huus ende archive van Pitthem binnen Brugghe, toebehooren. an. selve heere.

Item is den voor.n baron erfachtich ontfanghere vande rente ghenaempt Cleene Schult, bedraghen. jaerlicx xiij £ paris. ende twaelf picotains evene, vallen. alsboven, die oock ghegolden worden by diveerssche persoonen, volghen. den originelen rentebouck danof synde berusten. int Maldegeme huus van Pitthem, van welcke erfachtighe ontgangheryen den voor.n heere baron is &obligiert jaerlicx danof syne rekenyn. te doene an syne Ma.t in syne rekenynck camere tot Ryssele naer oude costuyme, alle welcke renten, Bamesschult, Lichtmesschult ende Cleene schult, staen. ten reliefve van dobbel rente, te weten als eenighen. item ofte items syn &anderen. by doot ofte successie ende anderssins soo ontfanckt den heere baron ofte synen ontfangere, relief van dobbel rente, ende voorts vier grooten parisysen van &sette gelde van yder naem, ar.le ofte item. Voorts als de gelders ofte eenighe van dien in ghebreke blyfven van haerlieder renten te betaelen op de ordinaire gheboden zitdaghen, soo verbeuren sy twee schelyn. paris. van ider item ofte naem ende ten lesten als eenighe persoonen ancommen an eenighe ar.len inde voorseyde renten, tsy by transporte, coope, doot, ofte anderssins syn ghehouden en. verobligiert binnen den jaere naer t' ancommen de selve op huerlieder hooft ofte naeme te boucke te doen stellen, te weten als de gheboden vande sitdaghen vanden naervolghenden jaere dannof ghehouden, ghepasseert syn, ende de ghone in ghebreke blyvende van tselve alsoo te doene, sullen &bueren lij £ paris. telcker warf, alle welcke principaele renten, oock de voorschreven sallarissen ende verbuerten met datter anne cleeft, &mach den voorn. heere baron ofte synen com.ys te &haelen op de gelders by prompte executie soo personneele als reele, indien sy in faulte blyf-

ven haerlieder renten te betaelen op de ordinaire sitdaghen die den voorn. heere jaerelicx behoorel. is houdende binnen tselve Maldeghem ter platse ordinaire, ende met voorgaen. publicatie ende kerckgheboden naer costuyme, welck &hael hy mach alsoo doen, volgende de placcaten gegeven by keijsere Carel den v.en, grave van Vlaen.

Item competeert ter voorschreven heerelichede van Maldeghem een schoon casteel, hoven, schueren, bosschen, meersschen, landen, veldryen ende pitteryen, liggende binnen de prochie van Maldegem west van de kercke, in diveerssche partyen ende sticken, ende is ghenaempt tCasteel ende stede te Reesyn. danof deel van. landen ontrent tcasteel ghelegen, syn thiende vry, waer van de groote, partyen ende canten ende aboutten hier naer is verclaerst, volghen. de nieuwe landtmate, ende caerte figuratyfve danof ghedaen ende gemaeckt by Cornelis Boudins, ghesworen landtmetere slandts van. vryen, ten jaere ons heeren alsmen schreef duysent zes hondert ende eenenveertich, danof dats eerst liggets alsb.n eene platse ommewalt daer t'voorn. casteel van Reesyn. op staet, met de zynghelen, vijvere, mote, wallen ende andere platsen, van binnen groot synde tsaemen drye ghemeten een lyne, ten suudthen. dreve leydende naer den dorpe. Voorts west, oost ende noordt alle de goeden ancommen. ende gaende met desen goede. Voorts soo liggets an. westsyde van. casteele een stick landt ende boomgaert, ten suudthen. het pleyn voor tcasteel, west eene dreve ende noordt de naervolghende partye, groot een ghemet xxvj. roeden. Voorts soo liggets noordt an tselve, ende noordt an. wallen van tvoors. casteel een stick landt wesen. een keerssen boomgaert daer ten suudtwesthoucke de schueren van desen goede op staen, west eenen wech ten noordthen. den nieuwen bilck, an. oostsyde de drye naervolghen. partyen ende tVynckestick, groot vyf ghem. een lyne. Voorts soo ligghets ande oostsyde by den zuudthen. daeran een stick landts wesende eenen schoonen hof ofte lochtynck, noordt den langhen boogaert, ende met den suudtwesthouck anden chynghele van. voorgaen. casteele, ende voorts suudt ende oost desen casteele goede ende leene, groot vier lynen xcvj roeden. Voorts soo ligghets ant noordthen. daeran een seer lanck stick landts, ghenaempt de Langhen Boogaert, strecken. metten westhen. an. voors. keerssebogaert en. metten oosthen. an. Buysse put, en. noordt tnaervolghen., groot acht lynen xcvij. roeden. Voorts soo liggets an. noordtsyde daeran eene meersch consisterende in drye sticken, noordt de twee eerste naervolghen. partyen ende meer andere landen, strecken. metten oosthen. scherp an. Buyzeput, ende metten westhen. an. voorseyden Keersseboogaert, en. t'naervolghen. Vynckestick, groot te samen tot den nombre van derthien ghemeten ende xxvij. roeden. Voorts soo liggets an. noordtoostsyde van tvoorgaende ontrent den middele, een crom ende drayende stick landts, ghenaempt t' Cromme Stick, de voors. meersch an. suudts., de landen van Jaecques de Zuttere ende consorten an. noordtoostzyde, ende zuudtoosthen. ende ten westhen. het naervolghen. landt, groot vier ghemeten een lyne lvij roeden. Voorts soo liggets ant westhen. daer an een stick landt an. suudtsyde, crom en. drayende, ghenaempt het Vyncke stick, suudt de voorseyde xiij. gehemeten xxvij. roeden meersch, ten westhen. de voorschreven keersebogaert, noordt de naervolghen. p.tye, groot vier lynen lxiiij. roeden. Voorts soo liggets an. noordtsyde daeraen, ende an. noordtsyde van. keerseboogaert een stick landts ghenaempt den Nieuwen Bilckstick, tusschen den Carrewegh ten noordthen. hier niet mede ghemeten, west den Mageren Busch van desen goede, oost t'lant van t'kyndt Jo.r Joos van Maldegem, groot tot elf ghemeten ende seven roeden. Voorts soo liggets noordt daeraen een stick landts ghenaempt de Zantvleughe tusschen de Carrewech an. zuudtzyde, gheheel hier toe ghemeten, ghereserveert jeghens de naervolghen. iiij. ghemeten twee lynen ende xxviij. roeden, wesende den derden naervolghende articule, den naervolghen. Noordtbusch ande noordtsyde, strecken. metten westhen. ant landt liberi Lieven Wouters ende metten oosthen. anden Vaeckewech, groot xiiij. ghemeten ij. lynen lxxix roeden. Voorts soo liggets an. noordtsyde daeran eene groote partye bosch ghenaempt den Noordtbosch ofte Cruucen Bussche,

verhaecken. ande noordtsyde tot an. Butswerfvestraete, an. bosch van Jaecques de Zuttere, eensdeels noordt ende oost, strecken. metten oosthen. an. Vaeckewech, ende metter westsyde an diveerssche landen ende bosschen van diveerssche persoonen groot dese partye tot ..... met de helft van. selven Vaeckewech hiermede ghemeten. Voorts soo liggets an. oostsyde daeraen, ende ande oostsyde vande voorgaen. Santvleughe, over den selven Vaeckewech, een stick landts ghenaempt het Langhestick met een bosschelken ten noordtoosthoucke, ende noch een bosschelken ten suudtwesthoucke daerinne ligghende, tusschen den Vaeckewech half hier toeghemeten an. westsyde, d'hofstede van Pieter Wouters daer hy woont, ende tlandt van. andere kynders Lieven Wouters an. oostsyde, strecken. met den noordthen. ant landt liberi Jo.r Joos van Maldegem, ende den bosch van liberi wylent Lieven Wouters ende Cornelis de Zuttere, met den zuudthen. anden voor.n wegh, half met dese partye ghemeten, groot tot xij. ghemeten lxxxvj. roeden. Voorts soo liggets ten suudthen. daer aen ende suudt an. voorn. Santvleughe, een stick landts tusschen tlandt van Jo.r Joos van Maldeghem veurghemeens an. suudtsyde, tusschen den voorschreven wegh naer Vaecke half hiertoe ghemeten, ende eensdeels den Carrewech hiertoe niet ghemeten an. noordtsyde, ten oosthen. den selven wech naer Vaecke hier gheheel toeghemeten, ende ten westhen. den Carrewech oock hier gheheel toe ghemeten, groot synde vier ghemeten ij. lynen xxviij. roeden. Voorts soo liggets wat suudt west van daer, neffens den voorn. casteele een stick landts, wylent meersch, tusschen den vyvere ende zynghele van. selven casteele aen de westsyde, an. oostsyde de naervolghende meersch strecken. metten noordthen. anden verre voorgaenden schoonen hof oft lochtynck, ende met den zuudthen. an. dreve loopen. van. casteele naer den dorpe, die hier naer oock volghen zal, groot tot vier ghemeten liiij. roeden Voorts soo ligghets aen de oostsyde daer an eene partye meersch, synde een drye houckigh stick, den langhen boogaert van desen goede voorschreven an. noordtsyde, strecken. metten oosthen. an. Buyseput gaen. met desen casteele, ende met den zuudtsyde an. naervolghen.dreve loopen. van desen casteele naer den dorpe, de welcke hier naer volght, groot zeven ghemeten ende lv roeden. Voorts soo ligghets an. suudtsyde daeran ende ande landen ende hofstede van Zandre de Buck eene dreve loopen. van desen casteele naer den dorpe van Maldegem suudt de Warrande ende Bramen Ackere van desen goede, t'landt van Guilliame Delvael ende hofstede ende lande van. kynderen van Lieven van Hulle, groot syn. tot den nombre van twee ghemeten ende twintich roeden. Voorts soo ligghets an. suudtsyde ontrent den midden daeran een groot stick landts ghenaempt de Bramen Ackere tusschen eensdeels den Brugghewech, tlandt van M.r Anthone Stobbelare ende meer andere landen al ande suudtsyde metten oosthen. aen Guilliame Delvaelz landt ende metten westhen. an. twee naervolghende items, groot syn. zestien ghemeten twintich roeden. Voorts soo ligghets ande westsyde byden suuthen. daer an eene partye bosch daer eenighe plantsoenen by der suudtsyde inne staen, tusschen M.r Anthone Stobbelare landt an. suudtsyde, de naervolghen. Warrande an. noordtsyde, strecken. met den westhen. ande dreve loopende van. voorn. casteele van Reesyn. naer Boogaerde, groot vier ghemeten een lyne lxxvj roeden. Voorts soo liggets an. noordtsyde daeran eene partye busch daer veele jonghe eecken plantsoenen in staen, ghenaempt de Warrande, wesende eene vrye warrande, tusschen tplein voor den casteele ende de dreve loopende naer den dorpe ande noordtsyde, metten oosthen. an. voorn. Braemen Ackere, met den westhen. an. dreve loopen. van den voorn. casteele van Reesyn. naer Boogaerde, groot acht ghem. ij. lynen xvilj roeden. Voorts soo liggets ande westsyde van. twee voorgaen. items ende meer andere landen, eene dreve loopen. van. casteele en. wateryn. van Reesynghe naer Bogaerde, west de naervolghen. bosschen van desen goede, ende de landen van Gillis Seljs ende meer andere, groot dese dreve soo verre sy licht jegens tgoet van. voors. heere baron niet jeghenstaen. dat sy gheheel hier mede gaet tot den nombre van een ghemet ende xxij. roeden. Voorts soo ligghets an. westsyde van. voors. dreve eene partye bosch ghenaempt den Waterynghe Bosch,

tusschen de twee eerste naervolghen. ar.len an. westsyde, strecken. met den noordthen. an een dreveken dat hier oock volghen sal, ende met den zuudthen. aen een andere drevekin loopen. van. dreve an. Warrande naer den Brugghewech gheheel hier toe ghemeten, niet jeghenstaen. dat de helft by de gelande ten onrechte ghecocht is gheweest, groot met de voors. gheheele dreve vier ghemeten xliij roeden. Voorts soo ligghets an. westsyde byden suuthen. daeran eene partye bosch ende zom velt, tusschen de dreve loopen. van. Brugghewech naer de Warrande ande zuudtsyde, gheheel hier noordt de naervolghen. meersschen ende den tweeden naervolghen. bosch, strecken. metten westhen. eensdeels anden Brugghewech, en. ande derde naervolghen. veldrye die groot is acht ghemeten ende lxxx roeden, groot desen bosch tot zeven gem. xc roeden. Voorts soo ligghets an. noordtz. daer an eene partye meersch in diveerssche chyngels tusschen den tweeden voorgaen. busch an. oostsyde, den naervolghen. an. westsyde, strecken. metten noordthen. an een drevekin loopen. van. pleyne ande Warrande naer den Velde, dat oock hier naer volghen sal, groot de selve meerschen tot zeven ghemeten twee lynen ende lx roeden. Voorts zoo ligghets ande westsyde daer an een partye bosch, tusschen de naervolghen. acht ghemeten ende lxxx. roeden an. westsyde, strecken. met den suudthen. anden tweeden voorgaen. ar.le ende metten noordthen. ant voorn. drevekin loopen. van. pleyne ende Warrande naer den naervolghen. velde, groot dese partye bosch tot vier lynen xxviij. roeden. Voorts soo liggets ande westsyde daer an eene p.tye landts wylent ghecultiveert ende nu wederomme velt gheworden, tusschen tgroote Velt, gaen. met dese baronnie an. westsyde, strecken. metten suudthen. anden Brugghewech, ende met den noordthende ande Abeelendreve toebehooren. desen goede, groot tot acht ghemeten ende lxxx. roeden. Voorts soo ligghets eenen wech ofte dreve, loopen. vanden pleyne ende wateryn. voor den casteele naer den voorgaen. Velde, tusschen de voorschreven bosschen ende meersschen ghenaempt de Evenbroucken an. suudtsyde de drye naerschreven partyekens an. noordtsyde groot synde twee lynen en. lx. roeden. Voorts soo ligghets an. noordtsyde byden oosthen. daeran een sticxken landts, tusschen den selven wech ande suudtsyde, de Langhe Abeelen dreve, loopende van tcasteel naer tGherechte an. noordtzyde strecken. metten oosthen. ant pleyn van tcasteel, ende metten westhen. ant naervolgen. groot twee lynen xxxij. roeden. Voorts soo liggets ant westhen. daeran een partyeken landts metten suudtsyde ende noordtsyde als de voorgaende partye ende metten westhen. ant naervolghen.bosschelken, groot een lyne. Voorts soo ligghets ant westhende daer an een cleen bosschelken met de suudt ende noortsyden ande voorseyde twee dreven, ende met den westhen. scherp ende gheerwys an. voors.partye velts, groot lxv. roeden. Voorts soo ligghets an. noordtsyde vande drye voorschreven partykens ende an. noordtsyde van. velde, eene seere langhe dreve jeghenwo. bestaen met jonghe abeelen boomen tusschen de vier eerste naervolghen. items, al ande noordtz.e streckende metten westhen. ant velt recht jeghens over tgherechte ghenaempt de Wippe, ende met den oosthen. op tpleyn rechte jegens over de poorte voor t'voorschreven casteel van Reesynghe, groot vier ghemeten xxx. roeden. Voorts soo ligghets an. noordtsyde daeran van. westhenende inne, een partye mager bosch enden wildernesse, tusschen de voorn. dreve an. suudtsyde, het Galgestick an. noordtsyde, strecken. metten westhende ant velt gaen. met dese baronnie, groot drye ghemeten ij. lynen lxxx. roeden. Voorts soo liggets ant oosthen. daeran een stick landts tusschen t'Galghestick an. noordtsyde, de voors. Abeelen dreve, ande zuudtzijde, metten oosthen. an. naervolghen. partye, groot drye ghemeten ij. lynen xliij. roeden. Voorts soo ligghets ant oosthen. daeran, een sticxken landts, tusschen de tweede naervolghen. partye ande noordtzyde, de Abeelendreve an. suudtsyde, strecken. metten oosthen. ant naervolghen., groot vier lynen l. roeden. Voorts soo liggets ant oosthen. daer an een dryehouckich sticken bosch, tusschen de Abeelendreve an. zuudtsyde, de naervolghen. partye ande noordtsyde, groot dit bosschelken tot lxxxv. roeden. Voorts soo ligghets an. noordtoostzyde daer an, ende ande noordtsyde van. twee voorgaen. partyen, een partye bosch ofte wil-

dernesse. tusschen tGalgestick ende Stoffels hof an. noordtsyde, ende noordtoostzyde, commende metten oosthen. ant pleyn van tvoorn. casteel, ende metten westhen. an. voorschreven drye ghemeten twee lynen xliiij. roeden, groot dese partye iiij. lynen xxv. roeden. Voorts soo ligghets an de noordtsyde daeran, ende ande noordtsyde van. voorschreven drye ghemeten twee lynen lxxx. roeden, ende iij. ghemeten ij. lyn. xliiij r.n een groot stick landts ghenaempt het Galgestick, al jeghens den Carrewech, jeghens den Spieryncx busch en. tlandt ende bosch van desen goede an. noordtsyde, welcke Carrewech hier gheheel is toebehooren. ende mede ghemeten, strecken. met den westhen. an het Velt, ende metten oosthen. aen diveerssche partye landts en. bosch van desen goede, die hier oock volghen sullen, groot eenendertich ghemeten ij. lynen. Voorts soo ligghets an. noordt zyde ontrent den middel daer an, een stick landts ghenaempt Spieryncx Stick, tusschen den Carrewech gaende met de voors. partye, an. suudtsyde de naevolghen. partye ende tleen van Pieter Wouters an. noordtsyde, metten westhen. an een dreveken dat nu gheusurpeert wordt by Jaecques de Zuttere, pretenselick met synen Spieryncx Busch, ende met den oosthende ande naerschreven viij. lynen xlviij. roeden, groot synde sonder den voorschreven Carrewegh tot viij. ghemeten twee lynen xxviij roeden. Voorts soo ligghets ande noordtsyde by den oosthende daeran, een bosschelken van twee stryngelkens tusschen vi.a et liberi Cornelis de Zutters landt an. noordtzyde, strecken. metten westhen. aen t'leen van Pieter Wouters, ende metten oosthende ande eerst naervolghen. partye, groot ij. lynen lxxxiij. roeden. Voorts soo liggets ant oosthen. daeran, ende ant oosthende van Spieryncx Stick, eene partye bosch an. oostsyde, verhaeckende jeghens tnaervolghen. landt vuerghemeens, noordt de voors. Sutters, ende metten suuden jeghens den Carrewech an het voorgaende Galgestick, groot tot acht lynen ende xlviij. roeden. Voorts soo ligghets ande oostsyde vuerghemeens daer an, een stick landts, tusschen tlandt van Jaecques de Zuttere filius Roelandts an. oostsyde, strecken. metten noordthen. ande landen van Cornelis de Zuttere ghenaempt de Waegestrynghen, ende metten zuudthende anden Carrewech, groot tot .... Voorts soo ligghets suudtoost daerbij eene partije mageren bosch ende som velt, tusschen tvoorn.Galgestick ande westsijde, den Nieuwen Bilck an. oostsyde, strecken. metten noordthen. anden. Carrewegh gheheel hier toe ghemeten, suudt het naervolghen.. groot dese partye tot zes ghemeten een lyne ende twintich roeden. Voorts soo liggets ant zuudthen. daeran eene p.tye goeden bosch ghenaempt de Wallekens, consisterende in zeven strynghen ende een west daer theynden, welcke zeven strynghen loopen oost ende west, tusschen de naervolghen. partye an. suudtsyde, metten westhende ant Galgestick, ende metten oosthen. anden tweeden naervolghenden ar.le, groot drye ghemeten xiij. roeden. Voorts soo liggets an. suudtzyde daeran een stick landt wijlent bogaert, ghenaempt Stoffels Hof, tusschen de verre voorschr. iiij. lynen xxv. roeden, ende eensdeels tpleyn voor tcasteel an. suudtsyde, strecken. met den westhen. ant Galgestick, ende met den oosthen. anden eersten naervolghen. ar.le, wesende de dreve, groot drye ghemeten een lijne ende lij roeden. Voorts soo ligghets an. oostsijde daeran, ende ande oostsijde vanden voorschr. Wallekens, eenen wech ofte dreve loopen. van tpleyn voor tcasteel, noordtwaert tot den Nieuwen Bilck die hier vooren oock staet, tusschen den Keerssen boogaert ende een andere boogaert naer tpleyn an. oostsijde, ende commen. metten zuuden ant naervolghen. pleyn, groot een gemet xxxv. roeden. Voorts ant suuthen. daeran het pleyn ofte platse voor tcasteel van Reesyn., tusschen de Warrande ande suutzyde, tcasteel, den vyvere ende dreve naer tdorp an. oostsijde, de Lange Abeelendreve ende de landen daer nevens gheleghen, groot zeven lynen xlviij. roeden.

Item competeert ter voorschreven baronnie van Maldegem, eene groote p.tye velts ofte campaigne ghenaempt t'Maldeghem Veldt, ligghen. binnen de prochie aldaer, ende west van. kercke, stede ende casteele te Reesyn., groot syn. int gheheele ontrent twee duusent ghemeten ofte bet, hem bestrecken. ten westhen., ende eensdeels an. suudtsyde

van. Abeelendreve, soo westwaert totter Donckt, ende met de suudt ende suutwestsyde an Papingloo, ende an diveerssche gronden daer rondtsom.e geleghen, welcke partye int tgheheele is belast met zeker rente inde briefven van Assenede, soo hiernaer &claerst sal worden.

Item behoort ter selver baronnie noch eenen nombre van veltlandt ofte heye, ligghen. binnen Maldeghem ende Adeghem, groot tot vijc xcij gem. te weten in Maldeghem vjc lxxij. gem. inde quartieren van Groot ende Cleen Boogaerde, Donck, Vaecke ende elders, ende in Adegem int quartier van Hille, een hondert twintich ghemeten, de welcke twee partyen den heere baron heeft gegeven in landtcheynse aen diveerssche persoonen met den last van te betaelen de renten daer vutte gaende ghenaempt de Bamesschult ende Lichtmesschuldt, volghen. de rentebouckeu danof syn.

Item noch den nombre van xxij. bunders liggen. binnen de prochie van Sinte Cruus buuten Ardenburch, byde stadt aldaer, de welcke nu jegenwoordich gheinundeert ende &smoort sijn.

Item competeert ter voorschreven baronnie noch eene andere groote partye veltlandt, groot syn. zes hondert gemeten ofte daer ontrent liggen. binnen den ambachte ende prochie van Maldeghem voorn.t, breeder &claerst byde originele bescheeden.

Item competeert aen de voorschreven heeren Marcquijsen ter causen van. voorschreven baronnie van Maldeghem, een leenhof ghenaempt tleenhof van Reesynghe, waervan ghehouden syn veele ende achterleenen ofte manschepen, staen. som ten vullen coope ende de andere ter bester vrome, ter &anderyn. ende boven dien ten laste van thienden penninck telcker veranderyn. ende belastyn., alsmen ghewoone is van sulckdanighe leenen tontfanghen, midtsg. ten dienste van handtschoens, offerpennin. ende anderssins, soo onder elck leen int particulier hier naer sal verclaerst worden, welck leenhof ghebannen wort van veerthien daghen te veerthien daghen binnen de stadt van Brugghe int pallays van Pitthem, ofte andere platsen daert den heere baron believen sal, Wanof de leenhouders hier naer volghen.*

1- Don Ferdinande de Fonseca et Zuniga causa uxoris, baron van dese baronnie van Maldeghem, houdt een leen van. voors. synen hove van Reesyn., groot synde vyf hondert drye en dertich cappoenen ende hondert xxv £ paris. erfvel. rente tsiaers ende is ghenaempt de schult van Raes, danof deene helftscheede staet te betaelen te Sinte Maertinsmesse ende dander helft te Lichtmesse in elck jaer, de welcke rente van Raes besedt ende ghehypotecquiert es op diveerssche gronden van erfven, liggen. binnen de prochien van Maldeghem, Adegem ende Sint Laureyns, die jaerelicx betaelt wort by veele persoonen, volghen. den reg.re vande selve rente, midtsg. de nieuwe belegheryn. danof ghedaen, by Cornelis Boudins ghesworen landtmetere ten lande van. vrijen, upden iiij.en 7bre 1624. aldaer de nieuwe gelders, canten ende abouten vande hypotecquen &claerst staen, soo oock in diveerssche oude ende nieuwe reg.res van desen leenhove verclaerst staet.

Staen. de selve schult van Raes ten reliefve ende camerlyncgelde van vullen coope.

2- Robert Lambrecht houdt het tweede leen groot syn. drye gh(emeten) landts ligghen. binnen den ambachte en. baronnie van Maldeghem, oock binnen de prochie van Maldeghem, oost vande kerke ende heet Squynkerswale tusschen liberi Roelant Lambrecht lande ende boombusch an. westsyde ende suudthende, strecken. met eender dreve op de Warmestrate.

Staende den voorn. leene ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx eenen selveren offerpen. telcken syncxschen daghe te Maldeghem inde kercke, ende ten laste alsvooren.

3- Den selven Robert houdt nog een leen groot acht lynen landts liggen. binnen de

voors. prochie, oost van. kerke gheheeten Parys leen, tusschen Pierijnken van Praet leen ande syde van zuudt, Jan van Maldeghem leen ande noordtsyde.
Staen ter bester vrome en. ten dienste van een paer schapen handtschoens telcken syncxschen te Maldegem inde kercke.
4- Guilliame Lamote, heere van Caverennes, causa uxoris, houdt een leen groot synde xi £ ix s. iiij. pen. ob. parisis tsiaers besedt op xxix. gemeten j lyne landts, ligghen. binnen de voorn. prochie, noordt van. kercke namentl. ter Vlote, tusschen den wech die van Stroprocx naer Aerdenburch loopt, ten oosthen. de oude Heede, ende de wateryn. van. Noordtbrouck ten westhen., het Muelenweghelken van mijnen voorn. heer an. suudtsyde.
Staen.ten vollen coope ende dienste van een paer schapen handtschoens telcken syncxschen te Maldegem inde kercke.
5- Antho. Stobbelare houdt een leen groot vier ghemeten landts binnen de voorn. prochie suudt van. kercke, tusschen Boudens Lippens stratken an. noordtsyde, ende metten oosthen. tot op de zuudtstrate.
Staen. tselve leen ter bester vrome ende teenen selveren offerpennijnck alsvooren.
6- Philips Wyngaerde houdt een leen groot zes ghemeten en half landts, wesende deel van een leen van zeven ghemeten leens, liggende binnen de voorn. prochie van Maldeghem, noordtwest van. kercke in diveerssche sticx, tusschen de Lettebrouck wateryn. eensdeels ande zuudtsyde, de kynderen Lieven Wouters an. noordtsyde.
Staen. ter bester vrome ende ten dienste van een paer schapen handtschoens inde kercke alsvooren.
7- Jan Wouters houdt een leen groot een half ghemet wesen. de splete van. voors. groote van zeven ghemeten leens, ende is een p.tieken ghenaempt Eyckaerts Walleken tusschen dhofstede wallen van Pieter Wouters an. oostsyde, ende mette noordtsyde an. Butswerfvestrate in Maldeghem.
Staen. ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
8- Aernout Hauweel houdt een leen, groot synde twaelf ghemeten een lyne vichtich roeden landts, meersch syn. ghenaempt Schapelyncx Meersch, liggen. binnen Maldeghem voorn.t. noordtoost van. kercke, benoorden sVliegers wech, inden Noordtbrouck, tusschen den waterganck an. westsyde. Staen. ten vollen coope, ende dienste van een paer schapen handtschoens, telcken Syncxschen te Maldeghem inde kercke aldaer.
9- Don Ferdinande de Fonseca et Suniga, heere van desen hove, causa uxoris, houdt een leen ende is een thiende, ghenaempt Ryckaerts thiende vander Donckt haer bestrecken. inde prochie van Maldeghem voors.t, noordtwest van. kercke, tusschen de strate van over den Ackere, an. noordtsyde die van Sint Janshuus in Brugghe landt ende de uppergracht van Lettebrouck beede an. suudtz. strecken. met den oosthen. opde Heede, ende met den westhen. opde strate diemen heet de Cruuce, strecken. naer Maldeghem, ende op tlandt van myn voorn. heere van Maldeghem datmen heet tLange Stick.
Staen. ten reliefve van. beste vrome telcker veranderyn. ende ten dienste van een paer schapen handtschoens inde kercke alsvooren.
10- Cathelyne Vleys wed.e van Jooris Elle houdt een leen groot elf ghemeten ij. lynen l. roeden busch, ligghen. inden wyck gheseyt Cleen Burcle, zuudtwest van. kercke van Maldegem, strecken. metten zuudthen. an. Biestmeesch, ende met den noordthen. ant Velt, ghenaempt Stoyers Moer. Staen ter bester vrome ende paer handtschoens alsvooren.
11- Michiel Baedtsleer houdt een leen groot drye ghemeten landts, liggende binnen de voorn. prochie in vier parcheelen, danof dats eerst liggets oost van. kercke een lyne landts, ghenaempt Ter Haeghe in een meerder stick met Jan Verbeke, streckende metten suudthende an Jaecques Derckers leen. Voorts soo ligghets suudtwest van daer een gemet landts tusschen Pieter van Exaerde leen an. oostsyde, liberi Robert Doens

an. westsyde, Voorts west daerbij opden selven Ackers een gemet landts tusschen Jan Peperzeele landt ande oostsyde ende westsyden. Ende voorts so liggets suudt daer by twee lynen landts, tusschen de Beke waterynghe ande westsyde ende ten zuudthen., ten noordthen. den voorn. Peperzeele.
Staen. ter bester vrome ende ten dienste van een paer schapen handtschoens.
12- Den selven Baetsleer houdt noch een leen, ende es een thiende gheheeten Eelvelde thiendeken, ligghen. binnen de prochie van Maldeghem, suudtoost van. kercke, beginnen. op eene hofstede toebehooren. wylent Philips Neijt, strecken. vander hofstede recht suudt tot opden M[oerk]ercken Brouck waterganck ende van daer schietende oostwaert diere ande noordtsyde van. selver waterganck, tot opden Berckbilck ende tot den Hoonpitte, ende voorts van daer noordoostwaert ommegaen. tot Sinte Barbelen stratken, de strate van Eelvelde, ende den crommen wech liggen. an. noordtsyde van voors. thiende.
Staen. ter bester vrome ende ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
13- De selven Baetsleer houdt een leen groot syn. de helftscheede van neghen gheheeten de Schapelyncx meersch. Voorts de helftscheede van xv. hoeden ruwer evene ende de helfscheede van vichthiene hoenderen, erfvelicke rente tsiaers vallen. telcken Lichtmesse, danof de evene ende hoenderen besedt op veertich ghemeten meersch, danof de veerthien ghemeten ligghen an. oostsyde ende xxvj. ghemeten ande westzyde van Schapelynck Meersch voors.t, al te gader ligghende an elcanderen binnen de voors. prochie van Maldeghem, zuudtwest vande kercke in een jeghenoote gheheeten de Westbyst.
Staen. ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
14- Den selven Baetseleer houdt noch een leen, groot synde de gerechte (de gherechte) wederhelft van. voors. negen ghemeten meersch ghenaempt Schapelyncx meersch. Voorts de rechte helft van. xv. hoeden ruwer evene, ende de voorschr. xv. hoenderen, besedt op de gronden, als inden voorn. leene.
Staen ten vullen coope ende dienste van handtschoens als tvoorgaen.
15- Pieter filius Jaecques van Hoogheweghe houdt een leen groot drye ghemeten landts ligghen. binnen tselve Maldeghem, suudt van. kercke, tusschen Eelvelde ende Cleyt, commen. met den westhen. opde Heede, ende met den oosthen. an. strate.
Staende ter bester vrome en. telcken Syncxschen een paer spooren ofte vj schell. paris. daer vooren.
16- Jaecques van Hoogheweghe houdt een leen groot negen ghemeten een lyne l. roeden landts ende marasch, liggen. binnen Maldegem in twee parcheelen danof dats eerst liggets vj. ghemeten j lyne l. roeden marasch naemelick te Vaecke, strecken. metten noordthen. an het marasch van Zoetendaele, de Coloenen Dyck an. oostsyde. Voorts soo ligghets noch drye ghemeten landts noordt van. kercke, naementl. den Hil, die van Sint Janshuus in Brugghe ande westsyde, ende met den noordthen. opde dreve, diemen heet de Lettebrouck dreve.
Staen. ter bester vrome ende ten laste van eenen offerpen.
17- Jaecques Clays houdt een leen groot synde v. ghem j lyne landts liggen. noordt van. kercke van Maldegem landt an. westsyde.
Staen. ter bester vrome ende ten dienste van een paer schapen landtschoens in de kercke als de voorgaen.
18- Philips Wyngaerde houdt een leen, groot synde vier lynen l. roeden landts, liggende binnen de voornoomde prochie van Maldegem die van Sint Janshuus in Brugghe an. suudtsyde, strecken. metten oosthende tot op de Eede.
Staen. ter bester vrome, ende ten dienste van eenen selveren offerpen.
19- Bruyno de Zwaef houdt een leen groot vier ghemeten landts ghenaempt tBevanck, liggen. binnen de selve prochie van Maldeghem, west van. kercke, strecken. metten

zuudthen. opde Eede ende met de noordtsyde an syn hofstede.
Staen. ter bester vrome ende eenen offerpen. alsvooren.
20- Pieter Maroucx houdt een leen, groot twee ghemeten landts ligghen., binnen tselve Maldeghem, oost suudtoost van. kercke metten noordthen. an die van Sint Jans huus landt, Franchoys de Rycke an. westsyde ende Hugo Huuges landt ande oostsyde.
Staen. ter bester vrome ende ten dienste van een paer schapen handtschoens in de kercke alsvooren.
21- Barbara de Nockere, wed.e van Pieter van Huerne, houdt een leen, groot negen ghemeten landts binnen de voorn. prochie van Maldegem, suudt van. kercke, in vier parcheelen danof dats eerst ligghets zeven ghemeten en half landts, streckende met den zuudthen. ande Biest ende metten noordthen. eensdeels an. strate. Voorts soo liggets onder half ghemet, strecken. metten zuudthen. ande Biest ende metten oosthen. an. hoirs Beernaert de Costere. Voorts soo ligghets inde Diepe Meersch lxxv. roeden landts, tusschen Pieter van Exaerde meersch ande suudtsyde, ende met den oosthen. anden Nieuwen Waterganck van. Wittemoer. Ende voorts suudtwest daerby twee lynen meersch, tusschen de Diepe Meesch an. noordtsyde die van S.t Janshuus int Brugghe ant oosthen. Staen. ter bester vrome, ende voorts ten laste van een paer schapen handtschoens te Maldegem inde kercke.
22- Pieter van Speybrouck houdt een leen groot seven ghemeten een lyne onder busch ende meersch, liggen. binnen de prochie van Maldeghem west van. kercke, in diveersche parcheelen danof dats eerst ligghets vijf ghemeten twee lynen lxxv. roeden busch ende velt op Coolsbocht, tusschen tvoors. leen an. oostz. strecken. met den suudthen. opde Biestmeesch. Voorts soo ligghets suudtwest daer by een half ghemet busch ende es een walleken ghenaempt Coolsberch, tvoorschreven leen an. oostsyde strecken. met den zuudthen. ande Biest, van Spieryncx meersch. Voorts soo liggets west van daer bewesten de Slapt, naemelick upden Quaden houck te Mannekins Hil xxv. roeden meersch, tusschen den waterganck an. noordtsyde ende ten oosthende. Ende voorts soo ligghets suudtwest van daer twee lynen mager bosch, naemel. den houck, strecken. met den oosthen. an die van S.t Janshuus in Brugghe meersch.
Staen. ter bester vrome, ende een paer schapen handtschoens.
23- Jaecques Anchemant houdt een leen groot elf ghemeten een lyne l. roeden landt busch ende velt liggen. binnen de voorn. prochie van Maldeghem suudtwest van. kercke, in drye parcheelen danof teen groot is thien ghemeten lxxv. roeden, strecken. met den noordthen. an het Velt, ende met den zuudthen. ande meesch ghenaempt de Splaeckt, ende &haeckt, ende verhaeckt. Voorts soo ligghets suudtwest daeran over den waterganck een lyne l. r.n , de wateryn. an. noordtsyde ende ten oosthen. Voorts soo ligghets suudt van daer ij. lyn. xx. r.n busch hoofden. met den oosthen; an die van S.t Janshuus in Brugghe landt ende de Wedaeghe an. suudtsyde.
Staen. ten vullen coope ende handtschoens alsv.o.
24- Franchoyse filia Pieter van Exaerde hout een leen groot ix. ghemeten landts, liggen. suudt van. kercke van Maldegem, tusschen Pauwels de Hecq ande oostsyde, de Eelveltsche strate ten suudthen.
Staen. ter bester vrome en. jaerel. ten laste van een paer schapen handtschoens.
25- Franchoys de Rycke houdt een leen, groot syn. de gherechte helftscheede van xvj. ghemeten een lyne landts, liggen. binnen de voorn. prochie van Maldeghem, noordt van. kercke, ende is gheheeten de Oude Meersch, tusschen den waterloop vanden Noordtbrouck an. suudtsyde, ende metten oosthen. an. Breeden Wech.
Staen. ter bester vrome, ende ten dienste van een paer schapen handtschoens.
26- Den selven de Rycke houdt noch een leen, wesende de rechte wederhelft van. voorschr. zestien ghemeten een lyne landts, liggende ende abouteren. als de voorgaen. helft.
Staen. ter bester vrome, ende jaereliex ten dienste van een paer schapen handtschoens

alsvooren.
27- Robert Lambrecht houdt een leen groot xvj. ghem. busch, velt en. marasch ligghen. binnen de prochie van Maldegem, suudtwest van. kercke, naementlick op twesthen. van Vaecke an beede syden van Vaeckestrate, tusschen het Doornestratken opde zuudtsyde vande strate van [en?] Jaecques de Zuttere. Voorts een marasch ghenaempt den Hest, ende meer andere upde noorstsyde.
Staende ten reliefve van v £ paris. ende alle andere diensten.
28- Guilliame de Blazere houdt een leen, groot v £ x. schell. paris. besedt op achtien ghemeten een lyne landts, liggende binnen de prochie van Maldeghem, noordt van. kercke, al teender platse inde jeghenoote gheseyt ter Vlote, danof elck gemet gelt vi. sc.paris. telcken Baefmesse geldende coop ende versterfvenesse telcken &anderyn.
Staen. ter bester vrome ende ten laste van eenen selveren offerpen.
29- Symoen Provoost houdt een [leen] groot xxij. ghemeten xxviij. roeden busch, liggen. binnen de prochie van Maldegem, noordt van de kercke inden gheweste ghenaempt Moerhuuse, tusschen tclooster van. chartreusen buuten Brugge ande oostsyde, strecken. metten zuudthen. opden waterganck van. Moerhuuse.
Staen. ten vullen coope end noch belast an. heere baron van Maldegem, in xj £ v sc. paris. telcken Joa.es ende kersavont ende bovendien een paer hantschoens alles jaerelicx.
30- Pieter filius Philips Wouters houdt een leen, groot twee ghemeten busch liggen. binnen de voorn. prochie, noordtwest van. kercke, myn heere van Maldegem an. suudtsyde ende ten oosthen., strecken. metten westhen. an Spieryncx stratken.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
31- De selven houdt een ander leen, groot syn. een lyne landts, liggen. binnen de prochie van Maldegem, noordt van. kercke, tusschen Adriaen de Vos an. suudtsyde, den Noordtbrouck waterganck an. noordtsyde, synde een geerken.
Staen. ter bester vrome ende voorts ten laste van een paer handtschoens alsvooren.
32- De selven Pieter filius Philips Wouters houdt noch een leen, groot x £ paris. ts.rs erfvelicke rente tsiaers. Staen. besedt op xvj. ghemeten landts, synde ghenaempt Lettebrouck, &schynen. dhelft te S.te Maertinsmesse ende dander helft te Lichtmesse, liggen. binnen den voorn. ambachte en. prochie van Maldegem, noordtwest van. kercke, dewelcke rente gegolden wordt by diveerssche persoonen, soo den rentebrouck danof zyn., &claerst. Item noch soo behoort ten desen leene, vyf ghemeten landts ghenaempt de Cautere, liggen. noordt van. casteele van Reesyn., mynen heere van Maldegem leen ande oostsyde, ende metten suudthen. anden Carrewech. Voorts behoort noch ten desen leene iij. £ paris. erfvelicke rente tsiaers, vallende telcken S.te Pieters dage, ingaen. ougst, besedt binnen der stede ende schependom.e van Thoroult, up diveerssche huusen ende hofsteden aldaer, die gegolden wordt by veele ende diveersche persoonen. Ten lesten behooren ten desen leene vier manschepen, danof teerste wylent was houdende Betken Cappelle, groot viij. lyn. l. roeden, liggen. binnen Maldeghem, in twee parcheelen, eerst suudtwest van. kercke naemelick op Burcle Ackere, vier lynen l. roeden landts, strecken. metten suudthen. an. kerckwech, ende voorts suudt van daer, naemel. inden Quaden Houck iiij. lynen meersch, strecken. metten oosthen. an. waterganck, ten westhen. Sint Janshuus. Tweede leen houdt Joos de Zuttere groot drye ghemeten landts, liggen. noordtwest van. kercke van Maldegem, naemelick te Budtswerve, metten noordthende an. Butswerve strate, ende voorts an andere landen. tDerde leen houdt Philips de Zwaef, groot ij. lynen landts, liggen. ande westsyde van. voorgaen. leene, ten noordthende alsvooren. tVierde leen houdt wylent Philips de Hoyere, groot een gemet landts ligghen. oost van. voors. leene naemelick opden Deselaere, strecken. metten suudthende anden wech gaen. van Butswerve naer den Cruyce. Staende de voorseyde vier achterleenen respectivel. ter bester vrome ende tprincipale leengoet ten dienste van trauwe ende waerhede, ten reliefve van vullen

coope.
33- Robert Lambrecht houdt een leen, groot synde xx. ghemeten landts, volghen. doude reg.res, ende p mate groot xix. gem. v. roeden landts, liggen. binnen de baronnie van Maldegem ende prochie van Adegem, noordt vande kercke, tusschen eenen landtwech half hiermede gaende, ande suudtsyde, den waterganck an. noordtsyde.
Staen. ten vullen coope ende jaerelicx ten laste van eenen offerpen. alsvooren.
34- Dheer Jaecques Michiels houdt een leen van. voorn. hove, groot syn. een gemet landts, liggen. inde prochie van Moerkercke, verre noordtoost van. kercke int ix.e begin van. wateryn. van. Maldegemschen poldere, strecken. met beeden henden opde selve wateryn.
Staen ter bester vrome, ende jaerelicx een paer schapen handtschoens alsvooren.
35- Den selven dheer Jaecques Michiels houdt een ander leen, groot twee lynen landts, liggen. binnen de selve prochie van Moerkercke noordtoost van. kercke, int vj.e begin van. Maldeghemschen poldere, tusschen syn selfs landt an beede syden.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende jaerelicx ten laste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
36- De wed.e van dheer Franchoys van. Eede houdt een leen groot een gemet landts, liggen. binnen tselve Moerkercke, verre noordtoost van. kercke, int xxviij.e beghin van. wateryn. van noordt over de Leye, tusschen eenen verdonckerden landtwech, ende metten suudthen. an. voors. Michiels.
Staen ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer handtschoens.
37- De selve houdt een leen groot een gemet l. roeden landts int voorn. begin van. selve wateryn., tusschen tlandt van. voors. Michiels ant zuudthen. ende metten noordthen. an. selven &donckerden landtwech.
Staen ter bester vrome ende ten dienste van handtschoens alsv.o.
38- Dheer Jaecq. Michiels houdt een leen groot een gemet xv. roeden landts, liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, oost van. kercke, int iiij.e beghin van. Maldeghemschen poldere, strecken. metten suudthen. an. waterganc.
Staen ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
39- Guilliame Wyts houdt een leen, groot synden xxxxij £ paris. erfvelicke rente tsiaers, besedt op vierentzestich ghemeten landts, toebehooren. diveerssche persoonen in diveerssche sticken liggen. oost van. kercke van Moerkercke in een jegenoote gheheeten den Maldeghemschen Poldere.
Staen ten vullen coope, ende jaerelicx een offerpen.
40- De selven houdt een ander leen, groot syn. lxij. cappoenen erfvelicke rente tsiaers, besedt op veele parcheelen van lande toebehooren. diveerssche persoonen, liggen. oost van. kercke van Moerkercke, in eenen jegenoote gheheeten den Maldegemschen Poldere.
Staen. ten vullen coope, ende jaerelicx teen selveren offerpen. alsv.o.
41- De selven Wyts houdt noch een ander leen, groot xxiiij £ xv sc. hallynck paris. erfvelicke rente tsiaers ghenaempt Barbazaen Leen, besedt op vierenzestich ghemeten lxv. roeden landts toebehooren. diveerssche persoonen, wanof de xliiij. gemeten een lyne xxxiiij. roeden liggen. binne de prochie van Moerkercke in eenen block, strecken. suudtwaert tot de wateryn. van tGeerengat, ende noordtwaert totte wateryn. van Lapschuere, gaen. vut elck gemet x. schell. paris. tsiaers. Ende voorts soo ligghets binnen de baronnie van Maldeghem, inde prochie van S.te Laureyns ten Bertholfsdorpe, xx. ghemeten ij. lynen xliij. roeden, gaen. jaerelicx aldaer drye schell. paris. vut den ghemete.
Staen. ten vollen coope, ende jaerel. eenen selveren offerpennynck.
42- Dheer Jaecques Michiels houdt een leen groot twee ghemeten ende xxviij. roeden landts, ligghen. inde prochie van Moerkercke, int negenste begin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere tnaervolghen. leen an. oostzyde, metten noordthen. an. water-

ganck.
Staen. ter bester vrome, ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
43- Den selven houdt noch een leen, groot synde een gemet landts, binnen de voorn. prochie ende begin, ende an. oostsyde van tvoorgaen. leen, metten noordthende alsvooren.
Staen. ten reliefve vande beste vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
44- Den selven houdt een leen groot een gemet landts, liggen. an. oostsyde van. voorgaen. leene, strecken. metten noordthen. an. waterganck ende metten zuudthen. an eene andere.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende een paer handtschoens alsvooren.
45- Den selven houdt noch een leen groot synde vier lynen xl. roeden landts liggen. int voorn. ix.e begin van. Maldegemschen Poldere, an. westsyde van. selven Michiels, strecken. metten noordthen. an. waterganck.
Staen. ten dienste van reliefve en. handtschoens alsvooren.
46- Den selven houdt een leen groot een gemet ix. roeden landts liggende binnen de voorn. prochie van Moerkercke int vj.e begin van. voors. wateryn., strecken. met den oosthende anden disch van Moerkercke landt, ende den selven Michiels leen and beeden syden.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende jaerelicx een paer schapen handschoens.
47- Den selven houdt een leen groot een lyne lxiiij. roeden landts, liggen. int xxxviij.e begin van. wateryn. van noordt over Leye, tusschen den selven Michiels landt an. westsyde ende ant noordthen.
Staen ter bester vrome ende een paer handtschoens alsboven.
48- Mher Jan Parmentier houdt een leen groot een lyne lxiiij. roeden landts, synde de wederhelft van. voorgaen. leene, synde een stick met een dreve noordtwaerts vutte, liggen. int selve begin van. wateryn. ende abouteren. als tvoors. leen.
Staen. ter bester vrome, ende ten dienste van een paer schapen handtschoens jaerelicx.
49- Den selven houdt een leen, groot syn. acht ghem. landts, liggen. binnen de selve prochie van Moerkercke, int vj.e begin vanden Maldegemschen Poldere, den voorn. Michiels leenen an. oostsyde, den waterganck ande westsyde van wel. leene ghehouden syn zeventhien manschepen ofte achterleenen die ligghen. syn inden manieren naervolghen. tEerste leen is groot vi. ghemeten ij. lynen landts binnen der prochie van Moerkercke int negenste begin van. wateryn. van. Maldegemschen poldere. Staen ter bester vrome ende ten dienste van jarelicx tel. syncxschen eenen selveren offerpennynck. Tweede leen is groot x. lynen landts liggen. inde wateryn. van Lapschuere. Staen. ten reliefve ende handtschoens als tvoorgaen. tDerde en. vierde leenen, elck groot synde elck een ghemet landts, liggen. inden Maldegemschen poldere binnen Moerkercke. Staen. ter bester vrlome ende jaerelicx elck ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren. De Vijfste ende zeste leenen syn tsamen groot vij. ghemeten een lyne lxi. roeden landts liggen. binnen Moerkercke deen neffens dandere int x.e begin. Staen. elck ten reliefve van vj £ paris. ende voorts elck jaerel. ten dienste van iij. £ paris. telcken St Jansdaghe midtsomers. De zevenste, achtste ende negenste leenen elck groot een gemet landts elck groot een ghemet landts binnen de prochie en. wateryn. voorseijt. Staen. elck ter bester vrome ende voorts elck jaerelicx een paer handtschoens ofte ij. sc. paris. daer vooren naer costuyme. Thienste leen is groot iij. ghemeten een lyne lviij. roeden landts, liggen. binnen de prochie ende wateryn. voors.t. Staen. ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens. Telfste leen is groot een gemet landts liggen. binnen de ambachte, prochie ende wateryn. voors.t. Staen. ter bester vrome ende dienste van een paer handtschoens. Twaelfste leen groot synde een gemet landts, liggen. alsboven. Staen. ter bester vrome ende ten dienste jaerel. van een paer handtschoens. Derthienste leen groot een gemet landts lig-

gen. int zeste begin van. Maldegemschen poldere. Staen. ten reliefve en. laste van handtschoens als boven. tVeertienste leen is groot een gemet landts, liggen. int selve begin. Staen ten reliefve van. beste vrome, en. jaerel. handtschoens alsboven. tVichtienste leen is groot oock een gemet landts, liggen als de voorgaen. Staen ter bester vrome ende jaerelicx een paer handtschoens. tZestienste ende zeventienste leenen, groot elck een ghemet xx. roeden landts, int voors. zeste begin, binnen tselve Moerkercke. Staen elck ter bester vrome ende elck jaerelicx een paer handtschoens alsvooren.

Staende tprincipale leen van. voorn. Parmentier ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.

50- Dheer Jaecq. Michiels houdt een leen groot drye ghemeten xx. roeden landts, liggen. oost vande kercke van Moerkercke int vj. begin, strecken met den westhen. an. kercke van Moerkercke landen ende voorts rondtsomme den selven Michiels, p. ommeloopere maer groot iij. ghemeten xviij. roeden.

Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.

51- Den selven houdt een leen groot twee ghem. landts, liggen. binnen tselve Moerkercke oost van. kercke, de kercke van S.t Donaes in Brugghe landt ande noordtsyde, metten suudthen. an. wech ende metten westhen. an tvoors. leen.

Staen. ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.

52- Den selven houdt noch een leen groot twee ghemeten xxv. roeden landts liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke oost van. kercke, tusschen de selve kercke landt an. suudtsyde, strecken. met den noordthen. an dobedientie van S.t Donaes.

Staen. ter bester vrome, ende een paer schapen handtschoens jaerelicx.

53- Den selven Michiels houdt noch een leen groot synde twee ghemeten landts ende een lyne liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, noordoost van. kercke, tusschen den selven Michiels landt an. westsyde ende ten suudthen. Streckende metten noordhen. an. ghemeenen wech. Staende ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.

54- Den selven houdt een leen groot een ghemet l. roeden landts liggen. binnen de prochie alsboven, oost van. kercke tusschen den selven Michiels landt ande oostsyde ende dh.r Franchoys van. Voorde cum suis ande westsyde.

Staen. ter bester vrome ende jaerelicx handtschoens alsboven.

55- Den selven houd noch een leen groot iiij. lynen l. roeden landts liggen. inde selve prochie oost vande kercke, strecken. metten oosthende ande kercke van Lapschuere landt, ende metten westhen. anden wech.

Staende ten reliefve van. beste vrome ende een paer schapen handschoens jaerelicx.

56- Den selven houdt noch een leen groot een gemet xxviij. roeden landts liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, teenen sticke met de voorn. ses leenen tusschen tlandt van Isabeau Breydel ande suudtsyde, noordtsyde ende oosthen., ten westhen. Jeronimus van. Raede landt.

Staen. ter bester vrome ende eenpaer handtschoens alsboven.

57- Den selven houdt een leen groot een gemet xvj. roeden landts, liggende int zeste begin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, verre noordtoost van. kercke, metten oosthende an myn heere van Maldeghem landt, ende metten westhen. ande kercke van Moerkercke landt.

Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer handtschoens alsboven.

58- De kercke van Moerk.e houdt een leen groot iiij. lynen xlviij. roeden landts, liggen. binnen de voors. prochie in ix.e begin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, tusschen tleen van wylent Charles Heindrycx ande oostsyde ende ten noordthen.

Staen. ten reliefve van. beste vrome ende een paer schapen handtschoens.

59- De selve kercke houdt noch een leen groot vier lynen landts, liggende binnen de voorn. prochie van Moerkercke, verre oost noordtoost van. kercke, int xj. begin van S.te

Pieters Dyck, strecken. met den noordthen. an die van Spirmaille landt ende metten suudthen. anden Dyck.
Staen. ter bester vrome ende een paer handtschoens jaerelicx.
60- Hubrecht Caf houdt een leen groot een gemet lxvj. roeden landts, liggen. int zeste begin van. wateryn. van. Maldegemschen poldere, den aermen van Moerkercke landt an. oostsyde, ende met den suudthen. an. Smallen Waterganck.
Staen. ten reliefve van. beste vrome en. jaerelicx een paer schapen handtschoens als vooren.
61- Heindryck Sonnius houdt een leen groot twee ghemeten een lyne lxj. roeden landts, liggen. inde prochie ende begin van. wateryn. alsboven, streckende metten westhen. an. kercke van Moerkercke leen.
Staen. ter bester vrome en. jaerelicx een paer schapen handtschoens.
62- De voorn. Sonnius houdt noch een leen groot een gemet een lyne l. roeden, liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, int iiij. begin van. Maldeghemschen Poldere, strecken. met den westhen. anden wech die naer tGaerne Gat loopt, de kercke van Lapschuere an. noordtz.
Staen. ter bester vrome ende jaerel. een paer schapen handtschoens.
63- Mher Jan Parmentier houdt een leen groot iiij. lynen ende veertich roeden landts, liggen. int ix.e begin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, noordtwest van. kercke van Moerkercke, metten noordthen. an. wateryn. ende ten suudthen. an een adere.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
64- Heer Heindryck van Praet houdt een leen groot vij. lynen xcv. roeden landts, liggende binnen Moerkercke voorn.t int elfste begin van Lapschuere Sinte Pieters Dyck, streckende met den noordthende an een landtwegelken.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
65- Pieter van Hecke heere van Apoulien, houdt een leen groot een gemet vier roeden landts, liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, int ix.e begin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, strecken. metten noordthen. an. kercke van Moerkercke landt, ende metten suudthen. ten halfven van eenen landtwech.
Staen. ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
66- Den selven houdt een leen, groot syn. zeven lynen ende lxij. roeden landts, liggende binnen de voorn. prochie van Moerkercke, noordtoost van. kercke int xxxviij. begin van. wateryn. van over Leye, strecken. met den noordthen.op een stratken.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende jaerlicx een paer schapen handtschoens.
67- De selven houdt een leen groot twee ghemeten landts ligghen. binnen de selve prochie ende int xxxviij.e begin der voorn. wateryn., noordtoost van. kercke, strecken. metten noordthen. an wylent Jan Breydel, ende tlandt van wylent Goossyn de Wulf an. oostsyde.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
68- De selven Van Hecke houdt noch een leen groot vier lynen landts, liggen. binnen de voorn. prochie, int xi.e begin van Lapschuere S.te Pieters Dyck, aldaer groot met tnaervolghende leen, synde nu een partye tot iij. ghem. j. lynde, tnaervolghende leen an. westsyde, strecken. metten suudthen. an. Maldegemschen Dyck.
Staen. ter bester vrome en. jaerelicx een paer schapen handtschoens alsv.o.
69- De selven Van Hecke houdt noch een leen groot twee ghemeten, liggen. binnen de prochie ende begin van. wateryn. als vooren, tusschen tvoorgaen. leen an. oostsyde, de kercke van Moerkercke leen an. westsyde, streckende metten zuudthen. an. Maldegemschen Dyck.
Staen. ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
70- Den voorn. Van Hecke houdt een leen groot syn. vier lynen landts liggen. binnen de voorn. prochie ende int selve xi.e begin van. voorschreven wateryn., tusschen de kercke van Moerkercke leen an. oostzyde, den ouden Polderdyck of wech die loopt naer

de noordtmuelen van Moerkercke an. westsyde.
Staen. ter bester vrome ende jaerlicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
71- De selven houdt noch een leen groot een gemet xxxiiij. roeden landts, liggen. binnen de voorn. prochie.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
72- Dheer Jaecques Michiels houdt een leen groot zeven lynen xx. roeden landts, liggen. binnen den voors. prochie van Moerkercke int vj.e beghin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, den disch van Moerkercke ende meer andere landen an. suudtsyde.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
73- Niclays van Volden houdt een leen groot vijf ghemeten landts volghen. den reg.re ende volghen. de wateryn. vier ghemeten een lyne lv. roeden, liggen binnen de voorn. prochie van Moerkercke, in twee parcheelen, danof de drye ghemeten landts ligghen. verre noordtoost van. kercke, int xi.e begin van. wateryn. van Lapschuere S.te Pieters Dyck, strecken. metten noordthen. anden Landtwech hier toe ghemeten. ende voorts soo liggets noordtoost van daer over den landtwech, int selve begin, twee ghemeten landts, die van Spirmaille landt an. westsyde ende metten suudthende an Beernaert Wouters landt.
Staen ter bester vrome ende jaerelicx een paer schapen handschoens.
74- Heindrijck Zonnius hout een leen, groot een gemet l. roeden, volghen. de reg.res, ende per ommeloopere int iiij.e beghin van. wateryn. van. Maldegemschen Poldere, groot een gemet xv. roeden, tusschen den wech ten Haryncgate ande westzyde, ende met den zuudthen. an. oostwaterganck.
Ende staet ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx ten dienste van een paer handtschoens alsvooren.
75- De selven houdt noch een leen, groot par reg.re een ghemet ende vichtich roeden landts, en. per ommeloopere int voors. begin der voorn. wateryn. maer groot een ghemet xv. roeden, liggende verre oost van. voorn. kercke van Moerkercke, strecken. metten zuudthen. an. waterganck.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende boven jaerelicx een paer handtschoens alsvooren.
76- Dheer Jaecques houdt een leen groot syn. thien lynen landts, liggen. binnen de voorn. prochie van Moerkercke, verre oost van. kercke, int iiij.e begin van. voors. wateryn., de kercke van Lisseweghe vuerghemeens an. noordtsyde, ende metten westhen. an eenen wech.
Staen ter bester vrome en. een paer schapen handtschoens tsiaers.
77- Guilliame Anchemant houdt een leen groot twee ghemeten landts luttel meer ofte min liggen binnen de voorn. prochie van Moerkercke, verre noordtoost van. kercke, inden xi.e beginne van. wateryn. van Lapschuere, gheseyt S.te Pieters Dyck, tnaervolghen. leen ande oostsyde, strecken. met den noordthen. an die van Spirmaille landt.
Staen. ten reliefve vande beste vrome.
78- Den selven Anchemant houdt noch een leen groot twee ghemeten landts liggende binnen de voorn. prochie van Moerkercke, int selve begin der voorn. wateryn. ende tusschen tvoorschreven leen ande westsyde, strecken. metten noordthende and die van Spirmaille landt, wesen. dit ende tvoorgaen. leen, eene partye van vier ghemeten par ommeloopere.
Staen. ter bester vrome.
79- Chaerles Bryedele houdt een leen groot vier ghemeten twee lynen ende tachtentich roeden landts liggende binnen de voorn. prochie van Moerkercke, ende int xxxviij.e begin vande wateryn, van noortdt over de Leye, commende eensdeels ant ghescheet van beede wateryn.
Staen. ten reliefve van. beste vrome ende een paer schapen handtschoens.
80- Dheer Jaecques Michiels by coope houdt een leen groot xlv £ xiiij sc. parls. erfve-

licke rente tsiaers, besedt op zeker partyen van lande liggen. inde voorn. prochie van Moerkercke inden Maldegemschen Poldere, ghenaempt de Ghistelberchschult te thien pennin. grooten vut elcken ghemete die gegolden wort by diveerssche persoonen soo verclaerst staet byden originelen leenbouck ende den rentebouck danof syn
Staen. ten vollen coope, ende jaerelicx eenen offerpen. alsvooren.
81- Joncheer Chaerles f.s Joncheer Chaerles Romeyns houdt een leen groot xij. ghem. ij. lyn. ende vier roeden landts liggen. binnen den ambachte van Ardenburch inde prochie van Onze Lieve Vrauwe aldaer, suudt van. kercke in drye parcheelen, danof dats eerst liggets twee ghemeten een lyne lxxi. roeden landts, de kercke van Onze Vrauwe voors.t an. suudtsyde, strecken. metten westhen. tot den halfven Barleweghe. Item suudtoost daer by zes ghemeten een lynen xl. roeden landts, strecken. metten westhen. an. voorn. kercke, ende metten oosthen. an. Hooghen Wech, ende metten westhende an Jan Goederthier.
Staen. ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
82- Isabeau Modde houdt een leen groot xiiij. gem. lxxv. roeden landts, gheheeten Stommelinswal, liggen. binnen de voorn. prochie van Onse Vr. tArdenburch, noordtoost van. kercke, inde wateryn. van Beoostereede, tusschen dobedientie van Sint Donaes in Brugghe landt, ande westsyde, strecken. metten noordthende anden waterganck, liggen. de voorn. lxxv. roeden in een dreve ten suudtwesthoucke van. voorn. sticke, van welcken leen ghehouden syn twee achterleenen, danof het eerste groot is vj. ghem. lxxvij. roeden landts ende es verdonckert, ende tandere es groot vj. ghemeten lxxv. roeden landts, liggen. inde voorn. prochie en. wateryn. toebehooren. wylent Ghyselbrecht f.s Haubuuck.
Staen. ten vullen coope ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
83- Don Ferdinande de Fonseca et Zuniga, causa uxoris, houdt een leen van desen hove, groot synde twee ghemeten lxxiiij. roeden landts, liggen. binnen de prochie van Onse Vr. binnen der stede van Ardenburch, noordt van. kercke ten Minneputte, danof dats liggets binnen de voors. stede, vijf lynen xij. roeden, den Minneput ende de strate an. oostsyde, strecken. metten noordthen. ande veste. Voorts soo ligghets een lyne lxij. R. landts buuten der veste, ende es een dryehouckte stick, het clooster van. Carmers te Brugghe an. oostsyde ende metten suudthen. ande veste.
Staen. tselve leen ter bester vrome ende jaerel. ten laste van een paer schapen handtschoens alsvooren.
84- Philips Wyngaerde houdt een leen groot syn. lx £ paris. erfvelicke rente tsiaers, besedt ende gheassigneert dese rente, de welcke ghenaempt is de pontaraesschult, up diveerssche gronden binnen de prochie van S.te Cruus buuten Ardenburch int ambacht aldaer, wesen. den nombre van twee hondert xxiiij. ghemeten een lyne zeven roeden liggende oost van. kercke, in diveerssche parcheelen toebehooren. diveerssche persoonen, aldaer verclaerst van. nieuwen leghere ende gelders danof syn., vermueghen tselve leen coop ende verterfvenesse van dobbel rente.
Staende ten vullen coope, ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
85- Heer Jan de Rave, canonynck van Arien, houdt een leen groot zes ghem. landts, liggen. binnen de voors. prochie van Sinte Cruus buuten Ardenburch, noordtoost van. kercke tusschen sRudders Wech an. suudtsyde, ten oosthen. een cleen wegelken.
Staen. ter bester vrome ende jaerel. een paer handtschoens alsvooren.
86- De zone van M.r Niclays van Houtte, gheprocreert byde dochtere van Pieter de Maeckere, houdt een leen groot veerthien ghemeten ij. lynen ende xviij. roeden busch, liggen. binnen de baronnie van Maldegem inde prochie van S.te Laureyns, suudtwest van. kercke, int xiij.e begin van. Viermaten Wateryn., in vier items danof dats eerst liggets iiij. ghemeten een lyne xxxv. roeden busch, strecken. metten oosthende an. Moorhoofde wech, den busch van. baron van Maldeghem ande suudtsyde. Voorts soo liggets suudt daerby vier ghem. een lyne xxv. roeden busch, tusschen de kercke van

Maldeghem landt an. oostsyde, strecken. metten suudthende anden Breeden Wech. Voorts soo ligghets west daerbij viij. lynen liiij. roeden, streckende metten suudthende an. selven Breeden Wech. Ende voorts soo liggets west daerby noch drije ghemeten twee roeden landts, tusschen den Celiekerckwech ande westsyde, ende metten suudthen. an. voorn. Breeden Wech.
Staen. ten vollen coope, ende jaerelicx een offerpenninck ende noch telckens alsmen te Maldegem justitie doet met den zweerde te gevene een paer schapen handtschoens, ende voorts ten laste van thiende pen. etc.a.
87- Adriaen de Maeckere houdt een leen groot drye ghemeten xlv. roeden landts, liggen. binnen de voorn. prochie van S.te Laureyns suudt van. kercke, strecken. metten suudthen. op den Breeden Wech, tusschen tvoorgaen. leen an beeden syden.
Staen. ten dienste van trauwe ende reliefve van. beste vrome, ende jaerelicx een paer schapen handtschoens.
88- Chaerl. Breydele houdt een leen groot synde thien ghem. thien roeden landts, liggen. inde prochie van Heyle, noordtwest van. kercke tusschen de kercke van Lisseweghe landt ande westsyde den waterganck suudtsyde.
Staen. ten vollen coope ende een paer handtschoens tsiaers.
89- Jo.r Gelaude de Croy houdt een leen groot een lyne drye roeden landts, liggen. binnen den ambachte van Ardenburch ende inde prochie van Heylle in eene jeghenoote ghenaempt de Piere, tusschen wylent Mher Jooseph de Baenst erfve an beede syden ende an beeden henden.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx een paer honden handschoens.
90- Joncheer Pieter van Hecke, heere van Apolien, houdt een leen, groot vier ghemeten xxx. roeden landts liggen. inde prochie van Coxyde, tusschen den landtwech an. oostsyde, strecken. metten zuuudthen. an. heerwech.
Staen. ter bester vrome ende een paer handtschoens tsiaers.
91- Heer Anthuenis van Wambeque houdt een leen, wesende eene thiende, liggende binnen den ambachte van Zomerghem inde prochie van Oostwyncle, west van. kercke, ende heet de thiende van Zouzeele, ende licht op teerschip van. Proosschen; te weten van drye schooven de twee, ant westhen. eender strate, ende met den oosthen. opde strate die loopt voor de kercke van Oostwyncle.
Staen. ten reliefve van. beste vrome, ende een paer schapen handtschoens tsiaers.
92- Joncheer Jan Dhane, heere van Canegem, houdt een leen groot zeventhien ghemeten landts ofte daer ontrent, liggen. binnen den ambachte en. baronnie van Maldegem inde prochie van Oostwyncle inden wyck gheseijt Veldekens Damme in diveerssche stick, danof dats eerst ligghets thien ghemeten ende es dhofstede met den lande daer rondtsom.e daer de Steyaerts op woonen in veel stick deen an dandere, commen. met den suudthen. opde Veldekensdamstr. ende met den noordthen. op Onzen Vrauwen stratken. Voorts soo ligghets bet west daerbij, zes ghemeten landts gheheeten de Westmeersch, gheleghen rondtsom.e inde landen van. goede genaempt Plasschendaele. Voorts noch een gemet landts ghenaempt het Hondestick, ligghen. rondtsom.e inde selve goederen van Plasschendale.
Staen. ten vullen coope, ende een paer schapen handschoens tsiaers.
93- Geertruude, filia Cornelis Wyckaert, houdt een leen groot vier ghemeten en half landts, liggen. inde prochie van Sysseele verre noordtoost van. kercke, ghemeene met tnaervolghen. leen, tusschen de strate loopen. van Ter Bolle naer Moerkercke, gheheeten den Pypwech an. suudtsijde, strecken. met den noordthen. an. Broodtshenschen Wech ofte Doornestrate.
Staen. ten vullen coope ende voorts jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens inde kercke alsv.o.
94- De selve houdt noch een leen groot vier ghemeten en half landts, ligghen. inde prochie en. wyck als haer voorgaen. leen ende daer mede ghemeene, strecken. metten noordthen. ende suudtz. als tselve voorgaen. leen.

Staen. ter bester vrome ende een paer handtschoens alsvooren.
95- De selve houdt noch een ander leen , groot synde een gemet landts, liggen. inde voorn. prochie van Sysseele ende vast an beede de voorschreven leenen, den sel. Pypwech ande suudtsyde, ende de Doornestrate an. noordtsyde.
Staen ten reliefve van. beste vrome en. jaerel. een paer schapen handtschoens.
96- Jeronimus van. Heede houdt een leen, groot negen gemeten een lyne lants ligghen. binnen den ambachte van Oostkercke ende inde prochie van Houcke, noordtwest van. kercke, int vj.e begin van. wateryn. van sHeer Bazelis Houck. Staen. byden ommeloopere groot ix. ghemeten ij. lynen lxvj. roeden, tusschen die van S.te Claren in Brugghe, ende den Dyck van. Ouden Zwene, gheheeten de Balbart beede ande noordtsyde, ten oosthen. Jacob Lauwers landt.
Staen. ten vullen coope ende een paer schapen handtschoens tsiaers.
97- De Wed.e van Jo.r Guilliame de Lannoy dit Mingorial, houdt een leen groot syn. negen ghemeten een lyne vijf roeden landts, liggen. binnen den ambachte van Oostkercke ende inde prochie van Houcke, inde wateryn. van sheer Bazelis Houck in diveerssche parcheelen danof dats eerst ligghets int vj.e begin vyf ghemeten een lyne xl. roeden landts, wylent Jacob Danckaert ande westsyde ende voorts soo liggets bet oost van daer int xxv.e begin twee ghemeten xxiij. roeden landts strecken. metten zuudthen. vuerghemeens an. dyck van. Zwyne.
Staen. ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx ten dienste van een paer handtschoens alsvooren.
98- Joncheer Charles Romeyn houdt een leen, groot zyn. xvij. ghemeten een lyne landts, ligghen. binnen de prochie van S.te Catehelyne buuten Damme, noordtwest van. kercke in twee parcheelen, danof dats ligghets vij. ghemeten xx. roeden landts met eenen walle opde oostzyde daerinne ligghen. tusschen eenen waterganck gheheeten de Eede, ande suudtzyde, strecken. metten oosthen. an. waterganck gheheeten de Schuere. Voorts soo ligghets noordt daer by x. ghemeten lxxx. roeden landts, commen. metten noordthen. an. heerwech, eenen landtwech an. westz.
Staen. ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx ten dienste van een paer handtschoens inde kercke alsboven.
99- Jaecques, filius Pieter de Maeckere, houdt een leen groot syn. v. ghemeten lxxxv. roeden landts, liggen. binnen den ambachte ende prochie van Dudzeele in twee parcheelen, oost vande kercke, danof dats liggets drye ghemeten xviij. roeden landts den heerwech an. westsyde ende myn heere van Dudzeele leen an. oostsyde. Voorts soo ligghets oost daerby twee ghem. lxvij. roeden landts met eenen wal daerinne liggen. tusschen den heerwech an.oostsyde ende opt suudthen.
Staen. ten vullen coope ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck.
100- Joncheer Jooris van Crombrugghe, heere van Sooryn. houdt een leen, groot syn. vyfvenveertich ghemeten xl. roeden landts, ligghen. inde prochie van Lisseweghe, ghenaempt thof van Wulfsberghe in drye parcheelen, daerof thof van Wulfsberge groot is xxix. ghemeten landts tusschen den heerwech voor thof an. westsyde, strecken. metten noordthen. an. Nieuwenwech. Voorts soo ligghets noordt over de voors. Nieuwenwech v. ghem. j. lyne lxv. roeden landts ten suudthen. den selven Nieuwen wech ende den heerwech an. westsyde. Voorts soo ligghets bet west ende jeghens de voorn. twee parcheelen over den selven heerwech x. ghem. j. lyne lxxij. roeden de kynderen Rycquaert van Dudzeele an. noordtsyde.
Staen. ten vullen reliefve ende jaerelicx eenen zelveren offerpen.
101- Joncheer Philips Crombrugghe houdt een leen groot syn. xxxv. ghem. ij. lyn. xc. roeden landts, liggen. inde voorn. prochie van Lisseweghe in twee parcheelen, danof dats eerst ligghets zesthien ghemeten ij. lynen l. roeden metten huusen ende boomen daer op staen. tusschen de kercke van Lisseweghe landt ande westsyde ende ant noordthen. Voorts soo ligghets noordtwest van daer, ende noordt over den heerwech xix. ghemeten xl. roeden landts, tusschen den heerwech an. suudtsyde ende ten bee-

den henden.
Staen ten vullen coope ende eenen selveren offerpen. tsiaers.
102- Den selven houdt noch een leen groot xxiiij £ parls. erfvelicke rente tsiaers, besedt op xlv. ghemeten xl. roeden landts, liggen. inde voorn. prochie van Lissewege gheheeten thof van Wulfsberghe, in drye parcheelen, wesen. dese partye tweede voorgaen. leen, soo tselve hier vooren belegert staet.
Staen. ten reliefve van vullen coope, ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck te Maldeghem inde kercke.
103- Jan Dullaert houdt een leen groot vij. ghemeten lxxxviij. roeden landts, liggen. binnen den ambachte van Dudzeele inde prochie van Ramscappelle, noordtoost van. kercke int xxv.e beghin van. wateryn. tusschen tkyndt van wylent Jan Rape an beeden syden ende ant westhen.
Staen. ten reliefve ende camerlyncgelde van vullen coope, ende jaerelicx eenen offerpen. alsboven.
104- Den selven houdt een leen, groot syn. v. ghemeten ij. lyn. l. roeden landts, liggen. binnen den voornoom. ambachte van Dudzeele en. prochie van Ramscappelle, noordtoost van. kercke, int voorn. beghin der zelver wateryn. tusschen tnaervolghen. leen van xi. ghemeten an. oostsyde vuerghemeens de Ramscappelle stre ande westsyde.
Staen. ten vullen coope en. jaerelicx eenen offerpen. alsvooren.
105- Den selven Dullaert houdt noch een leen groot vier lynen ende xvj. roeden landts liggende binnen den voorn. ambachte van Dudzeele ende inde prochie van Ramscappelle, noordt van. kercke int beghin alsboven, tusschen tnaervolghende leen ant oosthen., de Ramscappelle stre ant westhen.
Staen. ten reliefve van. beste vrome ende jaerelicx eenen offerpen.
106- Den selven Dullaert houdt noch een leen groot elf ghem. landts, liggende binnen den ambachte ende prochie voors.t noordtoost van. kercke int selve begin van. wateryn. in een partye van zestien ghemeten xxij. roeden, met alle de huusen ende boomen daer up staen., wesen. een hofstede met den lande, bogaert, ende synghelen daer mede gaen. strecken met den westhende an. tweede voorgaen. leenen hem toebehooren. ende wylent Jooris de Vos leen ghehouden van desen hove, an. suudtsyde.
Staende ten vullen coope ende jaerelicx eenen offerpenninck.
107- Joncheer Philips de Corte houdt een leen groot vijf ghemeten lxj. roeden landts, liggen. binnen den ambachte van Dudzeele ende inde prochie van Ramscappelle noordt van. kercke, danof dats eerst liggets drye ghemeten een lyne lij. r. landts tusschen eene adere an. noordtsyde ende met den westhen. an eenen leenwech. Voorts soo liggets suudt daer by vier lynen xxxvj. roeden landts, strecken. met den oosthen. an. de kercke van Heyst landt en. met den westhen. an Jan Rape leenwech. Voorts soo ligghets noordtoost daerby lxxiij. roede landts tusschen Jan Rape landt an. noordtz. tnaervolgh-en. leen ant oosthen.
Staen.ter bester vrome en. eenen offerpenninck tsiaers.
108- Den selven houdt een leen groot vij. lynen lij. roeden landts, liggen. binnen den ambachte ende prochie voorn.t, noordt van. kercke, tusschen de adere scheeden. beede de wateryn. an. noordtwestsyde ende metten noordtoosthen. an myn heere van Maldegem landt.
Staen. ter bester vrome ende eenen offerpen. tsiaers.
109- De selven houdt noch een leen groot een ghemet xvij. roeden landts, liggen. binnen den voorschreven ambachte ende prochie noordt van. kercke, ende suudt byden voorn. leenen, tusschen wylent myn heere van Eecke landt an. noordtsyde, ende ant westhen.
Staen; ter bester vrome ende jaerelicx eenen offerpen.
110- Dhoirs van Joncheer Jan Rape, houden een leen groot thien ghemeten ij lynen landts, ligghen. binnen den ambachte van Dudzeele ende inde prochie van Ramscappelle, noordt van. kercke tusschen Ferdinande Michiels landt ande noordtsy-

de. stecken. metten oosthen. ande adere, dhoirs Adriaen Ketele ande suudtsyde.
Staen ten vollen coope ende jaerel. eenen selveren offerpenninck.
111- De selve houden een leen groot synde vyf ghemeten landts liggen. binnen den ambachte ende prochie voors.t noordt van. kercke tusschen dhoirs Andries Ketele landt ande noordtsyde, ende met eender dreve noordtwaert totter Adere. Ferdinande Michiels an. suudtz.
Staen. ten vullen coope ende eenen offerpen. tsiaers.
112- De selve houden noch een leen groot iij. gemeten een lyne landts, liggen. binnen den ambachte ende prochie voors.t, noordt vande kercke in twee parcheelen danof dats eerst ligghets vyf lynen landts tusschen de Adere ande noordtsyde, Philips de Corte landt an. zuudtsyde; Voorts soo ligghets noch vijf lynen landts tusschen Ferdinande Michiels an beede zyden ende ant oosthende.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx eenen selveren offerpen. alsvooren.
113- De selve houden noch een leen groot drye ghemeten landts, liggende inde prochie ende wyck alsboven tusschen Ferdinande Michiels an. suudtsyde ende ant oosthende.
Staen ter bester vrome ende eenen zelveren offerpen. tsiaers.
114- Joosyne Ketele houdt een leen groot een gemet tzeventhich roeden landts liggen. met de twee naervolgende leenen, al teenen sticke binnen den ambachte van Dudzeele inde prochie van Ramscappelle, noordt van. kercke int xxv.e beghin van. waterynge van Groot Reygarsvlyet, tusschen tnaervolghen. leen ande suudtsyde ende metten westhen. an. Ramscappelle Stye.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx eenen zelveren offerpen.
115- De selve houdt een leen groot twee ghemeten lxxij. roeden landts ligghen. binnen den ambachte ende prochie voorn.t tusschen tvoorschreven leen an. noordtsyde ende tnaervolghen. leen an. suudtsyde, ende metten westhen. an Ramscappelle Stye.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx eenen zelveren offerpenninck.
116- De selve houdt noch een leen groot twee lynen drye roeden landts, liggen. binnen den voorn. ambacht ende prochie met beede de voorschreven leenen al teenen sticke, noordt van. kercke, tusschen tvoorschr. leen ande noordtsyde ende metten westhen. an. Ramscappelle Stye.
Staen ter bester vrome en. jaerelicx eenen zelveren offerpen.
117- Jan Heindricx houdt een leen groot twee gemeten een lyne l. roeden landts, liggen. binnen den voorn. ambachte ende inde prochie van Ramscappelle, noordt vande kercke, tusschen de kercke ende disch van Ramscappelle an. suudtsyde, Jan Dullaert ande noordtsyde, ende ant westhen.
Staen ter bester vromen ende jaerelicx eenen offerpen.
118- Isabeau, filia Maximiliaen de Corte, houdt een leen, groot synde twee ghemeten twee lynen tnegentich roeden landts liggen. binnen den voorn. ambachte van Dudzeele inde voors. prochie van Ramscappelle, suudt van. kercke met tnaervolghen. leen al teenen sticke int lxxxij.e begin van. wateryn. van Groot Reygarsvlyet, tusschen den waterganck ande westsyde, tlandt van. baron van Maldegem an. oostsyde, ende noordthen.
Staen ter bester vrome, telcken veranderyn. alsboven.
119- De selve houdt een leen groot synde twee gem. twee lynen landts, liggen. binnen den ambachte prochie ende begin van. wateryn. als tvoorgaen. leen, tusschen den waterganck an. westsyde, myn heere van Maldegem leen an. oostzyde.
Staen. te reliefve ende camerlyncgelde van. beste vrome.
120- Joncheer Guilliame Dhane houdt een leen van. voorn. hove groot synde onderhalf gemet landts luttel meer ofte min, liggen. binnen den ambachte van Dudzeele ende in de prochie van Ramscappelle suudt van. kercke int voors. begin der wateryn. den waterganck ande westz. ende Jan Plateel ande oostsyde.
Staende ter bester vrome ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck.
121- Barbara, de dochtere Edinaert Barrelen die hy hadde by Jo.e Anna Blaeuvoet, houdt een leen, groot syn. viij £ xiiij sc. ij. pen. paris. tsiaers, besedt ende verzekert op

zekeren grondt. hofstede ende platsken van lande mette huuse dieder op staen. binnen der stede van Brugghe in Onse Vr. prochie in S.te Donaes sesten. ande suudtsyde van. Hoochstrate an het Corte Rudderstratken. toebehooren. diveerssche persoonen die de selve rente syn gelden.. breeder verclaerst p. reg.re van leenen.
Staen tvoorn. leen ten reliefve van. beste vrome.
122- Niclays Parmentier houdt een leen. groot synde ix. schell. ende twee pennin. gr. tsiaers erfvelicke rente. besedt op een huus ende erfve staen. binnen de stede van Brugghe. inde prochie van Onse Vr. an. suudtz. van. Hoochstr.. ghenaempt de Duyve. strecken. achterwaerts tot de Reye.
Staen. ter bester vrome ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck.
123- Vrau Anna Doignies in huwelick hebben. Mher Albert de Sint Aldegonde. baron de Mingorial. houdt een leen groot acht pon. xv. schell. ende zes penn. paris. erfvelicke rente tsiaers besedt opden grondt daer zeker diveerssche huusen op staen. toebehooren. diveerssche persoonen. liggen. ende staende binnen der stede van Brugghe inde prochie van S.te Cruus. te weten int Nieulandt an. suudtz. van. strate. commende oock upde Langhestrate ende daer ontrent. breeder byden reg.re van. leenen &claerst. alwaer de gelders ende hypothequen staen met pertinente canten ende aboutten.
Van welcke leene syn voorts ghehouden acht manschepen die houden. syn de naervolghen. persoonen. Eerst Joncvr. Magdaleene de Mil houdt een leen groot x £ paris. besedt opden grondt daer huusen op staen binnen der stede van Brugghe inde Hoochstrate. in S.t Jans sesten. inde prochie van Onse Vrauwe ende inde Boogaertstrate an. westsyde van diere. Staende te vullen coope ende dienste van eenen offerpen. te paesschen. Don Ferdinande de Fonseca et Zuniga houdt een leen. als baron van Maldegem. groot zeven ponden x. schell. paris. erfvelicke rente. besedt opden grondt daer seker huusen op staen. liggen. binnen der stede van Brugghe inde prochie van S.te Wouburghe inde Crommewaele. welcke rente ghehouden is van. selven leene. Anna Doingnies ende wort jaerelicx betaelt telcken midtswyntere ende staet voorts ten dienste van eenen offerpen. jaerelicx. Heer Joos Bambeke houdt van. selven achterleene. tderde leen. groot ix £ xj sc. paris. erfvelicke rente tsiaers. besedt opden grondt daer huusen op staen. liggen. binnen der stede van Brugghe. inde prochie van S.te Wouburghe. inde Rudderstrate met een manschepe desen leene toebehooren. Ende staet ten dienste van eenen offerpen. telcken syncxschen. Voorts Jo.e Anthonijne. fi.a Jan de Baenst. houdt tvierde leen. groot syn. iiij £ paris. erfvelicke rente tsiaers. besedt opden grondt daer huusen up staen. liggen. binnen der stede van Brugghe. inde prochie van S.te Wouburghe inde Rudderstrate; Staen. ten vullen reliefve ende jaerelicx ten dienste van eenen offerpenninck alsvooren. Geeraerdynken. tkyndt van Philips Dhaene. houdt tvyfste leen. groot xiiij £ 1/2 sc. paris. erfvelicke rente. besedt op diveerssche parcheelen van hofsteden. liggen. inde Boogaertstrate binnen der stede van Brugge. Staen. ten reliefve van vullen coope. Voorts Joncrauwe Barbele. fi.a Boudins Fourlengier. houdt tzeste leen. groot iij. £ paris. tsiaers. besedt opden grondt van lande daer thuus op staet gheheeten ten Magdaleenen. liggen. binnen der prochie van Sinte Wouburghen recht jeghens over de kercke. staen. ter bester vrome ende jaerelicx eenen offerpen. Vrauwe Christyne. filia Joos van. Naderhuuse. houdt een leen groot synde xvj £ paris. erfvelicke rente. besedt op zeker gronden van lande liggen. binnen de voorn. prochie van Sinte Wouburghen. Staen. ten vullen coope ende een offerpen. jaerelicx. Ende voorts Mher Joos van Themsche houdt het achtste ende laatste leen. groot xlv. schell. paris. erfvelicke rente tsiaers. besedt upden grondt daer thuus op staet binnen Brugghe inde Onser Vrauwen prochie. Staen. ter bester vrome. ende jaerelicx ten dienste van een paer schapen handtschoens.
Ende tvoors. principale leengoet staet ten vullen coope van reliefve ende jaerelicx ten dienste van eenen offerpen. telcken syncxschen.
124- Diego Davilla houdt een leen van. voorn. hove van Reesynge groot zes ponden paris. erfvelicke rente tsiaers. besedt opden grondt daer thuus op staet. toebehooren.

Pieter Dominicle binnen der stede van Brugghe inde Hoochstrate an. suudtsyde van diere.
Staende ter bester vrome ende jaerelicx eenen offerpenninck.
125- M.r Philips, filius dheer Ollivier Lefebure, houdt een leen groot synde xxxvj £ x sc. jd.r paris. tsiaers, besedt ende gheassigneert op diveerssche gronden van erfven daer huusen op staen, binnen der stede ende schependom.e van Brugghe int Nieulandt, Peperstrate, Langhestrate ende Hansestrate, die gegolden wordt by diveerssche persoonen soo de reg.res &claeren.
Staen. ten reliefve van vullen coope ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck.
126- Robert de Schildere houdt een leen, groot syn. xx. schell. gr. erfvel. rente tsiaers, ende danof men nu maer en ontfanght xix schell. twee pennin. gr. tsiaers, besedt op diveerssche huusen ende erfven, ligghen. binnen der stede van Brugghe, danof de selve penninck rente begint ande suudtsyde van. Nieulandtstrate, van westen in, ende voorts van oosten inde noordtsyde van. selve Nieulandtstr. breeder byden reg.re verclaert, alwaer de pertinente gelders staen met de aboutten van. besetten.
Staen ten vullen coope ende jaerelicx eenen selveren offerpenninck.
127- Christiaen, f.s dheer Bouduwyn van. Zande, by coope van M.r Noel Michiels, houdt een leen groot vier ende tnegentich ponden x. schell. vj. pennin. eenen hallynck parisis erfvelicke rente tsiaers, besedt op diveerssche huusen ende platsen van lande liggen. ende staen. binnen der stede van Brugghe, inde prochie van Sinte Cruus in S.t Donaes sesten. ande suudtsyde van. Langhestr., beginnen. van inde Hansestrate tot naer byde Chartreuzen, ende met den suuden jegens de veste, vallen. telcken Sint Jansmisse midtsomers, de welcke rente betaelt wort by diveerssche ende veele persoonen.
128- Cornelis Anchemant houdt een leen groot v. ponden xv. schell. paris. erfvelicke rente tsiaers, vallen. telcken midtswyntere, besedt op een huus met datter toebehoort, staen. binnen deser stede ende schependomme van Brugghe, an. suudtzyde van. Hoochstrate, jegens over de herberghe ghenaempt de Sterre.
Staen. ter bester vrome ende een selveren offerpen.
129- Anna, filia dheer Jan Wynckelman, houdt een leen groot xxxv £ xiij sc. x d.rs paris. erfvelicke grondtrente tsiaers, vallen. telcken midtswyntere, besedt op diveerssche gronden van landen daer diveerssche huusen op staen, liggen. ende staende binnen binnen [sic] der stede van Brugghe, inde prochie van S.te Cruus, beginnen inde Langhestr. ande noordtz. van diere, an Sint Obrechts Brucxsken, westwaert an commen. tot de Roodestrate, an. noordtsyde van. strate, westwaert gaen. lancxt duere, tot het Voetwaterbrucxsken, ende alsoo verre als die strecken.
Staen. ten vullen coope ende jaerelicx eenen offerpen.
130- De selve houdt noch een leen, groot thien ponden xix sc. iiij. pennin. paris. erfvelicke rente tsiaers, besedt op zeker gronden ende hofsteden, liggen. binnen de voorn. stede van Brugghe, in diveerssche parcheelen, beginnen. inde Langhestrate ant huus ghenaempt de Duve, alsoo westwaert neder commen. tot an tKeerseboomstratken ende elders daer ontrent, volghen. den leenbouck ofte reg.re. Staen. ten vollen coope en. jaerelicx eenen offerpen.

Synde de voorschreven baronnie en. heerelichede van Maldegem belastende jaerelicx schuldich inde brieven van Assenede erfvelicke tot hondert twee ponden xiiij sc. paris. Voorts noch belast ende schuldich den lardiere van Brugghe zessentnegentich ponden paris. tsiaers, de welcke jaerelicx betaelt worden byde voorn. heeren.
Staende de voorn. heerelickhede ende baronnie van Maldegem ten dienste van trauwe ende waerhede, ten reliefve ende camerlyncgelde van vullen coope, tel. &anderyn. ende voorts telcken &coopyn. t'alsulcken laste van thiende pen. ende anders, als andere leenen staen in ghelycken ghehouden van. voorn. princelicken leenhove ten Burch van Brugge. Welcke voorseyde baronnie ende heerlickhede met haere appendentien ende

dependentien van oudts daer toebehooren., is competeren. an haere voorschreven Ex.ntien Marcquijsen van Tarrazona etc.a. by der doot ende overlyden van edele ende weerde vrauwe Mher vrauwe Anna de Claerhoudt, wylent Marcquyse van Lisbourg, gravinne van Croix, baronesse van Maldegem, Guyse, Coudtsy, etc.a, haere moye saliger memorie per rapport de anno 1644.

* De nummering van de achterlenen is van de auteur.

2. VERKOOPAKTE VAN DE HEERLIJKHEID VAN DE OUDSE DOOR CORNELIS VANDER EYCKEN AAN JACOB CLAERHOUT 6 MAART 1558 [= 1559 N.S.]

RAB-TBO 15, 85 Octrooien (1560-1593), 56r-63r.

Ic Achilles de Boom, etc. ende wy Joos de Le.me, Phelips de Hane, Loys de Cherf, Adriaen van Mom.enchy ende Glaude Verdonck, mannen van leene, etc. doen te wetene alle de guenen die deze l.ren #van esclissemente nieuwe creacie en. erectie van leengoede ende ernieuinghe vandien#* zullen zien ofte hooren lesen, dat wy up den dach van hedent daete van desen #in vullen hove ghemaect in behoorlicke hof# zaeghen ende hoorden lesen zekere le.ren van vercopinghe, cessie, transporte ende octroye by den #voors.# coninck onse gheduchten heere ghedaen, verleendt ende ghegeven onder zyn groote zeghele in dobbelen steerte #vuthanghende# mer Corn. vand. eycke, ruddere heer van S.t Jooris, etc. vand. #v.cope vanden# heerelichede ende roede vande Houdtsche, de zelve l.ren zynde ghans ghave ende gheheele zonder eenighe vicie, additie ofte casuere danof tinhouden hiernaer volcht van woorde te woorde.
Phl.pe par la grace de dieu, etc. ende naerde ziene ende hooren lesene vande voors. le.ren van &copinghe, cessie, transport ende octroye, quamen ende compareerden voor ons baill. ende mannen bovenghenoompt in tvor. wettelicke ghemaecte hove en voor mer Cornelis vander Heycke ruddere, heer van Buneres, S.t Jooris, vanden Houdtschen, etc. ende vrauwe Elizabet Esdor zijn. wettelicke ghezellenede, doende &tooghen ende te kennen ghevende de zelve mer Cornelis dat hy onlanch lede by coope vand. voors. coninck onse gheduchte heer vercreghen hadde de voors. heerelichede vanden Houdtschen waer die ghestaen, gheleghen ende huer besprekende was ende es, zowel binnen der heerlichede ende ambochte van Maldeghem als allomme elders zo de zelve ma.t die totte voors. &coopyn. ghebruuct, bezeten ende ghepossesseert hadde van allen ouden tyden met alle de hoocheden, heerelicheden, preminencien, emolumenten, baten ende proffycten daermede gaen. ende heerlickhede daertoe behoorende # consisterende ende hanghende de voors.e heerel. inde lucht zonder eenich dinghen, lichame ofte grootte van leene thebbene noch te vassalen. Ende niet min behoort ter zelver heerl. toe alle justicie, hooghe, middele ende nedere inde prochien heerlicheden, vierschaeren, spleten ende ghehuchten van dien inde voorschr. gheinsereerde le.ren &claerst end begrepen# Omme de zelve heerlichede ten eeuweghen daghe van zyn. voorn. ma.t teenen leengoede ghehouden te zyne als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe, staende # in dienste van trauwen en. waerheden te relieve en. camerlinghelde van # vullen coope telcker veranderinghe ende te alzulcke anderen laste van penn. ende ander te &coopinghe ofte belastyn. als andere leengoeden staen inghelycken ghehouden van. voors. hove, wel &staende nochtans dat de zelve mer Cornelis tallen tyde ende wyle, alst hem believen ende goetdyncken zoude, van. voors. gheheele ende totale heerlichede ~~ende zoude~~ vanden Houdtschen zoude &moghen te maeckene ende erigerene drie leengoeden elck up hem zelven zonder daero.me van. zelven con. ma.t te moeten &wervene ende &erighene ander octroy ofte licentie dan t'inhouden vanden voors. le.ren hem mer Corn. van svoors.s ma.ts weghe ghegheven ende verleendt ende zyn. grooten zeghele vanden voorn. coope zo al tselve al breedere ende int langhe &claerst ende ghemaect staet inde voorn. l.ren.

Voorts dat vut crachte ende by virtute vande vors. l.ren by bailliu ende mannen van desen hove up den iij.n in sporcle laetslede de voors. totale ende gheheele heerlichede vanden Houdtschen waer die huer extendeert ende bestreckende es, gheerigiert ende ghecrieert zyn. in een leengoet ghehouden vanden voornoomden hove ten dienste ende servitude alsvooren, h.r mer Corn. daerinne gheinvestiert ende gheeerft was met alle de solemniteyten van wette daertoe gherequireert ende van noode, ende ooc de gherequireerden eedt van feaulteyte ghedaen ende ghezwooren hadde in handen vanden baill. vanden voors. hove, omme de zelve gheheel ende totale heerlichede ~~en. roede~~ vanden Houdtschen voortan by hem zyne hoirs ende naercomers ghehouden te zyne te leene ende in manschepe vanden voornoomden coninck onsen gheduchten heere als van zynen voorscr. hove vande Burch van Brugghe met zyne voorscreven rechte dienste.

Doende voorts &toghen de zelve mer Cornelis dat mer Jacob van Claerhoute, ruddere, heere van Pitthem, Maldeghem etc. zo verre met hem ~~mer Cornelis~~ ghesproken ende gheonnunguiert hadde als dat hy mer Cornelis de voors. heere van Maldeghem overstellen ende overlaeten zoude ende ooc overghestelt ende overghelaeten hadde de voors. heerlichede vanden Houdtschen heur bestreckende binnen de voors. heerlichede ende ambochte van Maldeghem met alle de hoocheden, heerlicheden, preminencien, baten, noten, proffycten ende emolumenten daermede gaende ende daertoe behoorenden, niet vytghesteken noch ghezondert ghelyck de voors. ma.t die totale &coopinghe heerl. ghebruuct ende ghepossessert hadde inde voors. ambocht van Maldeghem #naer vutwysen ende tinhouden vande voors. gheinssereerde l.ren# Ende dat midts byde voornoomden heere van Maldeghem de voors. mer Corn. vander Eycken betalende ende rembourserende de somme van vier duusent carolus guldens van veertich groo.n tstick, zo hem mer Corn. tvoors. Houdtsche binder heerl. ende ambochte van Maldeghem in zyn. coop ghepresen, gheestimeert ende gheevalueert stonde. Behaudens nochtans ende met expresse condicie, boven tremboursement ende betalyn. vand. voorn. vier duusent guldene dat de zelve heere van Maldeghem ghehouden werdt de voors. heerlichede vanden Houdtschen in Maldeghem met alle zyn toebehoorten voorscreven, te doen ende laeten erigeren in leengoed ende dat te houden vand. voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscr. hove vander Burch van Brugghe te dienste van trauwen ende waerhede, te relieve ende camerlynckghelde van vullen coope telcker &anderyn. ende talzulcken laste van thiende p.n ende anders ter &coopinghe ofte belastinghe als andere leengoeden staen in ghelycken ghehouden vanden voors. hove ~~ende dit al ooc wel en. wettelicke, volghende de l.ren de vooren. heere van Maldeghem daerof~~.

Ende omme by de voorn. mer Cornelis vander Eycken, ruddere, heere van Buneres, S.t Jooris, de voors. heere van Maldeghem van zynder zyde, wettelicke te vuldoene, zo begeerde ~~de voors. comparant~~ hy aldaer de ander voors. totale ende gheheele heerlichede vanden Houdtschen ~~alzoo in sheeren handen ghebrocht ende gheeommen zynde~~, daerinne hy noch erfachtich was met alle huere toebehoorten rechten, prerogatieven, p.eminencien, appendencien, extensien, dependencien, te ontvutene ende onterfvene ende de zelve te bringhene in ons voors.ts baillius haudenes in dheeren handen omme daerof ghesepareert ghespleten ende gheesclisseert ter werdene naer vutwysen vanden voorn. l.en van coope, cessie, transporte ende octroye de voors. heerlichede van. Houdtschen binnen der heerl. en. ambochte van Maldeghem met allen zyn. voorscreven toebehoorten ende daerof ghemaeckt ende ghecreert een leengoet apaert ende up hem zelven ghehouden vanden voors. hove vander Burch van Brugghe, te dienste ende laste van vullen coope alsvooren. Ende dat ghedaen int zelve nieuwe ghecreerde leengoet van. Houdtsche binnen der heerl. en. ambochte van Maldeghem ghegoet ende gheerft te zyne de voors. mer Jacob van Claerhout, ruddere, heere van Maldeghem tzyn. proffycte en. behouve, omme de zelve heerlichede van. Houdtschen binnen der heerl. en. ambochte van Maldeghem van nu voortan ghehouden te zyn. te nieuwen

leengoede ende in manscepe vanden voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscr. hove vander Burch van Brugghe met zyn. rechten dienste ende laste van vullen coope voors.t. Ende daernaer voorts wederomme gheerft te zyn. inde reste vand. voors. totale ende gheheele heerlichede vanden Houdtschen ghereserveert alleenel. de voor. ghespleten ende gheesclisseerde p.tye binnen der heerl. en. ambochte van Maldeghem, omme al tzel. #by hem mer Corn.# welcome ghehouden te zyn. te leene ende in manscepe vanden voors. coninck onsen gheduchte heere als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe met zyne rechten, dienste ende laste van vullen coope als tzelve gheheele leengoet te vooren ghehouden was. Up al twelcke ic baill. voornoompt stappants maende de voors. mannen vanden rechte. Ende wy voors. mannen wysden dat de voors. mer Corn. vander Heycke, ruddere, heer van Buneres, S.t Jooris, vanden Houdschen, etc. vut crachte ende by virtuute vande voors. l.en van coope, cessie, transport ende octroye, tvoorn. gheheele leengoet ende heerlickhede ~~ende roede~~ vanden Houdschen met alle zyn. toebehoorten, rechten, hoocheden, prerogativen, p.eminencien, appendencien, extensien ende dependencien daerinne hy noch erfachtich was, bringhen zoude in ons voors.ts baillius handen als in sheeren handen ende dat met plockene, met halmene en. ontwerpene, naer de rechten, wette, costumen ende usaigen vande voorn. hove, omme daerof ghesepareert, ghespleten ende gheesclisseert te werdene naer vutwysen vande voorn. l.en van coope, cessie, transporte en. octroye, de voors. heerlichede vanden Houdtschen ~~en. &moghen van die in hooghe, middele, nedere justicie en. alle andere rechte, hoochede, &moghen ende preeminencien~~ binnen der voors. heerl. en. ambochte van Maldeghem met allen de rechten, hoocheden ende ~~zyn. voorscreven~~ toebehoorten voorscreven ende de voors. heerlichede vanden Houdtschen binnen der voors. heerlich. ende ambochte van Maldeghem metten &mueghen van die ghecreert ende gheerigiert te zyne in een nieuw leengoet apaert en. up hem zelven ghehouden vanden voorn. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voors. hove vander Burch van Brugghe met zyn. rechten dienste voorscr. Ende dat ghedaen, daermede verghift ende daerinne gheerft te wordene de voors. mer Jacob van Claerhout tzyn. proffycte ende behouve omme dezel. heerlichede vanden Houdtschen mette voors. &mueghen binnen der voors. heerl. ende ambochte van Maldeghem van nu voortan ghehouden te zyn. te leene en. in manscepe vande voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe met zyn. voors. rechte dienste. Ende voorts al tzelve vulcommem zyn. van poincte te poincte zo dat behoort ghedaen te zyn. datmen de voors. mer Corn. vander Eycke, ruddere, hee. van Buneres, S.t Jooris, vand. Houdschen, etc. wederomme erven zal in tsurplus en. reste vande voor. gheheele leengoede en. heerlichede ~~ende roede~~ vanden Houdtschen met alle zyn. hoocheden, prerogativen, p.eminencien, appenden., extensien ende dependen., omme by hem al tzelve van nu voortan welco.me ghehouden te zyn. te leene in manscepe vand. voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscreven hove van. Burch van Brugghe met zyn. rechten dienste alsvoren. Behoudens in al sconincs ons voors. gheduchts heeren recht ende elcx anders, volghende welcke vonnesse en. tzelve vulcom.ende, zo brochte de voors. mer Corn. vander Eycke vut crachte ende by virtute vande voorscreven l.ren van coope, cessie, transporte ende octroye in handen van onsen voorn. baill. als in sheeren handen tvoors. gheheele leengoet en. heerlichede vanden Houdtschen met alle zyn. toebehoorten, rechten, hoocheden, heerl. prerogativen, preminentien, appenden., extensie ende dependen. zo hy die hadde by coope vande voor. coninck onzen gheduchten heere, en. daerinne hy noch erfachtich was. Ende dit al wel ende wettelicke met plockene, met haleme ende ontwerpene naer de rechten, wetten, costumen en. usaige vande voornoomden hove omme daerof by virtute ende vut crachte alsvooren en. volghende de voorwysde vonnesse van ons mannen, by onse voorn. baill. daerof ghesepareert, ghespleten ende gheesclisseert te zyne de voors. de voors. heerlichede vanden Houdtschen met te &meughen van die inde manieren voorscreven binne dit voorn. heerl. en. amb-

ochte van Maldeghem. Ende dat ghedaen de voors. heerlichede vanden Houdtschen metten &meughen van die binden voorscr. heerl. en. ambochte van Maldeghem ghecreert en. gheerigiert te zyne in een nieuw leengoet ghehouden vanden voor. hove ter Burch van Brugghe met al zyn. rechten, dienste ende laste alvooren, ende daer mede &ghift ende daerinne gheerft te werdene de voorn. mer Jacob van Claerhout, ruddere, hee. van Pitthem, Maldeghem, etc. tzyn. proffycte ende behouve als hem overghestelt ende ghelaeten zyn. by den voorn. heere van S.t Jooris zo voors.t es. Omme by den voorn. heere van Maldeghem tzelve nieuwe leengoet van nu voortan ghehouden te zyne te leene ende in manscepe vanden voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscr. hove vander Burch van Brugghe met zyn. rechten, dienste ende laste van vullen coope zo voors.t es. Ende dat al ghedaen by hem hee. van S.t Jooris ende vand. Houdschen, etc. welco.me gheerft te zyne in tsurplus en. de reste van. voors. gheheelen leengoede en. heerlichede ~~ende roede~~ vanden Houdschen met alle zyn. rechten, hoochede, p.rogativen, p.eminentien, appenden., extendie en. depen., zo hy dezel.
[in margine] *#Daer up dat ic bailliu voorn. voorts maender de voors. mannen van. rechte ende wy voors. man.en wysden dat de voors. mer Corn. vander Eycke, ruddere, heere van S.nt Joris etc. zo wel en. zo wettelick ontvut en. onterft was ende es vand. voors. gheheele heerel. vand. Houdtschen met allen heerel. toebehoorten om.e daerof ghespleten, ghesepareert en. gheesclisseert te zijne, de voors. heerel. vanden Houdtschen metten &meughen van dien binnen der heerl. en. ambochte van Maldeghem en. daerof ghemaect en. ghecreert een nieuw leengoed ghehouden van desen hove en. staen. te dienste en. laste alsboven ten proffycte vanden voorn. heere van Maldeghem die daer inne scute. e. ghegoet ende gheerft te wordene. Ooc mede dat de voorn. vrauwe Elisabeth Esdor vanden voors. toecommenden en. apparenten nieuwen ghecreerden leengoede ze wel ende ze wettel. ofghezwooren en. gherenu.chiert hadde van haeren recht van byleve of houwenesse ende elc van heml. respectivelic daertoe zo vele ghedaen hadden met heml. en. maer monde als dat nochte meer de voors. hee. van S.t Joris daer zyne voors. ghezelnede gheen recht meer en hadden noch scuten en waer van hebben ande voorn. heerl. vanden Houdtschen binnen der voors. heerl. en ambochte van Maldeghem met allen zyn. toebehoorten. Ende midts ~~daer onsen ...~~ bydien onse voors. bamten wel &mochte ende scute was voort te procederen ter splytinghe, separatie ende esclissemente vanden voors. heerel. vanden Houdschen binnen der voor. heerel. ende ambochte van Maldeghem ende voorts ter creacie van dien in nieuwen leengoede ghehouden en. staen. te dienste alsboven. Ende dat al ghedaen daerinne te goedene ende erinne den voorn. heere van Maldeghem tzynen proffycte en. behouve ende voorts meer daer toe te dienene, zo hooren int angle &haelt en. &claerst es behoudens in al svoorseyts coninck ons gheduchts heeren recht en. elck anders.#*
heerlichede vanden Houdtschen heeft by coope en. cessie vanden voorn. coninck onsen gheduchten hee. omme al tzelve van nu voortan welco.me ghehouden te zyn teenen leengoede en. in manscepe van. voors. coninck onzen gheduchten heere als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe ooc met zyn rechten, dienste ende laste voorscreven. Aldaer zo was ooc, #zo voors.t es in ghemaeckten hove#, voor ooghen ende compantenten de voors. vrauwe Elisabeth Esdor wettelicke ghezelnede vande voors. mer Corn. vander Eycke, ruddere, heere van S.t Jooris, vanden Houdschen, etc. dewelcke by consente en. auctorisatie van. voors. mer Cornelis hueren man die zou in hue over danckende ontfynck en. accepteerde, zwoer of ende renu.chierde by eede van alzulcken rechte van bylevinghe ofte douwarie ende ander als zou naermaels zoude moghen haelen heessche ofte pretenderen in eenighe maniere ofte teengher occasien an tvoors. toecommende ende apparente nieuwe leengoet vand. heerlichede vanden Houdtschen mette &mueghem van die binder voors. heerlichede en. ambochte van Maldeghem. Ende dit al wel ende wettelicke naer landtrechten volghende alle welcke wysdom.e en. vutcom.inghe van dien.

Ic baill. voorn.t tvoornoomde gheheele leengoet en. heerl. vanden Houdtschen met alle zyn. toebehoorten, rechten, hoochheden, prerogativen, preeminencien, appenden., extendien ende depend. naer vutwysen van. voors. l.ren van coope, cessie, transporte ende octroye in myn handen hebben. als in sheeren handen, spleet, separeerde ende esclesseerde daerof de voors. heerl. vanden Houdtschen metten &mueghen van die. in alle rechten, hoochede, &moghen en. p.eminencien, zo de voors. heer van S.t Jooris die by coope hadde vand. voors. coninck onzen gheduchten heere binne de voors. heerl. en. ambochte van Maldeghem, en. maecte ende creerde daerof een nieuwe leengoet apaert, separaet up hem zelven ghehouden vane. voors. coninck onsen gheduchten heer als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe.
Staende te dienste van trauwen en. van waerhede, te relieve en. camerlincghelde van vullen cope telcken &anderinghe en. ter &copinghe in syn belastinghe, talzulcke laste van thiende pen. en. anders ghelyc ande. mette leengoede staen in ghelycken ghehouden van desen voorn. hove.
Ende ghifte daermede ende erfde d.rinne de voorn. mer Jacob van Claerhout, ruddere, hee. van Pitthem, Maldeghem, etc. tzynen proffycte en. behouve omme by hem de voors. heerlichede vanden Houdtschen mette voorscr. &mueghen van die. binder voors. heerl. en. ambochte van Maldeghem, ~~zo verre tzelve hem es bestreecken. en. extenderen~~. en. niet voordere, van nu voortan ghehoude te zyn. teenen nieuwen leengoede en. in manscepe vanden voors. coninck onse gheduchten heere als van zyn. voorscr. hove van. Burch van Brugghe met zyn. rechten, dienste en. laste alsvooren. Ende dat al ghedaen erfde well.en de voors. mer Corn. vander Eycke, ruddere, hee. van Buneres, S.t Jooris, anden Houdschen, etc. int surplus ende reste vande voors. gheheele leengoede en. heerl. ~~ende roede~~ vanden Houdtschen met allen zyn. toebehoorten, rechten, hoocheden, prerogativen, p.eminencien, appenden., extencien en. dependen. omme by hem alles tzelve van nu voortan wel.ome ghehouden te zyn teenen leengoede en. in manscepe vanden voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscreven hove vander Burch van Brugghe met zyn rechten, dienste ende laste alsvooren, behoudens ooc in alle ons voors.ts gheduchtes heeren recht en. elc ander.
Up al twelcke ic voorts stappants maende de voors. mannen vand. rechten. Ende wy voors. mannen wysden ut de voorn. mer Corn. vand. Eycke, ruddere, hee van S.t Jooris, van. Houdschen, etc. zo wel ende wettel. ontvut ende onterft gheweest hadde vand. voors. gheheele leengoede en. heerlichede vanden Houdtschen met alle zyn toebehoorten rechten, hoocheden, p.rogativen, p.eminencien, appenden., extencien en. depend. Ende dat ... ... voors. baill. tzelve gheheele leengoet ende heerlichede ~~ende roede~~ vanden Houdtschen alzo by onterfvenesse in zyn. handen hebbende als in sheeren handen, daerof ghesepareert, ghespleten en. ghesclissseert hadde de voors. heerlichede vanden Houdschen mette &mueghen van die in alle rechten, hoocheden, &moghen ende p.eminencien zo de voorn. mer Cornelis vander Eycke die hadde bij coope vanden voorn. coninck onse gheduchten heere binnen den voors. heerl. ende ambochte van Maldeghem en. niet voordere. Ende ooc de voors. heerlichede vanden Houdtschen mette &mueghen van die. voorscreven inde voors. heerlichede en. ambocht van Maldeghem, gheereert ende gheerigiert in een nieuwe leengoet ghehouden vanden voornoomden hove ter Burch van Brugghe. Staende te dienste van trauwen en. waerhede ende zo te voren, ende alzo d.rmede verghift ende daerinne gheerft hadde de voorn. mer Jacob van Claerhout, ruddere, heere van Pitthem, Maldeghem, etc. omme byden zelven heerl. van Maldeghem de zelve heerlichede van. Houdtschen metten &mueghen van die voorscreven inde voorn. heerlichede en. ambocht van Maldeghem, vuer zy. vry propre en. eerste leengoet, over heml. hoirs ende naercommers, van nu voortan ghehouden te zyne teenen leengoede ende in manscepe vanden voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscr. hove. vander Burch van Brugghe met zyn. rechten, dienste ende laste zo voors. es. Ende boven dien dat al tzelve ghedaen ende vulcom.en zyn. van poincte te poincte de voorn. mer Corn. vander

Eycke, ruddere, heere van Runeres, S.t Jooris, vanden Houdtschen, etc. voorts wederom.e gheerft hadde. In tsurplus ende reste van. voors. gheheelen leengoede en. heerlichede vanden Houdtschen met alle zyn. toebehoorten, rechten, hoocheden, p.rogativen, p.eminen., appenden., extencien en. dependencien, zo hy die hadde ende heeft by coope en. cessie en. transporte vanden voors. coninck onsen gheduchten hee.omme by de zel. mer Corn., zyn. hoirs en. naercom.ers, al tzelve van nu voortan wederom.e ghehouden te zyne teenen leengoede en. in manscepe van. voors. coninck onsen gheduchten heere als van zyn. voorscr; hove vanden Burch van Brugghe met zyn. rechten, dienste, en. laste voorscreven. Ende dit als wel ende wettel. vut crachte en. by virtute vande voorscr. gheinserreerde le.ren van coope, cessie, transporte en. octroye en. ooc by onse vonnessen en. wysdo.me als dat al tzel. inden vorme en. maniere hiervooren int langhe &haelt en. gheexpresseert, wel schuldich was ende es stede te houdene van weerden te zyne ende zyn ooc vul effect te sorterene ten eewighen daeghe, behoudens nochtans in al voorseyts commere ons gheduchts heeren recht en. elcx anders. Ende om.e dat alle dese PS.
Dit was ghed. upden vj.en in maerte xvct. lviij

* de woorden tussen # # werden er op die plaatsen tussen de lijnen of in de marge bijgevoegd.

Heemkundig repertorium 2011

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Deze heemkundige bibliografie is toe aan de twintigste aflevering. In die periode is de lokale geschiedschrijving voort geëvolueerd en is het heemkundig landschap, ook in het Meetjesland, een stuk hertekend. Een aantal verenigingen verdween, andere fuseerden of de uitgave van tijdschriften werd (tijdelijk) stopgezet, tijdschriften kregen een nieuwe naam en/of veranderden het opzet. Het lijkt ons het ogenblik om de werkwijze en criteria, naast de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, kort te herhalen (en ook beperkt bij te sturen). Dit maakt dan ook de verwijzing naar de verspreide informatie in maar liefst acht jaarboeken overbodig (behalve naar jaarboek 43 (1992), p. 252-263).

Het heemkundig repertorium blijft een selectieve bibliografie. We stelden van in den beginne als criterium voor opname dat een bijdrage specifiek over een deel van of over geheel het Meetjesland moest handelen. Studies die bv. Oost-Vlaanderen of zelfs Vlaanderen tot onderwerp hebben, en waarbij het Meetjesland ruim aan bod kan komen, nemen we doorgaans niet op. We willen vooral het regionale beklemtonen. Bijdragen over grotere entiteiten zullen normaliter in andere bibliografieën aan bod komen.

Een (beperkt) aantal titels (met lokaal karakter) zal men toch niet vinden. Kwaliteit speelt een zekere rol; het gepubliceerde moet toch enig nut hebben voor andere navorsingen. Het betreft hoofdzakelijk korte bijdragen, veelal totaal onbewerkt materiaal of puur compilatie (wat al eens het geval is in toeristische tijdschriften). Ook artikels die we beschouwen als *bronnenpublicaties* en die zelf enkel steunen op andere, dergelijke werken, nemen we evenmin op. *Verslagen* van voordrachten, bezoeken, huldigingen enz. komen niet aan bod, alsook een *In memoriam* of een biografie van een nog levende persoon.
Ook bijdragen die te algemeen zijn (titel verwijst wel naar het Meetjesland of een gemeente, maar die komt amper of zelfs niet aan bod) vallen uit de boot. Ten slotte selecteren we ook geen *bijdragen* die louter bestaan uit een enkele foto met een onderschrift.

We elimineren ook inzake de te excerperen tijdschriften. In een aantal Meetjeslandse dorpen verschijnen er louter lokale tijdschriften (waarvan *Vlakaf* in Hansbeke misschien het mooiste voorbeeld is) of periodieken van verenigingen of families. Niet zelden treft men er (originele) artikels van heemkundige aard in aan. Door de beperkte verspreiding houden we er geen rekening mee. De geraadpleegde tijdschriften e.d. zijn doorgaans in meerdere bibliotheken in de regio, en vaak ook in grotere instellingen, beschikbaar.

Het gros van de opgenomen artikels komt momenteel uit *Appeltjes van het Meetjesland* (historisch jaarboek), *De Eeklose Dobbelgebakkene* (historisch-heemkundig tijdschrift), *De Levensboom* (genealogisch tijdschrift), *De Twee Ambachten* (heemkundig tijdschrift), Heemkundige *Bijdragen uit het Meetjesland* (tijschrift), *Het Land van Nevele* (heemkundig tijdschrift), het *Jaarboek Ambacht Maldegem* (heemkundig) en *Land van de Woestijne* (heemkundig tijdschrift Aalter-Knesselare). De lijst wordt aangevuld met eenmalige publicaties en titels uit tal van andere uitgaven zoals enkele hieronder vermeld in het lijstje van de sigels (naast *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Volkskunde*, en veel andere). Door het doornemen van allerlei publicaties, vinden we ook verwijzingen naar andere. Dit brengt wel mee dat ze hierdoor vaak met enige vertraging in dit overzicht terecht komen. Er wordt niet op gewezen in het repertorium zelf.

GEBRUIKTE SIGELS (vanaf 2011)

AM	Appeltjes van het Meetjesland
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
GH	Genealogie & Heraldiek
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele (inclusief *Mensen van Toen*)
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem
LvdW	Land van de Woestijne
MD	Van Mensen en Dingen
RvT	De Roede van Tielt
T-S	Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoedpraktijk in Vlaanderen
VS	Vlaamse Stam

1. BIBLIOGRAFIE

A. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

1 BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 2009. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* – AM, 61 (2010), 289-322.
Thematische bibliografie met vier indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen

archiefwezen

2 DEBBAUT Ronny, *Hiaten in de staten van goed van Middelburg.* – DL, 24 (2011), 1, 9-16.
De periode 1620-1795 werd onderzocht. De cijfers zijn zeer ongelijk per jaar en ook per parochie in het graafschap. Echte conclusies kunnen er niet worden getrokken, behalve dat er heel wat staten van goed moeten verdwenen zijn.

bronnen: bewerking, ontsluiting, indices

zie ook de nrs. 20, 39, 49 en 113

3 DEBBAUT Ronny, *Beste hoofden in het Land van de Woestijne 1717-1709.* – DL, 24 (2011), 4, 118-127.
Verkorte weergave uit het handboek van Frans Beghijn, beheerder van Rijngraaf Willem Florentijn.

4 DEBBAUT Ronny, *Beste hoofden op de heerlijkheid Wessegem (Ursel, Knesselare, Aalter) 1705-1721.* – DL, 24 (2011), 4, 99-107, met alfabetisch register.
Lijst met overledenen (met locatie), het beste hoofd en de waarde.

5 DEBBAUT Ronny, *De staten van goed van de heerlijkheid Ronsele (18de eeuw).* – 2011, 31p.
De heerlijkheid Ronsele, Beirendaele en Laetschip in Ronsele en Zomergem. De bronnen zijn onvolledig.

6 DEBBAUT Ronny, *Getuigen uit Maldegemse "informatiën" 1631-1632.* – DL, 24 (2011), 2, 37-42.
Met leeftijd, soms beroep, woonplaats, vader enz.

7 DEBBAUT Ronny, *Lijst van getuigen in de enkwesten 1650-1668 van de heerlijkheid van Woeste en Weijbroek te Aalter.* – DL, 24 (2011), 1, 5-8.

8 DEBBAUT Ronny, *Telling van de parochianen van Kaprijke anno 1671.* – DL, 24 (2011), 2, 42-48.
Namenlijst in oorspronkelijke volgorde

9 DOBBELAERE Jozef, *Het weekblad 't Getrouwe Maldeghem online.* – DL, 24 (2011), 1, 18-23,2 ill.

Het gebruik van de digitale bron en over het ontstaan van het weekblad.

10 DOBBELAERE Jozef, *Nieuws uit Eeklo. Een kroniek van 100 jaar gelden. 1911.* – HBM, 25 (2011), 1, 1-20; 3, 105-119, foto's en documenten.
Zeer verscheiden nieuwsberichten (soms ook uit de wijdere omgeving) uit *'t Getrouwe Maldeghem* en *Het Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen.* O.a. over de *grote staking* en betogingen, de viering van een honderdjarige, gouden bruiloften, cultuur, sport ...

11 DOBBELAERE Jozef, *Nieuws uit Eeklo. Een kroniek van 100 jaar geleden. 1911 (2). Het einde van de grote staking en andere voorvallen in Eeklo.* – HBM, 25 (2011), 2, 53-68, rijk geïllustreerd.

12 DOBBELAERE Jozef, *Wat gebeurde 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem en Middelburg? Een kroniek van het jaar 1910.* – JAM, 16 (2010), 375-403, foto's en documenten.
Op basis van *'t Getrouwe Maldeghem* en het *Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen.* De *velodroom* en de *veloclub* genieten zowat alle aandacht. Zeer diverse onderwerpen: politiek, sport, cultuur, onderwijs ...

13 DOBBELAERE Jozef, *Wat gebeurde er 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem en Middelburg. Een kroniek van het jaar 1911.* – JAM, 17 (2011), 345-375, rijk geïllustreerd. Vervolg op 2010/19.
Op basis van *'t Getrouwe Maldeghem* en het *Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen.* Zeer divers groot en klein nieuws: sport, politiek, huldigingen, bezoek Streuvels en De Lille aan mevrouw Courtmans, migratie, kermis, gasverlichting, militie, telefoon, economie, ...

14 LUYSSAERT Jan, *Cijnsplichtigen van de Sint-Baafsabdij in 1389.* – HLvN, 42 (2011), 1, 97-100.
Transcriptie van de namenlijst (Land van Nevele) en omzetting in hedendaags Nederlands.

15 VERVALLE Walter, *'t Getrouwe Maldeghem over Aalter.* – LvdW, 34 (2011), 3, 63-66.
Integrale weergave van artikeltjes van 1888 tot 1890 voor Aalter, Bellem en Lotenhulle.

16 VERVALLE Walter, *'t Getrouwe van* [sic] *Maldeghem in Aalter, Bellem en Lotenhulle.* – LvdW, 34 (2011), 2, 43-48.
Artikeltjes uit 1891

historiografie & theoretische geschiedenis

17 MARTENS Marc, *Nicolaas Cornelis Lambrechtsen van Ritthem, een Zeeuw over Middelburg-in-Vlaanderen.* – JAM, 16 (2010), 364-374, 1 foto, 1 plattegrond en 2 afb.
Deze jurist schopte het ver in Zeeland aan het eind van de 18de en begin 19de eeuw. Hij had ook interesse in geschiedenis. Een handschrift van 14 bladzijden handelt over Middelburg.

C. DORPSGESCHIEDENIS

monografieën

18 VAN VOLSEM Madeleine, *Geschiedenis van Balgerhoeke.* – HBM, 25 (2011), 2, 84-88; 4, 195-202, foto's, kaarten en documenten.
Vervolg op 2010/30
Tewerkstelling en arbeid in 1982; fragmentarische gegevens over bewoning 17de-19de eeuw; de *grote* bedrijven

fotoboeken, iconografie, dorpszicht

19 BAECKELANDT Roger, *De tijd van toen.* – LvdW, 34 (2011), 2, 49-52, 4 foto's.
Fotorubriek, voornamelijk over de Brouwerijstraat, Aalter

varia

20 MARTENS Albert, *Lijkrede uitgesproken aan het graf van Karel Van Overbeke (1828-1910), voorzitter van de Sint-Vincentiusconferentie te Hansbeke.* – HLvN, 42 (2011), 3, 77-82, 3 foto's en 1 document.
Korte biografische nota van deze handelaar-dorpspoliticus. Lijkrede van gemeentesecretaris Achiel Vuylsteke.

21 NOTTEBOOM Hugo, *Gezinsdrama in Lovendegem, 1730.* – AM, 61 (2010), 165-186.
Het gaat om een drievoudige kindermoord door de labiele moeder in het gezin van Pieter Galens en Cornelie Lantschoot. Dit is een uitzonderlijk gebeuren. Het drama verloopt aanvankelijk klassiek, maar kent een merkwaardige afloop. We krijgen een uitvoerig relaas van de gemoedsgesteldheid van de vrouw, de invloed van onderpastoor Belijn op haar krankzinnigheid, de houding en reactie van de lokale bevolking, haar (ongemoeid gelaten) vlucht, haar (wat onverwachte) aanhouding tien jaar later in Ijzendijke, haar internering en de twist over het onderhoud en tot slot zelfs haar terugkeer naar Lovendegem, waar ze in 1747 overlijdt.

22 VERVALLE Walter, *Sint-Maria-Aalter. [?] Savooien ... een kleine wijk in een klein dorp.* – LvdW, 34 (2011), 2, 21-29, 1 kaart en 5 foto's.
Naamsverklaring van de wijk (ook met een legende) en gegevens over bewoners en gebruiken uit voornamelijk de eerste helft van de 20ste eeuw.

D. ARCHEOLOGIE

zie ook de nrs. 40 en 59

23 DE LOOI Adelheid & SCHYNKEL Evelyn, *Archeologisch onderzoek Nevele - Hoogstraat, 18 januari tot 30 april 2010.* – Aalter (KLAD-rapport 19), 2010, 86 p., 95 fig. + Cdrom.

Grondsporen uit de vroege middeleeuwen en omstreeks de Tweede Wereldoorlog

24 DE LOGI Adelheid & VAN CAUWENBERGH Stijn, *Archeologisch onderzoek Nevele - Merendreedorp. 4 mei tot 25 juni 2010.* – Aalter (KLAD-rapport 20), 2010, 78 p., 60 fig. + Cdrom.
Sporen uit verschillende periodes, gaande van de Romeinse tijd (legerkamp?) tot de volle middeleeuwen. Occupatiegeschiedenis van minstens zes fases

25 DE LOGI Adelheid, DECONYNCK Jasper, VANHOLME Nele & RENIERE Sibrecht, *Een rurale Romeinse nederzetting aan de Koolstraat te Belzele, Evergem (O-Vl.).* – Journée d'archéologie Romaine - Romeinendag 2010. Louvain-La-Neuve, 2010, 65 - 69.

26 DE LOGI Adelheid, DECONYNCK Jasper, VANHOLME Nele & RENIERE Sibrecht, *Archeologisch onderzoek Evergem – Koolstraat. 1 oktober tot 10 juni 2009.* – Aalter (KLAD-rapport 15), 2009, 175 p., 234 fig. + Cdrom.
Grote densiteit aan grondsporen uit de Romeinse periode. De gronden werden vanaf de volle middeleeuwen opnieuw in gebruik genomen, na mogelijks een vroegere herbebossing.

27 DE LOGI Adelheid, *Middeleeuwse bewoning en mogelijks een Romeins castellum in hartje Merendree.* – HLvN, 42 (2011), 3, 17-28, plannen, foto's en 1 tekening.
Sporen vanaf de vroege middeleeuwen.

28 DE LOGI Adelheid, *Sporen van vroegmiddeleeuwse bewoning en restanten van de Tweede Wereldoorlog in de schaduw van de Vosselaarse kerktoren.* – HLvN, 42 (2011), 3, 3-16, plannen, plattegronden en foto's.
Woonerven dicht bij de kerk uit de 7de-8ste eeuw, naast loopgraven en geschutskuilen uit 1938-1939.

29 HOORNE Johan, SERGANT Joris, BOUDIN Mathieu, TAELMAN Evelien, VANHEE David, VAN STRYDONCK Mark, *Een finaalneolithische potbeker op het Aquafintracé te Hansbeke-Voordestraat (gemeente Nevele, provincie Oost-Vlaanderen).* – Notae Praehistoricae, 29 (2009), 81-85. Zie ook nr. 30

30 HOORNE Johan, TAELMAN Evelien, VANHEE David, *Archeologische opvolging van het Aquafintracé tussen Hansbeke en Merendree.* – HLvN, 42 (2011), 1, 15-31, 6 foto's en 6 tekeningen.
Opgraving in vijf zones in de winter 2008-2009 met sporen uit diverse periodes. De oudste en meest interessante vondst was een kuil met een bijna volledige bekerpot uit het finaalneolithicum. De meeste sporen dateren uit de Romeinse tijd, maar ook de volmiddeleeuwse periode is goed vertegenwoordigd.

31 SCHYNKEL Evelyn, DALLE Sarah, SADONES Stefanie, VANHOLME Nele & BONCQUET Tom, *Archeologisch onderzoek Knesselare Hoekestraat. 29 juni - 11 september 2009.* – Aalter (KLAD-rapport 16), 2009, 74 p., 112 fig. + Cdrom.
Sporen uit verschillende periodes, vanaf het begin van de late ijzertijd

32 TAELMAN Evelien & POLFLIET Bruno, *Archeologisch onderzoek Evergem Belzeelse Kerkweg / Ralingen. 13 juli tot 10 november 2009.* – Aalter (KLAD-rapport 17), 2009, 68 p., 55 fig. + Cdrom.
Belangrijkste sporen uit de vroeg-Romeinse periode met een tweeschepige huisplattegrond

33 VAN DE VIJVER Mieke, KEPPENS Kristof, SCHYNKEL Evelyn & DALLE Sarah, *Een landelijke nederzetting uit de 12e eeuw te Evergem-Ralingen (O.-Vl.).* – Archaeologia Mediaevalis, 2010, 135 - 138.

34 VAN DE VIJVER Mieke, KEPPENS Kristof, SCHYNKEL Evelyn & DALLE Sarah, *Archeologische onderzoek Evergem Ralingen/Schoonstraat. 23 februari tot 26 juni 2009.* Aalter (KLAD-rapport 15), 2009, 92 p, 112 fig. + Cdrom.

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

zie ook de nrs. 21 en 91

35 BASTIAEN Filip, *Uitlezen in het Meetjesland. Wet en gebruik in de 19de en 20ste eeuw.* – AM, 61 (2010), 5-60, 4 foto's en 6 documenten.
Het uitlezen wordt op diverse manieren benaderd. Er wordt eerst gepeild naar de alfabetisering van onze streek, waarna de kerkelijkheid aan bod komt op de reden van het mondeling bekendmaken in de 19de eeuw en het hoe te duiden. Het uitlezen had een lange traditie, zodat ook daar even wordt bij stil gestaan. In het tweede luik komt een tiental elementen over het eigenlijke gebruik aan bod. De wetgever stond eigenaardig genoeg niet echt stil bij dit onderdeel van de wetgeving zelf, want het afkondigen en bekendmaken is het sluitstuk. Naast het begrip *uitlezen* bestaan er nog andere woorden, maar bij ons toch veelal een samenstelling met *lezen*. Eveneens aandacht voor de boodschapper zelf – burgemeester, secretaris, veldwachter of zelfs gewone burgers – en zijn aanstelling. In Aalter bestond er zelfs een reglement voor het mondeling bekendmaken, maar het was maar korte tijd van kracht en daarenboven uniek voor heel de regio. Vervolgens komen de locatie, het tijdstip en de affichering aan bod, maar ook de gebruikte taal, gebruikte instrumenten zoals bel en trommel, speciale gebouwtjes of het rechtspatrimonium en tot slot het financiële aspect. In het derde en laatste onderdeel volgen de berichten zelf, als een spiegel van het dagelijks leven. Ze zijn het best te vergelijken met de kleine, regionale berichten in de kranten. Ze kwamen van de (lokale) overheid, notarissen en particulieren.

36 BRAEKEVELT Jonas, *Jean Coustin en de Hoge Rechtsmacht te Lovendegem en Zomergem. Favoritisme, schenkingen en afgunst aan het hof van Filips de Goede.* – HMGOG, 64 (2010), 1, 87-128, 2 foto's, 1 document en 1 afbeeling.
Heerlijkheden als pasmunt voor bewezen diensten in de

begunstigingspolitiek van Karel de Stoute en de Habsburgse dynastie. De bewogen geschiedenis van deze twee heerlijkheden is een exemplarisch voorbeeld van het spanningsveld tussen ambitieus hofpersoneel en adel enerzijds en het Bourgondisch ambtenarenapparaat en hun concepten over het onvervreemdbare vorstelijke domein anderzijds. De vorst kon zijn prerogatieven steeds meer laten gelden tegenover de steden en lokale adel, maar ze ook aanwenden om persoonlijke favorieten te begunstigen of zich van ontrouwe dienaren te ontdoen. Jean Coustin maakte beide mee en werd in 1462 onthoofd. De veroordeling tot de brandstapel van Willem de Rike was de directe aanleiding voor het hele dispuut over de hoge rechtsmacht.

37 D'HOOGE Daniël, LUYSSAERT Jan, *Brandweer Nevele: een gemiste kans?* – HLvN, 42 (2011), 3, 65-76, 2 foto's, met ledenlijst burgerwacht 1820 en 1832.
Franse, maar vooral de Hollandse tijd en de gevolgen van de beroeringen in Nevele ten gevolge van de onafhankelijkheid.

38 DEBBAUT Ronny, *De greffierskwestie van Hansbeke in de 17de eeuw.* – AM, 61 (2010), 91-136, 8 documenten.
De auteur koos doelbewust voor de spelling *greffier*, daar de jobinhoud danig verschilt met die van de hedendaagse griffier. Om zijn familiegeschiedenis te stofferen, ging de auteur diep graven in het beschikbare archiefmateriaal en stootte hij op onverwachte, en dus interessante, zaken. De voorgangers van Laureins Debbaut waren namelijk niet van onbesproken gedrag als greffier en hun passage getuigt van een woelige fase in de bestuurlijke geschiedenis van het dorp Hansbeke. We lezen dus een flink brok politieke en bestuurlijke geschiedenis van onze plattelandsdorpen (want de greffiersfamilie Beghijn e.a. waren niet alleen actief in Hansbeke, maar ook in Zomergem, Bellem ...), doorspekt met familiale en eigen belangen, vanaf 1642 tot 1796. De nadruk ligt wel op de 2de helft van de 17de eeuw, want erna kwamen Frans Ide en de familie Steyaert, waaruit ook blijkt dat de wereld van de lokale functionarissen een kleine wereld was. Sommige greffiers vervulden tweemaal de functie, doordat ze terugkwamen na een aanhouding en/of proces(sen). Tussendoor vernemen we ook heel wat over de heren van Hansbeke en hun geschillen. Na Goossens kwam Guillaume Van der Perre, ook twee keer dus, ... en die ook greffier was in Zomergem. Tussen 1684 en 1686 blijken er twee greffiers op te duiken: Laureins Debbaut en Pieter De Groote. De eerste was al een tijdlang klerk op de greffie van Hansbeke en zou de functie definitief opnemen in 1687. Tien jaar later overleed hij.

39 DEBBAUT Ronny, *Opschudding te Knesselare 1733.* – DL, 24 (2011), 3, 78-91.
Feiten: belediging van de baljuw (naast andere laster), gevolgd door een *informatie preparatoire* (met getuigenverhoor). Uitgebreide informatie over de actoren, ook hun verwantschap.

40 DE CLERCQ Wim, DUMOLYN Jan, HAEMERS Jelle, "*Vivre*

Noblement": Material Culture and Elite Identity in Late Medieval Flanders. – The Journal of interdisciplinary history, 38 (2007), 1-31.
Het artikel illustreert hoe twee Bourgondische topambtenaren van niet-adellijke herkomst, Pieter Bladelin en Guillaume Hugonet, door middel van hun kapitaal een materiële welstand wisten te creëren die hen toeliet de levensstijl en het aanzien van de hoogste echte adel te evenaren en zich een overeenkomstige elite-identiteit aan te meten. Bladelin realiseerde dit door het verzamelen van een indrukwekkend aantal lenen en vooral door de bouw en het optuigen van een imposant kasteel en het stichten van het stadje Middelburg.

41 NOTTEBOOM Hugo, *De Raad van Beroerten in het Meetjesland.* – HBM, 25 (2011), 2, 89-95, 1 foto.
Hoofdzakelijk lijst van veroordeelden, gebaseerd op het werk van A. Verheyden, gepubliceerd in 1961. Dit werk is duidelijk onvolledig en er zijn aanvullende gegevens opgenomen.

42 PILLE Freddy, *Crimineel Eeklo. De tragiek van Judocus.* – DED, 20 (2011), 2, 59-64, 2 foto's en 2 documenten.
De zelfmoord van de liedjeszanger Judocus, met onbekende familienaam en herkomst, in 1726 en de bestraffing van deze misdaad.

43 PILLE Freddy, *Crimineel Eeklo. Twee hendekens lynwaet ...* – DED, 20 (2011), 3, 117-123, 2 foto's en 3 documenten.
Diefstal door een vreemdelinge, een zekere Marie Janssens, die gehuwd was met een huursoldaat en meetrok met diens troepenregiment in 1712. Ze bekende spontaan, zodat ook de straf mild was. Er wordt ook ingegaan op het waarom van de straf.

44 PILLE Freddy, *Crimineel Eeklo. Van hetzelfde laken ...* – DED, 20 (2011), 1, 2-11, 2 plannen en 1 document.
Diefstal in 1726 van rollen linnen die door de weduwe Therese Coecke te bleken waren gelegd op de *Bleeckerije.* De baljuw had direct na de vaststelling van de diefstal een nachtelijke huiszoeking bij Cornelis Bauwens verricht, maar die leverde niet voldoende bewijs op. Het onderzoek naar aanleiding van nieuwe elementen verliep echter zeer traag, zodat de verdachte kon vluchten. Het vonnis sprak een verbanning van 25 jaar uit, wat soms als een alternatieve doodstraf wordt beschouwd.

45 PILLE Freddy, *Dulheit ende onvoordachticheit.* – DED, 20 (2011), 4, 173-182, 1 foto en 5 documenten.
Antonius Van Damme stak in 1781 de waard van *den Hoijvaere,* Philippus Bourgonjon, neer wegens onbetaalde rekeningen. Hij vluchtte toen het slachtoffer enkele dagen later overleed. Het onderzoek roept meerdere vragen op.

46 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Feodaal Lembeke (1228-1796).* – AM, 61 (2010), 219-288, kaarten en afbeeldingen, met namenlijsten.
Onder meer door vrij recente publicaties kunnen de feodale structuren van Lembeke veel duidelijker worden gesteld. De auteur

start met het grafelijk bos Aalschoot, de verkaveling ervan en de bewoning, om nadien aandacht te besteden aan de Keuren van Nieuw Eeklo en Kaprijke en de parochie Lembeke. Het gros van de aandacht gaat naar de heerlijkheden in Aalschoot, gevolgd door de lenen. Na behandeling van de leenroerigheid komen de heerlijkheden Aveschoot, Eeklo-Lembeke en Lembeke aan bod. Er wordt ingegaan op de ligging, de grootte, de heerlijke rechten en plichten, de heren, de bestuurlijke organisatie (burgemeesters, schepenen, baljuw, griffier, ontvanger), de eigenaars en bewoners. Er is ook uitvoerige informatie over de lenen Bardelare en Rostijne. Het leen Aalschoot is eigenlijk Bardelare (of is het omgekeerd?). Over een leen van Florens van Heule blijft het gissen.

47 WILLEBOORDSE Arco, *Door het slijk halen in het Meetjesland. Oorsprong, betekenis, bestrijding en bestraffing van wapeldrengen.* – AM, 61 (2010), 137-164, 4 ill.
De auteur ontleedt het wapeldrengen eerst taalkundig. Het kwam zowel in het Nederlands, het Frans als het Latijn voor, voornamelijk in middeleeuwse verordeningen, ook in het Meetjesland (Eeklo, Boekhoute, Brugse Vrije en meerdere in Aardenburg). Inzake het misdrijf zelf gaat de auteur op zoek naar de ouderdom en de herkomst, de geografische verspreiding en wat de criminele daad precies inhield. In oorsprong was het iemand moedwillig in het water duwen of door de modder trekken, veelal een zaak van eer dus. De bestraffing was dan doorgaans ook een geldboete. Het vergrijp kwam vaak voor met andere zaken.

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 21, 42, 96 en 101

48 BAECKELANDT Roger, *Emigratie naar Amerika en Canada 1912.* – LvdW, 34 (2011), 1, 3-19, 8 foto's. Vervolg op 2010/79
54 personen

49 BEELAERT Bram, *Waar gaan we heen? Beelden van Amerika bij de Maldegemse emigranten, 1903-1930.* – JAM, 17 (2011), 237-266, foto's en documenten.
Een *aanvulling* op de publicatie *Go West* (zie nr. 57), gebaseerd op (mondeling) materiaal verzameld bij de tentoonstelling en artikels uit *'t Getrouwe Maldeghem.* Bij die laatste hoorden o.a. de talloze brieven van emigranten uit Amerika. Er verschenen ook langere bijdragen in meerdere afleveringen, van *bevoorrechte* getuigen, die een vollediger beeld schetsten, al dan niet gekleurd en moraliserend. Ook de propaganda van de rederijen komt aan bod. Het geheel is aangevuld met cijfers over migratie, ook voor Maldegem zelf.

50 BLONDEEL William, *"De Congo" van de Maldegemse kolonialen.* – JAM, 16 (2010), 5-30, 3 kleurenillustraties, 1 foto en 1 document.
Zie ook de nrs. 64, 66, 68 en 76.

De contouren van *de Congo* waarin de kolonialen terechtkwamen: het beeld van Congo dat in onze contreien leefde en soms nog leeft. Het artikel situeert hun koloniale geschiedenis van het huidige Congolese grondgebied in een ruimer tijdsperspectief: de koloniale samenleving en het kader waarin de Vlaamse immigranten hun eigen dromen wilden/moesten waarmaken. Ook een korte reflectie over de verhalen of de wijze waarop me daarmee kunnen omgaan. In dit laatste deel gaat de aandacht o.a. naar hun motivatie, beroepsleven, sociale leven, hun kijk op de kolonisatie, hun kijk op de *zwarten* en Afrika enz.

51 BOLLAERT André, *Aanvullingen bij de vroegste geschiedenis van de fruitteelt in het Land van Nevele.* – HLvN, 42 (2011), 101-103. Aanvulling op 2010/82
Overzicht van vermeldingen uit de 16de en 17de eeuw uit de gepubliceerde staten van goed (zie 2010/20; Michel Dobbelaere).

52 BOLLAERT André, DE KEUKELEIRE Erik, *De buurtspoorweg en de tram in het Land van Nevele.* – HLvN, 42 (2011), 4, 3-62, rijk geïllustreerd.
Naar aanleiding van de 100ste verjaardag van de aankomst van de eerste tram in Nevele. De gemeente lag op de lijn van Gent naar Ruiselede. Ze liep ook over Vosselare, Poesele, Lotenhulle en Poeke. De aanzet situeert zich in 1899. De laatste tram naar Ruiselede reed in 1953, die naar Gent in 1959. Ook Cyriel Buysse komt aan bod.

53 BOLLAERT André, *Enkele minder bekende Landegemse fruitsoorten.* – HLvN, 42 (2011), 1, 57-61, 4 foto's en 1 document.
Jules T'Hooft lag mee aan de basis van drie nieuwe soorten in de jaren 30 van vorige eeuw.

54 BUYCK Roger, *Lembeke rond 1721: een momentopname.* – AM, 61 (2010), 61-90, met meerdere namenlijsten.
De lokale sociaal-economische maatschappij wordt belicht vanuit drie bronnen, met name een volkstelling (door de pastoor, met het doel een grotere kerk af te dingen bij de tiendheffers), een ommestellingslijst en de staten van goed gedurende 20 jaar. Er komt een schat aan informatie naar boven: de spreiding van de bevolking, de gezinssamenstellingen, dienstpersoneel en hun leeftijd, kinderrijkdom, uitbatingsgegevens, de waarde van de veestapel, belasting op grondgebruik, vergelijking grondgebruik en -bezit en een vergelijking tussen activa en passiva in de staten van goed. De conclusie is dat de parochie Lembeke in 1721 een typisch landbouwdorp was, waarin de secundaire en tertiaire sector maar matig aan bod kwamen.

55 CAMERLINCKX Jan, *Een gasfabriek in Maria-Aalter?* – LvdW, 34 (2011), 2, 30-33, 2 foto's en 2 documenten.
De molen van Octaaf Claeys werd in 1909 met een gasmotor uitgerust. Het nodige gas werd ter plaatse geproduceerd met een generator. In 1928 kwam er een elektrische motor.

56 CAUSSYN Ben, *Milieuverrulling en industriële hinder in Eeklo.* –

DED, 20 (2011), 1, 25-37; 2, 76-88; 3, 161-171; 4, 197-206, rijk geïllustreerd met foto's, documenten ... Vervolg op 2010/86
Water(vervuiling) was een van de centrale thema's in de klachten in de dossiers *de commodo et incommodo*. De provinciale Bestendige Deputatie speelde een belangrijke rol in de vergunningsprocedure. Het stadsbestuur drong soms aan op strengere normen en bijkomende voorwaarden. Er was vaak ook onenigheid tussen het stadsbestuur en de fabrikanten en tussen deze laatsten onderling, gezien hun soms tegengestelde belangen.
Er wordt ook gepeild naar de klagende Eeklonaar (collectief of individueel) en zijn motieven, de klachten per industriële sector ... Als slot wordt geprobeerd een bedrijvenprofiel te schetsen van de vier buurten met industriële bedrijvigheid.

57 CROMHEECKE Koen & NOTTEBOOM Walter, *Go West. Emigratie uit Maldegem en Adegem naar de Verenigde Staten en Canada, 1850-1950*. – Maldegem, 2011, 64p., rijk geïllustreerd.

58 DE BAETS Peter, *"Ostend rabbits" in de 19de eeuw*. – Biekorf, 111 (2011), 2, 192-194, 1 foto.
Met vermelding van Eeklo en het station van Aalter.

59 DE CLERCQ Wim e.a., *Living in times of war: waste of c. 1600 from two garderobe chutes in the castle of Middelburg-in-Flanders (Belgium)*. – Post-Medieval Archaeology, 41 (2007), 1, 1-63.
Omstandig rapport van het materiaal aangetroffen in en om twee stortkokers van het kasteel, die oorspronkelijk voor de afvoer van latrines hebben gediend. Aardewerk, drink- en vensterglas, enkele metalen voorwerpen, waaronder kogels maar ook een set miniatuurtjes van liturgisch vaatwerk, keukenafval ... wijzen op een vulling van de kokers met materiaal dat overwegend tussen 1578 en 1609 in gebruik was, toen het kasteel gedurende langere periodes bezet was door militairen van diverse pluimage. De aard van de etensresten toont aan dat het voedsel overwegend uit de streek afkomstig was; resten van allerlei gejaagd gevogelte of fragmenten van luxueuze drinkglazen lijken te verwijzen naar een elite, in dit geval wellicht legerofficieren.

60 DE GROOTE Thomas, *Inbraken in het Ambacht Maldegem, 1735-1795*. – JAM, 16 (2010), 228-238, 5 illustraties.
Vooral diefstal van gewone goederen voor consumptie en dagelijks gebruik. Diefstallen van vee en roofovervallen gebeurden slechts occasioneel.

61 DE KEUKELEIRE Erik, *De Oost-Vlaamse buurtspoorweg Gent-Drongen (1919-1959) met verlenging tot Nevele vanaf 1911*. – Ledeberg, 2009, 240p., geïllustreerd.

62 GOEMINNE Luc, *De Frankische landname in het Meetjesland. Een poging tot kwantificering*. – AM, 61 (2010), 187-218, 2 kaarten, 1 afbeelding en 5 figuren.
Het gaat om een poging, dus een voornamelijk theoretische en hypothetische benadering van de volksverhuizingen vanaf omstreeks 450, na de ineenstorting van het Romeinse rijk. De

auteur doet dit op basis van de middeleeuwse toponymie, o.a. nederzettingswoorden met het element *-haim* (Maldegem, Landegem). Hij geeft een overzicht van de oudste attestaties, de demografische aspecten, de invloed van de *-ingaheem*-vestigingen op de dorpsontwikkeling in het Meetjesland met de berekening van de dorpspopulatie.

63 GOETHALS Desiré, *Het Leiken en het Kluizenvaardeken.* – HBM, 25 (2011), 1, 37-39, 3 plannen.
Artikel (aanzet?, want vooral losse elementen) in originele spelling (van omstreeks 1940), voornamelijk Eeklo

64 INGELS Wilfried, *Afrikaherinneringen van een broussard.* – JAM, 16 (2010), 31-83, rijk geïllustreerd.
° Lembeke 1931, 6 jaar gewestbeambte

65 JOOS Willy, *Henri Blomme: 'een wedergeboren Icarus...?'.* – HLvN, 42 (2011), 3, 85-100, 4 foto's en 5 documenten.
Een Lotenhullenaar, 1904-1968, week als landarbeider uit naar Frankrijk, verwierf daar een mooie, grote hoeve, maar een nieuwe liefde deed hem weer eindigen als landarbeider.

66 LENOIR Joseph, *Mijn koloniale tijd, 1952-1959.* – JAM, 16 (2010), 84-127, talrijke foto's en enkele kaarten.
° Rumes (Henegouwen) 1929, maar voor zijn Congo-avontuur koster-organist in Middelburg, adjudant in het Congolese leger

67 MARTENS Marc, *De eerste Middelburgnaren.* – JAM, 17 (2011), 280-316, foto', documenten en afbeeldingen.
In documenten uit de beginjaren van het stadje zijn tientallen namen aan te treffen van personen die bijdroegen aan de uitbouw. Er wordt nagegaan wie zich omstreeks 1450-1480 in Middelburg ging vestigen en met welke achtergrond, reden of bezigheden (baljuw, burgemeester, schepenen, handel en economie, pastoor, koster, koorheren, maar ook aandacht voor belastingen enz.).

68 NOTTEBOOM Walter, *Nog meer Adegemse en Maldegemse koloniale in Congo.* – JAM, 16 (2010), 128-156, rijk geïllustreerd.
André Vercruysse en Frieda De Lille (gezondheidsambtenaar 1950-1960); Etienne Himschoot en Jacqueline Borgonjon (douanebeambte 1958-1960); Fernand Herpelinck en Andrea Van Maldegem (douanebeambte 1956-1967); Germain Van Eenooghe (gewestambtenaar 1957-1960); Etienne Francque (onderwijzer 1959-1960, legerdienst); Robert Schelstraete en Hilda Himschoot (leerkracht 1953-1973); Luc Beerlandt (dokter 1970-1972); Gabriel Strybol en Olga Batselaere (dokter 1950-1960); Robert Van de Velde (gewestambtenaar 1954-1960) en een lijst van missionarissen, waaronder Albert Van Landschoot.

69 Redactie, *Emigranten doen hun verhaal.* – JAM, 17 (2011), 267-275, 8 foto's en 1 document.
Aanvulling bij de brochure Go West (zie nr. 57) met verhalen verteld door Annie Savat (kleindochter Alfons Verhaege) en Gilbert De Lille (het wedervaren van enkele familieleden en Theofiel Cauwels).

70 STEVENS Willy, *Drongengoed. Franse en Hollandse periode.* –

LvdW, 32 (2011), 1, 31-47, 1 foto en 1 plan.
Beschrijving van het goed (de hoeve) en de eigendomsperikelen na het aanslaan van het kerkelijk goed (aankoop door prinses de Montmorency en de ruil voor bossen in Buggenhout en Lebbeke).

71 VAN ACKER Adhémar, *D'haenens van Zomergem (17de eeuw) tot Darlington (20ste eeuw) en een bewogen migratie.* – DL, 24 (2011), 4, 108-116, 3 foto's en 1 document.
Hoteluitbater Jules D'haenens (oorspronkelijk heette de familie Dhaeninck(x)) en zijn echtgenote verzeilden in Engeland, door enerzijds contacten in hun zaak en anderzijds hun weerstandsactiviteiten tijdens de Eerste Wereldoorlog. De familie bleef er.

72 VAN DE GENACHTE Julien en PILLE Freddy, *Anderhalve eeuw spoorlijn Gent – Eeklo.* – DED, 20 (2011), 2, 65-75; 3, 124-136; 4, 183-196, foto's, plannen en documenten.
De eerste ideeën voor een spoorweg door Eeklo rijpten in 1855, maar pas in 1858 werd dit van de Eeklonaar Isidoor Neelemans principieel goedgekeurd. De feestelijke opening vond plaats op 21 juli 1861. De rendabiliteit viel aanvankelijk tegen. Toch werd vlug werk gemaakt van de uitbreiding naar Brugge. Koets- en diligencediensten sloten er vlug op aan. Andere verbindingen vielen in het water en deze naar Zelzate (met het doel Antwerpen te bereiken) kwam er pas in 1871. De te lage inkomsten leidden tot een overname door de staat, zodat een faillissement kon worden voorkomen, maar ten koste van de investeerders-gemeenten. Ook de lijn naar Brugge werd in 1878 overgenomen na het faillissement. Eeklo kreeg aan het einde van de 19de eeuw wel twee tramlijnen: naar Tielt via Aalter en naar Nederland via Watervliet. Toen nam de staat ook heel wat privé-lijnen over, zoals de eerste spoorlijn door Eeklo. Nadien volgden verbouwingen, een voetgangersbrug, de wereldoorlogen, nog vernieuwing en afslanking.

73 VAN DE GENACHTE Julien en PILLE Freddy, *Op stap in de Eeklose horeca. Van Leeuw tot Leffe.* – DED, 20 (2011), 1, 12-24, 6 foto's, 2 plannen en 1 document.
Het goed duikt al op in de 15de eeuw en van herbergactiviteiten is al sprake in 1575, namelijk de Gouden Leeuw. De eerste horecaperiode eindigt in de Franse tijd. Het gebouw deed in de 19de eeuw dienst als (kleer)winkel, burgershuis en postkantoor. Tussen 1913 en 1930 deed de kelderverdieping opnieuw dienst als danscafé. Nog voor de Eerste Wereldoorlog kwam er de kledingzaak Jocqué, tot het midden van de jaren vijftig. Nadien volgde het Middenstandshuis: een café-restaurant en centrum voor de Eeklose middenstanders. In 2000 is de zaak omgedoopt in Café Leffe.

74 VAN DE ROSTYNE Hendrik, *De hongersnood van 1847 in Maldegem.* – JAM, 17 (2011), 317-338, talrijke afbeeldingen.
Gebaseerd op misdrijven die een neerslag vonden in de processen-

verbaal (vaak met namenlijsten), aangevuld met maatregelen door de lokale overheid, aandacht voor migratie, bedelarij, de realiteit volgens mevrouw Courtmans ...

75 VAN DE ROSTYNE Hendrik, *Maldegemse bezembinders van weleer, 1748-1864.* – JAM, 16 (2010), 324-363, talrijke (kleuren)foto's, kaarten ... Met namenlijsten
Over het waarom van het bezembinden in Maldegem (aanwezigheid van het juiste hout), het beroep zelf en over de mensen en hun bestaan. Er worden meer dan 100 bezembinders vermeld, gebaseerd op volkstellingen, maar ook op processen-verbaal. Het gaat dus voor een stuk over de rauwe realiteit, de strijd voor het bestaan.

76 VAN DE VELDE Robert, *Mijn diplomatieke loopbaan in Azië, Afrika, Europa, Amerika.* – JAM, 16 (2010), 157-165, 1 foto.
Na zijn koloniaal avontuur in Congo volgde vanaf 1964 een diplomatieke loopbaan tot 1995

77 VAN HOECKE Rita, *Naoorlogse ravitaillering in Eeklo, 1945-1948.* – DED, 20 (2011), 1, 48-58; 2, 106-115; 3, 149-160; 4, 219-229, foto's en documenten.
Met het einde van de oorlog kwam geen einde aan een aantal problemen, zoals de voedselvoorziening. De Ravitaillering was op drie niveaus georganiseerd: nationaal, provinciaal en gemeentelijk. Het laatste moest de klus realiseren. Het systeem was grotendeels hetzelfde als tijdens de oorlog, met deels dezelfde mensen: rantsoenkaarten, rantsoenzegels en verplichte productie. Eeklo, Adegem en Oostwinkel vormden voort een geheel: Groot-Eeklo. Specifiek aandacht voor de problemen bij de verplichte leveringen, bedelingen in de scholen (zowel voedingswaren als *lesmateriaal* voor huishoudkunde), niet-eetbare producten en vooral kolen. Ook brandstof voor voertuigen was schaars en er was een rijvergunning noodzakelijk. Ook rubberen fietsbanden waren nog een tijd gerantsoeneerd. De voedselrantsoenen werden in 1945 wel iets hoger (behalve voor aardappelen). Voor een aantal producten bleef er schaarste, de zwarte markt bloeide, er werd gesjoemeld ... Het herstel kwam maar langzaam op dreef.

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

78 DOBBELAERE Jozef, *Ernest Tuypens uit Adegem, 46 jaar missionaris in China.* – JAM, 17 (2011), 54-190, rijk geïllustreerd, 4 brieven als bijlage.
Familiale gegevens, een korte uitweiding over andere missionarissen uit Adegem en voornamelijk zijn verblijf in China, onder meer aan de hand van brieven. Ernest Tuypens is afkomstig van Beerlegem, maar kwam eind 19de eeuw in Adegem wonen. Na zijn studies in het college van Eeklo treedt hij in 1900 in bij de congregatie van Scheut en reist hij zes later af naar China. Hij verblijft in zes verschillende missieposten, alle in Zuid-West-

Mongolië, een verlaten streek met dun bevolkte dorpen. De bekering van de inwoners verloopt moeizaam en is al bij al niet zo succesvol. Pater Tuypens maakt zich toch zeer geliefd bij *zijn* Chinezen. Zijn verblijf aldaar situeert zich in zeer turbulente tijden: de val van het keizerrijk, de macht van lokale krijgsheren en bandietenbendes (en het vermoorden van andere paters), de strijd tussen communisten en nationalisten, de inval door Japan, de Tweede Wereldoorlog en de internering door de Japanse bezetter. In 1949 komt Mao aan het bewind en moeten alle missionarissen China verlaten. Na een schijnproces in 1952 wordt ook pater Tuypens uitgewezen. Hij was dan 46 jaar onafgebroken missionaris in China en was nooit met verlof geweest. Hij wordt in Adegem hartelijk ontvangen. In 1956, bij zijn 50-jarig priesterschap, wordt er een grootse viering op het getouw gezet.

79 DOBBELAERE Jozef, *Over begijntjes en begijnhoven.* – HBM, 25 (2011), 1, 40-49, met tekeningen van Anna De Weert-Cogen.
Over het in 1902 postuum uitgegeven gelijknamig boek van Clara Ledeganck, dochter van de dichter Karel Lodewijk. Het is een poëtische evocatie van het begijnenleven aan het einde van de 19de eeuw. De tekeningen zijn van haar dochter.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

zie ook het nr. 71

80 BAELDE Gustave, *Een burger in oorlogstijd. Uit het dagboek van Gustave Baelde.* – DED, 20 (2011), 1, 38-47; 2, 97-105; 3, 137-148; 4, 207-218, foto's en documenten. Vervolg op 2010/123
Vanaf begin juni 1940, dag aan dag (tot 8 augustus), Eeklo

81 DE BAETS Rik, *Amerikaanse vliegeniers sneuvelen te Aalter – 1918.* – LvdW, 34 (2011), 3, 3 foto's, 1 plan en 1 afbeelding.
Op 22 oktober sneuvelden twee Amerikanen van het USMC met een Henriot-Dupont 4 in de buurt van de brug over het kanaal.

82 DE GROOTE Stefaan, LUYSSAERT Jan, *Uit het velddagboek van de 225e Duitse infanteriedivisie. De gebeurtenissen in Meigem, Nevele en Vinkt van 25 tot 28 mei 1940.* – HLvN, 42 (2011), 1, 67-78, 4 foto's.
Uit de publicatie *Der Weg der 225 I.D.* van Walter Miehe, gebaseerd op een velddagboek. Het gaat niet om een objectief verhaal: de executie van burgers in Vinkt is niet vermeld en andere feiten luiden anders dan de Belgische versie. Vooral interessant voor de perceptie en het operationeel gebeuren.

83 DOBBELAERE Jozef, *Soldaat Frans Vermeersch krijgsgevangen genomen in mei 1940 in Oostwinkel.* – HBM, 25 (2011), 3, 139-149, foto's, documenten en plannen.
Voornamelijk gebaseerd op de biografie *Een stille getuige* van Frans Vermeersch. De man uit Gistel kwam met zijn regiment aan het front in Oostwinkel. Bij de Duitse aanval op 26 mei werd hij, net

als honderden andere soldaten, krijgsgevangen genomen. Vandaar ging het via Eeklo en Sleidinge naar Stalag XVIIB in Oostenrijk. Hij kwam vrij in januari 1941.

84 VAN DER LINDEN Noël, *Een B-52 Mitchell stortte neer op de Graafjansdijk in januari 1943.* – HBM, 25 (2011), 4, 205-207, 2 foto's.
Persoonlijk relaas

85 VAN RAEMDONCK Bert, *Le modèle des modèles. Virginie Loveling in oorlogsnood.* – Zuurvrij. Berichten uit het AMVC-Letterenhuis, 2004, (nr. 7), 19-23.

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN
inclusief onderwijs en pers

86 BOLLAERT André, *Het volksonderwijs te Poesele (1618-1988).* – HLvN, 42 (2011), 2, 1-130, rijk geïllustreerd (o.a. talrijke klasfoto's). Met lijsten van kloosterlingen en leerkrachten.
Onderwijsmonografie vanaf de middeleeuwen

87 DE BAETS Yves, *Fons Oosterlinck, Eekloos kunstschilder.* – DED, 20 (2011), 2, 89-96, 7 foto's.
° St.-Denijs-Westrem 1878 – Eeklo 1966 Hij kwam door zijn huwelijk in Eeklo terecht. Hij was een leerling van Adriaan Bressers en hierdoor ook in de eerste plaats kerkschilder. Hij was daarnaast landschapsschilder en kopiist van oude Vlaamse en Hollandse meesters.

88 DEPAEPE Lien, *Virginie Loveling door Willem Geets. Realisme in Vlaanderen.* – HLvN, 42 (2011), 3, 39-46, 1 foto.
Schilderij uit 1914, met dagboekfragmenten over het poseren

89 DE ROO Urbain, Een poging tot inventarisatie van het werk van het atelier Mathias Zens. – HBM, 25 (2011), 4, 162-180, 7 foto's.
Meetjesland (ongelijke informatie), maar ook Gent, de rest van België en het buitenland.

90 DOBBELAERE Jozef, *Het college van Eeklo in 1900. Prijsuitreiking en toneelopvoering.* – HBM, 25 (2011), 181-194, 3 foto's en 7 documenten.
Bespreking van de gedrukte palmares zelf, de herkomst van de leerlingen (deels verafgelegen), lessenroosters en leerkrachten, toneel en enkele gegevens over de latere loopbaan van de leerlingen van de retorica.

91 MARTENS Marc, *Aspecten van Jef Tinels flamingantisme en van zijn muziek belicht vanuit de licentiaatsthesis van Gaëlle Deldime.* – JAM, 16 (2010), 219-227, 2 foto's en 1 document.
Voor een flink deel over zijn strijdend flamingantisme en de vervolging, alsook over zijn componeren in laat-romantische stijl.

92 NOTTEBOOM Hugo, *'t Daghet in den Oosten (1919-1924 & 1932-1944).* – JAM, 17 (2011), 191-226, talrijke documenten en foto's.
Over het Maldegemse *toneelleven* tijdens het interbellum. De oprichting van de culturele kring heeft wortels voor de Eerste

Wereldoorlog (de Vlaamse studentenverenigingen in de omgeving en de Balgerhoekse industrieel Bob Standaert), terwijl hij omstreeks de Wapenstilstand van 11 november 1918 is gesticht. Koster-musicus Jozef Tinel is er de bezieler van. De vereniging bezorgt Maldegem vele culturele hoogtepunten met toneel, muziek, voordrachten, een stoet enz. In 1922 speelt zelfs (opnieuw) een meisje mee bij een voorstelling. Om ideologische redenen houdt ze in 1924 op (Vlaams en progressief tegenover katholiek en conservatief). De heropstart liep evenmin vlot. De vereniging kwam volledig in het vaarwater van Victor De Lille en ging ten onder door politiek.

93 NOTTEBOOM Walter, *Davidsfonds Maldegem honderd jaar, 1911-2011.* – JAM, 16 (2010), 166-202, talrijke (kleuren)foto's.
Hoofdzakelijk over de laatste 25 jaar (bestuur, activiteiten, uitdagingen, geschiedenis en erfgoed, kunst en muziek, voordrachten en speciale activiteiten). Georges De Vogelaere was 55 jaar secretaris en blikt hier op terug.

94 VAN DE ROSTYNE Rik, *Jef Tinel en zijn jaren in Maldegem.* – JAM, 16 (2010), 203-218, 7 foto's en 3 documenten.
1885-1972 Toondichter Jozef Tinel volgde zijn vader op als koster-organist in Maldegem, na zijn opleiding tot onderwijzer en muziekstudies. Hij verliet Maldegem een korte tijd voor Tielt, maar in 1936 werd om hem beroep gedaan voor de pas gestichte muziekschool in Maldegem en ook in dat jaar krijgt hij in het Koninklijk Atheneum een lesopdracht. Ondertussen is hij een zeer productief componist. Hij was flamingant en kreeg problemen door een kort lidmaatschap van het Verdinaso.

95 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Mathias Zens, een beeldhouwer uit de Eifel in Gent.* – HBM, 25 (2011), 4, 157-161, 4 foto's en 1 document.
Zie ook nr. 89.
Biografische nota (1839-1921) van een kunstenaar waarvan meerdere werken in (neogotische) kerken in het Meetjesland zijn te vinden.

K. TAAL- EN LETTERKUNDE
naamkunde, dialectologie, toponymie

zie ook de nrs. 79 en 88

96 EKELSCHOT Mike, *De Pietendriesmolen te Knesselare.* – LvdW, 34 (2011), 2, 3-20; 3, 40-52, talrijke foto's en tekeningen.
Oorspronkelijke tekst van Hubert Van Hooreweghe, bewerkt een aangevuld door de auteur. Korte historiek van de molen, maar de meeste aandacht gaat uit naar de werking en de onderdelen van de molen, met terminologie in het dialect.

97 GOEMINNE Luc, *Wat was een "lamboerde" in en windmolen?* – Biekorf, 111 (2011), 4, 487-488.
Er is geen duidelijkheid over de betekenis van het woord, dat onder

meer voorkwam in een prijsschatting in Landegem eind 16de en begin 17de eeuw.

98 LAROY Peter, *Doctor Stroobant, alias doctor Lepaille, alias doctor Hazebroeck, alias ...?* – LvdW, 34 (2011), 2, 34-40, 1 document.
Een avonturenroman (over een moordenaarsbende) van Hendrik Van de Genachte bleek voordien, onder een totaal andere titel, als feuilleton in *'t Getrouwe Maldeghem* verschenen. De bendeleider ondergaat in beide werken een naamswijziging, maar niet dezelfde ...

99 LUYSSAERT Jan, *Benamingen voor houten wegverhardingen in Nevele en Tielt in de 15de en 16de eeuw.* – RvT, 42 (2011), 3, 293-302, 1 document, ook HLvN, 42 (2011), 3, 29-38, 1 document.
Op basis van enerzijds *wegmeesterrekeningen* en anderzijds *stadsrekeningen* met aandacht voor de terminologie en dialect.

100 VAN RAEMDONCK Bert, VAN DEN BRANDEN Ron, *In oorlogsnood. Over het dagboek van Virginie Loveling.* – Bladen voor documentatie, 2006, 4, 9-15, 3 ill.
Op 29 juli 1914 pende de Nevelse schrijfster Virginie Loveling twee korte zinnetjes neer. Ze zouden het begin zijn van een even fenomenaal als kolossaal (clandestien) oorlogsdagboek, dat pas na de wapenstilstand van 11 november 1918 werd afgesloten. Het is een erg interessant document, omdat het een gevarieerde combinatie is van feitelijke journalistieke beschrijvingen enerzijds en een heleboel *petites histoires* anderzijds. Het artikel handelt over de publicaties van het dagboek.

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

101 MARTENS Albert, *De familie Van Der Plaetse, olieslagers/molenaars te Hansbeke.* – HLvN, 42 (2011), 1, 32-56, foto's, kaarten, documenten ...
Stuk familiegeschiedenis met aandacht voor het molenbedrijf, de gebouwen, het molenaarshuis, gemeentepolitiek en het opgraven van de molenstenen in 1977.

102 POSMAN Marianne, *Het leven in 't Molentje, Moerhuize, Broekhuize, Strobrugge aan de kanalen en herinneringen aan grootvader Jozef Posman.* Maldegem, 2011, 304p, rijk geïllustreerd.
Over de 15 kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen van Jozef Posman, Maldegem.

103 VERVALLE Walter, *Het gezin Dhooge-Nuttynck, Bellem.* – LvdW, 32 (2011), 1, 60-62, 2 foto's en 2 documenten.
Beperkte genealogische gegeven van dit gezin van eind 19de eeuw met negen kinderen, waarvan twee dochters intraden bij de zusters van Gijzegem.

biografieën

zie ook de nrs. 78 en 87

104 DECEUNINCK Koenraad, *Een Donks figuur. Bakker René Coene. Een korte biografie.* – JAM, 17 (2011), 339-343, 4 foto's en 1 prent. 1900-1977, bakker, gemeenteraadslid (1947-1976)

105 HAVERKAMP Floor en MARTENS Marc, *Een portret van Salomon van Maldeghem (1605-1668).* – JAM, 17 (2011), 227-236, (kleuren)foto's en –documenten.
De aanleiding voor de bijdrage, met heel wat historische gegevens over de figuur, is het ontdekken van een portret van een officier. De datering en meerdere elementen laten toe de geportretteerde te duiden als Salomon van Maldeghem. De band met Maldegem was toen al minimaal.

106 MARTENS Albert, *Achiel Vuylsteke, zoon van Felix (1861-1931), gemeentesecretaris van Hansbeke.* – HLvN, 42 (2011), 3, 47-64, 7 foto's en 1 document, lijkredes en krantenberichten als bijlage.
Vooral genealogisch. Hij was aanvankelijk onderwijzer, nadien gemeentesecretaris, onder meer tijdens de Eerste Wereldoorlog.

107 MARTENS Marc, *Nieuwe elementen voor de biografie van Pieter Bladelin.* – JAM, 16 (2010), 286-315, 6 foto's en 3 afb.
Over Pieter Bladelin zijn nog altijd gegevens te inden, nu eens alledaags, dan weer opzienbarend. Gekoppeld aan de bevindingen bij de opgraving van zijn kasteel laten ze toe een beter zicht te krijgen op de man zelf, de sociale netwerken, zijn ambities en verwezenlijkingen. Daarmee samenhangend komen ook flarden van Middelburgs vroegste geschiedenis aan het licht. De aanvulling gebeurt in chronologische volgorde, met eventueel enige toelichting, en de opgave van de literatuur of de bron.

108 NOTTEBOOM Walter, *Jozef Posman (1840-1926), knecht van Antonia Van Damme, oprichtster van het Godshuis in Sint-Laureins.* – HBM, 25 (2011), 3, 150-152, 2 foto's en 1 document.
Gebaseerd op een stuk familiegeschiedenis (foto's en wetenswaardigheden) verzameld door Marianne Posman: *Het leven in 't Molentje, Moerhuize, Broekhuize, Strobrugge aan de kanalen en herinneringen aan grootvader Jozef Posman* (zie ook 102).

109 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Desiré Goethals, politicus en geschiedschrijver.* – HBM, 25 (2011), 1, 34-36, 1 foto.
Biografische nota van deze Eeklose zakenman, 1874-1942.

110 VAN DE WOESTIJNE Paul, *René Fabry bij de brigade Piron.* – HBM, 25 (2011), 3, 153-155, 4 foto's.
Deze geboren Luikenaar ging tijdens de Tweede Wereldoorlog in het verzet en kwam na de bevrijding met de brigade Piron in Eeklo terecht. De liefde deed hem blijven.

M. VOLKSKUNDE & MENTALITEITSGESCHIEDENIS
ook ontspanning(sverenigingen)

zie ook de nrs. 35, 47 en 92

111 DEFRUYT Jan, *Pensionering Alfons De Poorter, postbode te Aalter – augustus 1960.* – LvdW, 34 (2011), 3, 57-62, foto's en documenten.
(Foto)verslag

112 DE KE André, *De achteruitkijkspiegel. Tamboer.* – LvdW, 34 (2011), 2, 53-54.
Anekdotes over de volkszanger, meegemaakt door de auteur.

113 DOBBELAERE Jozef, *Mevr. Courtmans-Berchmans gevierd in Maldegem (1911).* – HBM, 25 (2011), 4, 203-204, 1 foto en 1 document.
Verslagje uit *De Middelburgsche Courant.*

114 LAROY Peter, *Haeck is 't herte af. Camiel Haeck en de opening van de Maldegemse velodroom (1909).* – LvdW, 32 (2011), 1, 48-59, 2 foto's en 1 document.
Victor De Lille zag meerdere (ook financiële) voordelen in een velodroom en nodigde Albert Haeck uit Sint-Maria-Aalter, de *koning van de kermiskoersen*, uit voor de opening. Dit werd een afknapper. De herkansing (met de absolute kampioen Van Hauwaert) verliep evenmin vlekkeloos.

115 NOTTEBOOM Hugo, *Daar komen de schutters ... uit het Meetjesland.* – HBM, 25 (2011), 1, 21-33; 2, 69-83, talrijke illustraties.
Algemene zaken zoals het ontstaan van de verenigingen, het schuttersjargon en Sint-Sebastiaan en Sint-Joris. Daarnaast gegevens per vereniging (alfabetisch per gemeente), divers qua periode en inhoud.

116 NOTTEBOOM Hugo, *Mevrouw Courtmans herdacht.* – JAM, 17 (2011), 16-53, rijk geïllustreerd.
De 200ste verjaardag van de geboorte van de schrijfster is de aanleiding om terug te blikken op de vele vieringen, huldigingen en betogingen tijdens haar leven en na haar overlijden: de huldiging van 1883, de turbulente betoging van 1911 en de herdenkingen van 1961 en 1990, naast enkele kleinere. De herdenkingen (zeker de eerste) hadden niet alleen een lokaal belang en uitstraling.

2. REGISTERS

A. AUTEURS

Baeckelandt Roger 19, 48
Baelde Gustave 80
Bastiaen Filip 1, 35
Beelaert Bram 49
Blondeel William 50
Bollaert André 51-53, 86
Boncquet Tom 31
Boudin Mathieu 29
Braekevelt Jonas 36
Buyck Roger 54

Camerlinckx Jan 55
Caussyn Ben 56
Cromheecke Koen 57

Dalle Sarah 31, 33, 34
De Baets Peter 58
De Baets Rik 81
De Baets Yves 87
Debbaut Ronny 2-8, 38, 39
Deceuninck Koenraad 104
De Clercq Wim 40, 59
Deconynck Jasper 25, 26
Defruyt Jan 111
De Groote Stefaan 82
De Groote Thomas 60
De Ké André 112
De Keukeleire Erik 52, 61
De Logi Adelheid 23-28
Depaepe Lien 88
De Roo Urbain 89
D'Hooge Daniël 37
Dobbelaere Jozef 9-13, 78, 79, 83, 90, 113
Dumolyn Jan 40

Ekelschot Mike 96

Goeminne Luc 62, 97
Goethals Desire 63

Haemers Jelle 40
Haverkamp Floor 105
Hoorne Johan 29, 30

Ingels Wilfried 64

Joos Willy 65

Keppens Kristof 33, 34

Laroy Peter 98, 114
Lenoir Joseph 66
Luyssaert Jan 14, 37, 99

Martens Albert 20, 70, 101, 106
Martens Marc 17, 67, 91, 105, 107

Notteboom Hugo 21, 41, 92, 115, 116
Notteboom Walter 57, 68, 93, 108

Pille Freddy 42-45, 72, 73
Polfliet Bruno 32
Posman Marianne 102

Reniere Sibrecht 25, 26

Sadones Stefanie 31
Schynkel Evelyn 23, 31, 33, 34
Sergant Joris 29
Stevens Willy 70

Taelman Evelien 29, 30, 32

Van Acker Adhémar 71
Van Cauwenbergh Stijn 24
Van de Genachte Julien 72, 73
Van den Branden Ron 100
Van der Linden Noël 84
Van de Rostyne Hendrik 74, 75, 94
Van de Velde Robert 76
Van de Vijver Mieke 33, 34
Van de Woestijne Paul 46, 95, 109, 110

Vanhee David 29, 30
Van Hoecke Rita 77
Vanholme Nele 25, 26, 31
Van Raemdonck Bert 85, 100
Van Strydonck Mark 29
Van Volsem Madeleine 18
Vervalle Walter 15, 16, 22, 103

Willeboordse Arco 47

B. TREFWOORDEN

afkondigen 35
alfabetisering 35
ambtenaren (top-) 36, 40, 67
arbeid 18

B-52 Mitchell 84
bakker 104
baljuw 39
bebossing (her) 26
bedrijven 18
beeldhouwer 89, 95
begijnen 79
begunstigingspolitiek 36
bekendmaken 35
belastingen 54, 67
belediging 39
beste hoofd 3, 4
betoging 116
bezembinders 75
bibliografie 1
brandweer 37
brieven 49
broussard 64
burgemeester 35
burgerwacht 37
buurtspoorweg 52, 61

castellum 27
cijnsplichtigen 14
college 90

dagboek 80, 88, 100
Daghet in den Oosten ('t) 92
Davidsfonds 93
dialect 96, 97, 99
diefstal 43, 44, 60
dienstpersoneel 54
diplomatie 76
doodslag 45
dorpsontwikkeling 62
Drongengoed 70
Eerste Wereldoorlog 71, 81, 92, 100, 106
elite 40, 59
emigratie 48, 49, 57, 65, 69, 71, 74
enkwesten 7
executie 82

favoritisme 36
feodaliteit 46
flamingantisme 91, 94
fruitsoorten 53
fruitteelt 51

gasfabriek 55
gasverlichting 13
gebruiken 22
geldboete 47
gemeentesecretaris 20, 35, 106
geschiedschrijver 109
geschutskuilen 28
Getrouwe Maldeghem ('t) 9, 10,12,13, 15, 16, 49, 98
gezinsdrama 21
gezinssamenstelling 54
glazen (drink-) 59
Godshuis 108
Gouden Leeuw (de) 73
greffier 38

handboek 3
handschrift 17
herberg 73
herdenking 116
hofpersoneel 36
hongersnood 74
horeca 73
hoteluitbater 71
huldigingen 13, 116

huursoldaat 43

inbraken 60
industrie 56
informatie preparatoire 39
informatiën 6

kasteel 40, 59, 107
kerk 95
kerkelijkheid 35
kerkschilder 87
kermiskoersen 114
kindermoord 21
kinderrijkdom 54
klachten 56
Kluizenvaardeken (het) 63
kogels 59
kolonialen 50, 66, 68, 76
konijnen 58
koster-organist 66, 94
krankzinnigheid 21
krijgsgevangen 83
kunstschilder 87

landarbeider 65
landbouwdorp 54
landname 62
landschapsschilder 87
legerkamp 24
Leiken (het) 62
lenen 40, 46
levensstijl 40
liedjeszanger 42
lijkrede 20
loopgraven 28

Middelburgsche Courant (De) 113
migratie 13
milieuvervuiling 56
misdrijf 45, 47, 74
missionarissen 68, 78
molen 55, 96, 97
molenaar 101
moordenaarsbende 98
muziek 91, 92, 94

nieuwsberichten 10, 11

officier 105
olieslager 101
ommestellingslijst 54
onafhankelijkheid 37
onderwijs (volks-) 86
onderwijzer 106
onderzoek 45
politiek 92, 101, 109
portret 105
postbode 111
postkantoor 73
potbeker 29, 30
processen-verbaal 74, 75
propaganda 49

Raad van Beroerten 41
rantsoen 77
ravitaillering 77
rechtsmacht (hoge) 36
rechtspatrimonium 35
rederijen 49
restaurant 73
roman 98
schilderij 88
schrijfster 116
schutters 115
Sint-Baafsabdij 14
Sint-Vincentiusconferentie 20
spoorweg 72
stadje 40, 67
stadsrekening 99
staking 11
staten van goed 2, 5, 54
station 58
straf 42, 43, 44, 47

tekeningen 79
telefoon 13
telling (volks) 8, 54, 75
toneel 90, 92
toondichter 94
toponymie 62
tram 52, 72
Tweede Wereldoorlog 23, 28, 78, 80, 82, 83-85, 110

uitlezen 35

veestapel 54
velddagboek 82
veldwachter 35
veloclub 12
velodroom 12, 114
Verdinaso 94
verzet 110
vieringen 116
vliegeniers 81
volkstelling 54
volksverhuizing 62
volkszanger 112
vonnis 44

wapeldrengen 47
Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen (Het) 10,12, 13
wegmeesterrekening 99
wegverharding 99

zakenman 109
zelfmoord 42
zusters van Gijzegem 103
zwarte markt 77

C. PLAATSNAMEN

Aalter 7, 15, 16, 19, 22, 35, 55, 58, 72, 81, 111, 112, 114
Aardenburg 47
Adegem 12, 13, 57, 68, 77, 78
Afrika 64, 76
Amerika 48, 49, 57, 69, 76
Antwerpen 72
Azië 76

Balgerhoeke 18
Bellem 16, 38, 103
Boekhoute 47
Brugge 72
Brugse Vrije 47
Buggenhout 70

Canada 48, 57, 69
China 78
Congo 50, 66, 68

Darlington 71
Drongen 61

Eeklo 10, 11, 42-47, 56, 58, 63, 72, 73, 77, 80, 87, 90, 109, 110
Engeland 71
Europa 76
Evergem 25, 26, 32-34

Frankrijk 65

Gent 52, 61, 72, 89, 95
Gistel 83
Graafjansdijk 84

Hansbeke 20, 29, 30, 38, 101, 106

Ijzendijke 21

Kaprijke 8
Knesselare 31, 39, 96

Landegem 53, 97
Lebbeke 70
Lembeke 46, 54
Lotenhulle 16, 65
Lotenhulle 52
Lovendegem 21, 36

Maldegem 6, 12, 13, 57, 68, 69, 75, 91-94, 102, 104, 105, 108, 113, 114, 116
Maldegem (Ambacht) 60
Meetjesland 1, 35, 41, 47, 62, 89, 95, 115
Meigem 82
Merendree 24, 27, 30
Middelburg 2, 12, 13, 17, 40, 59, 66, 67, 107

Nederland 72

Nevele 23, 24, 37, 61, 82, 99, 100
Nevele (Land van) 14, 51, 52

Oostende 58
Oostwinkel 77, 83

Poeke 52
Poesele 52, 86
Ronsele (heerlijkheid) 5

Ruiselede 52

Sint-Laureins 108

Tielt 72, 99

Ursel 70

Vinkt 82
Vosselare 28, 52

Watervliet 72
Weibroek (heerlijkheid) 7
Wessegem (heerlijkheid) 4
Woeste (heerlijkheid) 7
Woestijne (Land van de) 3

Zeeland 17
Zelzate 72
Zomergem 5, 36, 38, 71

D. FAMILIENAMEN

Zie ook bronnen: bewerking, ontsluiting, indices de nrs. 3-8 en 14
Met namenlijsten, biografische nota's enz., de nrs. 22, 37, 39, 41, 46, 48, 54, 57, 67, 74, 75 en 86

Baelde 80
Batselaere 68
Bauwens 44, 112
Beerlandt 68
Beghijn 38
Belijn 21
Berchmans 113
Bladelin 40, 107
Blomme 65
Borgonjon 68
Bourgonjon 45
Bressers 87
Buysse 52

Cauwels 69
Claeys 55
Coecke 44
Coene 104
Cogen 79
Courtmans 74, 113, 116
Coustin 36

Debbaut 38
De Groote 38
De Lille 68, 69, 92, 114
de Montmorency (prinses) 70
De Poorter 111
de Rike 36
De Vogelaere 93
De Weert 79
D'haenens 71
Dhaeninck(x) 71
Dhooge 103

Fabry 110
Francque 68

Galens 21
Geets 88
Goethals 109
Goossens 38

Haeck 114
Herpelinck 68
Himschoot 68
Hugonet 40

Ide 38
Ingels 64

Janssens 43
Jocqué 73

Lambrechtsen van Ritthem 17
Lantschoot 21
Ledeganck 79
Lenoir 66
Loveling 85, 88, 100

Neelemans 72
Nuttynck 103

Oosterlinck 87

Posman 102, 108

Savat 69
Schelstraete 68
Standaert 92
Steyaert 38
Strybol 68

Tamboer 112
T'Hooft 53
Tinel 91, 92, 94
Tuypens 78

Van Damme 45, 108
Van de Genachte 98
Van der Perre 38
Van Der Plaetse 101
Van de Velde 68, 76
Van Eenooghe 68
Van Hauwaert 114
van Heule 46
Van Landschoot 68
Van Maldegem 68
van Maldeghem 105
Van Overbeke 20
Vercruysse 68
Verhaege 69
Vermeersch 83
Vuylsteke 20, 106

Zens 89, 95

Kroniek

1. HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 2010-2011

A. Het 61ste Appeltje

Het 61ste jaarboek van het *Genootschap* werd voorgesteld op 12 februari in de Doopsgezinde kerk van Aardenburg. Het stemmige kerkje liep zo goed als vol met leden en sympathisanten van het Genootschap. Zoals het de goede gewoonte is bij onze Noorderburen, werd eerst koffie met gebak en versnaperingen aangeboden.

Voorzitter Hugo Notteboom verwelkomt de aanwezigen in Het Lam tot Ardenburch, de Doopsgezinde kerk aldaar.

Foto: Alex Van Vooren

Hugo Notteboom

In zijn welkomstwoord dankte voorzitter Hugo Notteboom vooreerst bestuurslid Arco Willeboordse die zowat de hele organisatie van de voorstelling op zich genomen had en ook nog eens de taak van ceremoniemeester vervulde. Ook de leden van het kerkbestuur en het bestuur van de gemeente Sluis werden ten zeerste bedankt voor de spontane medewerking en de hartelijke ontvangst.

De aandachtig luisterende aanwezigen.

Foto: Alex Van Vooren

Waarna de voorzitter uitpakte met het verhaal van Janneken Moens, uit de tijd dat de her- of wederdopers in de streek van het Meetjesland een sterke aanhang kenden en streng werden vervolgd, waardoor ze uitweken naar het noorden, onder andere naar de Biezen bij Sint-Kruis, waar ze hun geloof vrij konden belijden.

De vijftigjarige Janneken Moens uit Lovendegem zit in november 1609 gevangen in de "*ciperaige van desen hove*", in het Gentse Gravenkasteel, waar ze wordt ondervraagd door raadsheer van Brabant over een hagepreek die ze 's nachts had bijgewoond, samen met enkele tientallen wederdopers uit de omliggende gemeenten. Naderhand worden er een hele reeks deelnemers aangehouden, opgesloten, ondervraagd en veroordeeld.

Eerst wordt haar gevraagd of ze de solemnele eed wil afleggen en de waarheid vertellen. Janneken wordt gewezen op de eventuele gevolgen als ze meineed pleegt. Immers, door het afleggen van de eed neemt ze God voor getuige en zal haar ziel verdoemd worden als ze voor God verschijnt en zal geoordeeld worden. De vrouw weigert echter en verklaart dat haar geloof verbiedt dergelijke eden af te leggen en niet te zweren noch "*bij den hemele bij sherens wil*", noch bij haar eigen hoofd en dat men niemand wit noch zwart mag maken en zegt "*al haer verstant bij Gods woordt te halen*".

Janneken vertelt dat ze in de nacht van 15 op 16 oktober 1609 aanwezig is op een bijeenkomst in Lovendegem, op de grens met

Merendree, waar gedurende twee uur wordt gepredikt aan de kant van een akker. Hoe lang er werd gepredikt, dat kan Janneken niet precies zeggen, "*medts men aldaer gheen hueren en hoorde slaen*". Het was in elk geval donker en nacht, "*ze begonste ende hende inden nacht*". Over andere aanwezigen wil of kan Janneken niets zeggen.

Uit de getuigenis van andere aanwezigen kan toch nog het volgende worden opgemaakt. De predikant is een zekere Lieven, een man met *een cleen baerdeken*, die uit Holland komt. Andere getuigen hebben het over een zekere Jan Drom uit Haarlem, ongeveer 30 jaar oud, en nog wordt Roeland van Hazeweghe uit Vlissingen vermeld als leraar. Onduidelijkheid alom dus.

Op de predicatie zijn wel honderd mensen aanwezig, waaronder opvallend veel vrouwen. De hagepreek begint - naar later blijkt - rond elf uur om twee uur later te eindigen. Door de donkere maneschijn worden er maar weinig aanwezigen herkend.

Vele getuigen verklaren niets of weinig af te weten van de *leringe* noch wat religie de predikant voor stond. Het zou de leer geweest zijn van een zekere *calumnus martinus* of van wederdopers. En neen, er is tijdens die nacht niemand herdoopt geweest.

Enkele getuigen verklaren herdoopt te zijn geweest in Middelburg in Zeeland, op een zolder. Dit is het geval met Salomon Claeys die zes jaar geleden, dus in 1603, herdoopt is door Roeland van Hazeweghe en die verklaart "*te houden de doopsche religie voor de beste ende daer inne te willen blijven zijn leven lanck*".

En Joos De Meyere uit Merendree verklaart "*als noch gheene religie vercoren thebbene duerdien dat hy ziet datter gheen liefde en es tusschen de menschen en de dat menschen die van deene religie zijn, dander belijden.* En Joos meent ergens gelezen te hebben "*dat men behoede tgoet cruyt met het quaet te laeten upgroeyen totten daghe vanden oust en dat Christus zyn maeyers dan ut zenden zal*".

Over de aanhangers van de leer van Menno Simons in het Meetjesland – nog in 1633 beweert een inwoner van Sleidinge dat de helft van de bevolking anabaptist is – en over de manier waarop ze worden vervolgd en hoe ze proberen stand te houden, is het laatste woord nog niet gezegd.

We hopen met de voorstelling van ons jaarboek in deze Doopsgezinde kerk dan ook meer duidelijkheid te krijgen over de geschiedenis en de religie van de wederdopers en daar zorgen straks ons bestuurslid Arco Willeborodse en mevrouw Leuny de Kam, doopsgezind predikant, voor. En, de hele geschiedenis van de Lovendegemse predicatie zal u in een van de volgende jaarboeken kunnen lezen.

Namens de gemeente Sluis heet wethouder Conny Almekinders het Historisch Genootschap van harte welkom in zijn gemeente.

Foto: Alex Van Vooren

Wethouder Conny Almekinders

Vervolgens nam de heer Conny Almekinders, wethouder van de gemeente Sluis het woord. De wethouder voelde zich zeer vereerd het Meetjeslandse Historische Genootschap op Nederlandse bodem te mogen verwelkomen. De banden tussen de gemeente Sluis en Zeeland en het Meetjesland en de provincies Oost- en West-Vlaanderen zijn de laatste jaren nog intenser geworden dan ze al waren en dat uit zich in allerlei grensoverschrijdende economische, ecologische en culturele projecten. Dat ook de geschiedenis daarvan deel uitmaakt, is maar normaal want ook in het verleden waren de banden tussen Zeeland en Vlaanderen zeer hecht. De wethouder drukte dan ook de wens uit dat die historische banden verder zullen worden aangehaald en dat het historische onderzoek nog intenser zal worden gevoerd.

Bestuurslid Arco Willeboordse

Daarna hield Arco Willeborodse een rijk geïllustreerde lezing over de geschiedenis van de Doopsgezinden in Aardenburg.

Over de Doopsgezinden

Nederland kent 118 Doopsgezinde gemeenten met in totaal meer dan 9000 leden en vele belangstellenden. Drie daarvan liggen in Zeeland, te weten in Middelburg, Goes en Aardenburg. Deze gemeenten (in

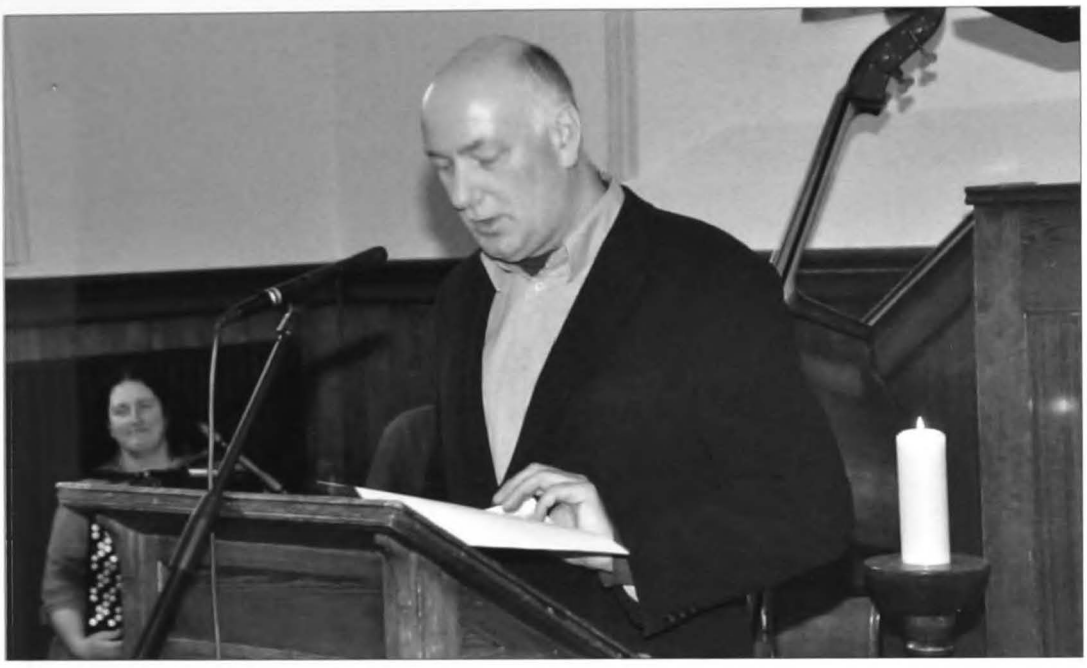

Bestuurslid Arco Willeboordse tijdens zijn interessante lezing over de geschiedenis van de Doopsgezinden.

Foto: Alex Van Vooren

Vlaanderen: parochies) zijn autonoom, maar wel verenigd in de Algemene Doopsgezinde Societeit (ADS) heeft als doel diensten te verlenen aan de gemeenten en deze te vertegenwoordigen naar buiten. De dienstverlening aan de leden is in handen van het *Doopsgezind Centrum Gemeenteopbouw*. Dit centrum helpt de gemeenten bij de opbouw door het opzetten van cursussen, trainingen en het ondersteunen van diverse werkgroepen zoals de *werkgroep Kerkmuziek* en het *Werkverband Geweldloos Samenleven*. Er zijn ruim 20 Doopsgezinde instellingen en organisaties actief op religieus, maatschappelijk en cultureel gebied. Het *Doopsgezind Seminarium* verzorgt de scholing en nascholing van doopsgezinde predikanten en voorgangers. Sinds 2003 werkt het Seminarium hierbij samen met de *Vrije Universiteit Amsterdam*.

Het Lam tot Aerdenburgh

Het antiprotestantse beleid van de aartshertogen Albert en Isabella leidde er destijds toe dat een fors aantal doopsgezinden de zuidelijke delen van de Spaanse Nederlanden ontvluchtte. De vervolgde Doopsgezinden en aanhangers van andere *heresien* in Vlaanderen, wijken in de 16de-17de eeuw vooral uit naar Nederland. De Biezen bij Aardenburg is voor de andersgelovige Meetjeslanders de uitgelezen plaats waar ze bijeenkomen om vrij hun religie te beleven. In 1604 krijgen de Doopsgezinden in Aardenburg toch officieel de toestemming van de Staten-Generaal om een eigen kerk te stichten. Maar bij de toenmalige protestantse Aardenburgse gemeenschap valt dat niet in goede aarde.

Een reeks van pesterijen is het gevolg. Doopsgezinden ijveren immers voor vrede en nemen daarom geen deel aan om het even welke militaire actie, zelfs niet waar het de verdediging van eigen stad of land betreft. In die zin betekenen de Dopers een gevaar voor de maatschappij en worden ze streng vervolgd. Om het op zijn Vlaams uit te drukken: het waren gewetensbezwaarden.

In 1604 wordt er een zogenaamde vermaning of schuilkerk ingericht achter een huis in de Weststraat, die *Het Lam tot Aerdenburgh* wordt genoemd. De kosten ervan worden gedragen door de leden. Deze Doopsgezinde Kerk is aanvankelijk niet meer dan een eenvoudige boerenschuur. In 1693 komt ook het huis aan de straat bij de Doopsgezinde gemeente. In 1793 wordt het kerkje verbouwd en verfraaid met een gewelfd plafond. In de jaren tachtig van de 19de eeuw krijgt de kerk een representatief voorgebouwtje met een neogotische gevel en torentje. In 1872 wordt het orgel geplaatst, het huidige orgel uit 1974 is een elektrisch-mechanisch pijporgel met twee manualen en een pedaal. In de kerk is een kleine tentoonstelling over de stichter van de doopsgezinden, Menno Simons (1496-1561), te zien. Ook kan men er een zogenaamde historisch-topografische gevelsteen bezichtigen die Aardenburg voorstelt in 1662. Aan het einde van de gang naar de deur van de schuilkerk is een gevelsteen te zien met een lam en een lint in het opschrift *De Kerck het Lam*. Merkwaardig in de kerk is dat het Lam rode oren en poten heeft.

Krokmesjeu zorgde voor een passende muzikale omlijsting.
Foto: Alex van Vooren

Tijdens een aandachtig beluisterde toespraak legde mevrouw ds. Leuny de Kam uit waarover het precies gaat met het geloof van de Doopsgezinden.
Foto: Alex Van Vooren

Mevrouw ds. Leuny de Kam, predikant

Vervolgens kwam mevrouw Leuny de Kam, doopsgezind predikant, aan het woord. Geëngageerd en zeer enthousiast onderrichtte ze het Vlaamse gezelschap over de geloofsgemeenschap van de doopsgezinden. In tegenstelling met het Rooms-katholieke geloof, ligt bij de Doopsgezinden de verantwoordelijkheid voor eenieders daden bij de gelovige zelf. Door de studie van de bijbel, predicatie en onderwijs wordt die verantwoordelijkheid voor het eigen leven en dat van anderen verder aangescherpt. De Doopsgezinden staan voor een persoonlijke geloofsverdieping, verbondenheid met elkaar en de inzet voor vrede in het klein en het groot. Het geloof in God is voor hen een manier van leven, een weg die samen wordt afgelegd in vreugde en vrede. Dit alles wordt als volgt samengevat:

Dopen wat mondig is
Spreken dat bondig is
Vrij in 't Christelijk geloven
Daden gaan woorden te boven

Zoals gewoonlijk stelde redactiesecretaris op zijn eigen, originele manier het nieuwe Appeltje voor.

Foto: Alex Van Vooren

Voorstelling van het nieuwe Appeltje door redactiesecretaris Filip Bastiaen

Dames en heren,

Appeltjes en het *Historisch Genootschap van het Meetjesland*, twee begrippen in het misschien wat enge cultuur-historische landschap. Een landschap waarvoor subsidies noodzakelijk zijn voor de haalbaarheid en betaalbaarheid van de leden. Aan die subsidies worden ook voorwaarden gekoppeld, terecht. Zo moeten we een jaarlijkse publicatie van minstens 300 pagina's afleveren (en zelfs 350 om aanspraak te maken op het hoogste bedrag bij de provincie). Zo'n kwantitatief gegeven is wat het is. Je kan er veel mouwen aan passen. Meer ga ik daar niet over zeggen.

Bij het *Historisch Genootschap* gaan we van onszelf uit. Ik wil hiermee zeggen dat we kwaliteit voorop stellen, boven de kwantiteit. Bedenk ook dat we hiervoor niet kunnen terugvallen op een instelling als een universiteit en dat we evenmin een keur aan professoren in onze rangen tellen. Bij Appeltjes staan we dus op ons zelf. Wat natuurlijk niet uitsluit dat we met een (zekere) regelmaat van een klok beroep kunnen doen op de academische wereld. Dat heeft te maken met de kwaliteit

waarover ik het net eventjes had. Want die valt blijkbaar velen op. Wij vinden het evident en verheffen dit ook tot norm. Misschien ook omdat we het ons kunnen permitteren? Dat zal wel een rol spelen. Misschien ook omdat we doelbewust mensen als bestuurslid aantrekken, geen eendagsvliegen, maar mensen waarop we kunnen bouwen, die periodiek teksten leveren en vooral fier zijn die in *Appeltjes* te mogen publiceren. En ik wil nog iets benadrukken.'t Is maar dat ik elk jaar toch iets nieuws moet proberen verzinnen. En ik ben ondertussen toch al aan de voorstelling van het 21ste jaarboek toe, vanaf jaarboek 40, maar een keer kon ik er niet bij zijn.

Ewel, wat ik nu wou benadrukken, onze artikels, zowel van bestuursleden als van gastauteurs, getuigen van een grondige analyse en gedegen bronnenonderzoek. Het gaat dus om originele artikels, qua inhoud, maar vaak ook qua thematiek. Da's misschien een interessant onderwerp voor wie ooit het honderdjarig bestaan van ons *Genootschap* wil in beeld brengen. Het lijkt er op dat we zowat elk jaar een echte nieuwigheid naar voor brengen. En het is niet omdat we vandaag te gast zijn in het Nederlandse Aardenburg (Sluis), maar ons Nederlands bestuurslid Arco doet hiervoor de laatste jaren een aardige duit in het zakje (ik hoop maar dat onze Nederlandse vrienden dit begrijpen, want ondanks die enkele kilometers klinkt onze taal en woordenschat vaak anders).

En die nieuwigheden brengen ons direct bij de inhoud van ons 61ste jaarboek. Ik schreef zelf het openingsartikel, namelijk UITLEZEN IN HET MEETJESLAND. WET EN GEBRUIK IN DE 19DE EN 20STE EEUW. In september vorig jaar hield ik over dit onderwerp, uiteraard op verzoek van onze vereniging, al een lezing, maar het artikel is stukken uitgebreider. Het onderwerp uitlezen, of in hedendaags Nederlands mondeling bekendmaken, intrigeert me al lang, maar ligt voor een stuk in het verlengde van mijn licentiaatsverhandeling (even vertalen voor iedereen: nu is dit een masterproefschrift ..., klinkt misschien wel beter en voornamer, maar of het dat ook is laten we maar in het midden). Mijn licentiaatsverhandeling dus, die ging over veldwachters en het bekendmaken wordt vaak met die figuur geassocieerd. Het is echter allemaal niet zo eenduidig en simpel. In de bijdrage bekijken we het uitlezen dan ook op diverse manieren. Ik ga eerst na waarom bekendmakingen nog mondeling gebeurden in de 19de eeuw, m.a.w. we peilden eerst naar de alfabetisering van onze streek. Daarna komt de kerkelijkheid aan bod. Dat lijkt op het eerste gezicht wat eigenaardig, maar voor een efficiënte bekendmaking had men een groot publiek nodig. En een plaats waar op geregelde tijdstippen veel volk bijeenkwam. Voor de 19de eeuw en tot het midden van de 20ste eeuw was dit (nog steeds) de kerk. Ik *zeg nog steeds*, want het uitlezen had een lange traditie, zodat we daar ook even bij stilstaan. In het tweede luik komt een tiental elementen over het eigenlijke gebruik aan bod. De wetgever stond eigenaardig genoeg niet echt stil bij dit onderdeel van de wetgeving zelf, want het afkondigen en bekendmaken is het sluitstuk. Misschien

gelukkig voor ons, want daardoor werd het boeiend om deze studie te maken. Ik heb al enkele keren het begrip *uitlezen* gebruikt, maar er bestaan nog andere woorden voor, maar bij ons toch veelal een samenstelling met *lezen*. Ik besteed ook aandacht aan de boodschapper zelf – burgemeester, secretaris, veldwachter of zelfs gewone burgers – en zijn aanstelling. In Aalter bestond er zelfs een reglement voor het mondeling bekendmaken, maar het was maar korte tijd van kracht en daarenboven uniek voor heel de regio. Vervolgens komen de locatie, het tijdstip en de affichering aan bod, maar ook de gebruikte taal, gebruikte instrumenten zoals bel en trommel, speciale gebouwtjes of het rechtspatrimonium en tot slot het financiële aspect. In het derde en laatste onderdeel bekijken we de berichten zelf, als een spiegel van het dagelijks leven. Ze zijn het best te vergelijken met de kleine, regionale berichten in de kranten. Ze kwamen van de (lokale) overheid, notarissen en particulieren.

Roger Buyck stort zich al een hele tijd op de geschiedenis van Lembeke. Voor dit jaarboek schreef hij LEMBEKE ROND 1721: EEN MOMENTOPNAME. De titel zegt al veel, maar concreet gaat het over de sociaal-economische maatschappij, belicht vanuit drie bronnen, met name een volkstelling (door de pastoor, met het doel een grotere kerk af te dingen bij de tiendheffers), een ommestellingslijst en de staten van goed gedurende 20 jaar. Zoals we van Roger gewoon zijn, vlooit hij zijn bronnen minutieus uit, zodat hij er een schat aan informatie uit kan puren: de spreiding van de bevolking, de gezinssamenstellingen, dienstpersoneel en hun leeftijd, kinderrijkdom, uitbatingsgegevens, de waarde van de veestapel, belasting op grondgebruik, vergelijking grondgebruik en –bezit en een vergelijking tussen activa en passiva in de staten van goed. Zijn conclusie is, niet onverwacht denk ik, dat de parochie Lembeke in 1721 een typisch landbouwdorp was, waarin de secundaire en tertiaire sector maar matig aan bod kwamen.

Ronny Debbaut is in het Meetjesland absoluut geen onbekende meer. Dit jaar maakt hij zijn debuut bij Appeltjes met DE GREFFIERSKWESTIE VAN HANSBEKE IN DE 17DE EEUW. Eerst en vooral er misschien op wijzen dat Ronny doelbewust voor de spelling *greffier* koos, daar de jobinhoud danig verschilt met die van de hedendaagse griffier. Het is dus geen fout. Het zal ook niemand verbazen dat de aanleiding voor dit uitvoerig artikel familiegeschiedenis was, meer bepaald Laureins Debbaut die een tiental jaar deze voorname functie bekleedde. Om zijn familiegeschiedenis te stofferen, ging de auteur diep graven in het beschikbare archiefmateriaal en stootte hij op onverwachte, en dus interessante, zaken. De voorgangers van Laureins Debbaut waren namelijk niet van onbesproken gedrag als greffier en hun passage getuigt van een woelige fase in de bestuurlijke geschiedenis van het dorp Hansbeke. We lezen dus een flink brok politieke en bestuurlijke geschiedenis van onze plattelandsdorpen (want de greffiersfamilie Beghijn e.a. waren niet alleen actief in Hansbeke, maar ook in Zomergem, Bellem ...), doorspekt met familiale en

eigen belangen, vanaf 1642 tot 1796. De nadruk ligt wel op de 2de helft van de 17de eeuw, want erna kwamen Frans Ide en de familie Steyaert, waaruit ook blijkt dat de wereld van de lokale functionarissen een kleine wereld was. Jacques Goossens passeert als eerste de revue en hij bleek het niet nauw te nemen, versta: hij was op zijn zachtst gezegd nogal inhalig. De zaken sleepten lang aan, maar leidden tot zijn aanhouding ... en een kortstondige terugkeer. Tussendoor vernemen we ook heel wat over de heren van Hansbeke en hun geschillen. Na Goossens kwam Guillaume Van der Perre, ook twee keer dus, ... en die ook greffier was in Zomergem. Na enkele jaren, in principe in 1678, werd hij vervangen door Joos Sinoy. Het opnemen van zijn functie verliep echter geenszins van een leien dakje, zodat dit tot een proces leidde. De relatie met de baljuw was dus meteen verpest. Hij bleek zelf ook geen gemakkelijk heerschap, wat goed te volgen is in de talrijke processen die deze jurist inspande. Ook hij werd gevangen gezet. Jacques Goossens kwam dan opnieuw op de proppen, voor twee jaar. Tussen 1684 en 1686 blijken er twee greffiers op te duiken: Laureins Debbaut en Pieter De Groote. De eerste was al een tijdlang klerk op de greffie van Hansbeke en zou de functie definitief opnemen in 1687. Tien jaar later overleed hij.

Bij het begin van de voorstelling had ik het over grondig bronnenonderzoek, en de drie voorgestelde bijdragen getuigen daar zeker van, maar ook over vernieuwing qua thematiek. Het uitlezen hoort daar bij, maar het volgende artikel nog veel meer: DOOR HET SLIJK HALEN IN HET MEETJESLAND. OORSPRONG, BETEKENIS, BESTRIJDING EN BESTRAFFING VAN WAPELDRENGEN. De auteur van een dergelijke rechtshistorische bijdrage in ons jaarboek kan bijna niemand anders dan Arco Willeboordse zijn. Eigenaardige kerel, die Hollander. Dat was maar een grapje. Serieus nu, en dat is vermoedelijk het meest correcte etiket die we op Arco kunnen kleven. Als hij een thema aansnijdt, doet hij dat meer dan grondig, serieus dus. Hij benadert het van langs alle kanten. Het wapeldrengen ontleedt hij eerst taalkundig. Het kwam zowel in het Nederlands, het Frans als het Latijn voor, voornamelijk in middeleeuwse verordeningen, ook in het Meetjesland (Eeklo, Boekhoute, Brugse Vrije en meerdere in Aardenburg). Inzake het misdrijf zelf gaat de auteur op zoek naar de ouderdom en de herkomst, de geografische verspreiding en wat de criminele daad precies inhield. In oorsprong was het iemand moedwillig in het water duwen of door de modder trekken, veelal een zaak van eer dus. De bestraffing was dan doorgaans ook een geldboete. Het vergrijp kwam vaak voor met andere zaken.

Hugo Notteboom heeft het over een zeer ernstig feit: GEZINSDRAMA IN LOVENDEGEM, 1730. Het gaat om een drievoudige kindermoord door de labiele moeder in het gezin van Pieter Galens en Cornelie Lantschoot. Dit is een uitzonderlijk gebeuren. Het drama verloopt aanvankelijk klassiek, maar kent een merkwaardige afloop. We krijgen een uitvoerig relaas van de gemoedsgesteldheid van de vrouw, de invloed van onderpastoor Belijn op haar krankzinnigheid, de houding en reactie van de lokale bevolking,

Het bestuur van het Historisch Genootschap: Arco Willeboordse, Frederik De Cocker, Walter Notteboom, Roger Buyck, Hugo Notteboom, Filip Bastiaen, Oskar Lippens en Peter Laroy. Paul Van de Woestijne ontbreekt op de foto.
Foto: Alex Van Vooren

haar (ongemoeid gelaten) vlucht, haar (wat onverwachte) aanhouding tien jaar later in Ijzendijke, haar internering en de twist over het onderhoud en tot slot zelfs haar terugkeer naar Lovendegem, waar ze in 1747 overlijdt.

DE FRANKISCHE LANDNAME IN HET MEETJESLAND. EEN POGING TOT KWANTIFICERING is een bijdrage van Luc Goeminne, die wel vooral kennen van zijn studies over het molenwezen. Dit artikel maakt deel uit van een hele reeks over de ruime regio. De titel geeft aan dat het om een poging gaat en het is inderdaad een voornamelijk theoretische en hypothetische benadering van de volksverhuizingen vanaf omstreeks 450, na de ineenstorting van het Romeinse rijk. Hij doet dit op basis van de middeleeuwse toponymie, o.a. nederzettingswoorden met het element *-haim* (Maldegem, Landegem). Hij geeft een overzicht van de oudste attestaties, de demografische aspecten, de invloed van de *-ingaheem*-vestigingen op de dorpsontwikkeling in het Meetjesland met de berekening van de dorpspopulatie.

De laatste bijdrage is de omvangrijkste, ondanks de korte titel: FEODAAL LEMBEKE (1228-1796) van Paul Van de Woestijne. Voor alle Meetjeslandse gemeenten bestaat een korte geschiedenis van De Potter en Broeckaert, maar voor Lembeke was er ook een historiek van Eduard Neelemans. Nu, 150 jaar later en na het verschijnen van heel wat artikels en ook het toponymisch woordenboek van de gemeente, kunnen de feodale structuren veel duidelijker worden gesteld. Paul start met het grafelijk bos Aalschoot, de verkaveling ervan en de bewoning, om nadien aandacht te besteden aan de Keuren van Nieuw Eeklo en Kaprijke en de parochie Lembeke. Het gros van de aandacht gaat naar de heerlijkheden in Aalschoot, gevolgd door de lenen. Na behandeling van de leenroerigheid komen de heerlijkheden Aveschoot, Eeklo-Lembeke en Lembeke aan bod. Er wordt ingegaan op de ligging, de grootte, de heerlijke rechten en plichten, de heren, de bestuurlijke organisatie (burgemeesters, schepenen, baljuw, griffier, ontvanger), de eigenaars en bewoners. Er is ook uitvoerige informatie over de lenen Bardelare en Rostijne. Het leen Aalschoot is eigenlijk Bardelare (of is het omgekeerd?). Over een leen van Florens van Heule blijft het gissen.

Het HEEMKUNDIG REPERTORIUM of onze lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland beslaat intussen ook al twintig jaar. Dit jaar is ze goed voor 34 pagina's, 186 titels van publicaties. Het is voor het eerst zoveel. Deze cijfers zeggen ook veel over de historische en heemkundige productie in ons werkgebied. Ik heb de som niet gemaakt van het aantal unieke titels gedurende die 20 jaar, maar ik raam die op ruim 2000. Dit verantwoordt ten zeerste de opname van een dergelijk werkinstrument in ons jaarboek, want niemand kan zonder meer zijn weg vinden in al die lectuur. Doordat we ze ook veel meer ontsluiten dan in andere regio's en jaarboeken, moet elke vorser er kunnen gebruik van maken. Ik wil trouwens ook Hugo Notteboom, Jackie Claeys, Paul Van de Woestijne, Peter Laroy en David Vanhee bedanken, daar ze ontbrekende informatie over een aantal artikels bezorgden.

We ronden het jaarboek weer af met de KRONIEK. Hij bevat de vertrouwde informatie over ons werkjaar, enkele boekbesprekingen en ook historische nieuwtjes. Dit jaar is dit digitaal nieuws, waarover onze voorzitter het al had. Er is vooreerst onze eigen website, moet je zeker eens naar kijken, en ook de digitalisering van het weekblad *'t Getrouwe Maldegem.* Dit laatste verdient alle lof. Als vorser kan je om het even wanneer speuren naar informatie – ik weet wel dat er enkele nadelen zijn, maar er zijn ook meerdere voordelen – en wat minstens even belangrijk is, is dat het origineel veel beter wordt beschermd.

Dat elk het voort zegge.

B. ACTIVITEITEN

1. Bezoek "Maisons de Plaisance", zondag 4 september 2011

Groepsfoto van de deelnemers aan de Maisons de Plaisance-tocht.
Foto: Alex Van Vooren

De traditionele, maar dit jaar toch heel aparte zomerexcursie, ging langs *Les Maisons de Plaisance, kastelen van textielbaronnen in het Meetjesland*. Waar we aanvankelijk meenden voldoende plaats te hebben op een gewone bus met vijftig plaatsen, diende er al vlug een dubbeldekbus besteld te worden en die was eveneens in een mum van tijd volgeboekt.

Onze gids, mevrouw Liesbeth Misseghers uit Zomergem, al jarenlang een trouw lid van het *Genootschap*, leidde het gevaarte door het Meetjesland en liet ons er de mooiste en voor sommigen totaal onbekende hoekjes van zien. Na een kort bezoek aan de kerk van Vinderhoute en het vroegere kerkhof, kregen we er niet minder dan zes kastelen te zien: het kasteel van Heyghen, het Dreefkasteel, kasteel Schouwbroek, het Wit Kasteel, het kasteel ten Velde en het kasteel Gavergracht. Vinderhoute krijgt pas in het midden van de 19de eeuw zijn huidige vorm, door de toenemende bevolking worden er steeds meer huizen gebouwd en ook fraaie landhuizen. Door een statige eikendreef is het oudste kasteel, van Heyghen, verbonden met een dreef waarlangs ook het Dreefkasteel en het kasteel Ten Velde liggen. Bij het Schouwbroekkasteel trokken de

Mevrouw Liesbeth Misseghers ontpopte zich als een bekwame en vlot vertellende gids.

Foto: Alex Van Vooren

Prachtige kastelen, die dikwijls een grondige restauratie nodig hebben, zoals kasteel Gavergracht.

Foto: Alex Van Vooren

De klok uit de vroegere kapel hangt nu in de ...tuin.

Foto: Alex Van Vooren

De deelnemers in een oranjerie waar de zeldzame planten overwinterden.

Foto: Alex Van Vooren

Het imposante kasteel van Lovendegem, verkocht aan een Frans bedrijf.
Foto: Alex Van Vooren

Het prachtige kasteel van Poeke waar de kastelentocht eindigde.
Foto: Alex Van Vooren

eeuwenoude kastanjebomen eenieders aandacht. In de Vredesdreef werd ons gewezen op enkele mooie herenhuizen en net over de grens met Lovendegem bezochten we het kasteel Gavergracht.

In de 19de eeuw zijn Engelse tuinen zeer trendy. Een kasteelheer met een beetje naam liet dan ook zo'n tuin aanleggen met de meest exotische planten, waarvoor een oranjerie werd opgetrokken. De bewoners van kasteel Gavergracht speelden daarbij een belangrijke rol. Het is Victor van den Hecke de Lembeke die in 1845 in de tuin van zijn domein een afzonderlijke oranjerie laat bouwen door de toen bekende architect Jaecques van Hoecke. De oranjerie - en het kasteel zelf - kunnen wel een opknapbeurt gebruiken, maar daar wordt aan gewerkt. In de oranjerie legde onze gids haarfijn uit hoe het kweken en bewaren van planten in zijn werk ging, een in die tijd kostbare aangelegenheid.

In Lovendegem, waar verschillende vooraanstaande Gentse families een buitenverblijf lieten bouwen, werd gewezen op kasteel Diepenbroek met een zeer mooie oranjerie, waar de familie Vaernewyck graag party's organiseerde voor de hoge adel. Verder bekeken we nog kasteel De Roode Poort met keldergewelven uit de 17de eeuw, Vossengracht, Ten Velde, de Oude Wal en natuurlijk het kasteel van Gillis Dons, heer van Lovendegem, dat in 2008 verkocht werd aan een Frans bedrijf en ontoegankelijk blijft.

Via Hansbeke (kasteel de Bousies - de Borluut), Bellem (kasteeldomein van Caeneghem, nu Mariahove), Aalter (Kraenepoel) reden we naar Poeke, waar het kasteel einddoel was van de excursie.

Alle deelnemers waren het erover eens: het was een zeer aangename uitstap en dit dankzij de gids, mevrouw Liesbeth Misseghers. Haar deskundige uitleg, gelardeerd met pittige en meestal onbekende anekdotes en haar onvermoeibaar enthousiasme zorgden ervoor dat iedereen met de meeste aandacht en geboeid luisterde en zich geen ogenblik verveelde. Proficiat!

2. *Historische lezingen 2011*

De geschiedenislezingen die het *Historisch Genootschap* organiseert, samen met *VVF Meetjesland*, de *Heemkundige Kring Arthur Verhoustraete*, *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* en *Het Ambacht Maldegem* beginnen stilaan een traditie te worden, waar elke liefhebber van geschiedenis naar uitkijkt. De organisatoren doe dan ook hun uiterste best om steeds deskundige mensen naar het Meetjesland te halen.

Dr. Noël Geirnaert, stadsarchivaris van Brugge, deelde interessante gegevens mee over de ontstaansgeschiedenis van Brugge.

Noël Geirnaert, *Vage sporen over de vroegste Brugse geschiedenis*

De derde voordrachtenreeks was wel uitzonderlijk. De spits werd afgebeten door dr. Nöel Geirnaert, stadsarchivaris van Brugge en met roots in Adegem. Zijn lezing over *Vage sporen over de vroegste Brugse geschiedenis* in het Adegemse parochiezaaltje lokte een veertigtal belangstellenden. Het ontstaan van grote Vlaamse steden als Gent, Brugge, Ieper enz. blijft de historici boeien, maar stelt hen voor vele raadsels. Slechts met mondjesmaat wordt het ontstaan van bijvoorbeeld Brugge ontsluierd en vele historici hebben er zo hun eigen mening over.

De gedenksteen van kluizenaar Everelmus zorgt nog steeds voor controverse in Brugse historische kringen.

Volgens dr. Geirnaert is de Dijver of het *heilig water* het oudste gedeelte van de stad en was de noordergrens een eiland dat in de12de eeuw nog begroeid was met eikenhout. Het heilig water van de Dijver met de magische kracht van het eikenbos oefent tot ver in de 11de eeuw een magische aantrekkingskracht uit op de mensen. Er vestigt zich een monnik, Everelmus, van wie de gedenksteen met de datum van zijn overlijden – 2 oktober 1060 - tot aan het einde van het Ancien Régime werd bewaard in de Eekhoutteabdij. Met de komst van Everelmus wordt een einde gesteld aan de heidense praktijken. Hoewel niet iedereen het hierover eens is, kan nu toch worden aangenomen dat daar de oorsprong van Brugge moet worden gezocht.

MAGDA DEVOS, *Noordgermaanse kenmerken in het Vlaams en het Zeeuws*

De tweede lezing vond plaats over de grens, in Ede in l'Herberie, nu tijdelijk in gebruik als school. Prof. Dr. Magda Devos sprak over *Noordgermaanse kenmerken in het Vlaams en het Zeeuws* en daarvoor was een vijftigtal belangstellenden afgezakt naar Ede. Aan de hand van talrijke voorbeelden maakte de professor ons wegwijs in de toch niet gemakkelijke materie van de Germaanse taal met het gemeen Germaans,

In Ede werd professor Devos deskundig ingeleid door Arco Willeboordse.

Een deel van het aandachtig luisterend publiek tijdens de 'les' van de professor.

het oostgermaans dat totaal is verdwenen, het noordgermaans (het huidige Scandinavië) en het westgermaans of nog oudwestgermaans. Het Noordzeegermaans, Kustwestgermaans en het Ingweoons, waaruit zich het Engels en het Fries hebben ontwikkeld, zijn een verzameling van nauw verwante Germaanse dialecten van Westgermaanse volkeren aan de Noordzee met als bakermat het noorden van Duitsland (Sleeswijk-Holstein).
Daar we toch in Ede waren, gaf mevrouw Devos wat extra uitleg bij deze interessante waternaam. Ede is een Noordzeegermaanse eigennaam, *ee* is verwant met het Latijnse *aqua* dat gewoon water betekent. Breda en Bredene bij Oostende zijn eraan verwant en betekenen het brede water. Ede klonk beter dan ee, net zoals mee mede werd en vree vrede. In het dialect spreekt men nog steeds over *Dee*. Ede is een waternaam met lidwoord geworden. In Gelderland ligt ook een Ede, aan de rand van de Veluwe, maar dat heeft een heel andere betekenis en is verwant aan heide en niet aan water. En in tegenstelling tot wat men zou denken, heeft Zierikzee niets te maken met een zee, het is een ee-naam en betekent het water van Zierik, een persoon. Ook Overflakkee hoort bij dezelfde categorie. Goeree is dan weer een goede *rede*, een veilige haven. Assenede is evenmin een ede-naam, het komt van *essen* die waterzieke gronden ontwateren, een essenbos dus.
Dit zijn maar enkele voorbeelden uit de zeer vele die prof. Devos in haar goed gedocumenteerde uiteenzetting gaf. Ze had het verder nog over de *stamboom* van onze taal, over de kolonisatie van onze streken door de Germanen en over het feit dat het Brabants ei zo na de standaardtaal der Nederlanden werd.
Uit de vele vragen bleek dat de ruim vijftig aanwezigen zeer goed hadden geluisterd.

BRUNO DE WEVER, *De familie De Lille en het Vlaamsnationalisme*

Het auditorium van de Gemeentelijke Bibliotheek in Maldegem liep op zondag 6 november binnen de kortste keren vol. De meer dan 100 aanwezigen, waaronder heel wat leden van de familie De Lille, die kwamen luisteren naar professor Bruno De Wever, kregen waar voor hun geld.

Professor De Wever had het in zijn inleiding eerst over Victor De Lille, de aartsvader van de dynastie, van de clan De Lille. Een selfmade man die met *'t Getrouwe Maldegem*, de *Duimpjesuitgave* en later met de *Zaken van Beernem* nationale bekendheid verwierf en zelfs verkozen werd als eerste onafhankelijk parlementslid, zonder de steun van een partij, louter en alleen door zijn naambekendheid gekoppeld aan een nooit eerder geziene barnumreclame.
Een dankbaar *historisch* figuur, exemplarisch voor een bepaalde generatie flaminganten, te paard op twee eeuwen en met de Eerste Wereldoorlog als catharsismoment. De Lille nam een voorbeeld aan August Vermeylen, Julius McLeod, Lodewijk De Raet en vooral aan

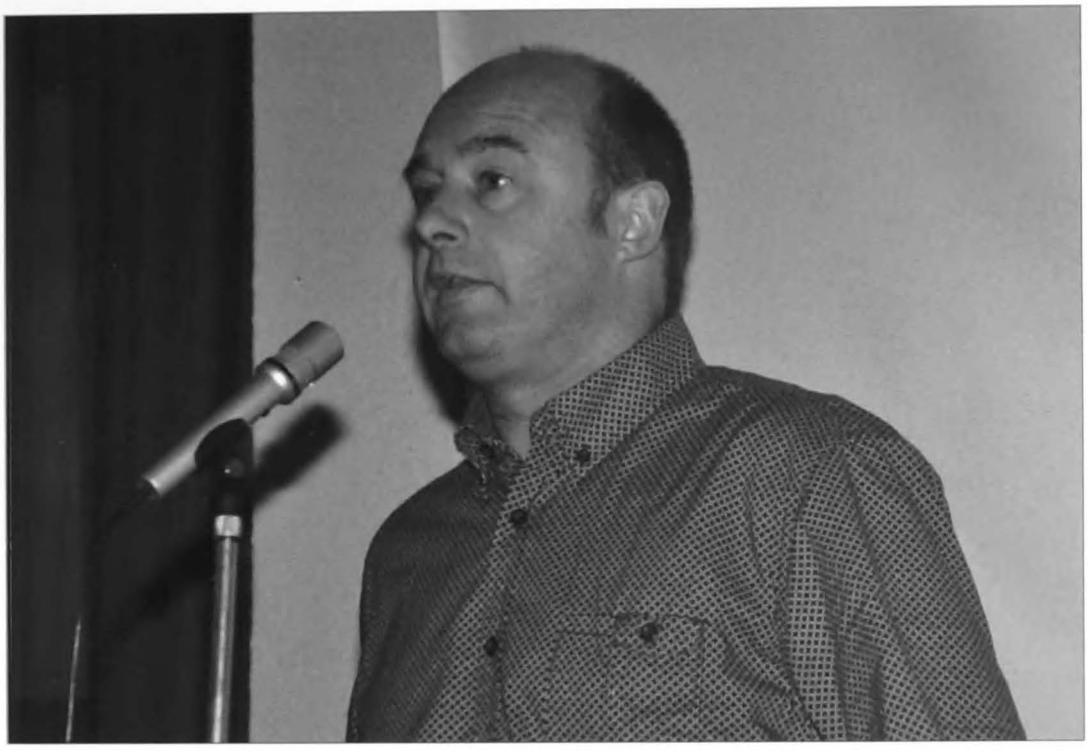

Professor Bruno De Wever, blij dat hij eens in Maldegem was.
Foto: Alex Van Vooren

August Van Cauwelaert die de Vlaamse Beweging wilden vernieuwen door haar te verbinden met economische, maatschappelijke, sociale problemen enz. Het was hen niet meer uitsluitend om de taal te doen. Van Cauwelaert werd in dit verband de *messias* van Vlaanderen genoemd. Een van de belangrijkste strijdpunten was de vernederlandsing van de Gents universiteit waarvoor De Lille zelfs een apart strijdblad uitgaf: *Onze Kop*. Vlaanderen had een *kop* (universiteit) nodig, en die zou De Lille op Vlaanderen zetten (*Die Kop, die Kop, die moet erop!*).

De Eerste Wereldoorlog is voor België niet alleen een keerpunt op maatschappelijk, maar ook op politiek gebied. Deze oorlog had een veel grotere impact op het dagelijkse leven dan de Tweede Wereldoorlog. De Duitse terreur, de plundering van het land en de blinde executie van meer dan 5000 onschuldige burgers, verdacht van vrijschutterij, zorgden ervoor dat het activisme of collaboratie nog tijdens, maar vooral na de oorlog, wordt uitgespuwd en te vuur en te zwaard wordt bestreden door het gros van de Vlamingen, ook door Victor De Lille. Toch heeft men begrip voor de verbittering van de activisten, en er wordt in 't Getrouwe al vrij vlug gepleit voor amnestie.

Het begint bij de cultuurflaminganten stilaan te dagen dat ze *in rechte en in feite* nooit zouden krijgen wat hen beloofd was: het Nederlands gelijkwaardig aan het Frans, de Vlaming evenwaardig aan de

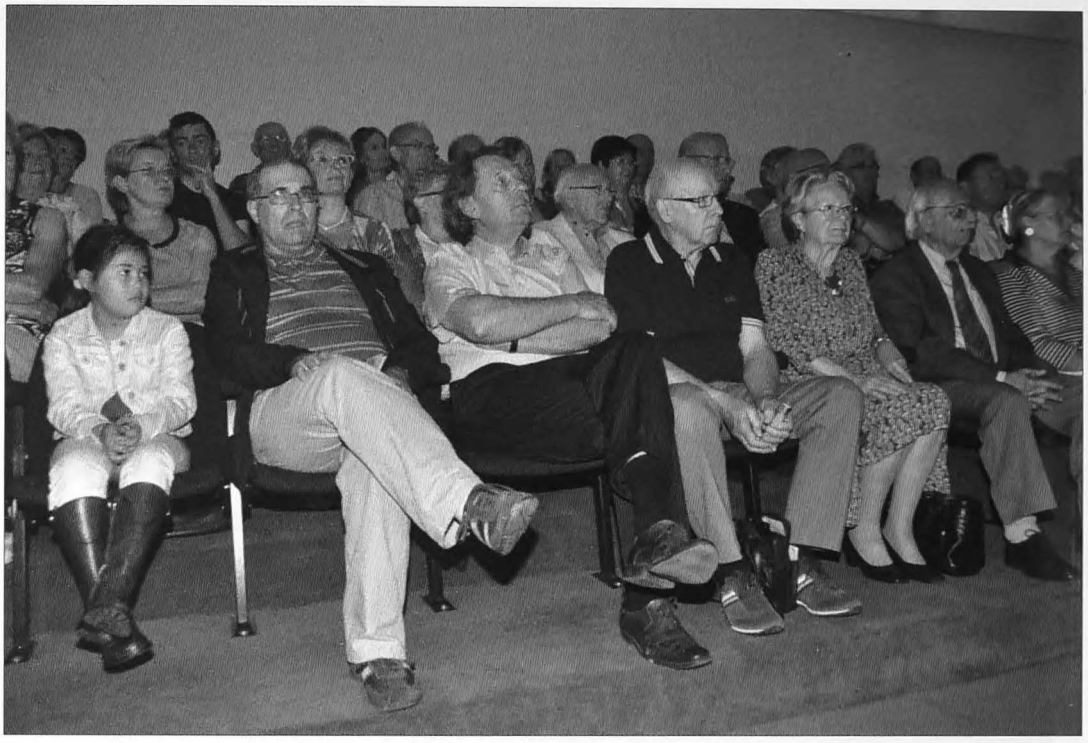

Het auditorium van de Bibliotheek zat bomvol, er waren veel stoelen te kort.
Foto: Alex Van Vooren

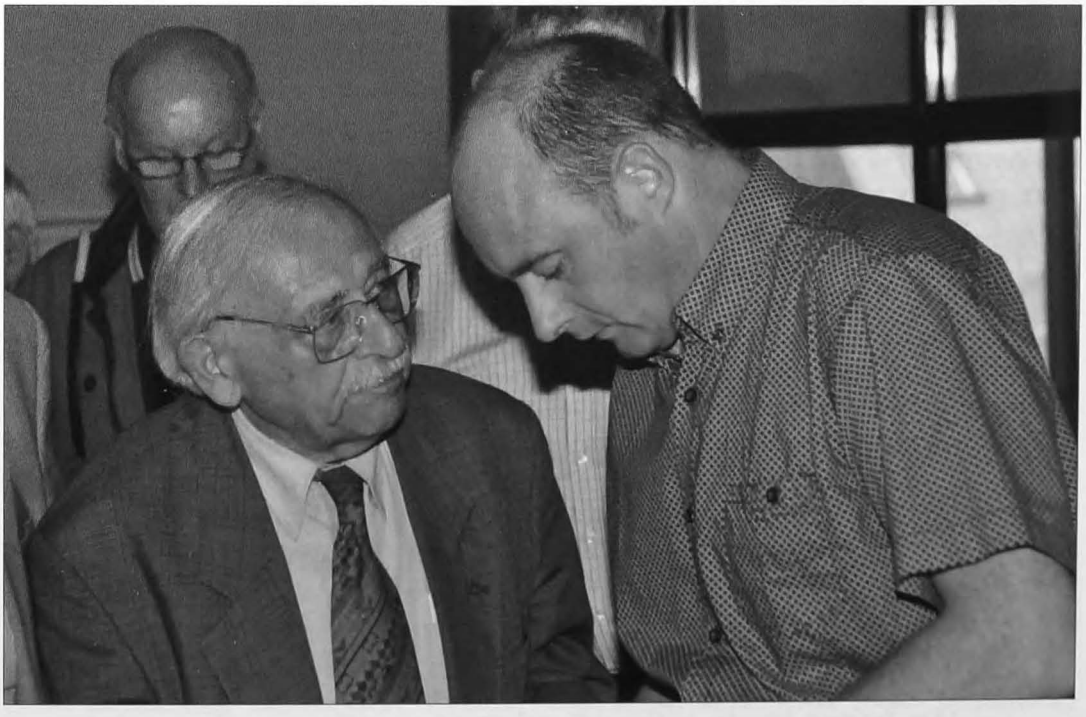

Het oudste lid van ons Genootschap, Oskar Lippens, is nog steeds heel alert en legde de professor enkele heikele punten voor.
Foto: Alex Van Vooren

Het was voor iedereen een verrassing toen Arnout De Lille aankondigde dat het Kasteeltje bezocht kon worden. Bruno De Wever in een geanimeerd gesprek in het Kasteeltje.

Foto: Alex Van Vooren

Waal. De Vlaamse natie krijgt van langsom meer voorrang op de Belgische staat, het woord federalisme valt en is geen scheldwoord meer. Men wil de Belgische staat wel niet kapot, maar voor Vlaanderen worden meer rechten en zelfstandigheid geëist.

Victor De Lille blijft een trouw Cauwelaert-aanhanger die probeert de vermolmde en franskiljonse katholieke partij van binnenuit aan te passen aan de verzuchtingen van de Vlamingen. De Lille pleit ook voor de oprichting van *Vlaamsche Oudstrijdersbonden* tegen de *NSB* of *Koninklijke Vereniging Nationale Strijdersbond* van België waartegen men een Vlaamse beweging wil op het getouw zetten tegen België. In het parlement is de baardige man uit Maldegem zeker geen pottenbreker.

Jozef, Eugeen, Gabriël en Leon, zonen van Victor, zetten wel de stap naar het VNV. Op een bepaald moment zitten er twee De Lilles in het parlement en een in de provincieraad. Niet slecht voor één familie. Jozef is en blijft de centrale figuur: hij leidt de drukkerij, neemt zakelijke initiatieven en steekt op politiek gebied met kop en schouders boven de anderen uit. Hij sluit een akkoord met Hendrik Elias die in Gent-Eeklo de *Vlaamsch Nationale Volkspartij* sticht. Bij elke verkiezing behaalt Jozef steeds meer stemmen dan Elias, dankzij zijn *Vredesboot*; zijn kapitaal en de nooit eerder geziene propaganda. Net als de hele clan De Lille, staat

Jozef een integraal pacifisme en compromisloos antimilitarisme voor waar hij lokaal wel sympathie mee wint, maar dat in Brussel als naïef wordt bestempeld. Zijn *Rede voor de Vrede* is er trouwens de oorzaak van dat hij in 1933 wordt afgezet als burgemeester van Maldegem, een blamage voor Jozef, met als gevolg een jarenlange politieke ruzie die Maldegem in twee splijt.

Het VNV presenteert zich aan de kiezer onder de naam Vlaamsch Nationaal Blok om kartels te kunnen afsluiten met bijvoorbeeld de De Lilles, die niet echt VNV-ers zijn. Het is in Gent-Eeklo dankzij die steun van de familie dat het VNV successen boekt, Jozef is daarbij de grootste stemmentrekker. In 1939 staan er vier De Lilles op de lijsten, maar nu op betere plaatsen. Jozef verovert voor de derde keer een kamerzetel, in Roeselare wordt Leon als senator verkozen en Eugeen zetelt in de Oost-Vlaamse provincieraad. Toch begint het imperium De Lille af te brokkelen, want overal wordt terrein prijsgegeven.

Naar het waarom van die evolutie kan enkel worden gegist. Misschien was het emotionele pacifisme waarmee de De Lilles campagne voerden almaar moeilijker te verzoenen met de standpunten van het VNV, dat steeds meer overhelde naar fascisme en het Duitse nationaalsocialisme waarin voor pacifisme geen plaats was. Of was dit pacifisme louter populistisch, om sympathie te winnen en stemmen te trekken? Men zou het moeten geloven, want de grote pacifisten van 't Getrouwe storten zich als het ware op de DeVlag, een fractie in de collaboratie die groot-Duits is, die een bloedband ziet tussen Germaanse Vlamingen en Duitsers en voor wie Vlamingen eigenlijk Nederlandssprekende Duitsers of Germanen zijn en die een groot Germaans of Duits rijk voorstaat. Tot die stroming behoren de zonen De Lille.

De DeVlag is nauw verbonden met SS-Vlaanderen, dat op zijn beurt ondergeschikt is aan de SS binnen het Derde Rijk. De SS is zonder meer een misdadige organisatie die zich sterk maakte voor een groot Germaans, lees: Duitse Rijk en onnoemelijke feiten pleegde, het was de politieke en militaire collaboratie pur sang. De De Lilles evolueren bijna onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog van het VNV naar die DeVlag. Het is vooral Eugeen die daarbij een cruciale rol speelt. Als gewestelijk celleider van de DeVlag en als lid van de Algemene SS-Vlaanderen provoceert hij door geüniformeerd rond te lopen.

Na de oorlog is het gedaan met het imperium De Lille; 't Getrouwe verdwijnt, enkele De Lilles worden veroordeeld en raken hun burgerrechten kwijt. Eugeen duikt onder in Duitsland, werkt een tijdlang voor de Amerikanen en overlijdt op hoge leeftijd in Beieren.

Na de lezing werd nog een bezoek gebracht aan 't Kasteeltje, bakermat van de familie De Lille.

WIM DE CLERCQ, *Boeren op zand. Nieuwe inzichten over de Romeinse en middeleeuwse boerengemeenschap op zand- en kleigronden tussen Gent en Brugge*

Dr. Wim De Clercq gaf in Aalter een uitstekende lezing over de bewoning in onze streek in de eerste eeuwen van onze jaartelling.

Foto: Gothard De Coninck

De laatste jaren is er een spectaculaire toename van archeologische vindplaatsen en van archeologisch onderzoek. Nochtans staat het Vlaamse landschap onder hoge druk, tussen 1985 en 2009 verminderde het landbouwareaal van 67% naar 61% bebouwde zone. Landbouwgronden zijn immers van oudsher de betere gronden en dus verdwijnen die eerst. Na de noodopgraving voor de Expo Hallen in Gent, waarbij veel werd gevonden maar nog meer is verloren gegaan, is de systematische archeologische opvolging van de gasleiding die in 1997-98 werd aangelegd de eerste in Vlaanderen van die omvang en ontdekte men boerderijen en bewoning op plaatsen waar men het niet zou verwachten. Ondertussen is het aantal archeologievergunningen sterk toegenomen, niet altijd tot tevredenheid van bouwheer of eigenaar.

Dit alles heeft een serieuze stijging aan Romeinse en middeleeuwse boerderijgebouwen opgeleverd, er zijn niet minder dan 170 Romeinse boerderijen zichtbaar geworden. Een eerste manier om die te ontdekken is het graven van voorbereidingssleuven, een tweede manier is de luchtfotografie waarvan Jacqui Semey terecht de pionier mag worden genoemd, een derde manier om de grond te exploreren gebeurt door

gebruik te maken van nieuwe geofysische technieken waardoor nog meer informatie uit de ondergrond kan worden gehaald via de geleidbaarheid van de bodem.

Na deze inleiding kwam de boeren, de boerengemeenschappen en de boerderijgebouwen aan bod. Van een boerderijen uit de ijzertijd naast het kerkhof in Aalter werden houten palen teruggevonden, wanden van vlechtwerk, het dak dat bedekt was met riet, stro of houtschors. De donkere verkleuringen in de zandbodem zijn het enige wat ervan overschiet. Bij een boerderij aan de Kaatsen in Maldegem trof men twee ingangspartijen aan, een voor het vee en een voor de bewoners. De woonstalhuizen hadden in het noorden een dierencompartiment en in het zuiden een woongedeelte, alles onder een dak, een traditie die tot na de Tweede Wereldoorlog standhield. Hoe die boerderijen er precies hebben uitgezien, daar hebben we het raden naar. Bij Evergem-Kluizen trof men in een waterput de oudste ploegschaar van België aan, volledig in hout.

Waarschijnlijk hebben de boeren bij ons bij het begin van de Romeinse tijd niet al te veel te lijden gehad van de Romeinse bezetting. Cassel was immers het centrum van het bestuursgebied en dat lag vrij ver. Oude schoolboeken gaven simpele voorstellingen van hoe het leven er bij ons aan toeging: een beetje zout zieden, ronde hutjes, leven van de jacht, een prauw die wordt uitgekapt, enz. Vroegere geschiedschrijvers hadden geen hoge dunk van het beschavingspeil van onze voorouders. We kunnen het vergelijken met de superieure houding van de blanken ten opzichte van de overwonnen negerbevolking in Afrika.

Het archeologisch onderzoek laat een geheel ander beeld zien, er is meer Romeinse bewoning dan ooit werd gedacht. Tussen 50-180 nC is er een *boom* aan bewoning, op sommige boerderijen leven 3-4, soms 5 generaties. Rond 200 nC gaat alles snel achteruit door de komst van het leger, sociale onrust, volksopstanden en pestepidemieën.

De boer wil echter overleven en zijn risico spreiden. In Aalter-Knesselare kan de zandgrond gemakkelijk worden bewerkt voor graan en groenten, op de kleirijke hoogte rond Papinglo vindt men varkensboerderijen, wordt aan kleiwinning gedaan, produceert men houtskool, haalt men teer uit de berken enz. Men ziet ook een heel ander type boerderij verschijnen. Bij Aalter-Langevoorde kon men er zo een volledig onderzoeken. Binnen een omheinde ruimte van 150 bij 150 meter staan de gebouwen tegen die omheining. Bij het woonhuis hoort een waterput, enkele bijgebouwtjes en een spijker of voorraadschuurtje op palen waar de oogst en het zaaigraan worden bewaard. Die spijker, de spaarpot van de boer, heeft een centrale plaats op het erf en zou wel eens een statussymbool kunnen zijn. De wanden van de boerderij waren met pleister bedekt en in het rood geverfd, op het dak lag leisteen uit Martelange, ook al een teken van welstand.

De talrijk opgekomen aanwezigen waren naderhand opgetogen over het vele 'nieuwe' dat ze te horen kregen. En volgend werkjaar komt een tweede deel...
Foto: Gothard De Coninck

Bij de vrouwengevangenis in Brugge ontdekte men een groot Romeins complex, niet van één familie, maar waar verschillende families samenwoonden die moesten samenwerken. Het hoofdgebouw was veel luxueuzer dan de rest, in de bijgebouwen woonden medewerkers met hun gezin. Ook hier lagen de spijkers allemaal rond de boerderij, teken van een rijke graanvoorraad. Alles is rond 180 nC verlaten, naar de reden kunnen we enkel gissen.

Bij Kluizen-Dok tenslotte ontdekte men een derde vorm van bewoning. Daar liggend de boerenerven langs een weg, tegen elkaar, maar toch als zelfstandige uitbatingen. Aan de hand van zaden, uitwerpselen van dieren enz. weet men dat de bewoners in een bos zijn toegekomen en dat ze weinig aan akkerbouw deden, maar wel varkens kweekten.

Er werd nog eens extra gewezen op het belang van de omheininggrachten waarbinnen waarschijnlijk groenten werden gekweekt en waar de kudde kon worden opgevangen. Er werden potten gebakken, hout bewerkt, ze boden bescherming tegen wilde dieren, rovers enz. In de grachten vindt men sporen van offers en van begravingen. De familie, de clan, woonde binnen de omheining, daarbuiten was een andere wereld. Ook de stal van de dieren evolueerde, de dieren staan in een kuil, in een *potstal*, waar de mest zich langzaam ophoopt.

Ook wees spreker op de evolutie van de architectuur, waardoor de woningen een heel ander uitzicht kregen met zware staanders, nokstaanders, om de krachten van het dak te verdelen.

Dr. De Clerck kon zijn lezing helaas niet afmaken, maar beloofde voor volgend jaar een tweede deel.

MARC DE BIE, *Dominus Vobiscum*

In zijn lezing had Marc De Bie het over het Rijke Roomse Leven van voor het concilie nog maar een halve eeuw geleden, maar het lijkt de oertijd wel. Tot in 1960 stond het geloof centraal in het leven van de mens, tenminste in de plattelandsdorpen. Voor de talrijk opgekomen aanwezigen die die preconciliaire tijd nog hebben meegemaakt en beleefd, was het een waar genoegen naar mijnheer De Bie te luisteren.

Van 's morgens tot 's avonds was het leven doordesemd van het geloof: een kruisje slaan 's morgens bij het wakker worden, bidden voor en na het eten, met het broodmes een kruis slaan op het brood, een kruisje vragen 's avonds, de vier akten opzeggen enz. In elk huis waren verschillende kruisen aanwezig, een *God ziet mij, hier vloekt men niet*, een stolp met een O-L.-Vrouw onder, heiligenbeelden, palmtakjes, gewijde kaarsen en een wijwatervaatje. Hier en daar zag men zelfs dat het geloof in de huisvlijt doorgestoten was; een samengeplakt kruisbeeld van luciferdoosjes met een opgeplakte kruislieveheer, netjes gevernist.
Op school maakte men kennis met hemel, hel, vagevuur en het voorgeborchte der hel waar de zieltjes van de ongedoopte baby's een tijdlang moesten wachten alvorens de hemel in te raken. In elke klas hingen Bijbelse taferelen, had iedere leerling zijn catechismus, leerde men over de zonden: dagelijkse zonden, doodzonde, pekelzonden, erfzonde En ja, het aanwezige publiek kon zonder moeite de Tien Geboden opzeggen!

Na het gezin en de school was de kerk het middelpunt, met als hoogtepunten de zon-, feest en heiligendagen waarvoor de celebrant telkens weer een andere kazuifelkleur aantrok: groen voor alledaagse missen, paars tijdens advent en vasten, wit voor de grote feesten, rood voor de martelaren en de H. Geest, zwart bij begrafenissen en jaargetijden en zelfs roze op de zondag van halfvasten en van halfadvent. Iedereen kent nog de suisse (Eerbied in Gods huis), de kerkbaljuw, de koster, de misdienaar. Alles gebeurde in het Latijn waarvan niemand een jota begreep, maar waaraan niemand aanstoot nam.
De voordrachtgever maakte van dat Roomse leven volgende vergelijking:

- het gregoriaans is de klank van de liturgie
- de kazuifel is er het gezicht van
- de hostie is de smaak van de liturgie
- de wierook is de geur van de liturgie.

Naast al die verschillende diensten in de kerk (vroegmis, hoogmis, vespers, lof, ...) waren er nog allerlei andere gebruiken, nu totaal vergeten: het zegenen met de relikwie na de mis, het portiuncelen op Allerzielen, het bidden van allerlei litanieën, het vasten en vleesderven, de klokken die naar Rome vertokken, de kruisdagen, de ijsheiligen, het lezen of zingen van het *lange* evangelie tijdens de Goede week en zo meer. En niet te vergeten: de processies met uitbeelding van Bijbelse taferelen,

Een sprankelende voordracht over het Rijkse Roomse Leven door Wim De Bie
Foto: Alex Van Vooren

Gedurende ruim anderhalf uur dompelde de spreker de aanwezigen onder in een geloofsbad dat nu (bijna) leeggelopen is...'Dominus' is jammer genoeg niet meer 'vobiscum'.

Foto: Alex Van Vooren

heiligen, Sint-Janneke, het baldakijn met daaronder de priester met de monstrans en de heilige hostie begeleid door de notabelen met flambeeuwen van de confrérie van het H.-Sacrament en de muziekmaatschappij

De gelovigen werden natuurlijk goed in de gaten gehouden, de achterdocht tegen wie ook maar eventjes buiten de lijntjes kleurde was groot. Vandaar de regelmatig terugkerende *zendingen* met donderpreken van de paters-predikanten die maar tevreden waren als iedereen *bekeerd* was. Er werd overdreven veel aandacht besteed aan de naleving van het zesde en negende gebod, seksualiteit is altijs iets geweest waar de Kerk het moeilijk mee had en heeft, tot eigen scha en schande.

Spreker gaf nog een uitgebreid overzicht van het kerkelijk jaar en van de sacramenten van doopsel tot oliesel, met allerlei gebruiken en folklore die er rond hing. We beperken ons tot het H. Oliesel. Mensen werden bij hun overlijden niet zoals nu in de steek gelaten maar stierven thuis, in hun vertrouwde omgeving. De priester kwam hen berechten, luiken werden gesloten, klokken stilgezet en de overledene werd op een noodbed gelegd met daarnaast een kruis en wijwater met een palmtakje om de overledene te zegenen. Een buurvrouw deed de rondzegging van de dodenwake en verzocht iedereen een stoel mee te brengen. Dragers van de kist werden geselecteerd, ofwel werd de eigenaar van de corbillard verwittigd. Op de dag van de begrafenis vertrok de stoet van het sterfhuis naar de plaats waar de pastoor hen stond op te wachten, waarna de begrafenisplechtigheid volgde. Bij hele arme mensen was er zelfs geen mis. Na de rouwdienst trok iedereen naar het versgedolven graf en werd de kist door middel van touwen in het graf gezonken. Nu is de dood ver weg en een *zinking* is er al helemaal niet meer bij.

Tenslotte werd nog ingegaan op de invloed van het geloof op onze taal met weerspreuken, uitdrukkingen, gezegden. Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen aldus nog mijnheer De Bie. Wat natuurlijk niemand deed, ook al omdat hij zo'n aangename lezing had gebracht, die boeide van begin tot einde.

HN

2. BOEKENNIEUWS

Adhémar VAN ACKER, 1910-2010. 100 jaar Davidsfonds Aalter, Aalter, 2011, 124 p.

Ter gelegenheid van de *Nacht van de Geschiedenis 2011* lanceerde de plaatselijke Davidsfonds-afdeling het boek *1910-2010 -100 jaar Davidsfonds Aalter*. Dit is geen onontgonnen terrein. Reeds in 1975 publiceerde Luc Stockman een historiek. Tien jaar later werkte hij dit meer uit voor Groot-Aalter in samenwerking met Arnold Strobbe. Intussen zijn er natuurlijk meer dan 25 jaar voorbij, en het is op die periode dat Adhémar Van Acker de klemtoon legt. De auteur (een verdienstelijk genealoog) is zelf sinds de jaren 1970 nauw betrokken bij de werking van de Aalterse afdeling en is de uitgelezen persoon om hierover te schrijven.

Tot eind de jaren 1960 werden de touwtjes van de afdeling meestal in handen genomen door een belangrijke spilfiguur. In het boek komen mensen naar voren als stichter-initiatiefnemer E.H. O. Van Genachte, E.H. Maurits Van Caeneghem (de bezieler uit het interbellum) en Gerard Mattheeuws (na de oorlog). Het Davidsfonds had toen ook nog de traditie om een van de onderpastoors van de parochie St.-Cornelius voorzitter te maken. Pas begin de jaren 1970 veranderde dit en werd dokter Karel Bockaert voorzitter (overigens voor een periode van meer dan 30 jaar). Meer dan vroeger werd in de breedte gewerkt, zowel wat bestuur als activiteiten betreft. Volgens de in het boek opgenomen ledenstatistiek kende Davidsfonds Aalter in die jaren 1970 ook zijn hoogtepunt op dat vlak, met meer dan 300 leden.

Volgens Adhémar Van Acker stonden drie zaken centraal de voorbije 100 jaar: toneel, koor en bibliotheek. Zeker tijdens het interbellum maar ook nog een tijdje na de Tweede Wereldoorlog had het Davidsfonds een goed draaiende toneelwerking. In 1959 zag het *Gemengd Koor* Amabile het levenslicht. Tot slot zorgde het Davidsfonds er tot eind de jaren 1960 voor dat de Aalternaren boeken konden ontlenen in een goed draaiende bibliotheek (met o.a. bezieler Remi Muylaert). Het is duidelijk dat de vereniging haar stempel drukte op het Aalterse culturele leven en de culturele ontwikkeling in de 20ste eeuw.

Twee vaststellingen nog om de historiek te kaderen in de ruimere geschiedenis van de gemeente Aalter:
- Het valt op dat na de Tweede Wereldoorlog Davidsfonds Aalter niet enkel een mannenclub was. *Vrouwen* hebben steeds een belangrijke rol gespeeld in bestuur en ondersteunende werking. Naar het einde van de twintigste eeuw ziet men ook dat de werking zelfs een aantal activiteiten omvat specifiek voor het hele gezin. Het zal in die evolutie ook geen toeval zijn dat in de 21ste eeuw een vrouw voorzitter werd (Bieke De Neve).
- Het valt op dat de *politieke evolutie* niet aan bod komt in het boek en

wellicht is dit zo omdat het ook niet in de afdeling aan bod komt. Davidsfonds Aalter heeft duidelijk steeds gekozen voor cultuur, wilde geen flamingante strijdvereniging zijn en verenigde zo mensen uit verschillende ideologische strekkingen. De beginjaren (toen *katholiek* en *Vlaams* onverbrekelijk hand in hand gingen in Aalter) en de spilfiguren uit die tijd zijn zo steeds blijven doorwerken.

Concluderend mag worden gesteld dat deze nieuwe publicatie zonder meer een nuttige aanvulling is op de historieken die Davidsfonds Aalter eerder uitgaf en bovendien heel wat nieuwe en waardevolle informatie bevat over het Aalterse culturele leven in de 20ste eeuw.

PL

Jan VAN DE CASTEELE, *Over Knesselare Gesproken. Babbels in de aders van ons dorp,* Knesselare, 2011, 208 p.

Eind 2011 verscheen *Over Knesselare Gesproken. Babbels in de aders van ons dorp* van Jan Van de Casteele. Het boek is opgebouwd rond iets minder dan 40 gesprekken die de auteur afnam met mensen die anno 2011 iets betekenen of betekend hebben voor de gemeente Knesselare (oude omschrijving, zonder fusiegemeente Ursel). Dit *human interest*-boek, gekruid met een flinke geut lokale geschiedenis, is zeker een mooi initiatief te noemen.

Om te beginnen zijn er gesprekken afgenomen van ondernemers. Knesselare zit geprangd tussen twee gemeenten met grote nijverheden (Maldegem en Aalter). Een aantal familiale ondernemingen hebben zich evenwel opgewerkt tot belangrijke spelers in hun eigen specifieke markt (transport, houtverwerking, sanitair en dakwerken, decoratiebedrijven en zelfs duivensport). Succes komt er niet zomaar, zo klinkt het. Hard werken, soms generaties lang, is de sleutel die kan leiden tot een bloeiende onderneming. Het verenigingsleven is een tweede belangrijke kapstok om mensen uit het dorp aan het woord te laten. Van middenstandsvrouwen tot Chiro, van fanfare tot wielertoeristen: de ziel van het dorp komt bloot te liggen. Het is een caleidoscoop van hedendaagse bedenkingen en nostalgie van de informanten naar een nog niet zo ver verleden. Derde aanknopingspunt zijn de notabelen van het dorp: de burgemeester, de dokter, de pastoor. Nuchtere analyses van een paar decennia en bedenkingen voor de toekomst. Vooral het gesprek met de pastoor beklijft door de nuchterheid. Tot slot wordt ook even naar de toekomst gekeken met vraaggesprekken die duidelijk gekoppeld zijn aan de lokale verkiezingen die er in 2012 aankomen. Daardoor zal het boek misschien vrij vlug gedateerd geraken, maar in een snel veranderende maatschappij is dat natuurlijk het lot van iedere publicatie die een beetje actueel wenst te zijn.

Wat biedt het boek voor de historisch geïnteresseerde lezer? Sinds Alfons Ryserhoves boek *Het Knesselare en Ursel van toen*, intussen toch al bijna 30 jaar oud, verschenen er nog maar weinig overzichtswerken over Knesselare. Het boek is op dat vlak meer dan welkom. We vernemen meer over belangrijke figuren als August-Victor Bultynck, maar ook bijvoorbeeld over Knesselaarse dokters en burgemeesters. Historische fragmenten uit het verenigingsleven bieden interessante informatie (wieler- en voetbalsport, rederijkersvereniging, leerschool plattelandsvrouwen, caféleven,...). Een handig overzicht van de gemeentepolitiek (en apart nog eens raaklijnen met bijvoorbeeld syndicalisme) vormt zeker een meerwaarde. Een zogenaamd *oorlogstelegram* en een zeer indringende en exemplarische getuigenis over onderduikers, zal de geïnteresseerden van de Tweede Wereldoorlog zeker bevallen. Voor de lokale geschiedenis vormen ook de gesprekken met archeoloog Wim De Clercq, heemkundige Willy Stevens en auteur Katrien Ryserhove een meerwaarde.

Tot slot: zoals steeds bij dit soort verzamelwerken moeten er keuzes worden gemaakt. Enkele figuren die wij in het boek hadden verwacht, staan er niet in – en omgekeerd. Maar de keuze is toch overdacht, en ook aan de vrouwelijke toets werd gedacht. *Over Knesselare gesproken* brengt een interessante spiegel van een dorp, met aandacht voor heden en verleden, en een onmisbare publicatie voor iedereen die een hart voor Knesselare heeft.

PL

3. PERSONALIA

Marc L .M. DE VLEESSCHAUWER, *Van water landt, van landt weder water: Waterstaat en waterhuishouding in midden Zeeuws-Vlaanderen, 1600-1999*

Op 11 januari 2012 promoveerde Marc De Vleesschauwer, gewezen bestuurslid van *Appeltjes*, met grote onderscheiding tot doctor in de Aard- en Levenswetenschappen aan de Vrije Unversiteit van Amsterdam. In zijn proefschrift wordt de polder- en waterstaatsgeschiedenis van het middendeel van Zeeuws-Vlaanderen gedurende de laatste vier eeuwen beschreven. Daarbij is onderzocht hoe de kerntaken van de polders en waterschappen, te weten waterkering, waterbeheersing, wegen en waterzuivering, zich in dit gebied hebben ontwikkeld en welke invloed de voorgeschiedenis en de ligging in een grensgebied op die ontwikkeling hebben gehad.

Bij de beschrijving van de ontwikkeling van het landschap is naar voren gekomen dat de natuur (stormen), maar ook menselijk ingrijpen (militaire inundaties) grote invloed hebben gehad op de vorming en inrichting van het landschap.

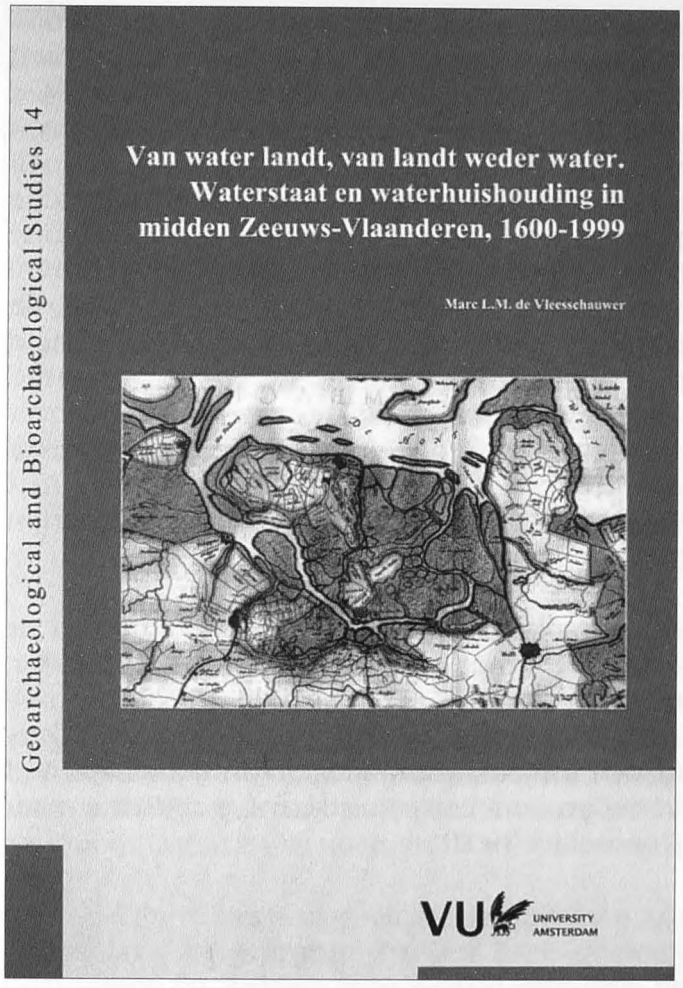

Ook de polder- en waterschapsorganisatie en het functioneren daarvan komen uitgebreid aan bod. Daarbij is ook gelet op de betekenis van de Vlaamse voorgeschiedenis van het onderzoeksgebied op de latere ontwikkelingen. In de 17de eeuw was overheidsbemoeienis quasi nihil op het bestuur van de vrije polders. Maar dat veranderde in de loop van de 18de eeuw. De vrije polderbesturen konden tot 1965 verhinderen hun vrijheid op te geven. Daarna ging het snel. In 1999 waren alle voormalige vrije polders (> 300) in Zeeuws-Vlaanderen opgegaan in één waterschap.

Ook het technisch aspect van bedijkingen en de ontwikkeling daarvan wordt aan de orde gesteld. De evolutie van het waterbeheer leert dat naarmate het polderlandschap in omvang toenam, de afwatering complexer werd. Waterzuivering, die sedert 1970 een nieuwe taak werd van de waterschappen, zorgde op bestuurlijk vlak voor nieuwe bestuurscategorieën, waardoor de landbouwsector aan belang inboette.
Hartelijk proficiat aan de nieuwe doctor!

HN

HISTORISCH GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951 - 1968), apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946 - 1968) en dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946 - 1951). Achiel DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

VOORZITTER

Hugo NOTTEBOOM
Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12
e-mail: hugo.notteboom@appeltjes-meetjesland.org

ONDERVOORZITTER-REDACTIESECRETARIS

Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 08 38
e-mail: filip.bastiaen@appeltjes-meetjesland.org

PENNINGMEESTER

Maria-Louise DE LAERE
Prins Boudewijnlaan 9B – 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12

LEDEN

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke
Tel. 09 373 90 93 – e-mail: roger.buyck@appeltjes-meetjesland.org
Frederik DE COCKER, Industrielaan 3 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 13 11
e-mail: frederik.decocker@appeltjes-meetjesland.org
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 14 86 – e-mail: peter.laroy@appeltjes-meetjesland.org
Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke
Tel. 09 377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem
Tel. 050 71 30 25
e-mail: walter.notteboom@appeltjes-meetjesland.org
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem
Paul VAN DE WOESTIJNE, Tieltsesteenweg 12 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 16 55
e-mail: paul.vandewoestyne@appeltjes-meetjesland.org
Arco WILLEBOORDSE, Verloren Kostje 5 – NL 4527 BH Aardenburg
Tel. 0031-117-495508
e-mail: arco.willeboordse@appeltjes-meetjesland.org

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het *Historisch Genootschap van het Meetjesland.*

REDACTIERAAD/RECENSIEDIENST

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
e-mail: filip.bastiaen@appeltjes-meetjesland.org

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 31 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen zijn te bekomen.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

RUILDIENST

Bestellingen, ook van vorige jaarboeken, gebeuren uitsluitend via
Hugo Notteboom, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel.: 050 71 29 12
e-mail: hugo.notteboom@appeltjes-meetjesland.org

Appeltjes in voorraad (toestand op 1 januari 2011)

NR.	JAAR	AANTAL EX.	PRIJS
13	1962	5	10 €
19	1968	2	10 €
21	1970	14	5 €
25	1974	18	5 €
29	1978	27	5 €
31	1980	24	5 €
32	1981	9	5 €
35	1984	3	10 €
36	1985	21	5 €
38	1987	7	10 €
43	1992	1	10 €
44	1993	32	5 €
45	1994	23	5 €
46	1995	33	5 €
47	1996	46	5 €

48	1997	74	5 €
49	1998	14	5 €
50	1999	3	5 €
51	2000	42	18 €
52	2001	59	18 €
53	2002	10	18 €
55	2004	24	18 €
56	2005	23	18 €
57	2006	32	18 €
58	2007	35	18 €
59	2008	24	18 €
60	2009	33	18 €
61	2010	30	18 €

Oude indices (eerste 25 jaargangen): 18 ex. 2 €
Indices van de eerste 50 jaargangen: 35 ex. 2 €
Brochures van vroegere uitstappen: uit te kiezen aan 3 € per exemplaar.
Overdrukken: uit te kiezen aan 1 € per exemplaar.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost €18,00 (+ eventueel € 3,50 voor het verzenden van het jaarboek; + € 7,00 voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn te bekomen aan de prijzen vermeld in bovenstaand overzicht: 5 euro indien nog meerdere exemplaren beschikbaar, 10 euro indien slechts enkele exemplaren nog aanwezig (afhalen in het Stadsarchief Eeklo, Industrielaan 2 of + € 3,50/7,00 portkosten).

Werkwijze:
- bestellen op hogervermeld ruiladres;
- of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Historisch Genootschap van het Meetjesland, Prins Boudewijnlaan 9B in 9991 Maldegem met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

Bij adresverandering

Gelieve dit tijdig door te geven aan de penningmeester. U bent dan zeker nog het jaarboek te ontvangen en het bespaart ons heel wat kosten. Gezien de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer kunnen we moeilijk uw nieuw adres achterhalen.

De auteurs en de uitgever hebben geprobeerd om alle rechthebbenden van illustraties en afbeeldingen op te sporen. Personen die zich alsnog in hun rechten voelen geschaad, kunnen contact opnemen met de redactiesecretaris, Oostmolenstraat 216 in 9880 Aalter of elektronisch via: filip.bastiaen@appeltjes-meetjesland.org.

Verantwoordelijke uitgever/copyright
Historisch Genootschap van het Meetjesland

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage.

Niets uit deze uitgave mag worden gepubliceerd of (gedeeltelijk) overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteur, respectievelijk bronvermelding

MET DANK AAN ...

ERELEDEN 2011 (vanaf 50 €)

Axel DANNEELS - Coppet (Zwitserland)
Jan LIPPENS - Lembeke

STEUNENDE LEDEN 2011

Cultuuroverleg Meetjesland - Eeklo
De Twee Ambachten - Boekhoute
Stad Eeklo - Eeklo
Gemeente Kaprijke - Kaprijke
Stichting Patrick De Beir - Gent

Andre R. BAUWENS - Aardenburg
Sven BOULLAERT - Ursel
Leo BRAL - Sint-Kruis
André BAUDTS - Eeklo
Marijn CLAEYS - Lovendegem
Herwig CARTON - Aalter
Roger DE BACKER - DELLAERT - Evergem
Firmin BLONDEEL - VAN HAMME - Eeklo
Antoine DE BOEVER - Eeklo
Anna DE BUYSERE - Eeklo
Bernard DE BUYSERE - Eeklo
Raymond STRYMES - DE NEVE Sint- Laureins
Dirk DE REUCK - Bellem
Johan DE ROO - Maldegem
Linda DE SMET - WILLE - Eeklo
Daniël DE VEUSSER - Zomergem
Prof. Dr. Magda DEVOS - Sint-Denijs-Westrem
Willy ENGELS - Beveren-Waas
Goossens DENIJS - Eeklo
Gerard GYSSELS - Eeklo
Patrick HAESEVOETS - Diest
Arseen HUYSMAN - Zomergem
Gilbert LACAEYSE - Asse - Kobbegem
Eric LAROY - ROELS - Lovendegem
Eric MATTHIJS - Eeklo
Ann MEIRESONNE - DELCOURT Sleidinge
Rosita MEIRESONNE - Eeklo
Werner ROELANDTS - Ursel
Martin SEGERS - Evergem
Christiane STOCKMAN - Niel
Maria TURTELBOOM - Gent
Johan VAN ACKER - Lembeke
Carlos VAN BRANTEGHEM - Outrijve
François VAN DAMME - Eeklo
Arch. Marnix VAN DE KERCKHOVE Adegem
Alexander VAN DEN BRAEMBUS SCHE - Adegem
Raymond VAN DE VIVERE - Aalter
Willy VAN HOECKE - VERSTRAETE - Rotselaar
Drukkerij VAN HOESTENBERGHE Maldegem
Eric VAN HULLE - Marke
Jaak VAN PASSEL - DE BLEEKER Aalter
André VAN RENTERGHEM - Evergem
Angela VAN VOOREN - Assenede
Lieve WITDOUCK - RYSERHOVE - Veurne
Stefaan VANWYNSBERGHE - Sint-Laureins
Philippe VERLEYEN - Aalter
Amede VERTENTEN - Eeklo
Mona VERVAET - Welle
Felix WALDACK - Kalken

Inhoudstafel

HUGO NOTTEBOOM	Paul Van de Woestijne, 65 jaar	5
HUGO NOTTEBOOM	Bibliografie van Paul Van de Woestijne	15
MARC MARTENS	Hemel en aarde bewegen ASPECTEN VAN VOLKSGELOOF EN VOLKSDEVOTIES IN HET MEETJESLAND	23
RONNY DEBBAUT	De terechtstelling van Jan en Pieternelle Thienpont in Aalter in 1730	209
LUC GOEMINNE	Bestek van een nieuwe staakmolen	227
HUGO NOTTEBOOM	Moeilijkheden om de Hooghewegheetiende in Maldegem	235
HUGO NOTTEBOOM	Een halve apostel in Sint-Laureins	241
ROGER BUYCK	De kerkrekeningen als spiegel van kerkelijke administratie (Lembeke: 17de en 18de eeuw)	245
PAUL VAN DE WOESTIJNE	Feodaal Maldegem (twaalfde eeuw tot 1795) DE HEERLIJKHEDEN	279
FILIP BASTIAEN	Heemkundig repertorium 2011 LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND	369
	Kroniek	397
	Historisch Genootschap van het Meetjesland	433
	Inhoudstafel	438

Dit jaarboek werd uitgegeven door het Historisch Genootschap van het Meetjesland en gedrukt bij VAN HOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem.